

UNIVERSITEIT VAN AMSTERDAM
Amsterdam School of Economics

Grenzeloze Verzorgingsstaat

De Gevolgen van Immigratie voor
de Overheidsfinanciën

Tweede herziene druk

Jan H. van de Beek
Hans Roodenburg
Joop Hartog
Gerrit W. Kreffer

Dragen immigranten meer bij aan de overheidsfinanciën dan zij ervan profiteren? Of trekt onze verzorgingsstaat juist immigranten aan die daar bovengemiddeld gebruik van maken? Is immigratie nodig om de kosten van vergijzing te helpen dragen? Wat is de rol van onderwijs en van culturele factoren bij dit alles? En hoe zit het met de tweede generatie?

Een multidisciplinair team van vier ervaren onderzoekers zocht het uit. Zij konden beschikken over unieke geanonimiseerde microdata van het Centraal Bureau voor de Statistiek over alle inwoners van Nederland. Het resultaat is dit boek, met de veelzeggende titel *Grenzeloze Verzorgingsstaat*. Het geeft niet alleen antwoord op de gestelde vragen, maar bevat ook een schat aan niet eerder gepubliceerde informatie, en trekt – soms verrassende – beleidsrelevante conclusies.

Dit type onderzoek wordt overal in de westerse wereld uitgevoerd. Het Nederlandse Centraal Planbureau deed het, zij het veel minder diepgravend, in 2003. Minister van Financiën Zalm uitte daarvoor toen zijn waardering. Dat geldt niet voor zijn opvolgers die in antwoord op Kamervragen verklaarden geen behoefte te hebben aan dit soort informatie. Naar de achterliggende reden kan men slechts gissen. Is het de ongemakkelijke boodschap van *Grenzeloze Verzorgingsstaat*? Die luidt namelijk dat als de immigratie qua omvang en samenstelling zo doorgaat, de Nederlandse verzorgingsstaat onhoudbaar wordt.

Grenzeloze Verzorgingsstaat

De Gevolgen van Immigratie
voor de Overheidsfinanciën

Tweede herziene druk

Jan H. van de Beek
Hans Roodenburg
Joop Hartog
Gerrit W. Kreffer

Dr. Jan H. van de Beek is zelfstandig onderzoeker, voor dit project gedetacheerd bij Amsterdam School of Economics; dr. Joop Hartog is emeritus hoogleraar economie aan de Faculteit Economie en Bedrijfskunde van de Universiteit van Amsterdam en nog als gast-onderzoeker aan die faculteit verbonden; drs. Hans Roodenburg was voor zijn pensionering onderzoeker bij het Centraal Planbureau; drs. Gerrit Kreffer adviseerde voor zijn pensionering als ambtenaar over arbeidsmarkt- en personeelsbeleid. Voor dit project stelde het CBS data beschikbaar ingevolge Projectovereenkomst 8290 Budgettaire gevolgen van immigratie in Nederland (Universiteit van Amsterdam en CBS Microdata Services, 19 juni 2018). Het onderzoek voor de 1^e druk werd mede mogelijk gemaakt door een subsidie van het Renaissance Instituut.

Correspondentie: Dr. Jan van de Beek, info@demo-demo.nl

Copyright © 2021-2023 Uitgeverij Demo-Demo, Zeist

Tweede herziene druk, april 2023

Auteurs: Jan H. van de Beek, Hans Roodenburg, Joop Hartog, Gerrit W. Kreffer

Druk: Pumbo.nl

Omslagontwerp en vormgeving binnenwerk: Jan H. van de Beek

Omslagfoto: Brian Merrill via Pixabay

Soort uitgave: Onderzoeksrapport

ISBN: 9789083334806

NUR: 781

Zie voor meer informatie: <https://demo-demo.nl/>

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, door middel van druk, fotokopieën, geautomatiseerde gegevensbestanden of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Resultaten gebaseerd op eigen berekeningen Universiteit van Amsterdam, Amsterdam School of Economics, op basis van niet-openbare microdata van het Centraal Bureau voor de Statistiek. Deze microdata zijn onder voorwaarden voor statistisch en wetenschappelijk onderzoek toegankelijk. Voor nadere informatie micro-data@cbs.nl.

Auteursinfo:

Dr. J. H. van de Beek

Jan van de Beek (1968) studeerde wiskunde en informatica (Universiteit Utrecht) en culturele antropologie (Universiteit van Amsterdam) en promoveerde bij die universiteit op onderzoek naar migratie-economie. Hij beheert een website (demo-demo.nl) en een twitteraccount ([demo_demo_nl](https://twitter.com/demo_demo_nl)) waar hij regelmatig schrijft over zijn onderzoek naar de demografische en economische effecten van immigratie. Hij is werkzaam als freelance docent wiskunde, statistiek, onderzoeksmethoden en economie op verschillende instellingen voor hoger onderwijs.

Drs. H. Roodenburg

Hans Roodenburg (1943) studeerde economie in Rotterdam en was onder meer werkzaam bij het Centraal Planbureau (CPB). Hij gaf daar leiding aan onderzoek naar de economische gevolgen van immigratie en was eerste auteur van de hieruit resulterende CPB-studie *Immigration and the Dutch Economy* (2003). Ook publiceerde hij over dit thema in Nederlandse media en in internationale wetenschappelijke tijdschriften (zie hansroodenburg.com).

Dr. J. Hartog

Joop Hartog (1946) is emeritus hoogleraar economie aan de Universiteit van Amsterdam, waar hij benoemd werd in 1981. Sinds zijn emeritaat heeft hij een gast-aanstelling. Hij studeerde in Rotterdam en Canada en heeft vele nationale en internationale publicaties op zijn naam over onderwijs en arbeidsmarkt. Daarnaast schreef hij gedurende 15 jaar columns voor Nederlandse kranten. Hij was lid van diverse adviescommissies voor de overheid, waaronder de Raad van Economische Adviseurs. Hij verbleef als gasthoogleraar op vele plaatsen, waaronder Stanford, de World Bank, Peking University en Harvard. In 2001 werd hij benoemd tot lid van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen.

Drs. G. W. Kreffer, MPA Msc ReMa

Gerrit Kreffer (1951) is socioloog (Universiteit Leiden) en Master of Public Administration (Nederlandse school voor Openbaar Bestuur). Hij adviseerde over arbeidsmarkt- en personeelsbeleid bij drie ministeries en de Gemeente Den Haag. Hij leidde het 1000 banenplan voor etnische minderheden (EMO-plan) en introduceerde de Kennisbank kennisopenbaarbestuur.nl. Hij zat in de redactie van het Tijdschrift voor HRM en de programmacommissie van de Stichting Managementstudies. Recent voltooide hij de dubbelmaster Population Studies in Barcelona en Groningen, nu leidend tot onderzoek op dit gebied.

Voorwoord

Dit rapport is op een bepaalde manier te zien als een actualisering en uitbreiding van het CPB-rapport *Immigration and the Dutch Economy* uit 2003¹. In dit CPB-rapport werd onder andere uitgerekend wat toen de kosten en baten voor de schatkist waren van niet-westerse immigratie. Sinds dat rapport is er van overheidswege niet meer gerekend aan deze fiscale kosten en baten van migratie in algemene zin. Dat is opvallend, omdat in Nederland zo ongeveer alles wat beleidsrelevant is, regelmatig op allerlei manieren wordt gemonitord. En immigratie naar Nederland mag gezien de forse omvang van de laatste decennia zeker beleidsrelevant genoemd worden.

Dat het CPB-rapport uit 2003 geen volwaardige update heeft gekregen, heeft niet in de laatste plaats te maken met normatieve beperkingen. Wijlen minister Eberhard van der Laan zei in het *NOS-journaal* van 4 september 2009 in dit kader, dat het kabinet er niet in geïnteresseerd is om mensen langs de meetlat van euro's te leggen. De toenmalige directeur van het CPB, Laura van Geest, verklaarde in een interview:² “Volgens mij moet je over vluchtelingen niet praten dat je iets gaat zitten doorrekenen.” En Klaas Dijkhoff stelde in 2016 als staatssecretaris van Veiligheid en Justitie in antwoord op Kamervragen³ nog dat de overheid geen burgers evalueert, maar beleid. De herkomst is een persoonsgegeven dat, “ingevolge de beginselen van de rechtsstaat, niet relevant is voor de meeste beleidsterreinen”, aldus Dijkhoff.

Onderliggend zijn er drie – vaak impliciete – argumenten die daarbij een rol spelen: ‘men mag de waarde van een mensenleven niet berekenen’, ‘men mag niet aan *blaming the victim* doen’ en ‘men mag extreemrechts niet in de kaart spelen’.⁴ Geen van deze drie argumenten snijdt bij nadere beschouwing hout.

Om te beginnen het argument dat men niet mag ‘rekenen aan de waarde van een mensenleven’. Er wordt soms opgemerkt dat het ethisch niet acceptabel zou zijn om kosten en baten van immigranten te berekenen. Humanitaire redenen en menselijke solidariteit zouden zich daartegen verzetten. Dat argument is voor arbeidsmigranten al heel eenvoudig te weerleggen omdat hun komst veelal wordt verdedigd met een beroep op het economisch eigenbelang. Maar ook voor gezinsmigranten en vluchtelingen snijdt het geen hout. Er zullen weinig ingezetenen zijn die immigranten verwelkomen tot elke prijs, voor wie het bijvoorbeeld niet uitmaakt of immigratie hun inkomen met een paar procent verlaagt of reduceert met een kwart.

Bij de beoordeling van beleidsmaatregelen vindt altijd een afweging van kosten en baten plaats, of het nu impliciet of expliciet is. De introductie van nieuwe medicijnen in een verzekeringspakket, de beveiliging van overwegen, de wettelijke voorschriften voor arbeidsomstandigheden, de hoogte van zeedijken, de uitgaven aan defensie, het aanbrenge van vangrails langs snelwegen, het lijstje kan moeiteloos worden uitgebreid. De enige echte keus die te maken valt is die tussen impliciet, vaag en ongespecificeerd, met de kop in het zand, of expliciet, maar met een helder bewustzijn van de grenzen van zulke berekeningen. Wij kiezen voor het laatste. Het staat een ieder vrij om veel of weinig te willen

---

¹ Roodenburg, H., R. Euwals & H. ter Rele (2003)

² *De Volkskrant*, 22 oktober 2015

³ *Aanhangsel Handelingen II* 2015/16, 3502, opgehaald 11-12-2020 van: <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/ah-tk-20152016-3502.html>

⁴ Van de Beek, J. H. (2010)

besteden aan verkeersveiligheid, natuurbeheer en de opvang van vluchtelingen. Dat draait uiteindelijk om politieke afwegingen. Maar dan graag wel met zo helder mogelijk zicht op de kosten en baten.

Het hebben van inzicht in de kosten en baten ontkracht ook de overige twee argumenten tegen het berekenen van de kosten en baten van migratie. Als de kosten en baten van migratie bekend zijn en voortdurend worden gemonitord, dan ligt het in de lijn der verwachting dat de overheid ook meer gaat sturen op succesvolle immigratie, bijvoorbeeld door een selectiever migratiebeleid à la Australië of Canada op te tuigen. In die landen bestaat een selectief en vrij breed door de bevolking gedragen immigratiebeleid.

Men kan verwachten dat een toelatingsbeleid dat positief uitpakt voor de ontvangende samenleving ook bijdraagt aan de welvaart en het welzijn van de immigranten, immers, men zal die immigranten selecteren met de grootste kansen op sociaaleconomische en sociaal-culturele integratie. Maar als immigratiebeleid positief uitpakt voor de zittende bevolking én voor de immigranten, dan zal dit ook de opvattingen van de zittende bevolking over het migratiebeleid positief beïnvloeden. Dat verkleint de kansen op *blaming the victim* want er zijn minder immigranten waarmee het slecht gaat en als er tóch problemen zijn, kan men de schuld bij het falende – want te weinig selectieve – migratiebeleid leggen. Een logisch gevolg is ook dat politieke partijen die willen kapitaliseren op onvrede over het migratiebeleid hierdoor minder ammunities krijgen, dus het afgezaagde argument om ‘niet extreem-rechts in de kaart spelen’ – wat dat ook moge betekenen – boet sterk in aan zeggingskracht.

Er is echter één grote maar: het huidige immigratiebeleid kan nauwelijks selectief gemaakt worden, zonder een fundamentele beleidsomslag. De reden is dat Nederland niet soeverein is als het gaat om immigratie. Migratiebeleid is verregaand geïnternationaliseerd en gejuridiseerd. Internationale verdragen als het VN-vluchtelingenverdrag en Europese regelingen en verdragen bepalen in grote mate wie wel of niet worden toegelaten tot het Nederlandse grondgebied. Dat is waarschijnlijk een belangrijke verklaring voor het taboe op het berekenen van de kosten en baten van migratie, waaraan hierboven gerefereerd wordt. Beleidsmakers weten dat verandering heel lastig is en grote politieke risico's met zich meebrengt en daarom beschouwen zij het onderwerp als wat bestuurskundige Ringeling⁵ een ‘verboden beleidsalternatief’ noemt. Het instellen van taboes is nu eenmaal één van de instrumenten van machtsuitoefening.

Onze hoop is dat dit rapport helpt om deze normatieve barrière te slechten en dat het er toe leidt dat de kennisinstituten in Nederland – het CBS, CPB, SCP, WODC, NIDI en PBL – ertoe overgaan om een continue beleidsmonitor in te stellen voor het migratiebeleid in het algemeen en het toelatingsbeleid in het bijzonder. Een migratiemonitor die ruim aandacht besteedt aan de fiscale kosten en baten en andere economische effecten van immigratie.

Voorlopig is die migratiemonitor er nog niet, maar wel de 2^e druk van ons rapport. In deze druk is er ten opzichte van de 1^e druk het een en ander gewijzigd. Over het algemeen gaat het om kleine aanvullingen, verbeteringen en verduidelijkingen. Enkele zaken zoals de herziening van Tabel 9.4 en de daaruit voortvloeiende herijking van §9.12 zijn van meer fundamentele aard. Sommige aanvullingen bleken noodzakelijk bij het schrijven van de Engelse vertaling. Zo is er veel aandacht besteed aan het toelichten van de citoscore en het uiteenzetten van de bijzonderheden van het sterk gelaagde Nederlandse schoolsysteem. Een aantal andere veranderingen zijn geïnspireerd door feedback van

---

⁵ Ringeling, A. (1989)

wetenschappers. Zo is de gevoeligheidsanalyse in §6.5 aangevuld en is de toelichting in de Technische appendix aanzienlijk uitgebreid. Met het oog op praktisch gebruik door beleidsmakers zijn er aan het eind van Hoofdstuk 8 en 9 enkele tabellen met de belangrijkste variabelen uit die hoofdstukken toegevoegd. Omwille van de leesbaarheid is §9.13 uit de 1e druk gesplitst in twee nieuwe en volledig herschreven paragrafen. In de nieuwe §9.13 wordt aangetoond dat het bij ‘nettobijdrage aan de schatkist’ – het kernconcept uit het huidige rapport – draait om meer dan geld alleen: nettobijdrage vat in één getal uiteenlopende integratie-indicatoren samen, variërend van opleiding en arbeidsmarkt tot uitkering en criminaliteit. Daarnaast wordt uiteengezet dat er bij remigratie sprake is van ‘negatieve zelfselectie’, waarbij de Nederlandse verzorgingsstaat werkt als een soort ‘omgekeerde welvaartsmagneet’: immigranten die slecht integreren hebben de neiging om zich lang of blijvend in Nederland te vestigen, terwijl immigranten die goed scoren op integratie-indicatoren vaak snel weer vertrekken. In de nieuwe §9.14 wordt aangetoond dat bij tweede generatie immigranten een grote culturele afstand tussen Nederland en het herkomstland van de ouders samenhangt met een lagere nettobijdrage aan de schatkist, ook als men corrigeert voor opleidingsniveau en citoscore. Echter, ondanks deze veranderingen zijn de hoofdanalyses en hoofdstructuur van het rapport in grote lijnen ongewijzigd gebleven.

Het probleem van de huidige hoge inflatie mag hier niet onbenoemd blijven. Alle bedragen in dit rapport zijn uitgedrukt in euro’s van 2016. Inmiddels heeft de euro sterk aan koopkracht ingeboet. Een representatief boodschappenmandje kost op het moment van schrijven ruwweg 27% meer dan in januari 2016.⁶ Er is echter vanaf gezien om alle bedragen te corrigeren voor inflatie. Wie dat wil kan zelf de bedragen ophogen volgens de dan geldende inflatiecijfers. Met het oog op de inflatie is het wellicht robuuster om de nettokosten van immigratie uit te drukken als percentage van het bruto binnenlands product (bbp). Zoals in §1.1 beschreven bedraagt de fiscale impact van immigratie over de periode 2015-2019 gemiddeld 3,8% van het bbp, ruim twee maal de huidige fiscale impact van vergrijzing.

Tot slot willen we onze dank uitspreken naar een aantal personen en instanties zonder wie dit rapport niet gerealiseerd had kunnen worden. Allereerst willen we prof. Harrie Verbon, dr. Roel Jennissen en dr. Jan te Nijenhuis bedanken voor hun waardevolle feedback op delen van het rapport en de Technische appendix.

Daarnaast willen we ook graag het CBS bedanken waar we onder strikte condities in een digitaal beveiligde omgeving mochten werken met CBS-microdata. Dat zijn zeer gedetailleerde, geanonimiseerde data van alle Nederlanders, hetgeen ongekende mogelijkheden geeft om analyses uit te voeren. We mogen in Nederland met recht trots zijn dat wij een statistiek-instituut hebben dat dit mogelijk maakt.

Voorts enige woorden over het Renaissance Instituut⁷ dat een beperkt deel van de kosten voor de 1^e druk op zich heeft genomen. Men hoort wel eens, ‘wie betaalt, bepaalt’. Dat is een verwijzing naar beïnvloeding van onderzoeksresultaten door de betalende instanties. Een recent schandaal is bijvoorbeeld de beïnvloeding⁸ van WODC-onderzoekers door het ministerie van Justitie en Veiligheid. Het

---

⁶ CBS-statline, *Consumentenprijzen; prijsindex 2015=100*, opgehaald 16-7-2022 van: <https://open-data.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/83131NED/table?dl=766F0>

⁷ Het Renaissance Instituut is het wetenschappelijk bureau van het Forum voor Democratie.

⁸ De onderzoekscmissie WODC II zegt over deze kwestie: “Op grond van haar onderzoek concludeert de commissie dat in de relatie tussen het WODC en beleidsafdelingen van het ministerie van JenV de balans tussen nabijheid en onafhankelijkheid is verstoord. Enerzijds zijn beleid en onderzoek te veel met elkaar vervlochten. Anderzijds wordt de onafhankelijkheid van het onderzoek onvoldoende gewaarborgd.” Zie Hertogh et al. (2019), blz. 11

Renaissance Instituut heeft echter nooit enige inhoudelijke bemoeienis met de resultaten van ons onderzoek of de inhoud van het rapport gehad. Zij hebben ook nooit op enigerlei wijze inhoudelijke beïnvloeding nagestreefd. Het eindrapport is dus – zoals het hoort – in volkomen onafhankelijkheid tot stand gekomen.

Als laatste willen we de Universiteit van Amsterdam (UvA) bedanken die ons onderdak bood voor ons onderzoeksproject. Twee van de onderzoekers werden gedetacheerd bij de UvA. Ook heeft de UvA de kosten voor CBS-microdata voorgeschoten voor het Renaissance Instituut. Helaas reageerde de UvA niet positief op het verschijnen van de 1^e druk. De UvA meende dat wij ten onrechte het UvA-logo op het rapport hadden geplaatst, terwijl dit voortvloeide uit contractuele verplichtingen om te publiceren ‘onder eigen naam’ – de naam van de UvA dus – die de universiteit zelf had aangegaan met het CBS. Coauteur professor emeritus Joop Hartog ontving om 21:30 uur op de dag van publicatie een ultimatum: “Als het [logo] er morgen om 12.00 nog op staat zal ik personeelszaken verzoeken om per direct je gastvrijheid [gastaanstelling] te beëindigen.” De volgende dag werd het dreigement – na tientallen jaren trouwe dienst bij de UvA en een glansrijke wetenschappelijk carrière – ten uitvoer gebracht. Ook werd Joop Hartog afgezet als voorzitter van een aantal reeds geplande promotieplechtigheden. Deze zeer onverkwikkelijke zaak haalde zelfs de landelijke pers.⁹ Uiteindelijk kon de UvA geen steekhoudende argumenten leveren waarom het logo niet op de kaft van ons rapport zou mogen prijken en werd de intrekking van de gastaanstelling van Joop Hartog weer ongedaan gemaakt, maar publieke verontschuldiging bleven uit. De hele zaak onderstreept nog eens hoe gevoelig het onderwerp van studie van dit rapport nog altijd ligt en daarmee ook de noodzaak van dit rapport.

Zeist, april 2023

Jan van de Beek, Joop Hartog, Hans Roodenburg en Gerrit Kreffer.

---

⁹ *De Telegraaf*, 8 maart 2021

Inhoud

Voorwoord	5
Beleidsrelevante passages	13
Korte samenvatting	15
Samenvatting.....	17
Summary	25
Begrippenlijst.....	33
1 Inleiding.....	49
1.1 Migratie als beleidsrelevant verschijnsel	49
1.2 Doelstelling.....	51
1.3 Opzet, reikwijdte en beperkingen van het onderzoek.....	52
1.4 Leeswijzer	53
2 Context, migratie, migratiebeleid en economische effecten.....	55
2.1 Inleiding	55
2.2 Ontwikkeling van migratie en bevolkingsomvang.....	55
2.3 Saillante ontwikkelingen in beleid.....	68
2.4 De economische betekenis van immigratie: een literatuuroverzicht	71
3 Literatuuroverzicht collectieve sector (fiscal impact)	79
3.1 Inleiding	79
3.2 Internationale vergelijking	80
3.3 Nederland	81
4 De fiscale nettobijdrage van 1 ^e generatie immigranten	85
4.1 Inleiding	85
4.2 Actualisering van het CPB-rapport <i>Immigration and the Dutch Economy</i>	86
4.3 Nettobijdrage 1 ^e generatie westers en niet-westers	89
4.4 Nettobijdrage 1 ^e generatie voor 12 CBS wereldregio's.....	91
4.5 Nettobijdrage 1 ^e generatie voor 42 herkomstregio's	93
4.6 Nettobijdrage 1 ^e generatie (vanaf 1995) naar motief en herkomstregio	94
5 Nettobijdrage en integratie van de 2 ^e generatie	99
5.1 Inleiding	99
5.2 Nettobijdrage van personen met een 2 ^e generatie migratieachtergrond	99
5.3 1 ^e vs. 2 ^e generatie: het komt niet automatisch goed met de volgende generatie	100
5.4 Nettobijdrage 2 ^e generatie: één vs. twee in het buitenland geboren ouders	102
5.5 Integratie van de 2 ^e generatie.....	104

6	Nettobijdrage van de 1 ^e en 2 ^e generatie samen	109
6.1	Inleiding	109
6.2	Nettobijdrage 1 ^e plus 2 ^e generatie voor 42 herkomstregio's met remigratie	110
6.3	Nettobijdrage 1 ^e plus 2 ^e generatie voor 42 herkomstregio's, blijvende vestiging.....	111
6.4	Nettobijdrage 1 ^e (vanaf 1995) plus 2 ^e generatie naar motief en herkomstregio	112
6.5	Nettobijdrage 1 ^e plus 2 ^e generatie: gevoeligheidsanalyse.....	122
7	Kosten en baten voor de overheid van recente en toekomstige immigratie	131
7.1	Inleiding	131
7.2	Kosten en baten van recente immigratie, 1995-2019, ontwikkeling per jaar.....	135
7.3	Kosten en baten van recente immigratie, 1995-2019, totaalbedragen.....	145
7.4	Kosten en baten van toekomstige immigratie	146
8	Specificatie van de kosten en baten van immigratie voor de overheid	151
8.1	Inleiding	151
8.2	Onderwijs	155
8.3	Jeugd.....	160
8.4	Huurtoeslag	161
8.5	Uitkeringsafhankelijkheid.....	161
8.6	WW.....	164
8.7	Arbeidsongeschiktheid.....	166
8.8	Bijstand.....	169
8.9	Overige sociale zekerheid.....	170
8.10	AOW	171
8.11	Zorg.....	172
8.12	Veiligheidszorg	174
8.13	Publieke goederen, belastingen en inkomen	176
9	Opleiding en cito als verklaring voor groepsverschillen in nettobijdrage.....	183
9.1	Inleiding	183
9.2	Samenhang citoscore, opleiding, arbeid en inkomen voor de gehele bevolking.....	185
9.3	Nettobijdrage naar opleiding voor de gehele bevolking.....	187
9.4	Nettobijdrage naar citoscore voor de gehele bevolking	189
9.5	Groepsverschillen in citoscore en opleiding voor de 1 ^e generatie.....	192
9.6	Groepsverschillen in citoscore en opleiding voor de 2 ^e generatie.....	199
9.7	Groepsverschillen in citoscore en opleidingsniveau naar migratiemotief.....	200
9.8	Nettobijdrage naar opleiding en migratieachtergrond	206

9.9	Nettobijdrage naar citoscore en migratieachtergrond	208
9.10	Sterke samenhang in citoscores tussen opeenvolgende generaties	210
9.11	Kinderen uit gemengde relatie hebben doorgaans een hogere citoscore.....	213
9.12	Niet onderwijs maar toelating en arbeidsmarkt grootste bron groepsverschillen.....	218
9.13	Nettobijdrage als indicator voor de mate van integratie.....	228
9.14	Opleiding, citoscores, nettobijdrage en culturele afstand: een verkenning.....	231
10	Immigratie en vergrijzing: de demografische dimensie	241
10.1	Inleiding	241
10.2	Bestaande literatuur.....	241
10.3	Berekening voor Nederland	243
11	Immigratie en vergrijzing: de financieel-economische invalshoek	247
11.1	Inleiding	247
11.2	Aard en omvang van het financiële probleem	247
11.3	Immigratie als beleidsoptie?	249
12	Discussie	253
12.1	Vrije immigratie is onverenigbaar met een verzorgingsstaat	253
12.2	Is immigratie naar Nederland beheersbaar?.....	253
12.3	Interpretatie van de onderzoeksresultaten	254
12.4	Aanknopingspunten voor beleid	254
12.5	Perspectief.....	255
	Literatuur.....	257
	Tabellen	263
	Figuren.....	267
	Boxen.....	275

Beleidsrelevante passages

(Gebruik ↩ om terug te keren)

1. De beleidsrelevantie van het huidige rapport wordt bevestigd door de met enige regelmaat verschijnende CPB-vergrijzingsstudies, waarin met exact dezelfde methode (generatierekening) eveneens de impact wordt becijferd van demografische veranderingen (geboorte, sterfte en migratie) op de houdbaarheid van overheidsfinanciën en verzorgingsstaat. Uit dit rapport blijkt dat de impact van immigratie – uitgedrukt als percentage van het bruto binnenlands product (bbp) – over de periode 2015-2019 gemiddeld ruim twee maal zo groot was als de huidige impact van vergrijzing. Dat maakt het des te opmerkelijker dat er zo weinig aandacht is voor de gevolgen van immigratie voor de overheidsfinanciën..... 51
2. De ‘Derde Demografische Transitie’ – het verschijnsel dat het relatieve aandeel van de bevolking met migratieachtergrond gestaag toeneemt door een combinatie van lage autochtone vruchtbaarheid en hoge immigratie – maakt dat de gevolgen van immigratie voor de overheidsfinanciën mettertijd steeds beleidsrelevanter zullen worden 60
3. Bevolkingsgroei en de bijdrage van immigratie daaraan is op dit moment nog geen onderdeel van overheidsbeleid, al komt er enige publieke discussie op gang. De beleidsrelevantie is evident, want vanwege de bestaande hoge bevolkingsdichtheid raakt bevolkingsgroei aan allerlei grote beleidsthema’s als woningnood, verkeerscongestie en milieubeleid 77
4. De nettokosten van niet-westerse immigratie bedroegen over de periode 2015-2019 gemiddeld ongeveer 27 miljard euro per jaar (euro's van 2016), terwijl westerse immigratie ongeveer budgetneutraal was 135
5. In 2016 bedroeg het gerealiseerde nettobeslag van immigratie op de overheidsfinanciën 17 miljard euro. De groep met een niet-westerse migratieachtergrond ontving in 2016 netto 18 miljard euro uit de schatkist, oftewel € 8.500 per persoon. Het leeuwendeel daarvan – 16 miljard euro – werd opgebracht door de groep met Nederlandse achtergrond, zo’n € 1.200 per persoon. Personen met een westerse migratieachtergrond waren voor € 500 per persoon nettobetalers en droegen totaal 0,9 miljard euro af aan de schatkist 131
6. Indien de immigratie qua omvang en kostenbatenstructuur blijft op het niveau van 2015-2019, zal het jaarlijkse beslag op de begroting geleidelijk toenemen van 17 miljard euro in 2016 tot ongeveer 50 miljard euro per jaar op lange termijn, een verdrievoudiging die de verzorgingsstaat hoogstwaarschijnlijk niet zou overleven 134
7. Als men rekening houdt met volgmigratie is vanuit de schatkist gezien alleen arbeidsmigratie uit Noord-Amerika, Oceanië, de Britse eilanden, Scandinavië, België, Luxemburg, Frankrijk, Duitsland, Oostenrijk, Zwitserland, Italië, Spanje, Israël, India, Singapore, Taiwan, Zuid-Korea en Japan on-dubbelsinnig positief 122
8. De registratie van het migratiemotief door de IND weerspiegelt vaak niet het daadwerkelijke gedrag van immigranten en de uitkeringsafhankelijkheid onder geregistreerde studie- en arbeidsmigranten uit onder meer Afrika en het Midden-Oosten is onwaarschijnlijk hoog 118
9. Als immigranten werken, betekent dit niet dat ze ook automatisch een positieve nettobijdrage aan de schatkist leveren, zoals de migratie uit Midden- en Oost-Europa laat zien. Dit logenstraft de soms gehoorde opvatting dat ‘het wel goed zit als de immigrant maar werkt’ 153
10. De nettokosten van immigratie zijn voornamelijk het effect van herverdelende werking van de verzorgingsstaat richting laaggeschoolde immigranten en vooralsnog lijken beleidsmakers ervoor te kiezen om die kosten op te vangen door het afbouwen van de verzorgingsstaat 150
11. Zelfs in een scenario dat uitgaat van een toelatingsbeleid dat veel stringenter is dan de huidige juridische kaders toelaten, is immigratie verlieslatend voor de Nederlandse schatkist..... 150
12. Om migratie positief uit te laten pakken voor de Nederlandse schatkist, is het noodzakelijk dat men niet alleen stuurt op aantallen, maar ook strikt selecteert op menselijk kapitaal, met name opleidingsniveau..... 150
13. Gemiddeld genomen zijn immigranten lager opgeleid dan autochtonen en met name tussen autochtonen en niet-westerse immigranten bestaat vaak een fors verschil in opleidingsniveau.. 192

14. Immigratie is bezien vanuit de schatkist alleen voordelig als de immigranten gemiddeld genomen beschikken over een opleiding op tenminste hbo-niveau of gelijkwaardige vaardigheden 206
15. Nederland is niet goed in het aantrekken van hooggeschoolde immigranten 204
16. Het opleidingsniveau van de eerste generatie is erg bepalend voor de citoscores en het verdere school- en arbeidsmarktsucces van eerste en tweede generatie kinderen. De grote groepsverschillen in opleidingsniveau bij de eerste generatie immigranten verklaren grotendeels de eveneens aanzienlijke groepsverschillen in de citoscores van hun kinderen..... 195
17. De hoogte van de citoscore is zeer bepalend voor de nettobijdrage van personen: een één punt hogere citoscore levert over de levensloop ongeveer € 20.000 extra nettobijdrage op..... 192
18. Voor tweede generatie herkomstgroepen hangt een één punt hogere gemiddelde citoscore samen met € 46.000 extra nettobijdrage, waarvan € 18.000 à € 19.000 direct is terug te voeren op de citoscore zelf en de rest op verschillen in arbeidsmarktprestaties 210
19. Citoscores van opeenvolgende generaties hangen sterk samen. Gemiddeld genomen is er met elke generatie vooruitgang en worden de verschillen met autochtonen kleiner. Echter, bij heel lage citoscore blijken achterstanden soms hardnekkig te zijn: bij de vijf eerste generatie groepen met de laagste citoscore is zelfs bij de derde generatie gemiddeld minder dan de helft van de achterstand 'ingelopen' 212
20. Het adagium 'het komt wel goed met de volgende generaties' gaat niet op: indien immigratie bij de eerste generatie een fors negatief budgettair effect heeft, zullen volgende generaties die kosten in de praktijk zelden goed maken 102
21. Er zijn onder de tweede generatie aanzienlijke verschillen in nettobijdrage tussen personen met één, dan wel twee in het buitenland geboren ouders, die op kunnen lopen tot een kwart miljoen euro per persoon..... 102
22. Kinderen van een 'gemengd ouderpaar' hebben doorgaans een hogere citoscore. Dat positieve effect treedt vooral op bij groepen met een lage gemiddelde citoscore..... 218
23. Het aandeel gemengde relaties binnen een groep is derhalve mede bepalend voor het school- en arbeidsmarktsucces van de tweede en derde generatie. Er zijn zeer grote verschillen naar migratieachtergrond als het gaat om het aandeel gemengde huwelijken. Sociaal-culturele en sociaal-economische integratie gaan wat dat betreft hand in hand 218
24. Bij de tweede generatie hangt culturele afstand tussen Nederland en herkomstland samen met nettobijdrage: groepen met grote culturele afstand hebben vaak lage nettobijdrage 237
25. Verschillen in opleidingsniveau en citoscores tussen groepen ontstaan door historische toevalligheid en processen van (zelf)selectie. Door negatieve zelfselectie bij remigratie worden bestaande verschillen verder vergroot, omdat juist groepen met hoge uitkeringsafhankelijkheid, laag opleidingsniveau en dito citoscores de neiging hebben lang in Nederland te blijven..... 225
26. De Nederlandse verzorgingsstaat werkt als een 'omgekeerde welvaartsmaagneet' die immigranten met een negatieve nettobijdrage veelal 'vasthoudt', terwijl immigranten die goed scoren op integratie-indicatoren vaak snel weer vertrekken..... 228
27. Bij nettobijdrage gaat het om meer dan geld alleen: het vat in één getal uiteenlopende integratie-indicatoren samen, variërend van opleiding en arbeidsmarkt tot uitkering en criminaliteit 228
28. Niet het Nederlandse onderwijssysteem, maar verschillen in opleidingsniveau en arbeidsmarktprestaties veroorzaken de waargenomen groepsverschillen in nettobijdrage. Het niet-selectieve Nederlandse toelatingsbeleid – Nederland trekt veel laaggeschoolden – veroorzaakt minstens de helft van de nettokosten 227
29. Indien men door immigratie de verhouding tussen 70-plussers en de groep 20 tot 70-jarigen constant op het niveau van 2020 houdt, groeit de Nederlandse bevolking naar 100 miljoen inwoners einde eeuw en één miljard in het jaar 2200..... 246
30. Het opvangen van de kosten van de vergrijzing door immigratie leidt niet alleen tot sterke bevolkingsgroei, maar stuit ook op het praktische bezwaar dat de immigranten die nu de grootste positieve nettobijdrage leveren, zonder uitzondering afkomstig zijn uit landen die zelf al sterk vergrijzd zijn of deze eeuw sterk zullen vergrijzen, en veelal zelf reeds hooggeschoolden proberen aan te trekken of te behouden..... 251

Korte samenvatting

Het rapport “Grenzeloze verzorgingsstaat” brengt de kosten en baten van immigratie voor de Nederlandse schatkist in kaart. Het is een actualisatie van het onderdeel overheidsfinanciën in de immigratiestudie van het Centraal Planbureau uit 2003.

Kern van de toegepaste methode is dat de kosten en baten over de hele verdere levensloop van immigranten in kaart worden gebracht. De baten verminderd met de kosten noemen we de nettobijdrage. De berekeningen zijn gebaseerd op geanonimiseerde data van alle 17 miljoen Nederlandse ingezetenen. De Nederlandse bevolking groeit door immigratie. Van de ruim 17 miljoen Nederlanders eind 2019, is 13% in het buitenland geboren (eerste generatie) en 11% kind van immigranten (tweede generatie).

De overheidsuitgaven voor immigranten zijn nu vooral bovengemiddeld bij posten als onderwijs, sociale zekerheid en toeslagen. Immigranten betalen daarentegen gemiddeld minder belastingen en sociale premies. Opgeteld blijken de nettokosten van immigratie aanzienlijk: alleen al voor immigranten die binnenkwamen in de periode 1995-2019 liggen deze in de orde van grootte van de totale aardgasbaten vanaf de jaren '60. Die kosten zijn vooral het gevolg van herverdeling via de verzorgingsstaat. Voortgaande immigratie met de huidige omvang en kostenstructuur zal de overheidsfinanciën toenevend onder druk zetten. Afbouw van de verzorgingsstaat en/of inperking van de immigratie zijn dan onvermijdelijk.

De gemiddelde kosten en baten van verschillende migrantengroepen verschillen sterk. Het rapport brengt de verschillen in kaart. Migratie voor arbeid en studie uit de meeste westerse landen en een aantal niet-westerse – met name Oost-Aziatische – landen tonen een positieve uitkomst. Alle andere vormen van immigratie, zijn op zijn best min of meer budgetneutraal of pakken negatief uit. Dat laatste geldt vooral voor de motieven gezin en asiel.

Het opleidingsniveau van immigranten en de citoscores van hun kinderen zijn cruciaal. Als de ouders een positieve nettobijdrage leveren, is de tweede generatie doorgaans vergelijkbaar met autochtonen. Als de ouders een sterk negatieve nettobijdrage leveren, is er bij de tweede generatie meestal ook nog een forse achterstand. Het adagium ‘het komt wel goed met de tweede generatie’ gaat dus niet op.

Immigratie is geen oplossing voor de vergrijzing. Als men het percentage 70-plussers constant wil houden met immigratie groeit de Nederlandse bevolking extreem snel naar circa 100 miljoen eind deze eeuw. Vergrijzing is vooral ontgroening. Er worden veel minder kinderen geboren dan nodig om de bevolking op peil te houden. En immigratie lost de ontgroening niet op. De enige structurele oplossing is een toename van het gemiddeld kindertal. Met migratie de kosten van vergrijzing opvangen lijkt ook geen begaanbare weg. Daarvoor zouden grote aantallen bovengemiddeld presterende immigranten nodig zijn met alle gevolgen voor de bevolkingsgroei van dien.

Immigranten die gemiddeld een grote negatieve nettobijdrage leveren aan de overheidsfinanciën, zijn vooral te vinden onder degenen die gebruik maken van het asielrecht, in het bijzonder als zij afkomstig zijn uit Afrika en het Midden-Oosten. De totale bevolking in deze gebieden zal toenemen van 1,6 miljard nu, tot 4,7 miljard aan het eind van deze eeuw. Handhaving van het bestaande juridische kader, in het bijzonder betreffende het asielrecht, lijkt onder deze omstandigheden geen realistische optie.

Samenvatting

Het rapport “Grenzeloze verzorgingsstaat” handelt over de gevolgen van immigratie voor de overheidsfinanciën. Daarbij staan de fiscale kosten en baten van immigratie centraal, dat wil zeggen, de kosten en baten van immigratie voor de Nederlandse schatkist. Het beantwoordt de volgende vragen:

- *Wat zijn de fiscale kosten en baten van immigratie gerelateerd aan migratiemotief (arbeid-, studie-, asiel- en gezinsmigratie) en herkomstregio?*
- *In hoeverre kan immigratie een oplossing vormen voor de vergrijzing in Nederland?*

Dit rapport is een actualisering van het hoofdstuk Public Sector uit het CPB-rapport *Immigration and the Dutch Economy van 2003*. Net als in dit CPB-rapport wordt de methode generatierekening gebruikt. Toegepast op immigratie berekent het de nettobijdrage aan de schatkist – baten minus kosten – van immigranten vanaf het moment van hun immigratie tot het moment van remigratie of overlijden. Deze nettobijdrage is het sleutelbegrip van de huidige studie.

Er is gebruik gemaakt van CBS-microdata uit 2016. Dat zijn zeer gedetailleerde, geanonimiseerde gegevens van alle 17 miljoen Nederlandse ingezetenen, waaronder ongeveer twee miljoen mensen met een eerste en bijna twee miljoen mensen met een tweede generatie migratieachtergrond. Deze data zijn gecombineerd met een economische projectie tot 2060 voor de CPB *Actualisatie Middellangetermijnverkenning 2018-2021*.

Totale kosten en baten

De Nederlandse bevolking groeit door immigratie. Van de ruim 17 miljoen Nederlanders eind 2019, is 13% in het buitenland geboren (eerste generatie) en 11% kind van immigranten (tweede generatie). De overheidsuitgaven zijn voor immigranten zijn relatief hoog ten opzichte van autochtonen bij posten als onderwijs, zorg, justitie, sociale zekerheid en toeslagen. Immigrant betalen daarbij minder belastingen en sociale premies. De belangrijkste bevindingen voor de nettobijdrage (baten minus kosten) van de eerste twee generaties samen zijn gegeven in Tabel 0.1. De totale nettokosten van immigratie bedroegen in de periode 1995-2019 gemiddeld 17 miljard euro per jaar (dus gemiddeld voor de immigranten die in een kalenderjaar arriveren). Ter vergelijking: dat is evenveel als de overheid in 2016 uitgaf aan defensie en werkloosheidsuitkeringen samen. In 2016 piekten de nettokosten op 32 miljard euro, deels ten gevolge van de vluchtelingencrisis. De totale kosten over de periode 1995-2019 bedroegen 400 miljard euro, een bedrag in de orde van grootte van de aardgasbaten vanaf het begin van de winning tot heden. Het rapport schat op basis van CBS-prognoses de kosten voor de komende twintig jaar bij ongewijzigd beleid op 600 miljard euro.

Tabel 0.1 Totale nettokosten voor de Nederlandse schatkist van de immigratie die plaatsvond in de periode 1995-2040, inclusief de kosten voor de tweede generatie, in miljarden euro (bedragen zijn afgerond op veelvoud van 20 miljard).

Periode	Netto kosten van immigratie (miljarden)	
	Subtotaal	Totaal
1995-2009	€ 200	
2010-2019	€ 200 +	
Totaal 1995-2019		€ 400
2020-2040 (prognose)		€ 600 +
Totaal 1995-2040 (inclusief prognose)		€ 1.000

Kosten en baten naar migratiemotief en regio

De nettobijdragen van immigranten verschillen. Tabel 0.2 toont de nettobijdragen van immigranten – inclusief de nettobijdragen van hun kinderen (de tweede generatie) – afgerond op veelvoud van € 25.000. Er zijn grote verschillen tussen westerse en niet-westerse immigranten. Gemiddeld leveren westerse immigranten een positieve bijdrage van € 25.000 en kosten niet-westerse immigranten bijna drie ton. Binnen de categorieën westers en niet-westers is echter veel variatie.

Immigratie uit de meeste westerse regio's is positief voor de schatkist. Vooral immigranten uit Japan, Noord-Amerika, Oceanië, de Britse eilanden, Scandinavië en Zwitserland leveren een forse positieve bijdrage van rond twee ton per immigrant. Immigratie uit Midden- en Oost-Europese landen kost een halve ton, uitgezonderd voormalig Joegoslavië en de voormalige Sovjet-Unie. Bij de laatstgenoemde twee herkomstgebieden gaat het vooral om asielmigranten die een forse negatieve bijdrage leveren van anderhalve ton.

Immigratie uit niet-westerse regio's is meestal negatief voor de schatkist. Dat geldt vooral voor de regio's Caraïben, Midden-Oosten (incl. Pakistan en Turkije) en Noord-, Centraal- en West-Afrika (nettokosten twee à vier ton), Marokko (vijfentwintig ton) en de Hoorn van Afrika en Soedan (zes ton).

Er zijn zeer grote verschillen naar het motief dat immigranten hebben om te migreren. Alleen arbeidsmigratie levert de schatkist geld op, gemiddeld ongeveer € 125.000 per immigrant. Studiemigratie kost gemiddeld netto € 75.000. Gezinsmigratie kost de schatkist gemiddeld bijna drie ton per immigrant. De nettokosten voor asielmigratie bedragen gemiddeld bijna vijf ton per immigrant.

Tabel 0.2 Nettobijdrage naar migratieachtergrond en/of migratiemotief, berekend over de gehele levensloop, van het moment van immigratie, tot het moment van remigratie of overlijden, inclusief de kosten voor de tweede generatie (de bedragen zijn afgerond op veelvoud van € 25.000).

Migratiemotief	Bedrag
Arbeid	+ € 125.000
Studie	- € 75.000
Gezin	- € 275.000
Asiel	- € 475.000
Migratieachtergrond	Bedrag
Westers	+ € 25.000
Japan, Noord-Amerika, Oceanië, Britse eilanden, Scandinavië en Zwitserland	+ € 200.000
Midden- en Oost-Europese EU-landen	- € 50.000
Overige EU-landen (excl. Britse eilanden en Scandinavisch EU-landen)	+ € 50.000
Voormalig Joegoslavië en de voormalige Sovjet-Unie	- € 150.000
Niet-westers	- € 275.000
Zuid-Afrika (<i>de facto</i> Zuid-Afrika)	+ € 150.000
Israël	+ € 50.000
Marokko	- € 550.000
Hoorn van Afrika en Soedan	- € 600.000
Migratieachtergrond in combinatie met migratiemotief	Bedrag
Arbeidsmigratie uit Japan, Noord-Amerika en Oceanië	+ € 625.000
Asielmigratie uit Afrika	- € 625.000
Studiemigratie uit de EU (incl. VK)	+ € 75.000
Studiemigratie uit Afrika	- € 250.000

Voor alle migratiemotieven geldt dat westerse immigranten ‘het beter doen’ dan niet-westerse immigranten. Bij arbeids- en studiemigranten is het verschil circa € 125.000 en bij asiel- en gezinsmigranten circa € 250.000. De grootste positieve nettobijdrage – ruim zes ton – wordt geleverd door arbeidsmigranten uit Japan, Noord-Amerika en Oceanië. De grootste nettokosten – eveneens ruim zes ton – zijn voor asielmigranten uit Afrika.

In isolatie beschouwd vertoont alleen studiemigratie uit de EU en arbeidsmigratie uit westerse landen (m.u.v. Midden- en Oost-Europa), Azië (m.u.v. het Midden-Oosten) en Latijns-Amerika een batig saldo. Houdt men echter rekening met de kosten van gezinsmigratie (volgmigratie), dan is vanuit de schatkist bezien alleen arbeidsmigratie uit Noord-Amerika, Oceanië, de Britse eilanden, Scandinavië, België, Luxemburg, Frankrijk, Duitsland, Oostenrijk, Zwitserland, Italië, Spanje, Israël, India, Singapore, Taiwan, Zuid-Korea en Japan ondubbelzinnig positief. Studiemigratie uit de EU en EFTA is, rekening houdend met volgmigratie, vermoedelijk ongeveer budgetneutraal of licht positief. Studie- en arbeidsmigratie uit de rest van de wereld is hooguit budgetneutraal en meestal negatief, verrassend genoeg soms zeer negatief, gezien het bij de IND opgegeven motief. Ook gezinsmigratie betekent vrijwel zonder uitzondering een vaak forse adering voor de Nederlandse schatkist. Asielmigratie is in alle gevallen zeer kostbaar.

Er is een grote en groeiende groep immigranten waarvan het migratiemotief onbekend is. Voor een aanzienlijk deel zijn dit mensen die geen migratiemotief hoeven op te geven omdat ze de Nederlandse nationaliteit hebben.

Kosten en baten per generatie en het belang van opleiding en citoscores

Voor Nederlandse ingezetenen zonder migratieachtergrond (autochtonen) zijn de kosten en baten ongeveer in evenwicht, met andere woorden: zij zijn ongeveer ‘budgetneutraal’. Van personen met een tweede generatie achtergrond die goed geïntegreerd zijn – dat wil zeggen wat opleidingsniveau, arbeidsmarktprestaties e.d. betreft erg lijken op autochtonen – is het effect op de schatkist daarom ook ongeveer budgetneutraal.

Voor groepen waarvoor de eerste generatie forse nettobaten oplevert zit de winst voor de schatkist vooral bij de eerste generatie. Het effect op de schatkist van de tweede generatie – hoewel goed geïntegreerd – is meestal ongeveer budgetneutraal.

Voor groepen waarvoor de eerste generatie (veel) nettokosten oplevert is de nettobijdrage van de tweede generatie bijna altijd ook (zeer) negatief. De kosten van de eerste generatie worden voor deze groepen doorgaans niet goedgemaakt door de netto contante waarde van eventuele baten van de volgende generaties. Het adagium ‘het komt wel goed met volgende generaties’ gaat dus niet op als het gaat om de kosten en baten van immigranten.

Er is een zeer sterke samenhang tussen nettobijdrage en opleidingsniveau. Immigranten met een masteropleiding leveren over hun gehele leven een positieve nettobijdrage van € 130.000 (niet-westers) tot € 245.000 (westers) tegen € 515.000 voor autochtonen (afgerond op veelvoud van € 5.000). Immigranten met ten hoogste basisonderwijs kosten de schatkist over hun gehele leven netto € 360.000 (niet-westers) tot € 195.000 (westers) tegen € 235.000 voor autochtonen. Voor een batig saldo is nodig dat de immigrant minimaal een hbo- of wo-bachelor opleiding heeft of een daarmee vergelijkbare opleiding, of over vaardigheden beschikt die hem of haar in staat stelt een inkomen te genereren dat vergelijkbaar is met iemand die werkt op hbo+ niveau. Dat Nederland – in tegenstelling

tot klassieke immigratielanden – nauwelijks selecteert op opleidingsniveau en vaardigheden veroorzaakt een groot deel van de nettokosten van niet-westerse immigratie.

Er is ook een zeer sterke samenhang tussen nettobijdrage en citoscore. Autochtonen met de hoogste citoscore leveren over hun gehele levensloop een positieve nettobijdrage van (afgerond) € 340.000. Autochtonen met de laagste citoscore kosten over hun gehele levensloop netto € 440.000. Voor de meest voorkomende ditoscores levert een één punt hogere citoscore ruwweg € 20.000 extra nettobijdrage over de levensloop op. Voor mensen met een tweede generatie migratieachtergrond bestaat een soortgelijke relatie tussen citoscore en nettobijdrage, zij het op een aanzienlijk lager niveau. De nettobijdrage van de westerse tweede generatie ligt gemiddeld ongeveer € 60.000 lager dan van autochtonen met dezelfde citoscore. De niet-westerse tweede generatie heeft gemiddeld zelfs een € 170.000 lagere nettobijdrage dan autochtonen met dezelfde citoscore. Deze verschillen worden niet veroorzaakt door het Nederlandse onderwijssysteem, want immigranten met een bepaalde citoscore verschillen nauwelijks van autochtonen met dezelfde citoscore als het gaat om het uiteindelijke opleidingsniveau. De verschillen ontstaan na de opleiding, op de arbeidsmarkt.

Er zijn flinke verschillen in citoscore en opleidingsniveau tussen herkomstregio's en migratiemotieven. Voor de tweede generatie zijn de citoscores en middelbare schoolprestaties laag voor Turkije, Marokko, de Caraïben, Aruba en (voormalige) Nederlandse Antillen, Suriname en een groot deel van Afrika. Hoge citoscores en schoolprestaties worden gevonden onder kinderen met een tweede generatie migratieachtergrond in Oost-Azië, Israël, Scandinavië, Zwitserland en Noord-Amerika.

Kinderen van migranten met migratiemotieven waarbij sprake is van expliciete selectie – d.w.z. arbeid en studie – hebben beduidend hogere citoscores dan kinderen van migranten met andere migratiemotieven zoals asiel en gezin. Bij verdere uitsplitsing naar westers en niet-westers hebben alleen in Nederland geboren kinderen van westerse studie- en arbeidsmigrantten een hogere citoscore dan autochtonen.

De nettobijdrage van eerste en tweede generatie immigranten hangt sterk samen met de gemiddelde citoscore in de herkomstgroep. Dat geldt voor de citoscores van in Nederland geboren tweede generatie kinderen en ook voor de in het buitenland geboren eerste generatie immigranten die voor hun twaalfde naar Nederland komen.

De citoscores van eerste en tweede generatie kinderen hangen verder samen met het opleidingsniveau van hun eerste generatie ouders. Mede daarom werkt een achterstand bij de eerste generatie bijna altijd sterk door in de nettobijdrage van de tweede generatie. Hierop zijn echter enkele uitzonderingen. Onder oudere Chinese immigranten had de eerste generatie gemiddeld een laag opleidingsniveau en inkomen, terwijl de tweede generatie het erg goed doet door uitzonderlijk hoge citoscores en schoolprestaties.

Citoscores van opeenvolgende generaties hangen sterk samen. Gemiddeld genomen is er met elke generatie vooruitgang en worden de verschillen met autochtonen kleiner. Echter, bij heel lage citoscore blijken achterstanden soms hardnekkig te zijn: bij de vijf eerste generatie groepen met de laagste citoscore is zelfs bij de derde generatie gemiddeld minder dan de helft van de achterstand 'ingelopen'.

Bij de overdracht van achterstanden op de volgende generatie speelt het aandeel 'gemengde relaties' een grote rol. Vooral bij groepen waarbij de eerste generatie op grote achterstand de Nederlandse

samenleving binnenkomt, hebben tweede generatie kinderen met een ‘gemengd ouderpaar’ – d.w.z. één in Nederland geboren ouder en één in het buitenland geboren ouder – vaak fors hogere citoscores. Bij de derde generatie heeft één ouder met een Nederlandse achtergrond een vergelijkbaar positief effect. Bij Antilianen valt een aanzienlijke stijging van de citoscores over de generaties bijvoorbeeld samen met een hoog aandeel gemengde relaties. Over het algemeen werken hogere citoscores via het opleidingsniveau en de arbeidsmarktprestaties positief door in de nettobijdrage aan de schatkist. Bij enkele tweede generatie groepen bedraagt het verschil tussen één dan wel twee in het buitenland geboren ouders een paar ton. Is de in Nederland geboren ouder autochtoon dan is het gunstige effect doorgaans veel groter dan als de in Nederland geboren ouder zelf een migratieachtergrond heeft.

Nettobijdrage als indicator voor integratie

Bij nettobijdrage gaat het om meer dan geld alleen. De nettobijdrage vat in één getal uiteenlopende integratie-indicatoren samen. Nettobijdrage hangt sterk positief samen met het inkomen uit eigen arbeid of onderneming en juist negatief met ontvangen uitkeringen. Daarnaast is er een sterk verband met betaalde belastingen en premies en met ontvangen huurtoeslag, kindertoeslag en kindgebonden budget. Nettobijdrage hangt verder sterk samen met het opleidingsniveau, citoscore en onderwijskosten en met de deelname aan ‘special needs onderwijs’; onderwijs dat bedoeld is voor kinderen met lichamelijke of geestelijke handicaps, een laag IQ, ontwikkelings- en gedragsstoornissen en dergelijke. Tevens is er sterke samenhang met kosten voor gezondheidszorg en kosten voor criminaliteit, politie en justitie. Deze samenhangen betreffen de eerste en tweede generatie en bij citoscores zelfs ook de derde generatie. Tot slot is er samenhang met de kans op remigratie, het aandeel tweede generatie kinderen geboren uit gemengde relaties en de ‘culturele afstand’ tussen Nederland en het herkomstland.

Een grotere ‘culturele afstand’ hangt samen met lagere integratiekansen

Het is mogelijk om de ‘culturele afstand’ tussen Nederland en het herkomstland te meten op de zogenaamde ‘culturele waardenkaart’. Dit is een kaart gebaseerd op de resultaten van de *World Values Survey*, een grootschalig en langlopend onderzoek naar waarden en normen in een groot aantal landen. Het blijkt dat die culturele afstand sterk negatief samenhangt met allerlei integratie-indicatoren als opleidingsniveau, citoscore en nettobijdrage aan de Nederlandse schatkist. Hoe verder de cultuur van een migrantengroep verwijderd is van de Nederlandse cultuur, hoe lager de score op nettobijdrage en allerlei andere integratie-indicatoren. Dat werkt ook door bij de in Nederland geboren, getogen en opgeleide tweede generatie, waarbij de groep met de grootste culturele afstand – het zogenaamde *African-Islamic cluster* – een bijna twee ton lagere nettobijdrage heeft dan men zou verwachten op basis van opleiding en dergelijke.

Remigratiekansen: de verzorgingsstaat werkt als ‘omgekeerde welvaartsmaagneet’

Verschillen in opleidingsniveau en citoscores tussen groepen ontstaan door historische toevalligheid en processen van (zelf)selectie. Door negatieve zelfselectie bij remigratie worden bestaande verschillen verder vergroot, omdat juist groepen met een lage nettobijdrage aan de Nederlandse schatkist en een grote culturele afstand tot Nederland de neiging hebben lang in Nederland te blijven. Dat zijn ook de immigranten die slecht scoren op allerlei integratie-indicatoren: gering inkomen, laag opleidingsniveau en dito citoscores, hoge uitkeringsafhankelijkheid en criminaliteit, enzovoort. De Nederlandse verzorgingsstaat werkt zo als een ‘omgekeerde welvaartsmaagneet’ die immigranten met een negatieve nettobijdrage veelal ‘vasthoudt’, terwijl immigranten die goed scoren op integratie-indicatoren vaak snel weer vertrekken.

Immigratie als demografische oplossing voor de vergrijzing

De vergrijzing kent eenmalige aspecten zoals de babyboom en structurele aspecten als een stijgende levensverwachting en vooral de zogenaamde ontgroening. Deze ontgroening is het gevolg van een gemiddeld kindertal per vrouw dat al decennia rond 1,7 ligt, structureel onder het vervangingsniveau van circa 2,1 kind per vrouw. Het vervangingsniveau is het kindertal dat nodig is om de bevolkingsomvang constant te houden. De ontgroening zorgt er voor dat elke generatie kleiner is in omvang dan de voorgaande generatie. Dit zorgt voor een toename van de zogenaamde grijze druk, dat wil zeggen, een toename van de verhouding tussen 65-plussers en mensen in de leeftijdsgroep 20 tot 65 jaar.

Geheel in lijn met de literatuur is in deze studie geconstateerd dat het oplossen van vergrijzing door immigratie gelijkenis vertoont met een 'piramidespel'. Een simulatie laat zien dat er steeds grotere aantallen immigranten nodig zijn om de grijze druk – de verhouding tussen het aantal 70-plussers en het aantal mensen van 20 tot 70 – op het niveau van 2020 te houden. Dat levert forse bevolkingsgroei op: 100 miljoen inwoners aan het eind van deze eeuw en één miljard inwoners in het jaar 2200. Er is uitgegaan van 70 jaar omdat de AOW-leeftijd in Nederland langzaam stijgt naar 70 jaar.

Immigratie werkt niet omdat de onderliggende problemen van lage vruchtbaarheid en gestegen levensverwachting niet worden opgelost. Immigranten hebben namelijk gemiddeld ook een vruchtbaarheid die onder het vervangingsniveau ligt. Dat komt mede omdat herkomstgroepen met een hoog kindertal hun vruchtbaarheid op termijn neerwaarts aanpassen en immigranten uit veel landen in Noord- en Zuid-Amerika, Europa en Oost-Azië al een lage vruchtbaarheid hebben. Ook de levensverwachting zal op termijn naar het Nederlandse niveau tenderen.

Immigratie als financiële oplossing voor de vergrijzing

Door toenemende vergrijzing (de grijze druk) stijgen de kosten voor onder andere zorg en pensioenen snel. Onderzocht is of het mogelijk is de bijkomende kosten van vergrijzing op te vangen met immigratie.

Immigratie als middel om de kosten van de vergrijzing op te vangen stuit op hetzelfde praktische bezwaar als 'Immigratie als demografische oplossing voor de vergrijzing', namelijk sterke bevolkingsgroei. Een simulatie op basis van de in deze studie gevonden resultaten betreft het dichten van een permanent financieel gat in de overheidsfinanciën ter grootte van 2,5% van het bruto binnenlands product, middels het toelaten van meer arbeidsmigranten met een hoog economisch potentieel. Dit zou in de periode 2020-2080 leiden tot een extra bevolkingsgroei van 7 à 10 miljoen personen. De precieze bevolkingsgroei hangt af van de mate waarin de onvermijdelijke gezinsmigranten positief dan wel negatief bijdragen aan de Nederlandse schatkist. Uitgaande van de huidige nettobijdrage van gezinsmigranten is 10 miljoen extra bevolkingsgroei veel waarschijnlijker dan 7 miljoen.

Een ander potentieel probleem van deze beleids optie is of het zal lukken voldoende van dergelijke immigranten met een hoog economisch potentieel aan te trekken. Immigranten die nu de grootste nettobijdrage leveren, zijn vaak afkomstig uit landen die zelf al goed geschoolde migranten proberen te trekken en/of zelf (in de nabije toekomst) sterk vergrijzen.

Toekomstige kosten en baten

Uitgaande van de bevindingen in huidig rapport en recente CBS-prognoses voor immigratie zullen de totale kosten blijven stijgen. Voor de periode 2020-2040 worden de totale extra kosten van de nieuwe immigratie geraamd op ongeveer 600 miljard euro.

Een geringe stijging van het aandeel asielmigranten leidt tot een forse stijging van de toekomstige kosten. Zou de omvang van de asielmigratie uit de belangrijkste asielherkomstregio's (West-Azië en Afrika) bijvoorbeeld gelijke tred houden met de bevolkingsgroei aldaar, dan levert dat alleen al over de periode 2020-2040 64 miljard euro extra kosten op.

Complicerende factor is dat het overgrote deel van de geraamde kosten met vertraging op de begroting terecht komt. Het gaat immers ook om kosten voor de oude dag van – op het moment van toelating – vaak jonge immigranten. Dat maakt dat het gerealiseerde jaarlijkse beslag van immigratie op de begroting – 17 miljard euro in 2016 – gestaag toeneemt, deels door onomkeerbare besluiten uit het verleden. Indien de immigratie qua omvang en nettobijdrage blijft op het niveau van de periode 2015-2019 zal het gerealiseerde beslag op de begroting stijgen tot ongeveer 50 miljard euro per jaar.

Voor een minder negatieve dan wel positieve uitkomst voor de schatkist is een fundamentele beleidsomslag nodig. Het toelatingsbeleid zou voor een batig saldo veel selectiever moeten zijn met betrekking tot menselijk kapitaal als opleidingsniveau. Voor de huidige studie is een scenario doorgerekend waarin arbeidsmigratie hoofdzakelijk afkomstig is uit westerse landen (m.u.v. Midden- en Oost-Europa), Azië (m.u.v. het Midden-Oosten) en Latijns-Amerika en er verder sprake is van een 50% reductie van gezinsmigratie en een 90% reductie van asielmigratie. Dit scenario is ten opzichte van de huidige situatie zeer selectief en vergt verandering van internationale verdragen zoals het VN-vluchtelingenverdrag. Desondanks is ook in dat geval de immigratie nog niet eens budgetneutraal.

Beleidsimplicaties

De nettokosten van immigratie voor de overheid zijn aanzienlijk. Die kosten zijn vooral het gevolg van herverdeling via de verzorgingsstaat. Voortgaande immigratie met de huidige omvang en kostenstructuur zal de overheidsfinanciën toenemend onder druk zetten. Afbouw van de verzorgingsstaat en/of inperking van de immigratie zijn dan onvermijdelijk.

Immigratie blijkt ook geen oplossing voor de vergrijzing. Integendeel: uit de berekeningen in dit rapport blijkt dat de impact van immigratie – uitgedrukt als percentage van het bruto binnenlands product (bbp) – over de periode 2015-2019 gemiddeld ruim twee maal zo groot was als de huidige impact van vergrijzing. De huidige immigratie maakt het probleem dus erger in plaats van beter.

In essentie is vergrijzing vooral ontgroening door een lage vruchtbaarheid. De enige structurele oplossing daarvoor is een toename van het gemiddeld kindertal per vrouw in Nederland tot ongeveer 2,1. Om de stijgende levensverwachting te compenseren kan men verder de pensioenleeftijd verhogen, maar dat is al staand beleid.

Bij beleidsbeslissingen inzake immigratie spelen de gevolgen voor de overheidsfinanciën nu nauwelijks een rol. Daar kan verandering in komen als gebruik wordt gemaakt van het type rekensommen dat in dit rapport wordt gepresenteerd. Allereerst bieden de gepresenteerde resultaten aanknopingspunten voor het toelatingsbeleid inzake immigranten van buiten de EU met de motieven 'arbeid' en 'studie'. Dit kan zowel betrekking hebben op de omvang van dit type immigratiestromen als op de selectie van de immigranten in kwestie. Voorts valt te denken aan kostenramingen van concrete beleidsvoorstellen zoals een pardonregeling, het aantal uitgenodigde vluchtelingen, instemming met nieuwe EU-regels, toelating van nieuwe EU-lidstaten en de openstelling van onze arbeidsmarkt voor de inwoners daarvan, een door de EU toegewezen quotum asielzoekers, de vereiste compensatie voor een bovengemiddeld quotum et cetera.

Er zijn ook aanknopingspunten voor het integratiebeleid, dat moet inspelen op de gevolgen van migratie. Een onderzoek naar de nettobijdragen aan onze overheid, zoals beschreven in dit rapport, geeft een goede indicatie van de sociaaleconomische positie van verschillende migrantengroepen. Bij de nettobijdrage gaat het namelijk om meer dan geld alleen: het vat in één getal de meest uiteenlopende integratie-indicatoren samen, variërend van opleiding en arbeidsmarkt tot uitkering en criminaliteit.

Niet alleen integratie van de eerste generatie, maar ook van de tweede en derde generatie vragen aandacht. Een goede arbeidsmarktpositie is de sleutel tot zelfredzaamheid. Voorwaarde voor het arbeidsmarktsucces van een migrantengroep zijn (boven)gemiddelde citoscores en opleidingsniveau (gemiddeld minstens hbo-bachelor of vergelijkbaar).

Een meer structurele aanpak is monitoring van de kosten van actuele immigratiestromen en het bijhouden van een boekhouding van de uitstaande claims die immigranten hebben op de schatkist. Dit brengt ons op de waarde van periodiek onderzoek naar nettobijdragen. De Nederlandse overheid heeft sinds 2003 geen gegevens gepubliceerd over nettobijdragen aan de schatkist van migranten. Naar de redenen daarvoor kunnen wij alleen gissen. Hopelijk maakt dit onderzoek duidelijk dat die gegevens nodig zijn voor fundering van het beleid en zicht op toekomstige overheidsuitgaven. Het rapport past naar ons idee goed bij de structurele overheidsrapportage 'Staat van Migratie' en het werk van de Staatscommissie Demografische Ontwikkelingen 2050 naar de gevolgen van veranderingen in de omvang en samenstelling van de bevolking in Nederland halverwege deze eeuw.

Perspectief

Immigranten die gemiddeld een grote negatieve nettobijdrage leveren aan de overheidsfinanciën, zijn vooral te vinden onder degenen die gebruik maken van het asielrecht, in het bijzonder als zij afkomstig zijn uit Afrika en het Midden-Oosten. De laatste VN-bevolkingsprognose laat zien dat de totale bevolking in deze gebieden van 1,6 miljard nu, zal toenemen tot 4,7 miljard aan het eind van deze eeuw. Het is niet onaannemelijk dat het migratiepotentieel hiermee minstens gelijke tred zal houden. De migratiedruk, in het bijzonder op de verzorgingsstaten in Noordwest-Europa, kan derhalve in ongekende mate toenemen. Dit roept de vraag op of handhaving van de openeinderegeling die besloten ligt in het bestaande juridische kader, onder deze omstandigheden wel een realistische optie is.

Het huidige kabinet heeft recent aan de Tweede Kamer aangegeven hoe het aankijkt tegen het bestaande juridische kader. Dit was in een kabinetsreactie op een rapport betreffende een "verkenning van opportuniteit van een onderzoek naar de vraag of, en zo ja op welke wijze, het Vluchtelingenverdrag uit 1951 bij de tijd kan worden gebracht om een duurzaam juridisch kader te kunnen bieden voor het internationale asielbeleid van de toekomst".

Uit die reactie blijkt, dat het kabinet het bestaande juridische kader voor de asielmigratie – ondanks het door het kabinet geconstateerde misbruik op grote schaal – in stand wil houden. Wat dit op termijn betekent, daar laten de rekensommen in dit rapport geen twijfel over bestaan: een toenemende druk op de overheidsfinanciën en uiteindelijk het einde van de verzorgingsstaat zoals wij die nu kennen. Een keuze voor het huidige juridische kader is dus impliciet een keuze tegen de verzorgingsstaat.

Summary

The report “Borderless welfare state” deals with the consequences of immigration for Dutch public finances. It focuses on the fiscal costs and benefits of immigration, that is, the costs and benefits of immigration for the Dutch treasury. It answers the following questions:

- *What are the fiscal costs and benefits of immigration by immigration motive (labour, study, asylum and family immigration) and by region of origin?*
- *To what extent can immigration provide a solution to population ageing in the Netherlands?*

The current report is an update of the Public Sector chapter of the report *Immigration and the Dutch Economy* (2003) by the CPB Netherlands Bureau for Economic Policy Analysis (CPB). Both reports deploy the method of generational accounting to calculate the net contribution – revenues minus expenses – of immigrants to public finances, measured from the moment of their immigration to the time of repatriation or death. This net contribution is the key concept of the current study.

The study uses microdata from 2016 provided by Statistics Netherlands. These are very detailed, anonymized data of all 17 million Dutch residents, including about two million people with a first-generation immigration background and almost two million people with a second-generation immigration background. These microdata are combined with a economic projection to 2060 for the CPB *Update Medium-Term Forecast 2018-2021*

Total costs and benefits

The Dutch population is growing due to immigration. Of the more than 17 million Dutch inhabitants at the end of 2019, 13% were born abroad (first generation) and 11% were children of immigrants (second generation). Currently, per capita expenditures on immigrants are significantly higher than on Dutch native people in areas such as education, healthcare, justice, social security and allowances. Moreover, immigrants pay fewer taxes and social security premiums. The main findings for the net contribution (benefits minus costs) of the first two generations together are given in Table 0.1. The total net cost of immigration was on average 17 billion euro per year over the period 1995-2019 (i.e. on average for immigrants arriving in a calendar year). By comparison, that is as much as the government spent on defence and unemployment benefits combined in 2016. In 2016, net costs peaked at 32 billion euros, partly due to the ‘refugee crisis’. The total cost over the 1995-2019 period was 400 billion euros, an amount of the same order of magnitude as the total Dutch natural gas revenues from the start of extraction until 2019. Based on forecasts from Statistics Netherlands, the report estimates the total cost of immigration for the next two decades at 600 billion euros if policy remains unchanged.

Table 0.1 Total costs for the public sector of immigration from 1995-2040 in billions of euro, including the costs for the second generation (rounded to multiples of 20 billion euro).

Period	Net costs of immigration (billions)	
	Subtotal	Total
1995-2009	€200	
2010-2019	€200 +	
Total 1995-2019		€400
2020-2040 (forecast)		€600 +
Total 1995-2040 (including forecast)		€1,000

Costs and benefits by immigration motive and region

The net contributions of immigrants vary. Table 0.2 shows net contributions of immigrants – including the net contributions of their children (the second generation) – rounded to multiples of €25,000. There are large differences between western and non-western immigrants. On average, western immigrants make positive contributions of €25,000 and non-western immigrants cost €275,000. Within the western and non-western categories, however, there is a lot of variation.

Immigration from most western regions is positive for the treasury. In particular, immigrants from Japan, North America, Oceania, the British Isles, Scandinavia and Switzerland make a substantial positive contribution of around €200,000 per immigrant. Immigration from Central and Eastern European countries costs €50,000, excluding former Yugoslavia and the former Soviet Union. The latter two areas of origin mainly involve asylum migrants who make a substantial negative contribution of €150,000.

Immigration from non-Western regions tends to be negative for the treasury. This is especially true for the regions Caribbean, Middle East (including Pakistan and Turkey) and North, Central and West Africa (net costs of €200,000 to €400,000), Morocco (€550,000) and the Horn of Africa and Sudan (€600,000).

There are substantial differences between groups with different immigration motives. Only labour immigration generates a positive average net contribution of €125,000 per immigrant. Study migration costs a net €75,000 on average. Family migration costs the treasury €275,000 per immigrant on average. The net cost of asylum migration averages €475,000 per immigrant.

Table 0.2 Average net contribution of immigrants to public finances, by immigration motive and region, including the cost for the second generation (rounded to multiples of €10,000).

Migration motive	Amount
Labour immigration	+ €125,000
Study immigration	– €75,000
Family immigration	– €275,000
Asylum immigration	– €475,000
Region	Amount
Western average	+ €25,000
Japan, North America, Oceania, British Isles, Scandinavia and Switzerland	+ €200,000
Central and Eastern European EU countries	– €50,000
Other EU countries (excl. British Isles, and Scandinavian EU countries)	+ €50,000
Former Yugoslavia and the former Soviet Union	– €150,000
Non-Western average	– €275,000
Southern Africa (<i>de facto</i> RSA)	+ €150,000
Israel	+ €50,000
Morocco	– €550,000
Horn of Africa and Sudan	– €600,000
Immigration motive combined with region	Amount
Labour immigration from Japan, North America and Oceania	+ €625,000
Asylum immigration from Africa	– €625,000
Study immigration from the European Union (including UK)	+ €75,000
Study immigration from Africa	– €250,000

For all immigration motives, Western immigrants seem to 'perform better' than non-Western immigrants. The difference is approximately €125,000 for labour and study immigrants, and €250,000 for asylum and family immigrants. The largest positive net contribution – €625,000 – is made by migrant workers from Japan, North America and Oceania. The largest net cost – also €625,000 – is for asylum migrants from Africa.

In isolation, only two categories seem favourable for Dutch public finances: study immigration from the EU, and labour immigration from Western countries (except Central and Eastern European countries), Asia (except the Middle East) and Latin America. However, if one takes into account the cost of family migration (chain migration), only labour migration from North America, Oceania, the British Isles, Scandinavia, Belgium, Luxembourg, France, Germany, Austria, Switzerland, Italy, Spain, Israel, India, Singapore, Taiwan, South Korea and Japan is unambiguously positive from a treasury perspective. Study migration from the EU and EFTA, taking into account chain migration, is likely to be roughly budget-neutral or slightly positive. Study and labour migration from the rest of the world is at best budget-neutral and mostly negative, surprisingly sometimes very negative, given the motive reported to the Dutch Immigration and Naturalisation Service (IND). Family migration also, almost without exception, represents an often substantial drain on the Dutch treasury. Asylum migration is very costly in all cases.

There is a large and growing group of immigrants whose immigration motives are unknown. For a considerable part, these are people who would not state a reason for immigration because they have already acquired the Dutch nationality.

Costs and benefits by generation and the importance of education and test scores

For Dutch residents without an immigration background (native Dutch), the costs and benefits are roughly in balance. In other words, they are approximately 'budget neutral'. The effect on public finances of persons with a second-generation background who are well integrated – i.e., with a level of education and labour market performance very similar to native Dutch people – is therefore also approximately budget neutral.

Immigrant groups of which the first generation yields substantial net benefits usually do not show the same outcome for the second generation. That generation – although well integrated – is usually roughly budget neutral.

Migrant groups of which the first generation has a (considerable) negative net contribution, usually have a second generation that also has a (substantial) negative net contribution. For those groups, the net present value of the net contribution of future generations will not offset the costs for the first generation. The quite common idea that 'things will improve in future generations' therefore does not apply when it comes to the costs and benefits of immigrants.

There is a substantial correlation between net life course contribution and educational attainment. Immigrants with a master's degree make a positive net life course contribution of €130,000 (non-western) to €245,000 (western) against €515,000 for natives (rounded off to multiples of €5,000). Immigrants with at most primary education cost the treasury a net €360,000 (non-western) to €195,000 (western) over their whole lives compared to €235,000 for natives. A positive net contribution requires the immigrant to have at least a bachelor's degree or equivalent education, or skills that enable him or her to generate an income comparable to someone working at bachelor's level. That the

Netherlands – unlike classic immigration countries – hardly selects on education level and skills causes a large part of the net cost of non-Western immigration.

Furthermore, a robust correlation exists between net contribution and scores on the so-called ‘Cito's End-of-Primary-School-Test’, a 50-point student assessment scale for primary education. Natives with the highest Cito score make a positive net contribution of (rounded) €340,000 over their life course. Natives with the lowest Cito score cost a net €440,000 over their life course. For the most common Cito scores, a one-point higher Cito score provides roughly €20,000 extra net contribution over the life course. For people with a second-generation migration background, there is a similar relationship between Cito score and net contribution, albeit at a considerably lower level. The net contributions of the western second generation are on average about €60,000 lower than of natives with the same Cito score. The non-western second generation on average even has a €170,000 lower net contribution than natives with the same Cito score. These differences are not caused by the Dutch education system, because immigrants with a certain Cito score hardly differ from natives with the same Cito score when it comes to final educational attainment. These differences arise after education, in the labour market.

There are considerable differences in Cito scores between regions of origin and also between immigration motives. For the second generation, Cito scores and secondary school performance are low for Turkey, Morocco, Caribbean, (former) Netherlands Antilles, Suriname and much of Africa. High Cito scores and school performance are found among children from second-generation migration backgrounds in East Asia, Israel, Scandinavia, Switzerland and North America.

Children of migrants with migration motives involving explicit selection – i.e. work and study – have significantly higher Cito scores than children of migrants with other migration motives such as asylum and family. When further broken down by western and non-western, only children born in the Netherlands to western study and labour migrants have higher Cito scores than natives.

The net contribution of first and second generation immigrants is strongly related to the average Cito score in the group of origin. This is true for the Cito scores of Dutch-born second-generation children and also for foreign-born first-generation immigrants who come to the Netherlands before the age of twelve.

The Cito scores of first- and second-generation children are further related to the educational level of their first-generation parents. Partly for this reason, a disadvantage in the first generation almost always has a strong impact on the net contribution of the second generation. However, there are some exceptions to this. Among older Chinese immigrants, the first generation had, on average, a low level of education and income, while the second generation is doing very well due to exceptionally high Cito scores and school performance.

Cito scores of successive generations are strongly correlated. On average, there is progress with each generation and the differences with natives become smaller. However, with very low Cito scores, disadvantages sometimes prove to be persistent: in the five first-generation groups with the lowest Cito scores, even by the third generation, on average less than half of the disadvantage has been ‘caught up’.

In the transmission of disadvantages to the next generation, the proportion of ‘mixed relationships’ plays a major role. Especially in groups where the first generation entered Dutch society at a considerable disadvantage, second-generation children with a ‘mixed-parent couple’ – i.e. one parent born in the Netherlands and one parent born abroad – often have significantly higher Cito scores. In the third generation, one parent with a Dutch background has a similar positive effect. Among Antilleans, for example, a significant rise in Cito scores across the generations coincides with a high proportion of mixed relationships. In general, higher Cito scores have a positive effect on the net contribution to the treasury via educational attainment and labour market performance. For some second-generation groups, the difference between one or two foreign-born parents amounts to a few hundred thousand euros. If the Dutch-born parent is a native, the favourable effect is usually much greater than if the Dutch-born parent has a migration background themselves.

Net contribution as an indicator of integration

Net contribution is about more than just money. The net contribution sums up in a single figure a variety of integration indicators. Net contribution correlates strongly positively with income from own work or business and negatively with benefits received. There is also a strong correlation with taxes and contributions paid and with rent allowance, child allowance and child budget received. Net contribution is further strongly related to educational level, Cito score and education costs and to participation in ‘special needs education’; education intended for children with physical or mental disabilities, low IQ, developmental and behavioural disorders and the like. There is also a strong correlation with healthcare costs and costs of crime, police and justice. These correlations concern the first and second generation and, in the case of Cito scores, even the third generation. Finally, there is a correlation with the chance of remigration, the proportion of second-generation children born from mixed relationships and the ‘cultural distance’ between the Netherlands and the country of origin.

Greater ‘cultural distance’ correlates with lower chances of integration

It is possible to measure the ‘cultural distance’ between the Netherlands and the country of origin on the so-called ‘cultural values map’. This is a map based on the results of the World Values Survey, a large-scale and long-term survey of values and norms in a large number of countries. It turns out that this cultural distance is strongly negatively correlated with all kinds of integration indicators such as education level, Cito score and net contribution to the Dutch treasury. The further away the culture of a migrant group is from Dutch culture, the lower the score on net contribution and all kinds of other integration indicators. This also affects the second generation born, raised and educated in the Netherlands, with the group with the greatest cultural distance – the so-called *African-Islamic cluster* – having a net contribution almost two hundred thousand euros lower than one would expect based on education and the like.

Remigration opportunities: the welfare state acts as a ‘reverse welfare magnet’

Differences in educational attainment and cito scores between groups arise through historical coincidence and processes of (self)selection. Negative self-selection in remigration further exacerbates existing differences, because it is precisely groups with a low net contribution to the Dutch treasury and a large cultural distance to the Netherlands that tend to stay in the Netherlands for a long time. These are also the immigrants who score poorly on all kinds of integration indicators: low income, low education level and ditto cito scores, high benefit dependence and crime rates, and so on. The Dutch welfare state thus acts as a ‘reverse welfare magnet’ that tends to ‘hold on’ to immigrants with a negative net contribution, while immigrants who score well on integration indicators often leave quickly.

Immigration as a demographic solution to the problems of population ageing

Like many Western nations, the Netherlands has an ageing population. There are incidental elements to population ageing, such as the baby boom, but also a structural elements, such as rising life expectancy and especially a persistently low fertility rate. For almost half a century, the average number of children per woman has been around 1.7, well below the replacement level of approximately 2.1 needed for a constant population size. This causes every new generation to be smaller in size than the previous one, resulting in a dwindling share of young people in the population, a process sometimes referred to as dejuvenation. It also leads to an increase in the so-called grey pressure, that is, an increase in the ratio between people over the age of 65 and people between 20 to 65 years of age.

Fully in line with the literature, this study found that solving ageing by means of immigration resembles a pyramid or Ponzi scheme. A simulation shows that ever-increasing numbers of immigrants are needed to keep the Dutch grey pressure – the ratio of people over 70 to people aged 20 to 70 – at the 2020 level. This results in significant population growth: 100 million inhabitants by the end of this century, and one billion inhabitants by the year 2200. A pension age of 70 has been assumed because the state pension age in the Netherlands is slowly rising to 70.

Immigration does not provide a stable solution to population ageing because the underlying problems of rising life expectancy and low fertility are not resolved. On average, the fertility of immigrants is below the replacement level as well, partly because immigrants from high-fertility groups adjust their fertility downwards over time, and partly because immigrants from most countries in the Americas, Europe and Eastern Asia already have low fertility rates. In time, life expectancy will also trend towards the Dutch level.

Immigration as a solution to the financial burden of population ageing

Due to the increasing ageing of the population (the grey pressure), the costs for healthcare and state pensions are rising rapidly. The current study challenges the idea that it is possible to absorb the additional costs of an ageing population through immigration.

Immigration as a means of absorbing the costs of an ageing population encounters the same practical objection as the strategy of immigration as a demographic solution to the ageing population, namely strong population growth. A simulation shows that closing a permanent financial gap in public finances of 2.5% of gross domestic product by admitting labour immigrants with high economic potential would lead to additional population growth of 7 to 10 million inhabitants in the period 2020-2080. The exact population growth depends on the extent to which the inevitable family migrants contribute positively or negatively to the Dutch treasury. Based on the current net contribution of family migrants, 10 million additional population growth is much more likely than 7 million.

In addition, mass recruitment of high-potential immigrants may prove difficult in practice, as most high net contributors currently come from countries that are themselves grappling with a rapidly aging population and/or trying to attract highly skilled immigrants.

Future costs and benefits

The findings in the current report and recent projections for immigration indicate the total cost of immigration is expected to continue to rise. For the period 2020-2040, the estimated total additional costs of future immigration amount to around 600 billion euros.

A slight increase in the share of asylum seekers would lead to a significant increase in future costs. If, for example, the volume of asylum immigration from West Asia and Africa kept pace with the population growth there, this alone would result in additional costs of approximately 64 billion euros in the years 2020-2040.

A complicating factor is that the vast majority of the estimated costs are delayed entering the budget. After all, it also involves costs for the old age of – at the time of admission – often young immigrants. This makes the realised annual budgetary impact of immigration – 17 billion euros in 2016 – steadily increasing, partly due to irreversible past decisions. If immigration remains at the 2015-2019 level in terms of volume and net contribution, the realised budget seizure will rise to around 50 billion euros a year.

A less negative or a positive fiscal impact of immigration can be attained, but this requires a fundamental policy change. The present study calculates a restrictive scenario, in which labour immigration mainly originates from Western countries (except Central and Eastern Europe), Latin America and Asia (except the Middle East), in which there is also a 50% reduction in family immigration and a 90% reduction in asylum immigration. This scenario is highly selective compared to the current situation and requires changes in international treaties, such as the UN Refugee Convention. Nevertheless, even in that case, immigration is not even budget-neutral.

Policy implications

The net costs of immigration for the government are considerable, and projections show they will consume a steadily increasing portion of the annual government budget. These costs are mainly due to redistribution through the welfare state. Continuation of the current level of immigration and current arrangements of the welfare state will increase pressure on public finances. Downsizing the welfare state and/or curtailment of immigration will then be inevitable.

Immigration does not appear to be a solution to population ageing either. On the contrary, calculations in this report show that the impact of immigration – expressed as a percentage of gross domestic product (GDP) – over the period 2015-2019 was, on average, more than twice the current impact of ageing. Current immigration is therefore making the problem worse rather than better.

In essence, ageing is mainly dejuvenation due to a low fertility rate. The only structural solution for that is an increase in the average number of children per woman in the Netherlands to approximately 2.1. To compensate for rising life expectancy, one can increase the retirement age, but that is already standing policy in the Netherlands.

Nowadays, the consequences for public finances hardly play a role in policy decisions on immigration. This could change if the type of calculations presented in this report were taken into consideration. First of all, the results presented offer starting points for the admission policy for immigrants from outside the EU with the motives ‘work’ and ‘study’. The policies can relate to the size of these immigration flows and selection of immigrants on proven predictors of positive outcomes, such as educational attainment. Other examples include cost estimates of specific policy proposals, such as a general amnesty scheme, the number of invited refugees, approval of new EU rules, admission of new EU member states and the opening of our labour market to their residents, an asylum seekers quota assigned by the EU, the required compensation for above-average quota, et cetera.

The calculations may also offer a starting point for integration policy. A study of the net contributions to our government, as described in this report, provides a good indication of the socioeconomic position of various immigrant groups. Indeed, the net contribution is about more than just money: it summarises in one figure the most diverse integration indicators, ranging from education and the labour market to benefits and criminality. Not only the integration of the first generation, but also of the second and third generation requires attention. As this report demonstrates, the educational attainment of the first generation, as well as the school success of children of the first and second generation, are quintessential for positive outcomes.

A more structural approach is to monitor the costs of current immigration flows and to keep an account of the outstanding claims that immigrants have on the treasury. This brings us to the value of periodic surveys of net contributions. The Dutch government has not published data on net contributions to public finances of immigrants since 2003. We can only guess the reasons for this. Hopefully, this research will make it clear that this information is necessary for the foundation of policies and insight into future government spending. In our view, the report fits well with the yearly government report 'State of Migration' and the work of the State Commission on Demographic Developments 2050 (*Staatscommissie Demografische Ontwikkelingen 2050*) on the consequences of changes in the size and composition of the population in the Netherlands by mid-century.

Perspective

Immigrants that make on average a significantly negative contribution to Dutch public finances are mainly those who exercise the right to asylum, especially if they come from Africa and the Middle East. The latest UN population forecast shows that the total population in these areas will increase from 1.6 billion to 4.7 billion by the end of this century. It is not implausible that the immigration potential will at least keep pace. Immigration pressure, in particular on the welfare states in Northwest Europe, will therefore increase to an unprecedented degree. This raises the question of whether maintaining the open-ended arrangement enshrined in the existing legal framework is a realistic option under these circumstances.

The current cabinet recently indicated to the House of Representatives how it views the existing legal framework. This was in response to a report on an "investigation into the question of whether, and if so how, the 1951 Refugee Convention can be updated to provide a sustainable legal framework for the international asylum policy of the future".

This response shows that the Dutch cabinet wants to maintain the existing legal framework for asylum immigration – despite the large-scale abuse identified by the cabinet. The calculations in this report leave no doubt about what this means in the long term: increasing pressure on public finances and ultimately the end of the welfare state as we know it today. A choice for the current legal framework is, therefore, implicitly a choice against the welfare state.

Begrippenlijst

12-deling Zie het begrip Regio-indeling.

19-deling Zie het begrip Regio-indeling.

42-deling Zie het begrip Regio-indeling.

87-deling Zie het begrip Regio-indeling.

Angelsaksische landen (regioaanduiding) De (Engelstalige) landen Verenigd Koninkrijk, Ierland, Verenigde Staten, Canada, Australië en Nieuw-Zeeland. Wat berekeningen betreft gaat het om de landen in de regio's VK en Ierland, Noord-Amerika en Oceanië. Met name in het geval van Oceanië is er ook enige immigratie uit andere landen (met name eilandengroepen in de Stille Oceaan), maar het effect daarvan op de resultaten is verwaarloosbaar vanwege de geringe omvang.

Aruba en (voormalige) Nederlandse Antillen Dit is een statistische categorie die het CBS hanteert voor de eilanden Aruba, Bonaire, Curaçao, Sint Maarten, Sint Eustatius en Saba. Op 15 december 1954 werden deze eilanden een land binnen het Koninkrijk der Nederlanden, genaamd de Nederlandse Antillen. Op 1 januari 1986 scheidde Aruba zich af van de Nederlandse Antillen en werd een apart land binnen het Koninkrijk der Nederlanden en ontstond de aanduiding '(voormalige) Nederlandse Antillen en Aruba'. De Nederlandse Antillen – bestaande uit de overige vijf eilanden – werden op 10 oktober 2010 ontbonden. Het Koninkrijk der Nederlanden bestaat nu uit vier landen: Nederland en de eilanden Aruba, Curaçao en Sint Maarten. De overige drie eilanden – Bonaire, Sint Eustatius en Saba, ook wel Caribisch Nederland genoemd – functioneren als bijzondere gemeente van Nederland.¹⁰

Asielherkomstregio Een regio waar relatief veel asielmigranten vandaan komen. Er zijn er vier onderscheiden, te weten de regio Voormalig Joegoslavië (excl. Slovenië en Kroatië) en Albanië, de regio Voormalig Sovjet-Unie (excl. Baltische staten), de regio Hoorn van Afrika en Soedan en de regio Afghanistan, Iran, Syrië en Irak. Bij de indeling is zoveel mogelijk aangesloten bij bestaande indelingen van het CBS en de VN. Uiteraard zijn er ook andere landen en regio's waar asielzoekers vandaan komen.

Autochtoon Vroegere aanduiding voor een persoon met een Nederlandse achtergrond. Zie het begrip Nederlandse achtergrond.

Aziatische tijgers (regio) Een benaming voor enkele economisch succesvolle landen in Oost-Azië, te weten Zuid-Korea, Taiwan, Hong Kong en Singapore. Ze worden vaak apart benoemd in de hoofdtekst omdat ze op de wereldkaartjes niet (goed) zichtbaar zijn.

Baten Zie het begrip Nettobijdrage per leeftijdjaar.

Budgettair effect Effect op het overheidsbudget (de overheidsfinanciën). In de context van het huidige rapport verwijst dit voornamelijk naar de nettobijdrage van immigranten aan de schatkist. Zie verder het begrip *Nettobijdrage*.

---

¹⁰ Zie CBS, (voormalige) Nederlandse Antillen en Aruba, opgehaald 15-12-2020 van: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2015/52/in-vijf-jaar-tijd-ruim-3-duizend-nederlanders-verhuisd-naar-caribisch-nederland/voormalige---nederlandse-antillen-en-aruba>

CBS-microdata Het CBS houdt op een groot aantal terreinen statistieken bij op individueel niveau. Denk daarbij aan zaken als inkomen, belastingen, premies, zorgkosten en onderwijsdeelname. Veel van die statistieken zijn verzameld over alle inwoners van Nederland waarop ze van toepassing zijn. Deze gegevens zijn in verband met de privacy goed beveiligd en geanonimiseerd, zodat herleidbaarheid tot personen onmogelijk is. Onder strikte voorwaarden zijn deze data beschikbaar voor onderzoek. Veel berekeningen in dit rapport zijn gebaseerd op deze CBS-microdata.¹¹

CBS-tafelbevolking Het CBS¹² verstaat onder een tafelbevolking een “fictief cohort van doorgaans 100 duizend mannen of vrouwen dat op iedere leeftijd is blootgesteld aan de geslachts- en leeftijdsspecifieke sterftেকansen zoals waargenomen in een bepaalde periode of voor een bepaald geboortecohort.” De tafelbevolking¹³ van 2016 is onder meer gebruikt om snel en eenvoudig een leeftijdsprofiel te wegen tegen empirisch waargenomen sterftেকansen, eventueel in combinatie met discontering.

Cito onder- en overadvisering De citoscore wordt gebruikt voor het zogenaamde schooladvies (zie de term *Citoscore*), dat wil zeggen, het advies dat aan het einde van de basisschool wordt gegeven m.b.t. het meest passend geachte schoolniveau voor de middelbare school. De citoscore is bij dit schooladvies echter niet alleen bepalend: ook het oordeel van de leerkracht weegt mee. Regelmatig wordt bij het schooladvies een schoolniveau geadviseerd dat hoger of lager is dan het schoolniveau dat voortvloeit uit de citoscore. Bij een hoger niveau spreekt men van overadvisering en bij een lager niveau van onderadvisering. Van over- of onderadvisering van kinderen met een migratieachtergrond lijkt recent overigens geen sprake meer te zijn.¹⁴

Citodistributie-effect Zowel opleidingsniveau als citoscore hangen sterk samen met nettobijdrage. Hoe hoger het opleidingsniveau, hoe hoger de nettobijdrage (§9.3). Evenzo: hoe hoger de citoscore, hoe hoger de nettobijdrage (§9.4). Een verschil is dat de variabele opleidingsniveau slechts een beperkt aantal niveaus heeft en de variabele citoscore 50 verschillende niveaus. Zowel citoscore als opleidingsniveau zijn dus voorspellers van de nettobijdrage, maar opleidingsniveau heeft een grovere indeling in niveaus. Beide zijn maten voor de schoolprestaties en cognitieve vermogens van een persoon, maar de citoscore geeft gedetailleerdere informatie.¹⁵ Bij het schooladvies wordt de 50-punts citoscore schaal opgeknipt in verschillende intervallen die geassocieerd zijn met middelbare school niveaus (zie de term *Citoscore*). Het schooladvies is zeer bepalend voor het type middelbare schoolopleiding en de uiteindelijk hoogst behaalde opleiding. De hoogst behaalde opleiding is vervolgens zeer bepalend voor de nettobijdrage. Een bachelor en vooral een master geeft gemiddeld een hoge nettobijdrage (§9.3). De kans op een master is het hoogst met een vwo-advies, dat geassocieerd is met een citoscore in het interval 545-550, kortweg het ‘vwo-advies-interval’. Voor elke herkomstgroep in de 42-deling in herkomstregio’s is de distributie (verdeling) over alle mogelijke citoscores tussen 501 en 550 bekend. Deze verdeling wordt kortweg citodistributie genoemd. De citodistributies verschillen fors tussen verschillende herkomstgroepen. Bij herkomstgroepen met een hoge gemiddelde citoscore is de gemiddelde citoscore van alle leerlingen in het vwo-advies-interval relatief hoog. Bij herkomstgroepen met een

---

¹¹ CBS, *Catalogus microdata*, opgehaald 15-12-2020 van: <https://www.cbs.nl/nl-nl/onze-diensten/maatwerk-en-microdata/microdata-zelf-onderzoek-doen/catalogus-microdata>

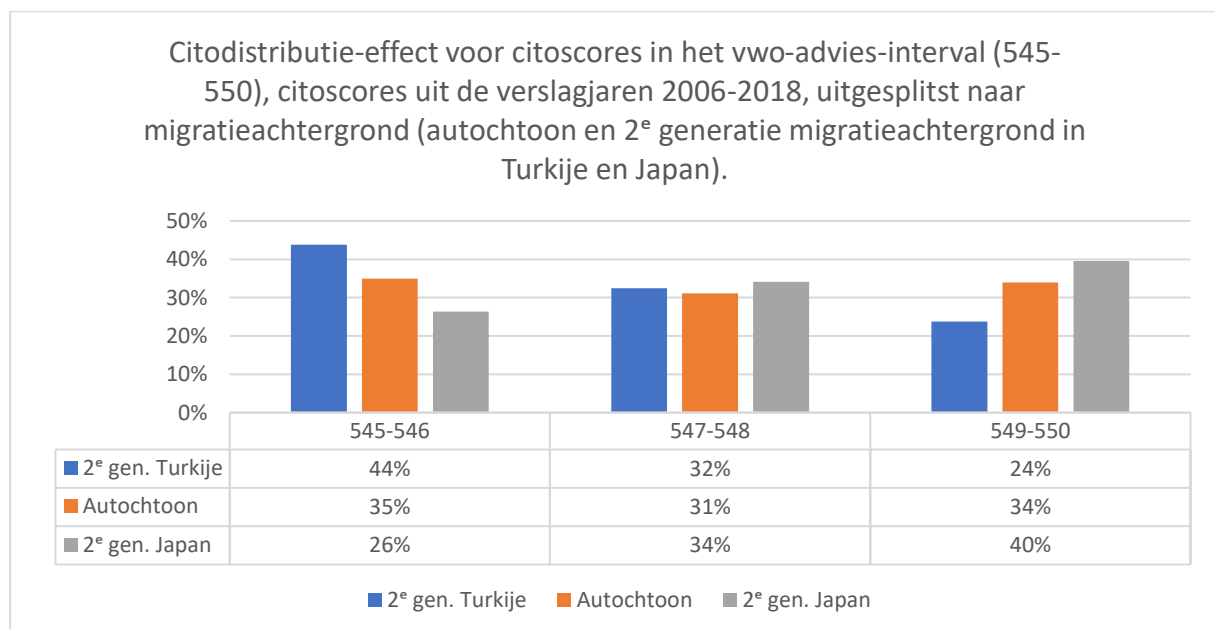
¹² CBS, *Begrippen*, opgehaald 15-12-2020 van: <https://www.cbs.nl/nl-nl/onze-diensten/methoden/begrippen/tafelbevolking>

¹³ CBS-statline, *Levensverwachting; geslacht, leeftijd (per jaar en periode van vijf jaren)*, opgehaald 15-12-2020 van: <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/37360ned/table?dl=4A3CA>

¹⁴ Onderwijsinspectie (2017), blz. 10

¹⁵ Een ander verschil is dat de citoscore in tegenstelling tot het opleidingsniveau een momentopname is.

lage gemiddelde citoscore is de gemiddelde citoscore van alle leerlingen in het vwo-advies-interval relatief laag. Dit effect is citodistributie-effect genoemd, omdat het afhangt van de citodistributie. Dit effect treedt bijvoorbeeld ook op voor het 'havoadvies-interval' waarover dadelijk meer, maar voor de eenvoud beperken we de uitleg in eerste instantie tot het vwo-advies-interval. In onderstaande grafiek is dit effect geïllustreerd voor de 2^e generatie herkomstgroep met de hoogste gemiddelde citoscore (Japan, $M = 541,1$) en voor de 2^e generatie herkomstgroep met de laagste gemiddelde citoscore (Turkije, $M = 528,8$). De gemiddelde citoscore van alle personen met een Turkse 2^e generatie migratieachtergrond en een citoscore in het vwo-advies-interval is 547,1 ($N = 3.147$). De gemiddelde citoscore van alle personen met een Japanse 2^e generatie migratieachtergrond en een citoscore in het vwo-advies-interval is 547,8 ($N = 167$). Het verschil bedraagt 0,77 citopunt. Dat is relatief veel t.o.v. de breedte van het vwo-advies-interval van slechts 6 citopunten. De reden is een verschillende verdeling (distributie) over citoscores. Bij 2^e generatie migratieachtergrond Japan heeft 40% een citoscore in het interval 549-550 tegen 24% voor 2^e generatie migratieachtergrond Turkije. Bij het interval 545-546 is dit precies andersom: bij 2^e generatie migratieachtergrond Japan zit 26% in dit interval tegen 44% voor 2^e generatie migratieachtergrond Turkije.

Alle leerlingen met een citoscore in het vwo-advies-interval worden voorgesorteerd op het vwo-bachelor-master-traject, maar qua gemiddelde citoscore zijn er dus aanzienlijke groepsverschillen, die waarschijnlijk slechts deels tot uitdrukking komen in het opleidingsniveau. Bij een regressie van nettobijdrage op opleidingsniveau (zie §9.14) is het citodistributie-effect een proxy voor dat deel van de citoscore dat niet verdisconteerd zit in het opleidingsniveau. Bij leerlingen die in het interval zitten van een 'havoadvies' of 'havo/vwo-advies' (een citoscore van 537-544) geldt iets vergelijkbaars als voor leerlingen met een vwo-advies. Gemiddeld (ongewogen) over alle leerlingen met een havo- of havo/vwo-advies enerzijds en alle leerlingen met een vwo-advies anderzijds is dit citodistributie-effect maximaal circa 0,75 citopunt. Vooral het citodistributie-effect voor havo en vwo leerlingen is van belang voor de nettobijdrage, omdat dit schooltypen zijn die relatief vaak leiden tot een bachelor of master en de daarbij behorende hoge nettobijdragen.

In de kern bestaat het citodistributie-effect er uit dat als men twee ongeveer normaal verdeelde groepen met vergelijkbare standaarddeviaties en verschillende gemiddelden opknipt in een aantal

intervallen, er puur door de distributie over de verschillende scores, groepsverschillen ontstaan binnen elk interval. Iets vergelijkbaars treedt bijvoorbeeld op bij IQ-scores.¹⁶ Onderstaande tabel geeft IQ-scores per schoolniveau, uitgesplitst naar thuistaal: niet-Nederlands versus Nederlands. Onder Nederlands worden ook het Fries en Nederlandse dialecten en streektalen geschaard. De verschillen tussen leerlingen met thuistaal Nederlands en thuistaal niet-Nederlands zijn zeer significant en vooral voor havo en vwo groot: 8,8 respectievelijk 7,8 IQ-punten. Dat zijn verschillen die vergelijkbaar zijn met het verschil in IQ tussen de gemiddelde havo-scholier en de gemiddelde vwo-scholier. Ter vergelijking: het verschil tussen havo en vwo voor de groep met Nederlands als thuistaal bedraagt in onderstaande tabel 7,3 IQ-punten. Deze grote verschillen zijn een extra aanwijzing dat corrigeren voor het citodistributie-effect bij regressie op onderwijsniveau terecht is.

Verschillen tussen kinderen die thuis al dan niet Nederlands spreken ¹										
Schooltype	Thuistaal Nederlands			Thuistaal niet-Nederlands			Verskil in IQ en t-test			
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>N</i>	IQ-verskil	<i>t</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
vmbo-bb	85,6	9,25	241	83,2	8,42	104	2,4	2,351	343	**
vmbo-kb	94,2	8,57	240	88,3	8,91	15	5,9	2,599	253	***
vmbo-gt	101,3	11,99	260	94,9	13,27	16	6,4	2,078	274	*
havo	111,5	10,57	140	102,7	11,38	54	8,8	5,102	192	***
vwo	118,8	9,08	528	111,0	9,40	91	7,8	7,582	617	***
Gewogen gemiddelde	105,0		1409	96,9		280	8,0			

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$

¹Hop, M., Van Boxtel, H. W., Bechger, T. & B. Hemker (2013), Tabel 6.5, blz. 70

Overigens zijn ook aanvullende verklaringen denkbaar voor de hiervoor geconstateerde groepsverschillen. Te Nijenhuis et al. noemen (toenmalige) overadvisering (zie de term *Cito onder en overadvisering*) van immigrantenkinderen als mogelijke verklaring voor verschillen in schoolprestaties tussen immigranten en autochtonen van hetzelfde onderwijsniveau. In dat geval zouden immigrantenkinderen relatief vaak een hoger schooladvies krijgen dan autochtone kinderen met dezelfde capaciteiten, hetgeen zou kunnen leiden tot lagere schoolprestaties en meer schooluitval.¹⁷ Van over- of onderadvisering van immigranten lijkt recent overigens geen sprake meer te zijn.¹⁸ Jennissen laat zien dat immigranten die instromen in het hoger onderwijs gemiddeld genomen beduidend minder vaak en ook later hun opleiding afronden dan autochtonen.¹⁹ Onder de mogelijke verklaringen die hij noemt is een gemiddeld lagere intrinsieke en hogere extrinsieke motivatie onder studenten met een migratieachtergrond. Hoge intrinsieke motivatie hangt samen met studiesucces. Een andere potentiële verklaring zou kunnen zijn dat immigranten minder kunnen beschikken over (materiële) hulpbronnen voor een studie of een 'tweede kans' (na een mislukte studie een andere studie beginnen).²⁰

¹⁶ Bij IQ zullen de verschillen naar verwachting groter zijn, omdat de citoscores aan de rechterzijde afgekapt zijn; de maximale score van 550 komt onevenredig vaak voor, veel vaker dan de maximale score van een doorsnee IQ-test.

¹⁷ Te Nijenhuis, J., de Jong, M. J., Evers, A., & Van Der Flier, H. (2004)

¹⁸ Onderwijsinspectie (2017), blz. 10

¹⁹ Hetgeen op zich ook weer een indirecte aanwijzing is voor een daadwerkelijke uitwerking van het objectief te berekenen citodistributie-effect.

²⁰ Jennissen, R. (2007)

Citorenndement Met citorenndement wordt de verdeling over de verschillende opleidingsniveaus bedoeld voor een bepaalde citoscore. Dit begrip is in het huidige rapport in het leven geroepen om na te kunnen gaan in welke mate verschillen in nettobijdrage naar migratieachtergrond worden geproduceerd in het onderwijssysteem dan wel op de arbeidsmarkt. Hoe groter het relatieve aandeel van de hogere opleidingsniveaus, hoe groter het citorenndement voor die citoscore. Het totale citorenndement kan dan bepaald worden als het gewogen gemiddelde van de rangordes in de 8-deling van de standaard onderwijsindeling (SOI) van het CBS. In Hoofdstuk 9 is dit gedaan door te wegen naar de nettobijdrage per onderwijsniveau. Het begrip is in het leven geroepen om na te kunnen gaan in welke mate verschillen in nettobijdrage naar migratieachtergrond worden geproduceerd in het onderwijssysteem of op de arbeidsmarkt. Zie ook het begrip Opleidingsrendement.

Citoscore Hiermee worden de scores op de Eindtoets Basisonderwijs (kortweg Eindtoets) van het Cito bedoeld. De Cito Eindtoets is een 50-puntsschaal – lopend van 501 tot 550 – voor de beoordeling van leerlingen in het basisonderwijs. De toets is ontwikkeld door de Nederlandse Cito-organisatie die gespecialiseerd is in toetsen voor het onderwijs. De toets wordt meestal afgenomen in het laatste jaar van de basisschool (leeftijd 11-12 jaar), vandaar de naam. Een bijzonderheid van het Nederlandse schoolsysteem is dat de basisschool de leerlingen/ouders adviseert welk voortgezet onderwijs de leerling in het sterk gelaagde Nederlandse schoolsysteem zou moeten volgen. Dit advies is gebaseerd op het oordeel van de leerkracht en de Citoscore.²¹ Citoscores spelen daarom een belangrijke rol bij het uiteindelijk te bereiken onderwijsniveau. Na de basisschool kunnen kinderen verder op drie hoofdniveaus van het voortgezet onderwijs. Ruwweg de helft gaat verder op de havo of het vwo. De andere helft gaat verder op het vmbo. Het vmbo is op zijn beurt weer onderverdeeld in drie niveaus: het theoretische tl-niveau en het praktische k- en b-niveau. Dit resulteert in vijf hoofdschooltypen (zie ook het begrip *Standaardonderwijsindeling*). De Cito-score is verdeeld in vijf niet-overlappende score-intervallen die corresponderen met de vijf hoofdschooltypen (zie onderstaande tabel). Het schooladvies van de leerkracht kan worden uitgedrukt als een combinatie van schooltypen (en dus overlappende Cito-score-intervallen) – bijvoorbeeld havo/vwo, zie onderstaande tabel – waarbij de mogelijkheid wordt opengelaten om te kiezen tussen de schooltypen havo en vwo. Overstappen naar een ander schooltype is mogelijk, op basis van de behaalde schoolresultaten in het eerste jaar of de eerste jaren in het voortgezet onderwijs. Hoewel dit enige speelruimte geeft, is de Cito-toets tamelijk bepalend voor de bepaling van het hoogste onderwijsniveau dat een leerling uiteindelijk in zijn latere leven zal bereiken. Naast deze vijf hoofdniveaus zijn er nog twee niveaus te onderscheiden. Het b-niveau²² kan worden gecombineerd met zogeheten ‘Leerwegondersteunend onderwijs’ (LWOO, zie overeenkomstige term in deze Begrippenlijst). Verder kunnen kinderen met een ‘moeilijk lerend intelligentieprofiel’ naar het zogeheten Praktijkonderwijs (zie de overeenkomstige term in deze Begrippenlijst, afkorting PRO). Al

---

²¹ NB: dit rapport gebruikt citoscores uit de CBS-microdata voor de verslagjaren 2006-2018. Met ingang van verslagjaar 2015 is de systematiek van schooladvisering veranderd: “In 2014/2015 veranderde de manier van schooladvisering. In dat schooljaar werd het belang van de Cito-eindtoets aan banden gelegd. Scholen konden voortaan kiezen uit meerdere eindtoetsen én het advies van de leerkracht werd leidend. Het advies uit de eindtoets werd een soort van ‘second opinion’, alleen bedoeld om het schooladvies eventueel naar boven bij te stellen.” Het effect van deze verandering op de scores en het schooladvies is waarschijnlijk beperkt, mede omdat het slechts circa 30% van de verslagjaren betreft en verder omdat de verschillen sowieso niet heel groot zijn (onder meer omdat het advies van de leerkracht mede gebaseerd is op schoolresultaten in bijvoorbeeld het leerlingvolgsysteem en die resultaten hangen uiteraard ook weer sterk samen met de score op de Cito Eindtoets). Lek, K. (2021), vergelijk Lek, K. (2020)

²² Combinatie met andere schoolniveaus dan vmbo-b kunnen ook voorkomen.

met al resulteert dit in een sterk gelaagd schoolsysteem met zes of zeven²³ niveaus, waarin plaatsing is gebaseerd op het oordeel van de leerkracht en meer objectieve maatstaven zoals de Eindtoets en/of een intelligentietest (IQ-test). Voor LWOO en PRO maakt een verplichte IQ-test deel uit van de toelatingsprocedure. Voor de vijf hoofd niveaus volstaat de veelgebruikte Cito-eindtoets (of een vergelijkbare toets). De Cito-toets is niet bedoeld als IQ-test. Het Cito heeft zelfs gekozen voor de schaal van 501-550 om te voorkomen dat de Eindtoets als een IQ-test wordt geïnterpreteerd.²⁴ Volgens het Cito – dat ook IQ-toetsen ontwikkelt – is het belangrijkste verschil dat bij de Eindtoets de nadruk ligt op het bereikte leerproces, terwijl bij de eveneens door het Cito ontwikkelde intelligentietoetsen de nadruk ligt op redeneervaardigheden die relatief weinig beïnvloed worden door wat er op school wordt aangeboden. Niettemin correleert de Eindtoets sterk met de 'Cito Intelligentietest Voortgezet Onderwijs', ($r = .76$, $N = 761$ voor leeftijdsgebonden IQ-score en $r = .74$, $N = 175$ voor leerjaar-gebonden IQ-score) en met de 'Cito Intelligentietest Eindtoets Basisonderwijs' ($r = .72$, $N = 520$).²⁵ In de *Wetenschappelijke verantwoording van de Eindtoets Basisonderwijs 2010* concluderen de onderzoekers op basis van diverse andere onderzoeken dat "Eindtoetsen en intelligentiemetingen ergens tussen de 50% en 60% van hun variantie gemeen hebben".²⁶ Beide soorten tests worden gebruikt ter ondersteuning van het advies voor plaatsing in het voortgezet onderwijs. Zo kunnen bijvoorbeeld de IQ-intervallen in de meest rechtse kolom in onderstaande tabel voor adviesdoeleinden worden gebruikt.

Schooladvies & school type (vet)	Geobserveerd leeftijds-IQ in leerlingen per schooladvies ¹				Cito interval geassocieerd met		IQ-interval geassocieerd met school type ³
	N	%	IQ (M)	IQ (SD)	schooladvies ²	school type ²	
praktijkonderwijs							[55-80]⁴
vmbo-b met LWOO							[75-90] ⁵ 70-86
vmbo-b	18	3,5%	88,9	10,67	501-520	501-523	77-90
vmbo-b/k	37	7,2%	89,1	8,98	519-525		
vmbo-k	48	9,3%	96,7	9,16	524-528	524-528	85-98
vmbo-gt	122	23,7%	100,6	9,11	529-533	529-536	95-109
vmbo-gt/havo	60	11,7%	102,5	9,21	532-536		
vmbo-gt/havo/vwo	12	2,3%	107,9	10,83	535-541		
havo	63	12,2%	109,1	9,64	537-540	537-544	99-113
havo/vwo	87	16,9%	114,4	9,74	540-545		
vwo	68	13,2%	120,9	8,78	545-550	545-550	107-125
Totaal	515	100,0%					

¹Hop, M., Van Boxtel, H. W., Bechger, T. & B. Hemker (2013), blz. 74

²Van Boxtel, H. Engelen, R. & De Wijs, A. (2010), blz. 55

³IQ-intervallen (niet tussen vierkante haken) zijn ontleend aan: Hop, M., Van Boxtel, H. W., Bechger, T. & B. Hemker (2013), blz. 80

⁴Voor Praktijkonderwijs (zie de overeenkomstige term in deze Begrippenlijst) maakt het hebben van een IQ binnen het gegeven IQ-interval (tussen vierkante haken) deel uit van de bij wet vastgestelde toelatingscriteria.

⁵Voor leerwegondersteunend onderwijs (LWOO, zie de desbetreffende term in deze Begrippenlijst) maakt het hebben van een IQ binnen het gegeven IQ-interval (tussen vierkante haken) deel uit van de bij wet vastgestelde toelatingscriteria. Toelating is ook mogelijk voor leerlingen met een IQ tussen de 91 en 120 als deze leerlingen "leerbelemmerende sociaal-emotionele problemen" hebben. Leerondersteuning wordt vaak gecombineerd met vmbo-b, maar kan ook gecombineerd worden met andere schooltypen.

²³ Zes schooltypes die elk een niveau vertegenwoordigen plus 'vmbo-b met LWOO' dat eventueel als zevende niveau kan worden beschouwd.

²⁴ Cito (2014) *Dossier Eindtoets Basisonderwijs 2014*, opgehaald 2-2-2022 van: <http://docplayer.nl/16333261-Dossier-eindtoets-basisonderwijs-2014.html>

²⁵ Hop, M., Van Boxtel, H. W., Bechger, T. & B. Hemker (2013), blz. 66, vergelijk Van Boxtel, H. W., & Hemker, B. T. (2009) blz. 8

²⁶ Van Boxtel, H. Engelen, R. & De Wijs, A. (2010), blz. 11

Cohort Het CBS²⁷ definieert een cohort als een “groep personen die gedurende een bepaalde periode, bijvoorbeeld een kalenderjaar, eenzelfde (demografische) gebeurtenis heeft meegemaakt.”

Contante waarde, contant maken Kosten en baten terugrekenen naar hun waarde in het heden met een discontovoet (ook wel rekenrente of rentevoet genoemd) r in procenten. De contante waarde van € 1.000 waarover een persoon over één jaar kan beschikken is $€ 1.000 / (1 + \frac{r}{100})$, want als dit bedrag gedurende één jaar wordt uitgezet tegen rentevoet r , dan is het € 1.000 waard. Concreet: bij een discontovoet r van 5% is de contante waarde van € 1.000,00 gelijk aan € 952,38, omdat dit bedrag uitgezet tegen 5% rente na één jaar € 1.000,00 waard is, immers $€ 952,38 \times 1,05 = € 1.000,00$. Bij contant maken (ook wel disconteren genoemd) over langere perioden wordt de berekening herhaaldelijk toegepast, als een omkering van de berekening van samengestelde interest (ook wel rente-over-rente genoemd). Concreet: bij een discontovoet r van 5% is de contante waarde van € 1.000,00 over drie jaar gelijk aan € 863,84 omdat dit bedrag uitgezet tegen 5% rente na drie jaar € 1.000,00 waard is, immers $€ 863,84 \times 1,05 \times 1,05 \times 1,05 = € 863,84 \times (1,05)^3 = € 1.000,00$.

Derde generatie migratieachtergrond Zie het begrip Nederlandse achtergrond, generatie.

Discontovoet De interest (rente) waarmee toekomstige bedragen contant gemaakt worden, dat wil zeggen, worden uitgedrukt in euro's van een bepaald basisjaar. In het huidige rapport is 2016 als basisjaar genomen en is in navolging van het CPB uitgegaan van een reële discontovoet van 2,5%. Eveneens in navolging van het CPB wordt gerekend met een reële productiviteitsgroei 1%.²⁸ Tenzij anders vermeld, zijn de bedragen in dit rapport uitgedrukt in euro's van 2016.

EER De EER (Europese Economische Ruimte) is een akkoord tussen de EU en de EFTA (m.u.v. Zwitserland) dat het vrije verkeer van personen, goederen, diensten en kapitaal tussen betrokken landen regelt. Voor EFTA-lid Zwitserland geldt het vrije verkeer van personen door deelname aan Schengen. Personen uit de EER mogen zonder verblijfsvergunning of werkvergunning in Nederland wonen of werken, al zijn er enkele voorwaarden.²⁹ Zie ook het begrip EFTA.

Eerste generatie migratieachtergrond Zie het begrip Migratieachtergrond, generatie.

EFTA De EFTA (European Free Trade Association) is een vrijhandelsassociatie tussen Liechtenstein, Noorwegen, IJsland en Zwitserland.

Entreeleeftijd De leeftijd op het moment van immigratie. Dit is een belangrijk begrip, omdat de entreeleeftijd veel uitmaakt voor de kosten en baten over het resterende verblijf. Bij een entreeleeftijd van vijf jaar moeten alle kosten voor scholing en dergelijk nog gemaakt worden. Bij een entreeleeftijd van 25 jaar zijn de scholingskosten al betaald in het herkomstland en zijn er nog veel jaren om in Nederland belasting en premies te betalen voor bijvoorbeeld zorg en AOW op hogere leeftijd. Bij een entreeleeftijd van 70 jaar zijn de scholingskosten ook voldaan, maar zijn er nog maar weinig jaren om belasting te betalen terwijl de hoge kosten voor de oude dag onmiddellijk beginnen.

²⁷ CBS, *Begrippen*, opgehaald 15-12-2020 van: <https://www.cbs.nl/nl-nl/onze-diensten/methoden/begrippen/cohort>

²⁸ Zie Adema, Y., & van Tilburg, I. (2019), blz. 41-42, zie ook Hoogendoorn, S. & G. Romijn (2020)

²⁹ Zie bijvoorbeeld: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/immigratie-naar-nederland/vrij-verkeer-en-verblijf-personen-binnen-eu-eer-en-zwitserland> en <https://ind.nl/eu-eer/Paginas/EUEER-burger-of-Zwitser.aspx>

Fiscale nettobijdrage, fiscale kosten en baten Zie het begrip Nettobijdrage.

Generatie Zie de begrippen Migratieachtergrond, generatie en Nederlandse achtergrond, generatie.

Generatierekening In de huidige studie wordt met generatierekening de methode bedoeld waarbij men de nettobijdrage aan de schatkist van personen en groepen berekend zoals uiteengezet onder het begrip Nettobijdrage.

GIPS-landen (regioaanduiding) De landen Griekenland, Italië, Portugal en Spanje. De term is afkomstig van het CBS.

Houdbaarheidstekort: Het tekort dat ontstaat in de overheidsfinanciën wanneer de contante waarde van de ontvangsten van de overheid ontoereikend is om de totale verplichtingen te dekken indien de huidige overheidsregelingen (zoals verzorgingsstaatarrangementen) voor altijd zouden worden voortgezet.

Immigratieprofiel Een leeftijdsprofiel van de verdeling (distributie, kansdichtheid) over de entreeleeftijden van 0 tot 100 jaar voor een bepaalde immigrantengroep. Deze profielen zijn voor een groot aantal groepen afzonderlijk berekend. Zie de Technische appendix voor meer details.

Kosten Zie het begrip Nettobijdrage per leeftijdsjaar.

Leeftijdsprofiel Een profiel waarin voor een bepaalde groep personen voor elk leeftijdsjaar afzonderlijk (van 0 tot 100 jaar) de waarde wordt gegeven van een bepaalde variabele. Concreet voorbeeld: gemiddelde betaalde WW-premie voor elke leeftijd afzonderlijk voor een bepaalde groep. Ook het immigratieprofiel is een voorbeeld van een leeftijdsprofiel.

Leerwegondersteunend onderwijs Zie de term *LWOO*.

LWOO LWOO staat voor Leerwegondersteunend onderwijs. De criteria voor toelating zijn:

1. de leerling heeft een IQ tussen 75 en 90³⁰ óf de leerling heeft een IQ tussen 91 en 120 in combinatie met leerbelemmerende sociaal-emotionele problemen.
2. de leerling heeft een leerachterstand van anderhalf tot drie jaar op twee van de volgende domeinen: inzichtelijk rekenen, begrijpend lezen, technisch lezen en spelling. Van deze twee domeinen moet er één inzichtelijk rekenen of begrijpend lezen zijn.³¹

Migratieachtergrond, generatie Het CBS³² verstaat onder een “Persoon met een eerste generatie migratieachtergrond: Persoon die in het buitenland is geboren en van wie ten minste één ouder in het buitenland is geboren” en een “Persoon met een tweede generatie migratieachtergrond: Persoon die in Nederland is geboren en van wie ten minste één ouder in het buitenland is geboren.”

---

³⁰ Dit IQ-interval zal meestal worden gecombineerd met vmbo-b opleidingsniveau.

³¹ Vergelijk: *Landelijke criteria pro en lwoo 2018-2019*, opgehaald 9-3-2023 van: <https://swvdordrecht.nl/wp-content/uploads/3-Landelijke-criteria-LWOO-en-Pro-2020-2021.pdf>

³² CBS, *Begrippen*, opgehaald 15-12-2020 van: <https://www.cbs.nl/nl-nl/onze-diensten/methoden/begrippen/migratieachtergrond>

Migratiesaldo Immigratie minus emigratie. Hierbij wordt uitgegaan van het migratiesaldo inclusief zogenaamde administratieve correcties³³, d.w.z. correcties voor emigratie die niet is gemeld aan de gemeente.

MOE-landen (regioaanduiding) De EU-landen in Midden- en Oost-Europa. De term is afkomstig van het CBS. Concreet gaat het in de huidige studie om Estland, Letland, Litouwen, Polen, Roemenië, Bulgarije, Hongarije, Tsjechië, Slowakije, Slovenië en Kroatië.

Nederlandse achtergrond, generatie Het CBS³⁴ verstaat onder een “Persoon met een Nederlandse achtergrond: Persoon van wie de beide ouders in Nederland zijn geboren, ongeacht het land waar men zelf is geboren.” Het CBS³⁵ definieert de derde generatie als volgt: “Personen van wie beide ouders in Nederland geboren zijn, maar van wie ten minste één ouder een migratieachtergrond heeft, behoren tot de zogenoemde derde generatie. Mensen die tot deze generatie behoren, hebben per definitie een Nederlandse achtergrond.”

Nettobijdrage, nettobijdrage over de (resterende) levensloop Deze som wordt op verschillende manieren berekend. Voor personen met een Nederlandse achtergrond en voor personen met een tweede generatie migratieachtergrond waarvan de ouders niet remigreren voor het 18^e levensjaar is het de som van de nettobijdragen per leeftijdsjaar, gerekend vanaf de geboorte tot het moment van overlijden. De nettobijdragen worden contant gemaakt naar het geboortear en gewogen naar sterftekansen alvorens te worden gesommeerd. Voor personen met een eerste generatie migratieachtergrond wordt er ook gewogen naar de kansen om op een bepaalde leeftijd te immigreren.³⁶ Voor personen met een tweede generatie migratieachtergrond waarvan de ouders remigreren voor het 18^e levensjaar is het de som van nettobijdragen per leeftijdsjaar, gerekend vanaf de geboorte tot het moment van remigratie van de ouders. Voor personen met een tweede generatie migratieachtergrond is aangenomen dat zij vanaf hun 18^e levensjaar nooit emigreren en dat zij tot hun 18^e levensjaar altijd met hun ouders meegaan indien deze remigreren, waarbij hun remigratiekansen zijn afgeleid van de remigratiekansen van hun ouders. Bij de berekening van de nettobijdrage is uitgegaan van de waarnemingen in 2016, na aan het CPB ontleende correcties voor de verwachte ontwikkeling van beleid en economie. Zie ook de begrippen Nettobijdrage per toekomstig leeftijdsjaar en Nettobijdrage naar entreeleeftijd. NB: in de hoofdtekst wordt meestal de korte verzamelterm ‘nettobijdrage’ gebruikt voor de nettobijdrage over de (resterende) levensloop van alle personen ongeacht migratieachtergrond. Deze term wordt gebruikt voor de nettobijdrage van individuen en van groepen.

Nettobijdrage naar entreeleeftijd De som van alle nettobijdragen per toekomstig leeftijdsjaar, gerekend vanaf de betreffende entreeleeftijd tot het moment van remigratie of overlijden. De nettobijdragen worden contant gemaakt naar het jaar van immigratie en gewogen naar sterftekansen en (indien

---

³³ CBS, *Begrippen*, opgehaald 2-1-2022 van: <https://www.cbs.nl/nl-nl/onze-diensten/methoden/begrippen/migratiesaldo--inclusief-administratieve-correcties-->

³⁴ CBS, *Begrippen*, opgehaald 15-12-2020 van: <https://www.cbs.nl/nl-nl/onze-diensten/methoden/begrippen/persoon-met-een-nederlandse-achtergrond>

³⁵ CBS, *Wie zijn de derde generatie?*, opgehaald 15-12-2020 van: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2016/47/wie-zijn-de-derde-generatie->

³⁶ Preciezer: voor personen met een eerste generatie migratieachtergrond is de nettobijdrage over de resterende levensloop de som van de nettobijdragen naar entreeleeftijd, gewogen tegen het immigratieprofiel, d.w.z. gewogen tegen de verdeling (distributie, kansdichtheid) over de entreeleeftijden van 0 tot 100 voor de betreffende groep.

van toepassing) remigratiekansen alvorens te worden gesommeerd. Als er sprake is van remigratie worden alle kosten en baten vanaf het jaar van remigratie buiten beschouwing gelaten, m.u.v. de na remigratie ontvangen AOW (indien van toepassing en na aftrek van belastingen). Dit begrip heeft specifiek betrekking op eerste generatie immigranten en wordt voor elke entreeleeftijd afzonderlijk berekend. Voor de berekening van de nettobijdrage zonder remigratie worden de remigratiekansen in de berekening op nul gesteld. Bij de berekening van de nettobijdrage per toekomstig leeftijdsjaar is uitgegaan van de waarnemingen in 2016, na aan het CPB ontleende correcties voor de ontwikkeling van beleid en economie (zie het begrip Nettobijdrage per leeftijdsjaar). Concreet: wie in 2030 als 40-jarige in Nederland verblijft krijgt de kosten en baten van een 40-jarige in 2016 toegerekend, maar wel 14 jaar terug gedisconteerd naar 2016. Het gaat dus eigenlijk om de claim van een immigrant over toekomstig verblijf, het is geen uitgaaf in 2016.

Nettobijdrage per leeftijdsjaar Het saldo, op jaarbasis, van de positieve bijdragen (fiscale baten) en negatieve bijdragen (fiscale kosten) aan de schatkist, gemiddeld voor een bepaalde groep personen met een bepaalde leeftijd (in jaren). Positieve bijdragen zijn bijvoorbeeld belastingen en premies. Negatieve bijdragen zijn bijvoorbeeld onderwijskosten en uitkeringen. Het saldo ontstaat door de totale kosten van de totale baten af te trekken. Concreet voorbeeld: de nettobijdrage van 40-jarigen met een mbo4-opleiding wordt berekend door voor alle personen van 40 jaar oud met een mbo4-opleiding het saldo te berekenen van de totale baten minus de totale kosten. De termen kosten en fiscale kosten, baten en fiscale baten, enzovoort worden door elkaar gebruikt. In deze studie is overwegend gebruik gemaakt van CBS-microdata uit het verslagjaar 2016, waarbij toekomstige economische en beleidsontwikkelingen zijn verdisconteerd op basis van verwachtingen van het CPB. Zie de Technische appendix voor een toelichting over de onderzoekspopulatie en de gebruikte kosten- en batenposten op basis waarvan de berekening is gemaakt.

Nettobijdrageprofiel Profiel van de nettobijdrage naar leeftijdsjaar, entreeleeftijd of citoscore.

Niet-westerse migratieachtergrond, niet-westers Het CBS³⁷ verstaat onder een “Persoon met een niet-westerse migratieachtergrond: Persoon met als migratieachtergrond een van de landen in Afrika, Latijns-Amerika en Azië (exclusief Indonesië en Japan) of Turkije.” Zie ook het begrip Westerse migratieachtergrond, westers.

Ontgroening Het verschijnsel dat door een laag kindertal elke generatie kleiner is dan de voorgaande. Een laag kindertal is een kindertal onder het zogenaamde vervangingsniveau van ongeveer 2,1 kind per vrouw. Het vervangingsniveau is het kindertal waarbij iedere vruchtbare vrouw gemiddeld één vruchtbare dochter krijgt, waardoor de bevolkingsomvang op lange termijn constant blijft (stationaire bevolking). Door ontgroening is het aandeel jongeren – meestal gedefinieerd als 0 tot 20 jaar – lager dan bij een stationaire bevolking het geval zou zijn, vandaar de term ontgroening.

Opleidingsrendement Met opleidingsrendement wordt de nettobijdrage bedoeld voor een bepaald opleidingsniveau. In de berekeningen wordt dit gebruikt voor de bepaling van de gemiddelde nettobijdrage gewogen tegen een bepaalde verdeling over opleidingsniveaus. Dit begrip is in het huidige rapport in het leven geroepen om na te kunnen gaan in welke mate verschillen in nettobijdrage naar migratieachtergrond worden geproduceerd in het onderwijssysteem, dan wel op de arbeidsmarkt, dan

---

³⁷ CBS *Begrippen*, opgehaald 15-12-2020 van: <https://www.cbs.nl/nl-nl/onze-diensten/methoden/begrippen/persoon-met-een-niet-westerse-migratieachtergrond>

wel bij (zelf)selectie op opleidingsniveau op het moment van immigratie. Zie ook het begrip Citoren-
dement.

Persoonlijk Primair Inkomen “Het persoonlijk primair inkomen bevat het bruto-inkomen van een per-
soon uit arbeid en uit eigen onderneming. Inkomen uit arbeid bestaat uit het brutoloon (inclusief de
werknemers- en werkgeversbijdrage in de premies voor de sociale verzekeringen), tantième en de be-
loning van arbeid die niet in dienstbetrekking is verricht. Ook loon in natura zoals de waarde van het
privégebruik van de auto van de werkgever is hiertoe gerekend. Inkomen uit eigen onderneming vormt
de beloning van zelfstandigen voor de inzet van hun arbeid en ondernemingsvermogen.”³⁸

PPI Zie het begrip Persoonlijk Primair Inkomen.

Praktijkonderwijs “Praktijkonderwijs is voortgezet onderwijs. Praktijkonderwijs bereidt leerlingen zo
goed mogelijk voor op de maatschappij. Alle leerlingen volgen een eigen ontwikkelplan. Leren, werken,
redzaamheid, burgerschap en vrije tijd zijn daarbij belangrijke aspecten. Meestal duurt de opleiding 5
jaar.”³⁹ Praktijkonderwijs is onderwijs voor kinderen met een ‘moeilijk lerend intelligentieprofiel’: “Het
praktijkonderwijs heeft de volgende toelatingscriteria:

1. [het] kind heeft een IQ tussen 55 en 80;
2. [het] kind heeft een leerachterstand van drie jaar of meer op twee van de volgende domeinen:
inzichtelijk rekenen; begrijpend lezen; technisch lezen en spellen. Waarvan één van de domei-
nen inzichtelijk rekenen of begrijpend lezen moet zijn.”⁴⁰

Profiel Zie de begrippen Leeftijdsprofiel en nettobijdrageprofiel.

Referentie-autochtoon Dit is een denkbeeldige immigrant die wat betreft migratiegedrag, pensioen-
opbouw en het gebruik van de AOW en de bijstand vanaf 65 jaar identiek is aan de gemiddelde immi-
grant in 2016 en wat alle overige kosten en baten betreft gelijk is aan de gemiddelde autochtoon in
2016. Met ‘alle overige kosten en baten’ wordt bedoeld alle belastingen en premies, alle toeslagen
zoals huur- en zorgtoeslag, alle kosten voor onderwijs, zorg, openbaar bestuur, defensie e.d. en alle
kosten voor uitkeringen, met uitzondering van de kosten voor de AOW en de bijstand vanaf 65 jaar.
Immigranten hebben vaak een hoger gebruik van de bijstand vanaf circa 65 jaar omdat ze een te lage
opbouw hebben van AOW-rechten. De reden is dat de AOW-opbouw samenhangt met de verblijfsduur
in Nederland. Vanwege onvoldoende AOW-rechten wordt hun AOW daarom vaak aangevuld vanuit de
bijstand. Vandaar dat deze twee posten hier worden samengenomen. Tevens is de pensioenopbouw
lager, waardoor er minder aan vermogensopbouw gerelateerde belastingen worden afgedragen. De
pensioenopbouw is geschat op 62,5% van de pensioenopbouw van autochtonen. Dit percentage is
gebaseerd op de pensioenopbouw van eerste generatie immigranten uit Noordwest Europa, Scandi-
navië en de Britse eilanden. De hier geschetste denkbeeldige immigrant gedraagt zich dus als de ge-
middelde immigrant als het gaat om zaken als immigratie, verdeling over entreeleeftijden, remigratie-
kansen, pensioenopbouw en het gebruik van de AOW en van de bijstand vanaf 65 jaar, maar wat

---

³⁸ CBS, *Inpatab: Inkomen van personen*, opgehaald 24-1-2020 van: <https://www.cbs.nl/nl-nl/onze-diensten/maatwerk-en-microdata/microdata-zelf-onderzoek-doen/microdatabestanden/inpatab-inkomen-van-personen>

³⁹ Rijksoverheid, opgehaald 2-1-2022 van: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/voortgezet-onderwijs/vraag-en-antwoord/hoe-zit-het-praktijkonderwijs-in-elkaar>

⁴⁰ Rijksoverheid, opgehaald 2-1-2022 van: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/passend-onderwijs/vraag-en-antwoord/hoe-krijgt-mijn-kind-praktijkonderwijs>

betreft de overige kosten en baten is hij of zij identiek aan de gemiddelde autochtoon. Deze denkbeeldige immigrant wordt veelvuldig als referentiepunt gebruikt om werkelijke immigranten mee te kunnen vergelijken.

Regio-indeling Migranten in Nederland of hun ouders zijn afkomstig uit andere landen, herkomstlanden. Voor het overzicht en om voldoende grote groepen te verkrijgen zijn veel landen in dit rapport samengevoegd tot regio's. De grootste regio's zijn die op basis van de CBS-indeling westers en niet-westers. Vervolgens is een 12-deling gebruikt die het CBS hanteert in de bevolkingsprognoses. Deze indeling is een verdere verfijning van de regio's westers en niet-westers. De westerse regio's zijn: Europese Unie, Overig Europa, Indonesië, Overig buiten Europa. De niet-westerse regio's zijn Azië (excl. Indonesië en Japan), Turkije, Marokko, Afrika (excl. Marokko), Suriname, de (voormalige) Nederlandse Antillen en Aruba en Latijns-Amerika (excl. Suriname, Aruba en Antillen). Deze indeling is in het huidige rapport verder onderverdeeld in een 42-deling, zoals weergegeven in Tabel 4.3. Daarnaast is incidenteel gebruikt gemaakt van een 19-deling die tussen de 12-deling en 42-deling in ligt. Verder is er eveneens incidenteel gebruik gemaakt van een 87-deling die een verdere opsplitsing is van de 42-deling. Omdat Nederland één van regio's is en niet in elke berekening betrokken is, wordt bij de 42-deling regelmatig verwezen naar '41 regio's' e.d. Zie de Technische appendix voor meer details. Zie ook de begrippen Niet-westerse migratieachtergrond, niet-westers en Westerse migratieachtergrond, westers.

Remigratiekans De kans dat een eerste generatie immigrant remigreert, afhankelijk van het aantal verblijfsjaren en de entreeleeftijd. Deze kansen zijn voor een groot aantal groepen afzonderlijk berekend. Zie de Technische appendix voor meer details.

Smooth, smoothed, smoothing het 'glad' maken van grafieken voor een betere leesbaarheid, in het huidige rapport door het (al dan niet gewogen) gemiddelde te nemen van de waarde zelf en enkele omliggende waarden.

SOI Zie het begrip Standaard Onderwijs Indeling.

Speciaal basisonderwijs Speciaal Basisonderwijs is bedoeld voor kinderen die op een gewone basisschool niet kunnen meekomen als gevolg van wat een 'moeilijk lerend intelligentieprofiel' genoemd kan worden en/of een leerachterstand en/of gedragsproblemen of een gedragsstoornis.

Speciaal onderwijs Speciaal onderwijs is een overkoepelende term die in het huidige rapport wordt gebruikt voor twee soorten speciaal onderwijs in Nederland: Speciaal Onderwijs en Voortgezet Speciaal Onderwijs. Het (Voortgezet) Speciaal Onderwijs is bestemd voor leerlingen die vanwege een handicap of stoornis gespecialiseerde of intensieve ondersteuning nodig hebben, onderverdeeld in clusters voor: (1) visueel gehandicapte of blinde leerlingen, (2) slechthorende of dove leerlingen en/of leerlingen met een taal-spraakontwikkelingsstoornis, (3) lichamelijk en/of verstandelijk gehandicapte leerlingen en langdurig zieke (somatische ziekten) leerlingen en (4) leerlingen met psychische en gedragsproblemen. Voor deze vormen van speciaal onderwijs gelden speciale toelatingscriteria en -procedures.

Standaard Onderwijs Indeling Dit is – zoals de naam al zegt – de standaard indeling in onderwijsniveaus die het CBS hanteert in haar publicaties. Gebruikt wordt de SOI 2016. Er is een 3-deling, 5-deling,

8-deling en 18-deling in onderwijsniveaus. Schematisch⁴¹ ziet de indeling er voor de 3-deling, 5-deling en 8-deling als volgt uit:

1 Laag

- 11 Basisonderwijs
  - 111 Basisonderwijs
- 12 Vmbo, havo-,vwo-onderbouw, mbo1
  - 121 Vmbo-b/k, mbo1
  - 122 Vmbo-g/t, havo-,vwo-onderbouw

2 Middelbaar

- 21 Havo, vwo, mbo
  - 211 Mbo2 en mbo3
  - 212 Mbo4
  - 213 Havo, vwo

3 Hoog

- 31 Hbo-, wo-bachelor
  - 311 Hbo-, wo-bachelor
- 32 Hbo-, wo-master, doctor
  - 321 Hbo-, wo-master, doctor

Sterftekans De kans dat een persoon van een bepaalde leeftijd in een bepaald jaar overlijdt. De sterftekansen zijn gebaseerd op de sterftekansen die het CBS hanteert voor de bevolkingsprognoses. Zie de Technische appendix voor meer details.

Synthetisch Samengesteld. Enkele specifieke voorbeelden. Ten eerste zijn de nettobijdrageprofielen deels samengesteld, bijvoorbeeld uit gegevens van verschillende regio's. Concreet voorbeeld: indien er weinig waarnemingen zijn voor een bepaalde regio en leeftijdsgroep, (bijvoorbeeld negentig-plussers uit Noord-Afrika), zijn de gegevens aangevuld met gegevens van de grotere regio waar de betreffende regio deel van uitmaakt (in dit voorbeeld Afrika). Ten tweede zijn de nettobijdrageprofielen naar opleidingsniveau samengesteld uit profielen voor verschillende leeftijdsgroepen. Concreet voorbeeld: het nettobijdrageprofiel van een persoon met hbo-, wo-bachelor als hoogst behaalde opleiding loopt van 0 tot en met 99 jaar en is samengesteld uit de gegevens van verschillende leeftijdsgroepen, namelijk kinderen tot vier jaar, basisschoolleerlingen, leerlingen in havo-, vwo-onderbouw, leerlingen in havo-, vwo-bovenbouw, studenten die een hbo-, wo-bacheloropleiding volgen en personen die niet meer studeren en hbo-, wo-bachelor als hoogst behaalde opleiding hebben.⁴² Ten derde zijn de nettobijdrageprofielen naar citoscore samengesteld uit profielen voor verschillende groepen. Voor leeftijden tot 21 jaar is gebruik gemaakt van directe berekening van de nettobijdrage naar citoscore. Voor leeftijden van 21 tot en met 38 jaar is elke citoscore voor elke afzonderlijke leeftijd herleid naar de kans dat een persoon met die citoscore en leeftijd studeert en een bepaalde opleiding volgt, dan wel niet studeert en een bepaalde opleiding als hoogst behaalde opleiding heeft. Hierbij is gebruik gemaakt van verschillende cohorten onderwijsdeelnemers om het, omdat de beschikbare tijdreeksen te kort

---

⁴¹ CBS, *Standaard Onderwijsindeling 2016*, opgehaald 1-2-2021 van: <https://www.cbs.nl/nl-nl/onze-diensten/methoden/classificaties/onderwijs-en-beroepen/standaard-onderwijsindeling--soi--/standaard-onderwijsindeling-2016>, i.h.b. blz. 10-11

⁴² Voor leeftijden van 21 tot en met 38 jaar is de berekening in dit concrete voorbeeld gebaseerd op het gewogen gemiddelde van het profiel voor studenten die een hbo-, wo-bacheloropleiding volgen en het profiel voor personen die niet meer studeren en hbo-, wo-bachelor als hoogst behaalde opleiding hebben. Zie verder de Technische appendix.

zijn om dit op basis van één groep te kunnen doen. Vervolgens is op basis van de nettobijdrageprofielen voor de verschillende opleidingsniveaus (voor studerende en niet-studerende) het nettobijdrageprofiel per citoscore samengesteld. Ten vierde is bij een aantal berekeningen (veiligheidszorg, mate van integratie van de tweede generatie) uitgegaan van de gegevens voor de 42-deling en zijn uitkomsten van de bovenliggende regio's bepaald als (naar omvang van de deelpopulaties) gewogen gemiddelden. Zie de Technische appendix voor meer voorbeelden en details.

Technische appendix Een document met toelichting op de gevolgde methoden dat kan worden gekocht (ISBN: 9789083334813) of kan worden gedownload als pdf, zie <https://demo-demo.nl/>

Ton Met een ton wordt € 100.000 bedoeld. Dit begrip (dat binnen het Vlaamse deel van het Nederlandse taalgebied niet gangbaar is in deze zin) is veel gebruikt voor de grotere bedragen om de leesbaarheid te vergroten, meestal door bedragen af te ronden in hele tonnen, vaak met kwalificaties als 'ruim' of 'bijna' om de richting van de afronding aan te geven, bijvoorbeeld € 460.000 wordt 'bijna vijf ton' en € 530.000 wordt 'ruim vijf ton'.

Tweede generatie migratieachtergrond zie Migratieachtergrond, generatie.

Westerse migratieachtergrond, westers Het CBS⁴³ verstaat onder een "Persoon met een westerse migratieachtergrond: Persoon met als migratieachtergrond een van de landen in Europa (exclusief Turkije), Noord-Amerika en Oceanië, en Indonesië en Japan. Op grond van hun sociaaleconomische en sociaal-culturele positie worden personen met een migratieachtergrond uit Indonesië en Japan tot de westerse migratieachtergrond gerekend. Het gaat vooral om mensen die in het voormalig Nederlands-Indië zijn geboren en werknemers van Japanse bedrijven met hun gezin." Zie ook het begrip Niet-westerse migratieachtergrond, westers.

Zuid-Afrika Zie het begrip Zuidelijk Afrika (regio).

Zuidelijk Afrika (regio) De regio Zuidelijk Afrika (Zuid-Afrika, Lesotho, Swaziland, Namibië en Botswana) moet in beginsel niet verward worden met het land Zuid-Afrika. Wel wordt deze regio in de context van dit rapport volledig gedomineerd door Zuid-Afrika, in die zin dat immigratie uit de andere landen uit de regio Zuidelijk Afrika gering in omvang is. Vandaar dat regelmatig gerefereerd wordt aan Zuid-Afrika in plaats van Zuidelijk Afrika. Ook heeft een aanzienlijk deel van de immigranten uit Zuid-Afrika oudere of nieuwere Nederlandse wortels. Van alle immigranten – dus zowel met als zonder Zuid-Afrikaanse migratieachtergrond – die tussen 1995 en 2015 vanuit Zuid-Afrika naar Nederland migreerden, was 25% geboren in Nederland⁴⁴ en van deze groep heeft ongeveer één op acht een tweede generatie Zuid-Afrikaanse migratieachtergrond. Kijken we alleen naar de immigranten met een Zuid-Afrikaanse migratieachtergrond, dan behoorde over de periode 1995-2015 ongeveer 4% tot de – per definitie – in Nederland geboren tweede generatie⁴⁵, hetgeen duidt op een eerder verblijf van het betreffende gezin in Nederland. Tot slot gaat het bij immigratie uit Zuid-Afrika om elitemigratie. Zuid-Afrika lijdt al decennia onder een braindrain van hoogopgeleiden emigranten richting landen als

---

⁴³ CBS *Begrippen*, opgehaald 15-12-2020 van: <https://www.cbs.nl/nl-nl/onze-diensten/methoden/begrippen/persoon-met-een-westerse-migratieachtergrond>

⁴⁴ CBS-statline, *Migratie; land van herkomst / vestiging, geboorteland en geslacht*, opgehaald 1-1-2020 van: <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/60032/table?dl=4009D>

⁴⁵ CBS-statline, *Immi- en emigratie; per maand, migratieachtergrond, geslacht*, opgehaald 15-12-2020 van: <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/83518NED/table?dl=4009E>

Australië, Nieuw-Zeeland, Canada, de VS, het VK en – voor een klein deel – ook Nederland. Zuid-Afrikaanse immigranten in Nederland vallen op door een hoog inkomen, lage uitkeringsafhankelijkheid en – wat de kinderen betreft – hoge citoscores.

1 Inleiding

1.1 Migratie als beleidsrelevant verschijnsel

Migratie – of anders gezegd, geografische verplaatsing voor langere tijd – is een natuurlijk verschijnsel dat letterlijk en figuurlijk zo oud is als de mensheid. Door een voortdurend proces van migratie hebben mensen de verste uithoeken van de planeet tot hun woonplaats gemaakt.

Door toegenomen transport- en communicatiemogelijkheden is reizen en daarmee migratie nu in veel opzichten in beginsel eenvoudiger, sneller en goedkoper dan ooit te realiseren. Door mobieltjes en het internet is veel informatie over reismogelijkheden en bestemmingen onder handbereik.

Aan de andere kant is de wereld onderverdeeld in nationale staten met grenzen. Vrij migreren is daarom niet mogelijk. Algemeen wordt het recht erkend om uit te reizen uit de staat waar men staatsburger van is, maar er bestaat niet zoiets als een recht om te migreren naar een staat waar men geen staatsburger van is. Ook het VN-vluchtelingenverdrag geeft dat recht niet, dat gebiedt een staat slechts om een asielzoeker die zich op het grondgebied bevindt niet uit te wijzen indien deze bij uitwijzing een gegronde vrees voor vervolging heeft. In de realiteit van vandaag is migratie dus in beginsel een door staten gereguleerd verschijnsel.

Tegelijkertijd is er een beweging gaande die de soevereiniteit van staten over migratie vermindert. Voor Nederland is dat in de eerste plaats de Europese integratie. Voor EU-burgers geldt namelijk wel dat zij onder bepaalde condities⁴⁶ het recht hebben om zich vrij te vestigen in andere EU-landen waarvan zij geen staatsburger zijn.

Daarnaast is migratie geleidelijk steeds meer het domein van het internationale recht geworden. Humanitaire migratie binnen de kaders van het VN-vluchtelingenverdrag en een regelmatig beroep op het Europees Verdrag voor Rechten van de Mens zijn daar uitingen van. Een meer recente manifestatie is de poging om middels het ‘Pact van Marrakesh’ illegale migratie te faciliteren. Die internationalisering en juridisering veroorzaken ten dele een depolitisering en ont-democratisering van het migratievraagstuk dat steeds minder onder democratische controle van soevereine staten staat.

Voor zover de staat directe invloed heeft op migratie, moet de staat afwegingen maken welke burgers van andere landen men tot het grondgebied toelaat. Dat maakt immigratie bij uitstek tot een beleidsrelevant onderwerp. De Nederlandse overheid heeft als primaire taak om de belangen van de Nederlandse Staat en de Nederlandse burgers te dienen. Om dat inzake migratie optimaal te kunnen doen, is het van belang te weten welke effecten immigratie heeft voor Nederland.

Voor zover de staat géén directe invloed heeft op migratie – zoals bij asiel en het vrij verkeer van arbeid binnen de EU – is het ook noodzakelijk dat beleidsmakers geïnformeerd zijn over de effecten van migratie. Het gaat bij deze vormen van immigratie immers nauwelijks om de vraag wát het Nederlandse migratiebeleid zou moeten zijn – want daarvoor is de Nederlandse speelruimte te klein – maar vooral of migratiebeleid niet veeleer Nederlands beleid zou moeten zijn. Soevereiniteit is immers voor een

---

⁴⁶ Strikt genomen bestaat er in de EU geen algemeen recht op vrije vestiging in een andere lidstaat. Er geldt alleen vrij verkeer van arbeid, d.w.z. werknemers of zelfstandigen en hun gezinsleden. Voor bijvoorbeeld gepensioneerden gelden restricties inzake zelfredzaamheid (m.n. inkomen en gezondheidszorgverzekering) voor vestiging in een andere EU-lidstaat, zie bijvoorbeeld [europa.eu/youreurope](https://europa.eu/youreurope/pensioners-residence-rights), *Pensioners - residence rights*, opgehaald 27-12-2020 van: https://europa.eu/youreurope/citizens/residence/residence-rights/pensioners/index_en.htm

belangrijk deel vervangen door internationaal recht. Echter, dat neemt niet weg dat de gevolgen van internationale migratie nog steeds lokaal neerslaan in migratielanden als Nederland. Dus als beleidsmakers moeten kiezen tussen meer soevereiniteit of de huidige situatie van beperkte zeggenschap over asiel en migratie binnen de EU moeten zij ook goed geïnformeerd zijn over de effecten van migratie.

Het is ontegenzeggelijk waar dat immigratie forse effecten heeft op de Nederlandse samenleving. In de eerste plaats heeft immigratie demografische gevolgen. De laatste jaren hangt de groei van de Nederlandse bevolking volledig samen met immigratie. De autochtone bevolking krimpt vanwege emigratie, een laag kindertal en een met de vergrijzingsgolf samenhangende hoge sterfte. Zonder immigratie zou de bevolking daarom gestaag afnemen tot circa 13 à 14 miljoen aan het eind van de eeuw. Zou het jaarlijks migratiesaldo echter tot het eind van de eeuw op het huidige niveau blijven – gemiddeld over de periode 2015-2019 circa 80.000 personen per jaar – dan zou de bevolking juist hard groeien en in 2100 ongeveer 23 à 24 miljoen zielen tellen. Het verschil in bevolkingsomvang tussen voortzetting van het huidige migratiesaldo en een migratiesaldo van nul bedraagt dan dus ongeveer 10 miljoen mensen. Elke toename van het jaarlijkse migratiesaldo met 10.000 personen betekent aan het einde van de eeuw ongeveer 1,2 miljoen extra inwoners.⁴⁷ Bevolkingsomvang is bepalend voor veel vraagstukken waaronder volkshuisvesting, ruimtelijke ordening, verkeerscongestie, ecologische voetafdruk, klimaatdoelen en natuurbehoud. Dat maakt bevolkingsgroei en immigratie – de belangrijkste oorzaak van bevolkingsgroei – tot buitengewoon beleidsrelevant vraagstukken.

Daarnaast verandert door immigratie ook de samenstelling van de bevolking. De etnische, religieuze en culturele diversiteit neemt toe, bijvoorbeeld als het gaat om eetcultuur, muziek en andere uiterlijke verschijningsvormen. Enerzijds heeft die toegenomen diversiteit voor veel inwoners positieve kanten. Anderzijds stelt het de samenleving en politiek ook voor allerlei uitdagingen. De Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid brengt een hoge mate van diversiteit naar herkomst bijvoorbeeld in verband met lage sociale cohesie en gevoelens van verlies en onveiligheid.⁴⁸ Naarmate de diversiteit naar herkomst in de woongemeente groter is, stijgt ook de kans op het plegen van delicten. In diverse buurten leven onder de bewoners vaker onveiligheidsgevoelens. Ook is de buurtcohesie die bewoners ervaren zwakker en voelt men zich minder thuis in de eigen buurt. “De uitkomsten wijzen erop dat het samenleven in (zeer) diverse buurten en gemeenten ingewikkelder is”, aldus de Raad.⁴⁹ Kortom, veel inwoners van Nederland ervaren de toegenomen diversiteit als verrijkend. Echter, daar waar het botsende waardensystemen of concurrerende rechtssystemen betreft, of wanneer het lokaal het samenleven bemoeilijkt, roept dat allerlei beleidsrelevante vragen op.

Verder heeft immigratie ook economische effecten. In de eerste plaats arbeidsmarkteffecten. Immigratie is bijvoorbeeld een manier om arbeidskrachten aan te trekken die op de binnenlandse arbeidsmarkt onvoldoende beschikbaar zijn. Sommige hoogtechnologische bedrijven trekken van over de hele wereld knappe koppen aan voor toegepast wetenschappelijk onderzoek om in de wereldwijde innovatiewedloop vooraan te kunnen blijven. Er kunnen echter ook verdringingseffecten optreden op de arbeidsmarkt. Die kunnen verschillende gedaanten aannemen. Een verdringing van ingezetenen richting beter betaalde banen is mogelijk – en dat hoeft helemaal niet ongunstig te zijn – maar ook een

---

⁴⁷ Eigen berekening, voor toelichting zie de Technische appendix.

⁴⁸ Jennissen et al. (2018)

⁴⁹ Jennissen et al. (2018), blz. 118

verdringing uit het arbeidsproces of richting de sociale zekerheid behoort tot de mogelijke, negatieve uitkomsten.

Daarnaast kunnen ook herverdelingseffecten optreden. Door de instroom van migranten verandert de verhouding tussen kapitaal en arbeid. Arbeid wordt relatief overvloediger, waardoor de prijs van arbeid – het loon – onder druk komt te staan. Immigratie kan op die manier effect hebben op de inkomensverdeling tussen de verschaffers van arbeid en kapitaal. Op vergelijkbare wijze kan de inkomensverdeling tussen hoog- en laagopgeleiden veranderen als hun gemiddelde opleidingsniveau erg afwijkt van het gemiddelde scholingsniveau in de ontvangende samenleving. Zijn de immigranten bijvoorbeeld overwegend laagopgeleid, dan zou dat de positie van laagopgeleiden onder de reeds aanwezige bevolking kunnen verslechteren. In dat geval zijn herverdelende effecten te verwachten die tegengesteld zijn aan de herverdelende werking van de verzorgingsstaat. In een sociaaleconomisch stelsel als het onze, met een minimumloon en een sociaal vangnet, zal een toestroom van laagopgeleide c.q. laagproductieve migranten zich echter deels vertalen in een hogere uitkeringsafhankelijkheid.

Tot slot zijn ook de fiscale gevolgen van migratie van belang. De beschrijving van die fiscale gevolgen vormt de kern van dit rapport. Migrant dragen net als ingezetenen bij aan de schatkist middels belastingen en dergelijke, en genieten ook van allerlei uit de schatkist gefinancierde voorzieningen als sociale zekerheid, zorg, onderwijs en veiligheid. Immigranten kunnen onderling en met ingezetenen echter verschillen in de mate waarin zij over hun hele levensloop bezien nettobetalers aan de overheid, dan wel netto-ontvangers van de overheid zijn. Dit hangt onder andere af van het opleidingsniveau en de arbeidsparticipatie en is nauw verweven met de eerdergenoemde herverdelingseffecten van de verzorgingsstaat.

De beleidsrelevantie van het huidige rapport wordt bevestigd door de met enige regelmaat verschijnende CPB-vergrijzingsstudies, waarin met exact dezelfde methode (generatierekening) eveneens de impact wordt becijferd van demografische veranderingen (geboorte, sterfte en migratie) op de houdbaarheid van overheidsfinanciën en verzorgingsstaat. Uit dit rapport blijkt dat de impact van immigratie – uitgedrukt als percentage van het bruto binnenlands product (bbp) – over de periode 2015-2019 gemiddeld ruim twee maal zo groot⁵⁰ was als de huidige impact van vergrijzing⁵¹. Dat maakt het des te opmerkelijker dat er zo weinig aandacht is voor de gevolgen van immigratie voor de overheidsfinanciën. Voor goed overheidsbeleid is een geïntegreerde bestudering van de economische en demografische effecten van migratie onontbeerlijk. Dit rapport wil een bijdrage leveren aan de studie van beleidsrelevante effecten van migratie naar Nederland. ↵

1.2 Doelstelling

De doelstelling van dit rapport is tweeledig. De primaire doelstelling is het beantwoorden van de volgende twee vragen:

- Wat zijn de fiscale kosten en baten van immigratie gerelateerd aan de herkomstregio en/of het migratiemotief (arbeid-, studie-, asiel- en gezinsmigratie)?
- In hoeverre kan immigratie een oplossing vormen voor de vergrijzing in Nederland?

⁵⁰ Gemiddeld 27 miljard per jaar over de periode over 2015-2019 en dat is op een bbp van 708 miljard euro 3,8% bbp, CBS-statline, *Opbouw binnenlands product (bbp); nationale rekeningen*, opgehaald 12-2-2021 van: <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/84087NED/table?dl=4D597>

⁵¹ Die werd door het CPB in 2019 becijferd op 1,6% bbp, zie Adema, Y., & van Tilburg, I. (2019), blz. 16

Daarnaast is er nog een secundaire doelstelling, namelijk om door dit rapport te komen tot een meer complete en structurele monitor van de economische en demografische effecten van immigratie. Die doelstelling is binnen het kader van dit rapport niet te realiseren, maar de auteurs willen met dit rapport wel een eerste aanzet hiertoe geven. De verwerkelijking van een dergelijke integrale en periodiek herhaalde monitor zou idealiter een samenwerking moeten zijn van CBS, CPB, PBL en SCP. Een dergelijke structurele monitor van de economische en demografische effecten van immigratie zou goed passen binnen de 'staat van migratie', de rapportage waarin de regering met ingang van 2021 jaarlijks 'een integraal feitelijk beeld van migratie' wil schetsen:

"Hierbij informeer ik uw Kamer tevens over de wijze waarop de jaarlijkse rapportages over migratie ... vanaf dit jaar zullen worden voortgezet ... [namelijk in de vorm van] een jaarlijks overzicht van migratie in een 'staat van migratie', met een integraal feitelijk beeld van de samenhangende aspecten van migratie. Het kabinet deelt de visie dat deze overzichten bij kunnen dragen aan het debat en de kennis over het migratiebeleid. Een integrale en feitelijke weergave op onderdelen van het asiel- en migratiebeleid vormt hieraan een bijdrage. Daartoe voeren we ook verkennende gesprekken met organisaties en planbureaus voor een feitelijke bijdrage op basis van de door hen gepubliceerde producten."⁵²

1.3 Opzet, reikwijdte en beperkingen van het onderzoek

Om antwoord te geven op de gestelde vragen is op hoofdlijnen als volgt te werk gegaan. Dit onderzoek bouwt voort op de CPB-studie *Immigration and the Dutch Economy* uit 2003⁵³, waarin onder andere⁵⁴ de fiscale kosten en baten van niet-westerse migratie werden berekend. Net als in die CPB-studie wordt de nettobijdrage van eerste generatie immigranten aan de schatkist berekend met behulp van zogenaamde generatierekeningen.

Bij een generatierekening bekijkt men wat een persoon over zijn hele leven bijdraagt aan de overheidsfinanciën in de vorm van belastingen, accijnzen en dergelijke en wat hij of zij ontvangt uit de schatkist in de vorm van onderwijs, uitkeringen en dergelijke. Generatierekeningen worden onder andere regelmatig toegepast door het CPB om de houdbaarheid van de overheidsfinanciën te bepalen in het licht van de vergrijzing. In deze studie is zoveel mogelijk aangesloten bij het werk van het CPB door dezelfde rekenmethodiek te hanteren.

Een sterk punt van het huidige rapport is dat het zoveel mogelijk is gebaseerd op zeer gedetailleerde, geanonimiseerde CBS-microdata, die op persoonsniveau beschikbaar zijn van vrijwel alle inwoners van Nederland. Dit maakt het mogelijk om de exacte bedragen, zoals die door organisaties als de belastingdienst, zorgverzekeraars en uitkeringsinstanties op persoonsniveau zijn geregistreerd, uit te splitsen naar relevante kenmerken als migratieachtergrond en opleidingsniveau. Ook in die gevallen dat er geen directe, geregistreerde data beschikbaar zijn, zijn de gebruikte benaderingen vaak wel gebaseerd op CBS-microdata. Dit geeft een mate van detail en exactheid die zonder microdata onmogelijk te bereiken is.

---

⁵² Kamerbrief Staatssecretaris van Justitie en Veiligheid, 23 februari 2021, *Incidentenoverzicht Vreemdelingenketen en staat van migratie*, opgehaald 12-3-2021 van: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2021/02/23/tk-informatievoorziening-incidentenoverzicht-vreemdelingenketen-en-staat-van-migratie>

⁵³ Roodenburg, H., R. Euwals & H. ter Rele (2003)

⁵⁴ Deze CPB-studie bevat ook enkele andere analyses die in dit onderzoek niet geactualiseerd worden.

Daarnaast zijn ook de meeste kosten- en batenposten toegerekend naar personen. Echter, vanwege beperkingen in de beschikbaarheid van data en het beschikbare databudget is bij de berekening van een aantal kosten- en batenposten geen onderscheid gemaakt naar groepskenmerken als migratieachtergrond en opleidingsniveau. Dit geldt voor zorgkosten die niet gedekt worden door de verplichte basisverzekering, zoals langdurige ziektekosten. Bij deze zorgkosten is op basis van CPB-data alleen onderscheid gemaakt naar leeftijd. Hetzelfde geldt voor een aantal kleinere, minder bekende regelingen voor de sociale zekerheid. Tot slot is bij de kosten voor openbaar bestuur alleen onderscheid tussen groepen gemaakt voor wat betreft veiligheidszorg – waar politie en justitie onder vallen – en het toelatingsbeleid voor zover dat betrekking heeft op asielopvang, verblijfsvergunningen en inburgering. Voor de overige kosten voor openbaar bestuur is voor alle inwoners van Nederland hetzelfde bedrag aangehouden. Mogelijk zijn de berekende verschillen in kosten en baten tussen groepen hierdoor wat kleiner dan ze in werkelijkheid zijn en geeft de berekening een onderschatting van de verschillen tussen groepen. In die zin zijn de berekeningen conservatief te noemen.

Daarnaast is voor een aantal posten⁵⁵ – zoals overheidsuitgaven aan defensie, infrastructuur en ontwikkelingssamenwerking en overheidsinkomsten uit grondverkopen – geen onderscheid gemaakt tussen personen of groepen, omdat het lastig is om deze posten op een objectieerbare wijze aan personen of groepen toe te rekenen. Het bedrag voor elk van deze posten is – in navolging van het CPB – voor alle personen gelijk gehouden. Zie voor details over de operationalisering van de kosten- en batenposten de Technische appendix.

In dit onderzoek staat een goede en nauwkeurige beschrijving van de fiscale kosten en baten van immigratie centraal. De beschrijving richt zich op de kosten en baten van migratie, uitgesplitst naar migratieachtergrond en migratiemotief (asiel-, arbeid-, studie- en gezinsmigratie). Verder is in navolging van de internationale literatuur ook uitgesplitst naar opleidingsniveau en schoolprestaties (in de vorm van citoscores) om zodoende inzicht te krijgen in de verschillen tussen herkomstgroepen en migratiemotieven en de samenhang tussen generaties. Een beperking is dat niet is uitgesplitst naar geslacht.

Vanwege de doelstelling en het daaruit voortvloeiende beschrijvend karakter van deze studie is het toetsen van oorzakelijke verbanden geen doel op zich geweest. In een aantal gevallen werd bij het beschrijven van de kosten en baten een (mogelijke) samenhang gevonden tussen twee of meer variabelen. Een samenhang tussen variabelen kan wijzen op een oorzakelijk verband, maar vormt op zich geen bewijs dat er een oorzakelijk verband is. Daarvoor zou nader onderzoek gedaan moeten worden. In de meeste gevallen is aangegeven dat dit buiten het bestek van dit onderzoek valt. In een aantal gevallen zijn de gevonden samenhangen wel gepresenteerd om te dienen als aanzet voor dergelijk vervolgonderzoek. In de Technische appendix worden de beperkingen en suggesties voor verder onderzoek nader toegelicht.

1.4 Leeswijzer

Dit rapport is als volgt opgebouwd. In Hoofdstuk 2 wordt de context van het rapport geschetst. Er wordt stilgestaan bij de ontwikkeling van migratiestromen en migratiebeleid over de tijd. Tevens passen de belangrijkste economische effecten van immigratie de revue aan de hand van de internationale literatuur. In Hoofdstuk 3 wordt een literatuuroverzicht gegeven van de effecten van immigratie

---

⁵⁵ Om precies te zijn gaat het om de kostenposten Defensie, Overdrachten buitenland, Bruto investeringen gebouwen, Bruto investeringen infrastructuur en de batenposten Netto grondverkopen en Niet-belastingmiddelenrest. Zie de Technische appendix voor details.

op de collectieve sector – de fiscale effecten – die tevens het hoofdonderwerp van deze studie vormen. In dit hoofdstuk wordt verder het onderscheid toegelicht tussen de twee belangrijkste methoden om het saldo van de fiscale kosten en baten te berekenen, te weten de statische benadering (een momentopname die geen rekening houdt met verleden en toekomst) en de dynamische benadering (een berekening over de hele verwachte levensloop of verblijfsduur op basis van waarnemingen in het heden). In het huidige rapport is de dynamische benadering toegepast.

In Hoofdstuk 4 t/m 6 worden de kosten en baten van immigratie gepresenteerd, uitgesplitst naar herkomstregio en migratiemotief. In deze hoofdstukken speelt het kernbegrip ‘nettobijdrage’ – voluit de ‘nettobijdrage over de (resterende) levensloop’ – een sleutelrol. De nettobijdrage is kort gezegd het saldo – baten minus kosten⁵⁶ – van de bijdrage van een persoon aan de schatkist, gerekend over diens gehele levensloop, vanaf geboorte of immigratie tot overlijden of remigratie.⁵⁷ In Hoofdstuk 4 wordt de nettobijdrage van eerste generatie immigranten gegeven. In Hoofdstuk 5 wordt de nettobijdrage en de mate van integratie besproken van de kinderen van immigranten, dat wil zeggen, de tweede generatie. In Hoofdstuk 6 wordt de nettobijdrage gepresenteerd van eerste en tweede generatie samen. Dit is niet zonder meer een optelsom van de resultaten van Hoofdstuk 4 en 5, omdat rekening moet worden gehouden met zaken als het gemiddeld kindertal per vrouw en het feit dat een deel van de kinderen in het herkomstland wordt geboren en daarom per CBS-definitie tot de eerste generatie behoort.

In Hoofdstuk 7 t/m 9 wordt de analyse verder verdiept. In Hoofdstuk 7 wordt de nettobijdrage besproken van immigranten die gedurende de periode 1995-2019 naar Nederland kwamen. Dit wordt zowel voor het totaal van alle immigranten gedaan, als ook voor deelgroepen uitgesplitst naar herkomstregio en migratiemotieven zoals asiel, arbeid, studie en gezin. Daarnaast wordt voor de jaren 2020-2040 voor drie immigratiescenario’s een prognose gegeven van de totale nettokosten, waarbij opvalt dat geen van de scenario’s een batig saldo laat zien. In Hoofdstuk 8 worden de kosten en baten van immigratie besproken, uitgesplitst naar een aantal deelposten zoals belastingen, uitkeringen, toeslagen en zorg. Hoofdstuk 9 bestaat uit twee delen. Het eerste deel vertelt hoe verschillen in citoscores en opleidingsniveau over de generaties doorwerken in de nettobijdrage. Het tweede deel somt enkele lessen met betrekking tot integratie op die daaruit getrokken kunnen worden.

Hoofdstuk 10 en 11 handelen over de vraag of immigratie een oplossing kan zijn voor het vraagstuk van de vergrijzing. In Hoofdstuk 10 wordt ingegaan op de vraag of immigratie een oplossing kan zijn voor de vergrijzing zelf. In Hoofdstuk 11 wordt de vraag beantwoord of immigratie een realistische optie is om de kosten van de vergrijzing op te vangen.

In Hoofdstuk 12 – Discussie – wordt de beleidsrelevantie van de onderzoeksresultaten geïnterpreteerd in het licht van de beperkte soevereiniteit van Nederland inzake immigratie en de onverenigbaarheid van migratievrijheid en verzorgingsstaat. Tot slot is in de Technische appendix een verantwoording gegeven van de onderzoeksmethoden.

---

⁵⁶ Baten minus kosten vanuit het perspectief van de schatkist. Bezien vanuit het perspectief van het individu staat dit gelijk aan afdrachten (in de vorm van belastingen, premies, e.d.) minus ontvangsten (in de vorm van uitkeringen, onderwijs, zorg en dergelijke).

⁵⁷ Zie de Begrippenlijst voor meer toelichting.

2 Context, migratie, migratiebeleid en economische effecten

Door Gerrit Kreffer, Joop Hartog en Jan van de Beek

2.1 Inleiding

Om de bredere context te schetsen wordt in dit hoofdstuk een beknopt overzicht geboden van een aantal relevante demografische, juridische en economische aspecten van immigratie. In §2.2 worden enkele demografische effecten van immigratie toegelicht, waaronder het verschijnsel dat de bevolking met migratieachtergrond gestaag groeit door immigratie, terwijl de bevolking met Nederlandse achtergrond gestaag krimpt door een laag kindertal. De demografische verandering die in gang worden gezet door een combinatie van lage vruchtbaarheid en hoge immigratie is door de Britse demograaf David Coleman de ‘Derde Demografische Transitie’ gedoopt.⁵⁸ Aan het eind van §2.2 wordt aandacht besteed aan de samenhang tussen remigratiekansen en uitkeringsafhankelijkheid, in relatie tot de zogenaamde ‘welvaartsmagneethypothese’⁵⁹ – de veronderstelling dat een verzorgingsstaat (laaggeschoolde) migranten aantrekt. In §2.3 wordt een schets gegeven van de ontwikkeling over de tijd van de wettelijke regulering van immigratie, die uiteraard van invloed is op aard en omvang van immigratie. Tot slot worden in §2.4 enkele belangrijke economische aspecten van immigratie belicht. Het Centraal Planbureau (CPB) onderscheidt in zijn immigratiestudie uit 2003⁶⁰ drie soorten economische effecten van immigratie:

- 1) inkomenseffecten die samenhangen met de werking van de arbeidsmarkt;
- 2) effecten op de publieke middelen (die uiteindelijk weer tot inkomenseffecten leiden);
- 3) effecten (waaronder inkomenseffecten) van toenemende bevolkingsdichtheid.

Het huidige rapport presenteert in Hoofdstuk 0 t/m 8 een berekening van de effecten genoemd onder 2), het beslag van immigratie op de publieke middelen. De onder 1) en 3) genoemde economische effecten van immigratie worden in §2.4 besproken aan de hand van de wetenschappelijke literatuur. Tevens wordt kort ingegaan op de welvaartsmagneethypothese. De literatuur over de effecten op de publieke middelen⁶¹ wordt samengevat in Hoofdstuk 3.

2.2 Ontwikkeling van migratie en bevolkingsomvang

Nederland is ontegenzeggelijk al lange tijd een immigratieland. Dat is niet zozeer de uitkomst van welbewust beleid, waarin de wens van de Nederlandse kiezer tot uitdrukking is gebracht, maar eenvoudigweg een feit. Dit is geïllustreerd in Figuur 2.1 waar het aantal immigranten per 1000 inwoners is gegeven voor Nederland en de Verenigde Staten – een land dat door velen wordt gezien als hét immigratieland bij uitstek. Over de periode 1950-2018 overtreft de immigratie per 1000 inwoners voor Nederland (de gestippelde oranje lijn) elk jaar ruim de immigratie per 1000 inwoners in de Verenigde Staten (de gestippelde blauwe lijn).

Nederland kent echter een dynamischer migratiepatroon dan de VS: er komen relatief veel immigranten, maar er vertrekken ook relatief veel mensen.⁶² Het migratiesaldo (immigratie minus emigratie)

---

⁵⁸ Coleman, D. (2006)

⁵⁹ Bij gebrek aan een goed alternatief wordt de (te) letterlijke vertaling van *welfare magnet hypothesis* gebruikt.

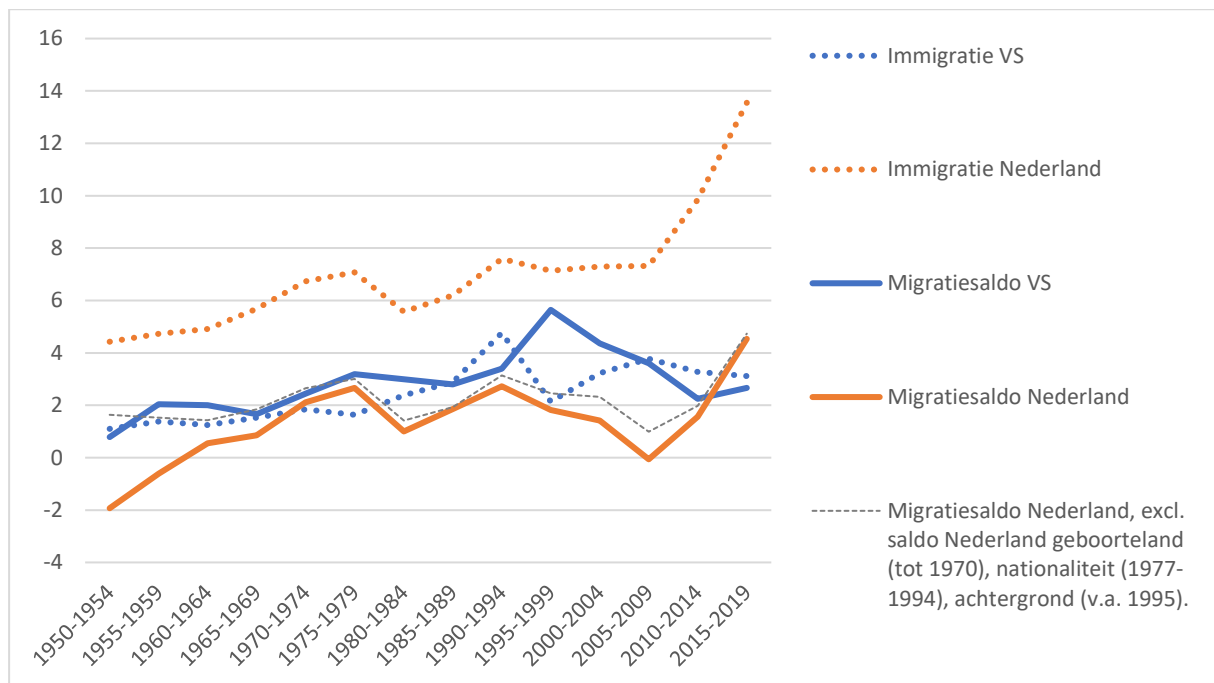
⁶⁰ Roodenburg, H., R. Euwals & H. ter Rele (2003)

⁶¹ Ook wel aangeduid als de fiscale effecten, budgettaire effecten of effecten op de overheidsfinanciën.

⁶² Naast personen met een eerste generatie migratieachtergrond die weer remigreren, emigreren er ook veel in Nederland geboren personen, zowel mensen met een Nederlandse achtergrond (autochtonen) als ook mensen met een tweede generatie migratieachtergrond.

per 1000 inwoners is voor Nederland (doorgetrokken oranje lijn) daarom doorgaans lager dan voor de VS (doorgetrokken blauwe lijn). Sinds ongeveer 2010 is er echter voor Nederland een sterk stijgende trend waarneembaar. Het Nederlandse migratiesaldo per 1000 inwoners overtreft gedurende de periode 2015-2019 zelfs het aantal immigranten naar de VS per 1000 inwoners.

Deze grootschalige immigratie is een betrekkelijk recent fenomeen. In de negentiende en begin twintigste eeuw was immigratie in Nederland – anders dan in bijvoorbeeld de VS – een tamelijk beperkt verschijnsel.⁶³ Gemiddeld vertrokken er meer mensen dan er kwamen, onder andere door emigratie naar landen als de VS. Immigranten die naar Nederland kwamen waren met name afkomstig uit de koloniën en de omliggende landen. Voor een deel ging het om arbeidsmigratie, zoals mijnwerkers uit Duitsland, Polen en Italië. Tijdens het interbellum boden ook veel Duitse dienstboden hier te lande hun diensten aan. Voor een ander deel ging het om wat nu humanitaire migratie genoemd zou worden. Tijdens de Eerste Wereldoorlog was er een tamelijk omvangrijke instroom van oorlogsvluchtelingen uit België. In de jaren dertig arriveerden veel joden, maar ook communisten, socialisten en kunstenaars uit Duitsland en Oostenrijk, die op de vlucht waren voor het Naziregime.⁶⁴

Figuur 2.1 Immigratie en migratiesaldo per 1000 inwoners voor Nederland en de VS. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline, US Census, US Home Security, UN Population Division.

Vanaf de Tweede Wereldoorlog begon de immigratie sterk te groeien, aanvankelijk vooral door de komst van enkele honderdduizenden Indische Nederlanders ten tijde van de dekolonisatie van Nederlands Indië, nu Indonesië. Vanaf de jaren zestig nam de spontane en geworven instroom van ongeschoolde en laaggeschoolde gastarbeiders uit landen rondom de Middellandse Zee een grote vlucht. Toen gedurende de jaren zeventig, onder invloed van de oplopende werkloosheid, het beleid gericht

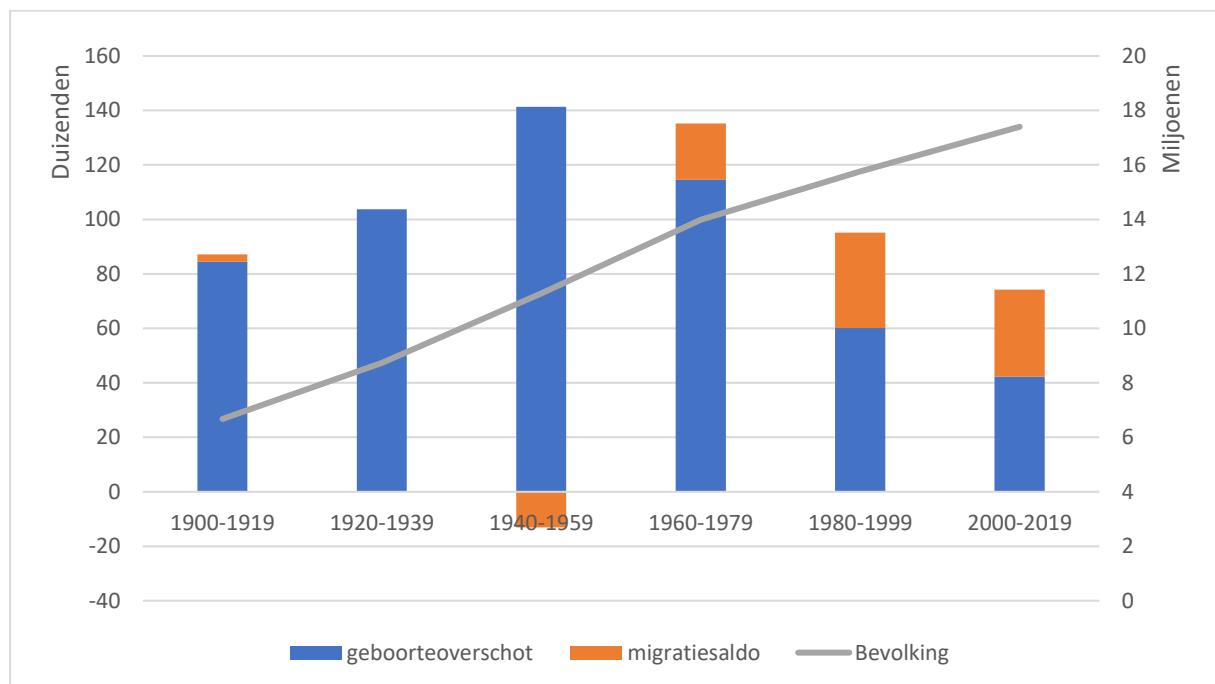
⁶³ Boonstra, et al. (2007), echter, nog verder terug in de tijd, bijvoorbeeld tijdens de zeventiende eeuw, was er wel sprake van grootschalige immigratie, zie bijvoorbeeld Lucassen, J. M. W. G., & Penninx, R. (1995), blz. 28

⁶⁴ Deze alinea en de daaropvolgende twee alinea's zijn, naast de genoemde bronnen, mede gebaseerd op Boonstra, et al. (2007), Lucassen, J. M. W. G., & Penninx, R. (1995), Nicolaas, H. & A. Sprangers (2007) en Van de Beek, J. H. (2010), Hoofdstuk 5

werd op beperking van arbeidsmigratie, kwam de gezinsvorming en gezinshereniging uit landen als Turkije en Marokko op gang. De immigratie uit Suriname bestond lange tijd uit elitemigratie van relatief bescheiden omvang, maar kende enkele forse pieken, rond de Surinaamse onafhankelijkheid in 1975 en opnieuw rond 1980.⁶⁵ Vanaf midden jaren tachtig nam de asielinstroom toe: in 1985 waren er voor het eerst meer dan 5.000 asielzoekers en in 1990 voor het eerst meer dan 20.000. In 1994 piekte de asielmigratie op ruim 50.000, voor een aanzienlijk deel als gevolg van de voortgaande ontmanteling van Joegoslavië, de Sovjet-Unie en het Warschaupact.⁶⁶ Rond het jaar 2000 was immigratie uit de (voormalige) Nederlandse Antillen en Aruba met jaarlijks tot 10.000 personen relatief omvangrijk.⁶⁷

De laatste decennia wint immigratie door het vrije verkeer van arbeid binnen de EU aan belang. Vanaf 2007 groeit door het opheffen van inreisbeperkingen vooral migratie uit Midden- en Oost-Europa. Ook de komst van hooggeschoolde kennis- en studiemigranten van buiten de EU is een relatief recent en toenemend verschijnsel. Tot slot steeg het aantal asielzoekers in 2015 als gevolg van de zogenaamde 'vluchtelingen crisis' tot 43.000. Voor een groot deel (43%) betreft het mensen uit Syrië, maar er was in 2015-2016 ook een opvallende stijging van asielmigratie uit 'buurlanden' zoals Irak en Afghanistan, Balkanlanden op de 'looproute' zoals Kosovo en Albanië en uit 'veilige landen' in Noord-Afrika zoals Algerije en Marokko.⁶⁸

Figuur 2.2 Bevolkingstoename per twintigjaarperiode sinds 1900 door geboorteoverschot en migratiesaldo (linker-as) en de totale bevolkingssomvang (rechter-as). Kolommen onder de nullijn symboliseren negatieve migratiesaldi. Bron: CBS-statline.

⁶⁵ Nicolaas, H. & A. Sprangers (2007)

⁶⁶ CBS-statline, *Asielverzoeken; nationaliteit, vanaf 1975*, opgehaald 13-12-2020 van: <https://open-data.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/80059ned/table?dl=47A34>

⁶⁷ Dat wil zeggen, het aantal personen met een eerste generatie migratieachtergrond uit de (voormalige) Nederlandse Antillen, Aruba, zie CBS-statline, *Bevolkingsontwikkeling; migratieachtergrond en generatie*, opgehaald 13-12-2020 van: <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/70751ned/table?dl=47A0C>

⁶⁸ CBS-statline, *Asielverzoeken; nationaliteit, vanaf 1975*, opgehaald 13-12-2020 van: <https://open-data.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/80059ned/table?dl=47A38>

Aanvankelijk had de naoorlogse immigratie geen grote invloed op de bevolkingsgroei. Nederland is – anders dan de VS – voor wat betreft de autochtone bevolking namelijk tegelijkertijd ook deels een emigratieland. Met name in de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw vertrokken enige honderdduizenden Nederlanders naar landen als Canada, Australië en de VS, daartoe gestimuleerd door de regering die zich zorgen maakte over overbevolking. Ook daarna vertrokken er doorgaans meer autochtonen dan er terugkwamen. Om dit inzichtelijk te maken is in Figuur 2.1 ook een schatting gegeven van het migratiesaldo van alleen personen met een migratieachtergrond (de dunne grijze stippellijn).

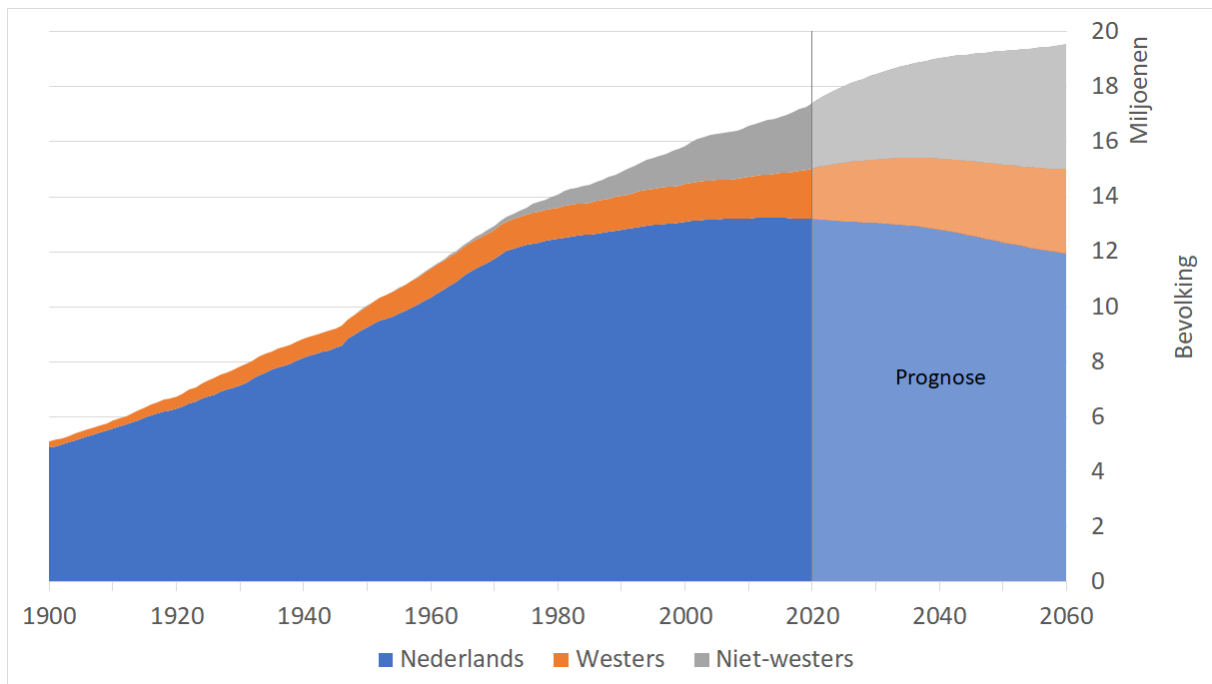
Vanaf de jaren zeventig ontpopt migratie zich in toenemende mate tot de motor van de Nederlandse bevolkingsgroei. Dit is geïllustreerd in Figuur 2.2. In deze figuur geeft de grijze lijn de bevolkingsomvang weer, welke is af te lezen op de rechter as. De oranje en blauwe kolommen geven de omvang weer van de componenten van de bevolkingsgroei, welke zijn af te lezen op de linker as. Deze groeicomponenten zijn het migratiesaldo (oranje in Figuur 2.2) en het geboorteoverschot (geboorte minus sterfte, blauw in Figuur 2.2). Tot de jaren zeventig van de twintigste eeuw was het geboorteoverschot verantwoordelijk voor de bevolkingsgroei. Het migratiesaldo bewoog zich rond nul of was beperkt in omvang en afwisselend positief en negatief. Vanaf de jaren zeventig daalde door anticonceptie het geboorteoverschot en kreeg het stijgende migratiesaldo een steeds groter aandeel in de bevolkingsgroei. In de periode 2010-2019 (niet apart getoond in Figuur 2.2) droeg het migratiesaldo (gemiddeld 53.000 per jaar) aanzienlijk meer bij aan de bevolkingsgroei dan het geboorteoverschot (gemiddeld 29.000 per jaar).

Tabel 2.1 Geboorteoverschot, migratiesaldo en totale bevolkingsgroei (absoluut en relatief) naar migratieachtergrond, 2010-2019. Bron: CBS-statline.

Achtergrond	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2010-2019 ²
Nederlandse achtergrond											
Bevolkingsgroei (%)	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	-0,1	-0,1	-0,1	-0,1	-0,1	0,0
Bevolkingsgroei	13	7	0	-2	1	-9	-8	-10	-13	-9	-29
Geboorteoverschot	19	16	8	5	9	-2	-3	-6	-10	-8	27
Migratiesaldo ¹	-5	-8	-7	-6	-7	-6	-5	-3	-2	0	-51
Westerse migratieachtergrond											
Bevolkingsgroei (%)	1,8	1,9	1,3	1,3	1,9	1,8	2,0	2,4	2,6	3,1	2,0
Bevolkingsgroei	26	29	20	20	30	29	33	40	45	54	327
Geboorteoverschot	2	2	1	1	2	1	1	1	1	2	15
Migratiesaldo ¹	25	27	19	19	27	28	32	39	44	53	313
Niet-westerse migratieachtergrond											
Bevolkingsgroei (%)	2,2	2,0	1,5	1,6	2,1	2,9	3,7	3,2	3,1	3,5	2,6
Bevolkingsgroei	41	38	28	31	41	58	77	69	69	80	534
Geboorteoverschot	28	27	26	25	25	24	25	24	24	24	252
Migratiesaldo ¹	14	11	2	6	15	34	52	45	44	56	278

¹Inclusief administratieve correcties.

²Voor de absolute aantallen is de som genomen over de jaren 2010-2019. Voor de percentages – d.w.z. de rij 'Bevolkingsgroei (%)' – is de 10^e-machtswortel genomen uit ratio tussen de bevolkingsomvang op 31 december 2019 en 1 januari 2010. NB: de bevolkingsomvang op 31 december 2019 is niet opgenomen in deze tabel.

Figuur 2.3 Bevolkingsontwikkeling Nederland naar omvang en migratieachtergrond, waarneming (1900-2019) en prognose (2020-2060). De samenstelling naar migratieachtergrond voor de periode 1900-1971 is door interpolatie geschat op basis van het uit volkstellingen bekende aantal in het buitenland geboren personen (eerste generatie) en vermeerdering met het geschatte aantal nakomelingen (tweede generatie), o.b.v. de waarnemingen vanaf 1972, door de ratio tussen 1^e en 2^e generatie voor het jaar 1900 gelijk aan 1 te veronderstellen en de tussenliggende jaren te interpoleren.

In Tabel 2.1 is verder ingezoomd op de periode 2010-2019. Hierin zijn opvallende verschillen te zien tussen de bevolking met en de bevolking zonder migratieachtergrond. De bevolking met een westerse migratieachtergrond groeide het afgelopen decennium jaarlijks gemiddeld met 2,0%, voornamelijk door immigratie en een klein beetje door natuurlijke aanwas (geboorte minus sterfte). In absolute aantallen bedroeg de westerse bevolkingstoename 327 duizend personen, vergelijkbaar met het inwoneraantal van de gemeente Utrecht. De bevolking met een niet-westerse migratieachtergrond groeide gemiddeld met 2,6%, door een combinatie van immigratie en een aanzienlijk jaarlijks geboorteoverschot van circa 25.000 personen. De niet-westerse bevolking groeide met ruim een half miljoen personen, wat qua omvang neerkomt op de gemeente Den Haag.

Voor de bevolking met Nederlandse achtergrond laat Tabel 2.1 een tegengesteld beeld zien. Aan het begin van de periode vertoonde de autochtone bevolking een geringe groei (+0,1%), die halverwege het decennium omsloeg in een geringe krimp (−0,1%). De oorzaak van deze autochtone krimp⁶⁹ is vergrijzing, of beter gezegd, ontgroening⁷⁰, het verschijnsel dat door een laag kindertal elke generatie

⁶⁹ Dit krimpproces is al gaande, maar het zicht er op wordt enigszins vertroebeld doordat de bevolking met Nederlandse achtergrond enerzijds afneemt door kinderen uit gemengde relaties en anderzijds toeneemt door de geboorte van kinderen met een derde generatie migratieachtergrond die door het CBS tot de Nederlandse achtergrond (autochtonen) worden gerekend. Zie de definities van Nederlandse achtergrond en migratieachtergrond in de Begrippenlijst en de Technische appendix.

⁷⁰ Beets, G. C. N. (2008)

kleiner is dan de voorgaande. Met het huidige (2019) Nederlandse kindertal van circa 1,6 kind per vrouw⁷¹ halveert de bevolking zonder immigratie op langere termijn elke 100 jaar⁷².

Slotsom is dat de bevolking met Nederlandse achtergrond krimpt door een negatief migratiesaldo en in toenemende mate ook doordat het sterfteoverschot stijgt als gevolg van vergrijzing en ontgroening. De bevolking met migratieachtergrond groeit juist fors door immigratie en bij niet-westerse immigranten ook door natuurlijke aanwas. Feitelijk is alle bevolkingsgroei in Nederland migratie-gerelateerd, in directe zin (door een positief migratiesaldo van de bevolking met migratieachtergrond) dan wel indirecte zin (door een positief geboorteoverschot van de bevolking met migratieachtergrond).

De ‘Derde Demografische Transitie’ – het verschijnsel dat het relatieve aandeel van de bevolking met migratieachtergrond gestaag toeneemt door een combinatie van lage autochtone vruchtbaarheid en hoge immigratie – maakt dat de gevolgen van immigratie voor de overheidsfinanciën met-tijd steeds beleidsrelevanter zullen worden. De derde demografische transitie treedt vrij algemeen op in westerse landen met een laag kindertal en grote aantrekkingskracht op migranten. De vrij massale naoorlogse immigratie en de drastische terugval in het kindertal vanaf de jaren zeventig hebben een ingrijpend effect gehad op de samenstelling en omvang van de Nederlandse bevolking. Figuur 2.3 geeft de grote lijnen van de bevolkingsontwikkeling weer, vanaf het begin van de twintigste eeuw tot heden, alsmede de CBS-prognose tot 2060. De grafiek illustreert duidelijk de derde demografische transitie. De bevolking met Nederlandse achtergrond groeit tot ongeveer 1970 vrij snel door natuurlijke aanwas, waarna de groei door geboortebeperking afvlakt en uiteindelijk omslaat in krimp. De bevolking met migratieachtergrond begint juist vanaf ongeveer 1970 extra sterk te groeien doordat er naast gestage westerse immigratie vanaf dat moment ook forse niet-westerse immigratie optreedt. Beide gelijktijdig optredende bewegingen – krimpende bevolking met Nederlandse achtergrond en groeiende bevolking met migratieachtergrond – versterken elkaar en leiden tot een snelle verandering van de bevolkingssamenstelling. ↵

Ook de bevolkingssomvang is door immigratie sterk toegenomen. In 1900 had Nederland 5,1 miljoen inwoners, waaronder ruim 90.000 in het buitenland geboren personen,⁷³ bijna 2% van de bevolking. De statistische categorie ‘migratieachtergrond’ bestond in 1900 nog niet en ook de omvang van de tweede generatie werd niet bijgehouden, maar ruwweg 4% bevolking met een migratieachtergrond lijkt voor 1900 een redelijke schatting. Inmiddels telt de bevolking 17,4 miljoen zielen, waarvan er 2,3 miljoen (13%) in het buitenland zijn geboren. In totaal hebben 4,2 miljoen inwoners een eerste of tweede generatie migratieachtergrond, oftewel 24% van de totale bevolking (zie Tabel 2.2).

De voortdurende immigratie heeft de bevolkingssomvang dan ook sterk vergroot. Zonder immigratie zou Nederland eind 2022 naar schatting circa 4,5 miljoen inwoners minder hebben gehad, dus 13,3

---

⁷¹ Het gemiddeld kindertal per vrouw was in 2019 vrijwel gelijk voor de bevolking met Nederlandse achtergrond (1,573) en de bevolking met migratieachtergrond (1,592), al zijn de verschillen tussen westerse (1,343) en niet-westerse (1,766) migratieachtergrond substantieel, zie CBS-statline, *Geboorte; vruchtbaarheid, migratieachtergrond en generatie moeder*, opgehaald 14-12-2020 van: <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/83307NED/table?dl=493D3>

⁷² Hiermee wordt de *steady-state* bedoeld, de stabiele ontwikkelingstoestand die de bevolking met het verstrijken van de tijd steeds meer zal benaderen als het kindertal blijvend 1,6 per vrouw bedraagt en het migratiesaldo blijvend gelijk is aan nul en ook de andere variabelen zoals sterfte, vruchtbaarheid e.d. constant blijven. Zie de Technische appendix.

⁷³ In de huidige terminologie: personen met een eerste generatie migratieachtergrond.

miljoen in plaats van 17,8 miljoen.⁷⁴ Ook de komende decennia blijft immigratie de bevolkingsomvang opstuwten. Volgens de CBS-bevolkingsprognose 2019-2060 (zie Tabel 2.2) telt de bevolking in 2060 19,6 miljoen inwoners. Als er vanaf heden geen immigratie zou zijn, zou de bevolkingsomvang juist dalen tot ongeveer 16 miljoen inwoners. Het aan migratie toe te schrijven verschil bedraagt dus ongeveer 3,6 miljoen inwoners.⁷⁵ Een eenvoudige vuistregel is dat elke stijging van het gemiddelde jaarlijkse migratiesaldo met 10.000 personen het aantal inwoners in 2060 met circa 0,6 miljoen personen verhoogt en in 2100 met 1,2 miljoen personen.

Tabel 2.2 Bevolking naar migratieachtergrond in 2020 (waarneming) en 2060 (CBS-prognose). Bron CBS-statline, Prognose bevolking naar migratieachtergrond (2019-2060).⁷⁶

Migratieachtergrond	Bevolking absoluut (miljoenen personen) en relatief in:			
	2020 (waarneming)		2060 (prognose)	
Totaal	17,4	100%	19,6	100%
Nederlandse achtergrond	13,2	76%	11,9	61%
Met migratieachtergrond	4,2	24%	7,6	39%
1 ^e generatie	2,3	13%	4,2	21%
2 ^e generatie	2,0	11%	3,5	18%
Westers	1,8	11%	3,1	16%
Westers 1 ^e generatie	0,9	5%	1,8	9%
Westers 2 ^e generatie	0,9	5%	1,3	7%
Niet-westers	2,4	14%	4,5	23%
Niet-westers 1 ^e generatie	1,3	8%	2,3	12%
Niet-westers 2 ^e generatie	1,1	6%	2,1	11%

Bij voortgaande immigratie zal ook de etnische diversiteit verder toe blijven nemen, temeer doordat de bevolking met Nederlandse achtergrond krimpt, door vergrijzing en ontgroening.⁷⁷ Volgens de CBS-prognose (zie Tabel 2.2) zullen in 2060 7,6 miljoen personen een migratieachtergrond hebben, hetgeen neerkomt op 39% van de totale bevolking. Het aandeel westerse immigranten stijgt de komende 40 jaar van 11% naar 16%. Voor niet-westerse immigranten is de toename nog forser: van 14% naar 23% van de totale bevolking.

Een andere manier om de toekomstige etnische samenstelling te beschouwen is door te kijken naar de migratieachtergrond van nul-jarigen. In Figuur 2.4 is deze opbouw weergegeven voor de bevolking van 2016, het peiljaar van de huidige studie.⁷⁸ De jeugd is de toekomst, zo blijkt, want de verdeling over de Nederlandse, westerse en niet-westerse achtergrond is gelijk aan die in de CBS-bevolkingsprognose voor 2060.⁷⁹ Tevens illustreert de figuur dat de tweede generatie niet-westers twee maal zo

⁷⁴ Zie de Technische appendix.

⁷⁵ Zie de Technische appendix.

⁷⁶ CBS, *Prognose bevolking naar migratieachtergrond (2019-2060)*, opgehaald 15-12-2020 van: <https://www.cbs.nl/nl-nl/achtergrond/2019/51/prognose-bevolking-naar-migratieachtergrond--2019-2060-->

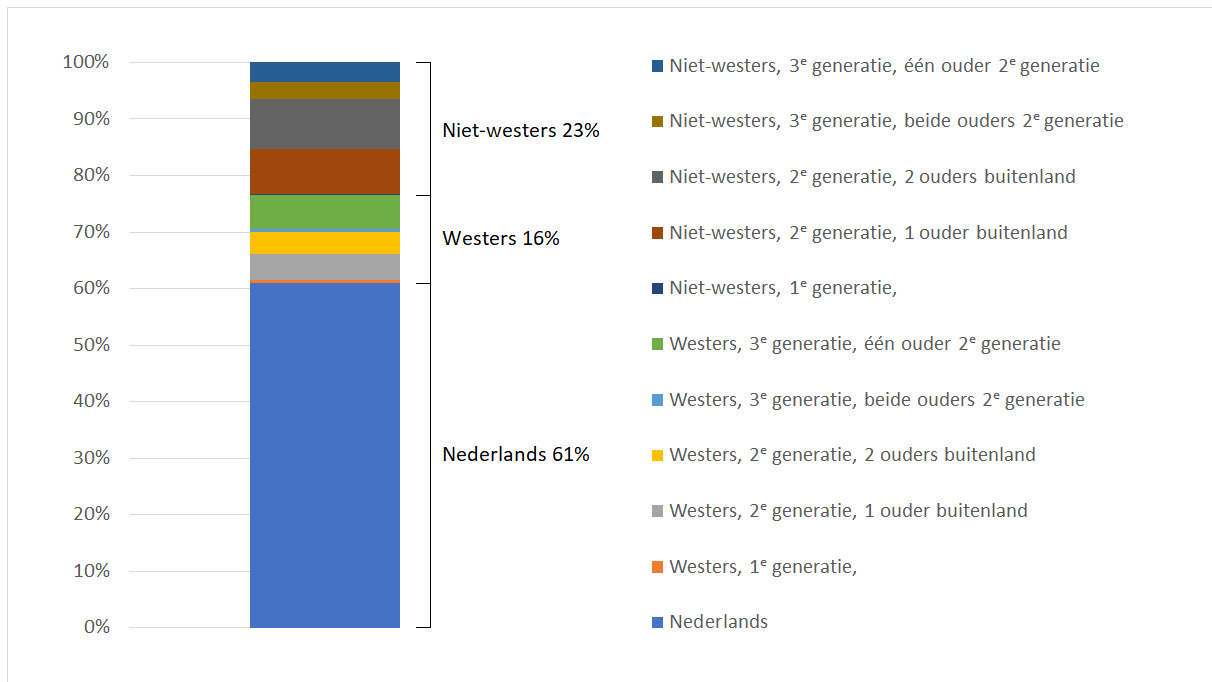
⁷⁷ Verandering van het aandeel met Nederlandse achtergrond is deels ook een definitiekwestie, zie voetnoot 69.

⁷⁸ Opgenomen zijn de nul-jarige ingezetenen op 1 januari 2016 en alle nul-jarige immigranten die gedurende 2016 immigreerden, zie Technische appendix.

⁷⁹ NB: deze berekening is voor het eerst uitgevoerd en gepresenteerd in januari 2018, vóór het verschijnen van deze CBS-prognose.

groot is als de tweede generatie westers, wat deels terug te voeren is op omvang en leeftijdssamenstelling van beide groepen en deels op verschillen in vruchtbaarheid.⁸⁰

Een ander opvallend verschil is dat bij de westerse migratieachtergrond de derde generatie vrijwel altijd één ouder heeft met een Nederlandse achtergrond. De groep 3e generatie, beide ouders 2e generatie is in de figuur nauwelijks te zien vanwege de geringe omvang. De westerse 3e generatie is als het ware opgegaan in de bevolking. Bij de derde generatie niet-westerse achtergrond zijn beide groepen ongeveer even groot, wat er op duidt dat er onder de tweede generatie niet-westers minder vaker sprake is van een partner met Nederlandse achtergrond dan bij de tweede generatie westers.⁸¹

Figuur 2.4 Relatief aandeel naar migratieachtergrond van nul-jarigen. Getoond zijn nul-jarigen met een eerste generatie migratieachtergrond die gedurende 2016 zijn geïmmigreerd⁸² en nul-jarigen met een Nederlandse, tweede of derde generatie (migratie)achtergrond die per 1 januari 2016 stonden ingeschreven in het GBA. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.

Tot nu toe is de bespreking van de etnische samenstelling beperkt gebleven tot de tamelijk grove drieling Nederlandse, westerse en niet-westerse achtergrond. Een belangrijke reden is dat gedetailleerde gegevens over etnische achtergrond pas vanaf 1995 worden bijgehouden door het CBS. Tot eind jaren tachtig bestond er een taboe op het verzamelen van ‘etnische data’ en een wettelijk verbod op ‘registratie naar ras’. Het tamelijk alarmerende WRR-rapport *Allochtonenbeleid* uit 1989 maakte duidelijk dat een gebrek aan zelfs de meest basale statistische gegevens het uitvoeren en monitoren van het integratiebeleid ernstig belemmerde. De regering onderkende dit probleem en verschaftte met het

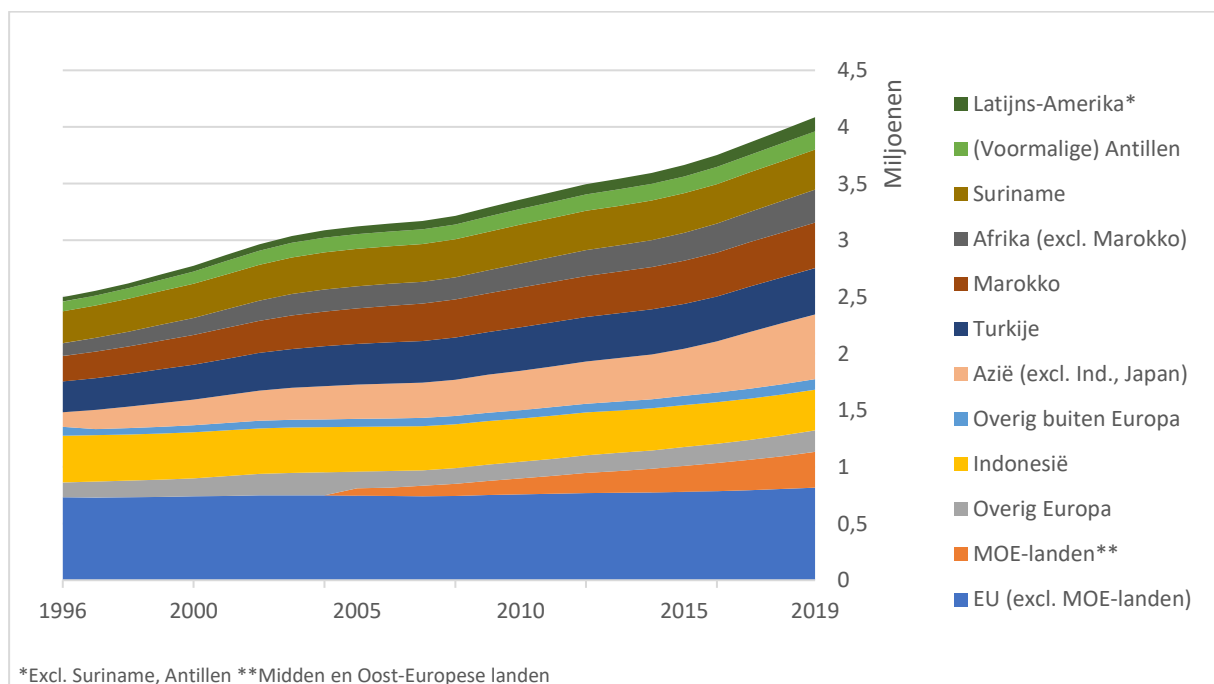
⁸⁰ Zie voor verschillen in vruchtbaarheid CBS-statline, *Geboorte; vruchtbaarheid, migratieachtergrond en generatie moeder*, opgehaald 14-12-2020 van: <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/83307NED/table?dl=4BD29>

⁸¹ Zie ook Hoofdstuk 9.

⁸² Zie de Technische appendix.

Besluit Gevoelige Gegevens (1993) en de Wet op het CBS (1996) een wettelijk kader voor het verzamelen van gegevens met betrekking tot etniciteit.⁸³

De vanaf 1995 toegenomen beschikbaarheid van gegevens maakt het mogelijk om een gedetailleerd beeld te schetsen van de samenstelling en ontwikkeling van migrantenpopulaties (zie Figuur 2.5). Uit de grafiek is op te maken dat de groepen met een westerse migratieachtergrond krompen (Indonesië) of min of meer stabiel zijn, met uitzondering van Midden- en Oost-Europa (MOE-landen), waar juist sprake is van snelle groei. Bij de groepen met een niet-Westerse migratieachtergrond komt de groei vooral door toename van de immigratie uit Azië en in mindere mate Afrika en Latijns-Amerika. Recent was er forse toename van asielmigratie uit Afrika en het Midden-Oosten, inclusief Afghanistan. De 'klassieke' herkomstregio's Turkije, Marokko, Suriname en de (voormalige) Nederlandse Antillen en Aruba vertonen een meer gematigde groei.

Figuur 2.5 Bevolking per 1 januari naar migratieachtergrond⁸⁴, 1996-2019. Bron: CBS-statline.

Enkele kanttekeningen zijn op zijn plaats. De cijfers tonen inwoners ingeschreven in de bevolkingsadministratie en geen illegalen, vreemdelingen die niet in het bezit zijn van een geldige verblijfsvergunning en zonder toestemming in Nederland zijn. Hun aantal is geschat op 20.000 tot 63.000.⁸⁵ Verder worden nakomelingen van tweede generatie migranten – de derde generatie – geteld als Nederlander met Nederlandse achtergrond. In de belangrijke publiek toegankelijke statistieken op CBS-statline wordt de derde generatie meestal niet apart onderscheiden. Wel zijn er een aantal datasets beschikbaar over de omvang naar leeftijd en migratieachtergrond.⁸⁶

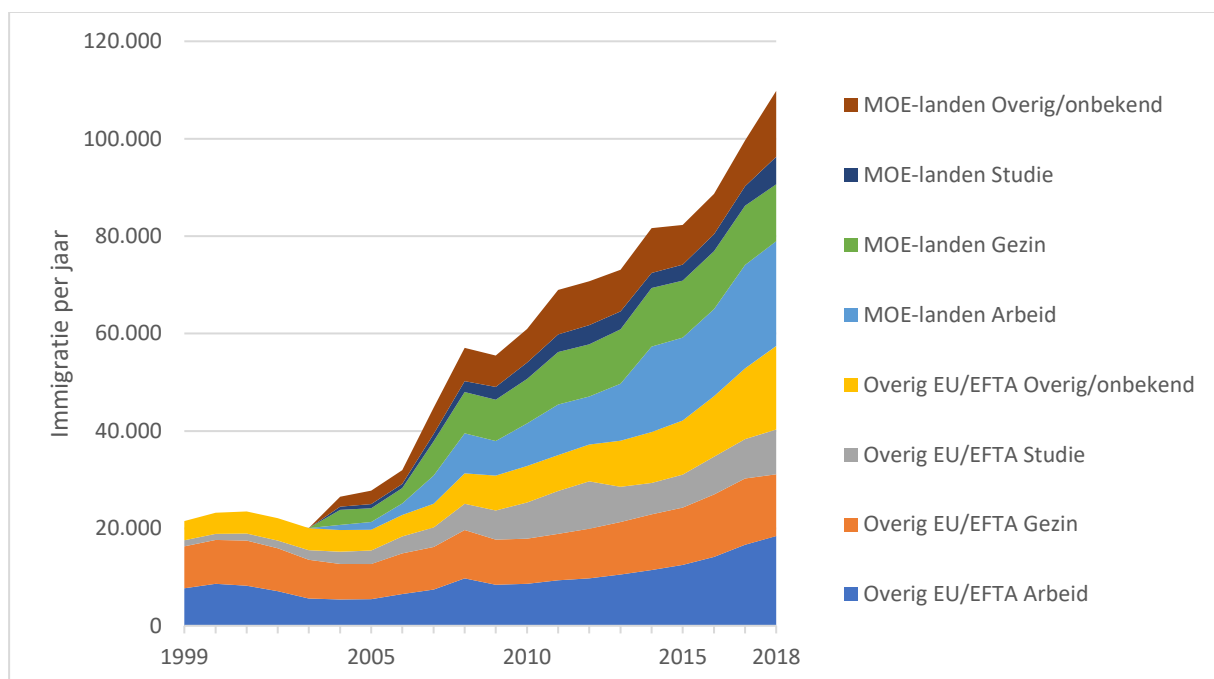
⁸³ Van de Beek, J. H. (2010)

⁸⁴ Herkomstregio volgens de 12-deling, zie de Begrippenlijst, met de EU uitgesplitst naar MOE-landen en overig.

⁸⁵ Van der Heijden et al., 2015

⁸⁶ Zie de Technische appendix.

Met het oog op de berekening van de fiscale kosten en baten naar migratiemotief volgt nu een beknopte beschrijving van de ontwikkeling van de immigratie naar (afgeleid) migratiemotief. Allereerst migratie voor inwoners van de Europese Unie en de EFTA (Zwitserland, Noorwegen, IJsland en Liechtenstein). Deze immigranten mogen vrij reizen naar Nederland en er werken of studeren. Figuur 2.6 geeft een overzicht van de immigratie uit deze landen, uitgesplitst naar de Midden- en Oost-Europese landen (MOE-landen) en de overige EU/EFTA landen (exclusief Nederland). Te zien is dat de totale jaarlijkse immigratie in 20 jaar tijd is verviervoudigd, van ruim 20.000 naar ruim 110.000 immigranten per jaar. Vooral studiemigratie en in mindere mate arbeidsmigratie zijn sterk in omvang gegroeid. Voor een belangrijk deel komt dit door immigratie uit Midden- en Oost-Europa, die sterk toenam nadat in 2007 bestaande beperkingen voor de meeste MOE-landen werden opgeheven. In 2018 waren deze landen goed voor ongeveer de helft van de immigratie uit EU/EFTA landen.

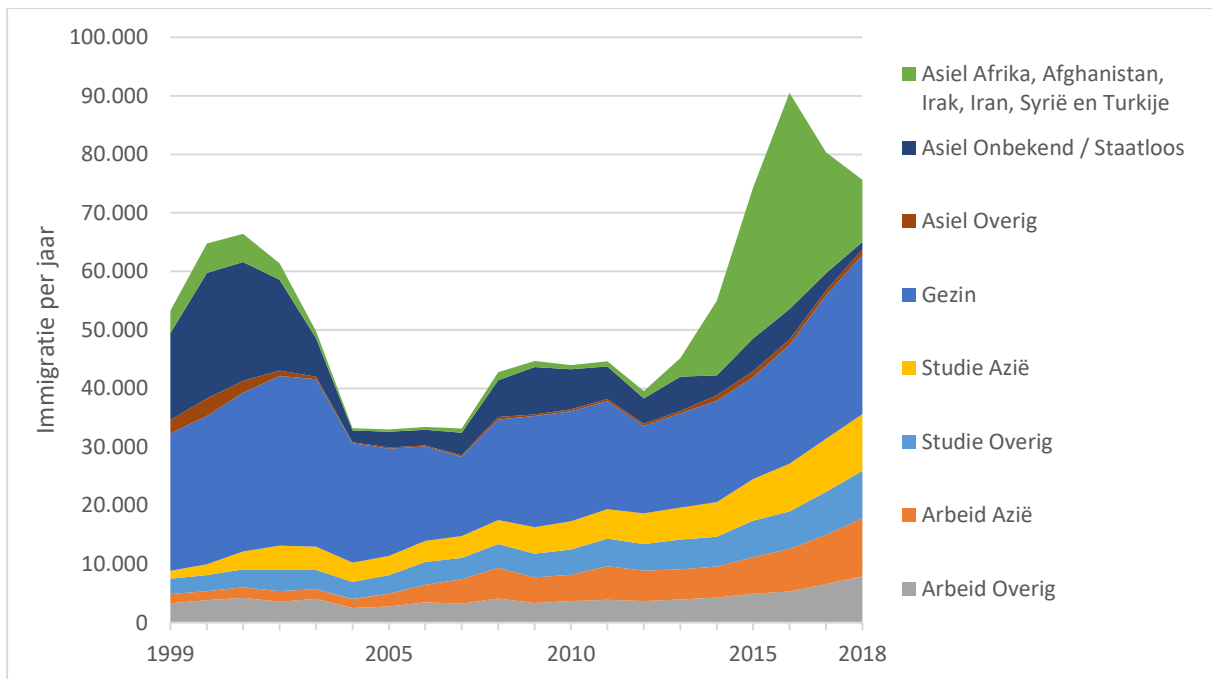
Figuur 2.6 Immigratie naar nationaliteit en afgeleid migratiedoel voor MOE-landen en overige EU/EFTA-landen (exclusief Nederland). Bron: CBS-statline.⁸⁷

In Figuur 2.7 is de instroom gegeven van immigranten van buiten de EU/EFTA, uitgesplitst naar afgeleid migratiedoel. Ook hier zijn studie- en arbeidsmigratie fors toegenomen, waarbij een groot deel van de toename op het conto van Aziatische studie- en arbeidsmigranten geschreven kan worden. De gezinsmigratie vertoont aan het begin van eeuw een opvallende afname, wat onder andere te maken heeft met het aanscherpen van toelatingseisen, met name de invoering van de *Wet inburgering in het buitenland* (zie §2.3). Asielmigratie heeft aanvankelijk vaak een onbekende herkomst, vanwege het zoekraken dan wel zoekmaken van identiteitsbewijzen. Aan het eind van de periode is van de meeste asielzoekers de herkomst wel bekend en staat vast dat deze dan overwegend uit Afrika en het Midden-Oosten komen.⁸⁸

⁸⁷ CBS-statline, *Immigranten EU/EFTA; afgeleid migratiedoel, sociaaleconomische categorie*, opgehaald 15-12-2020 van: <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/84808NED/table?dl=46E0E>

⁸⁸ De data staan verdere uitsplitsing niet toe, vandaar dat als benadering voor het Midden-Oosten de vijf landen Turkije, Syrië, Irak, Iran en Afghanistan is genomen.

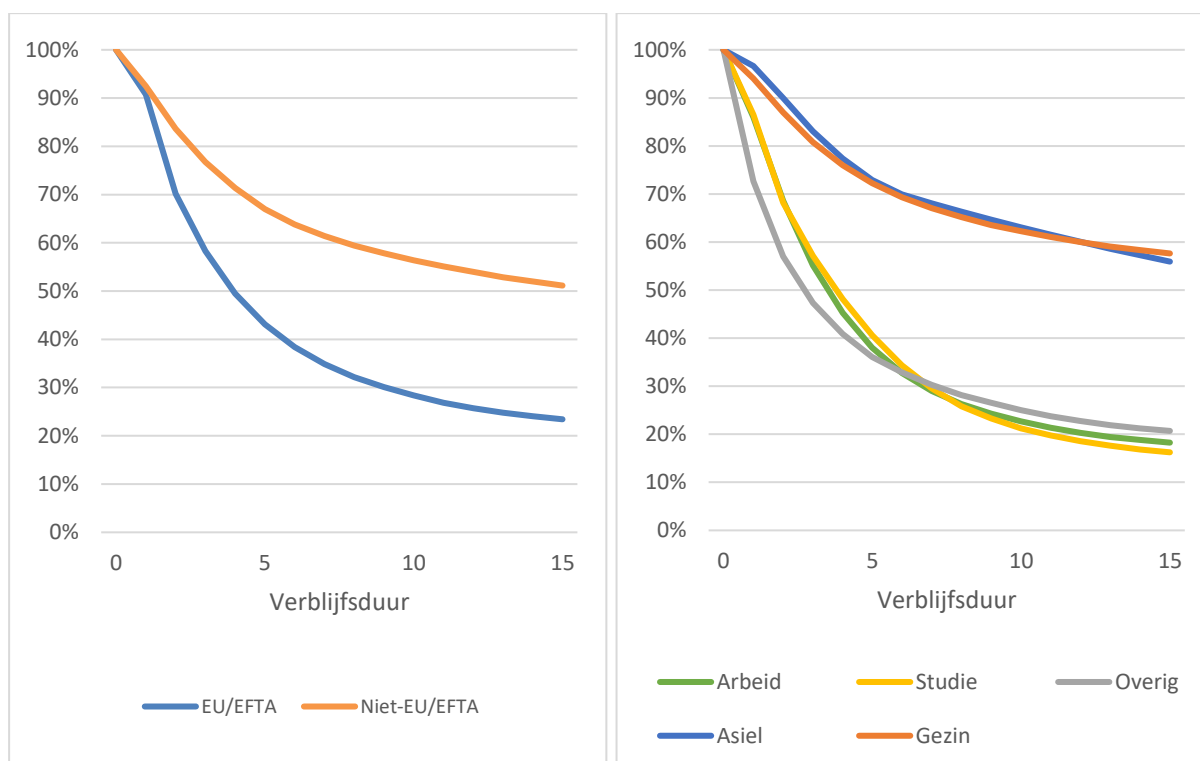
Figuur 2.7 Immigratie naar afgeleid migratiedoel voor niet-EU/EFTA-landen. Bron: CBS-statline.

Tot slot enkele observaties met betrekking tot remigratie. Remigratiekansen bepalen de gemiddelde verblijfsduur van immigranten. Daarom zijn ze van groot belang voor het bepalen van de kosten en baten over de gehele verblijfsduur. Er zijn grote verschillen tussen herkomstgroepen en migratiemotieven als het gaat om remigratiekansen.

In Figuur 2.8 zijn de remigratiekansen weergegeven naar migratiemotief en herkomstregio. Na 15 verblijfsjaren (Figuur 2.8 links) is van immigranten uit EU of EFTA een kwart nog in Nederland aanwezig. Bij immigranten van buiten het EU/EFTA gebied is dat ongeveer de helft. Het verschil naar migratiemotief is nog groter: bij asiel en gezinsmigranten is na 15 verblijfsjaren 55% à 60% nog in Nederland en bij arbeid, studie en overige motieven is dat rond 20% (Figuur 2.8 rechts).

Voor een kostenbatenanalyse van immigratie is ook zelfselectie ten aanzien van uitkeringsafhankelijkheid van belang. De kosten en baten van immigratie hangen sterk samen met herverdeling van inkomen door de verzorgingsstaat en het progressieve belastingstelsel. Zoals in §2.4 uiteengezet zal worden, bestaat in de economische literatuur de zogenaamde welvaarts-magneethypothese. Volgens deze hypothese trekken genereuze verzorgingsstaatvoorzieningen (laaggeschoolde) immigranten aan. De analyse in het huidige rapport beperkt zich tot immigranten die reeds in Nederland zijn. Er wordt derhalve geen empirisch onderzoek gedaan naar het effect van sociale zekerheid op de keuze van immigranten voor Nederland als land van bestemming.

Het omgekeerde – analyseren of uitkeringsafhankelijkheid remigratie beïnvloedt – is echter wel mogelijk voor in Nederland aanwezige immigranten. In Figuur 2.9 (boven) is voor een groot aantal cohorten voor niet EU/EFTA nationaliteiten het percentage immigranten dat na 10 verblijfsjaren vertrokken is uit Nederland, afgezet tegen het aantal immigranten dat na twee verblijfsjaren een uitkering had. De grijze trendlijn heeft duidelijk een dalend verloop.

Figuur 2.8 Cumulatieve blijf-kans naar verblijfsduur in jaren voor immigranten die in de periode 1999-2004 naar Nederland kwamen, naar herkomst (links) en migratiemotief (rechts). Eigen berekening op basis van CBS-statline.^{89 90}

Bij cohorten⁹¹ waarvan weinig immigranten na twee jaar een uitkering hebben, is de neiging om binnen 10 jaar Nederland weer te verlaten groot. Van cohorten met minder dan 5% uitkeringsontvangers is meestal 30% tot 90% van de immigranten na 10 jaar weer vertrokken. Binnen deze groep zijn twee subgroepen te onderscheiden. Van immigranten uit Japan, Zuid-Korea, India, Zuid-Afrika, Australië, Canada en de VS is 60% tot 90% binnen 10 jaar weer huiswaarts gekeerd (groene stippen in Figuur 2.9 boven). Onder immigranten uit Rusland, Oekraïne, China, Brazilië, Indonesië en de Filipijnen (blauwe stippen in Figuur 2.9 boven) is de vertrek kans met 30 à 60% een stuk kleiner.

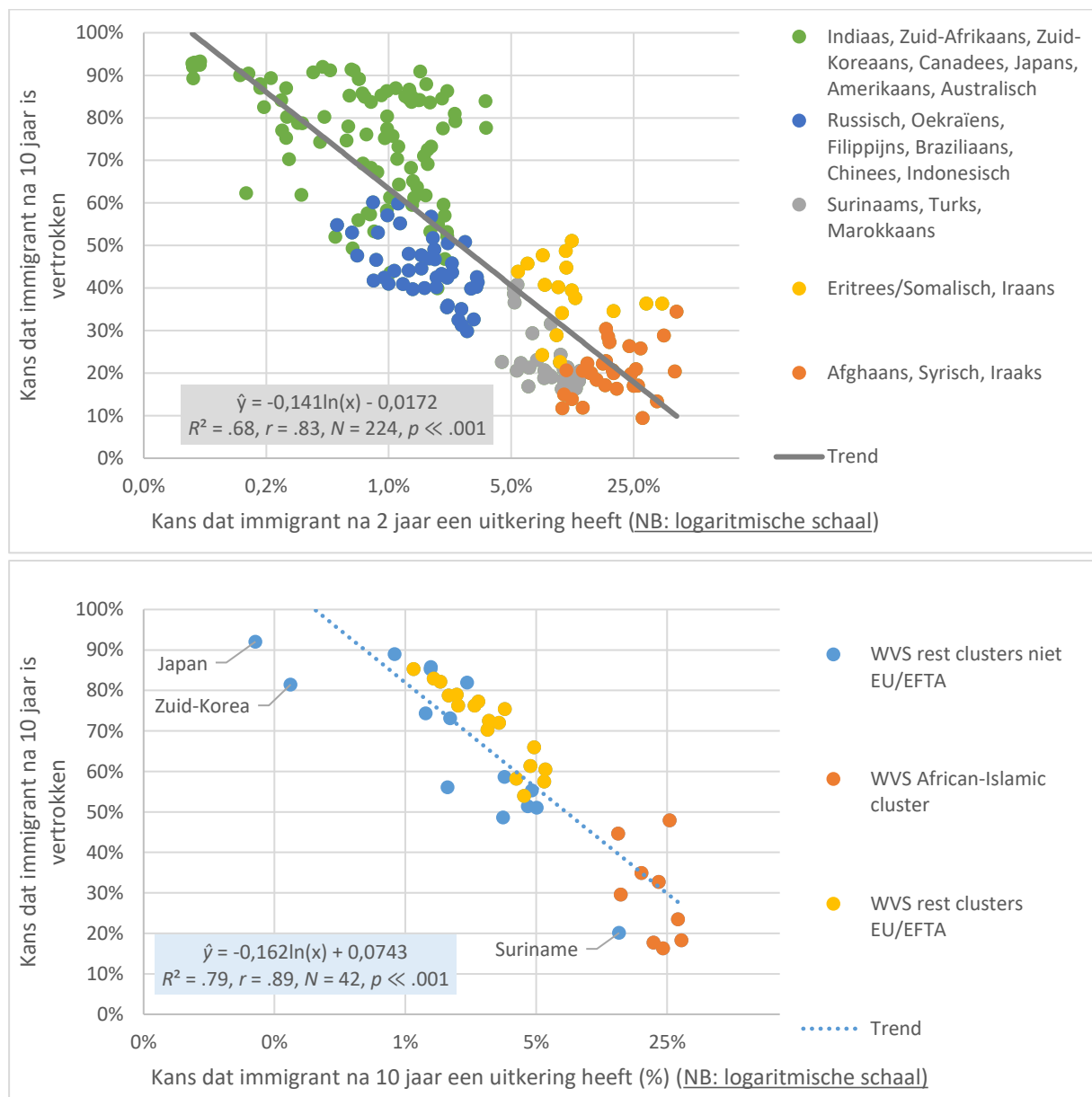
Voor de hier getoonde cohorten geldt omgekeerd ook: hoe hoger de uitkeringsafhankelijkheid na twee jaar, hoe minder immigranten geneigd zijn binnen 10 jaar weer uit Nederland te vertrekken. Voor immigranten uit de klassieke herkomstlanden Turkije, Marokko en Suriname (grijze stippen in Figuur 2.9 boven) is de uitkeringskans na 2 verblijfsjaren met 5% tot 12% flink groter en de vertrek kans met 15% tot 40% navenant kleiner. Dit geldt sterker voor landen waar veel asielmigranten vandaan komen, zoals. Van de immigranten uit Afghanistan, Irak en Syrië (oranje stippen in Figuur 2.9 boven) kwam ruim de helft als asielmigrant. Van hen had tot 10 tot 50% na twee jaar een uitkering en verbleef doorgaans 70 tot 90% na 10 jaar nog in Nederland. Bij Iran en Eritrea (samen met Somalië de gele stippen in Figuur

⁸⁹ CBS-statline *Immigranten niet EU/EFTA; migratiemotief, sociaaleconomische categorie*, opgehaald 3-1-2020 van: <https://opendata.cbs.nl/#/CBS/nl/dataset/84809NED/table?dl=48B50>

⁹⁰ CBS-statline *Immigranten EU/EFTA; afgeleid migratiedoel, sociaaleconomische categorie*, opgehaald 3-1-2020 van: <https://opendata.cbs.nl/#/CBS/nl/dataset/84808NED/table?dl=48B55>

⁹¹ Een cohort is hier een combinatie van immigratiejaar en nationaliteit. De nationaliteiten Somalisch en Eritrees zijn geclusterd en verder zijn steeds twee opeenvolgende jaren samengenomen voor nationaliteit Syrisch (v.a. 2002) en cluster Somalisch/Eritrees (v.a. 2004) om vertekening door kleine groepen te vermijden. Kleine groepen zorgen voor vertekening omdat de waarden in deze CBS-statline tabellen zijn afgerond op veelvoud van 5.

2.9 boven) ging het om ruim een kwart asielmigranten en is de uitkeringsafhankelijkheid lager en de vertrekkans groter. Grote uitzondering vormen Somaliërs: gemiddeld 60% asielmigratie, maar toch ook veel emigratie naar onder andere het Verenigd Koninkrijk.

Figuur 2.9 Boven: het percentage van een bepaald cohort dat na 10 verblijfsjaren is vertrokken uit Nederland afgezet tegen het percentage van het betreffende cohort dat na twee verblijfsjaren een uitkering als hoofdbron van inkomsten had, voor 224 cohorten die immigrerden gedurende de periode 1999-2009, naar nationaliteit, voor 21 niet-EU/EFTA-landen. Onder: De kans dat een immigrant na 10 jaar een uitkering heeft afgezet tegen de kans dat een immigrant na 10 jaar is vertrokken uit Nederland voor een indeling van de wereld in 42 landen en regio's, cohorten 1999-2009. De indeling in World Value Survey (WVS) clusters is ten behoeve van een analyse in §9.13. De lijnen zijn trendlijnen (regressielijnen, logaritmisch). Bron: Eigen berekening⁹² op basis van CBS-statline.

⁹² Berekening op basis van CBS-statline, (boven en onder) Immigranten niet EU/EFTA; migratiemotief, sociaal-economische categorie respectievelijk (onder) Immigranten EU/EFTA; afgeleid migratiedoel, sociaaleconomische categorie, opgehaald 3-1-2020 van: <https://opendata.cbs.nl/#/CBS/nl/dataset/84809NED/table?dl=4A135> respectievelijk <https://opendata.cbs.nl/#/CBS/nl/dataset/84808NED/table?dl=51109>

In Figuur 2.9 (onder) is een vergelijkbare analyse uitgevoerd voor een indeling van de wereld in 42 landen⁹³ en regio's.⁹⁴ Hierbij is de gemiddelde kans dat een immigrant na 10 jaar uit Nederland is vertrokken afgezet tegen de gemiddelde kans dat een immigrant na 10 jaar een uitkering heeft. Verder zijn in deze analyse ook de EU/EFTA landen toegevoegd (gele stippen in Figuur 2.9 onder). Ondanks een vrijer migratieregime vertonen ook deze landen een vergelijkbare samenhang⁹⁵ tussen remigratiekansen en uitkeringsafhankelijkheid.⁹⁶

Het is overduidelijk dat uitkeringsafhankelijkheid geassocieerd is met lagere remigratiekansen, al moet naar de causale mechanismen nader onderzoek verricht worden. Als immigranten met een uitkering minder vaak remigreren dan mensen zonder uitkering treedt er negatieve zelfselectie op ten aanzien van uitkeringsafhankelijkheid, hetgeen kosten voor de schatkist met zich meebrengt. Het lijkt er op dat hier sprake is van een soort omgekeerd 'welvaartsmagneeteffect'. Om in de beeldspraak te blijven: de mate waarin de 'welvaartsmagneet' immigranten van grote afstand naar Nederland trekt laten we in het midden, maar zeker is dat de welvaartsmagneet sterk genoeg is om uitkeringsafhankelijke immigranten relatief vaak in de Nederlandse verzorgingsstaat te houden.

Zelfselectie op uitkeringsafhankelijkheid bij remigratie kan de druk die laaggeschoolde immigratie nu reeds op de verzorgingsstaat legt verder vergroten. Nederland is *de facto* een immigratieland met een dynamisch migratiepatroon: veel immigratie, maar ook veel remigratie. Er 'stromen' als het ware veel mensen 'door Nederland heen'. Het heeft er alle schijn dat vooral de uitkeringsafhankelijke immigranten zich relatief vaak langdurig dan wel blijvend in Nederland vestigen. Nu reeds bestaat – geheel tegen de getalsverhoudingen in – de bijstand voor circa 10% uit westerse en 50% uit niet-westerse immigranten.⁹⁷ Het hier geobserveerde zelfselectiemechanisme kan deze overmatige uitkeringsafhankelijkheid onder immigranten bestendigen of vergroten, waardoor de druk van immigratie op de welvaartstaat verder toeneemt.

2.3 Saillante ontwikkelingen in beleid

De wettelijke regulering van immigratie heeft drie onderdelen: nationale wetgeving voor toelating van vreemdelingen, nationale wetgeving voor toelating tot de arbeidsmarkt en internationale wetgeving.⁹⁸

Tot 1965 was de toelating van vreemdelingen gebaseerd op de *Vreemdelingenwet 1849*. De wet telde slechts 21 artikelen en was verbluffend eenvoudig: vreemdelingen met voldoende middelen van bestaan, uit vermogen of arbeid, worden toegelaten als ze een paspoort hebben, bekend zijn bij twee inwoners of zelfs als ze zich melden bij de politie.⁹⁹ De *Vreemdelingenwet 1965* telt 52 artikelen, maar stelt in wezen dezelfde voorwaarden: voldoende middelen van bestaan, geen risico voor openbare

---

⁹³ Dit is gedaan per nationaliteit, waarbij met het oog op het voorkomen van te kleine aantallen Letland en Litouwen zijn samengevoegd tot één categorie.

⁹⁴ Om het aantal waarnemingen te maximaliseren zijn ook de categorieën Overig Amerika, Overig Afrika, Overig Azië, Overig Oceanië en Overig EU meegenomen in de analyse.

⁹⁵ Ook afzonderlijk, voor de 18 EU/EFTA landen en regio's geldt: Spearman's $r = .93$, $N = 18$, $p < .001$.

⁹⁶ Dit resultaat is robuust onder verschillende operationalisering. Voor een schatting op basis van vergelijkbare data per continent (45 jaarlijkse cohorten en voor Oceanië 5 tweejaarlijkse cohorten) verklaart een logaritmisches model ($\hat{y} = -0,222\ln(x) - 0,1981$) bijv. 84,4% van de variantie.

⁹⁷ Eigen berekening op basis van CBS-statline, *Personen met bijstand; persoonskenmerken*, opgehaald 12-2-2021 van: <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/82016NED/table?dl=4D617>

⁹⁸ De informatie in deze paragraaf is ontleend aan Lange, T. D. (2007)

⁹⁹ Zoals de wet stelt: "Zelfs kunnen vreemdelingen worden toegelaten op bloote aanmelding van hunne personen met opgave, van wie zij zijn, van waar en met welk doel zij herwaarts komen."

orde of nationale veiligheid. Wordt aan de condities voldaan dan volgt na vijf jaar een permanente verblijfsvergunning. De *Vreemdelingenwet 2000* regelt toelating in 124 artikelen. Nog steeds gelden als voorwaarden voldoende middelen van bestaan, geen risico voor openbare orde of nationale veiligheid. Maar nu wordt een verblijfsvergunning alleen verleend als internationale verplichtingen dat eisen, als toelating een wezenlijk Nederlands belang dient, of op humanitaire gronden. Een verblijfsvergunning wordt geweigerd of niet verlengd als de aanvrager zich niet houdt aan de voorwaarden van de wet op de arbeid van vreemdelingen.

Daarnaast raakt vanaf 2000 het toelatingsbeleid voor wat betreft gezinsmigratie vermengd met integratiebeleid. Er komen (strengere) eisen aan de minimumleeftijd van de partners en het minimuminkomen van de gezinsvormer.¹⁰⁰ In 2006 komt daar met de inwerkingtreding van de *Wet inburgering in het buitenland* de eis bij dat de overkomende partner buiten Nederland met succes een zelf te bekostigen inburgeringsexamen af moet leggen. Deze maatregelen leidde tot een aanzienlijke verlaging van de gezinsmigratie uit bijvoorbeeld Turkije en Marokko.¹⁰¹

De eerste nationale regeling op toelating tot de arbeidsmarkt was evenzeer uiterst summier. In de 12 artikelen van de *Wet Regeling Arbeid Vreemdelingen 1934* kreeg de rijksoverheid de mogelijkheid om werkgevers te verplichten tot aanvragen van een arbeidsvergunning voor buitenlandse werknemers in gespecificeerde beroepen of bedrijfstakken.¹⁰²

In 1969 werd de wet vervangen door de *Wet Arbeidsvergunning Vreemdelingen 1964*. Nu werd het, op last van de EEG, de werknemer in plaats van de werkgever die een arbeidsvergunning moest aanvragen. De vergunning werd geweigerd als de werknemer geen geldige verblijfsvergunning had en als de situatie op de arbeidsmarkt daartoe aanleiding gaf; criteria werden echter niet gespecificeerd.

In de *Wet Arbeid Buitenlandse Werknemers 1979* wordt de vergunningplicht weer op de werkgevers gelegd. Er wordt nu een maximum opgelegd aan het aantal buitenlandse werknemers per werkgever. De vergunning kan worden geweigerd als de werknemer geen verblijfsvergunning heeft, als voldoende aanbod beschikbaar is in Nederland of in de 'rekruteringslanden' (landen waarmee Nederland een verdrag heeft voor 'gastarbeiders') en als onvoldoende geschikte huisvesting beschikbaar is. Voor echtgenoten en onvolwassen kinderen gold de eis van onvoldoende arbeidsaanbod niet. Een arbeidsvergunning was niet nodig voor vreemdelingen met een permanente verblijfsvergunning, voor bepaalde beroepen, voor vreemdelingen die minstens vijf jaar rechtmatig in Nederland hadden gewerkt en voor hun gezinsleden. Internationale verplichtingen leidden ook tot vrijstellingen, zoals voor EEG onderdanen.

Vanaf 1995 geldt de *Wet Arbeid Vreemdelingen 1994*, in essentie gelijk aan de wet van 1979. Het maximum aantal vreemdelingen per werkgever is geschrapt, de vergunning wordt verleend voor maximaal een jaar en kan worden geweigerd als de werkgever slechte arbeidsvoorwaarden biedt. Ook kan worden geëist dat de werkgever zich inspant om bij tekortschietend aanbod zelf personeel op te leiden. Regulering van hooggeschoolde immigratie, als ontheffing van geldende restricties, is altijd in de luwte van publieke discussies gebleven. Als criterium gold meestal het salaris (in 1969 de inkomensgrens voor het ziekenfonds waarin de helft van de bevolking verplicht verzekerd was, in 1973 een grens op

---

¹⁰⁰ Zie Wilkinson, C., Goedvolk, M., & Dieten, S. V. (2008), Figuur 3.7, blz. 52

¹⁰¹ Zie Wilkinson, C., Goedvolk, M., & Dieten, S. V. (2008), Figuur 3.7, blz. 57

¹⁰² In 1937 werd de regeling uitgebreid tot zelfstandigen, omdat veel buitenlanders zich aanboden als zelfstandige.

75% boven het mediane arbeidsloon in de nijverheid, in 2003 € 50.000), met wat aanvullende voorwaarden. Onder de regelingen vielen hoger personeel van multinationals en academici, later ook ICT'ers. In 2005 werd de Regeling Kennis Migranten ingevoerd, met het salaris als enige criterium (€ 45.000 per jaar, € 32.600 voor werknemers jonger dan 30).

Internationale regulering startte bescheiden in 1951, toen de zes landen van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal overeen kwamen dat gekwalificeerde werknemers zich vrij konden bewegen over de zes arbeidsmarkten. In 1953 bepaalde de OESO/OECD dat bij tekortschietend nationaal aanbod immigranten moesten worden toegelaten en dat na vijf jaar een werkvergunning moest worden verlengd ongeacht de situatie op de arbeidsmarkt. Het Verdrag van Rome, waarmee in 1958 de EEG van start ging, stelde onbelemmerde arbeidsmobiliteit in 1970 in het vooruitzicht. Stapsgewijs werd dit gerealiseerd, en door de uitbouw van de EEG tot de EU geldt dit nu voor de 28 landen van de EU en de EFTA-landen, voor werknemers, zelfstandigen en hun gezinsleden.¹⁰³

Sinds 1954 geldt in Nederland de *VN Vluchtelingen Conventie 1951*. De Vluchtelingen Conventie bepaalt dat vluchtelingen niet kunnen worden teruggestuurd naar het gebied waar hun leven of vrijheid wordt bedreigd op grond van ras, religie, nationaliteit, politieke overtuiging of behoren tot een bepaalde sociale groep. Dit staat bekend als het non-refoulement beginsel, een verbod op uitwijzing van personen die vervolging te vrezen hebben. Dit beginsel houdt overigens geen verplichting in tot toelating van personen die zich nog niet op het grondgebied bevinden. Vluchtelingen mogen in hun rechten niet worden gediscrimineerd in vergelijking met ingezetenen of andere immigranten. De conventie geeft geen recht op vrije vestiging in een land, alleen toegang tot het rechtssysteem. De conventie schrijft wel vrije toegang tot de arbeidsmarkt voor na drie jaar legaal verblijf.

De werking van dit verdrag was aanvankelijk beperkt tot vluchtelingenstromen die het gevolg waren van de Tweede Wereldoorlog. Dit impliceerde niet alleen een beperking in de tijd, maar ook een *de facto* beperking tot vluchtelingen afkomstig uit Europa. Deze beperkingen werden in 1967 losgelaten met het aannemen van een aanvulling op het oorspronkelijke verdrag, die bekend staat als het 'Protocol van New York'. Daarmee ontstond een open einde-regeling die in beginsel alle aardbewoners het recht geeft op een asielprocedure in Nederland en in de praktijk heeft geleid tot vestiging van grote groepen asielzoekers.

Beschouwen we de hoofdlijnen van de ontwikkelingen dan zien we dat van 1849 tot 2000 de nationale wetgeving over toelating van vreemdelingen zeer liberaal was: voldoende middelen van bestaan, geen bedreiging van de openbare orde (geen bedelaars, geen oproerkraaiers). In 2000 verandert de norm: vreemdelingen moeten een wezenlijk Nederlands belang dienen.

In de vroege jaren van de komst van arbeidsmigranten was de invloed van het parlement gering en werden belangrijke beslissingen genomen door uitvoerende ambtenaren, met name door ambtenaren van Sociale Zaken.¹⁰⁴ Later kwam daar de juridisering bij, zowel voor arbeidsmigratie, gezinsmigratie als asielmigratie. Zo was het een rechter die in 1973 bepaalde dat de verblijfsvergunning van een immigrant die recht had op een werkloosheidsuitkering niet kon worden ingetrokken. Zoals De Lange over de periode 1976-1990 concludeerde: "Gefinancierde en gespecialiseerde rechtshulp en rechters

---

¹⁰³ Voor de EU en de EFTA-landen minus Zwitserland is dit geregeld via de EER (zie Begrippenlijst), voor Zwitserland via Schengen.

¹⁰⁴ Lange, T. D. (2007)

die de handelwijze van het bestuur kritisch volgden vormden gezamenlijk ook een nieuwe machtsfactor".¹⁰⁵ Internationale regulering en juridisering mede op basis van die regulering (bij het Hof van Justitie van de EU en het Europees Hof voor de Rechten van de Mens) hebben de nationale beleidsruimte sterk ingeperkt.

2.4 De economische betekenis van immigratie: een literatuuroverzicht

Immigratie heeft potentiële economische effecten door de invloed op omvang en samenstelling van de bevolking, in het bijzonder de beroepsbevolking. In deze paragraaf wordt aan de hand van de literatuur ingegaan op de inkomenseffecten van immigratie en de effecten – waaronder inkomenseffecten – van toenemende bevolkingsdichtheid. Daarnaast wordt ingegaan op de zogenaamde ‘welvaartsmagneethypothese’, de veronderstelling dat een verzorgingsstaat (laaggeschoolde) migranten aantrekt. Al deze effecten kunnen direct of indirect van invloed zijn op de fiscale effecten van immigratie, die het hoofdonderwerp van het huidige rapport vormen. De wetenschappelijke literatuur over fiscale effecten zelf komt in Hoofdstuk 3 aan bod.

Beperken we ons tot de gemeten inkomens, dan kunnen we onderscheid maken tussen *schaaleffecten* en *ratio-effecten* van immigratie. Schaaleffecten doen zich voor als de omvang van de economie door immigratie en de daaruit voortvloeiende bevolkingsgroei toeneemt. Ratio-effecten ontstaan als immigratie de verhoudingen verandert tussen productiefactoren (zoals arbeid en kapitaal) of tussen arbeidsmarktsegmenten (zoals laag- en hooggeschoolden). Die ratio-effecten kunnen op hun beurt leiden tot herverdelingseffecten, d.w.z. herverdeling van inkomen door verandering van de relatieve schaarste van de betrokken productiefactoren of arbeidsmarktsegmenten. Zo kunnen grondeigenaren of kapitaalbezitters wellicht profiteren van immigratie en kunnen laaggeschoolde arbeiders mogelijk nadeel ondervinden als er veel immigratie van laaggeschoolden is.

Er sprake van een zuiver schaaffect als immigranten dezelfde kenmerken hebben als ingezetenen en als andere productiefactoren dan arbeid (zoals kapitaal) per werkende constant gehouden kunnen worden. Dit doet zich voor als de bevolking groeit door immigratie, maar de kwaliteit van de beroepsbevolking niet verandert, omdat de immigranten qua opleidingsniveau, creativiteit, ondernemerschap en dergelijke niet afwijken van ingezetenen en immigranten met evenveel kapitaal, zoals machines en gebouwen, worden uitgerust als ingezetenen. De economie wordt dan als het ware proportioneel opgeblazen, omdat alle productiefactoren in gelijke mate toenemen. Standaard wordt aangenomen dat er op het niveau van de nationale economie geen schaalvoordelen of -nadelen van betekenis zijn: toename van de bevolking met handhaven van de uitrusting van de werkenden (met kapitaal *et cetera*) heeft geen effect op het inkomen per hoofd. Landen met een grotere bevolking hebben geen hoger inkomen per hoofd dan landen met een kleinere bevolking. In economenjargon: er zijn *constant returns to scale*.

Als de bevolking toeneemt door immigratie en de totale hoeveelheid kapitaal blijft constant, daalt de hoeveelheid kapitaal per werkende: er treedt ‘kapitaalverdunding’ op. Dit is een ratio-effect dat invloed zal hebben op de relatieve beloningen. Relatief overvloediger arbeid wordt goedkoper, relatief schaarser kapitaal zal meer opleveren. Modelberekeningen¹⁰⁶ met realistische parameterwaarden rond het jaar 2000 schatten dat immigratie voor Nederland een verlies voor arbeid oplevert van 2,99% van het nationaal inkomen en winst voor kapitaal van 3,14% van het nationaal inkomen. De netto bate

---

¹⁰⁵ Lange, T. D. (2007), blz. 237

¹⁰⁶ Op basis van een gestileerd model van Borjas (1995)

van immigratie – ook wel aangeduid als het ‘migratiesurplus’ – komt daarmee op 0,15%¹⁰⁷ van het nationaal inkomen.¹⁰⁸ Dit laat duidelijk zien dat herverdeling door immigratie kwantitatief veel belangrijker is dan de netto bate. De mate van herverdeling en de omvang van het migratiesurplus hangen af van de flexibiliteit in de economie, met name van de loongevoeligheid van de vraag naar arbeid. Bij grote gevoeligheid leidt een geringe loondaling reeds tot een grote toename van de vraag naar arbeid. In dat geval kan extra aanbod van arbeid als gevolg van immigratie makkelijk door de arbeidsmarkt worden opgenomen, zonder dat de lonen erg veranderen. Dan is er weinig herverdeling en een gering migratiesurplus. Het omgekeerde geldt bij vraag naar arbeid die weinig gevoelig is voor het loon. Empirisch onderzoek laat grote verschillen zien in schattingen van die gevoeligheid.¹⁰⁹

Kapitaal per werkende kan constant blijven als dat op een open internationale kapitaalmarkt onbeperkt geleend kan worden, tegen een gegeven rente. Dit is feitelijk de huidige Nederlandse situatie. Kapitaal per werkende kan ook constant blijven omdat immigranten hun eigen kapitaal meebrengen, zoals in de 16^e en 17^e eeuw gold voor Zuid-Nederlanders en Hugenoten. Als kapitaal moet worden opgebracht uit binnenlandse besparingen, betekent een grotere beroepsbevolking dat meer kapitaal nodig is om de hoeveelheid kapitaal per werkende constant te houden. Dan daalt het inkomen per hoofd. Dit was de vrees die in de jaren vijftig van de vorige eeuw leidde tot een actief emigratiebeleid. Brunow, Nijkamp en Poot¹¹⁰ berekenen dat kapitaalverdunding door immigratie in de OECD landen in 2000-2010 zou leiden tot een inkomensdaling van 0,14% per jaar, bij een feitelijke gemiddelde groei van 1,2% per jaar.

Als immigranten niet dezelfde kwaliteiten hebben als ingezetenen treedt een ander ratio-effect op. De verhoudingen tussen verschillende categorieën arbeid veranderen, hetgeen leidt tot herverdeling: substituten verliezen, complementen winnen. Substituten zijn immigranten die met ingezetenen concurreren: de komst van buitenlandse ongeschoolden zet bijvoorbeeld druk op het loon van ingezetenen ongeschoolden. Het omgekeerde geldt voor ingezetenen werknemers die complementair zijn aan immigranten: de komst van ongeschoolde immigranten doet bij wijze van spreken de vraag naar opleiders, opzichters en boekhouders stijgen.

Onderzoek naar effecten van immigratie op lonen geeft nogal gevarieerde uitkomsten. In een overzicht van zulke studies wordt geconcludeerd dat bij een toename van de fractie immigranten in een lokale arbeidsmarkt met 10 procentpunten (dus bijvoorbeeld van 5% naar 15%) het loon van ingezetenen ruim 1% lager uitkomt.¹¹¹ Maar niet alle controverses in dit onderzoeksveld zijn beslist. Er is nauwelijks systematisch onderzoek naar het verschil in effecten op substituten en complementen.

In de praktijk kunnen beide ratio-effecten – kapitaalverdunding en herverdeling tussen laag- en hooggeschoolden – tegelijkertijd optreden. Een hoger opleidingsniveau van immigranten kan het effect van kapitaalverdunding (minder fysiek kapitaal per werkende) tegengaan. Dit wordt geïllustreerd door twee onderzoeken naar het effect van immigratie in OECD landen, in opeenvolgende perioden, waarin de immigratie van karakter veranderde, van laag- naar hoogopgeleid. Dolado, Goria en Ichino¹¹² analyseerden data voor 23 OECD landen in de periode 1960-1985. In die periode hadden immigranten in

---

¹⁰⁷ 3,14% – 2,99%.

¹⁰⁸ WRR (2001), blz. 99, soortgelijke berekeningen voor de VS laten vergelijkbare uitkomsten zien.

¹⁰⁹ Longhi, S., P. Nijkamp & J. Poot (2004)

¹¹⁰ Brunow, S., P. Nijkamp & J. Poot (2015)

¹¹¹ Longhi, S., P. Nijkamp & J. Poot (2004)

¹¹² Dolado, J., A. Goria & A. Ichino (1994)

elk land gemiddeld minder menselijk kapitaal¹¹³ (onderwijs e.d.) dan ingezetenen.¹¹⁴ Een toename van het migratiesaldo met 1 immigrant per 1000 inwoners verlaagde onder die omstandigheden de groei van het inkomen per hoofd met 0,04 percentagepunt.¹¹⁵ Boubtane, Dumont en Rault¹¹⁶ schatten een soortgelijk model voor 22 OECD landen in de jaren 1986-2006. In deze periode hebben recente immigranten in bijna alle landen juist een hoger aandeel hoogopgeleiden¹¹⁷ dan ingezetenen¹¹⁸. Nu domineert het positieve effect van ingevoerd menselijk kapitaal het negatieve effect van kapitaalverduning. Een toename van het migratiesaldo van 50% leidt gemiddeld tot een toename van jaarlijkse productiviteitsgroei van 0,3 procentpunt. In een derde onderzoek schatten Ortega en Peri¹¹⁹ het effect van immigratie in 14 OECD landen in 1980-2005. Zij vinden hogere werkgelegenheid en hoger bruto nationaal product, maar onveranderde lonen, kapitaalintensiteit en nationaal product per gewerkt uur. Deze resultaten zijn geheel in lijn met constante schaal opbrengsten (afwezigheid van schaalvoordelen of -nadelen).

In het CPB-rapport *Immigration and the Dutch Economy* (2003)¹²⁰ – waar het huidige rapport voor wat betreft de fiscale effecten op voortbouwt – komen de hiervoor besproken ratio- en herverdelingseffecten allen aan bod. Het CPB trekt op basis van modelberekeningen¹²¹ de conclusie dat het immigratiesurplus slechts een fractie is van de herverdeling. Bij een constante hoeveelheid kapitaal is het effect van een 5% grotere beroepsbevolking door immigratie 7 tot 11% hoger inkomen voor kapitaalbezitters en – afhankelijk van het aandeel laag- en hooggeschoolde immigranten – 2 tot 10% lager inkomen voor ingezeten werknemers. Is kapitaal mobiel dan is er alleen herverdeling tussen laag- en hooggeschoolden: neemt de beroepsbevolking door immigratie van louter laaggeschoolden toe met 5%, dan stijgt het inkomen van hooggeschoolden met 2% en daalt het inkomen van laaggeschoolden met 6%. Komen er louter hooggeschoolden, dan verliezen hooggeschoolden 1% en winnen laaggeschoolden 3%. Het immigratiesurplus is in alle gevallen slechts honderdsten van procenten.¹²² De hiervoor besproken berekeningen gaan uit van een gestileerd model, met een vast arbeidsaanbod van ingezetenen en zonder minimumloon en sociaal vangnet. In uitbreidingen van dit model met minimumloon, sociale zekerheid en een imperfecte arbeidsmarkt, waar het aanbod van laag- en hooggeschoolde arbeid verschillend reageert op de instroom van immigranten, leidt immigratie niet alleen tot inkomenseffecten, maar ook tot werkloosheid en uitkeringsafhankelijkheid.¹²³ In het algemeen verkleint sociale zekerheid de absorptiecapaciteit van de arbeidsmarkt voor laag- en ongeschoolde immigranten en zeker voor

---

¹¹³ Menselijk kapitaal is de voorraad kennis, competenties, vaardigheden en talenten – zoals creativiteit – die het vermogen tot het verrichten van productieve arbeid belichamen.

¹¹⁴ De verhouding tussen menselijk kapitaal van immigranten en ingezetenen lag gemiddeld over alle landen op ongeveer 0,8.

¹¹⁵ Bevolkingsgroei door immigratie had daarbij een groter negatief effect op de inkomensgroei dan inheemse bevolkingsgroei, maar het verschil tussen die twee effecten wordt gehalveerd door het menselijk kapitaal dat de immigranten meebrengen.

¹¹⁶ Boubtane, E., J. C. Dumont & C. Rault (2014)

¹¹⁷ Tertiair onderwijs.

¹¹⁸ Afgemeten aan het aandeel tertiair opgeleiden. In Nederland, 2002-2006, was het aandeel onder ingezetenen net boven 0,2, voor immigranten net onder 0,3, volgens Figuur C4 in Boubtane et al.

¹¹⁹ Ortega, F. & G. Peri (2009)

¹²⁰ Roodenburg, H., R. Euwals & H. ter Rele (2003)

¹²¹ Op basis van een gestileerd model van Borjas (1995)

¹²² Roodenburg, H., R. Euwals & H. ter Rele (2003), §3.3

¹²³ Roodenburg, H., R. Euwals & H. ter Rele (2003), §3.4

immigranten met een lagere productiviteit dan overeenkomt met het minimumloon is uitkeringsafhankelijkheid een reëel risico.

Inkomensgelijkheid, minimumloon en sociale zekerheid worden in verband gebracht met zelfselectie van immigranten ten aanzien van menselijk kapitaal, i.h.b. het opleidingsniveau. Iets vergelijkbaars kan bij remigratie optreden ten aanzien van uitkeringsafhankelijkheid (zie §2.2). Dergelijke zelfselectie is potentieel van invloed op de bijdrage van immigranten aan de inkomsten en uitgaven van de overheid. Deze zogenaamde fiscale nettobijdragen vormen de kern van dit rapport. Daarbij worden de stromen immigranten die in een bepaald jaar naar Nederland zijn gekomen als gegeven geaccepteerd. We geven geen analyse van de selectie van immigranten die de keus voor Nederland hebben gemaakt, maar enkele resultaten uit de literatuur kunnen hier wel worden aangestipt.

In de Verenigde Staten heeft zich een literatuur ontwikkeld over de aanzuigende werking van generuze sociale voorzieningen: de hypothese van de welvaartsmagneet. In Europa, met een andere en zeer gevarieerde institutionele structuur, is betrekkelijk weinig empirisch onderzoek gepubliceerd. Vaak wordt de conclusie getrokken dat het effect van sociale uitkeringen op immigratie beperkt is, maar daar is wel nuancering in aan te brengen. Pedersen et al.¹²⁴ analyseren de migratie uit 129 landen naar 22 OECD landen in de periode 1990-2000. Ze vinden een sterke invloed van reeds gevestigde immigranten – de zogenaamde netwerkeffecten – en zeer zwakke effecten van publieke sociale uitkeringen als een fractie van GDP. De Giorgi en Pellizari¹²⁵ bestuderen de keuze van bestemmingsland in de EU15 binnen de groep migranten die naar de EU15 komen, in de periode 1994-2001. Ze vinden voorspelde effecten: migranten prefereren landen met hogere lonen, hogere sociale uitkeringen en lagere werkloosheid. Sociale uitkeringen zijn hier heel precies bepaald als de uitkeringsrechten voor een nauwkeurig omschreven persoon zonder werk. Het effect van lonen is beduidend sterker dan het effect van uitkeringen¹²⁶. Maar als in het ene land de werkloosheid stijgt van 6 naar 7% en in het andere daalt van 6 naar 5% kan het effect op immigratie worden geneutraliseerd door in het ene land de uitkeringen te verhogen met 15% en in het andere te verlagen met 15%. Dat duidt toch op een behoorlijk effect van verandering in beleidsparameters.

Razin en Wahba¹²⁷ onderscheiden twee regimes: vrije en beperkte immigratie. Vrije immigratie geldt binnen de EU (EU 14 plus Noorwegen en Zwitserland in het onderzoek), beperkte immigratie geldt voor immigratie naar de EU vanuit 10 ontwikkelde landen en 23 ontwikkelingslanden. Ze vinden, voor de jaren 1990-2000, bevestiging van de "sociale welvaartshypothese": bij vrije mobiliteit leiden royālere uitkeringen tot een toename van het aandeel laaggeschoolden onder de immigranten. De tweede hypothese luidt dat onder het regime van beperkte immigratie, royalere uitkeringen leiden tot een groter aandeel hoger geschoolden. Het argument is hier dat bij beperkte immigratie de politieke steun voor meer nadruk op toelating van hoger geschoolden toeneemt, vanwege een gunstig effect op productiviteit en overheidsbudget. Deze tweede hypothese komt beduidend minder sterk uit de econometrische toetsing. Merk op dat het bij deze tweede hypothese dus niet gaat om zelfselectie op laag opleidingsniveau onder (aspirant-)immigranten, maar om beleidsmakers die selecteren op een hoog

---

¹²⁴ Pedersen, P., M. Pytlikova & N. Smith (2008)

¹²⁵ De Giorgi, G. & M. Pellizzari (2009)

¹²⁶ Gemeten in standaarddeviaties drie keer zo sterk.

¹²⁷ Razin, A. & J. Wahba (2015)

opleidingsniveau, ter vermindering van een ongunstig effect van laaggeschoolde immigratie op productiviteit en overheidsbudget.

Zorlu¹²⁸ analyseert administratieve data over uitkeringsgebruik in Nederland voor afzonderlijke groepen immigranten (Marokkanen, Turken, Surinamers, Antillianen, overig niet-westers, westers). Hij vindt dat eerste en tweede generatie immigranten uit niet-westerse landen een grotere kans hebben op ontvangen van bijstand en arbeidsongeschiktheidsuitkering en – zij het in mindere mate – van een werkloosheidsuitkering. Correctie voor persoonlijke kenmerken reduceert de kans op bijstand voor niet-westerse immigranten van 5 tot 2 maal die van westerse immigranten. De kans op bijstand voor tweede generatie niet-westerse immigranten wijkt nauwelijks af van de kans voor de eerste generatie (na correctie voor leeftijd). Niet-westerse immigranten hebben dus kenmerken die het bereiken van economische zelfstandigheid belemmeren en ook gegeven die kenmerken hebben ze meer moeite om economische zelfstandigheid te bereiken.¹²⁹

Immigratie kan een belangrijke factor zijn voor de ontwikkeling van bevolkingsomvang en bevolkingsdichtheid. In Nederland is immigratie inmiddels zelfs dé bepalende *factor* in de bevolkingsgroei. Uit de hiervoor besproken literatuur komt niet naar voren dat immigratie een substantieel robuust effect heeft op het gemiddeld inkomen van ingezetenen. Er zijn vooral herverdelingseffecten te verwachten. Indien de bevolking groeit door immigratie, kan de hoeveelheid land moeilijk meegroeien. Er is sprake van een ratio-effect, met daaruit voortvloeiende herverdeling. Frans onderzoek¹³⁰ laat zien dat grondprijzen in agglomeratiecentra 3% hoger zijn als de bevolkingsgroei een procentpunt hoger is. De prijsstructuur van grond in stedelijke gebieden (de grondprijs in relatie tot de afstand tot het centrum) is nauwelijks gevoelig voor bevolkingsgroei. De stijging van grondprijzen leidt er toe, dat het economisch voordeel van stedelijke gebieden wordt afgeroomd door grondbezitters.

Onderzoek op het niveau van regio's binnen landen wijst op geringe schaafeffecten van de lokale bevolkingsdichtheid op de lokale inkomens. De basishypothese in deze literatuur is dat bevolkingsconcentratie kan leiden tot agglomeratievoordelen, omdat in agglomeraties nabije concurrentie tot hoge productiviteit dwingt, innovaties zich sneller verspreiden en een heterogene bevolking creativiteit en innovatie bevordert. Toetsing in diverse landen op inkomensniveaus – niet op inkomensgroei – leidt tot de conclusie dat binnen landen regio's met een hogere bevolkingsdichtheid een hoger gemiddeld inkomen hebben. Is de bevolkingsdichtheid in de ene regio dubbel zo groot als in de andere regio, dan ligt het inkomen gemiddeld 5% tot 8% hoger¹³¹. Echter, dit is meer een argument ten gunste van concentratie van bevolking in steden – in plaats van uitsmeren over het hele land – dan een argument ten gunste van groei van de totale populatie.

In bovenstaande analyses wordt steeds aangenomen dat de ontwikkeling van kennis zijn eigen autonome pad volgt: uitvinders zijn Willie Wortels die op zolderkamers en in garages (of op universiteiten) alleen hun nieuwsgierigheid volgen en hun vondsten meegeven aan de wind. In die lijn is ook wel gesuggereerd dat een grotere bevolkingsomvang tot meer innovaties leidt: hoe meer mensen, hoe meer

---

¹²⁸ Zorlu, A. (2013)

¹²⁹ Daarmee is nog niets gezegd over de oorzaken. Arbeidsmarktdiscriminatie, een lager gemiddeld opleidingsniveau, maar ook negatieve zelfselectie op uitkeringsafhankelijkheid bij remigratie (zie §2.2) behoren tot de mogelijke verklaringen.

¹³⁰ Combes, P-P., G. Duranton & L. Gobillon (2012)

¹³¹ Ciccone, A. & R. Hall (1996), de schatting is bevestigd in diverse latere studies.

kans op goede ideeën. De stelling is omstreden en de empirische onderbouwing is mager.¹³² De echte doorbraak in de theoretische analyse kwam in 1990 van Paul Romer met de zogenaamde theorie van endogene groei, waarbij technologische ontwikkeling bewust gecreëerd wordt door investering in onderzoek. Romer's theorie is niet specifiek uitgewerkt om het effect van immigratie te bepalen. Relevant voor onze vraagstelling is wel zijn conclusie dat de inkomensgroei hoger is als de economie over meer menselijk kapitaal beschikt, maar dat de omvang van de (beroeps) bevolking daar geen invloed op heeft. Op basis van Romer's theorie zou men kunnen speculeren dat bijzondere kwaliteiten van immigranten het onderzoek naar nieuwe technologieën productiever maakt. Een moeilijkheid bij het toetsen van Romer's theorie is het gebruik van moeilijk meetbare variabelen zoals 'bestaande kennis' en 'nieuwe kennis'. Daarom wordt in empirisch onderzoek de invloed onderzocht van immigranten en van diversiteit van de beroepsbevolking op allerlei indicatoren, zoals het aantal innovaties in producten en productieprocessen, het aantal patenten, ondernemingsgroei, (succesvolle) nieuwe ondernemingen, *et cetera*. In een overzicht van dergelijke studies concluderen Brunow, Nijkamp en Poot zuinigjes dat: "het netto effect van immigratie op economische groei verwaarloosbaar of licht positief is voor het gastland, maar in ieder geval niet sterk negatief"¹³³. Het overzicht van National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine¹³⁴ voornamelijk voor de VS, laat zien dat empirische en analytische resultaten tussen studies sterk kunnen variëren en dat causale effecten niet eenvoudig zijn te meten.

Toenemende bevolkingsdichtheid kan ook leiden tot landschaarste. In een dichtbevolkt land als Nederland knelt die beperking eerder dan in dunbevolkte landen. Land is belangrijk als vestigingsplaats voor bedrijven, voor woningbouw, voor recreatie en uiteraard voor landbouw. In de gehele naoorlogse periode komt in de discussies over immigratie het argument van hoge bevolkingsdichtheid steeds opnieuw aan de orde. Het heeft echter nooit aantoonbaar invloed gehad op het Nederlandse immigratiebeleid. Het bepaalde overigens wel het emigratiebeleid direct na de oorlog. Illustratieve berekeningen suggereren dat 10% bevolkingsgroei, bij constante kennis, kan leiden tot 2 à 3 % daling van het inkomen per hoofd.¹³⁵

De analyse tot nu toe betrof vooral het gemeten inkomen. Echter, het inkomen als maatstaf kent twee belangrijke beperkingen. Inkomen is een gebrekkige maat voor psychisch welbevinden of 'geluk'. Over de meting van psychisch welbevinden is een omvangrijke literatuur ontstaan die hier verder buiten beschouwing blijft.¹³⁶ En gemeten inkomens zijn ook geen zuivere metingen van economische bijdrage (toegevoegde waarde), door ongeprijsde variabelen en externe effecten.

Ongeprijsde variabelen hebben betrekking op zaken die niet op een markt worden verhandeld, waardoor er geen prijsvorming tot stand komt. Landschappelijk schoon en een schoon leefmilieu worden door velen figuurlijk op onschatbare waarde geschat en ook letterlijk hangt er geen prijskaartje aan. Omdat er geen prijs voor is zien we effecten op zulke variabelen niet terug in inkomensvorming en ook niet in de prijsindex van consumptie waarmee reële inkomens worden bepaald. Toch is hun belang voor het welzijn van mensen groot.

---

¹³² Zie Ermisch (1987)

¹³³ Brunow, S., P. Nijkamp & J. Poot (2015), blz. 1069

¹³⁴ National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine (2016)

¹³⁵ Hartog, J. (2011)

¹³⁶ Zie Kahneman & Krueger (2006). Een overzicht en verdere literatuurverwijzingen wordt ook gegeven in Hartog (2018)

Er is sprake van externe effecten wanneer kosten en baten van een activiteit niet neerslaan bij degene die de activiteiten verricht, maar bij anderen. Het prijsmechanisme, waar de markteconomie op is gebaseerd, is dan geen goed richtsnoer voor maatschappelijk optimaal handelen, omdat de beslissing over die activiteiten niet is gebaseerd op de volledige rekening van baten en lasten. Archetypische voorbeelden zijn milieuvervuiling of geluidsoverlast, die in beginsel niet verwerkt zitten in de prijs van autobrandstof of vliegtickets. Voor dergelijke goederen en diensten is er wel een markt, maar de prijsvorming die daar tot stand komt weerspiegelt niet alle (maatschappelijke) kosten en baten die voortkomen uit deze externe effecten. Brandstofaccijns en vliegbelasting kunnen gezien worden als pogingen om deze kosten alsnog in de prijs te verwerken.

Ongeprijsde variabelen en externe effecten hangen veelal in negatieve zin samen met bevolkingsdichtheid: de druk op het natuurlijk milieu, biodiversiteit, lawaai, congestie, verdwijnen van cultuurlandschappen, *et cetera*. Inmiddels is veel onderzoek gedaan naar meting van ongeprijsde variabelen, en het ontwikkelen van een bredere welvaartsmaatstaf dan het nationaal inkomen.¹³⁷ Het Nederlandse CBS en het Planbureau voor de Leefomgeving zijn internationaal voortrekkers in deze ontwikkeling. Een deel van de correcties op het nationaal inkomen is direct in verband te brengen met bevolkingsomvang.

Bevolkingsgroei en de bijdrage van immigratie daaraan is op dit moment nog geen onderdeel van overheidsbeleid, al komt er enige publieke discussie op gang. De beleidsrelevantie is evident, want vanwege de bestaande hoge bevolkingsdichtheid raakt bevolkingsgroei aan allerlei grote beleidsthema's als woningnood, verkeerscongestie en milieubeleid. Reeds in het rapport van de Commissie-Muntendam¹³⁸ uit 1977, werd uit de combinatie van constante schaaleffecten – een grotere bevolkingsomvang brengt geen voordelen door de eerder genoemde *constant returns to scale* – en negatieve welvaartseffecten via de ongeprijsde variabelen, de beleidsaanbeveling gedestilleerd dat zou moeten worden gestreefd naar een stationaire bevolking, waarbij immigratie zowel op de korte als de middellange termijn geen noemenswaardige invloed zou uitoefenen op de demografische ontwikkeling. ↵

---

¹³⁷ Zie Hartog (2018) voor verwijzingen naar de uitgebreide literatuur.

¹³⁸ Commissie-Muntendam (1977)

3 Literatuuroverzicht collectieve sector (fiscal impact)

Door Hans Roodenburg

3.1 Inleiding

Er bestaat een uitgebreide internationale literatuur over de gevolgen van immigratie voor de collectieve financiën, in het Engels doorgaans aangeduid als ‘fiscal impact’. Betrekkelijk recente overzichten zijn te vinden het *Handbook of the Economics of Immigration*, Vol. 1B uit 2015¹³⁹ en in de *International Migration Outlook 2013* van de OECD.¹⁴⁰ Oudere overzichten zijn te vinden in een *OECD Working Paper* uit 2007¹⁴¹, een *Working Paper* van CESifo uit 2003 en – voor de Verenigde Staten – in het overzichtswerk van Smith & Edmonston uit 1997.¹⁴²

Ondanks het grote aantal rekenexercities over de effecten van immigratie op de openbare financiën dat in de literatuur is te vinden, is het niet zonder meer mogelijk om algemene conclusies te trekken in de trant van ‘Immigratie levert winst of verlies op voor de collectieve sector’. Daarvoor zijn verschillende redenen.

In de eerste plaats is er een grote verscheidenheid qua toegepaste rekenmethoden. *Grosso modo* kunnen twee methoden worden onderscheiden: door Vargas-Silva aangeduid als ‘static’, respectievelijk ‘dynamic’.¹⁴³ Het prototype van de *statische* aanpak is een ‘momentopname’ of ‘snapshot’. Hierbij wordt over een relatief korte periode, bijvoorbeeld een jaar, gekeken hoeveel bepaalde immigranten via belastingen en premies hebben bijgedragen aan de collectieve financiën en voor welk bedrag zij hebben geprofiteerd van collectieve voorzieningen. Bijdragen minus profijt levert de nettobijdrage op en deze kan uiteraard zowel positief als negatief uitvallen. Kenmerkend voor de *dynamische* aanpak is dat de nettobijdrage van immigranten over de hele levensloop in beschouwing wordt genomen. Er wordt dus rekening gehouden met de sterk uiteenlopende nettobijdragen in de verschillende levensfasen. Tijdens jeugd en ouderdom is de nettobijdrage negatief en in de tussenliggende ‘actieve’ periode vaak, maar zeker niet in alle gevallen, positief. Voor alle duidelijkheid: de in het onderhavige rapport toegepaste methode valt in de categorie ‘dynamisch’, dus rekening houdend met de levensloop.

Naast het onderscheid tussen ‘statisch’ en ‘dynamisch’ zijn er nog meer verschillen in aanpak. Zo kan de probleemstelling retrospectief zijn: ‘Wat heeft de immigratie in het verleden gekost of opgeleverd?’, maar ook toekomstgericht: ‘Wat gaat de immigratie, zoals verwacht of volgens een bepaald scenario, in de toekomst betekenen voor de overheidsfinanciën?’. Verder geschiedt dit type berekeningen niet uitsluitend op basis van harde cijfers, maar moeten ook bepaalde veronderstellingen worden gemaakt. Om een voorbeeld te noemen: niet alle collectieve voorzieningen zijn eenduidig toe te rekenen aan personen. Met uitkeringen en toeslagen aan personen zal dat doorgaans wel lukken, maar voor andere uitgaven, zoals openbaar bestuur, infrastructuur, defensie en justitie zullen knopen moeten worden doorgeslagen. Vaak worden die uitgaven gelijkmatig omgeslagen over alle inwoners, maar ook een verdeelsleutel volgens de bijdrage aan het BBP behoort tot de mogelijkheden, en soms worden deze uitgaven helemaal buiten beschouwing gelaten.

---

¹³⁹ Vargas-Silva, C. (2015)

¹⁴⁰ OECD (2013)

¹⁴¹ Jean, S. et al. (2007)

¹⁴² Smith, J. P. & B. Edmonston (eds) (1997)

¹⁴³ Vargas-Silva, C. (2015)

De meeste onderzoeken, zo ook het onderhavige onderzoek¹⁴⁴, beperken zich tot de directe effecten van immigratie op de collectieve financiën, dus zonder rekening te houden met indirecte effecten die kunnen optreden door interactie met de rest van de economie. Er bestaan voorbeelden van studies waarin dergelijke indirecte effecten wel worden meegenomen¹⁴⁵.

In de tweede plaats maakt het nogal wat uit welke immigranten in beschouwing worden genomen. Zo heeft de ervaring geleerd dat, gemiddeld genomen, grote verschillen bestaan tussen immigrantengroepen, afhankelijk van herkomst en migratiemotief. In West-Europa integreren niet-westerse immigranten veelal moeilijker dan migranten afkomstig uit de Europese Unie. En niet-westerse migranten met het motief ‘asiel’ vertonen doorgaans een lagere arbeidsparticipatie en hogere uitkeringsafhankelijkheid dan arbeidsmigrantten. Verder is de definitie van ‘immigrant’ niet overal hetzelfde. Dit heeft mede te maken met verschillen in statistische registratie. Vaak is het geboorteland bepalend, maar soms de nationaliteit. Verder wordt in sommige studies alleen naar de eerste generatie gekeken, terwijl in andere studies ook wordt gekeken naar de tweede generatie, en soms ook naar volgende generaties. Het moge duidelijk zijn dat een en ander verschil kan maken voor de uitkomst van de berekeningen.

In de derde plaats tenslotte, bestaan grote verschillen tussen de instituties in de ontvangende landen. Dit betreft met name regelingen inzake belastingen, sociale zekerheid en de pensioenen. Bij de belastingen gaat het vooral om de hoogte van de belastingdruk en de progressie in de tarieven. Hoe generieuzer de sociale zekerheid (hoogte en toegankelijkheid van de uitkeringen), des te hoger de lasten die een relatief hoge uitkeringsafhankelijkheid van immigranten met zich meebrengt. Dit geldt zowel direct, via de hoogte van de uitkeringen, als indirect, doordat genereuze sociale zekerheid het gebruik ervan kan stimuleren. Bij de pensioenen gaat het om de financiering (welke mix van omslagstelsel en kapitaaldekking) en het fiscale regiem (met name de ‘omkeerregel’ bij kapitaaldekking, waarbij de premies aftrekbaar zijn en de pensioenen worden belast). Doorgaans pakt een omslagstelsel, zeker volgens berekeningen van het ‘statische’ type, gunstiger uit voor de overheidsfinanciën dan kapitaaldekking, omdat immigranten bij aankomst meestal jong zijn en in een omslagstelsel meteen gaan meebetalen aan de pensioenen van de ouderen, terwijl ze zelf voorlopig nog geen pensioen ontvangen. Bij kapitaaldekking met omkeerregel is het effect aanvankelijk juist negatief en pas na pensionering treedt een tegengesteld effect in werking.

3.2 Internationale vergelijking

Voorgaande uiteenzetting biedt aanknopingspunten om verschillen tussen studies qua resultaten nader te duiden. Als vertrekpunt nemen we het volgende citaat uit een OECD Working Paper uit 2007:

“In Northern European countries ... immigrants (in particular those from developing countries) are estimated to generate significant fiscal costs (see Roodenburg et al. 2003, for the Netherlands¹⁴⁶; Pederson, 2002, and Schou, 2005, for Denmark and Storesletten, 2003, for Sweden; for Germany, however, Bonin et al. (2000) estimate the fiscal impact of immigration to be positive).”¹⁴⁷

---

¹⁴⁴ Dit geldt eveneens voor het CPB-onderzoek uit 2003. Zie Roodenburg, H., R. Euwals & H. ter Rele (2003)

¹⁴⁵ Zie OECD (2013), blz. 132 en 143 e.v.

¹⁴⁶ Roodenburg, H., R. Euwals & H. ter Rele (2003)

¹⁴⁷ Jean, S. et al. (2007)

De genoemde studies zijn van het ‘dynamische’ type, dus qua methode min of meer vergelijkbaar. De gesignaleerde ‘significant fiscal costs’ voor Nederland, Denemarken en Zweden houden ongetwijfeld verband met – onder andere – de relatief zwaar opgetuigde verzorgingsstaat in deze landen. Duitsland, toch ook een land met een uitgebreide verzorgingsstaat, laat echter een positief effect zien. Voor een verklaring zoomen we in op de verschillen tussen Nederland en Duitsland in de context van de betreffende studies.

In de eerste plaats zijn er significante verschillen tussen de in beschouwing genomen migrantenpopulaties. In Nederland gaat het om niet-westerse migranten volgens het geboorteland-criterium¹⁴⁸. In Duitsland gaat het om de ingezetenen met een vreemde nationaliteit¹⁴⁹. Gevolg is dat naast niet-westerse immigranten (voornamelijk Turkse gastarbeiders en hun nakomelingen) ook westerse migranten (veelal afkomstig uit andere lidstaten van de Europese Unie), zijn meegenomen in de berekeningen. Die westerse migranten presteren gemiddeld relatief goed op de arbeidsmarkt. Wat betreft de Turkse immigranten is Duitsland destijds selectiever geweest bij de werving van gastarbeiders dan Nederland¹⁵⁰. Een en ander betekent dat de verschillen in resultaten tussen beide studies althans ten dele kunnen worden verklaard uit verschillen in economisch potentieel tussen de in beschouwing genomen migrantenpopulaties.

In de tweede plaats is ook sprake van institutionele verschillen. Duitsland kent een veel hoger aandeel van het omslagstelsel in de pensioenen dan Nederland, wat zoals eerder vermeld gunstiger kan uitpakken voor het effect van immigratie op de overheidsfinanciën. Een ander punt betreft de sociale zekerheid. Nederland kende destijds met de WAO een riantere regeling – zowel qua duur als qua uitkeringshoogte – voor arbeidsongeschiktheid, welk begrip in de praktijk ruimhartig werd ingevuld. Dit leidde tot een aanzienlijke uitstroom van werk naar uitkering. Een vergelijkbare uittreedroute uit het arbeidsproces ontbrak in Duitsland¹⁵¹. Een en ander draagt bij aan de uiteenlopende resultaten van de studies voor Nederland en Duitsland.

Conclusie: zowel verschillen tussen de in beschouwing genomen immigranten als verschillen in nationale instituties, dragen bij aan de uiteenlopende resultaten in de betreffende studies voor Nederland en Duitsland.

3.3 Nederland

Onderzoek naar de economische effecten van immigratie, en in het bijzonder de gevolgen voor de overheidsfinanciën, is onder Nederlandse economen nooit populair geweest. Opmerkelijk, omdat in het buitenland en met name in de Verenigde Staten wel dit soort onderzoek wordt uitgevoerd en er ook veel over wordt gepubliceerd¹⁵². Van de Beek¹⁵³ heeft een vuistdik proefschrift geschreven ter verklaring van dit fenomeen. Daarin valt te lezen hoe het onderzoek in Nederland slechts aarzelend op gang kwam en aanvankelijk op veel weerstand stuitte.

---

¹⁴⁸Voor de tweede generatie is het geboorteland van de moeder bepalend als zij in het buitenland is geboren, en anders dat van de vader.

¹⁴⁹ Omdat Duitsland destijds een zeer restrictieve naturalisatiepolitiek kende is het verschil met het geboorteland-criterium minder groot dan op het eerste gezicht lijkt.

¹⁵⁰ Euwals, R. et al. (2008), blz. 25-26

¹⁵¹ Euwals, R. et al. (2008), blz. 32

¹⁵² Zie bijvoorbeeld Smith, J. P. & B. Edmonston (eds) (1997)

¹⁵³ Van de Beek, J. H. (2010)

De eerste vingeroefeningen kwamen tot stand binnen het ambtelijke circuit. Het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) beet in 1988 het spits af met een – overigens ongepubliceerde – notitie over de kosten van de aanwezigheid van etnische minderheden, ten behoeve van de Minister van Welzijn, Volksgezondheid en Sport¹⁵⁴. Deze exercitie is te beschouwen als de eerste kosten-batenanalyse van immigratie naar Nederland. De kosten, geraamd over de periode 1987-2000, bleken netto 53 miljard gulden (24 miljard euro)¹⁵⁵ te belopen. In dezelfde periode werd in ambtelijk Den Haag hardop gefilosofeerd over misbruik en oneigenlijk gebruik van uitkeringen door vreemdelingen en over de mogelijkheden om legaal verblijvende vreemdelingen pas na verloop van tijd recht te geven op sociale zekerheid¹⁵⁶. In 1994 kwam een commissie onder voorzitterschap van topambtenaar Geelhoed met een rapport over mogelijke bezuinigingen op de uitgaven die samenhangen met het asielbeleid¹⁵⁷. Deze eerste exercities kwamen weinig in de publiciteit, al deed de berekening van het SCP wel veel stof opwaaien in het overwegend uit sociale wetenschappers bestaande wereldje van minderhedenonderzoekers¹⁵⁸.

In 1995 volgde het bureau Delphiconsult met het rapport *Goudmijn of Bodemloze Put? Over de kosten en opbrengsten van etnische minderheden voor de Nederlandse Staat*, uitgevoerd in opdracht van VNU-Dagbladen¹⁵⁹. Volgens het rapport zou de niet-westerse immigratie in de periode 1960-1993 netto enkele tientallen miljarden hebben bijgedragen aan de staatskas. Hierbij vallen wel enkele kanttekeningen te plaatsen. Volgens het rapport is in 1980 een omslagpunt bereikt en was sindsdien de nettobijdrage negatief. Verder zijn de kosten van de arbeidsongeschiktheidsregeling WAO buiten beschouwing gelaten en is de oververteenwoordiging van de betrokken groepen in de bijstand onderschat. Een en ander leidde tot geflatteerde uitkomsten¹⁶⁰.

Minder rooskleurig was het beeld geschetst in het boek *Binnen zonder kloppen* van Pieter Lakeman uit 1999¹⁶¹. Hierin rekent de auteur voor dat de Turkse en Marokkaanse gastarbeiders de overheid sinds 1974, per saldo en exclusief rente, 70 miljard gulden (ca. 32 miljard euro) zouden hebben gekost. Daar kunnen de kosten van immigratie via het asielkanaal¹⁶² nog bij worden opgeteld. *Binnen zonder kloppen* genereerde veel aandacht van de media. Van de Beek spreekt in zijn proefschrift over ‘gemengde reacties’, waarbij overigens wel duidelijk werd dat dit type onderzoek in de taboesfeer lag¹⁶³.

De in het voorgaande genoemde berekeningen kunnen alle worden getypeerd als ‘statisch’, dat wil zeggen dat de variaties in de nettobijdrage aan de schatkist gedurende de levensloop niet expliciet in de berekeningen werden betrokken. In 2003 bracht het Centraal Planbureau (CPB) een breed opgezette studie uit naar de economische gevolgen van immigratie¹⁶⁴, waarbij aan de effecten op de overheidsfinanciën een apart hoofdstuk werd gewijd. De aanpak is gebaseerd op de toentertijd betrekkelijk nieuwe techniek van generatierekeningen of *generational accounting*. Daarbij wordt voor een individu

---

¹⁵⁴ SCP (1988)

¹⁵⁵ Wisselkoers: één gulden = f 1,00 = € 0,45378.

¹⁵⁶ Ministerie van Financiën (1988), zie verder ook: Van de Beek, J. H. (2010), blz. 258

¹⁵⁷ Geelhoed, L. (1994)

¹⁵⁸ Van de Beek, J. H. (2010), blz. 261-262

¹⁵⁹ Delphiconsult (1995)

¹⁶⁰ Van de Beek, J. H. (2010), blz. 309-311

¹⁶¹ Lakeman, P. (1999)

¹⁶² Lakeman, P. (1999) blz. 153-154

¹⁶³ Van de Beek, J. H. (2010), blz. 311-319

¹⁶⁴ Roodenburg, H., R. Euwals & H. ter Rele (2003)

een leeftijdsprofiel opgesteld van de nettobijdrage aan de publieke sector. Migranten met de kenmerken van de gemiddelde Nederlander, leveren – mits hun leeftijd bij aankomst ligt tussen circa 15 en 45 jaar – over hun hele levensloop gerekend een positieve nettobijdrage. Deze bijdrage ligt uiteraard hoger voor immigranten die beter presteren op de arbeidsmarkt dan de gemiddelde Nederlander. Immigranten met de gemiddelde kenmerken van de aanwezige populatie niet-westerse allochtonen¹⁶⁵ leveren een negatieve nettobijdrage. Het CPB rekent vervolgens de effecten op lange termijn door van een continue instroom van deze typen migranten, waarbij rekening wordt gehouden met geboorten (tweede en volgende generaties), sterfte en retourmigratie. Het positieve budgettaire effect van immigranten met de kenmerken van de gemiddelde Nederlander blijkt marginaal. Voor beter presterende immigranten wordt een significant positief effect gesignaleerd en voor immigranten met de kenmerken van niet-westerse allochtonen een duidelijk negatief effect.

In 2010 kwam het onderzoeksbureau Nyfer met een rapport¹⁶⁶ in opdracht van de PVV, waarin eenzelfde soort methode werd gehanteerd, maar in combinatie met meer actuele gegevens en andere veronderstellingen. Het rapport concludeert dat de immigratie van grote aantallen grotendeels ongeschoolde niet-westerse allochtonen aanzienlijke kosten voor de publieke financiën met zich brengt.

Concluderend kan worden gesteld dat alle genoemde rekenexercities, op één uitzondering (Delphiconsult) na, wijzen in de richting van een negatief effect van immigratie uit niet-westerse landen op de Nederlandse collectieve financiën.

---

¹⁶⁵ Tegenwoordig worden deze aangeduid als ‘personen met een niet-westerse migratieachtergrond’.

¹⁶⁶ Van der Geest, L. & A. Dietvorst (2010)

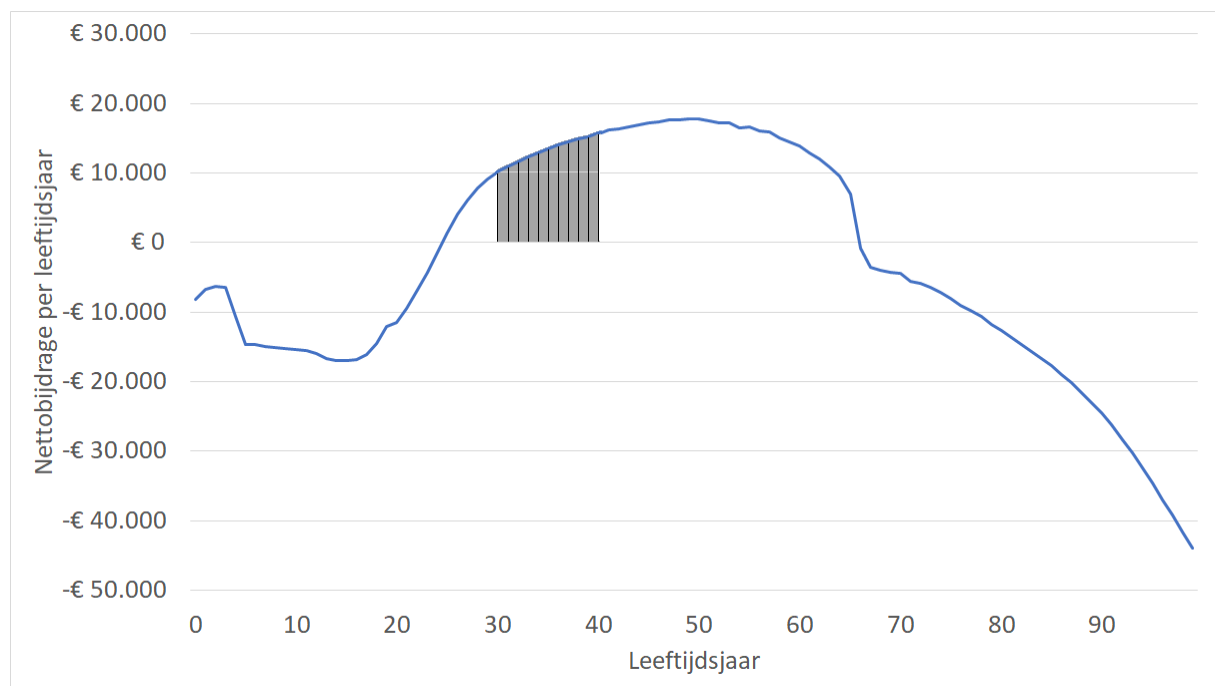
4 De fiscale nettobijdrage van 1^e generatie immigranten

Door Jan van de Beek

4.1 Inleiding

Dit hoofdstuk handelt over de nettobijdrage die eerste generatie immigranten¹⁶⁷ over hun gehele levensloop leveren aan de Nederlandse schatkist. Het huidige rapport is daarmee in beginsel een actualisering van het CPB-rapport *Immigration and the Dutch Economy* uit 2003¹⁶⁸. Dit was het eerste rapport waarin voor Nederland de fiscale kosten en baten van immigratie werden bepaald met behulp van generatierekening.

Bij generatierekening bepaalt men wat een persoon over zijn of haar gehele (resterende) levensloop bijdraagt aan de overheidsfinanciën in de vorm van bijvoorbeeld belastingen, premies en accijnzen (de baten) en wat hij of zij ontvangt uit de schatkist in de vorm van bijvoorbeeld onderwijs, toeslagen en uitkeringen (de kosten). De levensloop wordt daarbij gemeten vanaf het moment van geboorte of immigratie tot het moment van overlijden of remigratie. De totale nettobijdrage over de (resterende) levensloop wordt in het huidige rapport kortweg aangeduid als *nettobijdrage*.

Figuur 4.1 Gemiddelde fiscale nettobijdrage per leeftijdsjaar voor de Nederlandse bevolking, 2016. Bron: eigen berekening op basis van CBS-microdata en CBS-statline.

Om dit concreet te maken is in Figuur 4.1 de nettobijdrage (baten minus kosten) per leeftijdsjaar weergegeven van de ‘gemiddelde Nederlander’ in 2016 – het peiljaar van de huidige studie. Deze figuur toont een kenmerkende driedeling van het leven: (I) nettokosten tijdens de jeugdfase (tot circa 25 jaar) vooral vanwege onderwijs, (II) nettobaten tijdens het werkzame leven (circa 25-65 jaar) omdat betaalde belastingen en premies kosten voor bijvoorbeeld uitkeringen overtreffen en (III) wederom

¹⁶⁷ In de huidige CBS-terminologie wordt een eerste generatie immigrant aangeduid als ‘een persoon met een eerste generatie migratieachtergrond’, die per definitie ‘in het buitenland is geboren en van wie ten minste één ouder in het buitenland is geboren’, zie ook de Begrippenlijst.

¹⁶⁸ Roodenburg, H., R. Euwals & H. ter Rele (2003)

nettokosten tijdens de pensioenleeftijd (vanaf circa 65 jaar) omdat AOW en vooral zorg veel meer kosten dan de afgedragen belastingen. Een immigrant die op zijn dertigste verjaardag naar Nederland komt, vervolgens 10 jaar lang elk jaar netto evenveel bijdraagt aan de schatkist als de ‘gemiddelde Nederlander’ van zijn leeftijd en op zijn veertigste verjaardag weer remigreert, levert in beginsel een nettobijdrage gelijk aan de optelsom van de nettobijdragen voor deze tien leeftijdsjaren (zie het grijs gearceerde deel in Figuur 4.1). In beginsel, want de berekening is in werkelijkheid complexer¹⁶⁹.

In de resterende paragrafen van dit hoofdstuk worden eerst de belangrijkste resultaten met betrekking tot de nettobijdrage uit het CPB-rapport samengevat en passeren de belangrijkste methodologische verschillen met de huidige studie de revue (§4.2). Vervolgens worden de geactualiseerde resultaten gepresenteerd en vergeleken met de resultaten uit het CPB-rapport (§4.3). Tot slot wordt de analyse verder uitgediept met nettobijdragen van migrantengroepen die zijn uitgesplitst naar fijnere geografische indelingen (§4.4 en §4.5) en migratiemotieven als arbeid, studie, asiel en gezin (§4.6).

4.2 Actualisering van het CPB-rapport *Immigration and the Dutch Economy*

In het CPB-rapport uit 2003 is de nettobijdrage¹⁷⁰ van niet-westerse immigratie onderzocht. Daarnaast is de nettobijdrage berekend van een denkbeeldige immigrant die gelijk is aan de ‘gemiddelde Nederlander’ wat betreft eigenschappen als inkomen, uitkeringsgebruik en dergelijke. Tot slot is ook de nettobijdrage bepaald van een ‘highly performing’ immigrant, een denkbeeldige immigrant met bovengemiddelde arbeidsmarktprestaties. Bij al deze berekeningen hield het CPB rekening met de kansen op remigratie en sterfte.¹⁷¹

In Figuur 4.2 is het kernresultaat van die analyse weergegeven. Op de horizontale as staat de entreeleeftijd, d.w.z. de leeftijd op het moment van immigratie. Op de verticale as staat de nettobijdrage aan de schatkist over de resterende levensloop, dat wil zeggen, vanaf het moment van immigratie tot het moment van overlijden of remigratie. Met nettobijdrage worden de totale baten voor de schatkist minus de totale kosten voor de schatkist bedoeld, gemeten over de gehele (resterende) levensloop. Te zien is dat de gemiddelde niet-westerse immigrant volgens deze berekening bij geen enkele entreeleeftijd een positieve nettobijdrage levert. Het minst slechte resultaat is een negatieve nettobijdrage van ruwweg –€ 50.000 bij entreeleeftijden rond 25 jaar. Voor niet-westerse immigranten die als klein kind naar Nederland komen ligt de (negatieve) nettobijdrage over de levensloop rond –€ 100.000.

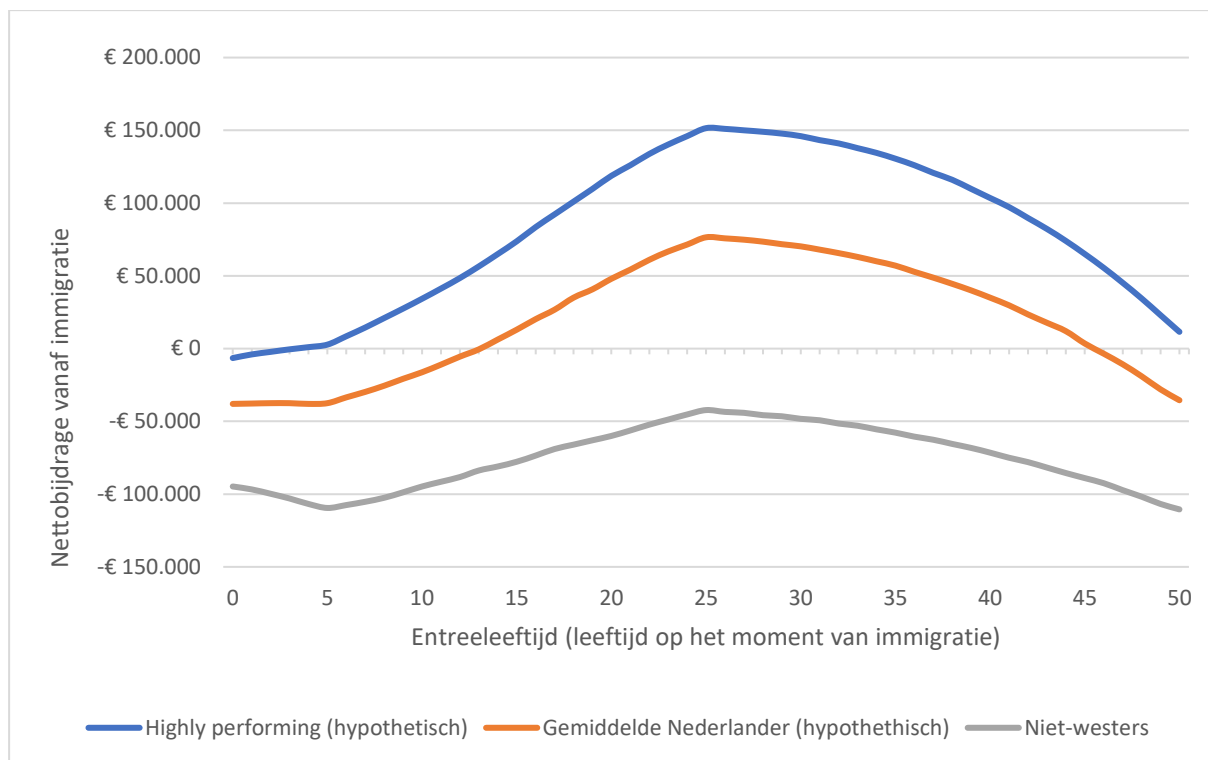
Het huidige rapport presenteert een actualisering van de hiervoor genoemde rekenexercitie in het CPB-rapport uit 2003. De aanpak is in grote lijnen dezelfde, maar er zijn ook enkele grote verschillen. Allereerst is er in tussentijd uiteraard inflatie geweest, waardoor de nominale bedragen met ongeveer een derde verhoogd zouden moeten worden.¹⁷² Verder zijn de berekeningen in het huidige rapport gebaseerd op recentere en meer uitgebreide gegevens. In het huidige rapport is namelijk gebruik gemaakt van CBS-microdata. Dat zijn zeer gedetailleerde, geanonimiseerde gegevens van alle ruim 17 miljoen inwoners van Nederland. Deze gedetailleerde microdata maken het mogelijk om migrantengroepen verder uit te splitsen, onder andere naar herkomstregio en migratiemotieven als asiel, arbeid, studie en gezin.

¹⁶⁹ Zie voor meer uitleg de Begrippenlijst, Hoofdstuk 3, Box 4.1 en de Technische appendix.

¹⁷⁰ In het CPB-rapport aangeduid als ‘fiscal effect’, Roodenburg, H., R. Euwals & H. ter Rele (2003)

¹⁷¹ Ook werden de bedragen contant gemaakt tegen een reële discontovoet van 4,00% bij een veronderstelde productiviteitsgroei van 1,75%, Roodenburg, H., R. Euwals & H. ter Rele (2003), blz. 68, voetnoot 12

¹⁷² Hierbij is voor het CPB-rapport uitgegaan van het basisjaar 2000, zie verder de Technische appendix.

Figuur 4.2 Nettobijdrage van vier typen immigranten naar entreeleeftijd. Bron: vrij naar CPB (2003), *Immigration and the Dutch Economy*, Figuur 4.4 blz. 70.¹⁷³

Daarnaast is er ook een belangrijk technisch verschil tussen de huidige studie en de CPB-studie uit 2003: het CPB rekende in 2003 de kosten voor zogenaamde publieke goederen als openbaar bestuur, defensie en dergelijk toe naar de mate waarin burgers bijdroegen aan het bruto binnenlands product¹⁷⁴. Daardoor werden aan burgers die veel verdienden ook veel van deze kosten toegerekend. Andersom werden aan burgers die weinig verdienden ook weinig van de kosten van die publieke goederen toegerekend. In het huidige rapport wordt in beginsel uitgegaan van de benadering die het CPB meer recent heeft toegepast in haar vergrijzingsstudies, waarin de kosten voor openbaar bestuur, defensie en dergelijke wél voor alle burgers gelijk zijn.¹⁷⁵ Anders gezegd: in de CPB-studie uit 2003 werd het individuele belang van publieke goederen afgemeten aan het individuele inkomen, in de benadering in het huidige rapport heeft iedereen eenzelfde belang bij publieke goederen. De aanpak in het CPB-rapport uit 2003 dempt de verschillen tussen groepen aanzienlijk. Mede hierdoor zijn de verschillen tussen groepen in het huidige rapport groter. Voor meer details over de berekening wordt verwezen naar de Technische appendix. Zie §6.5 voor een gevoeligheidsanalyse die het effect van de verschillende keuzen op de nettobijdrage inzichtelijk maakt.

¹⁷³ Roodenburg, H., R. Euwals & H. ter Rele (2003)

¹⁷⁴ Roodenburg, H., R. Euwals & H. ter Rele (2003), blz. 67

¹⁷⁵ "De overige uitgaven, zoals openbaar bestuur en defensie, vormen een vaste fractie van het bbp. De baten ervan worden, bij gebrek aan informatie, voor alle burgers gelijk verondersteld." Smid, B., ter Rele, H., Boeters, S., & Draper, N. A. Nibbelink & B. Wouterse (2014), blz. 31

Bij *generatierekening* bepaalt men wat een persoon over zijn hele (resterende) levensloop bijdraagt aan de overheidsfinanciën in de vorm van bijvoorbeeld belastingen, premies en accijnzen (de baten) en wat hij of zij ontvangt uit de schatkist in de vorm van bijvoorbeeld onderwijs, toeslagen en uitkeringen (de kosten). De levensloop wordt daarbij gemeten vanaf het moment van geboorte of immigratie tot het moment van overlijden of remigratie.

Concreet gaat men bij een generatierekening als volgt te werk. Eerst bepaalt men voor elk jaar van het (resterende) leven van een persoon het nettobedrag – baten minus kosten – dat de schatkist van die persoon in dat jaar naar verwachting zal ontvangen. In de huidige studie is voor deze verwachting gebruik gemaakt van gegevens van de gehele bevolking die in 2016 in Nederland aanwezig was. Dit is zoveel mogelijk gedaan op basis van CBS-microdata, zeer gedetailleerde geanonimiseerde gegevens van alle personen die zijn opgenomen in het bevolkingsregister van een Nederlandse gemeente.

Op basis van deze gegevens voor 2016 zijn per leeftijdsjaar de gemiddelde baten en lasten voor de schatkist berekend van groepen personen met bepaalde kenmerken zoals migratieachtergrond (herkomstgroep, generatie), migratiemotief en/of opleidingsniveau. Deze bedragen zijn zo goed mogelijk geëxtrapoleerd naar de toekomst, waarbij o.a. op basis van CPB-gegevens is gecorrigeerd voor zaken als de verwachte economische ontwikkeling en effecten van (voorgenomen) beleid, zoals de verhoging van de pensioenleeftijd. Vervolgens is aangenomen dat deze gecorrigeerde bedragen voor toekomstige leeftijden van de betreffende personen overeenkomen met de voor 2016 waargenomen bedragen per leeftijdsjaar. Concreet: een EU-arbeidsmigrant die in 2016 als 30-jarige binnenkomt, krijgt in 2026 de (gecorrigeerde) bedragen toegewezen die in 2016 voor een 40-jarige EU-arbeidsmigrant golden (zie de Technische appendix voor een nadere bespreking van deze aanname). Daarna is van alle (toekomstige) bedragen, tegen een bepaalde *discontovoet* (zie de Begrippenlijst) de zogenaamde *contante waarde* bepaald. Tot slot worden al deze contant gemaakte bedragen opgeteld. Het bedrag dat resulteert is de totale nettobijdrage over de (resterende) levensloop, uitgedrukt als contant gemaakte waarde, welke in het huidige rapport kortweg wordt aangeduid als '*nettobijdrage*'.

Het begrip *contante waarde* is als volgt te begrijpen. Als iemand over 10 jaar over € 10.000,00 wil beschikken voor een reis en hij of zij wil daarvoor nu éénmalig een bedrag storten op een depositorekening die 1% rente geeft, dan volstaat een storting van € 9.052,87. Het rente-op-rente-effect zorgt ervoor dat het bedrag na 10 jaar is uitgegroeid tot € 10.000,00. Het bepalen van de contante waarde van een reeks toekomstige bedragen tegen een bepaalde discontovoet wordt bijvoorbeeld ook gebruikt om te berekenen of het geld dat een pensioenfonds in het heden in kas heeft voldoende is om alle toekomstige pensioenen te betalen als het pensioenfonds tenminste een rendement behaalt dat gelijk is aan de discontovoet.

Bij de berekening van de nettobijdrage van immigranten spelen een aantal zaken die bij ingezetenen niet spelen. Allereerst moet men rekening houden met remigratie, want kosten en baten stoppen uitgezonderd enkele uitkeringen als de immigrant Nederland weer verlaten heeft. Daarnaast moet men ook rekening houden met de leeftijd op het moment van immigratie, de zogenaamde *entreeleeftijd*. Immers, alleen de kosten en baten tijdens het verblijf in Nederland tellen mee en de bedragen vóór de entreeleeftijd moeten dus worden genegeerd. De nettobijdrage over de (resterende) levensloop is dus voor elke entreeleeftijd anders. Tot slot moet men bij de berekening van de nettobijdrage van immigranten rekening houden met de verdeling over entreeleeftijden van immigranten, in dit rapport *immigratieprofiel* genoemd. Voor veel groepen geldt bijvoorbeeld dat een groot deel van de immigranten als twintiger naar Nederland komt en slechts een heel klein deel tachtiger. Dat betekent dat de nettobijdrage van twintigers dus ook veel zwaarder moet wegen dan de nettobijdrage van tachtigers. Om die reden wordt bij de berekening van de nettobijdrage van immigranten gewogen naar het eerder genoemde immigratieprofiel.

Uiteraard is de hele berekening nog iets complexer, omdat ook rekening gehouden moet worden met zaken als de kosten voor asielopvang en het verstrekken van verblijfsvergunningen, AOW-rechten die naar het buitenland worden meegenomen, besparingen op de bekostiging van hoger onderwijs aan studenten van buiten de Europese Economische Ruimte en nog een aantal zaken. Hiervoor wordt verwezen naar de Technische appendix. *Cursief gedrukte termen in deze box worden nader toegelicht in de Begrippenlijst.*

Box 4.1 Toelichting generatierekening.

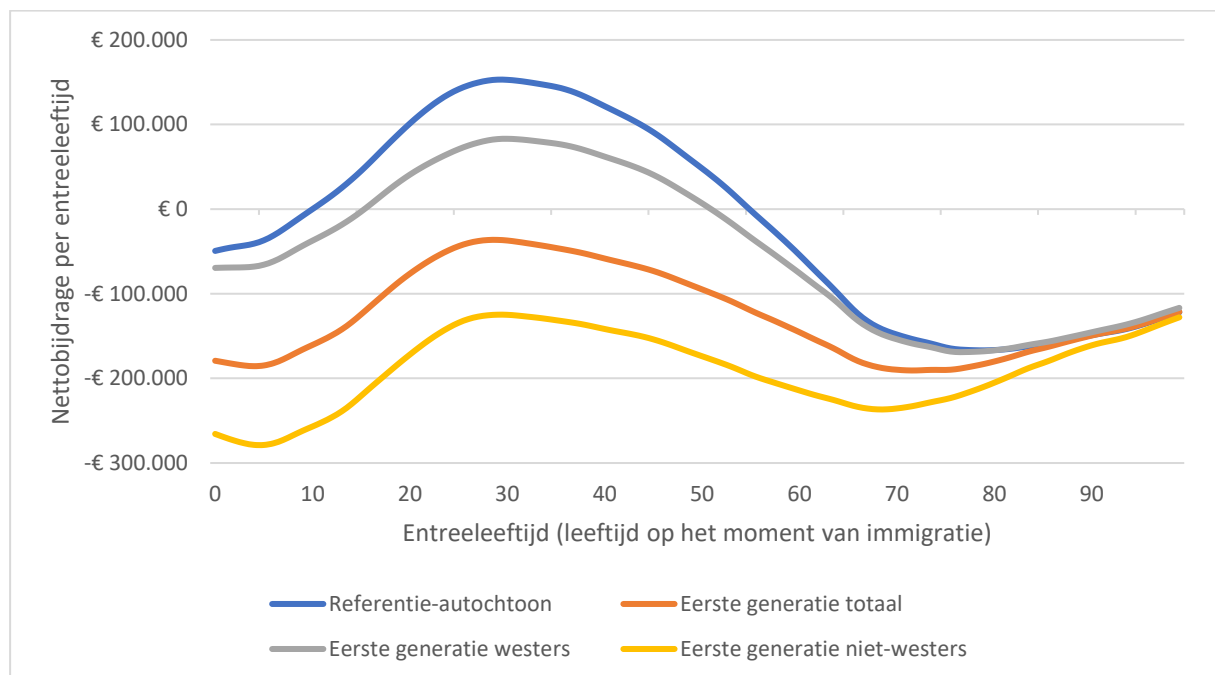

4.3 Nettobijdrage 1^e generatie westers en niet-westers

In deze actualisering wordt allereerst een analyse gegeven van de nettobijdrage van de gemiddelde, de westerse en de niet-westerse immigrant. Daarnaast wordt ook de nettobijdrage gegeven van een denkbeeldige immigrant – in het vervolg aangeduid als de ‘referentie-autochtoon’ – die qua arbeidsmarktprestaties, inkomen en dergelijke gelijk is aan de gemiddelde autochtoon (ingezetene met Nederlandse achtergrond) en qua migratiegedrag en opbouw van pensioen en AOW-rechten gelijk is aan de gemiddelde immigrant.¹⁷⁶ Tot slot wordt ook de nettobijdrage gegeven van de gemiddelde in 2016 geboren autochtoon en van de gemiddelde in 2016 geboren inwoner van Nederland.¹⁷⁷

Deze berekeningen zijn voor immigranten gebaseerd op de microdata van 1,9 miljoen immigranten, waaronder ruim 1,1 miljoen niet-westerse immigranten en bijna 0,8 miljoen westerse immigranten. De overige berekeningen zijn gebaseerd op de gegevens van 13,2 miljoen autochtonen respectievelijk 17,2 miljoen inwoners van Nederland.

Voor de leesbaarheid worden de bedragen in de tekst van de rest van dit hoofdstuk zoveel mogelijk gegeven in veelvoud van € 5.000 als er verwezen wordt naar figuren. In geval van verwijzing naar tabellen wordt de afronding in de tabel aangehouden.

Figuur 4.3 Nettobijdrage naar entreeleeftijd voor eerste generatie immigranten, totaal en uitgesplitst naar westers en niet-westers en voor denkbeeldige immigranten met de karakteristieken van de gemiddelde autochtoon (aangeduid als ‘referentie-autochtoon’). Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.

De resultaten van deze berekening zijn weergegeven in Figuur 4.3. Op de horizontale as staat de entreeleeftijd, d.w.z. de leeftijd op het moment van immigratie. Op de verticale as staat de nettobijdrage aan de schatkist over de gehele levensloop, dat wil zeggen, vanaf het moment van immigratie tot het moment van overlijden of remigratie.

¹⁷⁶ Zie de Begrippenlijst en Technische appendix voor meer uitleg.

¹⁷⁷ Waarbij de nettobijdrage wordt berekend vanaf de geboorte tot het moment van overlijden, zonder rekening te houden met remigratie.

Duidelijk is dat westerse immigranten voor elke immigratieleeftijd gemiddeld een hogere nettobijdrage leveren dan niet-westerse immigranten. Verder presteren de referentie-autochtonen – de denkbeeldige immigranten met de kenmerken van autochtonen – gemiddeld beter dan zowel westerse als niet-westerse immigranten. In alle gevallen ligt de maximale bijdrage rond een entreeleeftijd (leeftijd bij immigratie) van iets onder de 30 jaar. Er zijn dan geen kosten voor scholing meer, terwijl er nog wel een lange periode is dat er belastingen en premies afgedragen kunnen worden.¹⁷⁸

Ook laat Figuur 4.3 zien dat de gemiddelde niet-westerse immigrant voor geen enkele entreeleeftijd een positieve nettobijdrage levert. In het minst ongunstige geval – als de gemiddelde niet-westerse immigrant rond het dertigste levensjaar immigrereert – bedragen de nettokosten ongeveer minus € 125.000. De gemiddelde westerse immigrant levert over entreeleeftijden van ruwweg 15 tot 50 jaar een positieve nettobijdrage met een piek op circa € 85.000. De referentie-autochtonen doen het nog beter met een piek die met circa € 155.000 bijna tweemaal zo hoog is. De gemiddelde immigrant in Nederland – dus westers én niet-westers samen, in Figuur 4.2 aangegeven als ‘eerste generatie totaal’ – levert bij geen enkele entreeleeftijd een positieve nettobijdrage; de minst negatieve bijdrage bedraagt circa –€ 40.000.

In de laatste kolom van Tabel 4.1 is de nettobijdrage per persoon gegeven voor de verschillende groepen. De bedragen lopen nogal uiteen. De gemiddelde westerse immigrant levert een positieve bijdrage van € 42.000 van het moment van immigratie tot het moment van emigratie of overlijden. De gemiddelde niet-westerse immigrant levert een (negatieve) nettobijdrage van –€ 167.000, met andere woorden: kost de schatkist netto ruim anderhalf ton. De gemiddelde immigrant (dus westers en niet-westers samen) levert een negatieve nettobijdrage van –€ 76.000 over de gehele levensloop. De referentie-autochtoon – de denkbeeldig immigrant met de eigenschappen van de gemiddelde autochtoon – levert een positieve nettobijdrage van ongeveer één ton (€ 98.000).

Ter vergelijking zijn in Tabel 4.1 ook de nettobijdragen gegeven voor een in 2016 geboren ‘gemiddelde Nederlander’ (–€ 65.000) en een in 2016 geboren autochtoon (–€ 3.000). Een westerse immigrant levert dus met € 42.000 een nettobijdrage flink groter is dan de –€ 3.000 van een in 2016 geboren autochtoon. Dat lijkt positiever dan het is. Immers, voor immigranten zijn er meestal relatief weinig kosten voor de jeugdfase van het leven, omdat de meeste immigranten volwassen zijn als ze komen. Figuur 4.1 laat zien dat die kosten zeer aanzienlijk zijn. Het totaalbedrag voor kinderbijslag, onderwijs, studiefinanciering en zorg dat de gemiddelde inwoner van Nederland ontvangt over de eerst 20 levensjaren bedraagt ongeveer twee ton. Bij migratie bespaart de overheid dus fors op de kosten voor de jeugdfase, omdat maar een relatief klein deel van de eerste generatie als kind immigrereert. Een verschil van € 45.000 weerspiegelt die besparing niet. Vandaar dat de referentie-autochtoon voor dit rapport als referentiecategorie in het leven is geroepen. Vergelijking laat zien dat de gemiddelde westerse immigrant voor ongeveer € 56.000 onder-presteert t.o.v. de referentie-autochtoon (€ 98.000 – € 42.000, zie Tabel 4.1).

De gevonden resultaten in het huidige rapport zijn in lijn met de resultaten in het CPB-rapport *Immigration and the Dutch Economy* from 2003. Om de resultaten m.b.t. de nettobijdrage van de eerste generatie niet-westerse immigranten te kunnen vergelijken is de informatie uit het CPB-rapport

---

¹⁷⁸ Ook liggen de kosten voor de oude dag op die leeftijd nog ver in de toekomst, waardoor ze vanwege het contant maken niet zo zwaar tellen als voor immigranten die op hogere leeftijd naar Nederland komen.

herleid tot de condities van het huidige rapport. Dit levert naar schatting een nettobijdrage op van circa twee ton en dat is iets lager dan het resultaat in Tabel 4.1.

Tabel 4.1 Boven: nettobijdrage voor immigranten, met remigratie, (rechts) nettobijdrage per persoon, (links) nettobijdrage naar entreeleeftijd voor zes geselecteerde entreeleeftijden en (midden) voor een fictief gezin bestaande uit twee ouders met entreeleeftijd 30 jaar, één kind met entreeleeftijd nul jaar en één kind met entreeleeftijd tien jaar. Onder: nettobijdrage, vanaf de geboorte, zonder remigratie, voor in Nederland geboren personen. NB: door afronding kunnen er kleine afwijkingen zijn. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.

	Nettobijdrage (x € 1.000)							fictief gezin	per persoon
	per entreeleeftijd (jaren)								
	0	10	30	50	70	90			
Immigranten (met remigratie)									
Eerste generatie totaal	-179	-160	-37	-95	-190	-149	-414	-76	
Eerste generatie westers	-69	-37	83	7	-154	-145	60	42	
Eerste generatie niet-westers	-266	-257	-125	-174	-236	-161	-772	-167	
Referentie-autochtoon	-49	0	153	48	-148	-149	256	98	
In Nederland geboren (zonder emigratie)								per persoon	
Gemiddelde autochtoon (persoon met Nederlandse achtergrond)								-3	
Gemiddelde ingezetene (totaal alle migratieachtergronden)								-65	

In navolging van de CPB-studie uit 2003 kunnen we Tabel 4.1 ook gebruiken om eenvoudige berekeningen uit te voeren. Hiertoe zijn voor een aantal entreeleeftijden de bedragen uit Figuur 4.3 in Tabel 4.1 geplaatst. Een gemiddeld migrantengezin met twee dertigjarige ouders en twee in het buitenland geboren kinderen van nul jaar respectievelijk tien jaar oud, kost de schatkist ruim vier ton (–€ 414.000). Een gemiddeld westers gezin met dezelfde samenstelling, levert € 60.000 op voor de schatkist. Een gemiddeld niet-westers gezin met deze samenstelling kost daarentegen bijna acht ton (–€ 772.000). En heeft het denkbeeldige immigrantengezin de eigenschappen van de referentie-autochtoon, dan levert het een positieve nettobijdrage van tweeënhalft ton (€ 256.000).

Zoals in de volgende paragrafen zal blijken ligt één en ander genuanceerder, omdat de categorieën westers en niet-westers nogal grof zijn en er binnen deze categorieën grote verschillen zijn. Daarnaast is de tweede generatie hier nog buiten beschouwing gelaten. Er zijn in dit voorbeeld weliswaar kinderen, maar die behoren zelf ook tot de eerste generatie, omdat ze in het buitenland zijn geboren. Desalniettemin geven deze berekeningen al een beeld van de te verwachten bijdragen.

4.4 Nettobijdrage 1^e generatie voor 12 CBS wereldregio's

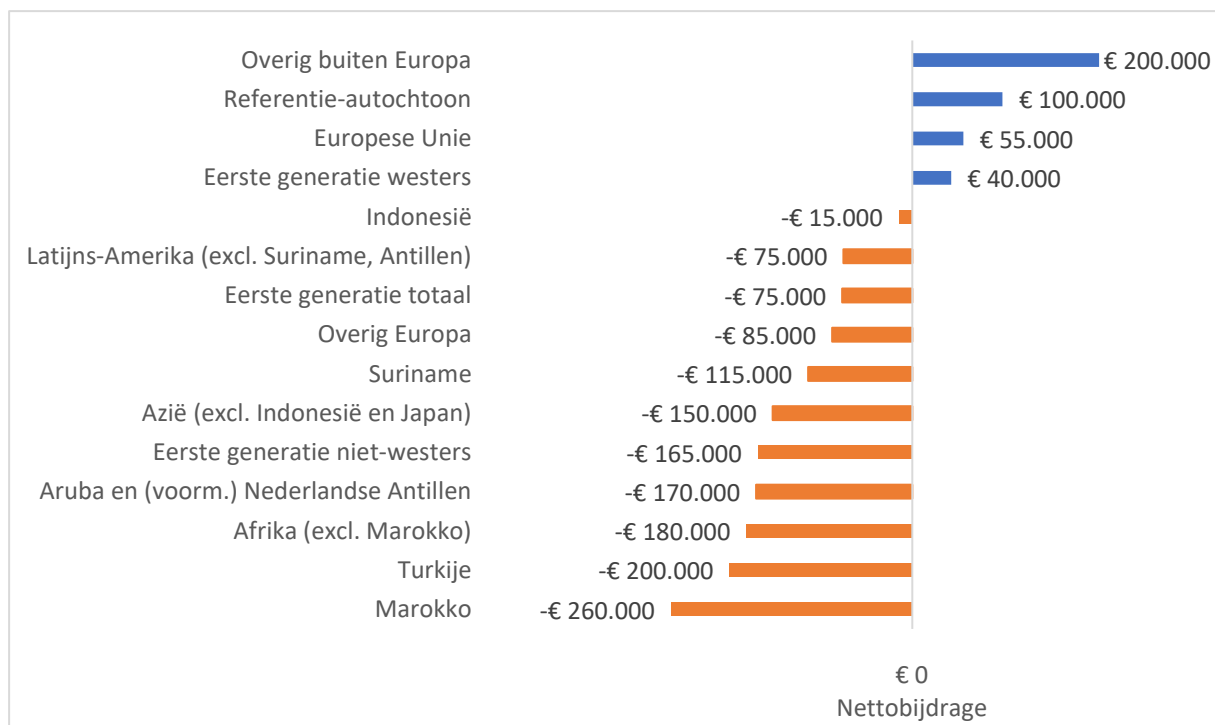
De onderverdeling in westers en niet-westers die in de vorige paragraaf werd gebruikt heeft als nadeel dat ze tamelijk grofmazig is. In deze paragraaf wordt de nettobijdrage gepresenteerd voor een indeling in 12 herkomstregio's die is ontleend aan het CBS. Het CBS hanteert onder meer bij de presentatie van de bevolkingsprognoses deze onderverdeling, die in de rest van het rapport als '12-deling' wordt aangeduid. In deze indeling worden – naast Nederland – vier westerse en zeven niet-westerse herkomstregio's onderscheiden.

Van de vier westerse regio's liggen er twee in Europa, namelijk de Europese Unie en de regio Overig Europa (excl. Turkije). Turkije is door het CBS als niet-westers Europees land geclassificeerd. De overige twee westerse regio's liggen buiten Europa, te weten de voormalige kolonie Indonesië (die door het

CBS als westers is geclassificeerd) en de regio Overig buiten Europa, waar Noord-Amerika, Oceanië en het eveneens als westers geclassificeerde Japan onder vallen.

De zeven niet-westerse regio's zijn de vier 'klassieke' herkomstlanden Turkije, Marokko, Suriname en de regio Aruba en de (voormalige) Nederlandse Antillen. Daarnaast worden de continentregio's Azië (excl. Indonesië en Japan), Afrika (excl. Marokko) en Latijns-Amerika (excl. Suriname, Aruba en de (voormalige) Nederlandse Antillen) onderscheiden.

Het aantal eerste generatie immigranten uit deze regio's varieert van 43 duizend voor de regio Overig buiten Europa tot 513 duizend voor de regio Europese Unie. In totaal is de analyse gebaseerd op 1,9 miljoen eerste generatie immigranten.

Figuur 4.4 Nettobijdrage van eerste generatie immigranten naar migratieachtergrond en van referentie-autochtonen (denkbeeldige immigranten met de eigenschappen van de gemiddelde autochtoon). Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.

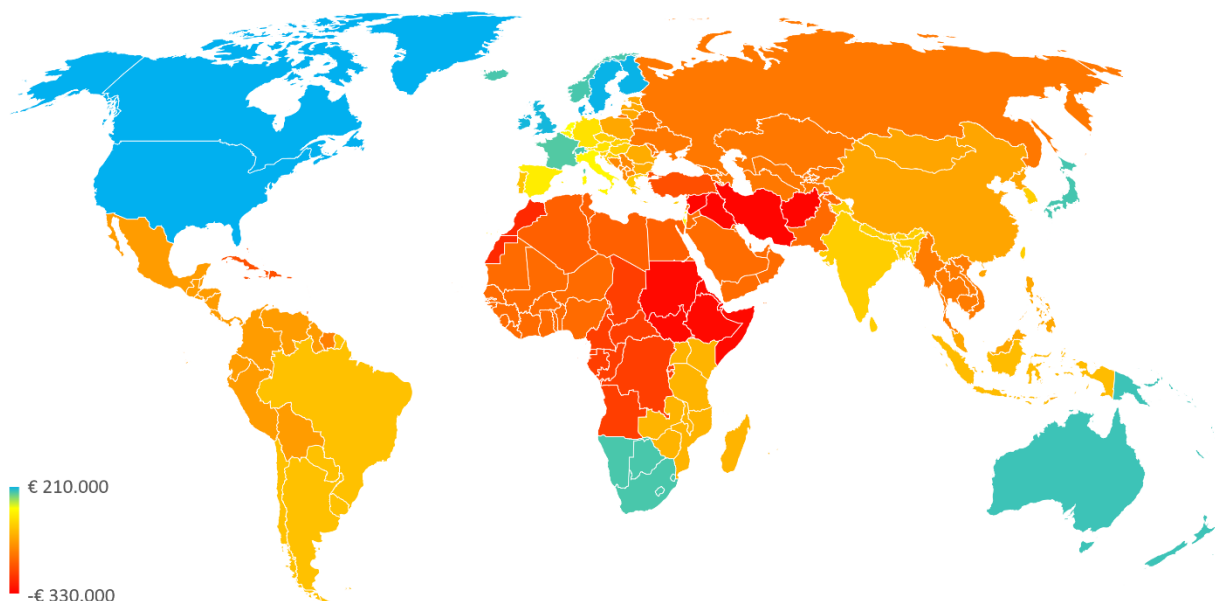
De resultaten zijn weergegeven in Figuur 4.4. In deze figuur zijn ook de resultaten opgenomen uit de vorige paragraaf. Te zien is dat alleen de herkomstregio Overig buiten Europa een hogere bijdrage heeft dan de referentie-autochtoon – de denkbeeldige immigrant met de eigenschappen van de gemiddelde autochtoon. De nettobijdrage van deze groep bedraagt twee ton. Het gaat hier voornamelijk om de door het CBS als 'westers' geclassificeerde herkomstlanden Japan, Canada, de VS, Australië en Nieuw-Zeeland. Ook immigranten uit de Europese Unie (circa € 55.000) leveren een positieve nettobijdrage. Immigranten uit het eveneens als westers geclassificeerde Indonesië leveren een kleine negatieve bijdrage (–€ 15.000). Er is één westerse regio met een forse negatieve bijdrage, namelijk Overig Europa (circa –€ 85.000). Dit is een zeer heterogene regio, met welvarende EFTA-landen als Noorwegen en Zwitserland, maar ook voormalig Joegoslavië en de voormalige Sovjet-Unie waar veel asielmigranten vandaan komen die gemiddeld een forse negatieve nettobijdrage leveren (zie §4.6).

Bij deze indeling geldt dat niet-westerse immigranten een negatieve nettobijdrage leveren, ongeacht hun herkomstregio. Binnen de niet-westerse regio's bestaat echter een grote spreiding met de minst negatieve nettobijdragen voor Latijns-Amerika (circa –€ 75.000) en Suriname (circa –€ 115.000) en de grootste nettokosten voor immigranten uit Turkije (circa –€ 200.000) en Marokko (circa –€ 260.000). Immigranten uit Azië (circa –€ 150.000), Afrika (circa –€ 180.000) en Aruba en de (voormalige) Antillen¹⁷⁹ (circa –€ 170.000) zitten qua nettokosten rond het gemiddelde voor niet-westerse immigranten (circa –€ 165.000).

4.5 Nettobijdrage 1e generatie voor 42 herkomstregio's

De indeling in 12 CBS-regio's doet geen recht aan de grote verschillen binnen regio's en veegt ongelijksoortige landen op één hoop. Daarom zijn deze regio's verder opgesplitst tot 42 herkomstregio's, in de rest van het rapport ook aangeduid als '42-deling'. De minimale groeps grootte in deze indeling is 5.000 personen en de gemiddelde groeps grootte 48.000 personen. Ook deze analyse is gebaseerd op CBS-microdata van 1,9 miljoen eerste generatie immigranten.

De resultaten van deze analyse zijn gegeven in Figuur 4.5 in de vorm van een wereldkaart en tevens in Tabel 4.3 (kolom 'Met remigratie, Gen. 1'). Blauwe en groene kleuren staan in deze figuur voor (zeer) hoge positieve nettobijdragen en rode en oranje kleuren voor (zeer) hoge negatieve nettobijdragen. De gele kleuren vertegenwoordigen min of meer neutrale nettobijdragen (rond € 0). Nederland is in deze kaart ingekleurd met de nettobijdrage van de referentie-autochtoon – een denkbeeldige immigrant met de karakteristieken van de gemiddelde autochtoon en het migratiegedrag van de gemiddelde immigrant.

Figuur 4.5 Nettobijdrage van eerste generatie immigranten voor 42 herkomstregio's, met remigratie. Nederland is ingekleurd met de resultaten van de referentie-autochtoon (een denkbeeldige immigrant met de eigenschappen van de gemiddelde autochtoon). Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.

¹⁷⁹ Men kan argumenteren dat migranten uit Aruba en de (voormalige) Nederlandse Antillen op een bepaalde manier geen 'internationale' immigranten zijn, maar voor de eenvoud hanteren we een uniform taalgebruik.

Deze indeling brengt grote verschillen binnen de continenten¹⁸⁰ aan het licht. Voor Latijns-Amerika geldt dat immigranten uit de Caraïben (–€ 195.000) een veel lagere nettobijdrage leveren dan immigranten uit de economisch meer ontwikkelde zuidelijke landen als Brazilië en Argentinië die behoren tot de zogenaamde Mercosur douane-unie.

Binnen Afrika valt het grote contrast op tussen immigranten uit Zuidelijk Afrika, die een positieve nettobijdrage leveren van € 180.000 en immigranten uit de rest van Afrika. Immigratie uit de regio Zuidelijk Afrika is voor het overgrote deel immigratie uit Zuid-Afrika en bestaat voor een aanzienlijk deel uit immigranten met jongere of oudere Nederlandse wortels.¹⁸¹ Immigranten uit de regio Oost-Afrika leveren een bescheiden negatieve nettobijdrage aan de schatkist. Immigranten uit de overige regio's in Afrika laten aanzienlijke negatieve nettobijdragen zien. Met name immigranten uit de regio Hoorn van Afrika en Soedan – met landen als Somalië, Ethiopië en Eritrea waar veel asielzoekers vandaan komen – leveren een forse negatieve nettobijdrage, die ongeveer –€ 315.000 belooft.

Binnen Azië gelden vergelijkbare negatieve bedragen (circa –€ 320.000) voor de nettobijdrage van immigranten uit de regio Afghanistan, Iran, Syrië en Irak, eveneens een typische asielherkomstregio. Verder valt het verschil op tussen de nettobijdrage van immigranten uit Pakistan (anderhalf ton negatief) en de rest van het Indische subcontinent (€ 15.000) op. Deze regio's delen veel cultuur en geschiedenis, maar hebben kennelijk toch een andere dynamiek, voor wat betreft migratie naar Nederland. Tot slot is er een sterk contrast tussen immigranten uit Israël die met deze indeling¹⁸² binnen Azië de hoogste nettobijdrage leveren (+€ 75.000) en de omliggende landen op het Arabisch schiereiland en Jordanië en Libanon (–€ 150.000).

Eerste generatie immigranten uit westerse landen leveren over het algemeen een positieve bijdrage. Dat geldt vooral voor Japan, Frankrijk, Zwitserland, Scandinavië en de Angelsaksische landen, met als uitschieter Noord-Amerika (€ 210.000) en in mindere mate voor een aantal andere Europese landen. Immigranten uit Midden- en Oost-Europese landen als Roemenië, Bulgarije, Polen en de Baltische staten kosten netto € 40.000 à € 50.000. Tot slot zijn het ook in Europa de immigranten uit de typische asielherkomstregio's Voormalig Joegoslavië en de Voormalige Sovjet-Unie die relatief ten opzichte van de andere Europese landen de grootste negatieve nettobijdrage leveren van –€ 100.000 tot –€ 130.000.

4.6 Nettobijdrage 1e generatie (vanaf 1995) naar motief en herkomstregio

In deze paragraaf worden de resultaten gepresenteerd van de analyse van de nettobijdrage van eerste generatie immigranten met verschillende migratiemotieven. Hierbij is gebruik gemaakt van vijf door het CBS onderscheiden motieven, namelijk 'arbeid', 'studie', 'asiel', 'gezinsmigratie' en 'overig'. Bij gezinsmigratie gaat het om gezinsvorming en gezinshereniging.

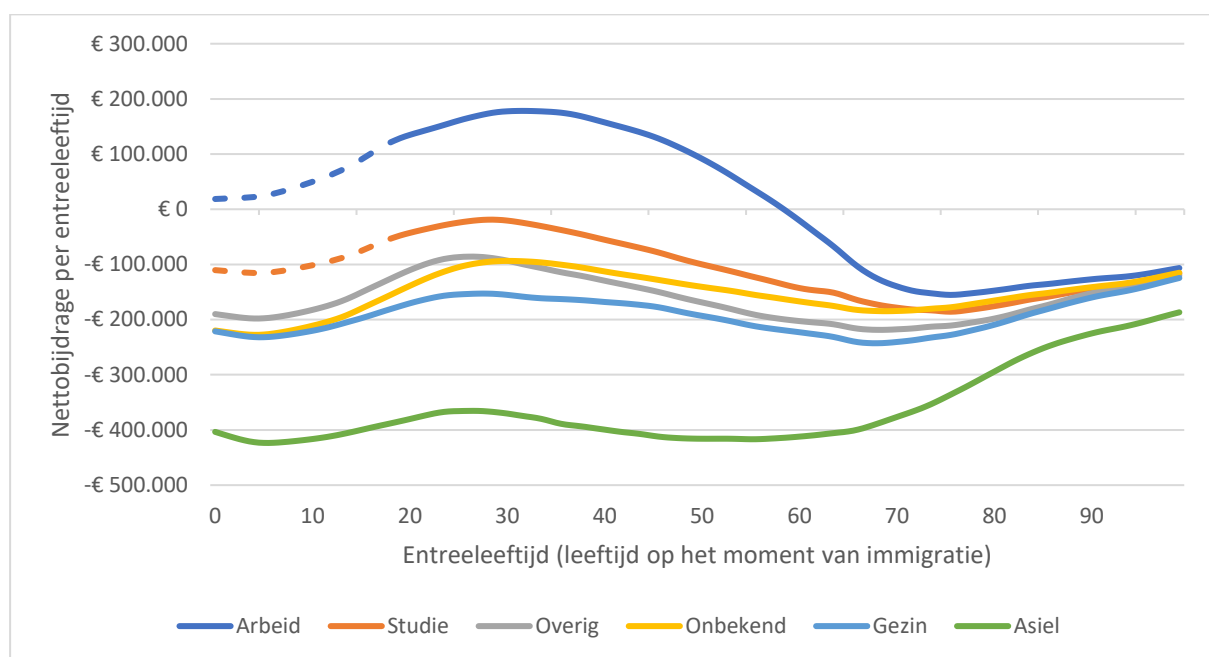
---

¹⁸⁰ Bij de indeling in continenten is aangesloten bij de CBS-indeling in 'westers' en 'niet-westers' en bij die indeling worden Noord-Amerika (in het continent Amerika), Japan en Indonesië (in het continent Azië) en Turkije (volgens de CBS-indeling in het continent Europa) door het CBS geclassificeerd als de 'westerse' delen van voor het overige 'niet-westerse' continenten.

¹⁸¹ Zie ook §6.4 en de Begrippenlijst, begrip Zuidelijk Afrika.

¹⁸² D.w.z. de indeling in westerse en niet-westerse landen. Het CBS deelt Japan en Indonesië als westers in en de overige Aziatische landen – waaronder Israël – als niet-westers. Onder de niet-westerse landen in Azië is de nettobijdrage van immigranten uit Israël het hoogst. Echter, Japanse immigranten leveren een hogere nettobijdrage dan Israëliëse immigranten.

Het migratiemotief is de migratiereden die de immigrant opgeeft.¹⁸³ Het betreft gegevens van het IND die voor een deel van de immigranten beschikbaar zijn en door het CBS verder aangevuld worden.¹⁸⁴ Het is niet uit te sluiten dat ook andere motieven dan het opgegeven motief een rol hebben gespeeld, een punt dat in §6.4 verder wordt uitgediept. Het CBS publiceert ook statistieken over het migratiemotief (de verblijfsredenen) die gebaseerd op het daadwerkelijke gedrag van de immigrant ná immigratie. De motieven in deze statistieken wijken af van de direct op IND-gegevens gebaseerde statistieken. In de huidige studie zijn echter de laatste gebruikt, omdat deze het meest direct betrekking hebben op het toelatingsbeleid zoals uitgevoerd door de IND en derhalve het meest beleidsrelevant zijn.

Figuur 4.6 Nettobijdrage van eerste generatie immigranten naar migratiemotief en entreeleeftijd. Voor studie- en arbeidsmigranten zijn de aantallen voor jonge leeftijden laag en is het profiel geheel of ten dele synthetisch, hetgeen is aangegeven met een stippellijn.¹⁸⁵ Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.

Er is een belangrijk verschil tussen de analyse naar regio in de voorgaande paragrafen en de analyse naar migratiemotief. Het migratiemotief wordt pas vanaf 1995 geregistreerd. Dat betekent dat de analyse naar motief op een kleinere groep eerste generatie immigranten is gebaseerd. Maar het betekent ook dat het inzicht geeft in de fiscale effecten van recente immigratie, vanaf het jaar 1995.¹⁸⁶ Dat is van belang voor de interpretatie omdat er geen directe invloed is van bijvoorbeeld het wervingsbeleid voor gastarbeiders of migratie door de dekolonisatie van Suriname.

¹⁸³ Dit is niet vrijblijvend, want het migratiemotief is bepalend voor de regelingen die van toepassing zijn en dus ook voor de juridische positie van betrokkene.

¹⁸⁴ Imputatie door schatting op basis van de wel bekende gegevens.

¹⁸⁵ Er zijn geen data van arbeidsmigranten onder 14 jaar. Er zijn relatief weinig data voor leeftijden tussen 14 en 19 jaar, de curve is voor deze leeftijd gestippeld om dit aan te geven. Dit is overigens geen probleem bij het bepalen van de nettobijdrage over de levensloop, immers als er geen data zijn voor bepaalde leeftijden hoeven de betreffende leeftijden niet te worden meegewogen en als er weinig data zijn weegt de onzekerheid die daaruit voortvloeit ook nauwelijks mee in de nettobijdrage over de levensloop. Iets vergelijkbaars geldt voor studiemigranten. Voor leeftijden tot vier jaar zijn er geen data en voor leeftijden tot 15 jaar zijn er weinig data.

¹⁸⁶ Preciezer geformuleerd: inzicht in het fiscale effect van immigratie die vanaf 1995 plaatsvond, berekend op basis van de gegevens van immigranten die gekomen zijn vanaf 1995 en in 2016 aanwezig waren in Nederland waarbij uitgegaan is van de bedragen zoals waargenomen in de doorsnee (cross-sectioneel) in 2016.

Voor een deel van de immigranten is geen motief beschikbaar of ze hoeven geen motief op te geven, bijvoorbeeld omdat ze de Nederlandse nationaliteit hebben.¹⁸⁷ Deze groep is gecategoriseerd als ‘onbekend’. Omdat het migratiemotief pas vanaf 1995 beschikbaar is, zijn bij het motief onbekend ook alleen personen meegeteld die vanaf 1995 zijn geïmmigreerd. Op die manier is de categorie onbekend beter vergelijkbaar met de vijf andere migratiemotieven.

Het resultaat van de analyse naar migratiemotief is weergegeven in Figuur 4.6. Deze laat een duidelijke ordening zien. Immigranten die komen met motief arbeid leveren relatief gezien de grootste nettobijdrage. Zij leveren bij entreeleeftijden tot ongeveer 60 jaar een positieve bijdrage. Bij de motieven studie, gezin, overig en onbekend is er voor alle entreeleeftijden een negatieve nettobijdrage. Bij studiemigranten is deze negatieve nettobijdrage het kleinst. Asielmigranten leveren de grootste negatieve nettobijdrage. Voor entreeleeftijden tot ongeveer 70 jaar bedragen de nettokosten (kosten minus de baten) voor asielmigranten zelfs ruwweg vier ton. Dit komt hoofdzakelijk door de zeer zwakke arbeidsmarktprestaties en het hoge uitkeringsgebruik. Daarnaast drukken de kosten van inburgering en vooral opvang van asielzoekers de nettobijdragelijng over de hele linie nog verder naar beneden.¹⁸⁸

Tabel 4.2 Nettobijdrage van eerste generatie immigranten (immigratie vanaf 1995) naar migratiemotief en herkomstregio. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.

	Nettobijdrage over de levensloop (x €1000)		
	Westers	Niet-westers	Totaal
Arbeid	161	90	153
Studie	9	-74	-34
Overig	-67	-232	-120
Onbekend	-26	-188	-138
Gezin	-103	-263	-182
Asiel	-251	-433	-392

In Tabel 4.2 zijn (in de kolom Totaal) voor de verschillende migratiemotieven de bedragen weergegeven voor de nettobijdrage over de levensloop. Feitelijk zijn dit de kosten en baten van het moment van immigratie tot het moment van overlijden of remigratie. Arbeidsmigranten leveren een forse positieve nettobijdrage van ca. € 153.000. Dat is goed te begrijpen, want kosten voor onderwijs heeft de Nederlandse overheid niet of nauwelijks voor arbeidsmigranten en ze komen om te werken en hebben daarom bij aanvang al goede arbeidsmarktprestaties. Verder remigreren arbeidsmigranten vrij veel, waardoor er ook minder kosten voor de oude dag zijn.

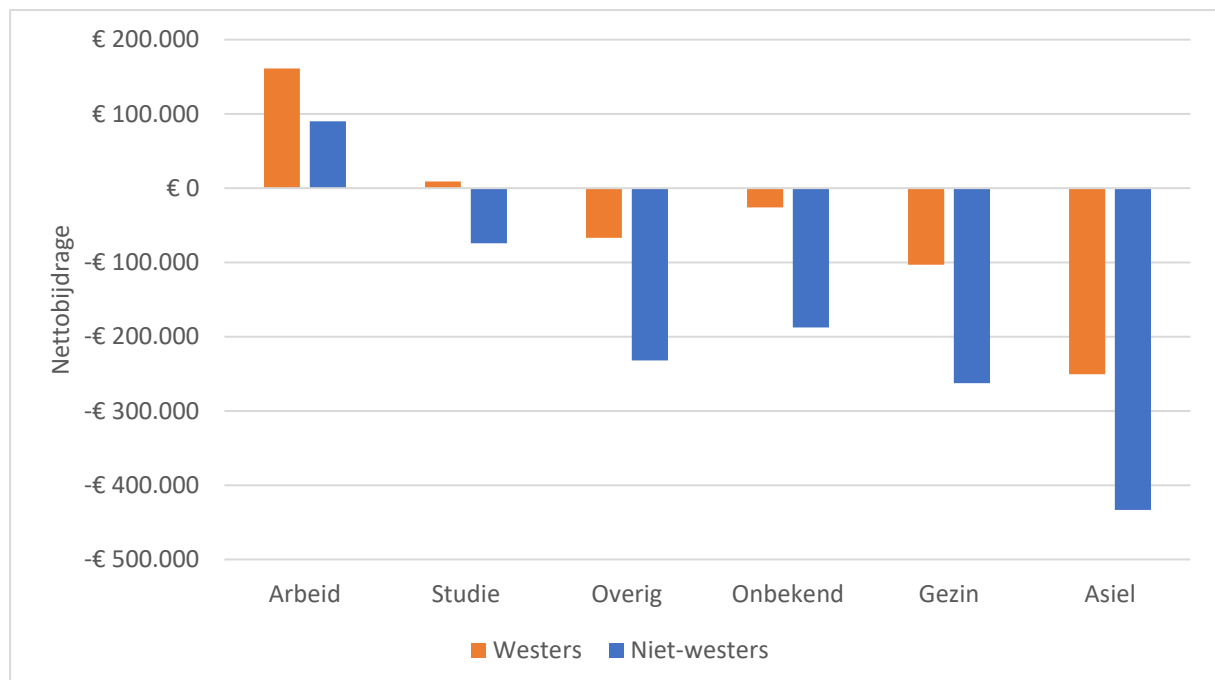
¹⁸⁷ “Bij de IND zijn alleen personen met een niet-Nederlandse nationaliteit geregistreerd. Het CBS heeft dan ook alleen informatie over de motieven van immigranten met een niet-Nederlandse nationaliteit die naar Nederland komen.” CBS (2020) Statistiek Migratiemotieven, opgehaald 24-12-2020 van: <https://www.cbs.nl/nl-nl/onze-diensten/methoden/onderzoeksomschrijvingen/korte-onderzoeksbeschrijvingen/statistiek-migratiemotieven>

¹⁸⁸ De kosten van de asielopvang zijn becijferd op € 53.700. De kosten van inburgering zijn (voor asielzoekers) becijferd op € 5.200 voor iedere asielmigrant met inburgeringsplicht. Het bedrag voor de asielopvang is vrij hoog, omdat de kosten voor COA, IND e.d. nu eenmaal hoog zijn. De totale kosten voor alleen al het COA bedroegen volgens de Rijksbegrotingen 2008-2018 over de periode 2013-2018 5,1 miljard euro voor 132.000 verblijfsvergunningen (€ 39.000 per verblijfsvergunning) en over de periode 2008-2018 7,4 miljard euro voor 169.000 vergunningen (€ 43.000 per vergunning). Daar komen de kosten voor o.a. de IND, Vluchtelingenwerk, Nidos en de dienst Terugkeer en Vertrek nog bij. Zie verder de Technische appendix.

Studemigranten leveren een negatieve nettobijdrage van circa –€ 34.000. Hierbij moet bovendien be-
dacht worden dat – zeker bij langdurige of blijvende vestiging – een aanzienlijk deel van de arbeids- of
studiemigratie gepaard gaat met gezinshereniging die een vrij forse negatieve nettobijdrage kent van
–€ 182.000. Ook immigranten met de motieven overig (–€ 120.000) en onbekend (–€ 138.000) leveren
over het gehele verblijf forse negatieve nettobijdragen aan de schatkist.

De grootste negatieve bijdrage van –€ 392.000 wordt geleverd door asielmigranten, waar vooral de
slechte arbeidsmarktprestaties debet aan zijn. Anders dan bij arbeidsmigranten gelden voor deze asiel-
migranten tijdens de asielprocedure beperkingen voor het verrichten van betaald werk¹⁸⁹, waardoor
de meesten hun verblijf als statushouders starten vanuit een positie van uitkeringsafhankelijkheid.
Daarnaast is asielmigratie in tegenstelling tot arbeids- en studiemigratie niet selectief ten aanzien van
het opleidingsniveau. Dit komt onder andere tot uitdrukking in aanzienlijke verschillen in citoscores en
opleidingsniveau tussen de verschillende motieven, een onderwerp dat in Hoofdstuk 9 wordt uitge-
diept.

Figuur 4.7 Nettobijdrage van eerste generatie immigranten (immigratie vanaf 1995) naar immigratiemotief en herkomst (westers en niet-westers). Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.

In Tabel 4.2 en Figuur 4.7 zijn de nettobijdragen over de levensloop uitgesplitst naar de herkomstcater-
gorieën westers en niet-westers. Te zien is dat westerse immigranten voor alle motieven een grotere
positieve, dan wel minder negatieve nettobijdrage aan de schatkist leveren. De verschillen zijn aan-
zienlijk: bij studie- en arbeidsmigratie ongeveer € 75.000 en bij gezinsmigratie, asielmigratie en migra-
tie met overig of onbekend motief ruim het dubbele.

¹⁸⁹ Een asielzoeker mag in Nederland 24 weken per jaar werken. Asielzoekers die optreden als artiest mogen 14
weken per jaar werken. Werken kan alleen met een tewerkstellingsvergunning (TWV).

Tabel 4.3 Nettobijdrage (× € 1.000) naar migratieachtergrond. Bron: eigen berekening o.b.v. CBS-microdata.

	Met remigratie			Zonder remigratie		
	Gen. 1	Gen. 2	Totaal	Gen. 1	Gen. 2	Totaal
Referentie-autochtoon	98	-3	95	199	-1	198
Alle immigranten	-76	-72	-148	-130	-140	-270
Westers	42	-19	23	100	-39	61
Europese Unie	55	-19	36	129	-39	89
West-Europa (VN-regio)	73	-21	53	177	-44	132
België en Luxemburg	78	-14	63	187	-28	158
Duitsland en Oostenrijk	48	-25	23	123	-55	68
Frankrijk	174	-9	165	396	-17	379
VK, Ierland, Denemarken, Zweden en Finland	203	-8	195	468	-17	452
Denemarken, Zweden en Finland	206	2	208	498	8	506
VK en Ierland	201	-10	191	457	-20	437
GIPS-landen, Malta en Cyprus	49	-30	19	113	-64	49
Griekenland en Cyprus	14	-26	-13	34	-56	-22
Italië en Malta	84	-34	50	187	-73	114
Portugal	1	-27	-27	8	-58	-49
Spanje	69	-29	39	160	-62	98
MOE-landen	-36	-23	-59	-67	-43	-110
Bulgarije en Roemenië	-41	-28	-70	-77	-55	-132
Polen en Baltische staten	-50	-20	-71	-97	-38	-135
Hongarije, Tsjechië, Slowakije, Slovenië en Kroatië	14	-20	-6	38	-38	0
Overig Europa	-87	-49	-136	-140	-86	-226
EFTA, dwergstaten en crown dependencies	178	4	182	334	11	344
Voormalig Joegoslavië (excl. Slov. en Kr.) en Albanië	-102	-59	-161	-164	-104	-267
Voormalig Sovjet-Unie (excl. Baltische staten)	-129	-48	-177	-215	-84	-299
Overig buiten Europa	202	-8	195	514	-17	497
Noord-Amerika	210	-7	203	536	-15	521
Oceanië	183	-17	166	472	-39	433
Japan	180	14	194	440	37	477
Indonesië	-15	-9	-24	-9	-15	-24
Niet-westers	-167	-114	-282	-281	-208	-489
Azië (excl. Indonesië en Japan)	-151	-38	-189	-252	-66	-318
Oost-Azië	-30	3	-27	-52	10	-43
Zuid-Korea, Taiwan, Hong Kong en Singapore	15	-1	14	38	1	39
China, Mongolië en Noord-Korea	-52	5	-47	-99	16	-84
Zuidoost-Azië	-94	-31	-125	-155	-51	-206
Filippijnen, Maleisië, Brunei en Timor Leste	-48	-19	-66	-74	-29	-103
Thailand, Indochina en Myanmar	-121	-37	-159	-202	-63	-266
Indisch subcontinent	-34	-55	-89	-75	-111	-186
Indisch subcontinent excl. Pakistan	15	-42	-27	27	-83	-56
Pakistan	-153	-85	-238	-310	-174	-485
West-Azië	-285	-84	-370	-430	-137	-567
Afghanistan, Iran, Syrië en Irak	-322	-96	-418	-480	-157	-637
Arabisch schiereiland, Jordanië en Libanon	-149	-75	-224	-220	-122	-342
Israël	77	-19	58	145	-24	121
Turkije	-198	-142	-340	-326	-223	-549
Marokko	-261	-281	-542	-389	-417	-806
Afrika (excl. Marokko)	-180	-151	-331	-306	-297	-603
Noord-Afrika (excl. Marokko)	-170	-149	-319	-298	-270	-568
Sub-Sahara Afrika	-176	-185	-361	-298	-366	-664
West-Afrika	-150	-198	-348	-256	-394	-650
Centraal-Afrika	-226	-156	-382	-394	-308	-702
Hoorn van Afrika en Soedan	-315	-291	-606	-557	-583	-1140
Oost-Afrika	-28	-70	-98	-20	-131	-151
Zuidelijk Afrika	178	-20	158	378	-31	346
Suriname	-113	-72	-185	-178	-119	-297
Aruba en (voormalige) Nederlandse Antillen	-169	-85	-254	-296	-173	-469
Latijns-Amerika (excl. Suriname, Aruba en Antillen)	-75	-57	-132	-135	-111	-246
Caraïben	-196	-125	-321	-363	-251	-614
Brazilië, Argentinië, Paraguay, Uruguay, Chili en Fr. Guy.	-6	-28	-34	1	-51	-50
Midden-Amerika en Zuid-Amerika Overig	-68	-50	-118	-124	-97	-221

5 Nettobijdrage en integratie van de 2e generatie

Door Jan van de Beek

5.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt de nettobijdrage van de tweede generatie besproken. Het CBS¹⁹⁰ verstaat onder een “persoon met een tweede generatie migratieachtergrond” iemand “die in Nederland is geboren en van wie ten minste één ouder in het buitenland is geboren.” Voor het bepalen van de migratieachtergrond – dat wil zeggen de herkomstregio – wordt daarbij gekeken naar “het geboorteland van de moeder, tenzij dat ook Nederland is. In dat geval is de migratieachtergrond bepaald door het geboorteland van de vader.” Daarnaast maakt het CBS “onderscheid tussen personen met één of twee in het buitenland geboren ouders.”

In het CPB-rapport *Immigration and the Dutch Economy* – waarvan het huidige rapport een actualisatie en uitbreiding is – werd aangenomen dat de niet-westerse tweede generatie zich qua integratie halverwege zou bevinden tussen de niet-westerse eerste generatie immigrant en de ‘gemiddelde Nederlander’. In het huidige rapport is deze gedachte een stap verder gezet door de mate van integratie niet aan te nemen, maar te berekenen op basis van de beschikbare data. Berekenen is beter dan aannemen, maar evenwel zijn de uitkomsten met onzekerheden omgeven. Er is daarom geprobeerd bij het schatten aan de veilige, optimistische kant te blijven (Zie Box 5.1).

In de resterende paragrafen van dit hoofdstuk komt eerst de nettobijdrage van individuen met een tweede generatie migratieachtergrond aan bod (§5.2). Vervolgens wordt een vergelijking gemaakt met eerste generatie immigranten met dezelfde migratieachtergrond, d.w.z. uit dezelfde herkomstregio (§5.3). Daarna wordt ingegaan op het verschil in nettobijdrage tussen mensen met één, dan wel twee in het buitenland geboren ouders (§5.4). De laatste paragraaf handelt over de integratie van de tweede generatie (§5.5).

5.2 Nettobijdrage van personen met een 2e generatie migratieachtergrond

In deze paragraaf worden de nettobijdragen besproken van Nederlanders met een tweede generatie migratieachtergrond. Deze nettobijdragen zijn in Figuur 5.1 weergegeven voor de indeling van de wereld in 42 herkomstregio’s.¹⁹¹ Personen met een tweede generatie migratieachtergrond zijn per CBS-definitie in Nederland geboren. Als referentiecategorie wordt daarom een in 2016 geboren autochtoon gebruikt, die over zijn of haar levensloop ongeveer ‘budgetneutraal’ is met een nettobijdrage van –€ 3.000.

Voor slechts enkele van de 42 herkomstregio’s geldt dat de tweede generatie een aanzienlijke positieve nettobijdrage levert.¹⁹² In de praktijk gaat het om een tiental landen, die vooral in Noordwest-Europa en Oost-Azië liggen. Voor Zwitserland¹⁹³, Scandinavië en China¹⁹⁴ ligt de positieve nettobijdrage van de tweede generatie op € 15.000 à € 20.000. De hoogste nettobijdragen van de hier onderscheiden tweede generatie groepen komen voor rekening van Japanners (+€ 95.000) met een tweede generatie

¹⁹⁰ CBS, *Begrippen*, opgehaald 15-12-2020 van: <https://www.cbs.nl/nl-nl/onze-diensten/methoden/begrippen/migratieachtergrond>

¹⁹¹ Zie voor de cijfers op het niveau van de 19-deling en een selectie van de 42-deling Tabel 5.1.

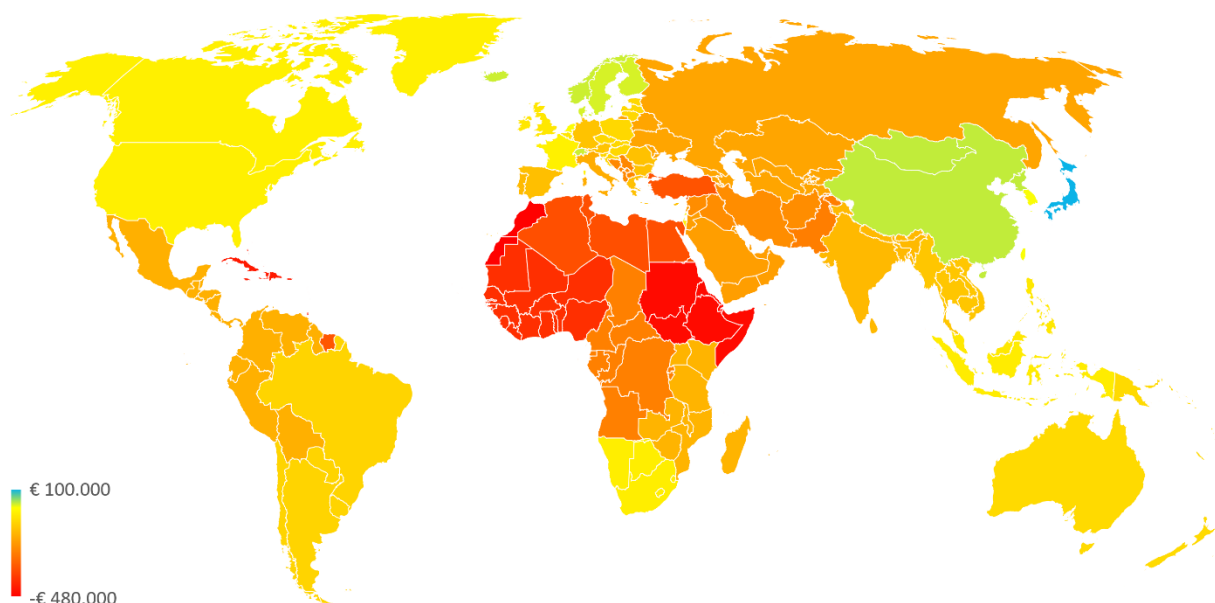
¹⁹² Daarnaast zijn er twee regio’s – Frankrijk en Noord-Amerika – waarvoor geldt dat de gemiddelde nettobijdrage van personen met een tweede generatie migratieachtergrond rond nul ligt.

¹⁹³ Het gaat om de regio EFTA, dwerg staten en crown dependencies en daar valt Liechtenstein ook onder.

¹⁹⁴ Het gaat om de regio China, Mongolië en Noord-Korea, maar in de praktijk vooral China.

migratieachtergrond.¹⁹⁵ Voor de ‘Aziatische tijgers’ (Zuid-Korea, Taiwan, Hong Kong en Singapore) is de nettobijdrage ‘budgetneutraal. Voor Israël en Frankrijk is de integratie voor de tweede generatie op 95% geschat en alhoewel die groepen het dus relatief ‘goed doen’ zijn er toch al nettokosten die per individu met een tweede generatie migratieachtergrond rond € 30.000 liggen.

Voor het overgrote deel van de herkomstregio’s leveren personen met een tweede generatie migratieachtergrond echter een negatieve nettobijdrage over de levensloop. Voor voormalig Joegoslavië, Aruba en de (voormalige) Antillen, Suriname, Pakistan, Turkije en West- en Noord-Afrika liggen de nettokosten ruwweg op twee à drie ton per persoon. Uitschieters in negatieve zin zijn West-Afrika (–€ 390.000), de Caraïben (–€ 435.000), de regio Hoorn van Afrika en Soedan (–€ 460.000) en Marokko (–€ 480.000).

Figuur 5.1 Nettobijdrage van personen met een tweede generatie migratieachtergrond voor 42 herkomstregio’s, bij blijvende vestiging (geen remigratie). Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.

5.3 1^e vs. 2^e generatie: het komt niet automatisch goed met de volgende generatie

In deze paragraaf wordt de nettobijdrage van de eerste en tweede generatie vergeleken. Uit de aard der zaak bestaat er een belangrijk verschil tussen de eerste en tweede generatie. De eerste generatie komt overwegend op volwassen leeftijd en daarom zijn overheidsuitgaven voor zaken als jeugdzorg en onderwijs voor deze groep gemiddeld relatief laag. Voor alle personen die behoren tot de tweede generatie worden die kosten wel volledig betaald door de overheid. Dat maakt – zoals in §5.2 is getoond – dat maar weinig tweede generatie groepen een grote positieve nettobijdrage leveren, want daarvoor is nodig dat men qua onderwijs en arbeidsmarkt (veel) beter presteert dan autochtonen.

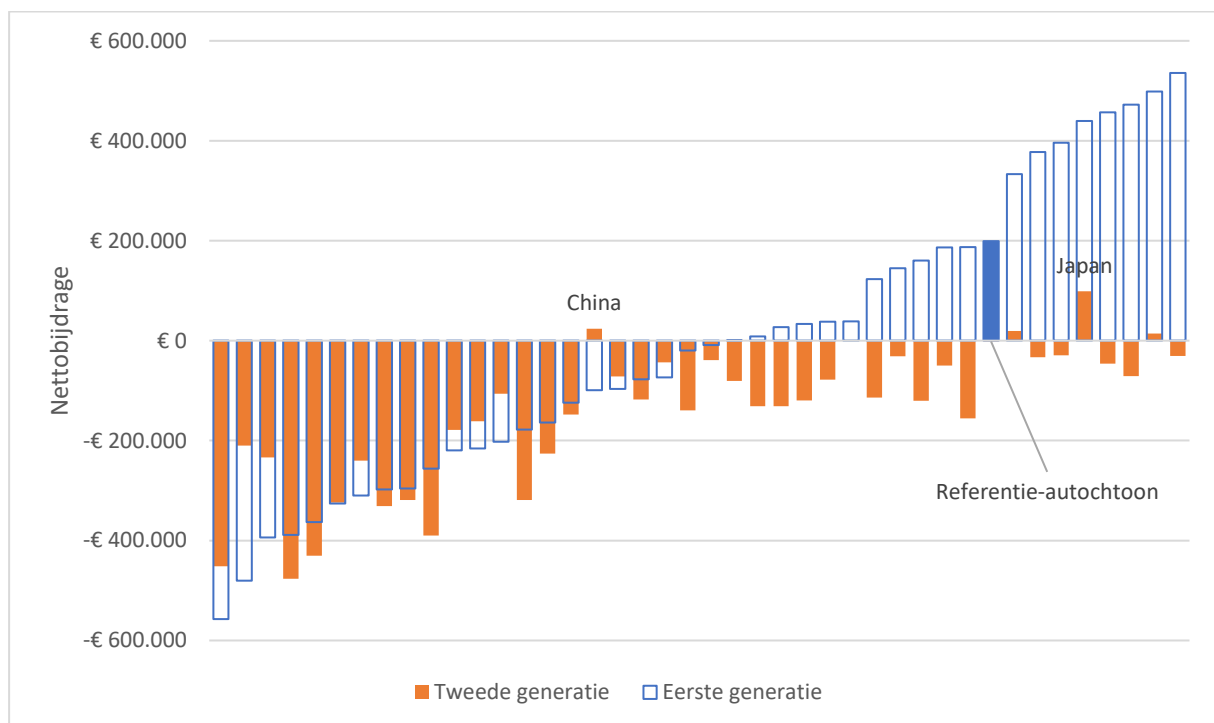
Daarnaast is er een zekere asymmetrie wat betreft de nettobijdrage van de eerste en tweede generatie. De kinderen van eerste generatie immigranten met een positieve of zeer hoge nettobijdrage hebben – een enkele uitzondering daar gelaten, zie §5.2 – zelf geen nettobijdrage die bijzonder sterk afwijkt van de nettobijdrage van een in 2016 geboren autochtoon (zie Figuur 5.2). Andersom leveren

¹⁹⁵ Kanttekening hierbij is dat het bij Japanners om een relatief kleine groep gaat, die noodgedwongen wegens bestaande de CBS-indelingen (Japan is zowel westers als Aziatisch) los van de regio Oost-Azië is ingedeeld.

kinderen van immigranten met een grote negatieve nettobijdrage, zelf vaak ook een forse negatieve nettobijdrage.

Over het algemeen is er dus sprake van een asymmetrie die er uit bestaat dat een hoge positieve nettobijdrage van de ouders meestal slechts beperkt doorwerkt in de nettobijdrage van de kinderen, terwijl een forse negatieve nettobijdrage van de ouders vaak wel samenhangt met een forse negatieve nettobijdrage van de kinderen.

Voor de geobserveerde asymmetrie is de volgende, tentatieve verklaring te geven. Immigratie zou idealiter voor de eerste generatie moeten leiden tot een flinke positieve nettobijdrage vanwege het uitsparen van opleidingskosten. Voorwaarde is wel dat immigranten (arbeidsmarkt)karakteristieken hebben die minstens even goed zijn dan die van autochtonen. In dat geval lijken hun kinderen – mits geïntegreerd – qua arbeidsmarktprestaties veelal op autochtonen en zal hun nettobijdrage net als bij autochtonen ongeveer ‘budgetneutraal’ zijn.

Figuur 5.2 Nettobijdrage van personen met een eerste generatie (open blauwe balken) en tweede generatie (dichte oranje balken) migratieachtergrond voor 42 herkomstregio's. De volledig blauwe balk geeft de nettobijdrage voor de referentie-autochtoon, een denkbeeldige immigrant met het migratiegedrag en de pensioenopbouw van de gemiddelde eerste generatie immigrant en voor het overige de eigenschappen van de gemiddelde autochtoon.¹⁹⁶ Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.

Als de immigranten echter een (forse) negatieve bijdrage leveren, dan hebben ze veelal (arbeidsmarkt)karakteristieken die (veel) minder goed zijn dan die van autochtonen. Immers, ondanks het uitsparen van hun opleidingskosten leveren ze niet de forse positieve nettobijdrage die men op basis van deze besparing zou mogen verwachten. Die minder goede karakteristieken werken dan meestal door

¹⁹⁶ Niet goed zichtbaar in de figuur is de zeer geringe nettobijdrage van de 'tweede generatie referentie-autochtoon', d.w.z. een persoon met het remigratiegedrag van de gemiddelde ingezetene met tweede generatie migratieachtergrond en voor het overige de eigenschappen van de gemiddelde autochtoon.

in de tweede generatie. Alleen voor herkomst China¹⁹⁷ is de nettobijdrage voor de eerste generatie negatief en voor de tweede generatie positief. Dit is echter een notoire uitzondering: eerste generatie Chinese immigranten hadden een laag opleidingsniveau en dito inkomen, maar hun kinderen hebben zeer hoge citoscores en vertonen derhalve goede school- en arbeidsmarktprestaties wat leidt tot een hoge nettobijdrage (zie ook Hoofdstuk 9).

Het adagium ‘het komt wel goed met de volgende generaties’ gaat niet op: indien immigratie bij de eerste generatie een fors negatief budgettair effect heeft, zullen volgende generaties die kosten in de praktijk zelden goed maken. Voor groepen waarvoor de eerste generatie door de besparingen op onderwijs e.d. een (flinke) positieve nettobijdrage levert, zit de winst voor de schatkist bij de eerste generatie. De daaropvolgende generaties zullen indien ze goed geïntegreerd zijn – net als autochtonen – meestal ongeveer ‘budgetneutraal’ zijn. Voor groepen waarvoor de eerste generatie een (forse) negatieve nettobijdrage levert is dat meestal terug te voeren op een laag opleidingsniveau en dito inkomen. De kans dat de tweede en volgende generaties dit compenseren is nihil. De onderwijs- en arbeidsmarktprestaties zullen voor de tweede generatie doorgaans ook matig zijn – een enkele uitzondering als China daargelaten. En zelfs als de tweede generatie goed integreert leveren ze net als de gemiddelde autochtoon slechts een kleine negatieve of positieve nettobijdrage.¹⁹⁸ Het ‘komt dus niet vanzelf goed met volgende generaties’. Indien beleidsmakers willen dat immigranten een positieve nettobijdrage leveren zal men dus bij de eerste generatie goed moeten selecteren op een hoge kans op een forse positieve nettobijdrage. Zoals in Hoofdstuk 9 zal blijken is het opleidingsniveau een goed selectie criterium. ↵

5.4 Nettobijdrage 2e generatie: één vs. twee in het buitenland geboren ouders

Er zijn onder de tweede generatie aanzienlijke verschillen in nettobijdrage tussen personen met één, dan wel twee in het buitenland geboren ouders, die op kunnen lopen tot een kwart miljoen euro per persoon. Uit Figuur 5.3 is af te lezen dat personen met één ouder met een Nederlandse achtergrond en één ouder met een migratieachtergrond gemiddeld genomen een grotere positieve, dan wel minder negatieve nettobijdrage leveren dan personen met twee ouders in het buitenland geboren ouders. Dit verschil is voor sommige groepen aanzienlijk en het grootst voor Latijns-Amerika (circa € 210.000) en Aruba en de (voormalige) Antillen (circa € 270.000). Voor Azië (circa € 20.000) en Turkije (circa € 25.000) is het verschil daarentegen erg klein. Ook voor de Europese Unie en de regio Overig buiten Europa zijn de verschillen relatief klein.

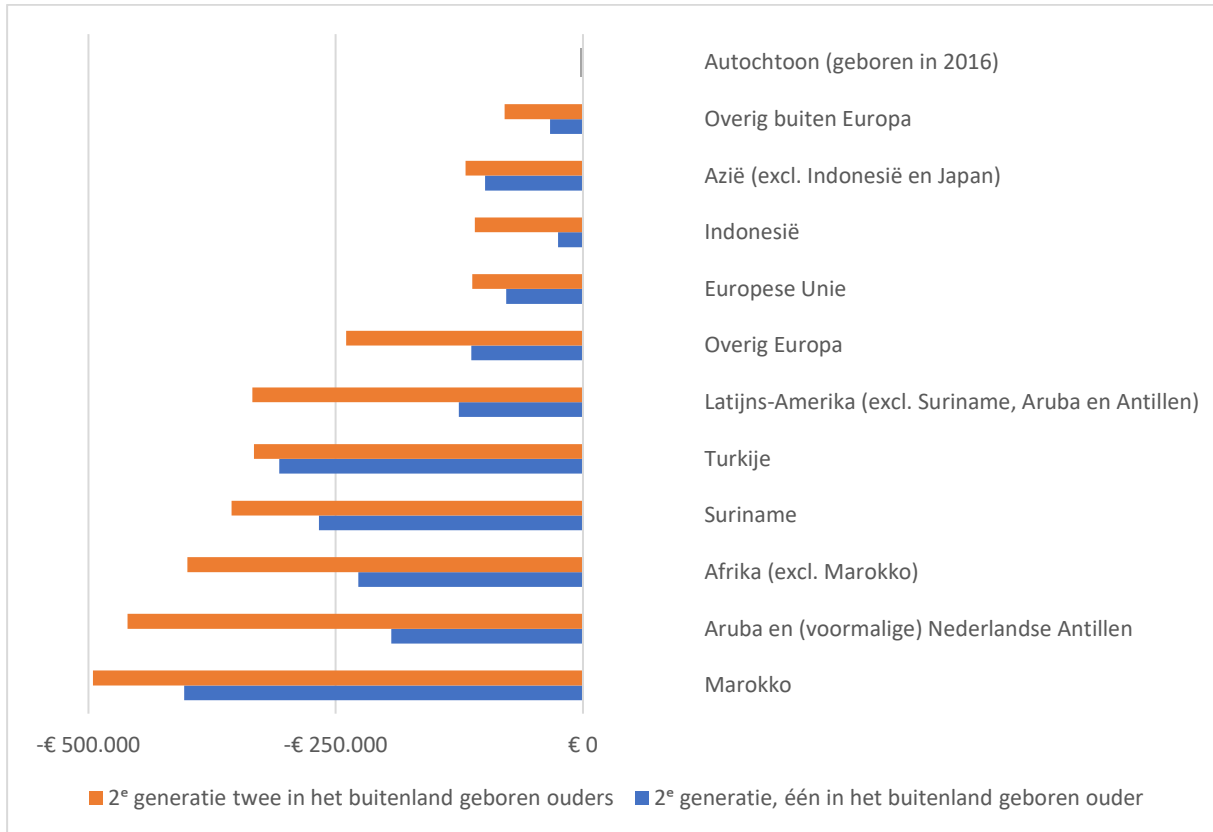
Geen van de 22 in Figuur 5.3 getoonde tweede generatie groepen levert een positieve nettobijdrage. De minst negatieve nettobijdrage komt van Indonesiërs (veelal Indische Nederlanders) met één ouder met een Nederlandse achtergrond (–€ 25.000). Merk op dat alle tweede generatie groepen in deze geografische indeling een (veel) lagere nettobijdrage leveren dan in 2016 geboren autochtonen (–€ 3.000). ↵

Voor de geconstateerde verschillen zijn verschillende verklaringen denkbaar. Een mogelijke verklaring kan (zelf)selectie zijn, bijvoorbeeld doordat hoger opgeleiden met migratieachtergrond vaker een

¹⁹⁷ Het gaat om de regio China, Mongolië en Noord-Korea, maar in de praktijk vooral China.

¹⁹⁸ Dit geldt nog sterker als men contant maakt, omdat dit het relatieve gewicht van de eventuele positieve nettobijdragen van toekomstige generaties verkleint.

gemengde relatie aangaan.^{199 200} Een indicatie hiervoor is dat kinderen uit gemengde relaties vrijwel altijd hogere citoscores hebben dan kinderen met twee in het buitenland geboren ouders. Citoscores zijn zeer bepalend voor het niveau van de hoogst behaalde opleiding. Citoscores hangen ook sterk samen met inkomen, arbeidsdeelname, uitkeringsgebruik en tal van andere indicatoren en zijn daarmee zeer bepalend voor de nettobijdrage over de levensloop.

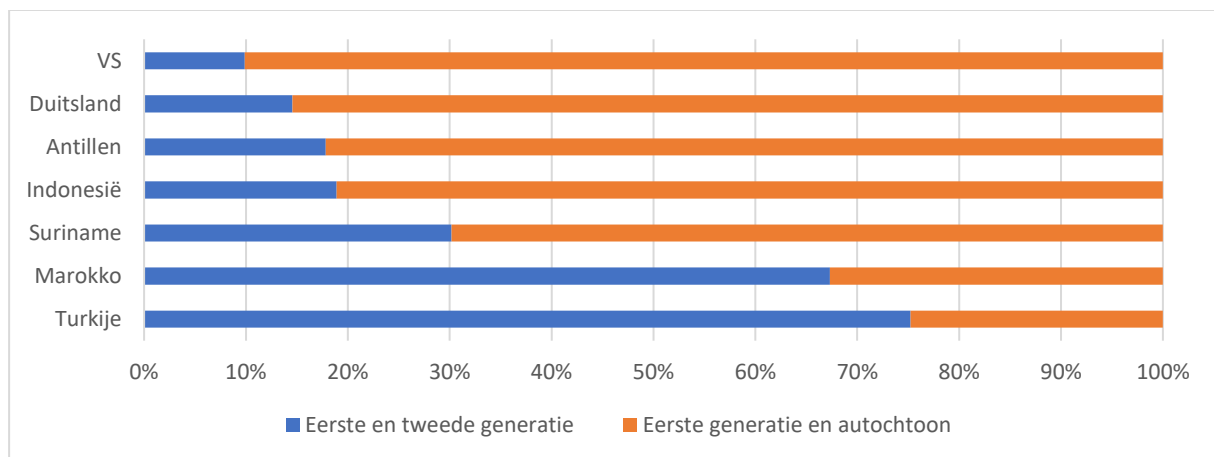
Figuur 5.3 Nettobijdrage van personen met een tweede generatie migratieachtergrond, naar herkomstgroep en het aantal in het buitenland geboren ouders voor 11 herkomstregio's. De nettobijdrage van een in 2016 geboren autochtoon is weergegeven met een grijze balk (moeilijk zichtbaar in de figuur vanwege het geringe bedrag). Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.

Echter, de hiervoor genoemde hogere citoscores van kinderen met één in Nederland geboren ouder zijn wellicht ook terug te voeren op oudergebonden eigenschappen die gunstig zijn voor goede schoolprestaties en citoscores. Een indicatie hiervoor is dat het positieve effect op de citoscores van één in Nederland geboren ouder groter is voor herkomstgroepen met een lage gemiddelde citoscore en kleiner of nihil is voor groepen met een citoscore die even hoog of hoger is dan de citoscore van autochtonen (zie Hoofdstuk 9). Welke oudergebonden eigenschappen mogelijk van invloed zijn dient verder onderzocht te worden.

¹⁹⁹ Voor bepaalde herkomstgroepen geldt bijvoorbeeld dat middelbaar en/of hoger opgeleiden (t.o.v. lager opgeleiden) vaker een partner kiezen met een Nederlandse achtergrond en/of een tweede generatie achtergrond (t.o.v. een eerste generatie achtergrond), Wachter, G., & de Valk, H. A. G. (2018)

²⁰⁰ Er zijn ook andere indicaties, bijvoorbeeld een samenhang tussen opleidingsniveau van een allochtone ouder en de acceptatie van de keuze van zijn of haar kind voor een autochtone partner, Huijnk, W., Dagevos, J., Gijsberts, M., & Andriessen, I. (2015), blz. 98

Een factor die deze potentiële verklaringen nog zou kunnen beïnvloeden is dat in Nederland geboren ouders zowel een Nederlandse achtergrond kunnen hebben als een migratieachtergrond. Dit hangt onder andere samen met de mate waarin men in Nederland binnen de eigen groep een partner zoekt, dan wel een ‘gemengde relatie’ aangaat met een autochtoon. Daarin bestaan aanzienlijk verschillen (zie Figuur 5.4) tussen bijvoorbeeld Antilianen (relatief veel gemengde relaties) en Turken (relatief weinig gemengde relaties). Dit zou kunnen verklaren waarom in Figuur 5.3 het verschil tussen één dan wel twee in het buitenland geboren ouders voor Antilianen veel groter is dan voor Turken. Bij de eerste groep zal de in Nederland geboren ouder veel vaker een autochtoon zijn en dat geeft mogelijk een groter positief effect op de citoscores dan een in Nederland geboren ouder met een tweede generatie migratieachtergrond. Deze materie zal nader toegelicht worden in Hoofdstuk 0 dat handelt over opleidingsniveau en citoscore.

Figuur 5.4 Partnerkeuze voor paren met één in het buitenland geboren partner (eerste generatie) en één in Nederland geboren partner; relatief aandeel van koppels ‘eerste en tweede generatie’ versus koppels ‘eerste generatie en autochtoon’. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline.

5.5 Integratie van de 2e generatie

In het CPB-rapport *Immigration and the Dutch Economy* uit 2003²⁰¹ werd bij het berekenen van de budgettaire effecten van immigratie aangenomen dat mensen met een tweede generatie niet-westerse migratieachtergrond het verschil in arbeidsmarktprestaties met de ‘gemiddelde Nederlander’ voor de helft overbruggen hadden. In de huidige studie is dit idee uitgebreid naar 41 herkomstregio’s en is de mate van integratie niet gebaseerd op een aanname, maar voor elke groep op basis van beschikbare data berekend.

De mate van integratie is in eerste instantie berekend op basis van de beschikbare gegevens over de waargenomen nettobijdrage per leeftijdsjaar van tweede generatie personen tot ongeveer 50 jaar oud. Deze blijken voor de meeste leeftijdsjaren sterk samen te hangen met de citoscores van de tweede generatie, zoals die waargenomen zijn over de periode 2006-2018. Van dit gegeven is mede gebruik gemaakt om de nettobijdrage voor de tweede helft van het leven te schatten.²⁰² De schoolprestaties en arbeidsmarktprestaties over de eerste helft van het leven zijn namelijk zeer bepalend voor het carrièreverloop over de rest van het leven.²⁰³

²⁰¹ Roodenburg, H., R. Euwals & H. ter Rele (2003)

²⁰² Zie de Technische appendix voor details.

²⁰³ Zie de Technische appendix voor details.

De mate van integratie van de tweede generatie in Tabel 5.1 weergegeven in de kolom 'sociaaleconomische integratie'. In deze tabel staat 100% integratie gelijk aan 'volledig geïntegreerd'. De nettobijdrage is dan bij benadering gelijk aan die van autochtonen. In navolging van de CPB-studie uit 2003 is de groep eerste generatie niet-westerse immigranten als referentiegroep²⁰⁴ genomen voor 'niet geïntegreerd', oftewel 0% geïntegreerd. In Tabel 5.1 zijn de belangrijkste herkomstgroepen opgenomen en een aantal groepen waarvan de tweede generatie opvallend goed (meer dan 95%) of slecht (minder dan 15%) geïntegreerd zijn.²⁰⁵ Te zien is dat er grote verschillen zijn tussen de verschillende regio's en landen.

Voor slechts een beperkt aantal landen en regio's is de tweede generatie even goed of beter geïntegreerd dan autochtonen. Het gaat voornamelijk om de Scandinavische landen en Zwitserland (110%) en enkele Oost-Aziatische landen, met name Japan (128%), China (115%) en de Aziatische tijgers (Zuid-Korea, Hong Kong, Taiwan en Singapore, 104%). Verder vallen Frankrijk, Noord-Amerika en Israël op (allen 95%).

Voor een aantal landen en regio's geldt dat de tweede generatie juist opvallend slecht is geïntegreerd volgens de hier gebruikte maatstaf. Vier regio's en herkomstlanden scoren zelfs onder 25%: West-Afrika (13%), Caraïben (5%), de regio Hoorn van Afrika en Soedan (0%) en Marokko (-4%). Vooral dat laatste is opvallend, omdat Marokko tot de vier grote 'klassieke' niet-westerse herkomstlanden behoort en er daarom inmiddels al bijna een halve eeuw een redelijk omvangrijke tweede generatie groep is. Dat zegt veel over de hardnekkigheid van de achterstand op de eveneens in Nederland geboren autochtonen. Er is voor de Marokkaanse tweede generatie wel progressie ten opzichte van de Marokkaanse eerste generatie²⁰⁶, maar niet ten opzichte van de niet-westerse eerste generatie als geheel.

De hier gepresenteerde integratiemaat is beleidsrelevant. Het draait bij deze integratiemaat namelijk om meer dan bijvoorbeeld arbeidsmarktprestaties en uitkeringsgebruik. Zoals in Hoofdstuk 9 nader wordt toegelicht vertonen nettobijdrage, citoscores en de daarop gebaseerde integratiemaat een sterke onderlinge samenhang. Citoscores hangen samen met tal van indicatoren voor sociaaleconomische integratie op uiteenlopende terreinen als criminaliteit, zorg, onderwijs, sociale zekerheid en zelfs culturele indicatoren. Citoscores correleren bovendien tussen de generaties en hangen buitengewoon sterk samen met het opleidingsniveau. Dat betekent dat het opleidingsniveau van de ouders als voorspeller gebruikt kan worden voor het eigen arbeidsmarktsucces en het integratiesucces van de kinderen en zelfs kleinkinderen. Dat er zulke grote groepsverschillen zijn in de mate van integratie én dat er indicatoren zijn om de mate van integratie te voorspellen, is zowel voor het integratiebeleid als het toelatingsbeleid zeer relevant.

---

²⁰⁴ Met enkele aanpassingen; o.a. heeft de eerste generatie per definitie geen Nederlandse geboortezorg nodig en de tweede generatie wel. Daarom zijn zorgkosten en kinderbijslag voor jonge kinderen gelijk gesteld aan autochtonen.

²⁰⁵ Preciezer: alle herkomstgroepen uitgesplitst tot de 19-deling (zie de Begrippenlijst en Technische appendix), aangevuld met alle groepen uit de 42-deling die meer dan 95% geïntegreerd zijn en alle groepen die minder dan 15% geïntegreerd zijn.

²⁰⁶ Bij vergelijking met eerste generatie 0-jarigen, zonder remigratie, waarvoor de nettokosten per individu op € 555.000 liggen.

Tabel 5.1 Kindertal van eerste generatie immigranten, per vrouw en het deel daarvan dat tot de tweede generatie gerekend is, zonder en met remigratie (links). Geschatte mate van integratie van de tweede generatie (midden). Nettobijdrage van de tweede generatie, per individu en effectief (d.w.z. als gevolg van de immigratie van één enkele immigrant van de eerste generatie) zonder en met remigratie (rechts). Geselecteerde landen en regio's. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.

Groep	Kindertal eerste generatie			sociaal- economi- sche inte- gratie	Tweede generatie		
	per vrouw	waarvan gen. 2 zonder remi- gratie	met remi- gratie		Nettobijdrage (x €1.000)		
					per indi- vidu	zonder remi- gratie	met remi- gratie
Referentie-autochtoon	1,65	1,08	0,63	100%	-3	-1	-3
Alle immigranten	1,71	1,12	0,66	45%	-249	-140	-72
Westers	1,41	0,93	0,50	81%	-84	-39	-19
Europese Unie	1,40	0,94	0,50	83%	-84	-39	-19
West-Europa	1,47	1,05	0,53	81%	-85	-44	-21
Frankrijk	1,55	1,17	0,60	95%	-30	-17	-9
Noord-Europa	1,52	0,92	0,46	95%	-36	-17	-8
Scandinavië ¹	1,50	1,08	0,53	110%	14	8	2
GIPS-landen	1,37	0,96	0,50	70%	-134	-64	-30
MOE-landen	1,56	1,03	0,58	85%	-84	-43	-23
Overig Europa	1,48	0,97	0,62	64%	-177	-86	-49
EFTA ³	1,52	1,13	0,71	110%	19	11	4
Voorm. Joegoslavië	1,48	0,92	0,59	53%	-226	-104	-59
Voorm. Sovjet-Unie	1,58	1,04	0,66	68%	-162	-84	-48
Overig buiten Europa	1,41	0,91	0,42	92%	-37	-17	-8
Noord-Amerika	1,51	1,00	0,45	95%	-30	-15	-7
Oceanië	1,56	1,11	0,52	82%	-71	-39	-17
Japan	1,39	0,75	0,36	128%	99	37	14
Indonesië	1,42	0,78	0,46	92%	-39	-15	-9
Niet-westers	2,00	1,30	0,82	31%	-321	-208	-114
Turkije	2,15	1,37	0,99	27%	-324	-223	-142
Marokko	2,83	1,75	1,32	-4%	-476	-417	-281
Afrika⁴	2,73	1,84	1,11	27%	-322	-297	-151
Noord-Afrika	2,83	1,63	1,06	26%	-331	-270	-149
Sub-Sahara Afrika	3,35	2,29	1,37	27%	-319	-366	-185
West-Afrika	3,29	2,02	1,22	13%	-390	-394	-198
Hoorn van Afrika	3,54	2,58	1,52	0%	-452	-583	-291
Azië⁶	1,73	1,18	0,75	77%	-112	-66	-38
Oost-Azië	1,68	1,23	0,68	111%	16	10	3
China ⁷	1,72	1,29	0,71	115%	24	16	5
Aziatische tijgers ⁸	1,54	1,06	0,59	104%	1	1	-1
Zuidoost-Azië	1,85	1,25	0,80	83%	-82	-51	-31
Indisch subcontinent	1,97	1,30	0,74	67%	-171	-111	-55
West-Azië	2,23	1,49	1,03	62%	-184	-137	-84
Israël	2,17	1,55	1,08	95%	-31	-24	-19
Suriname	1,61	0,75	0,52	32%	-319	-119	-72
Aruba en (voorm.) Antillen	1,64	1,08	0,61	35%	-319	-173	-85
Latijns-Amerika²	1,94	1,24	0,72	61%	-180	-111	-57
Caraïben	2,03	1,16	0,68	5%	-431	-251	-125

¹Denemarken, Zweden en Finland ²Excl. Voorm. Antillen en Suriname. ³Incl. dwergstaten en crown dependencies ⁴Excl. Marokko. ⁵Hoofdzakelijk Zuid-Afrika, ⁶Excl. Indonesië en Japan. ⁷Incl. Mongolië en Noord-Korea ⁸Zuid-Korea, Taiwan, Hong Kong en Singapore

Het is zonneklaar dat dit rapport normatief omstreden kennis bevat. In dat opzicht ligt het in het verlengde van mijn proefschrift (Van de Beek, J. H., 2010) dat handelt over de productie van kennis over de economische effecten van immigratie, met als verschil, dat ik nu zelf in de rol zit van uitvoerend onderzoeker die bezig is met een kosten en baten berekening. Bij dit hoofdstuk heeft mij dat veel hoofdbreken gekost.

In het CPB-rapport *Immigration and the Dutch Economy* uit 2003 werd aangenomen dat de niet-westerse tweede generatie qua integratie halverwege tussen de niet-westerse eerste generatie en autochtonen in zou zitten. Er was toen kennelijk onvoldoende data voor een berekening. Inmiddels is er meer data voor de eerste helft van het leven en vooral voor de eerste 35 leeftijdjaren. Op basis van die data wilde ik als uitvoerend onderzoeker van het huidige onderzoeksrapport de analyse een stap verder zetten dan het CPB in 2003 deed, namelijk de mate van integratie niet aannemen, maar berekenen op basis van de beschikbare data.

Berekenen van de nettobijdrage van de tweede generatie is zekerder dan aannemen, maar tegelijkertijd ook met meer onzekerheid omgeven dan de berekeningen voor de eerste generatie. Voor de eerste generatie zijn meer gegevens beschikbaar. Voor de tweede generatie is er vanaf ongeveer het 36^e leeftijdjaar soms weinig data. Vanaf 48 jaar is er zelfs niet voor alle groepen data. Daarnaast zijn er zogenaamde cohorteffecten: personen met een tweede generatie migratieachtergrond die werden geboren in de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw, hebben vaak hogere nettobijdragen dan latere cohorten. Dit heeft veelal te maken met een overgang van beperkte elitemigratie naar meer massale en minder selectieve immigratie. Meenemen van data vanaf ongeveer het 44^e leeftijdjaar jaar geeft door die cohorteffecten waarschijnlijk een te rooskleurig beeld.

Om die onzekerheid te minimaliseren heb ik naar beste eer en geweten een viertal methoden ontwikkeld om de mate van integratie te schatten. Ik heb mij daarbij gericht op de jonge tweede generatie, omdat ik met het oog op hoofdstuk 6 en 7 de best mogelijke schatting wilde maken voor de kinderen van immigranten die immigrerden of zullen immigreren in de periode 1995-2040. Op basis van het gemiddelde van deze vier methoden heb ik de nettobijdrage van de tweede generatie berekend.

De eerste twee methoden gebruiken data tot het 56^e leeftijdjaar en zijn hoogstwaarschijnlijk te optimistisch door cohorteffecten. De eerste van deze methoden filtert cohorteffecten deels uit en komt daardoor gemiddeld inderdaad lager uit dan de tweede methode, die vrijwel zeker te optimistisch is. De derde methode filtert cohorteffecten op een andere manier uit, door alleen data tot het 48^e leeftijdjaar te gebruiken. Deze methode geeft lagere schattingen, die waarschijnlijk echter eveneens te optimistisch zijn voor de doelgroep; de in Nederland geboren kinderen van immigranten die immigrerden of zullen immigreren in de periode 1995-2040.

De vierde methode schat de mate van integratie door extrapolatie vanuit de waargenomen nettobijdragen van de tweede generatie tot het 42^e leeftijdjaar. Deze methode geeft maximaal 10 procentpunt lagere schattingen van de integratie van de minst geïntegreerde groepen dan de voor het huidige rapport gebruikte schatting. Echter, van de vier gebruikte methoden is de vierde het meest direct gekoppeld aan de doelgroep. Beperkt men de vierde methode tot de eerste 35 leeftijdjaren – wat gezien de beschikbaarheid van data ook alleszins verdedigbaar is – dan valt de integratieschatting gemiddeld nog maximaal 15 procentpunt lager uit voor de minst geïntegreerde groepen. Gebruikt men bij de vierde methode andersom alle data over de eerste 48 leeftijdjaren dan komt men in de buurt van voor het huidige rapport gebruikte schatting, terwijl men dan aantoonbaar voor veel groepen positieve cohorteffecten meetelt (zie voor meer info de Technische appendix).

Vanwege voornoemde onzekerheden wilde ik graag aan de veilige kant blijven: liever een te optimistische, dan een te pessimistische schatting. Op zich een goed uitgangspunt, maar op een gegeven moment betrapte ik mij er op dat ik teveel ‘aan de veilige kant’ wilde blijven. Ik liet mij teveel beïnvloeden door het besef dat de resultaten van het huidige rapport onder een vergrootglas gelegd zullen worden, bijvoorbeeld door mensen die dit type onderzoek en de daaruit voortvloeiende bevindingen om normatieve redenen op voorhand afwijzen. Aanvankelijk had ik daarom alleen de eerste drie methoden gebruikt, terwijl ik er van overtuigd was dat dit niet ‘aan de veilige kant blijven’, maar ronduit te optimistisch zou zijn. Vandaar dat ik uiteindelijk besloten heb ook de vierde methode voor een kwart mee te wegen in de berekening.

Het effect per procentpunt integratie op het totaalbedrag is bij remigratie gemiddeld circa € 1.000 en voor de groepen met de laagste integratie maximaal € 2.000. Er van uitgaande dat de *range* meest waarschijnlijke uitkomsten ligt tussen de eerste en vierde methode, kunnen de bedragen € 6.000 hoger of € 20.000 lager zijn.

Jan van de Beek

Box 5.1 Bespiegelende opmerkingen Jan van de Beek over de schatting van de nettobijdrage van de 2^e generatie.

6 Nettobijdrage van de 1^e en 2^e generatie samen

Door Jan van de Beek, §6.5 door Jan van de Beek, Hans Roodenburg en Joop Hartog

6.1 Inleiding

In het vorige hoofdstuk werden voor een aantal herkomstgroepen de nettobijdragen per individu gegeven voor personen met een tweede generatie migratieachtergrond. Voor de berekeningen in de rest van dit rapport zijn echter alle kosten en baten van de tweede generatie toegerekend aan de eerste generatie. Dit is voor wat betreft het toelatingsbeleid de meest beleidsrelevante benadering. Immers, het toelatingsbeleid betreft primair immigranten – dat wil zeggen, personen met een eerste generatie migratieachtergrond – en de tweede generatie wordt per definitie in Nederland geboren. Als een eerste generatie immigrant wordt toegelaten tot het land – al dan niet vergezeld van diens eveneens eerste generatie kinderen – dan is de nettobijdrage van de eventueel in Nederland geboren tweede generatie kinderen dus een uitvloeisel van die beleidsbeslissing.

Men kan bij het berekenen van de totale nettobijdrage voor eerste en tweede generatie samen niet zonder meer de bedragen van de eerste en tweede generatie bij elkaar optellen. Dat zou voor veel herkomstgroepen tot forse onderschatting of overschatting van de nettobijdrage leiden. In de huidige studie is daarom rekening gehouden met remigratie, vruchtbaarheid en het feit dat een deel van de kinderen in het herkomstland geboren wordt en dus niet tot de tweede, maar tot de eerste generatie behoort.

Daarnaast spelen verschillen in vruchtbaarheid een rol. Het kindertal per vrouw (tweede kolom Tabel 5.1) voor vrouwen met een eerste generatie migratieachtergrond is geschat op basis van cijfers van het CBS en de VN. Dit kindertal kan echter niet zonder meer gebruikt worden. Eerst is het kindertal gehalveerd, om het kindertal per vrouw om te rekenen naar het kindertal per immigrant. Vervolgens moeten de in het buitenland geboren (eerste generatie) kinderen worden afgetrokken, om het gemiddeld aantal in Nederland geboren tweede generatie kinderen te verkrijgen (derde kolom Tabel 5.1).²⁰⁷

Voor de scenario's met remigratie, moet ook rekening gehouden worden met de remigratiekansen van zowel de eerste als de tweede generatie. De remigratiekansen in deze studie zijn gebaseerd op data vanaf 1995 en migratie is steeds dynamischer geworden. Veel jonge eerste generatie immigranten verlaten Nederland bijvoorbeeld alweer vóóordat ze de vruchtbare leeftijd bereiken. Daarnaast remigreert ook een deel van de tweede generatie. In de huidige studie is aangenomen dat in Nederland geboren kinderen met hun ouders meegaan als deze remigreren vóór hun 18^e levensjaar en dat ze in Nederland blijven als hun ouders remigreren nádat ze 18 jaar zijn geworden.

Van de kinderen die remigreren zijn alleen de nettokosten voor de verblijfsjaren in Nederland meegenomen in de berekening. De nettokosten van kinderen waarvan de ouders helemaal niet remigreerden zijn wel volledig meegenomen. Ook als de ouders pas remigreerden nadat het kind 18 jaar of ouder was, zijn alle nettokosten voor het kind meegenomen in de berekening. Voor de scenario's met remigratie is met al deze effecten rekening gehouden (vierde kolom Tabel 5.1).

Een en ander heeft tot gevolg dat slechts een deel van de nettobijdrage van een individu met een tweede generatie migratieachtergrond wordt toegerekend aan de eerste generatie (zesde tot achtste

---

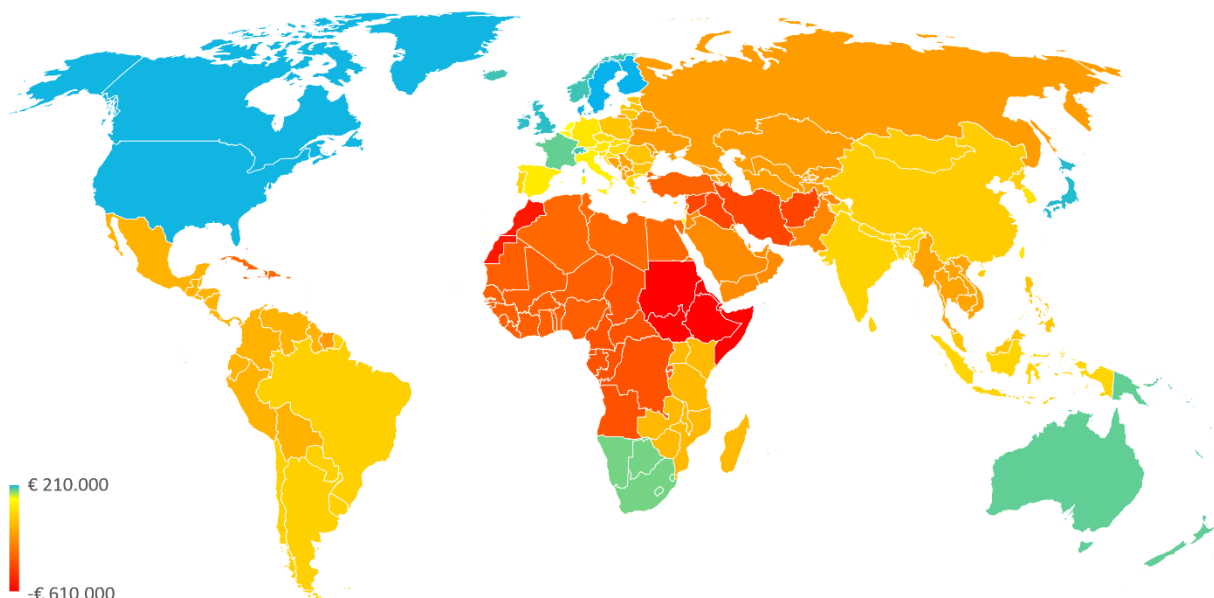
²⁰⁷ Voor de eenvoud is uitgegaan van de aanname dat halvering van het kindertal per vrouw het kindertal per immigrant (mannen en vrouwen samen) oplevert. Zie verder de Technische appendix.

kolom Tabel 5.1). In geval er sprake is van remigratie is dit gemiddeld slechts ongeveer een derde, maar de verschillen tussen groepen zijn in dit opzicht aanzienlijk door grote verschillen in remigratiekansen.

6.2 Nettobijdrage 1^e plus 2^e generatie voor 42 herkomstregio's met remigratie

In deze paragraaf worden de resultaten besproken van de kosten en baten voor de eerste en tweede generatie samen, m.a.w. voor eerste generatie immigranten en hun kinderen. Het sommeren van de nettobijdrage van de eerste en tweede generatie kan op verschillende manieren gebeuren. Gaat men uit van blijvende vestiging van de eerste generatie, dan speelt remigratie voor de tweede generatie nauwelijks een rol. Neemt men echter bij de eerste generatie de remigratie²⁰⁸ wél mee, dan moet dit ook voor de tweede generatie gebeuren. In deze paragraaf wordt het geval gepresenteerd waarbij de remigratie van zowel de eerste als de tweede generatie is verrekend, op de wijze zoals uiteengezet in §6.1.

Bij remigratie moet een belangrijke kanttekening worden geplaatst. Voor immigranten die in Nederland werken – zeker degenen met veel verdien capaciteit – is het aannemelijk dat er goede perspectieven zijn bij vertrek uit Nederland. Voor immigranten die in Nederland een uitkering ontvangen – zeker degenen met weinig verdien capaciteit – is er daarentegen een gerede kans dat men er bij vertrek juist op achteruit gaat. Zoals in §2.2 uiteengezet is dergelijke zelfselectie op uitkeringsafhankelijkheid inderdaad waarschijnlijk. Evenzo is het niet ondenkbaar dat de remigratiekansen van eerste generatie immigranten met schoolgaande, in Nederland geboren kinderen lager zijn dan de remigratiekansen van kinderloze eerste generatie immigranten. Dergelijke zelfselectie kan van invloed zijn op de nettobijdrage. Een nadere analyse van dit vraagstuk valt echter buiten het bestek van dit rapport.

Figuur 6.1 Nettobijdrage van eerste generatie immigranten en hun kinderen voor 42 herkomstregio's, met remigratie. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.

De resultaten voor de totale nettobijdrage van eerste en tweede generatie zijn weergegeven in Figuur 6.1 en tevens in Tabel 4.3 (kolom 'Met remigratie, Totaal'). Voor Japan, Noord-Amerika, Scandinavië

²⁰⁸ Met remigratie wordt vertrek naar het land van herkomst of een ander land bedoeld.

en de Britse eilanden, Scandinavië gelden de grootste positieve nettobijdragen met bedragen rond twee ton per persoon.

Grote negatieve nettobijdragen gelden voor de herkomstregio's Caraïben, Turkije en Noord-, Centraal- en West-Afrika met bedragen ruim drie ton negatief. Voor de asielherkomstregio Afghanistan, Iran, Syrië en Irak liggen de nettokosten op bijna vier ton en voor Marokko op ruim vijf ton. De asielherkomstregio Hoorn van Afrika en Soedan spant de kroon met nettokosten van bijna zes ton.

In grote lijnen geldt dat westerse immigranten een positieve nettobijdrage leveren en niet-westerse een negatieve. Er zijn echter een aantal uitzonderingen. Nadere inspectie van Tabel 4.3 brengt aan het licht dat er naast de regio Zuidelijk Afrika twee nog niet genoemde niet-westerse regio's zijn waarvan de immigranten een positieve bijdrage leveren. Allereerst de Aziatische tijgers (Zuid-Korea, Taiwan, Hong Kong en Singapore) met ongeveer +€ 15.000. Daarnaast vallen ook immigranten uit Israël met een nettobijdrage van ongeveer +€ 60.000 in positieve zin op.

Onder de nog niet genoemde westerse regio's springen immigranten uit de asielherkomstregio's voormalig Joegoslavië en de voormalige Sovjetunie er uit met een negatieve nettobijdrage van ongeveer anderhalf ton. Voor Bulgarije, Roemenië, Polen en de Baltische staten en geldt een negatieve bijdrage van circa –€ 70.000. Voor Hongarije, Tsjechië, Slowakije, Slovenië en Kroatië ligt de nettobijdrage daarentegen net onder nul. Een mogelijke verklaring voor het verschil is elitemigratie van vluchtelingen uit voormalig Tsjechoslowakije (1968)²⁰⁹, maar dat zou nader onderzocht moeten worden. Tot slot geldt ook voor Portugal en de regio Griekenland en Cyprus een bescheiden negatieve nettobijdrage.

6.3 Nettobijdrage 1e plus 2e generatie voor 42 herkomstregio's, blijvende vestiging

In deze paragraaf wordt de nettobijdrage gegeven voor eerste generatie immigranten en hun kinderen in geval er sprake is van blijvende vestiging, met andere woorden, als er géén sprake is van remigratie. In de praktijk is er bij immigratie ook altijd sprake van remigratie. Toch is het van belang om ook het budgettaire effect te kennen van immigratie bij blijvende vestiging. Kennis van het effect van remigratie is bijvoorbeeld beleidsrelevant bij de vraag of men er naar moet streven hooggekwalficeerde kennismigranten tijdelijk of permanent te laten verblijven.

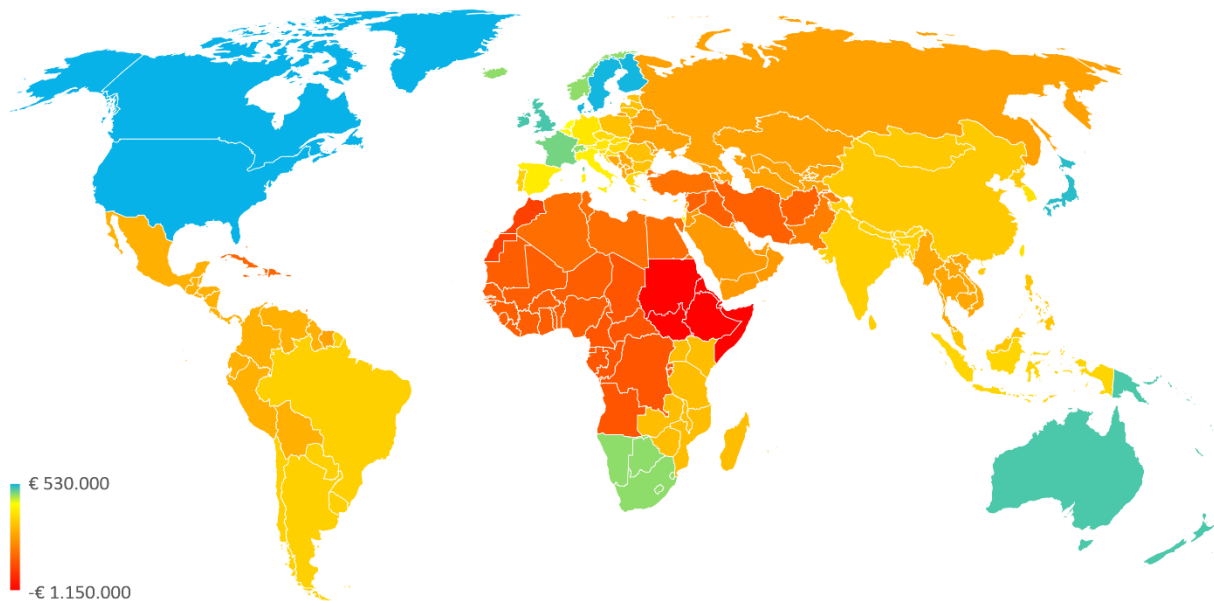
Daarnaast speelt bij remigratie zelfselectie ten aanzien van de nettobijdrage wellicht een rol. De remigratiekansen zijn voor de gemiddeld goed presterende arbeidsmigranten bijvoorbeeld veel hoger dan voor de slecht presterende asielmigranten. Ook is het denkbaar (zie §2.2) dat er negatieve zelfselectie optreedt ten aanzien van uitkeringsafhankelijkheid, in die zin dat van een bepaalde herkomstgroep mensen zonder uitkering vaker remigreren dan mensen mét uitkering.

In Figuur 6.2 en tevens in Tabel 4.3 (kolom 'Zonder remigratie, Totaal') zijn de nettobijdragen voor eerste en tweede generatie gezamenlijk gegeven voor het geval er geen remigratie is. Bij de analyse zonder remigratie beperkt men zich dus tot de vraag wat immigranten en hun kinderen nettobijdragen in geval van blijvende vestiging. Deze wereldkaart lijkt sterk op die in Figuur 6.1, met dien verstande dat alle bedragen – zowel de positieve als de negatieve – in absolute zin een stuk groter zijn, met een bereik tussen een half miljoen euro positief voor Noord-Amerika en ruim één miljoen euro negatief voor de Hoorn van Afrika en Soedan. Het verschil tussen wel en geen remigratie kan oplopen tot

---

²⁰⁹ Verdere uitsplitsing laat zien dat immigranten (1e en 2e generatie samen) met een Hongaarse migratieachtergrond een negatieve nettobijdrage leveren.

ongeveer drie ton bij positieve bedragen en vijf ton bij negatieve bedragen. Daarbij worden zowel de positieve als de negatieve bedragen (in absolute zin) groter indien er geen remigratie is. Remigratie dempt dus het fiscale effect van immigratie, zowel voor positieve als voor negatieve bedragen.

Figuur 6.2 Nettobijdrage van eerste generatie immigranten en hun kinderen voor 42 herkomstregio's bij blijvende vestiging (m.a.w. zonder remigratie). Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.

6.4 Nettobijdrage 1^e (vanaf 1995) plus 2^e generatie naar motief en herkomstregio

In deze paragraaf worden de kosten en baten besproken van de immigratie naar motief en regio voor de eerste en tweede generatie samen. Daarbij wordt de analyse in §4.6 verfijnd door een verdere uitsplitsing naar de 12-deling in wereldregio's en worden de kosten voor de tweede generatie meegeerekend. Uiteraard heeft de tweede generatie zelf geen migratiemotief en het motief is daarom afgeleid van het migratiemotief van de ouders.

Zoals gezegd (§4.6) heeft het migratiemotief voor de eerste generatie²¹⁰ betrekking op gegevens vanaf 1995, waardoor er geen direct effect is van gastarbeid en aan dekolonisatie gerelateerde migratie. Gastarbeiders waren veelal geselecteerd om ongeschoolde arbeid te verrichten in vaak zeltogende industrietakken. Veel van die industrieën werden uiteindelijk gesaneerd of verplaatst naar lagelonenlanden, waardoor de gastarbeiders massaal werkloos raakten. Niet lang na het stopzetten van het wervingsbeleid verzeilde Nederland in een diepe economische crisis. Omdat die crisis ook nog min of meer samenviel met de vrij massale immigratie uit Suriname rond de Surinaamse onafhankelijkheid, begon die migratie eveneens onder een ongelukkige economisch gesternte. Deze ontwikkelingen hebben de arbeidsmarktpositie van de genoemde groepen negatief beïnvloed. Echter, de hier beschreven resultaten hebben voor de eerste generatie betrekking op personen die vanaf 1995 immigrerden, dus minstens 10 jaar na het economische dal midden jaren tachtig.

²¹⁰ Dit in tegenstelling tot de berekening voor de tweede generatie, die betrekking heeft op gegevens van kinderen van immigranten die vóór 1995 zijn geïmmigreerd en kinderen van immigranten die sinds 1995 zijn geïmmigreerd.

Tabel 6.1 Nettobijdrage (x € 1000) naar herkomstregio, migratiemotief en generatie, met remigratie (voor de 1^e generatie: alleen immigratie v.a. 1995). Bron: eigen berekening op basis van CBS-microdata.

	Arbeid			Studie		
	Gen. 1	Gen. 2	Gen. 1 & 2	Gen. 1	Gen. 2	Gen. 1 & 2
Totaal	153	-33	120	-34	-52	-86
Westers	161	-11	150	9	-14	-5
Europese Unie	141	-12	129	75	-10	65
Indonesië	21	-6	15	-37	-6	-43
Overig buiten Europa	624	-2	623	11	0	11
Overig Europa	98	-31	67	-35	-47	-82
Niet-westers	90	-60	30	-74	-82	-156
Afrika	51	-92	-41	-113	-112	-226
Azië	127	-19	108	-49	-20	-69
Latijns-Amerika	173	-38	136	-44	-57	-101
Marokko	-140	-135	-274	-111	-231	-342
Suriname	-42	-58	-100	-79	-108	-186
Turkije	21	-68	-47	-14	-134	-147
	Gezinsmigratie			Overig		
	Gen. 1	Gen. 2	Gen. 1 & 2	Gen. 1	Gen. 2	Gen. 1 & 2
Totaal	-182	-96	-279	-120	-62	-182
Westers	-103	-24	-127	-67	-26	-92
Europese Unie	-71	-26	-96	-15	-20	-35
Indonesië	-148	-9	-157	-78	-6	-84
Overig buiten Europa	-40	-5	-45	73	-12	61
Overig Europa	-183	-53	-237	-177	-45	-222
Niet-westers	-263	-149	-411	-232	-99	-331
Afrika	-260	-185	-446	-266	-196	-462
Azië	-250	-43	-293	-210	-37	-247
Latijns-Amerika	-181	-62	-243	-142	-72	-214
Marokko	-318	-339	-656	-237	-169	-405
Suriname	-229	-127	-357	-169	-59	-228
Turkije	-276	-188	-464	-213	-89	-301
	Onbekend (vanaf 1995)			Asiel		
	Gen. 1	Gen. 2	Gen. 1 & 2	Gen. 1	Gen. 2	Gen. 1 & 2
Totaal	-138	-76	-215	-392	-84	-475
Westers	-26	-30	-56	-251	-49	-299
Europese Unie	-35	-34	-69	-251	-49	-299
Indonesië	-45	-6	-51			
Overig buiten Europa	135	-13	122			
Overig Europa	-99	-48	-148	-251	-49	-299
Niet-westers	-188	-101	-288	-433	-110	-543
Afrika	-169	-129	-298	-422	-215	-637
Azië	-119	-34	-152	-439	-107	-546
Latijns-Amerika	-174	-80	-253	-405	-90	-495
Marokko	-244	-175	-419	-405	-90	-495
Suriname	-184	-56	-240			
Turkije	-204	-76	-280	-405	-90	-495
(Voormalige) Antillen	-229	-88	-317			
Niet-westers overig				-405	-90	-495
West-Azië				-442	-108	-550

De resultaten zijn gegeven in Tabel 6.1 voor de generaties afzonderlijk en in Figuur 6.3 voor het totaal voor de eerste en tweede generatie samen. Voor het overzicht zijn de nettobijdragen voor overige motieven en onbekend motief in Figuur 6.3 samengenomen. Alle in de rest van deze paragraaf genoemde nettobijdragen zijn voor de eerste en tweede generatie samen.

Voor enkele groepen is de groepsomvang gering. Voor Aruba en de (voormalige) Nederlandse Antillen (nettobijdrage –€ 320.000²¹¹) is er alleen voor immigranten met onbekend motief voldoende data. Ook voor het motief asiel zijn de aantallen voor de meeste herkomstregio's klein. Daarom wordt voor asielmigranten uit Marokko, Turkije en Latijns-Amerika dezelfde nettobijdrage gerapporteerd (–€ 495.000).²¹²

In alle drie de grafieken in Figuur 6.3 is immigratie uit de Europese Unie als referentie opgenomen. Beleidsmatig gezien is onder het huidige vrije verkeer van arbeid, de migratie binnen de EU geen beleidskeuze, maar meer een effect van marktkrachten en dergelijke. Laten we asielmigratie buiten beschouwing, dan zijn er voor migratie van buiten de EU meer beleidsmogelijkheden om de instroom te beïnvloeden. Daarom is intra-EU migratie hier als referentie genomen om beleidskeuzes ten aanzien van de andere regio's op te kunnen baseren. Voor de leesbaarheid worden de bedragen afgerond, de precieze bedragen zijn te vinden in Tabel 6.1.

Immigranten uit de Europese Unie leveren voor arbeids- en studiemigratie een positieve fiscale bijdrage van respectievelijk +€ 130.000 en +€ 65.000. Voor EU-gezinsmigratie is er een negatieve nettobijdrage van een ton. Ook EU-migranten met overig motief (circa –€ 35.000) en onbekend motief (circa –€ 70.000) leveren een negatieve nettobijdrage. Hieronder zal de informatie over de andere herkomstregio's in de drie grafieken van Figuur 6.3 op hoofdlijnen vergeleken worden met de Europese Unie.

Te zien is (Figuur 6.3 boven) dat van alle groepen, de arbeidsmigranten uit de regio Overig buiten Europa (Japan, Oceanië, Canada en de VS) met ruim zes ton positief veruit de grootste bijdrage leveren aan de schatkist van alle hier onderscheiden groepen. Immigranten uit de regio Overig Europa leveren van de vier groepen in Figuur 6.3 (boven) de kleinste nettobijdrage, die alleen voor arbeidsmigranten positief is (+€ 70.000). Overig Europa is een zeer diverse regio, met welvarende landen als Noorwegen en Zwitserland, maar ook typische asielregio's als voormalig Joegoslavië en de voormalige Sovjetunie. Westerse asielzoekers leveren een nettobijdrage van minus drie ton, het grootste negatieve bedrag voor de vier hier onderscheiden westerse groepen.

Voor de 'niet-westerse' (delen van) continenten (zie Figuur 6.3 midden) geldt dat arbeidsmigranten uit Latijns-Amerika een positieve nettobijdrage leveren die met € 135.000 iets hoger is dan die van arbeidsmigranten uit de Europese Unie. Voor arbeidsmigranten uit Azië is de fiscale bijdrage met € 110.000 net iets kleiner dan voor immigranten uit de EU. Hierbij moet bedacht worden dat arbeidsmigratie veelal samengaat met gezinsmigratie en die is gemiddeld genomen erg kostbaar met nettokosten van circa tweeënhalve tot drie ton voor Latijns-Amerika en Azië en vierenhalf ton voor Afrika.

---

²¹¹ NB: deze paragraaf heeft betrekking op immigratie vanaf 1995 en daarom wijkt dit bedrag af van het bedrag in Tabel 4.3.

²¹² Voor een enkele andere combinaties van motief en herkomst zijn de aantallen eveneens relatief klein, maar deze resultaten worden wel gepresenteerd. Dat geldt met name voor arbeidsmigratie uit Suriname en Indonesië en voor immigratie met overig motief uit Indonesië. Zie voor meer details de Technische appendix.

Figuur 6.3 Nettobijdrage van eerste generatie immigranten en hun kinderen, naar migratiemotief en herkomstregio; migratie uit de Europese Unie en drie clusters van herkomstregio's vergeleken. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.

Arbeidsmigranten uit Afrika leveren een (negatieve) nettobijdrage van –€ 40.000. Voor de eerste generatie arbeidsmigranten uit Afrika is er weliswaar een batig saldo over de levensloop, maar dat wordt teniet gedaan door hogere nettokosten verbonden aan de tweede generatie. Studiemigranten uit Azië en Latijns-Amerika leveren een negatieve nettobijdrage. Studiemigranten uit Afrika leveren zelfs een forse negatieve nettobijdrage van ruim twee ton. Voor de motieven overig en onbekend zijn de nettokosten voor Azië, Afrika en Latijns-Amerika groot, met bedragen van ruwweg twee à vier ton negatief. De nettokosten zijn het grootst voor het motief asiel: ruim vijf ton voor Azië en zes ton voor Afrika. Daarmee zijn de nettokosten van asielmigratie uit Afrika het hoogst van alle hier onderscheiden groepen.

Voor de ‘klassieke’ niet-westerse herkomstlanden Turkije, Marokko en Suriname liggen de nettobijdragen voor elk motief ruim onder de corresponderende waarden voor migratie uit de Europese Unie (zie Figuur 6.3 onder). Immigranten uit deze landen leveren voor alle motieven – inclusief arbeidsmigratie – een negatieve nettobijdrage.

Voor arbeidsmigranten met een Turkse achtergrond is er voor de eerste generatie een bescheiden positieve nettobijdrage (€ 20.000) en dat is relatief hoog ten opzichte van bijvoorbeeld eerste generatie gezinsmigranten uit Turkije die een forse negatieve bijdrage laten zien van bijna drie ton. Een mogelijke verklaring is dat gezinsmigratie meer gerelateerd is aan de oorspronkelijke gastarbeid die negatief geselecteerd was op menselijk kapitaal als opleiding e.d., terwijl de huidige Turkse studie- en arbeidsmigratie meer positief geselecteerd is op menselijk kapitaal. Een indicatie bij Turkse arbeidsmigranten is dat de dertigers een hogere nettobijdrage hebben dan de veertigers en vijftigers, wat duidt op een cohorteffect. Dit zou echter nader onderzocht moeten worden. Als dat zo is zou de nettobijdrage van Turkse arbeidsmigranten in de toekomst hoger uit kunnen vallen. Vooralsnog leveren de huidige Turkse arbeidsmigranten voor eerste en tweede generatie samen een negatieve nettobijdrage van ongeveer –€ 45.000.

Bij Marokkaanse arbeidsmigranten gaat het om een bedrag van circa –€ 275.000 voor de eerste en tweede generatie samen. Opvallend is dat bij Marokkaanse arbeidsmigranten ook de eerste generatie een forse negatieve bijdrage levert. Dat is opmerkelijk omdat de berekening voor de eerste generatie gebaseerd is op immigratie vanaf 1995, zodat in de berekening géén direct effect van gastarbeid is meegenomen. Ook bij Surinaamse arbeidsmigranten levert de eerste generatie een (kleinere) negatieve nettobijdrage, terwijl ook voor deze groep geldt dat de migratie vanaf 1995 nauwelijks beïnvloed kan zijn door de eerdere migratiebewegingen na de Surinaamse onafhankelijkheid. Daarnaast is ook de nettobijdrage van Turkse en Indonesische arbeidsmigranten relatief laag.

Waarschijnlijk speelt hierbij een rol dat het migratiemotief dat door het CBS als hoofdmotief is aange-merkt – en dat ook voor de huidige studie is gebruikt – niet altijd het eigenlijke migratiemotief is geweest. De mate waarin dat het geval is zou de nettobijdrage van arbeidsmigranten negatief kunnen beïnvloeden, omdat immigranten met andere motieven gemiddeld een lagere nettobijdrage leveren. Een indicatie hiervoor is het uitkeringsgebruik van studie- en arbeidsmigranten. In Tabel 6.2 is het aantal uitkeringsontvangers te zien per 100 werkenden na 2, 5 of 10 verblijfsjaren. Het gaat hier om migranten die op het moment van immigratie een leeftijd hadden tussen 20 en 40 jaar, dus

pensioenuitkeringen spelen nog geen rol en ook arbeidsongeschiktheid zou normaliter een geringe rol moeten spelen.²¹³

Tabel 6.2 Aantal uitkeringsontvangers per 100 werkenden voor immigranten naar migratieachtergrond en migratiemotief, na 2, 5 of 10 verblijfsjaren. De immigranten immigreerden in de periode 1999-2014 en hadden op het moment van immigratie een leeftijd tussen 20 en 40 jaar. Groepen met in totaal minder dan 100 waarnemingen zijn onderstreept. Bron: CBS-statline.

Regio	Studie			Arbeid		
	2 jaar	5 jaar	10 jaar	2 jaar	5 jaar	10 jaar
Noord-Amerika	0	0	0	0	0	0
Oceanië	0	0	0	0	0	0
Zuid-Afrika	0	0	0	0	0	0
EFTA (alleen Zwitserland en Noorwegen)	0	0	0	1	0	0
Denemarken, Zweden en Finland	0	0	0	1	0	0
Japan, Zuid-Korea en Taiwan	0	1	0	0	0	0
Indonesië, Filippijnen en Thailand	0	3	9	0	0	0
India	1	1	0	1	2	4
China	9	7	9	5	7	7
MOE-landen	0	3	7	6	8	8
België, Frankrijk, Duitsland en Oostenrijk	2	2	5	2	6	9
Verenigd Koninkrijk en Ierland	4	0	0	2	4	10
Griekenland, Italië, Portugal en Spanje	0	2	0	3	7	13
Brazilië	0	3	11	1	5	14
Overig (Latijns-)Amerika	7	7	16	7	12	16
Egypte	6	12	25	3	10	22
Suriname	10	13	16	10	28	27
Turkije	8	11	29	9	15	30
Pakistan	7	21	26	15	19	32
Ghana en Nigeria	20	32	48	8	19	33
Overig Azië	28	27	24	10	22	34
Marokko	10	25	29	18	35	48
Voormalig Sovjet-Unie (excl. Baltische staten)	19	30	41	15	35	50
Voormalig Joegoslavië (excl. Slovenië en Kroatië)	21	25	34	15	25	52
Overig Afrika	58	45	64	33	46	59
Afghanistan, Iran, Syrië en Irak	149	91	78	81	97	82
Eritrea, Ethiopië, Soedan en Somalië	290	211	109	88	146	133

Voor immigranten met een migratieachtergrond in een EU/EFTA land is het migratiemotief gebaseerd op het afgeleide migratiedoel dat door het CBS is bepaald (op basis van het feitelijke gedrag van de immigrant in de periode na aankomst). Voor immigranten met een migratieachtergrond in een niet-EU/EFTA land is het migratiemotief gebaseerd op gegevens van de Immigratie en Naturalisatie Dienst

²¹³ In de gebruikte CBS-statline-tabel worden de waarden afgerond op veelvouden van 5. Dit kan zorgen voor afrondingsfouten. In alle gevallen is het totaal aantal waarnemingen voor de betreffende combinatie van verblijfsduur, herkomstregio en migratiemotief tenminste 100 en/of is het aantal uitkeringsontvangers gelijk aan 0. CBS-statline, *Immigranten; migratiereden, sociaaleconomische categorie, 1999-2016*, opgehaald 12-12-2022 van: <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/84140NED/table?dl=634FD>

(IND). Daarbij is uitgegaan van de eerst verleende vergunning (immigranten immigreren en remigreren soms meermalen).²¹⁴

De registratie van het migratiemotief door de IND weerspiegelt vaak niet het daadwerkelijke gedrag van immigranten en de uitkeringsafhankelijkheid onder geregistreerde studie- en arbeidsmigranten uit onder meer Afrika en het Midden-Oosten is onwaarschijnlijk hoog. Men zou verwachten dat arbeidsmigranten gedurende hun verblijf relatief vaak werken en relatief weinig gebruik maken van uitkeringen. Ze komen immers om te werken. Dat is bij arbeidsmigranten uit veel westerse herkomstregio's en bijvoorbeeld ook Zuid-Afrika en Zuid-Korea inderdaad het geval. Echter, voor veel landen in Afrika en het Midden-Oosten en bijvoorbeeld ook voor Suriname, voormalig Joegoslavië en de voormalige Sovjetunie ligt het aantal uitkeringsontvangers per 100 werkenden na 10 verblijfsjaren op 30, 50 of zelfs meer. Dat verlaagt uiteraard de gemiddelde nettobijdrage van arbeidsmigranten uit de desbetreffende regio's. Duidelijk is dat een groot deel van de arbeidsmigranten die volgens de IND-statistieken kwamen met hoofdmotief arbeid uiteindelijk een uitkering heeft. Gezien deze soms onthutsend hoge aantallen dringt de vraag zich op of een deel van deze als arbeidsmigrant geclassificeerde migranten überhaupt ooit de oprechte intentie heeft gehad om tijdens het verblijf in Nederland langdurig aan het arbeidsproces deel te nemen. Iets vergelijkbaars geldt voor studiemigranten. Deze vraag is in het licht van de welvaarts-magneethypothese (§2.2 en §2.3) zeker een nader onderzoek waard. Dat is een zeer beleidsrelevante kwestie, omdat adequate toetsing, selectie en registratie van de verschillende migratiemotieven cruciaal is voor een *de facto* immigratieland als Nederland. ↵

Tabel 6.3 Nettobijdrage (x € 1.000) voor eerste generatie immigranten en hun kinderen naar herkomst en motief, met remigratie. Voor een aantal groepen zijn er te weinig data voor een berekening, deze velden zijn leeg gelaten. De berekening voor de eerste generatie is gebaseerd op data vanaf 1995, m.u.v. de berekening voor alle motieven in de laatste kolom, welke is gebaseerd op alle beschikbare data. (Voormalige) is inclusief Aruba. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.

	Arbeid	Studie	Overig	Onbekend	Gezin	Asiel	Alle motieven o.b.v.	
							migratie v.a. 1995	alle migratie
Overig buiten Europa	623	11	61	122	-45		267	195
Europese Unie	129	65	-35	-69	-96		60	36
Indonesië	15	-43	-84	-51	-157		-68	-24
Latijns-Amerika	136	-101	-214	-253	-243	-495	-131	-132
Overig Europa	67	-82	-222	-148	-237	-299	-166	-136
Azië	108	-69	-247	-152	-293	-546	-222	-189
Suriname	-100	-186	-228	-240	-357		-261	-185
(Voormalige) Antillen				-317			-289	-254
Afrika	-41	-226	-462	-298	-446	-637	-346	-331
Turkije	-47	-147	-301	-280	-464	-495	-347	-340
Marokko	-274	-342	-405	-419	-656	-495	-543	-542
Alle regio's	120	-86	-182	-215	-279	-475		

²¹⁴ Het CBS vermeldt in de tabeltoelichting bij deze Statline-tabel (zie vorige voetnoot): "Voor immigranten uit EU/EFTA-landen is de migratiereden gebaseerd op de afgeleide migratiedoelen die door het CBS zijn bepaald. Voor de immigranten uit niet-EU/EFTA-landen is de migratiereden gebaseerd op het migratiemotief dat van de IND komt. De gegevens in deze tabel over immigranten uit niet-EU/EFTA-landen zijn gebaseerd op de eerst verleende vergunning aan de immigrant (wat de basis vormt voor de migratiereden)." Vergelijk ook: CBS, *Statistiek Migratiemotieven*, opgehaald 12-12-2020 van: <https://www.cbs.nl/nl-nl/onze-diensten/methoden/onderzoeksomschrijvingen/korte-onderzoeksbeschrijvingen/statistiek-migratiemotieven>

In Tabel 6.3 zijn de resultaten handzaam samengevat. Voor deze indeling in wereldregio's zijn de resultaten op hoofdlijnen als volgt. Arbeidsmigratie is – in isolatie beschouwd – positief als de immigranten afkomstig zijn uit het westen, Latijns-Amerika of Azië (maar niet voor West-Azië en de MOE-landen, zoals dadelijk toegelicht zal worden). Echter, vanwege de hoge kosten voor gezinsmigratie is op basis van deze resultaten alleen een positief effect te verwachten van immigratie uit de EU en de herkomstregio Overig buiten Europa, die Japan, Noord-Amerika en Oceanië omvat. Dat zijn ook de enige twee herkomstregio die in Tabel 6.3 een batig saldo laten zien als men over alle motieven rekent. Asielmigratie en gezinsmigratie zijn fiscaal gezien altijd zeer negatief. Voor immigratie met overig of onbekend motief gelden eveneens (vaak forse) negatieve bedragen, met als gunstige uitzondering immigratie uit de herkomstregio Overig buiten Europa.

Tot slot is in Tabel 6.3 te zien dat aanzienlijke veranderingen hebben plaatsgevonden over de tijd. Omdat het migratiemotief pas vanaf 1995 wordt bijgehouden zijn alle berekeningen m.b.t. motief gebaseerd op data vanaf 1995. De totale nettobijdrage op basis van de data vanaf 1995 is weergegeven in de voorlaatste kolom van Tabel 6.3. In de laatste kolom is de nettobijdrage gegeven op basis van alle data (dus ook de data in de jaren tot 1995). Te zien is dat de nettobijdrage van immigranten uit de Europese Unie en de regio Overig buiten Europa hoger is als men alleen naar recente migratie vanaf 1995 kijkt. Voor alle andere groepen geldt juist dat de nettobijdrage van recente immigranten vanaf 1995 lager is.

De regio-indeling in Tabel 6.3 is ontleend aan het CBS en dient om in het volgende hoofdstuk een prognose van de kosten en baten van migratie te kunnen maken. Voor beleidsdoeleinden is deze indeling wellicht te grof als het gaat om regio's waar veel immigranten vandaan komen. In Figuur 6.4 zijn Afrika, Azië en de Europese Unie daarom verder opgesplitst in deelregio's. Vanwege databeperkingen is dit alleen gedaan voor gezins- en arbeidsmigratie.

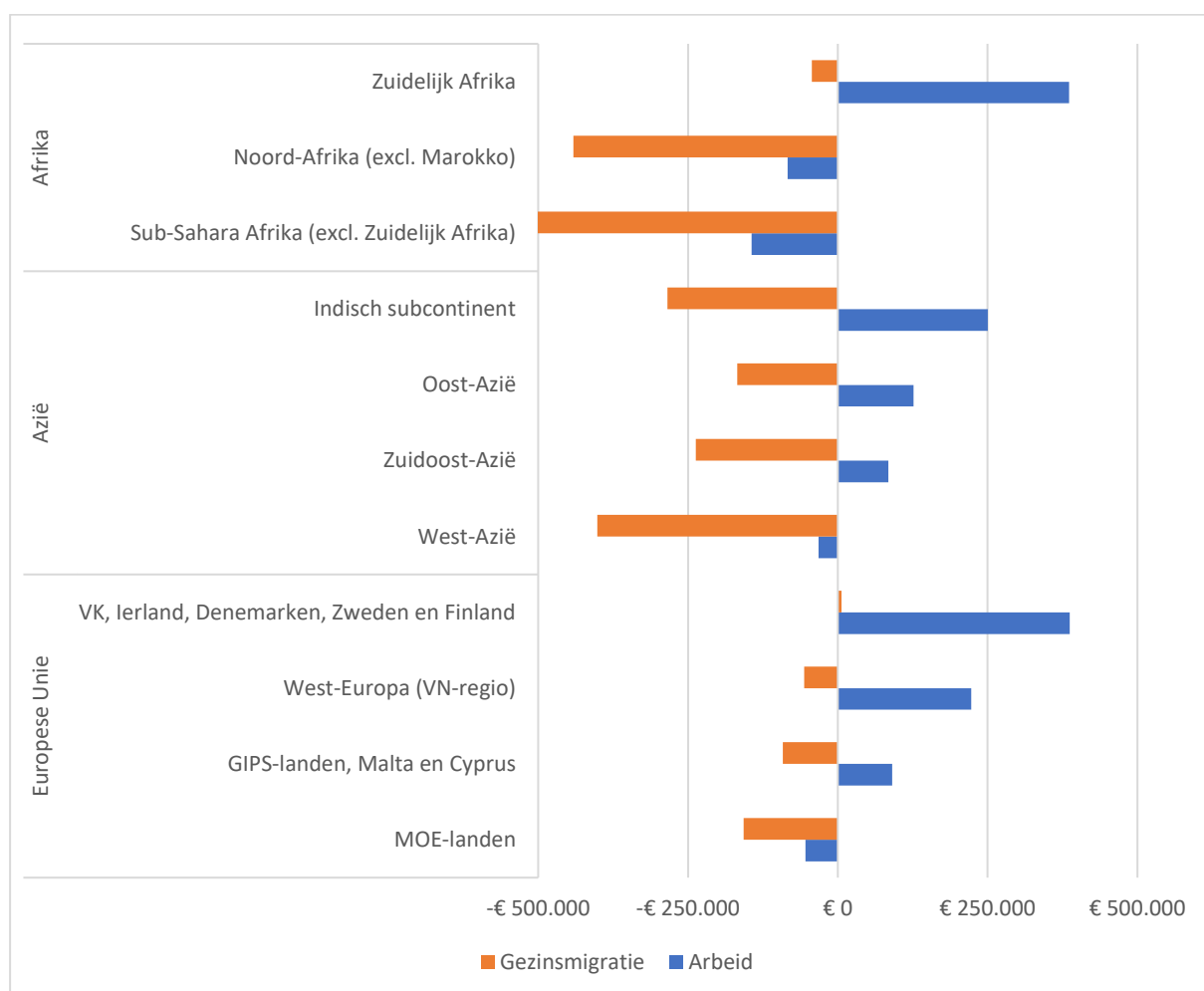
Omdat arbeidsmigratie altijd gepaard gaat met gezinsmigratie, worden beiden tegelijk in ogenschouw genomen. Omdat volgmigratie in de vorm van bijvoorbeeld gezinsmigratie op langere termijn vaak de oorspronkelijke migratie in omvang evenaart of overtreft, is het beleidsrelevant de nettobijdrage van gezinsmigranten en arbeidsmigranten te vergelijken. Stel bijvoorbeeld dat beleidsmakers bij het toelatingsbeleid de fiscale bijdrage van migranten als uitgangspunt nemen en per arbeidsmigrant één gezinsmigrant verwachten. In dat scenario zou een minimale voorwaarde voor een positief fiscaal effect *overall* zijn dat de fiscale baten van één arbeidsmigrant tenminste de eventuele nettokosten van één gezinsmigrant overtreffen. Voor een begrijpelijk betoog wordt in de rest van deze paragraaf dit eenvoudige scenario van één gezinsmigrant per arbeidsmigrant aangehouden.²¹⁵

---

²¹⁵ Dit scenario gaat uiteraard voorbij aan tal van subtiliteiten, zoals mogelijke verschillen tussen gezinsmigranten die zich bij arbeidsmigranten voegen en gezinsmigranten die zich bij asielmigranten voegen. Verder is de kans op blijvende vestiging veel hoger voor lager opgeleiden (\$9.12), wat invloed kan hebben op de mate van gezinsmigratie. Ook blijven de overige motieven buiten beeld. Het is verder in het algemeen niet eenvoudig de volmigratie per arbeidsmigrant in te schatten, Jennissen, R. (2011). Volgens ouder CBS-onderzoek "blijkt dat er tussen 1995 en 2001 per arbeidsmigrant sprake was van gemiddeld één volgmigrant", Verschuren, S., Gaalen, R. V., & Nicolaas, H. (2011). Recenter CBS-onderzoek vermeldt: "Voor elke 3,4 extra arbeidsmigranten ... kwam er in de periode 2001–2013 één extra gezinsmigrant naar Nederland. Daarnaast is er een sterke samenhang met de partnervraag", Van Duin, C., & Stoeldraijer, L. (2014). Hierin wordt echter de partnervraag (gezinsvormende migratie) niet gekwantificeerd. Een recente trend is dat steeds meer arbeidsmigranten komen met partner (ongeveer een derde) of met partner en kinderen (eveneens ongeveer een derde) en die trend leidt waarschijnlijk tot een hoger aantal gezinsmigranten per arbeidsmigrant, Hitzert, F. & van Wijk, M. (2019).

Kijkt men met deze ogen naar Figuur 6.4 dan zijn vier categorieën te onderscheiden. Alleen voor de regio VK, Ierland, Denemarken, Zweden en Finland laten zowel arbeidsmigratie als gezinsmigratie een batig saldo zien. Dat is de eerste categorie. De tweede categorie betreft migratie uit Zuidelijk Afrika en de VN-regio West-Europa (België, Luxemburg, Frankrijk, Duitsland en Oostenrijk), waarbij gezinsmigranten een negatieve nettobijdrage leveren, maar arbeidsmigranten een (in absolute zin) grotere positieve nettobijdrage. Voor deze categorie zou er bij een verhouding één gezinsmigrant per arbeidsmigrant een positief effect overall zijn.

Voor Oost- en Zuidoost-Azië, het Indisch subcontinent en de GIPS-landen (Griekenland, Italië, Portugal en Spanje) worden de nettobaten van één arbeidsmigrant overtroffen door de nettokosten van één gezinsmigrant. Voor deze categorie zou er bij één gezinsmigrant per arbeidsmigrant *overall* een negatief fiscaal effect zijn.²¹⁶ Dit is de derde categorie.

Figuur 6.4 Nettobijdrage naar herkomstregio en migratiemotief (arbeids- en gezinsmigratie) voor eerste generatie immigranten en hun kinderen. GIPS-landen zijn: Griekenland, Italië, Portugal en Spanje. Bron: eigen berekening op basis van CBS-microdata.

²¹⁶ Of dit daadwerkelijk zo is hangt af van de verhouding tussen de verschillende migratiemotieven. Bij de GIPS-landen blijkt het aantal gezinsmigranten relatief gering t.o.v. het aantal arbeidsmigranten waardoor het totaal van waargenomen arbeidsmigratie en gezinsmigratie toch een batig saldo oplevert.

De vierde categorie wordt gevormd door regio's Sub-Sahara Afrika (excl. Zuidelijk Afrika), Noord-Afrika, West-Azië en de MOE-landen waar zowel arbeidsmigratie als gezinsmigratie een negatief fiscaal effect hebben. Op basis van de resultaten uit deze studie lijkt het uitgesloten dat werving van arbeidsmigranten uit deze regio's, op de manier zoals we tot nu toe hebben gedaan, overall een positief fiscaal effect kan hebben.²¹⁷

Zou de data verdere uitsplitsing naar regio en motief toestaan, dan zou er afgaande op de totale nettobijdrage berekend over alle motieven (€ 180.000) vrijwel zeker ook een batig saldo zijn voor arbeidsmigratie uit de EFTA-landen (Zwitserland, Noorwegen, IJsland en Liechtenstein). Hetzelfde geldt waarschijnlijk voor Italië, Spanje, Israël, India, Singapore, Taiwan en Zuid-Korea.²¹⁸

Voor immigratie uit de regio Zuidelijk-Afrika geldt juist het omgekeerde. De data tonen voor deze groep ondubbelzinnig een forse positieve nettobijdrage. Hiervoor geldt echter dat resultaten behaald in het verleden beslist geen garantie voor de toekomst zijn. Allereerst gaat het hierbij hoofdzakelijk om immigratie uit Zuid-Afrika.²¹⁹ Daarbij gaat het – bij wijze van spreken – vermoedelijk zelden om migratie van de ooit haast spreekwoordelijke 'Zuid-Afrikaanse verpleegkundigen', maar veeleer om elitemigratie. Deze groep valt op door een hoog inkomen, lage uitkeringsafhankelijkheid en – wat de kinderen betreft – hoge citoscores. Veel immigranten met een Zuid-Afrikaanse migratieachtergrond hebben jongere of oudere Nederlandse wortels en/of kunnen de Nederlandse taal relatief gemakkelijk aanleren vanuit het verwante Afrikaans. Over de periode 1995-2015 behoorde 4% van de immigranten met een Zuid-Afrikaanse migratieachtergrond bijvoorbeeld tot de – per definitie – in Nederland geboren tweede generatie,²²⁰ wat duidt op een eerder verblijf van het betreffende gezin in Nederland.²²¹ Immigratie vanuit Zuid-Afrika is voor een deel het gevolg van de machtsovername door het ANC in 1994 en de daaropvolgende (elite)migratie richting landen als Australië, de VS en ook Nederland. Dat verklaart de hoge nettobijdrage. Niet-selectieve werving van arbeidsmigranten onder de Zuid-Afrikaanse bevolking als geheel zou daarentegen – gezien het veel lagere opleidingsniveau – qua nettobijdrage wellicht eerder uitpakken zoals de huidige immigratie uit Oost-Afrika (één ton negatief) of West-Afrika (drieënhalfton negatief). Zoals in Hoofdstuk 9 zal blijken, leveren alleen immigranten met een opleiding op hbo of wo niveau – of vergelijkbare kennis en vaardigheden – een positieve nettobijdrage aan de schatkist.

---

²¹⁷ Uiteraard kan men breder kijken dan het fiscale effect en ook andere economische effecten in ogenschouw nemen. Het is bijvoorbeeld mogelijk dat arbeidsmigratie uit de MOE-landen bepaalde sectoren als de glastuinbouw economisch rendabel houdt, al blijft dan nog de vraag of een dergelijk eventueel positief effect groot genoeg zal zijn om het negatieve fiscale effect te compenseren. Andersom is het ook mogelijk dat goedkope arbeidsmigratie schadelijke effecten heeft zoals remming van innovatie, verdringing van ingezetenen richting de sociale zekerheid of (zie ook §2.4) negatieve externe effecten van bevolkingsgroei, zoals toenemende vervuiling en congestie. De bepaling van de genoemde effecten valt echter buiten het bestek van het huidige onderzoek.

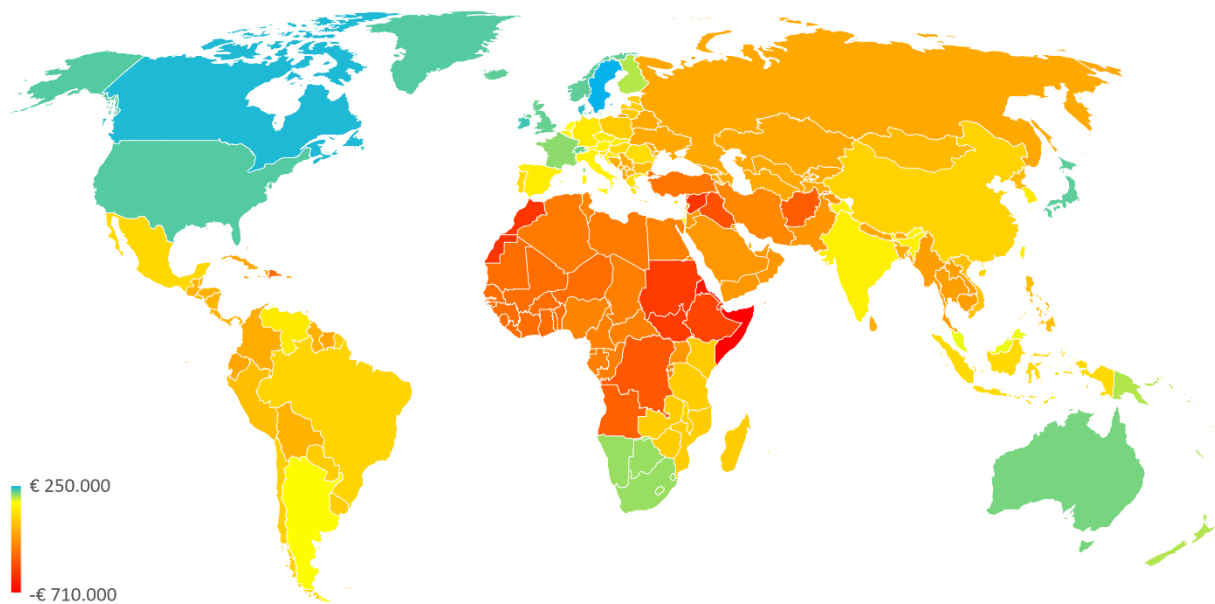
²¹⁸ Genoemd zijn de landen en regio's met, gerekend over alle motieven, een positieve nettobijdrage en een samplegrootte voor de eerste generatie van ten minste 5000 personen. Voor een aantal andere landen (o.a. Tsjechië, Argentinië en Maleisië) hebben arbeidsmigranten (rekening houdend met gezinsmigratie) wellicht ook een positieve nettobijdrage, maar dit is niet met zekerheid te zeggen door kleine aantallen, de onmogelijkheid tot verdere uitsplitsing tot landniveau of negatieve nettobijdragen na verdere uitsplitsing tot landniveau.

²¹⁹ Zie ook de Begrippenlijst.

²²⁰ CBS-statline, *Immi- en emigratie; per maand, migratieachtergrond, geslacht*, opgehaald 15-12-2020 van: <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/83518NED/table?dl=4009E>

²²¹ Zie voor meer details de Begrippenlijst.

Als men rekening houdt met volgmigratie is vanuit de schatkist gezien alleen arbeidsmigratie uit Noord-Amerika, Oceanië, de Britse eilanden, Scandinavië, België, Luxemburg, Frankrijk, Duitsland, Oostenrijk, Zwitserland, Italië, Spanje, Israël, India, Singapore, Taiwan, Zuid-Korea en Japan ondubbelzinnig positief. Studiemigratie uit de EU en EFTA is, rekening houdend met volgmigratie, vermoedelijk ongeveer budgetneutraal of licht positief.²²² Arbeidsmigratie en studiemigratie uit de rest van de wereld is hooguit budgetneutraal en meestal negatief, verrassend genoeg vaak zeer negatief, gezien het bij de IND opgegeven motief. Ook gezinsmigratie en immigratie met onbekend of overig motief betekent een (vaak forse) aderlating voor de schatkist, met uitzondering van de regio die Noord-Amerika, Oceanië en Japan omvat. Asielmigratie uit alle onderscheiden regio's kost de Nederlandse schatkist netto zeer veel geld. ↵

Figuur 6.5 Nettobijdrage van eerste generatie immigranten en hun kinderen voor 87 herkomstregio's met remigratie voor alle herkomstregio's. Geeltinten zijn bedragen rond € 0. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.

6.5 Nettobijdrage 1^e plus 2^e generatie: gevoeligheidsanalyse

Door Jan van de Beek, Hans Roodenburg en Joop Hartog

De berekeningen gepresenteerd in dit hoofdstuk zijn gevoelig voor de gemaakte veronderstellingen. Deze gevoeligheid is inzichtelijk gemaakt door enkele varianten door te rekenen die betrekking hebben op de discontovoet, de AOW-leeftijd en de toerekening naar inwoners van publieke goederen als defensie en openbaar bestuur (vergelijk §4.2). Zie voor verdere details ook de Technische appendix.

Daarnaast wordt ook het effect van de gekozen regio-indeling onderzocht. Voor het maken van leeftijdsprofielen voor de nettobijdrage (zoals bijvoorbeeld getoond in Figuur 4.3) zijn voldoende data

²²² De kosten van gezinsmigratie overtreffen voor de EU gemiddeld de baten van studiemigratie, maar in Nederland geboren kinderen van studiemigranten uit de EU hebben gemiddeld een hoge citoscore (538,3). In Nederland geboren kinderen van immigranten (alle motieven samen) uit de EFTA-regio hebben ook een hoge gemiddelde citoscore (538,9). Hoge citoscores zijn geassocieerd met hoge nettobijdragen. Citoscores van de tweede generatie zijn ook gecorreleerd met het opleidingsniveau van de eerste generatie, dus bij gezinsmigratie ligt het mede daarom in de lijn der verwachting dat de partners van studiemigranten relatief hooggeschoold zullen zijn.

nodig. Daarom zijn herkomstlanden waar weinig mensen vandaan komen samengevoegd tot regio's, op enkele gevallen na waarbij samenvoegen onwenselijk was.²²³ Het samenvoegen onttrekt echter de soms aanzienlijke verschillen binnen regio's aan het oog. Om hier inzicht in te krijgen zijn de 42 regio's verder opgesplitst naar 87 regio's.²²⁴ De resultaten hiervan zijn gegeven in Figuur 6.5. Vergelijking met Figuur 6.1 laat zien dat dit een gedifferentieerder beeld oplevert. Ook wordt duidelijk dat het samenvoegen tot regio's soms de (licht) positieve bijdragen van immigranten uit een bepaald land maskeert. Voorbeelden zijn Argentinië, India en Maleisië.

Dan het effect van het zogenaamde contant maken. Net als bijvoorbeeld gebeurt bij de berekening van de verplichtingen van pensioenfondsen, zijn alle bedragen in voorgaande berekeningen 'contant gemaakt' door ze uit te drukken in euro's van 2016. Dit contant maken is in navolging van het CPB gebeurd tegen een discontovoet van 2,5%. Contant maken is op zich nuttig. Door alle bedragen uit te drukken in euro's van 2016 worden verschillende groepen en situaties onderling vergelijkbaar. Dat maakt het voor beleidsmakers makkelijker om te kiezen tussen alternatieve beleidsopties waarvan de budgettaire effecten zich grotendeels in de toekomst afspelen.

Het contant maken heeft daarnaast echter ook een belangrijk beleidsrelevant neveneffect. Door het contant maken worden bedragen meer verkleind naarmate ze verder in de toekomst liggen. Met name de bedragen in de verre toekomst – denk aan het pensioen en de zorg voor ouderen – worden sterk verkleind. Dat verkleinende effect is sterker als de discontovoet hoger is en minder sterk als de discontovoet lager is. Bij een lagere discontovoet zullen de kosten voor de oude dag bijvoorbeeld dus zwaarder gaan wegen.

Die kosten voor de oude dag zijn verder mede afhankelijk van de AOW-leeftijd. De verhoging van de AOW-leeftijd is een tweesnijdend zwaard: als de AOW-leeftijd wordt verhoogd, dan stijgt (als al het andere gelijk blijft) het aantal jaren dat men belasting betaalt voor de oude dag en tegelijkertijd daalt het aantal jaren dat men recht heeft op AOW. In het huidige rapport is uitgegaan van een pensioenleeftijd die tot 2060 geleidelijk verhoogd wordt tot 70 jaar. Onder die condities zijn de nettobijdragen aan de schatkist gemiddeld hoger en drukken de kosten van de vergrijzing minder zwaar dan bij de pensioenleeftijd van 65 jaar die lange tijd van kracht was.

De genoemde effecten zijn in Figuur 6.6 in beeld gebracht. In deze figuur is een indeling gemaakt in 87 herkomstregio's. Voor elke regio is aangegeven of de nettobijdrage hoger is dan +€ 10.000 (groen), lager is dan -€ 10.000 (rood) of ergens tussen -€ 10.000 en +€ 10.000 in ligt (oranje). De bovenste wereldkaart in Figuur 6.6 is gebaseerd op het standaardscenario²²⁵. Te zien is dat immigranten uit de meeste westerse landen – met name Japan, Oceanië, Noord-Amerika, Scandinavië, West-Europa (m.u.v. Portugal) en enkele Midden-Europese landen als Tsjechië, Slowakije en Slovenië een positieve (groen) nettobijdrage leveren. Een negatieve nettobijdrage (rood) geldt voor Griekenland, Cyprus en de overige landen in Midden- en Oost-Europa, zoals de Baltische staten, Polen, Roemenië, Bulgarije, voormalig Joegoslavië en de voormalige Sovjetunie.

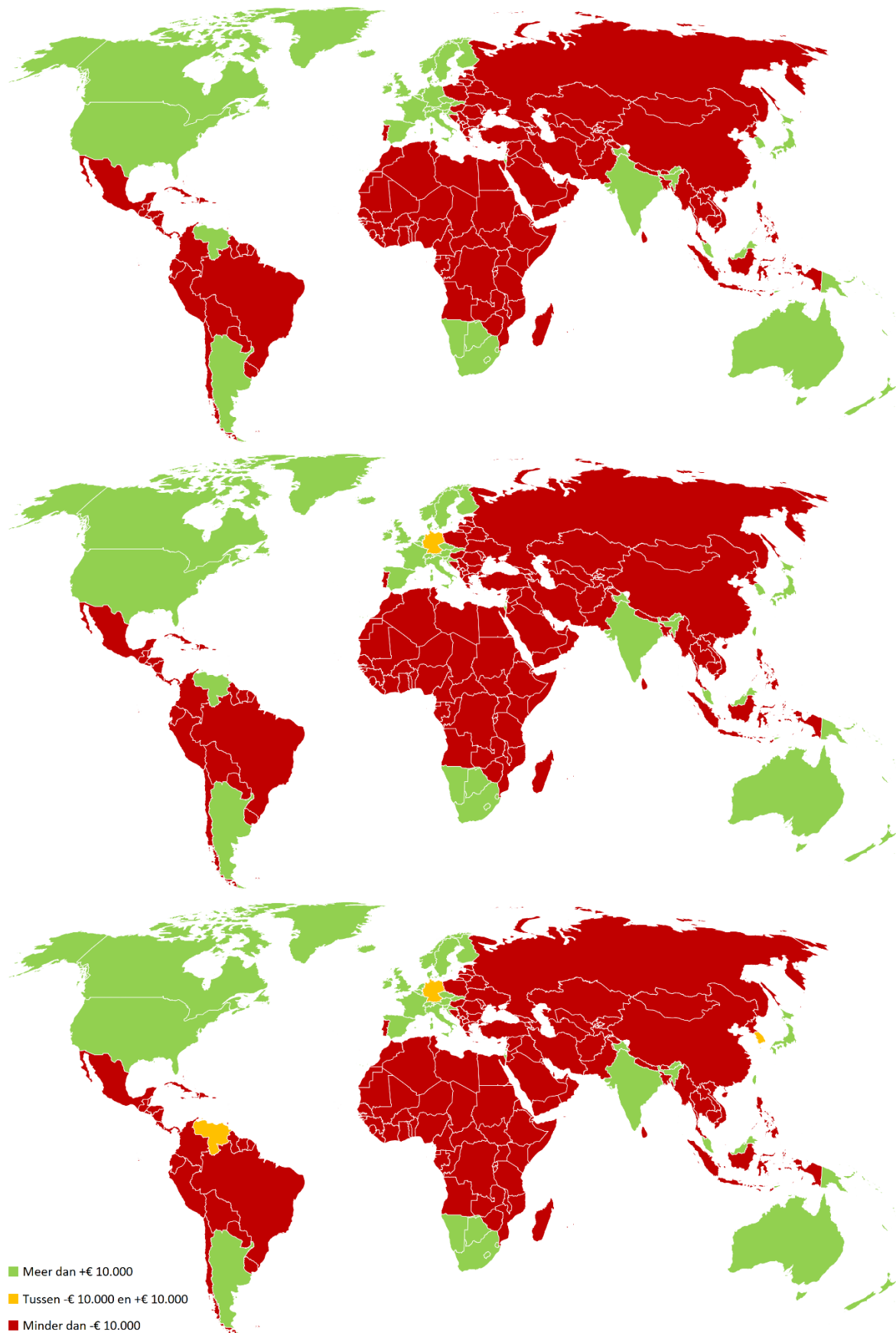
---

²²³ Met name Japan (vanwege bestaande CBS-indelingen) en Israël (vanwege te grote verschillen met omliggende herkomstlanden).

²²⁴ Dit is gedaan door synthetische nettobijdrageprofielen te maken waarbij vooral voor de hogere leeftijden de gegevens indien nodig zijn aangevuld uit de profielen voor de 42-deling. Zie verder de Technische appendix.

²²⁵ Dit wil zeggen op basis van een discontovoet van 2,5% en een geleidelijke verhoging van de AOW-leeftijd tot 70 jaar.

Figuur 6.6 Nettobijdrage voor eerste generatie immigranten en hun kinderen voor 87 herkomstregio's voor het standaardscenario (boven), bij een 1% lagere discontovoet (midden) en bij een AOW-leeftijd van 65 jaar (onder).
Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.

Voor immigranten uit de meeste niet-westerse landen geldt dat zij een negatieve (rood) nettobijdrage leveren. Hier zijn de uitzonderingen Venezuela en Argentinië in Latijns-Amerika, Zuidelijk Afrika in Afrika en Israël, India, Maleisië en de Aziatische tijgers (Zuid-Korea, Taiwan, Hong Kong en Singapore) in Azië. Israël, Hong Kong en Singapore zijn overigens niet of nauwelijks zichtbaar op de kaart. Voor een aantal landen, zoals Maleisië en Argentinië wordt de positieve bijdrage pas door de verfijning van de regio-indeling zichtbaar.

De middelste wereldkaart in Figuur 6.6 is een variant op het standaardscenario, met dien verstande dat de discontovoet 1% lager is, waardoor de kosten en baten in de pensioenleeftijd zwaarder tellen. Duitsland en (niet zichtbaar op de kaart) Hong Kong verkleuren hierdoor naar geel, wat te interpreteren is als een min of meer neutrale nettobijdrage. In Tabel 6.4 zijn tevens de resultaten voor dit scenario gegeven voor de 42-deling in herkomstregio's.

De onderste wereldkaart in Figuur 6.6 is een variant op het standaardscenario, met dien verstande dat de AOW-leeftijd teruggezet is naar 65 jaar, wat uiteraard de kosten voor de pensioenleeftijd verhoogt. In dit scenario verkleuren naast Duitsland ook Venezuela en Zuid-Korea van groen (positieve nettobijdrage) naar geel (neutrale nettobijdrage). Ook voor dit scenario zijn in Tabel 6.4 de resultaten getoond voor de 42-deling.

Deze wereldkaarten laten ook zien dat de nettobijdragen van immigranten voor het overgrote deel van de herkomstregio's in de varianten voor discontovoet en AOW-leeftijd stabiel positief of negatief zijn. De westerse herkomstregio's zou men als stabiel positief kunnen kenmerken, met uitzondering van Indonesië, Portugal, Griekenland, Cyprus en de meeste Midden- en Oost-Europese landen.²²⁶ De niet-westerse landen zou men als stabiel negatief kunnen aanduiden, met uitzondering van Argentinië, Zuidelijk Afrika²²⁷, Israël, India, Maleisië, Taiwan en Singapore.

Tot slot zijn twee berekeningen uitgevoerd om de gevoeligheid te toetsen voor de toerekening van publieke goederen. Het huidige rapport rekent de publieke goederen in gelijke mate aan inwoners toe en volgt hierin de CPB-vergrijzingsstudie *Minder zorg om morgen* uit 2014 en een CPB-dataset uit 2018 (zie Hoofdstuk 8 van de Technische appendix voor details). In §4.2 is uitgelegd dat het huidige rapport op dit punt afwijkt van de methodiek van het CPB-rapport *Immigration and the Dutch Economy* uit 2003 waar het huidige rapport op voortbouwt. Dat CPB-rapport rekent publieke goederen namelijk aan inwoners toe naar rato van hun bijdrage aan het bruto binnenlands product. In kolom 4 van Tabel 6.4 is een variant op het basisscenario gegeven waarin de publieke goederen gedeeltelijk aan inwoners worden toegerekend op basis van hun bijdrage aan het bbp. Hierin is 'bijdrage aan het bbp' geoperationaliseerd als het gemiddeld persoonlijk primair inkomen (PPI, zie Begrippenlijst), het inkomen dat mensen genereren uit eigen arbeid of onderneming (zie kolom 2 van Tabel 6.4). In kolom 5 van Tabel 6.4 is daarnaast een variant gegeven waarin de publieke goederen hoger uitvallen.

---

²²⁶ De landen Tsjechië, Slowakije, Slovenië en Kroatië vormen samen een positieve uitzondering, echter de data laat verdere uitsplitsing niet toe en het is derhalve niet met zekerheid te zeggen voor welk van deze landen de immigranten een positieve nettobijdrage leveren. Mogelijk is dit gerelateerd aan de instroom is van vluchtelingen uit voormalig Tsjechoslowakije (1968), maar aanvullend onderzoek is nodig om hierover met zekerheid iets te kunnen zeggen.

²²⁷ Voor de regio Zuidelijk Afrika, in de praktijk vooral Zuid-Afrika, moet wel opgemerkt worden dat de positieve nettobijdrage samenhangt met de specifieke omstandigheden van de braindrain die plaatsvond vanaf de machts-overdracht aan het ANC in 1994, zie §6.4.

Tabel 6.4 Nettobijdrage naar herkomstregio voor de 42- deling, voor 1^e en 2^e generatie samen; gevoeligheidsanalyse m.b.t. AOW-leeftijd, discontovoet en weging publieke goederen.

	PPI als % van au- toch- tonen ³ %	Basis scena- rio	35% pu- blieke goe- deren naar PPI	Pu- blieke goe- deren 20% ho- ger	AOW op 65 jaar	Discon- tovoet 1% lager
Max	144%	208	191	178	183	259
Min	24%	-606	-528	-665	-620	-849
Max - Min	120%	814	719	843	803	1.108
Hoorn van Afrika en Soedan	24%	-606	-528	-665	-620	-849
Marokko	40%	-542	-482	-599	-558	-795
Afghanistan, Iran, Syrië en Irak	35%	-418	-357	-471	-435	-571
Centraal-Afrika	43%	-382	-325	-439	-402	-519
West-Afrika	50%	-348	-306	-397	-365	-499
Turkije	45%	-340	-294	-388	-354	-504
Caraïben	40%	-321	-283	-357	-332	-456
Noord-Afrika (excl. Marokko)	47%	-319	-276	-365	-333	-461
Aruba en (voormalige) Nederlandse Antillen	59%	-254	-229	-288	-265	-350
Pakistan	44%	-238	-201	-276	-250	-343
Arabisch schiereiland, Jordanië en Libanon	63%	-224	-193	-272	-241	-322
Suriname	68%	-185	-166	-220	-200	-277
Voormalig Sovjet-Unie (excl. Baltische staten)	58%	-177	-148	-217	-192	-270
Voormalig Joegoslavië en Albanië ¹	63%	-161	-136	-199	-176	-246
Thailand, Indochina en Myanmar	47%	-159	-121	-200	-176	-234
Midden-Amerika en Zuid-Amerika Overig	59%	-118	-91	-156	-133	-180
Oost-Afrika	75%	-98	-77	-145	-120	-139
Polen en Baltische staten	59%	-71	-46	-105	-83	-114
Bulgarije en Roemenië	60%	-70	-48	-102	-82	-113
Filippijnen, Maleisië, Brunei en Timor Leste	58%	-66	-34	-109	-87	-106
China, Mongolië en Noord-Korea	60%	-47	-21	-84	-66	-76
Brazilië, Argentinië, Paraguay, Uruguay, Chili ²	74%	-34	-17	-72	-54	-62
Indisch subcontinent excl. Pakistan	78%	-27	-13	-63	-41	-69
Portugal	78%	-27	-16	-56	-42	-63
Indonesië	65%	-24	-5	-55	-41	-45
Griekenland en Cyprus	79%	-13	-2	-43	-29	-50
Hongarije, Tsjechië, Slowakije, Slovenië, Kroatië	69%	-6	12	-39	-19	-25
Zuid-Korea, Taiwan, Hong Kong en Singapore	78%	14	27	-20	-7	-7
Duitsland en Oostenrijk	89%	23	29	-7	7	5
Spanje	92%	39	43	8	20	18
Italië en Malta	99%	50	50	20	31	26
Israël	100%	58	58	8	35	66
België en Luxemburg	97%	63	65	30	49	68
Referentie-autochtoon	100%	95	95	60	74	102
Zuidelijk Afrika	117%	158	144	112	125	202
Frankrijk	123%	165	152	132	143	192
Oceanië	130%	166	151	137	147	200
EFTA, dwergstaten en crown dependencies	108%	182	176	142	155	234
VK en Ierland	130%	191	177	164	169	224
Japan	121%	194	185	169	173	244
Noord-Amerika	144%	203	182	175	183	256
Denemarken, Zweden en Finland	133%	208	191	178	182	259

¹Excl. Slovenië en Kroatië. ²Incl. Frans Guyana.

De rationale achter beide varianten is als volgt. Bepaalde overheidsuitgaven zijn inderdaad zoals gesteld in *Immigration and the Dutch Economy* meer gerelateerd aan het bbp en niet zozeer aan de bevolking. Denk aan verplichtingen zoals EU-afrachten en internationale afspraken betreffende ontwikkelingsamenwerking en defensie, welke zijn uitgedrukt als percentage van het bbp. Dit betreft echter slechts 18,5% van de totale uitgaven aan wat in het huidige rapport onder 'publieke goederen' is geschaard. De resterende uitgaven volgen waarschijnlijk in vrij grote mate de ontwikkeling van de bevolking. Te denken valt aan personeelskosten voor ambtenaren die werkzaam zijn in allerlei uitvoerende diensten zoals de belastingdienst. De kosten voor ambtenarensalarissen zullen naar verwachting grotendeels gelijke tred houden met de bevolkingsomvang. Hetzelfde geldt waarschijnlijk voor investeringen in de overheidsgebouwen waarin deze ambtenaren zijn gehuisvest.

Er zijn echter ook kosten die hoogstwaarschijnlijk meer dan evenredig toenemen met de bevolkingsgroei. Dat is relevant omdat de groei van de Nederlandse bevolking feitelijk volledig migratie-gerelateerd is (zie §2.2). De kosten voor infrastructuur zouden in een dichtbevolkt land als Nederland door congestieverschijnselen bijvoorbeeld wel eens meer dan evenredig kunnen samenhangen met bevolkingsomvang. Hetzelfde geldt voor kosten gemaakt voor stikstof- en klimaatbeleid, voor zover die onder de noemer 'publieke goederen' vallen. Immers, naarmate de bevolking groeit vergt het behalen van (reductie)doelstellingen een grotere inspanning. Ook kosten voor (flankerend) natuur-, milieu- en energiebeleid nemen mogelijk onevenredig toe met de bevolkingsomvang, naarmate ruimte schaarser wordt en de bevolkingsdichtheid toeneemt. Bij bevolkingstoename door immigratie, zullen kosten voor beleid met een herverdelingscomponent, waarschijnlijk ook onevenredig toenemen. Denk hierbij aan armoedebestrijding en allerlei vormen van maatschappelijke ondersteuning, voor zover die onder 'publieke goederen' vallen. De reden is dat armoede en een laag inkomen in de Nederlandse casus onevenredig vaak voorkomen onder immigranten.

Ook de literatuur suggereert dat er bij de toerekening van de kosten voor publieke goederen aan personen naast schaalvoordelen – een daling van deze kosten per hoofd van de bevolking bij bevolkingsgroei – ook sprake kan zijn van een onevenredige toename van deze kosten bij bevolkingsgroei. Krieger and Meierrieks²²⁸ vatten de literatuur over de relatie tussen omvang overheid en omvang bevolking als volgt samen:

"Onze bespreking van de bestaande literatuur over de relatie overheidsomvang–bevolkingsomvang kan als volgt worden samengevat. Ten eerste is het theoretische effect van een grotere bevolking op de omvang van de overheid *a priori* onduidelijk: de voorspelde gunstige effecten van een kleinere overheid (schaalvoordelen, minder blootstelling aan internationale agressie en markten) moeten worden afgewogen tegen de effecten die de omvang van de overheid kunnen stimuleren (kosten als gevolg van congestie, heterogeniteit, misdaad, corruptie en binnenlandse conflicten). Ten tweede weerspiegelt het empirisch bewijsmateriaal deze theoretische ambiguïteit, waarbij sommige studies een negatief verband tussen bevolking en overheidsomvang melden ... en andere positieve of niet-significante verbanden ...."²²⁹

---

²²⁸ Krieger, T. & D. Meierrieks (2019)

²²⁹ "Our discussion of the existing literature on the population-government size relationship can be summarized as follows. First, the theoretical effect of larger population size on government size is *a priori* unclear: the beneficial effects predicted to reduce government size (scale economies, reduced exposure to international aggression and markets) must be weighed against effects that may stimulate government size (costs due to congestion,

In hun eigen bijdrage – naar eigen zeggen gebaseerd op verbeterde econometrische methodologie – vinden ze dat "effecten van bevolkingsomvang die de overheidsomvang doen toenemen (voornamelijk door de kosten van heterogeniteit, congestie, criminaliteit en conflicten) de effecten domineren die de overheidsomvang doen afnemen (voornamelijk door schaalvoordelen)."²³⁰ Het netto-effect is dus dat de kosten onevenredig toenemen met de bevolkingsgroei.

Het voert te ver om hier voor elke post de mate van afhankelijkheid van het bbp dan wel de bevolkingsomvang te schatten en te schatten in welke mate die relaties (on)evenredig zijn. In plaats daarvan zijn twee rekenvoorbeelden gegeven, die niet gestoeld zijn op exacte berekening, maar vooral illustratief van aard zijn.²³¹ Het eerste rekenvoorbeeld illustreert de mogelijke uitkomsten als de publieke goederen deels gerelateerd zijn aan de bevolkingsomvang en deels aan het bbp. Het tweede rekenvoorbeeld illustreert wat er gebeurt als de kosten voor publieke goederen door (grootschalige) immigratie meer dan evenredig toenemen met de bevolkingsomvang.

Het eerste rekenvoorbeeld is gebaseerd op de aanname dat defensie, ontwikkelingssamenwerking e.d. 100% bbp-gerelateerd zijn en de overige posten gemiddeld 20% bbp-gerelateerd. Bij die verhoudingen worden 35% van de kosten voor publieke goederen aan het bbp gerelateerd en de rest aan de bevolkingsomvang (zie voor details de Technische appendix). In deze variant gaat de positieve bijdrage voor Noord-Amerika omlaag van € 203.000 naar € 182.000 ten opzichte van het basisscenario. De negatieve bijdrage voor Hoorn van Afrika en Soedan gaat omhoog van -€ 606.000 naar -€ 528.000. Deze variant dempt de groepsverschillen.

Het tweede rekenvoorbeeld is gebaseerd op de aanname dat de kosten voor publieke goederen over de hele linie 20% toenemen, als gevolg van een niet nader gespecificeerde combinatie van alle in het voorgaande genoemde potentiële effecten van groeiende bevolkingsdichtheid en -omvang (kosten voor infrastructuur en congestie, grotere inspanning voor milieu-, klimaat-, energie-, stikstof- en CO₂-doelen, kosten van toenemende heterogeniteit, criminaliteit, corruptie, binnenlandse conflicten, kosten van extra herverdeling, integratie- en minderhedenbeleid, enz.). In de resulterende variant gaat de positieve bijdrage voor Noord-Amerika omlaag van € 203.000 naar € 175.000 ten opzichte van het basisscenario. De negatieve bijdrage voor Hoorn van Afrika en Soedan gaat verder omlaag van -€ 606.000 naar -€ 665.000. Deze variant verlaagt de nettobijdragen, maar dempt de groepsverschillen niet.

Resumerend: de scenario's leveren verschillen op. De AOW-leeftijd op 65 jaar levert relatief kleine verschillen op. Bij een 1% lagere discontovoet wordt het verschil tussen de hoogste en laagste nettobijdrage een stuk groter (het verschil bedraagt dan ongeveer 1,1 miljoen euro). Het gedeeltelijk toerekenen van publieke goederen naar rato van bijdrage aan het bbp dempt de groepsverschillen

---

heterogeneity, crime, corruption and domestic conflict). Second, the empirical evidence reflects this theoretical ambiguity, with some studies reporting a negative population-government size relationship ... and others reporting positive or non-significant associations ...". Krieger, T. and D. Meierrieks (2019)

²³⁰ "effects of population size that increase government size (primarily due to the costs of heterogeneity, congestion, crime and conflict) dominate effects that reduce government size (primarily due to scale economies)." Krieger, T. and D. Meierrieks (2019)

²³¹ De gekozen percentages hebben dus een wat arbitrair karakter, maar omdat deze varianten bij benadering lineair zijn m.b.t. de gekozen percentages, kan de lezer desgewenst zelf andere varianten berekenen.

daarentegen juist. Als de kosten van publieke goederen onevenredig sterk stijgen met de bevolkingsgroei worden de nettobijdragen over de hele linie lager.

Aan het kleurenschema in Tabel 6.4 is echter te zien dat in alle varianten de onderlinge rangorde van de 42 regio's vrijwel hetzelfde is als in het basisscenario. In die zin zijn de verschillen vooral gradueel. Bij beleidstoepassing, zoals bijvoorbeeld het sturen op nettobijdrage, levert een ander scenario daarom niet altijd opeens totaal andere uitkomsten op. In Tabel 6.5 is het effect op de totale nettobijdrage over de periode 1996-2019 gegeven, relatief t.o.v. het Basisscenario.

Tabel 6.5 Totale nettobijdrage t.o.v. het Basisscenario, over de periode 1996-2019, gewogen naar herkomstregio op basis van de 42-deling (minus Nederland).

Scenario	Totale nettobijdrage relatief t.o.v. basis scenario
Basis scenario	100%
35% publieke goederen naar PPI	80%
Publieke goederen 20% hoger	135%
AOW op 65 jaar	115%
Discontovoet 1% lager	156%

7 Kosten en baten voor de overheid van recente en toekomstige immigratie

Door Jan van de Beek

7.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt op basis van de resultaten uit de voorgaande hoofdstukken een raming gegeven van de kosten en baten voor de overheid van recente en toekomstige immigratie. Zoals uiteengezet in Hoofdstuk 3 kunnen er voor de berekening van de kosten en baten van immigratie *grosso modo* twee benaderingen onderscheiden worden: de statische benadering en de dynamische benadering. Om een juiste interpretatie van de resultaten in dit hoofdstuk te bewerkstelligen, wordt eerst uiteengezet wat dit hoofdstuk niét beoogt te doen, namelijk het geven van een statische kostenbatenanalyse. De resterende paragrafen van dit hoofdstuk zijn gewijd aan het presenteren van een raming van de kosten en baten van migratie in het recente verleden en de nabije toekomst volgens de dynamische benadering uit Hoofdstuk 4 t/m 6.

De statische benadering is een momentopname van de kosten en baten van immigratie. Gedurende een korte periode – bijvoorbeeld één jaar – wordt bepaald wat er per saldo de schatkist in- en uitvloeit. Tabel 7.1 geeft de uitkomsten van een dergelijke rekenexercitie voor het jaar 2016, zowel voor de gehele Nederlandse bevolking, als ook uitgesplitst naar migratieachtergrond.

In 2016 bedroeg het gerealiseerde nettobeslag van immigratie op de overheidsfinanciën 17 miljard euro.²³² De groep met een niet-westerse migratieachtergrond ontving in 2016 netto 18 miljard euro uit de schatkist, oftewel € 8.500 per persoon. Het leeuwendeel daarvan – 16 miljard euro – werd opgebracht door de groep met Nederlandse achtergrond, zo'n € 1.200 per persoon. Personen met een westerse migratieachtergrond waren voor € 500 per persoon nettobetalers en droegen totaal 0,9 miljard euro af aan de schatkist. Het resterende deel (1,1 miljard euro) werd gefinancierd uit andere middelen. ↵

Het voordeel van de statische benadering is dat de berekening relatief eenvoudig is. Het grote nadeel is echter dat er alleen al door verschillen in leeftijdsopbouw grote vertekening kan ontstaan. Gemiddeld zijn in Nederland vooral de mensen van 25 tot 65 jaar nettobetaler aan de schatkist. Mensen tot 25 jaar en 65-plussers zijn in de regel netto-ontvangers. Onder autochtonen vormde de groep van 25 tot 65 jaar in 2016 52% van het geheel, veel minder dan onder eerste en tweede generatie niet-westerse (55%) en westerse (58%) immigranten.²³³ Dat geeft vooral bij westerse migranten een forse positieve vertekening.²³⁴ Het is door die vertekening heel goed mogelijk dat groepen die in een statische

²³² In navolging van het CPB zijn enkele overheidsinkomsten en -uitgaven niet naar personen toegerekend, met name door de overheid betaalde rente, uit het buitenland ontvangen belastingen, gasbaten en overheidsinkomsten uit vermogen. De overheidsinkomsten en -uitgaven waren derhalve hoger en de totale overheidsfinanciën vertoonden een batig saldo in 2016. Zie CBS-statline, *Overheidsfinanciën; kerncijfers*, opgehaald 24-12-2020 van: <https://opendata.cbs.nl/statline#/CBS/nl/dataset/84114NED/table?dl=476E0>

²³³ CBS-statline, *Bevolking; geslacht, leeftijd, generatie en migratieachtergrond, 1 januari*, opgehaald 24-12-2020 van: <https://opendata.cbs.nl/statline#/CBS/nl/dataset/37325/table?dl=486BD>

²³⁴ In het hypothetische geval dat inwoners met eerste generatie westerse en niet-westerse migratieachtergrond in 2016 voor elke leeftijd een even grote nettobijdrage aan de schatkist zouden leveren als mensen zonder migratieachtergrond (autochtonen) van dezelfde leeftijd, dan zou uitsluitend als effect van leeftijdsopbouw, de nettobijdrage aan de schatkist van een eerste generatie westerse of niet-westerse immigrant in 2016 groter zijn dan de nettobijdrage van een autochtoon. Hierbij zijn eenmalige kosten voor bijvoorbeeld asielopvang buiten beschouwing gelaten.

benadering als nettobetalers uit de bus komen, over het hele leven gezien eigenlijk netto-ontvangers zijn, of omgekeerd.²³⁵

Tabel 7.1 Totaal van aan personen toegerekende kosten en baten voor de schatkist, naar migratieachtergrond, 2016 (statische benadering). Eigen berekening op basis van CBS-microdata en CBS-statline.

	Baten (miljarden euro's)	Kosten (miljarden euro's)	Saldo (miljarden euro's)	Bevolking (miljoenen personen)	Per persoon (veelvouden van € 100)
Bevolking	298,8	299,9	-1,2	17,2	
Nederlandse achtergrond	245,7	229,6	16,1	13,4	€ 1.200
Met migratieachtergrond	53,1	70,4	-17,3	3,8	-€ 4.600
Westers	29,1	28,2	0,9	1,7	€ 500
Eerste generatie	13,1	12,4	0,7	0,8	€ 900
Tweede generatie	16,0	15,8	0,2	0,9	€ 200
Niet-westers	24,0	42,1	-18,2	2,1	-€ 8.500
Eerste generatie	16,5	24,7	-8,1	1,1	-€ 7.100
Tweede generatie	7,4	17,5	-10,0	1,0	-€ 10.200

De dynamische benadering die in de huidige studie is toegepast heeft als voordeel dat zij in beginsel vertekening door leeftijdsopbouw voorkomt, omdat de hele resterende levensloop in ogenschouw wordt genomen, vanaf het moment van immigratie of geboorte, tot het moment van remigratie of overlijden. Pensioen- en zorgkosten die op het moment van immigratie wellicht nog in de verre toekomst liggen worden in deze benadering bijvoorbeeld ook meegewogen. Dit geldt echter alleen als we niet disconteren. Met name migrantengroepen die gedurende de werkzame leeftijd niet of negatief bijdragen – zoals bijvoorbeeld asielmigranten – komen door disconteren schatkistvriendelijker uit de bus.²³⁶

Een nadeel van de dynamische methode is echter dat het complex is om een goede schatting te maken van toekomstige bedragen. Dat geeft uiteraard onzekerheid²³⁷, al zullen duidelijke nettobetalers niet snel als netto-ontvangers geboekstaafd worden of andersom, zoals bij de statische methode wel mogelijk is.²³⁸ Het is dus noodzakelijk een dergelijke berekening periodiek te actualiseren om de uitkomsten aan te passen aan bijvoorbeeld verschillen in integratiesnelheid tussen migrantengroepen.

²³⁵ Een recent voorbeeld is een studie van de Nationale Bank van België (2020), blz. 57, waar op basis van de statische methode wordt gesteld: "Considering ... the second generation, it appears that their net average contribution to public finances is higher than that of ... natives of native origin, but this finding clearly reflects differences in age structures between the sub-groups." Berekening met de dynamische methode op basis van de onderliggende data van de Nationale Bank van België laat echter zien dat de nettobijdrage (over de levensloop) van 'the second generation' niet contant gemaakt juist ruim twee ton lágér ligt dan van 'natives of native origin' en contant gemaakt tegen 1% circa anderhalf ton lager.

²³⁶ Bij contant maken met een discontovoet van 2,5% –zoals in dit rapport gebeurt – is voor de eerste generatie het verschil tussen bijvoorbeeld de asielherkomstregio Afghanistan, Iran, Syrië en Irak en Noord-Amerika ruim een ton. Zonder contant maken is dit verschil ongeveer tweeëneenhalf ton.

²³⁷ Inzicht in de mate van onzekerheid is te verkrijgen met een gevoeligheidsanalyse, zie §6.5.

²³⁸ Met andere woorden: meetfouten zullen in de dynamische benadering niet snel wezenlijke veranderingen bewerkstelligen in de ordening m.b.t. de groepsgemiddelde nettobijdragen, zoals bij de statische methode wel mogelijk is, zie voetnoot 235.

Een ander nadeel van de dynamische benadering is dat de bedragen lastiger te interpreteren zijn dan bij de statische benadering het geval is. Bij de statische benadering gaat het om bedragen die in grote lijnen ook daadwerkelijk in de betreffende periode op de overheidsbegroting staan. In de dynamische benadering is dat echter niet zo. Bij de berekeningen in de voorgaande hoofdstukken wordt voor een immigrant die in 2016 immigreerde de nettobijdrage bepaald, met andere woorden, *de som van alle verwachte toekomstige kosten en baten, uitgedrukt in euro's van 2016*. De kosten en baten worden daarbij dus weliswaar toegerekend naar het jaar van immigratie 2016, maar het daadwerkelijk beslag op de overheidsfinanciën vindt voor het overgrote deel plaats in de jaren daarna.²³⁹

De berekening van de kosten en baten van historische immigratie is als volgt uitgevoerd. Voor elke combinatie van herkomst en motief zijn de bedragen in Tabel 6.3 vermenigvuldigd met de aantallen immigranten die gedurende de periode 1995-2019 jaarlijks instroomden. Om dit concreet te maken: als er in het jaar 2015 bijvoorbeeld 10.000 arbeidsmigranten uit de Europese Unie kwamen is de totale nettobijdrage van arbeidsmigranten in dat jaar berekend op afgerond 1,29 miljard euro positief (10.000 maal de nettobijdrage van deze groep van € 129.000 uit Tabel 6.3).

De berekening voor immigratie in de nabije toekomst is vergelijkbaar. Voor toekomstige immigratie zijn enkele scenario's ontwikkeld, die gebaseerd zijn op aannamen over de toekomstige aantallen immigranten voor elke combinatie van herkomst en motief. Vervolgens zijn de bedragen uit Tabel 6.3 vermenigvuldigd met die verwachte aantallen. Dus concreet: als er in het jaar 2030 100.000 immigranten uit de EU worden verwacht in een bepaald scenario, dan is de nettobijdrage van immigranten uit de EU in dat scenario voor het jaar 2030 berekend op 12,9 miljard euro positief (100.000 maal de nettobijdrage van deze groep van € 129.000 uit Tabel 6.3).

Box 7.1 Berekening van de nettobijdrage (baten minus kosten) voor historische en toekomstige immigratie.

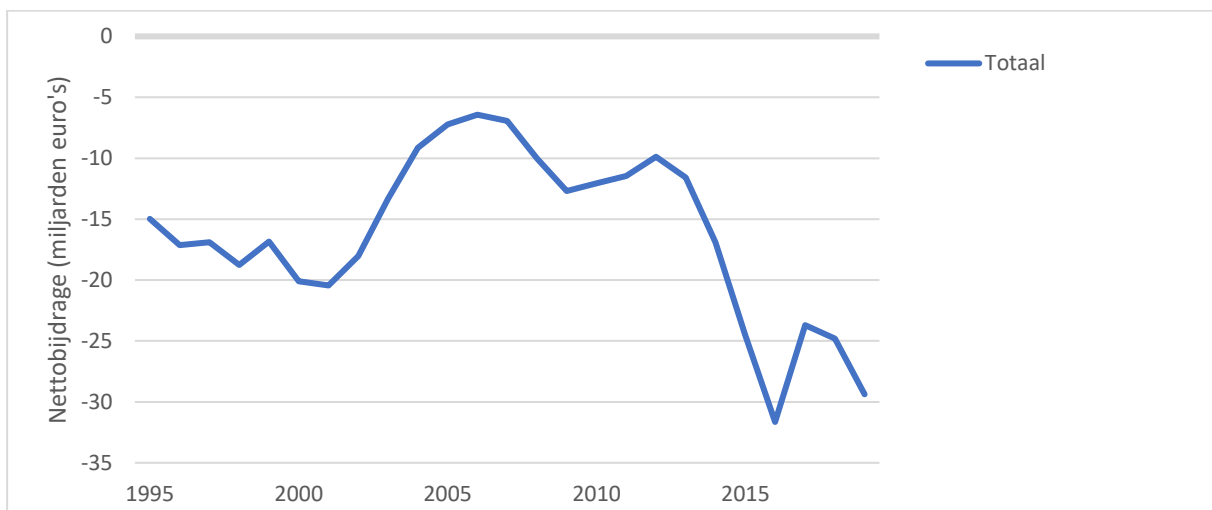
Andersom is het overgrote deel van de nettokosten van niet-westerse immigratie in de statische berekening van Tabel 7.1 niet het gevolg van de immigratie in 2016 zelf, maar van het weinig selectieve toelatingsbeleid in de decennia daarvoor. Het nettobedrag dat in een bepaald jaar daadwerkelijk de schatkist in- of uitvloeit door immigratie (statisch), zal over het algemeen verschillen van de totale nettobijdrage van de in dat jaar toegelaten immigranten (dynamisch). Voor het peiljaar 2016 is het beslag van immigratie op de begroting 17 miljard euro negatief (statisch), dus ruim de helft van de negatieve nettobijdrage van 30 miljard euro die de in 2016 toegelaten immigranten over hun levensloop zullen leveren (dynamisch). Echter, indien de immigratie langdurig op het huidige niveau zou blijven, met de huidige negatieve nettobijdrage per immigrant, dan zal het daadwerkelijke jaarlijkse beslag op de begroting op lange termijn ergens rond 50 miljard euro per jaar komen.²⁴⁰

---

²³⁹ Ook in de resterende paragrafen van dit hoofdstuk wordt de nettobijdrage steeds toegerekend naar het jaar van immigratie. Bij alle bedragen die in dit in de resterende paragrafen van dit hoofdstuk worden genoemd gaat het om de nettobijdrage – dat wil zeggen de netto contante waarde van de verwachte toekomstige financiële kosten en baten – toegerekend naar het jaar van immigratie. Deze bedragen worden in de figuren in de resterende paragrafen van dit hoofdstuk ook steeds getoond bij het jaar van immigratie. Het overgrote deel van de kosten en baten zullen echter hun beslag krijgen na het jaar van immigratie en niet direct zichtbaar zijn op de overheidsbegroting van het jaar van immigratie.

²⁴⁰ Hier wordt bedoeld op de *steady-state* die (*ceteris paribus*) op termijn bereikt wordt, indien de immigratie langdurig op het huidige niveau blijft qua omvang en qua kosten- en batenstructuur en de gehanteerde discontovoet positief is. Een simulatie voor Nederland waarin – vanuit een beginsituatie zonder immigratie – de jaarlijkse immigratie constant gelijk is aan de gemiddelde immigratie over de periode 2015-2019 en de immigranten altijd een kostenbatenstructuur hebben gelijk aan de gemiddelde immigrant zoals geobserveerd in 2016, laat

Indien de immigratie qua omvang en kostenbatenstructuur blijft op het niveau van 2015-2019, zal het jaarlijkse beslag op de begroting geleidelijk toenemen van 17 miljard euro in 2016 tot ongeveer 50 miljard euro per jaar op lange termijn, een verdrievoudiging die de verzorgingsstaat hoogstwaarschijnlijk niet zou overleven. Dat is een belangrijke beleidsrelevante observatie. Het laat namelijk zien dat de nettokosten van migratie zich over langere tijd sluipenderwijs steeds verder op kunnen stapelen, door voortgaand beleid en onomkeerbare beleidsbeslissingen uit het verleden. Een dergelijk proces is in Nederland gaande als het gaat om niet-westerse immigratie.²⁴¹ Beeldend gezegd: met de toelating van de gemiddelde niet-westerse immigrant verstrekt de overheid de desbetreffende persoon in feite een claim op de schatkist met een netto contante waarde van bijna anderhalf ton. Die claim wordt voor de gemiddelde immigrant ‘verzilverd’ door de herverdeling van hoog- naar laaggeschoolden, een proces dat wordt gefaciliteerd door relatief soepele toegang tot de verzorgingsstaatarrangements en een zwakke prikkel tot participatie. Het gaat daarbij uiteraard niet om de haast spreekwoordelijke Indiase IT’ers die via het selectieve arbeidsmigratiekanaal binnenkomen – die behoren tot de positieve uitzonderingen – maar om de veel grotere aantallen niet-westerse asiel- en gezinsmigranten en arbeidsmigranten uit onder andere Afrika²⁴² en het Midden-Oosten. ↵

Figuur 7.1 Nettobijdrage van eerste generatie immigranten en hun kinderen, toegerekend aan het jaar van immigratie, 1995-2019. NB: alle bedragen liggen onder de dikke grijze nullijn en zijn negatief. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.

In de resterende paragrafen van dit hoofdstuk wordt op basis van de resultaten uit Hoofdstuk 6 een schatting gegeven van de nettobijdrage – kosten minus baten – van migratie in het recente verleden en de nabije toekomst. Hierbij gaat het om de nettobijdrage van de eerste en tweede generatie samen,

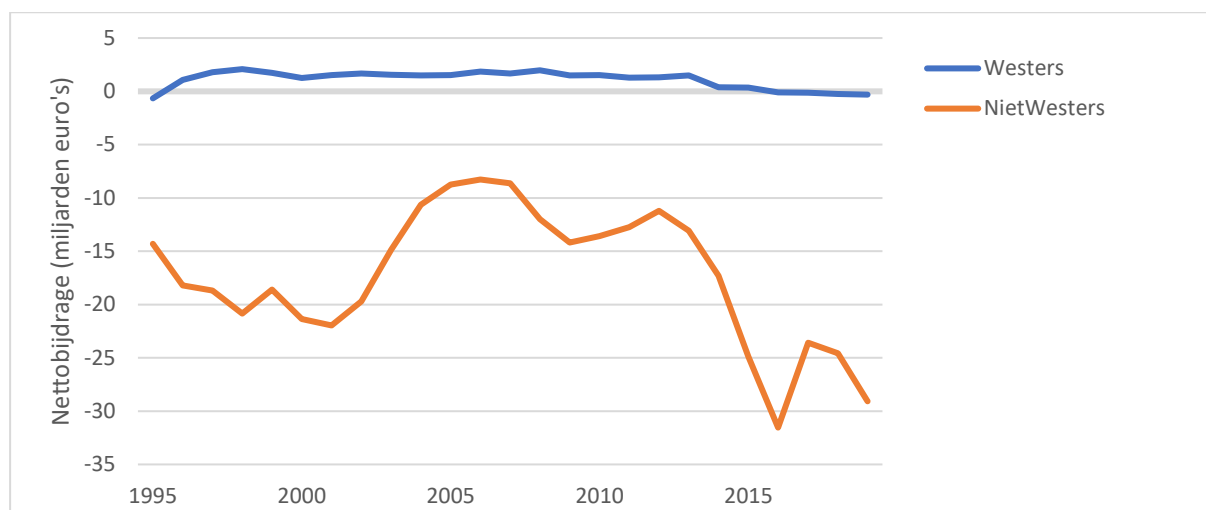
zien dat het jaarlijkse daadwerkelijk gerealiseerde beslag op de overheidsfinanciën aanvankelijk laag is, na bijna 30 jaar de helft is van de nettobijdrage, na ruim 60 jaar de nettobijdrage evenaart en na circa 120 jaar stabiliseert op bijna twee maal (1,94) de nettobijdrage. Een andere benadering is om de generatierekening uit te voeren voor alle immigranten met de discontovoet gelijk aan de door het CPB veronderstelde economische groei (1%) en dit levert een factor 1,96 op. Gemiddeld over de jaren 2015-2019 bedroeg de nettobijdrage ruim 25 miljard euro negatief per jaar en dat geeft derhalve een bedrag van bijna 50 miljard euro nettokosten.

²⁴¹ Hetzelfde geldt voor een deel van de westerse immigranten, bijvoorbeeld als het gaat om immigratie uit de Midden- en Oost-Europese landen, maar hier wordt voor de eenvoud vastgehouden aan het voorbeeld van Tabel 7.1.

²⁴² M.u.v. Zuidelijk Afrika, *in casu* vooral Zuid-Afrika.

met inachtneming van sterfte en remigratie en uitgesplitst naar herkomstregio en migratiemotief. Voor het recente verleden is de periode 1995-2019 genomen, omdat pas vanaf 1995 gedetailleerde gegevens worden bijgehouden over migratie naar herkomstregio en migratiemotief (arbeid, studie, asiel, gezinsmigratie, enzovoort). Voor de nabije toekomst is de periode 2020-2040 genomen.

De nettobijdrage van historische en toekomstige immigratie is in dit hoofdstuk berekend door voor elke combinatie van herkomst en motief de bedragen²⁴³ in Tabel 6.3 te vermenigvuldigen met de waargenomen of verwachte aantallen immigranten (zie voor meer uitleg Box 7.1). Voor elke combinatie van herkomst en motief en voor elk jaar²⁴⁴ is de nettobijdrage dus berekend op basis van de kenmerken die de gemiddelde immigrant uit de betreffende groep had in het jaar 2016.²⁴⁵

Figuur 7.2 Nettobijdrage van eerste generatie immigranten en hun kinderen naar herkomstregio, toegerekend aan het jaar van immigratie, 1995-2019. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.

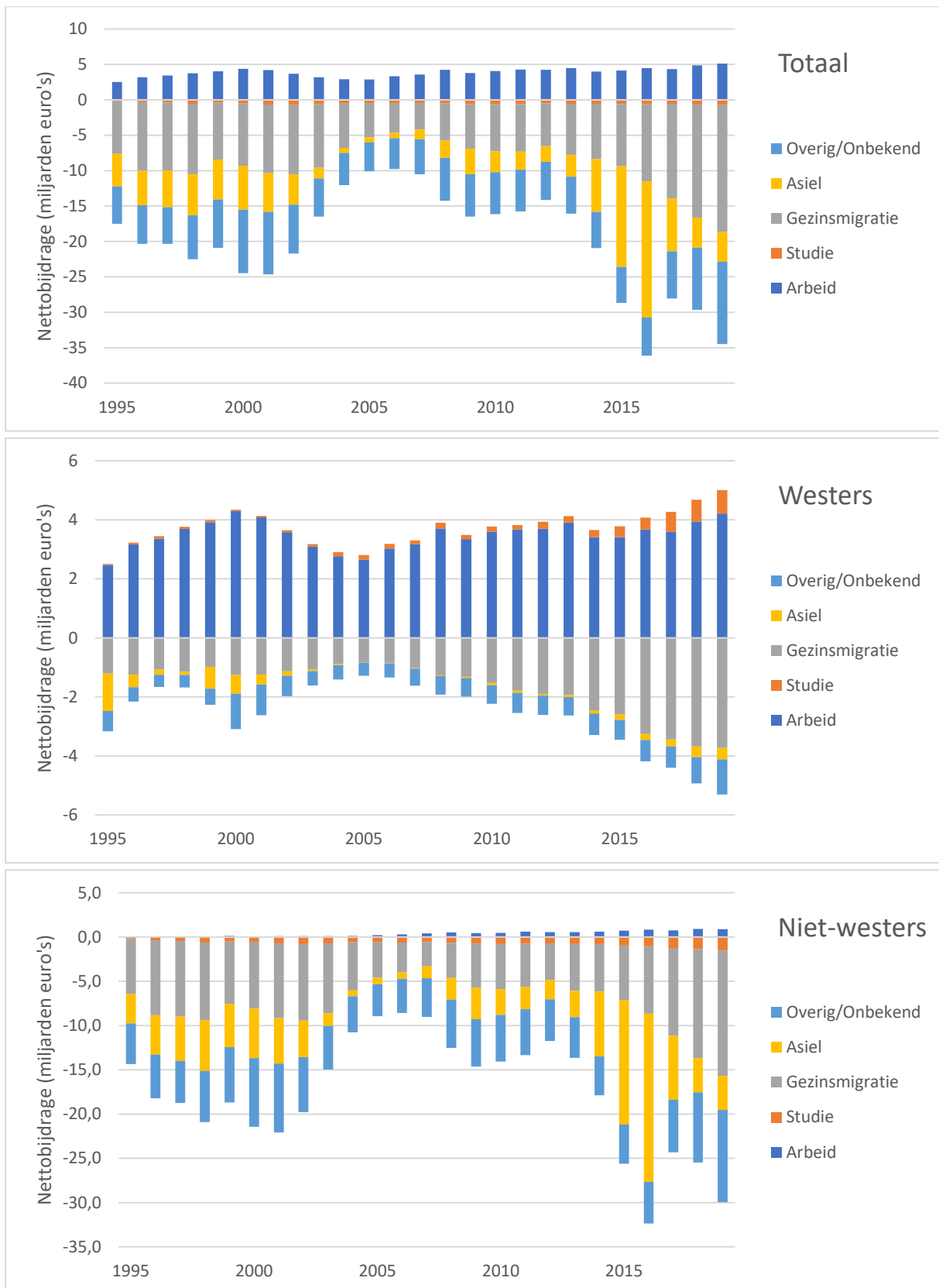
7.2 Kosten en baten van recente immigratie, 1995-2019, ontwikkeling per jaar

De nettokosten van niet-westerse immigratie bedroegen over de periode 2015-2019 gemiddeld ongeveer 27 miljard euro per jaar (euro's van 2016), terwijl westerse immigratie ongeveer budgetneutraal was. Gemeten over de hele periode 1995-2019 bedragen de jaarlijkse nettokosten van niet-westerse immigratie 17 miljard euro en de jaarlijkse nettobaten van westerse immigratie 1 miljard euro. In Figuur 7.1 zijn de totale kosten en baten veroorzaakt door de immigratie die plaatsvond in de onderscheiden jaren gegeven. Het totaalbedrag is negatief en de nettokosten schommelen tussen 6 en 32 miljard euro per jaar. De piek in de nettokosten van minus 32 miljard euro in 2016 is grotendeels het gevolg van asielmigratie uit vooral Syrië ten tijde van de zogenaamde 'vluchtelingencrisis'. Achter deze grafiek gaan echter grote kwalitatieve verschillen schuil. In Figuur 7.2 zijn de kosten en baten uitgesplitst naar westerse en niet-westerse migratieachtergrond. De totale nettobijdrage van westerse immigranten schommelt tussen -1 en +2 miljard euro. Niet-westerse migranten, echter, leveren jaarlijks een negatieve nettobijdrage van -8 à -32 miljard euro. ↵

²⁴³ Omdat de bedragen in Tabel 6.3 zijn uitgedrukt in euro's van 2016, geldt dat ook voor alle bedragen in dit hoofdstuk.

²⁴⁴ Voor 1995-2017 zijn de aantallen voor elke combinatie van herkomst en motief berekend op basis van CBS-microdata. Voor de jaren 2018 en 2019 zijn ze geschat op basis van de totale migratie per groep en informatie uit CBS-statline tabellen over vergunning verstrekking door de IND en de door het CBS herleide migratiereden.

²⁴⁵ Gecorrigeerd voor conjunctuurverwachtingen van het CPB en beleidswijzigingen omtrent o.a. AOW-leeftijd.

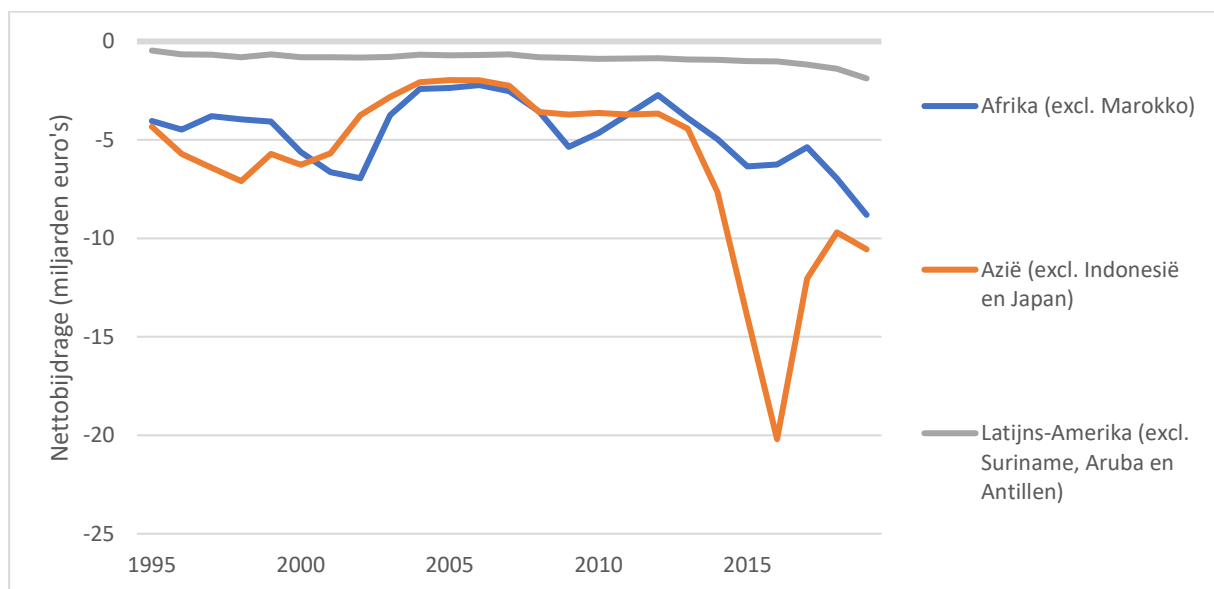
Figuur 7.3 Nettobijdrage van eerste generatie immigranten en hun kinderen naar motief en regio, toegerekend aan het jaar van immigratie, 1995-2019, voor alle immigranten (boven), westerse immigranten (midden) en niet-westerse immigranten (onder). Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata. Attentie: de schaal voor de nettobijdrage langs de verticale as verschilt tussen de grafieken.

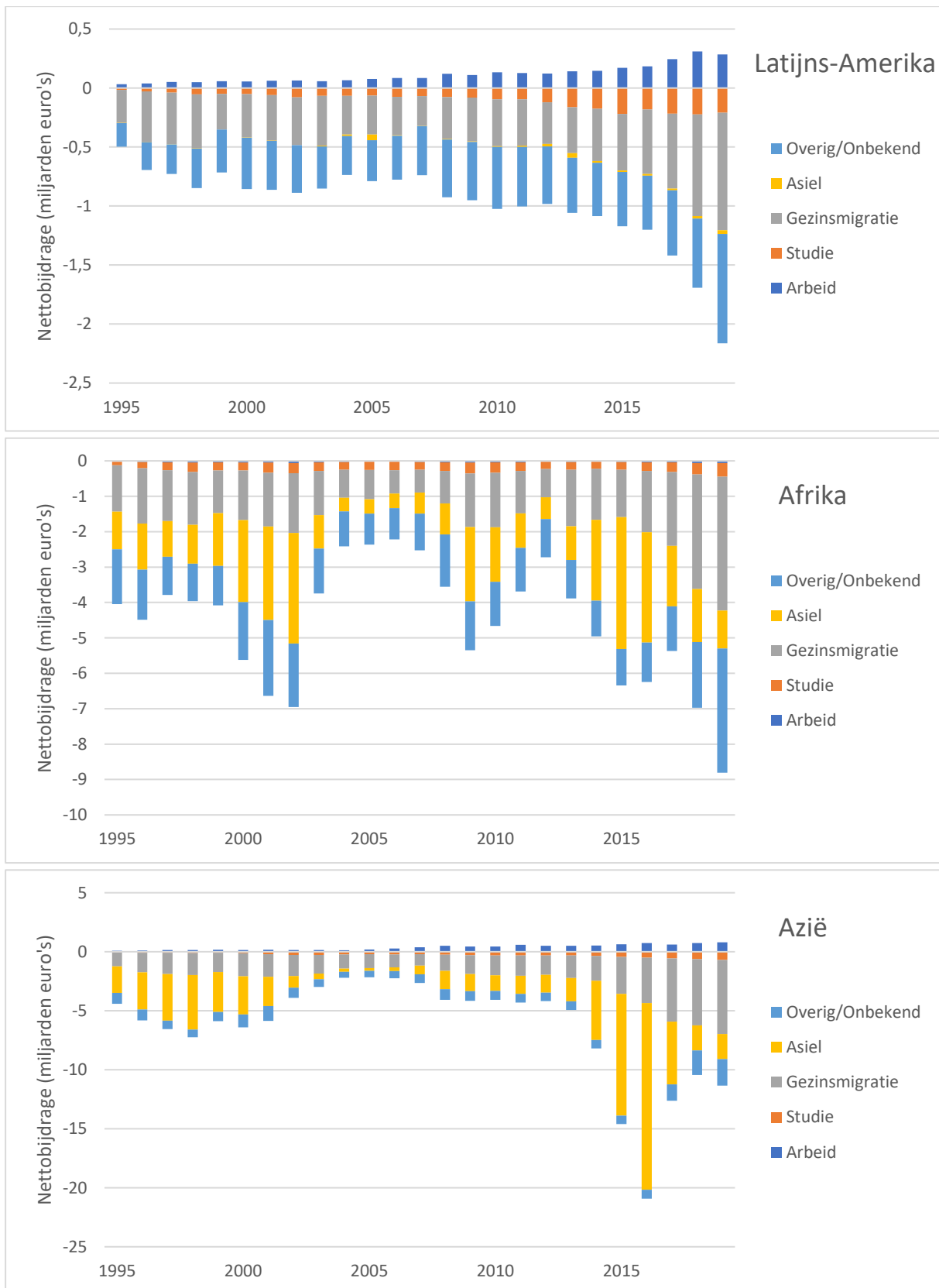
Figuur 7.3 toont een verdere detaillering. Bij het lezen van Figuur 7.3 moet men er rekening mee houden dat alle kolommen boven de nullijn positieve bedragen voorstellen en dat alle kolommen onder de nullijn negatieve bedragen voorstellen. Dit geldt ook voor alle andere figuren in deze paragraaf met dezelfde opmaak. In de figuren staat de categorie ‘onbekend/overig’ voor immigranten met het motief overig en voor immigranten waarvan het motief onbekend is of niet opgegeven hoeft te worden, bijvoorbeeld omdat ze de Nederlands nationaliteit hebben.

Boven in Figuur 7.3 is de nettobijdrage van alle immigranten gegeven, uitgesplitst naar migratiemotief. Te zien is dat vier motieven het nettobijdrageplaatje domineren: arbeid domineert de nettobaten, terwijl de motieven gezin, asiel en in mindere mate onbekend/overig domineren aan de nettokosten. In het midden van Figuur 7.3 is alleen westerse migratie weergegeven. Hier is het wederom arbeid die de batenkant domineert. Aan de kostenkant is het vooral gezinsmigratie en een klein beetje asiel, met name in de jaren negentig van de vorige eeuw. Onder in Figuur 7.3 is alleen niet-westerse migratie weergegeven. Arbeidsmigratie speelt een groeiende, maar toch nog zeer geringe rol aan de batenkant. Aan de kostenkant domineren de motieven gezin en asiel, met weer duidelijk zichtbaar de rol van de vluchtelingencrisis van 2015.

Westerse immigratie is budgetneutraal tot licht positief, niet-westerse immigratie daarentegen erg kostbaar. Een belangrijke oorzaak is dat de nettobijdrage van westerse immigranten voor alle migratiemotieven hoger is. Afhankelijk van het motief bedraagt het verschil één tot drie ton per immigrant (zie §6.4). Daarnaast zijn de verhoudingen tussen de verschillende motieven bij westerse migratie veel gunstiger: een relatief groot aandeel gunstige arbeidsmigratie en een relatief klein aandeel zeer kostbare asielmigratie. Tot slot zijn bij westerse migranten de kosten van gezinsmigratie gemiddeld lager, al nemen die kosten wel toe door een steeds groter aandeel immigranten uit de Midden- en Oost-Europese landen.

Figuur 7.4 Nettobijdrage van eerste generatie immigranten en hun kinderen, toegerekend aan het jaar van immigratie, uitgesplitst naar herkomstregio, 1995-2019. NB: alle bedragen liggen onder de dikke grijze nullijn en zijn negatief. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.

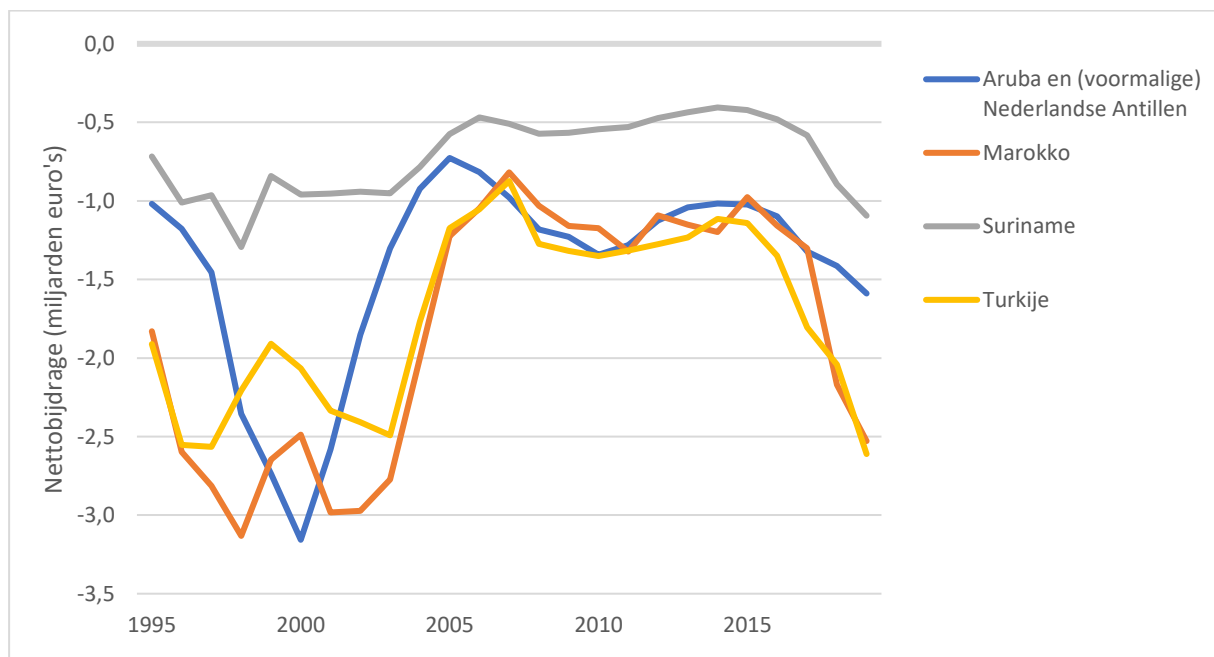
Figuur 7.5 Nettobijdrage van eerste generatie immigranten en hun kinderen, toegerekend aan het jaar van immigratie, 1995-2019, uitgesplitst naar motief voor Latijns-Amerika (boven), Afrika (midden) en Azië (onder). Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata. Attentie: de schaal voor de nettobijdrage langs de verticale as verschilt tussen de grafieken.

Kijken we naar de niet-westerse (delen van) continenten dan heeft immigratie uit Latijns-Amerika een beperkt budgettair effect van maximaal 2 miljard euro negatief. Migratie uit Afrika heeft een negatief saldo van 2 à 9 miljard euro jaarlijks. Voor Azië pieken de kosten in 2016 op ongeveer 20 miljard euro door de vluchtelingencrisis en de nettokosten liggen daarna ook op een hoger niveau dan voorheen.

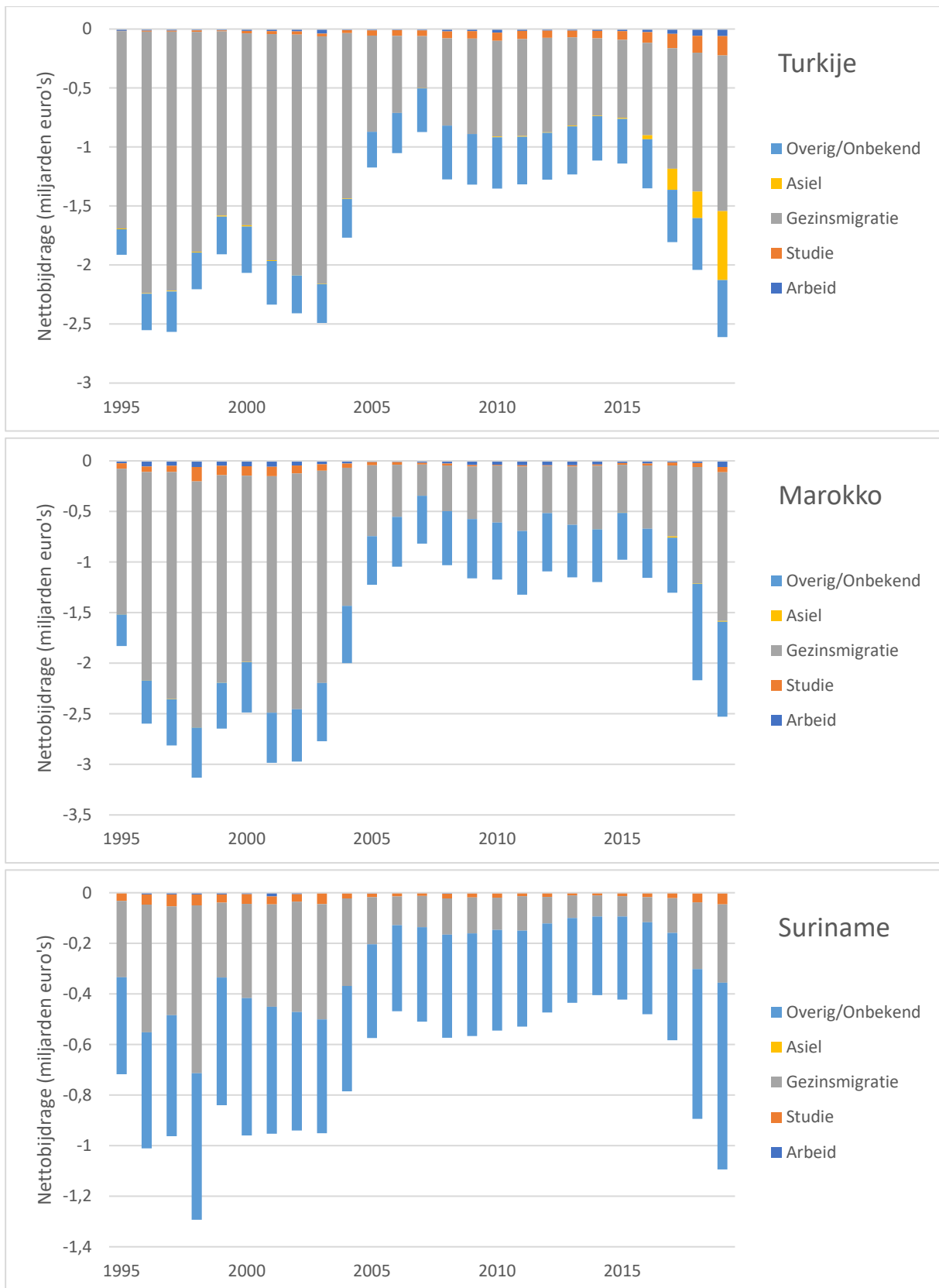
In Figuur 7.5 is ingezoomd op elk van de drie continenten afzonderlijk met uitsplitsing naar motief. Te zien is dat voor herkomstregio Latijns-Amerika (boven in de figuur) groeiende baten zijn voor arbeidsmigratie, maar dat die worden overvleugeld door de belangrijkste kostenposten gezin en onbekend motief. Studiëmigratie heeft een klein, maar groeiend aandeel in de nettokosten.

De nettobijdrage van immigratie uit Afrika (midden) verloopt tamelijk grillig met uitschieters (tot jaarlijks 9 miljard euro negatief) die voor een aanzienlijk deel door asielmigratie worden veroorzaakt. Daarnaast zijn gezinsmigratie en migratie met onbekend motief kostenposten. Arbeidsmigratie vormt in omvang geringe kostenpost voor Afrika als geheel (er zijn natuurlijk altijd regionale verschillen en arbeidsmigranten uit Zuid-Afrika doen het bijvoorbeeld erg goed).

De nettobijdrage uit Azië in zijn geheel is negatief. Wel zijn er toenemende baten uit arbeidsmigratie die oplopen tot ongeveer één miljard euro aan het eind van de periode. Daar staan echter veel grotere kosten voor gezinsmigratie tegenover. De asielmigratie uit Azië vormt echter de meest in het oog springende kostenpost, zeker aan het eind van de periode (vluchtelingencrisis). Alleen al voor 2016 bedragen de kosten voor asiel circa 16 miljard euro. Ook liepen de kosten voor gezinsmigratie uit Azië recentelijk op tot ongeveer zes miljard euro, wat deels te verklaren is als effect van de asielmigratiepiek.

Figuur 7.6 Nettobijdrage van eerste generatie immigranten en hun kinderen, toegerekend aan het jaar van immigratie, uitgesplitst naar herkomstregio, 1995-2019. NB: alle bedragen liggen onder de dikke grijze nullijn en zijn negatief. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.

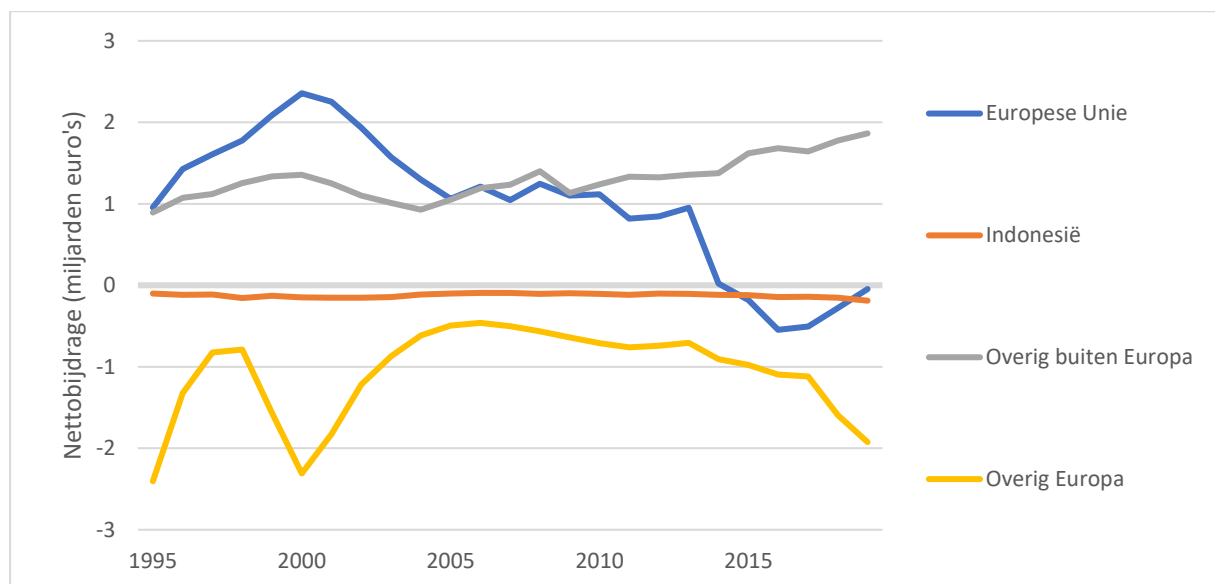

Figuur 7.7 Nettobijdrage van eerste generatie immigranten en hun kinderen, toegerekend aan het jaar van immigratie, 1995-2019, uitgesplitst naar motief voor Turkije (boven), Marokko (midden) en Suriname (onder). Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata. Attentie: de schaal voor de nettobijdrage langs de verticale as verschilt tussen de grafieken.

De nettobijdrage over de periode 1995-2019 voor de vier grote ‘klassieke herkomstlanden’ Turkije, Marokko, Suriname en Aruba en de (voormalige) Nederlandse Antillen is weergegeven in Figuur 7.6. Voor een deel is de migratie uit de Antillen te zien als een vorm van binnenlandse migratie, maar voor de volledigheid wordt ook deze groep zoveel mogelijk meegenomen in de analyse. Te zien is dat voor Suriname de kosten per jaar schommelen rond een half miljard tot één miljard euro jaarlijks. Voor de andere drie groepen liggen de nettokosten tussen één en drie miljard euro per jaar. Er is voor geen van deze groepen een batig saldo.

In Figuur 7.7 zijn voor Marokko, Turkije en Suriname de kosten uitgesplitst naar motief. Er is geen naar motief uitgesplitste immigratie voor immigranten uit Aruba en de (voormalige) Antillen en deze groep wordt daarom ook niet getoond in Figuur 7.7. De kosten komen vooral voort uit gezinsmigratie en migratie met onbekend motief. Voor een belangrijk deel gaat het hier om mensen die geen migratiemotief hoeven op te geven omdat ze de Nederlandse nationaliteit hebben. Met name voor immigranten uit Suriname vormt deze groep de hoofdmoot van de kosten.

Bij immigratie uit Turkije en Marokko is er een plotselinge daling van de kosten rond 2005. Uit Figuur 7.7 valt af te lezen dat met name de kosten door gezinsmigratie rond die tijd fors afnemen, wat deels toe te schrijven is aan striktere toelatingseisen en de *Wet inburgering in het buitenland* (zie §2.3). De kosten voor immigratie met onbekend motief (veelal zoals gezegd mensen met de Nederlandse nationaliteit) nemen wel iets toe, maar dat compenseert de afname van de kosten voor gezinsmigratie niet. Verder is van belang nogmaals te benadrukken dat zeker voor de eerste generatie de negatieve nettobijdrage niet in directe zin is terug te voeren op gastarbeid en koloniale migratie, omdat dit, in de hier getoonde grafieken, migratie betreft vanaf het jaar 1995.

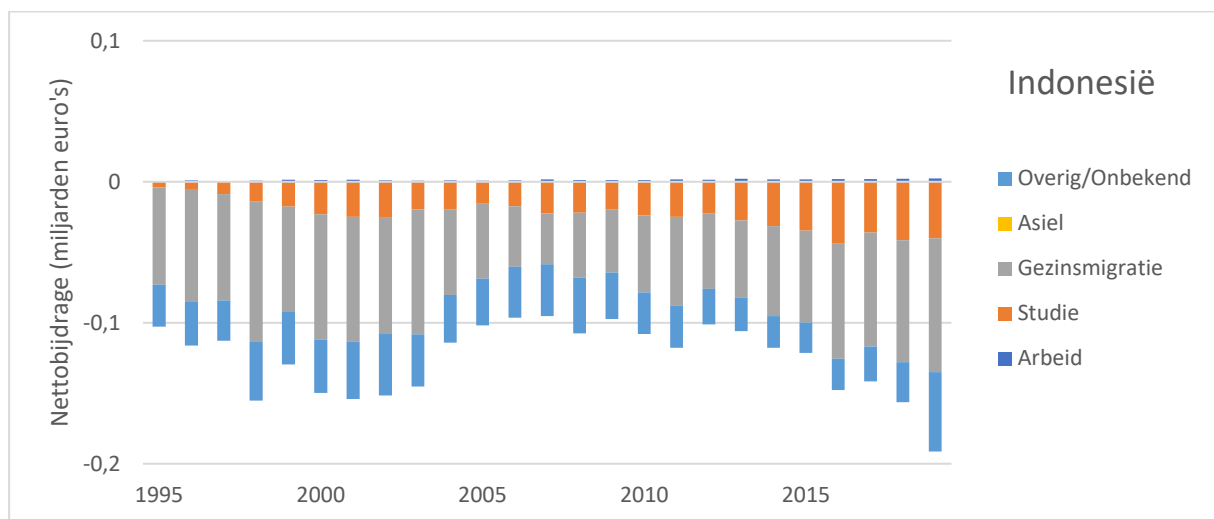

Figuur 7.8 Nettobijdrage van eerste generatie immigranten en hun kinderen, toegerekend aan het jaar van immigratie, uitgesplitst naar herkomstregio, 1995-2019. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.

In Figuur 7.8 is de nettobijdrage van de vier westerse regio's weergegeven. Voor migratie uit de regio Overig buiten Europa (Noord-Amerika, Oceanië en Japan) is er een batig saldo van één à twee miljard euro. Immigratie uit de Europese Unie slaat om van positief met een piek van plus tweeënehalf miljard euro in 2000 tot minus een half miljard euro in 2016 en 2017. Later in deze paragraaf zal

inzichtelijk worden gemaakt dat dit te maken heeft met de groei van arbeids- en gezinsmigratie uit Midden- en Oost-Europa. Voor de regio Overig Europa schommelt het bedrag van een half à twee miljard euro negatief.

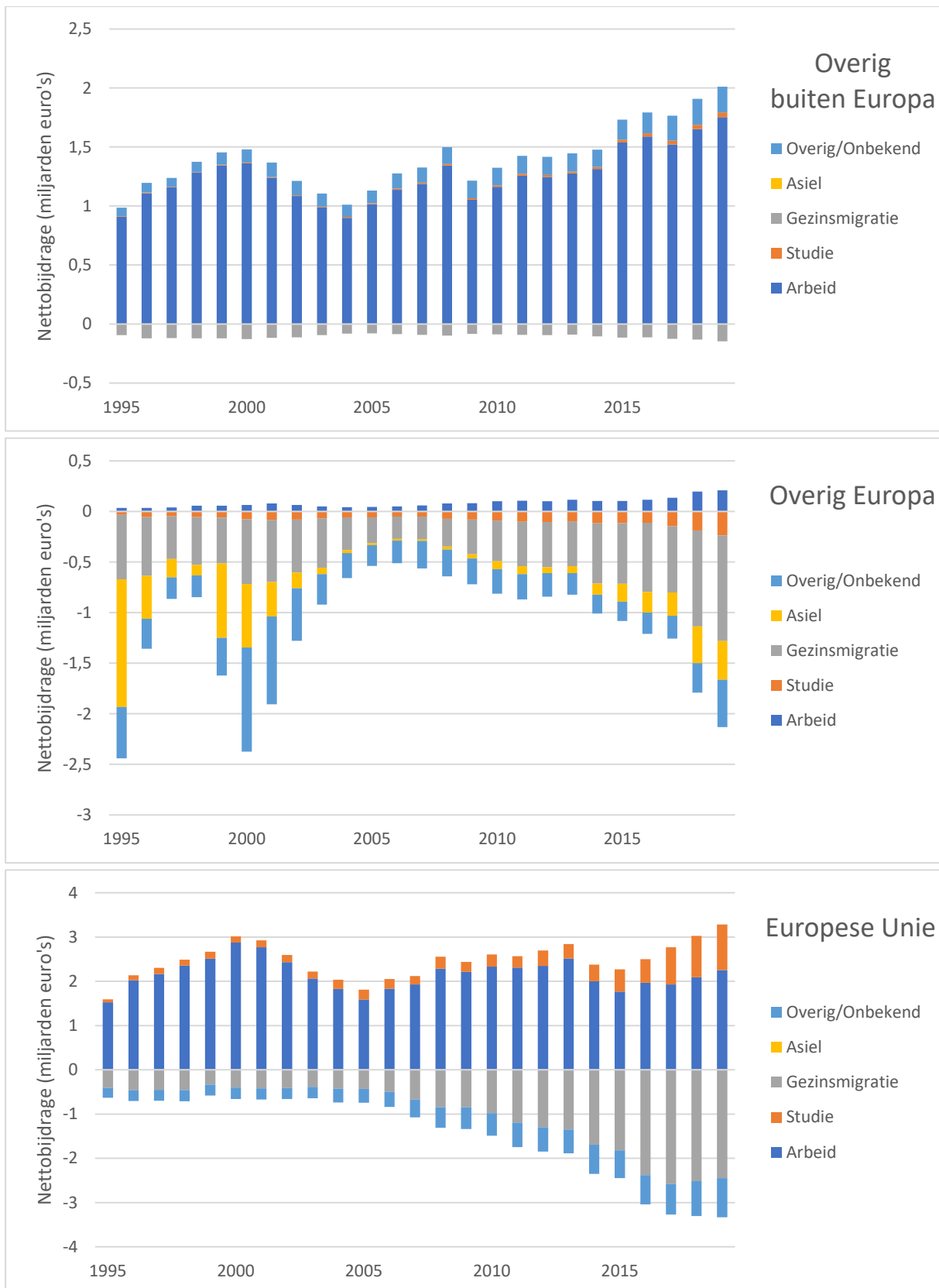
Immigratie uit Indonesië heeft een zeer klein negatief effect op het overheidsbudget. Deze migratie moet niet verward worden met de naoorlogse immigratie van Indische Nederlanders, want het betreft hier voor wat de eerste generatie betreft louter immigratie vanaf 1995. Uiteraard zijn er wel allerlei verbanden tussen deze migratiestromen denkbaar, maar ze zijn toch wezenlijk anders. Uit Figuur 7.9 valt op te maken dat de kosten van immigratie uit Indonesië overwegend veroorzaakt worden door gezinsmigratie en in toenemende mate studiemigratie. De totale bedragen per jaar zijn echter relatief klein, in de orde van grootte van een paar honderd miljoen euro.

Figuur 7.9 Nettobijdrage van eerste generatie immigranten en hun kinderen uitgesplitst naar motief, toegerekend aan het jaar van immigratie, 1995-2019, voor Indonesië. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.

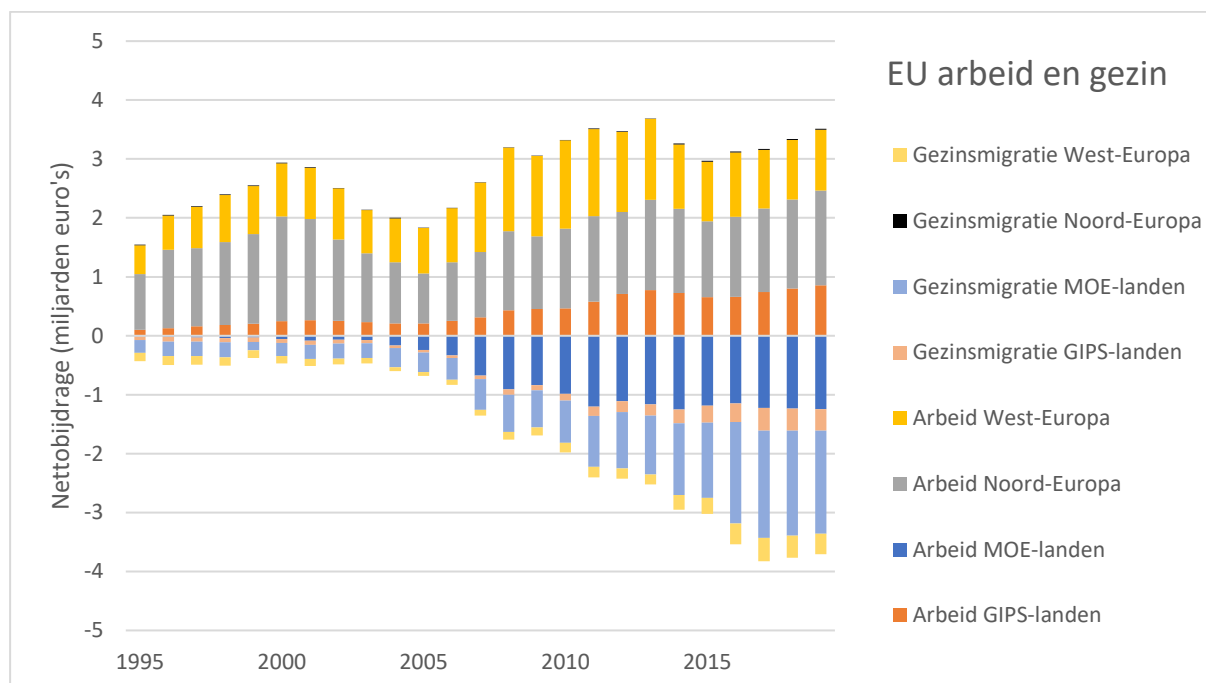
Voor de overige drie westerse herkomstregio's zijn de resultaten uitgesplitst naar herkomstmotief gegeven in Figuur 7.10. Bovenin deze figuur zijn de resultaten gegeven voor immigratie uit de regio Overig buiten Europa. Deze regio omvat de westerse landen buiten Europa, met uitzondering van Indonesië dat ook als westers is geclassificeerd door het CBS. Concreet gaat het om de VS en Canada in Noord-Amerika, Japan in Azië en daarnaast Oceanië met als grootste landen Australië en Nieuw-Zeeland. Uit Figuur 7.10 is af te lezen dat er voor deze herkomstregio veel baten zijn en nauwelijks lasten, afgezien van een relatief gering bedrag voor gezinsmigratie. Migratie voor deze regio wordt volledig gedomineerd door arbeidsmigratie, dat een batig saldo oplevert dat oploopt tot bijna twee miljard euro in 2019.

De regio Overig Europa omvat een zeer gemengde groep landen. Aan de ene kant vallen de zogenaamde EFTA landen als Noorwegen en Zwitserland in deze categorie. Aan de andere kant omvat deze categorie ook het voormalig Joegoslavië en de voormalige Sovjetunie waar een groot deel van de Europese asielzoekers vandaan komen. Voor deze regio als geheel geldt een negatief saldo. Weliswaar levert arbeidsmigratie een positieve bijdrage, maar daar tegenover staan relatief forse kosten aan asiel- en gezinsmigratie. In Figuur 7.10 is te zien dat er vooral in de jaren negentig forse uitschieters naar beneden zijn die mede veroorzaakt worden door asielmigratie, onder meer door de oorlog in voormalig Joegoslavië.

Figuur 7.10 Nettobijdrage van eerste generatie immigranten en hun kinderen, toegerekend aan het jaar van immigratie, 1995-2019, uitgesplitst naar motief voor de regio's Overig buiten Europa (boven) en Overig Europa (midden) en voor de Europese Unie (onder). Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata. Attentie: de schaal voor de nettobijdrage langs de verticale as verschilt tussen de grafieken.

Onderin Figuur 7.10 zijn de resultaten voor de Europese Unie weergegeven. De migratie uit de EU is fors als het gaat om aantallen immigranten, maar levert in recente jaren nauwelijks een nettobijdrage aan de schatkist. Arbeidsmigratie domineert volledig de batenkant en dat levert samen met de eveneens batige studiemigratie gemiddeld genomen wel een substantiële positieve nettobijdrage op, maar daar staan vanaf 2005 gestaag toenemende nettokosten door gezinsmigratie tegenover.

Figuur 7.11 Nettobijdrage van eerste generatie immigranten en hun kinderen, toegerekend aan het jaar van immigratie, 1995-2019, uitgesplitst naar arbeid en gezinsmigratie voor vier regio's binnen de Europese Unie. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.²⁴⁶

Bovendien verandert ook de samenstelling van de EU-migratie over de tijd, zoals is af te lezen uit Figuur 7.11 (zie ook §2.3). Te zien is dat tot circa 2005 nauwelijks sprake is van arbeids- en gezinsmigratie uit de MOE-landen. Daarna neemt deze immigratie snel toe, eerst vooral arbeidsmigratie en later ook gezinsmigratie die de arbeidsmigratie uiteindelijk in omvang overtreft. Beide vormen van immigratie leveren voor de MOE-landen een negatieve nettobijdrage²⁴⁷. Dit zijn de donkerblauwe en lichtblauwe kolommen in Figuur 7.11. Voor de GIPS-landen overtreffen de baten van arbeidsmigratie (donkeroranje kolommen) de kosten van gezinsmigratie (lichtoranje kolommen), al is het verschil klein en neemt het af. Voor West-Europa overtreffen de baten van arbeidsmigratie (donkergele kolommen) in ruime mate de kosten van gezinsmigratie (lichtgele kolommen). Voor de regio Noord-Europa is er zowel voor arbeidsmigratie (grijze kolommen) als gezinsmigratie (zeer kleine zwarte streepjes bovenin in Figuur 7.11) een batig saldo.

²⁴⁶ Noord-Europa: VK, Ierland, Denemarken, Zweden en Finland. West-Europa: België, Luxemburg, Frankrijk Duitsland en Oostenrijk. GIPS-landen: Griekenland, Italië, Portugal, Spanje, Malta en Cyprus. MOE-landen: Hongarije, Tsjechië, Slowakije, Slovenië, Kroatië, Bulgarije, Roemenië, Polen en de Baltische staten. Zie ook de Be-grippenlijst

²⁴⁷ Dat de arbeidsmigratie uit Midden- en Oost-Europa negatief uitpakt voor de overheid is geen verrassing. Betrokkenen verrichten voor het grootste deel laagbetaald werk en – net als Nederlanders in dezelfde positie – betalen zij daardoor relatief weinig belasting en premies, terwijl zij wel bovengemiddeld profiteren van inkomensafhankelijke regelingen zoals toeslagen.

Tabel 7.2 Totale nettobijdrage (in miljarden euro's) voor eerste generatie immigranten en hun kinderen, naar herkomst en migratiemotief, 1995-2019. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.

	Arbeid	Studie	Asiel	Overig / Onbekend	Gezins- migratie	Totaal
Overig buiten Europa	31	0	0	3	-3	33
Europese Unie	54	8	0	-11	-26	25
Indonesië	0	-1	0	-1	-2	-3
Suriname	0	-1	0	-11	-6	-18
Latijns-Amerika	3	-3	0	-11	-11	-22
Overig Europa	2	-2	-6	-8	-13	-27
(Voormalige) Antillen	0	0	0	-36	0	-36
Turkije	-1	-1	-1	-9	-31	-43
Marokko	-1	-1	0	-14	-30	-46
Afrika	-1	-6	-37	-34	-37	-115
Azië	9	-7	-76	-23	-56	-153
Totaal	97	-13	-121	-154	-214	-405

7.3 Kosten en baten van recente immigratie, 1995-2019, totaalbedragen

Bij somming over de afgelopen 25 jaar ontstaat een totaalbeeld van de kosten en baten van immigratie voor de eerste en tweede generatie samen, zoals is weergegeven in Tabel 7.2. Aan de batenkant staat vooral arbeidsmigratie uit de meeste westerse landen (m.u.v. de MOE-landen), een groot deel van Azië (m.u.v. West-Azië) en Latijns-Amerika²⁴⁸. Al met al is er voor arbeidsmigratie uit de genoemde regio's een positief saldo van 97 miljard euro. Voor arbeidsmigratie uit de regio's Midden- en Oost-Europa en West-Azië overtreffen de fiscale kosten de fiscale baten, hetgeen verdisconteerd is in de totalen voor Europese Unie respectievelijk Azië. Verder levert studiemigratie uit de Europese Unie landen een positieve bijdrage van circa 8 miljard euro. *Overall* vormt studiemigratie echter een kostenpost van 13 miljard euro.

Aan de kostenkant staat alle overige migratie. Asielmigratie is per immigrant zeer kostbaar en dat komt ook tot uitdrukking in het totaal bedrag van 121 miljard euro nettokosten, voor een relatief kleine groep immigranten. Immigratie met overig of onbekend motief – voor een aanzienlijk deel mensen die geen migratiereden hoeven op te geven, bijvoorbeeld omdat ze de Nederlandse nationaliteit bezitten²⁴⁹ – levert een (netto) kostenpost op van 154 miljard euro. De grootste post betreft echter gezinsmigratie met 214 miljard euro nettokosten.

Resumerend levert het plaatje van de fiscale kosten en baten een gemengd beeld: forse totale nettobijdragen voor arbeidsmigratie vooral als die afkomstig is uit de Europese Unie (met uitzondering van de MOE-landen), de Angelsaksische landen en Azië (met uitzondering van West-Azië) en Latijns-Amerika. Daarnaast een kleiner bedrag voor studiemigratie uit de EU. Daartegenover staan echter veel grotere negatieve effecten van met name asiel- en gezinsmigratie. Onder aan de streep blijft een negatief saldo over van 405 miljard euro. Dat is een bedrag in de orde van grootte van de totale aardgasbaten van het begin van de winning tot heden.²⁵⁰

²⁴⁸ Informatie over de MOE-landen en West-Azië staat niet in Tabel 7.2, maar is te vinden in Figuur 6.4.

²⁴⁹ CBS, *Statistiek Migratiemotieven*, opgehaald 2-1-2021 van: <https://www.cbs.nl/nl-nl/onze-diensten/methoden/onderzoeksomschrijvingen/korte-onderzoeksbeschrijvingen/statistiek-migratiemotieven>

²⁵⁰ Uitgedrukt in euro's van 2018, zie CBS, *Aardgasbaten uit gaswinning bijna 417 miljard euro*, opgehaald 24-12-2020 van: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2019/22/aardgasbaten-uit-gaswinning-bijna-417-miljard-euro>.

Zoals in §6.4 is uiteengezet blijft er bij arbeidsmigratie slechts voor weinig regio's een batig saldo over na verdiscontering van de kosten voor de onvermijdelijke volgmigratie in de vorm van gezinsmigratie. We herhalen hier het resumé aan het eind van die paragraaf: Vanuit de schatkist bezien is alleen arbeidsmigratie uit Japan, de Angelsaksische landen, Scandinavië²⁵¹ en een aantal omringende landen zoals België, Frankrijk, Duitsland, Oostenrijk en Zwitserland ondubbelzinnig positief. Een kleiner batig saldo geldt voor arbeidsmigratie uit een paar andere westerse landen als Italië en Spanje en uit enkele niet-westerse landen als Israël, India en de Aziatische tijgers. Daarnaast is studiemigratie uit het EER-gebied (EU plus EFTA) positief.

7.4 Kosten en baten van toekomstige immigratie

In deze paragraaf worden drie scenario's gepresenteerd voor de mogelijke ontwikkeling van de kosten en baten in de nabije toekomst. Hiervoor is de periode 2020-2040 genomen. In de drie hier gepresenteerde scenario's wordt er in beginsel van uitgegaan dat de immigratie qua omvang gelijk is aan die in de CBS bevolkingsprognose uit 2020.²⁵² De scenario's verschillen vooral in de aannamen omtrent de samenstelling van de migratie naar herkomstregio en migratiemotief (arbeid, gezin, studie, asiel en overig/onbekend).

De berekening is verder gebaseerd op de bedragen voor de kosten en baten per combinatie van motief en regio zoals die gegeven zijn Tabel 6.3. Dat wordt gedaan door de gevonden bedragen in Tabel 6.3 te vermenigvuldigen met de verwachte aantallen immigranten voor elke combinatie van herkomstregio en migratiemotief (zie voor meer uitleg Box 7.1). De kosten en baten zijn voor elke groep dus berekend op basis van de kenmerken die de gemiddelde immigrant uit die groep had in het jaar 2016.²⁵³

Het basisscenario gaat er van uit dat de immigratie qua omvang gelijk is aan die in de CBS-bevolkingsprognose uit 2020. Verder wordt verondersteld dat de samenstelling van de immigratie naar herkomstregio gelijk is aan die in de CBS-bevolkingsprognose uit 2018.²⁵⁴ Tot slot is aangenomen dat de samenstelling naar migratiemotief gelijk is aan de samenstelling in de 10-jaars periode 2008-2017.

Het groeiszenario is gelijk aan het basisscenario op twee aannames na. Ten eerste is aangenomen dat arbeids- en gezinsmigratie uit de MOE-landen vanaf 2021 groeit met de trendmatige groei over de periode 2008-2017. Over deze periode nam het aantal arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa jaarlijks met 615 personen toe en het aantal gezinsmigranten met jaarlijks 845 personen. Aanvullend is verondersteld dat de asielmigratie en gezinsmigratie²⁵⁵ uit Azië en Afrika qua omvang gelijke tred houdt met de bevolkingsgroei in de belangrijkste asielherkomstregio's.²⁵⁶ Hierbij is de VN-

---

²⁵¹ Dit zijn de regio's Overig buiten Europa (zie Tabel 6.3) en VK, Ierland, Denemarken, Zweden en Finland.

²⁵² CBS-statline, *Prognose bevolking; kerncijfers, 2019-2060*, opgehaald 26-12-2020 van: <https://open-data.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/84645NED/table?dl=4871B>

²⁵³ Gecorrigeerd voor conjunctuurverwachtingen van het CPB en beleidswijzigingen omtrent o.a. AOW-leeftijd.

²⁵⁴ Voor de bevolkingsprognose van 2020 waren deze data op het moment van schrijven niet beschikbaar, zie CBS-statline *Prognose immigratie en emigratie; achtergrond, 2017-2059*, opgehaald 24-12-2020 van: <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/83793NED/table?dl=3F3FC>

²⁵⁵ De veronderstelling hier is dat de gezinsmigratie vooral groeit door de toegenomen asielmigratie. Daarom is voor asiel- en gezinsmigratie dezelfde groei verondersteld. Voor Azië zijn gezinsmigratie en asielmigratie in 2019 ongeveer even groot, voor Afrika is de gezinsmigratie in 2019 ongeveer een derde groter. Het is derhalve geen extreme veronderstelling om de groei in asielmigratie en gezinsmigratie gelijk te veronderstellen.

²⁵⁶ Voor Afrika is de bevolkingsgroei in Afrika exclusief Marokko aangehouden. Voor Azië is op basis van historische data over de periode 1995-2017 aangenomen dat de asielmigratie voor 92,7% uit West-Azië zal komen en

bevolkingsprognose van 2019 aangehouden. De bevolkingsgroei tot 2040 zal volgens de verwachting van de Verenigde Naties met name fors zijn in de twee belangrijkste asielherkomstregio's West-Azië (+27%) en Afrika (+56%).

Het krimpscenario gaat in beginsel eveneens uit van het basisscenario. Aanvullend is verondersteld dat het migratiebeleid zoveel mogelijk selectief is ten aanzien van de nettobijdrage. Dit impliceert een reductie ten opzichte van het basisscenario van de immigratie voor combinaties van motief en herkomstregio met een lage nettobijdrage. Voor de nettobijdragen is Tabel 6.3 als uitgangspunt genomen, met dien verstande dat bij migratie uit de Europese Unie en Azië voor de motieven arbeids- en gezinsmigratie ook naar deelregio's is gekeken.

Concreet is het krimpscenario als volgt ingevuld. Voor arbeidsmigratie is verondersteld dat deze gelijk is aan het basisscenario voor de westerse regio's (m.u.v. de MOE-landen) en voor Latijns-Amerika (m.u.v. Suriname) en Azië (m.u.v. West-Azië). Arbeidsmigratie uit de MOE-landen, Suriname en West-Azië is net als arbeidsmigratie uit Turkije, Marokko en de rest van Afrika vanwege een negatieve nettobijdrage op 10% gesteld van de omvang in het basisscenario. De omvang van studiemigratie is eveneens op 10% van de basisaanneمة gesteld, behalve voor studiemigratie uit de EU, de Angelsaksische landen en Japan vanwege een batig saldo en – vanwege de historische banden – ook voor studiemigratie uit Suriname.²⁵⁷

Voor gezinsmigratie is verondersteld dat deze op 50% ligt van het basisscenario, m.u.v. gezinsmigratie uit Noord-Europa (VK, Ierland, Denemarken, Zweden en Finland), waarvoor als enige regio vanwege een batig saldo geen reductie is verondersteld. De asielmigratie is vanwege zeer hoge kosten in alle gevallen op 10% gesteld van het basisscenario.

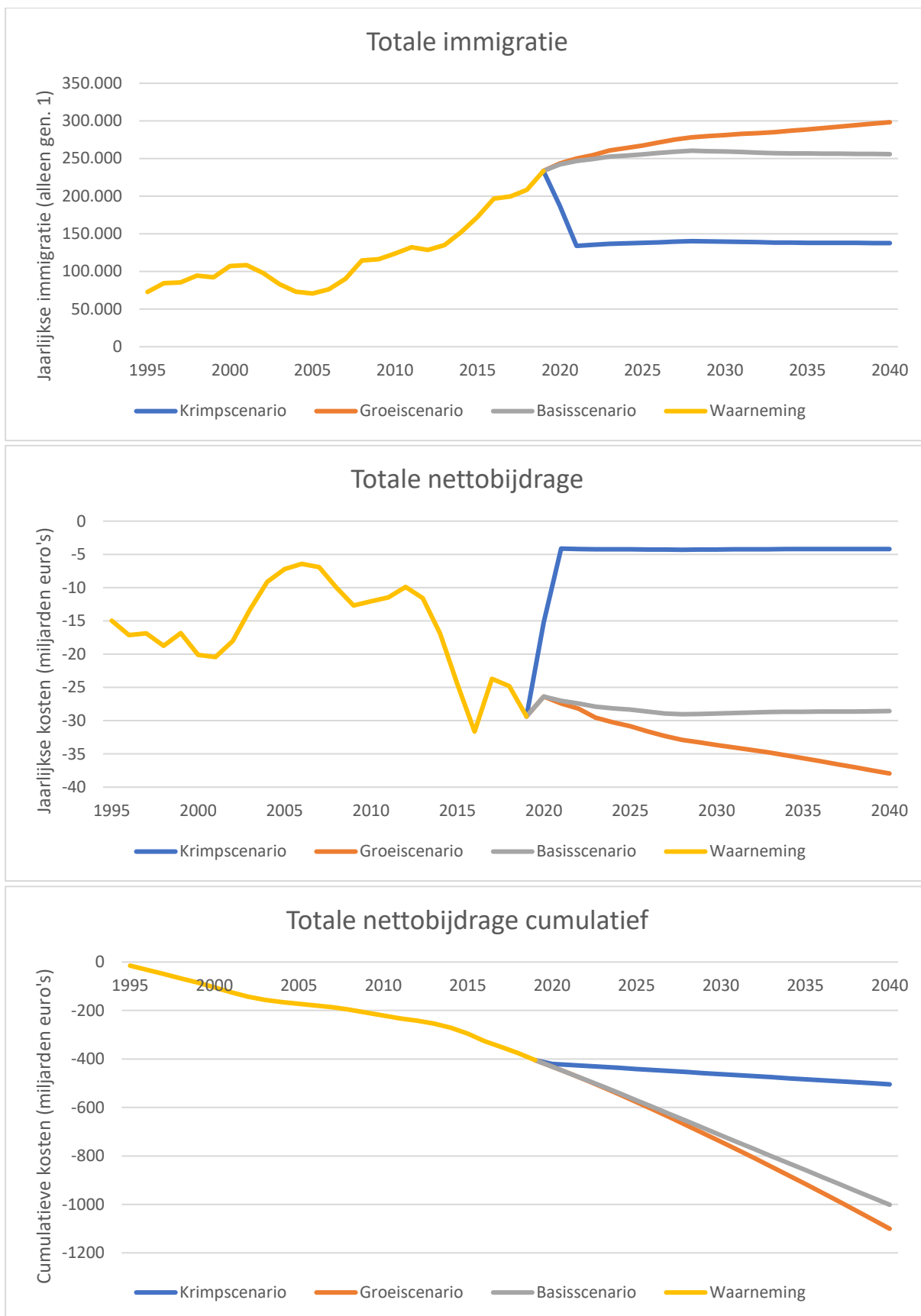
Bij de verzamelcategorie overig/onbekend is een onderscheid gemaakt tussen beide migratiemotieven. Immigratie met overig motief is op 50% gesteld met als enige uitzondering de regio Overig buiten Europa (Noord-Amerika, Oceanië en Japan) waarvoor vanwege een batig saldo geen reductie is toegepast. De immigratie met onbekend motief – waaronder bijvoorbeeld veel mensen met de Nederlandse nationaliteit – is gelijk aan die in het basisscenario. Immigratie uit Aruba en de (voormalige) Antillen valt in de praktijk allemaal in deze categorie en blijft derhalve ongewijzigd.

Het krimpscenario zal niet eenvoudig of snel om te zetten zijn in beleid. Ook wordt voorbijgegaan aan allerlei subtiliteiten zoals verschillen binnen regio's of het feit dat selectie op nettobijdrage de gemiddelde nettobijdrage waarschijnlijk zal verhogen. In het krimpscenario is (met uitzondering van studiemigratie uit Suriname) uitgegaan van de berekeningen in Hoofdstuk 6. De keuzes voor selectie zijn daarop gebaseerd. Het is zeker niet de bedoeling te suggereren dat dit ook per se de gewenste samenstelling naar herkomstregio's zou moeten zijn van toekomstig selectief migratiebeleid. De beleidsrelevantie van het krimpscenario is er vooral in gelegen dat het inzichtelijk maakt wat in potentie de orde van grootte is van het positieve effect van selectief toelatingsbeleid op de overheidsfinanciën.

---

is voorts op basis van deze veronderstelling een gewogen gemiddelde genomen van de bevolkingsgroei in West-Azië en de rest van Azië. Berekening op basis van: United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2019)

²⁵⁷ Studenten uit Suriname worden bijvoorbeeld wat betreft de hoogte van collegegeld – net als studenten uit de EER en Zwitserland – gelijk gesteld aan Nederlandse studenten, Bolhaar, J., S. Kuijpers & A. Nibbelink Planbureau, C. (2019), blz. 5

Figuur 7.12 Aantal eerste generatie immigranten voor drie scenario's (boven). Jaarlijkse (midden) en cumulatieve (onder) nettobijdrage van eerste generatie immigranten en hun kinderen voor drie scenario's. Tot 2020 waarnemingen, vanaf 2020 prognose. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.

De ontwikkeling van de jaarlijkse immigratie en de jaarlijkse en cumulatieve nettobijdrage is voor alle drie de scenario's weergegeven in Figuur 7.12. Het gaat hierbij om immigratie en niet om het migratiesaldo, omdat de remigratiekansen al verwerkt zitten in de berekening van de nettobijdrage. Verder gaat het uitsluitend om immigratie van personen met een eerste generatie migratieachtergrond, omdat de nettobijdrage van de tweede generatie eveneens al wordt meegenomen in de berekening van de nettobijdrage. Merk op dat de immigratie (Figuur 7.12 boven) volgens het basisscenario min of meer constant is vanaf 2020. Ook in het groeiscenario blijft de toename van het aantal immigranten achter bij de trend over de periode 2005-2020 of 1995-2020. Beide scenario's vertonen dus zeker geen trendbreuk in opwaartse richting. In het krimpscenario zakt de migratie terug naar het niveau rond het jaar 2010.

Geen van de scenario's levert voor enig jaar een positief saldo op (Figuur 7.12 midden). De jaarlijkse nettokosten liggen in het basisscenario op 29 miljard euro. In het groeiscenario nemen de jaarlijkse nettokosten geleidelijk toe tot 38 miljard euro in 2040. In het krimpscenario dalen de jaarlijkse nettokosten binnen een paar jaar naar 4 miljard euro.

De totale nettokosten zijn weergegeven in Figuur 7.12 (onder) en Tabel 7.3. Voor de leesbaarheid worden deze bedragen in de hoofdtekst afgerond op veelvoud van 100 miljard. De nettokosten voor de periode 1995-2019 bedragen 400 miljard euro, waarvan de helft in de laatste 10 jaar. In het basisscenario komt daar tot en met 2040 600 miljard euro aan kosten bij. De totale kosten over de hele periode 1995-2040 bedragen in dat scenario afgerond 1.000 miljard euro. In het groeiscenario bedragen de additionele kosten vanaf 2020 afgerond 700 miljard euro en de totale kosten komen daarmee op 1.100 miljard euro. De extra asielmigratie uit Afrika en Azië en de extra arbeidsmigratie uit de MOE-landen brengen samen met de bijkomende gezinsmigratie afgerond 100 miljard euro extra kosten met zich mee ten opzichte van het basisscenario, waarvan 64 miljard euro voor asiel. In het krimpscenario bedragen de additionele kosten vanaf het jaar 2020 altijd nog 100 miljard euro.

Tabel 7.3 Totale nettobijdrage van immigratie, 1995-2019 (waarneming) en 2020-2040 (prognose) in miljarden euro's. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.

Periode	Waarneming	Scenario		
		Basis	Krimp	Groei
1995-2009	-209			
2010-2019	-196 +			
Totaal 1995-2019	-405	-405	-405	-405
2020-2040 (prognose)		-597	-100	-695 +
Totaal 1995-2040 (inclusief prognose)		-1.001	-505	-1.100

De essentiële en ook voor de hand liggende observatie is dat een toename van immigratie bij gelijkblijvende samenstelling naar herkomstregio, migratiemotief en bij gelijkblijvende kostenbatenstructuur, altijd zal leiden tot een toename van de jaarlijkse kosten van immigratie. Door de hoge kosten per persoon geldt vooral bij asielmigratie dat de kosten van immigratie al fors stijgen bij een matige toename van het aantal statushouders. Door verandering van de samenstelling naar herkomstregio en migratiemotief is het mogelijk om de immigratie te laten toenemen zonder dat de kosten sterk stijgen.

Zelfs in een scenario dat uitgaat van een toelatingsbeleid dat veel stringenter is dan de huidige juridische kaders toelaten, is immigratie verlieslatend voor de Nederlandse schatkist. De veronderstellingen qua selectiviteit in het hiervoor beschreven krimpscenario zijn vrij fors, met onder andere voor de meeste herkomstregio's een halvering van de gezinsmigratie en een reductie van asielmigratie met 90%. De arbeidsmigratie die in dit scenario wordt toegestaan komt voornamelijk uit westerse landen (m.u.v. de MOE-landen), Azië (m.u.v. het Midden-Oosten) en Latijns-Amerika (m.u.v. Suriname) en is voor alle overige landen vanwege de nettokosten teruggebracht tot 10% van het huidige niveau. Toch is zelfs onder die stringente eisen de immigratie als geheel nog verlieslatend voor de schatkist. ↵

Om migratie positief uit te laten pakken voor de Nederlandse schatkist, is het noodzakelijk dat men niet alleen stuurt op aantallen, maar ook strikt selecteert op menselijk kapitaal, met name opleidingsniveau. Dat is in essentie ook wat klassieke immigratielanden als Canada en Australië beogen te doen met hun toelatingsbeleid: de 'mix van immigranten' zodanig beïnvloeden dat hun komst een gunstig effect heeft op het gastland. Nationaal (economisch) eigenbelang is daarbij veel meer een geaccepteerd criterium en – anders dan in Nederland – is onderzoek naar de economische effecten van immigratie vrij algemeen geaccepteerd. Deze landen hebben ook veel meer ruimte dan Nederland, waardoor bevolkingsgroei niet zo snel leidt tot congestie en dergelijke. Door een gunstige geografische ligging ten opzichte van instabiele wereldregio's hebben ze daarnaast meer mogelijkheden om te sturen op kostbare asielmigratie. Kortom, de klassieke immigratielanden hebben meer mogelijkheden dan Nederland om immigranten te absorberen en door selectie te sturen op een gunstige uitkomst voor de schatkist. Bovendien zal Nederland door de uitgebreide, relatief toegankelijke verzorgingsstaat naar verwachting zelfs nog strikter moeten selecteren dan de klassieke immigratielanden, om de huidige arrangementen in stand te kunnen houden. ↵

De nettokosten van immigratie zijn voornamelijk het effect van herverdelende werking van de verzorgingsstaat richting laaggeschoolde immigranten en vooralsnog lijken beleidsmakers ervoor te kiezen om die kosten op te vangen door het afbouwen van de verzorgingsstaat. De berekening in het huidige rapport is overwegend gebaseerd op een dwarsdoorsnede van de bevolking voor het jaar 2016. Het patroon van kosten en baten is echter niet statisch. De nettokosten zijn vooral terug te voeren op de herverdelende functie van de overheid die via de fiscus en de verzorgingsstaat zijn werk doet. Het stelsel van progressieve belastingen, inkomensafhankelijke toeslagen en uitkeringen zorgt voor herverdeling van de hoge naar de lage inkomens. Veel immigranten hebben een laag opleidingsniveau en dito inkomen. In de berekening zijn de nettokosten toegerekend aan het jaar van immigratie, maar het overgrote deel van die kosten krijgen pas na immigratie hun beslag op de overheidsfinanciën. Als het gaat om kosten voor de oude dag meestal pas veel later. Dat zorgt ervoor dat de nettokosten van immigratie over de tijd heen steeds zwaarder op het overheidsbudget zullen gaan drukken (zie §7.1). Zolang beleidsmakers onvoldoende inzetten op een restrictief en selectief immigratiebeleid is er maar één andere optie om de kosten van immigratie draagbaar te houden, namelijk minder herverdeling. Dat kan door de verzorgingsstaat gaandeweg steeds verder te versoberen – een proces dat feitelijk al bezig is. ↵

8 Specificatie van de kosten en baten van immigratie voor de overheid

Door Jan van de Beek

8.1 Inleiding

Het hoofddoel van deze studie is om de fiscale effecten van immigratie in kaart te brengen met behulp van generatierekening. De basis van de generatierekening wordt gevormd door een groot aantal kosten- en batenposten. Een aantal daarvan zijn van doorslaggevend belang door hun omvang en/of het feit dat ze sterk kunnen verschillen tussen groepen. Om inzicht te krijgen in de oorsprong van de geconstateerde verschillen tussen bevolkingsgroepen wordt in dit hoofdstuk stilgestaan bij de verschillende posten.

Tabel 8.1 Totalen voor het jaar 2016, van 23 kosten- en batenposten, voor de gehele bevolking en uitgesplitst naar migratieachtergrond, in absolute bedragen (miljarden euro's) en relatief (per hoofd) t.o.v. autochtonen (%), alsmede de bevolkingsomvang ($\times 1.000$ personen) naar migratieachtergrond, zijnde de bevolking op 1 januari 2016 plus 171 duizend in 2016 geboren of geïmmigreerde 0-jarigen. Eigen berekening op basis van CBS-microdata en CBS-statline. De macrobedragen voor de gehele bevolking zijn mede gebaseerd op CPB-gegevens.

	Totaal	Neder-lands	Met migratieachtergrond					
			Westers		Niet-westers	Totaal		
Bevolkingsomvang ($\times 1000$)	17.150	13.352	1.671	(10%)	2.127	(12%)	3.798	(100%)
INKOMSTEN – UITGAVEN	-1,2	16,1	0,9		-18,2		-17,3	
Nr. TOTAAL UITGAVEN	299,9	229,6	28,2	(98%)	42,1	(115%)	70,4	(108%)
1 Openbaar bestuur	67,3	48,2	6,6	(100%)	12,7	(165%)	19,0	(141%)
2 Defensie	6,9	5,3	0,7	(100%)	0,9	(100%)	2,0	(100%)
3 Onderwijs	27,8	20,8	2,0	(73%)	4,9	(149%)	7,0	(117%)
4 Kinderbijslag/Stufi	5,2	3,8	0,4	(75%)	1,1	(179%)	1,0	(136%)
5 Arbeidsongeschiktheid/ZW	13,4	10,2	1,3	(96%)	2,0	(125%)	3,0	(113%)
6 Werkloosheid	8,0	6,2	0,9	(116%)	0,9	(88%)	2,0	(100%)
7 Bijstand/ANW	7,4	3,2	0,8	(106%)	3,4	(648%)	4,0	(445%)
8 Sociale zekerheid rest	17,2	13,4	1,7	(103%)	2,1	(100%)	0,0	(102%)
9 AOW	36,9	32,1	3,5	(99%)	1,3	(26%)	4,9	(53%)
10 Overdrachten buitenland	10,5	8,2	1,0	(100%)	1,3	(100%)	2,3	(100%)
11 Subsidies/toeslagen	9,4	6,2	1,0	(106%)	2,2	(227%)	3,2	(182%)
12 Zorg	65,2	53,1	6,2	(97%)	6,0	(71%)	12,1	(80%)
13 Bruto invest. gebouwen	8,5	6,6	0,8	(100%)	1,1	(100%)	1,9	(100%)
14 Bruto invest. infrastructuur	10,1	7,8	1,0	(100%)	1,2	(100%)	2,2	(100%)
15 Bruto invest. scholen	5,9	4,5	0,4	(77%)	1,0	(144%)	1,5	(116%)
TOTAAL INKOMSTEN	298,8	245,7	29,1	(100%)	24,0	(61%)	53,1	(76%)
16 Loon- en ink. bel. en premies	153,2	125,9	15,5	(104%)	11,8	(59%)	27,0	(76%)
17 Overige directe bel. huish.	7,9	6,5	0,8	(104%)	0,6	(59%)	1,4	(76%)
18 Erfbelasting	1,7	1,5	0,1	(79%)	0,1	(26%)	0,2	(45%)
19 VPB/div. bel. Ned. bedrijven	21,8	19,2	1,7	(81%)	0,8	(26%)	2,5	(46%)
20 IRN (m.n. indir. bel. als BTW)	68,1	55,0	6,8	(102%)	6,3	(72%)	13,1	(84%)
21 IRN bedrijven	16,1	14,2	1,3	(81%)	0,6	(26%)	1,8	(46%)
22 Netto grondverkopen	2,3	1,8	0,2	(100%)	0,3	(100%)	0,5	(100%)
23 Niet-bel. middelen-rest	27,8	21,6	2,7	(100%)	3,4	(100%)	6,2	(100%)

Om aan te sluiten bij een door het CPB gehanteerde indeling zijn de verschillende deelposten samengenomen tot de 23 kosten- en batenposten weergegeven in Tabel 8.1. Deze tabel geeft de totalen voor elk van deze posten voor het jaar 2016, zowel voor de gehele bevolking als uitgesplitst naar migratieachtergrond. Zoals uiteengezet in §7.1 kan een dergelijke momentopname (statische benadering) grote vertekening geven vanwege verschillen in leeftijdsopbouw. Dat is ook het geval voor Nederland. Met name niet-westerse immigranten hebben een relatief jonge leeftijdsopbouw, waardoor bepaalde posten als AOW²⁵⁸ en zorg mede daardoor relatief laag zijn. Posten die te maken hebben met de jeugd-fase zoals onderwijs²⁵⁹ vallen mede vanwege de leeftijdsopbouw juist hoger uit. De relatieve omvang²⁶⁰ van de bedragen t.o.v. autochtonen is weergegeven in de laatste kolom in Tabel 8.1.

Verder vallen de verschillen tussen westerse en niet-westerse immigranten op. Westerse immigranten droegen in 2016 overall 0,9 miljard euro bij en niet-westerse immigranten ontvingen 18,2 miljard euro. Westerse immigranten lijken wat betreft kosten en baten structuur veel meer op autochtonen dan niet-westerse immigranten. Ook qua leeftijdsopbouw zijn de verschillen tussen westerse immigranten en autochtonen relatief beperkt, waardoor bijvoorbeeld het gebruik van de AOW nagenoeg gelijk is aan dat van autochtonen.

Aan de uitgavenkant vallen verder de kosten voor openbaar bestuur relatief hoog uit. Allereerst komt dit omdat de in 2016 aanzienlijke kosten voor IND, COA, e.d. onder openbaar bestuur geschaard zijn. Deze kosten zijn aan de eerste generatie toegerekend en komen grotendeels voor rekening van niet-westerse immigranten. Ook de deelpost veiligheidszorg (politie, justitie en criminaliteit, valt onder openbaar bestuur. De kosten voor veiligheidszorg vallen fors hoger uit voor personen met een migratieachtergrond, omdat het aantal verdachten per 10.000 inwoners voor alle leeftijdsgroepen hoger is dan voor autochtonen.²⁶¹ Daarnaast pakt de gemiddelde gang door de strafrechtketen voor immigranten duurder uit, o.a. vanwege het vaker opleggen van een kostbare gevangenisstraf²⁶². Ook hier vertekent de jonge leeftijdsopbouw van met name niet-westerse immigranten overigens het beeld, om jongeren met en zonder migratieachtergrond nu eenmaal vaker delicten plegen dan ouderen.

Aan de uitgavenkant vallen met name bij niet-westerse immigranten de relatief hoge kosten voor uitkeringen op, waarbij vooral de bijstand er uitspringt. Uitzondering is de WW die juist voor westerse immigranten relatief hoog uitvalt. Ten dele heeft en heeft dit te maken met uitkeringsfraude (zie §8.6). Een andere mogelijke verklaring zou pendelmigratie van arbeidsmigranten binnen de EU kunnen zijn, al zou dit nader onderzocht moeten worden. Niet-westerse immigranten maken relatief weinig gebruik van de WW. Toch is dit minder gunstig dan het lijkt, want voor een deel komt dit door een lage arbeidsparticipatie en relatief hoge afhankelijkheid van andere uitkeringen. Tot slot zijn ook de

---

²⁵⁸ Voor een deel is dit vertekening omdat de eerste generatie niet altijd voldoende AOW heeft opgebouwd hetgeen met een bijstandsuitkering wordt aangevuld. De werkelijke kosten zijn dus hoger dan in het bedrag voor AOW tot uitdrukking komt. Het ging gemiddeld over januari en december 2016 om 2,7% voor autochtonen en 13,9% voor immigranten. CBS-statline, *Personen met bijstand; persoonskenmerken*, opgehaald 27-12-2020 van: <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/82016NED/table?dl=47859>

²⁵⁹ Zoals zal blijken zijn de kosten voor onderwijs voor immigranten ook gerekend over de levensloop vaak hoger.

²⁶⁰ Hierbij is nergens gecorrigeerd voor leeftijdsopbouw, zodat duidelijk is wat het effect van leeftijdsopbouw is.

²⁶¹ CBS-statline, *Verdachten; geslacht, leeftijd, migratieachtergrond en generatie*, opgehaald 25-12-2020 van: <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/81959NED/table?dl=48730>

²⁶² Voor deze verschillen is gebruikt gemaakt van een CBS-maatwerktable, zie §8.12 en de Technische appendix.

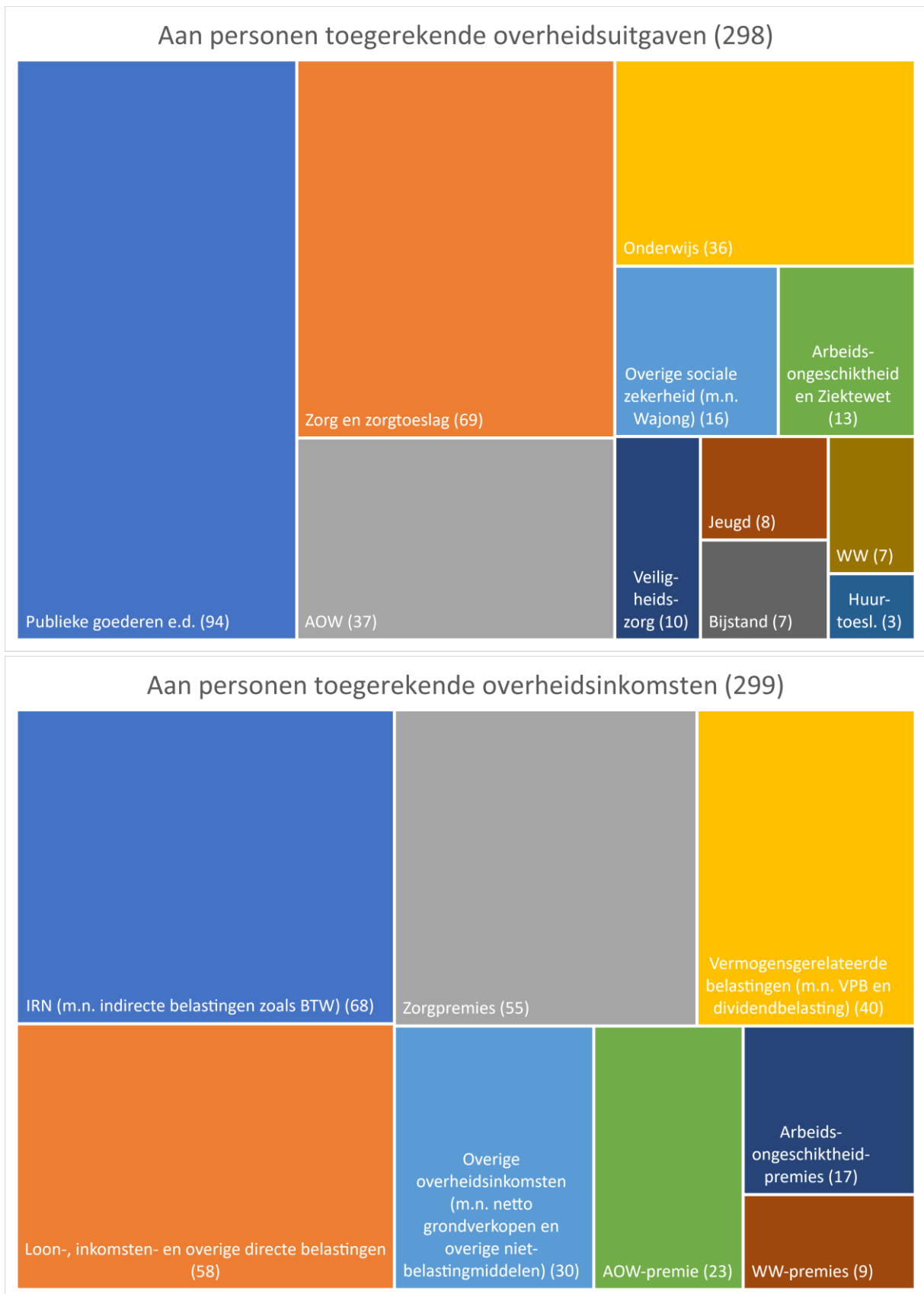
ontvangsten aan toeslagen voor niet-westerse immigranten relatief hoog. Dat komt bij inkomensafhankelijke regelingen uit de aard der zaak vooral door een laag gemiddeld inkomen.

Dat brengt ons bij de inkomstenkant van Tabel 8.1. De post loon- en inkomstenbelastingen en sociale premies (LIS) is voor mensen met een niet-westerse migratieachtergrond relatief laag vanwege een laag gemiddeld inkomen, dit ondanks de oververtegenwoordiging in de werkzame leeftijdsgroep. Dit hangt onder meer samen met een laag opleidingsniveau en lage arbeidsparticipatie (zie Hoofdstuk 9). Een laag inkomen drukt ook de afdrachten aan belastingen die onder de post IRN geschaard zijn, voornamelijk indirecte belastingen zoals de BTW. Verder dragen immigranten relatief weinig belastingen af die samenhangen met het eigendom van bedrijven, zoals VPB en dividendbelasting. Het gaat hierbij om direct eigendom (zoals vennoten in een BV), maar vooral om in aandelen belegd pensioenvermogen. Immigrantengemiddeld genomen minder vermogend dan mensen met een Nederlandse achtergrond en hebben lagere pensioenvermogens. Bij niet-westerse immigranten speelt ook de jonge leeftijdsopbouw een rol. Een lagere vermogensopbouw zorgt in combinatie met de jonge leeftijdsopbouw ook voor lage afdrachten aan erfbelasting.²⁶³

Voor de inkomstenkant maakt het verschil tussen autochtonen en niet-westerse immigranten. De uitgaven bedragen voor niet-westerse immigranten 115% van die van autochtonen. Dat neer op circa 5 miljard euro hogere uitgaven voor niet-westerse immigranten, dan verwacht zou kunnen worden op basis van de getalsverhoudingen tussen de bevolkingsgroepen. De inkomsten van niet-westerse immigranten liggen op slechts 61% van autochtonen en dat komt neer op 13 miljard lagere overheidsinkomsten. Van het totale nettobeslag van niet-westerse immigranten van 18 miljard op de overheidsfinanciën heeft dus ongeveer 70% betrekking op de inkomstenkant. Nu is Tabel 8.1 een weergave van de statische benadering – een momentopname – waardoor onder meer de jonge leeftijdsopbouw vertekening oplevert. Echter, berekening leert dat ook in de dynamische benadering ongeveer 70% van het verschil tussen eerste generatie immigranten en autochtonen wordt bepaald door de inkomstenkant. Niet-westerse immigranten hebben gemiddeld een laag gemiddeld inkomen en betalen daarom relatief weinig premies en belastingen (zie ook §8.13) en dat heeft een grotere invloed op de nettobijdrage dan een hoge consumptie van toeslagen, uitkeringen of zorg. Dit geldt voor veel niet-westerse immigranten, maar bijvoorbeeld ook voor immigranten uit Midden- en Oost-Europa.

Als immigranten werken, betekent dit niet dat ze ook automatisch een positieve nettobijdrage aan de schatkist leveren, zoals de migratie uit Midden- en Oost-Europa laat zien. Dit logenstraft de soms gehoorde opvatting dat ‘het wel goed zit als de immigrant maar werkt’. Ook groepen met een relatief hoge participatiegraad en een relatief laag gebruik van uitkeringen kunnen een negatieve nettobijdrage leveren. Dit geldt vooral voor groepen met een laag opleidingsniveau en dito inkomen en daarom relatief veel inkomensafhankelijke toeslagen ontvangen en relatief weinig belastingen en premies afdragen. Uiteraard is werk in allerlei opzichten heel belangrijk, maar vanuit puur fiscaal opzicht niet altijd genoeg voor een positieve nettobijdrage. Immigratie uit Midden- en Oost-Europa valt bijvoorbeeld in deze categorie. ↵

²⁶³ De erfbelasting is toegerekend aan de persoon die overlijdt en niet aan de ontvangende partij. De leeftijdsafhankelijkheid ervan is echter gebaseerd op een CPB-profiel, dat een vrij gelijkmatige verdeling over leeftijden geeft. Gebruik van een profiel op basis van de CBS-tafelbevolking zou wellicht logischer zijn, maar daar is vanaf gezien vanwege te grote gevoeligheid voor leeftijdsopbouw bij verandering van bijvoorbeeld sterftekansen. Zie ook de Technische appendix.

Figuur 8.1 Aan personen toegerekende uitgaven en inkomsten van de overheid, 2016 (bedragen in miljarden euro's). Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.

In de rest van dit hoofdstuk speelt de momentopname voor 2016 van Tabel 8.1 geen rol, maar worden de deelposten over het de hele levensloop beschouwd. Feitelijk wordt per deelpost bekeken wat het aandeel is in de nettobijdrage zoals berekend in Hoofdstuk 6. Om dit op enigszins overzichtelijke manier te doen zijn de 23 posten gesplitst en/of samengenomen tot een kleiner aantal posten: Onderwijs, Jeugd, Huurtoeslag, WW, Arbeidsongeschiktheid, Bijstand, Overige sociale zekerheid, AOW, Zorg, Veiligheidszorg en een restpost bestaande uit Belastingen minus publieke goederen (zie ook Tabel 8.4).

Het tonen van de resultaten in de rest van dit hoofdstuk heeft als primair doel om de verschillende herkomstgroepen onderling en met autochtonen te vergelijken, om zodoende inzicht te krijgen in de onderliggende oorzaken van groepsverschillen in nettobijdrage. Dat is buitengewoon beleidsrelevant omdat het handvatten geeft om te sturen op de nettobijdrage van toekomstige immigranten. Bij de bespreking in deze paragraaf worden de belangrijkste verschillen besproken tussen de herkomstregio's. Hierbij is de wereld ingedeeld in 42 herkomstregio's inclusief de herkomst Nederland voor autochtonen. Veelal worden de resultaten dan ook getoond in de vorm van wereldkaarten. Voor Nederland wordt – tenzij anders vermeld – de waarde gegeven van de referentie-autochtoon, de denkbeeldige immigrant met het migratiegedrag en de pensioenopbouw van de gemiddelde immigrant en verder de eigenschappen van de gemiddelde autochtoon.²⁶⁴ Deze waarde wordt in de legenda van de kaarten als referentiewaarde gebruikt (de geeltinten). Zie voor meer uitleg eventueel de term *Referentie-autochtoon* in de Begrippenlijst.

In Figuur 8.1 zijn de belangrijkste inkomsten en uitgaven van de overheid weergegeven. De gegeven bedragen stemmen in grote lijnen overeen met de Rijksbegroting van 2016, al zijn een aantal posten anders gerangschikt ten behoeve van de bespreking in dit hoofdstuk.²⁶⁵ Bij de bespreking in de betreffende paragraaf wordt steeds toegelicht uit welke deelposten elke post is opgebouwd.

Uit een vergelijking tussen de inkomsten en uitgaven in Figuur 8.1 valt op te maken dat de premies voor AOW en Zorg lager zijn dan de kosten voor AOW en Zorg. Bij de posten WW en Arbeidsongeschiktheid / Ziektewet (ZW) zijn de premies wel kostendekkend. Bij de posten Zorg, WW, arbeidsongeschiktheid en AOW zijn de betaalde premies afgetrokken van de ontvangen bedragen, om na te gaan in welke mate immigranten netto bijdragen.

In de resterende paragrafen van dit hoofdstuk zullen eerst de uitgavenposten de revue passeren. In beginsel is er bij de uitgaven aan elke post één paragraaf besteed, maar aan de mate van uitkeringsafhankelijkheid in algemene zin is een aparte paragraaf gewijd (§8.5). In de laatste paragraaf wordt ingegaan op de zogenaamde publieke goederen en overheidsinkomsten en de belangrijkste groepsverschillen in betaalde belastingen en persoonlijk inkomen. Alle bedragen in de rest van dit hoofdstuk zijn uitgedrukt in euro's van 2016 (contant gemaakt).

8.2 Onderwijs

Onderwijs is qua omvang een belangrijke kostenpost. Hieronder zijn verschillende deelposten begrepen, waaronder het onderwijs zelf, studiefinanciering (WSF) en bruto investeringen in scholen. Bij de jeugd tot 18 jaar is onderwijs naast zorg de enige post die wat betreft groepsverschillen van belang is,

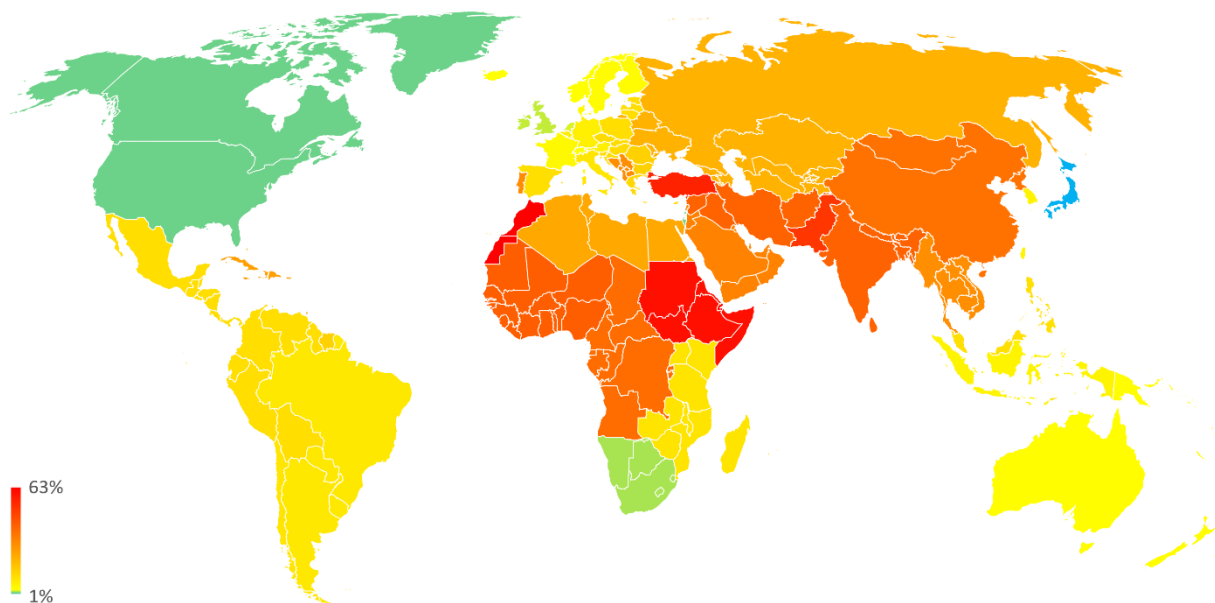
---

²⁶⁴ Zie de Begrippenlijst.

²⁶⁵ In beginsel zijn de bedragen gebaseerd of afgeleid uit de Rijksbegroting en de Nationale rekeningen. De bedragen kunnen echter afwijken van de bedragen in de Rijksbegroting en/of de Nationale rekeningen omdat ze gebaseerd zijn op CBS-microdata en/of omdat deelposten anders zijn gerangschikt.

want de overige posten zijn nul of het zijn algemene overheidsuitgaven zoals defensie en openbaar bestuur die aan alle inwoners in gelijke mate worden toegerekend.

Bij het onderwijs tot de leerplichtige leeftijd worden de verschillen tussen groepen met name veroorzaakt door drie zaken: de mate van deelname aan het bekostigde onderwijs, de zogenaamde leerlinggewichten van basisschoolleerlingen en het percentage leerlingen dat deelneemt aan relatief dure vormen van onderwijs. Vanaf 18 jaar spelen de mate van deelname aan middelbaar en hoger onderwijs en het ontvangen van studiefinancieringsgiften een rol.

Figuur 8.2 Gemiddeld leerlinggewicht van basisschoolleerlingen naar migratieachtergrond, gewogen naar het aandeel in het buitenland geboren kinderen (eerste generatie) en het aandeel in Nederland geboren kinderen (tweede generatie), 2010-2014. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.

De mate van deelname aan het bekostigd onderwijs is onder personen met een migratieachtergrond iets lager dan onder autochtonen.²⁶⁶ Deels komt dit door immigratie of emigratie. De immigrant is dan op de gebruikte peildata voor onderwijsdeelname nog niet, of niet meer in Nederland aanwezig.²⁶⁷ Andere mogelijke oorzaken van het verschil met autochtonen zijn deelname aan niet-bekostigd onderwijs (zoals internationale privé scholen) en voortijdig schoolverlaten. Verder zijn er onder volwassen onderwijsdeelnemers nogal wat studenten van buiten de Europese Economische Ruimte (EER) waarvoor de overheid het hoger onderwijs helemaal niet bekostigt. Voor deze studenten vallen de kosten voor onderwijs uiteraard lager uit.

De leerlinggewichten hangen af van het opleidingsniveau van de ouders en bepalen of basisscholen extra geld krijgen voor een kind. Er zijn drie gewichten: 0 (geen extra bekostiging), 0,3 (30% extra

²⁶⁶ Voor de basisschoolleeftijd (4-12 jaar) is de deelname van immigranten bijvoorbeeld 97% van de deelname van autochtonen. Dat komt hoofdzakelijk door een lagere deelname van eerste generatie kinderen. Eigen berekening op basis van CBS-microdata.

²⁶⁷ De peildata voor onderwijsdeelname zijn 1 oktober 2015 (twee derde van het bedrag) en 1 oktober 2016 (één derde van het bedrag) terwijl de peildatum voor opname in de onderzoekspopulatie 1 januari 2016 is. Hierdoor worden bijvoorbeeld personen die immigrerden tussen 1 oktober 2015 en 31 december 2015 en personen die emigreerden tussen 1 januari 2016 en 1 oktober 2016 voor twee derde, respectievelijk één derde niet meegeteld.

bekostiging) en 1,2 (120% extra bekostiging). Men moet in de praktijk denken aan bedragen variërend van € 2.000 tot € 7.500 extra bekostiging per kind per jaar,²⁶⁸ waarvan door de berekeningssystematiek in de praktijk gemiddeld ongeveer de helft²⁶⁹ echt wordt uitbetaald aan de scholen²⁷⁰. De mate van uitbetaling hangt deels af van het aandeel kinderen van laagopgeleide ouders op de betreffende school. Scholen met een hoog percentage laagopgeleide ouders krijgen daarbij relatief het meeste geld.

In Figuur 8.2²⁷¹ is te zien dat de leerlinggewichten sterk kunnen verschillen tussen de herkomstregio's. De gele kleuren stellen herkomstregio's voor waarvoor het leerlinggewicht voor de tweede generatie in de buurt ligt van het gemiddelde voor autochtonen (3%).²⁷² De oranje en rode kleuren geven de herkomstregio's met relatief hoge leerlinggewichten aan. Voor Pakistan (51%), Turkije (55%), de Hoorn van Afrika en Soedan (59%) en Marokko (61%) is het leerlinggewicht het hoogst. In de praktijk ontvangen basisscholen voor leerlingen met deze achtergrond ongeveer een kwart meer bekostiging dan voor een kind met een Nederlandse achtergrond.

Het leerlinggewicht kan gebruikt worden als benadering voor het opleidingsniveau van de ouders. In slechts enkele regio's – Israël, Japan, Zuid-Afrika, Noord-Amerika en de Britse eilanden – zijn de ouders van migrantenkinderen afgaande op het leerlinggewicht beter opgeleid dan autochtonen (blauwe en groene kleuren) en voor Zwitserland, Scandinavië en Oceanië ligt het opleidingsniveau nagenoeg gelijk. Voor het merendeel van de herkomstregio' in Afrika en Azië zijn de ouders afgaande op het leerlinggewicht van de ouders juist veel lager opgeleid dan autochtonen.

Tabel 8.2 Gemiddelde kosten van bekostigd onderwijs per deelnemer, alsmede het aantal deelnemers, naar onderwijssoort, gedurende het kalenderjaar 2016. Bij de kosten voor primair onderwijs zijn de bijkomende kosten voor het leerlinggewicht niet inbegrepen. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.

Onderwijssoort	Onderwijskosten	N
Primair onderwijs	€ 6.314	1.232.630
Speciaal (basis)onderwijs (S(B)O) / Voortgezet speciaal onderwijs (VSO)	€ 12.653	81.554
Praktijkonderwijs (PRO) / Leerwegondersteunend onderwijs (LWOO)	€ 11.664	97.179
Voortgezet onderwijs (vmbo, havo, vwo)	€ 7.553	695.531
Middelbaar beroepsonderwijs (mbo)	€ 8.067	369.380
Hoger beroepsonderwijs (hbo, meestal bachelor-niveau)	€ 6.796	326.450
Universitair onderwijs op bachelor-niveau	€ 6.839	108.561
Universitair onderwijs op master-niveau	€ 6.516	58.716

²⁶⁸ Het basisonderwijs kost ruim € 6.300 per kind per jaar en er zijn twee gewichten, te weten 0,3 en 1,2.

²⁶⁹ De formule waarmee op basis van het leerlinggewicht het aantal 'virtuele leerlingen' wordt bepaald waarvoor de school extra bekostigd wordt gaat uit van een drempelwaarde van 6% van het aantal op de betreffende school ingeschreven leerlingen. Dit geldt voor het verslagjaar, de berekeningssystematiek is aan verandering onderhevig. Zie verder de Technische appendix.

²⁷⁰ In de berekening voor het huidige rapport is ruim 40% van het bedrag toegerekend aan personen, zie verder de Technische appendix.

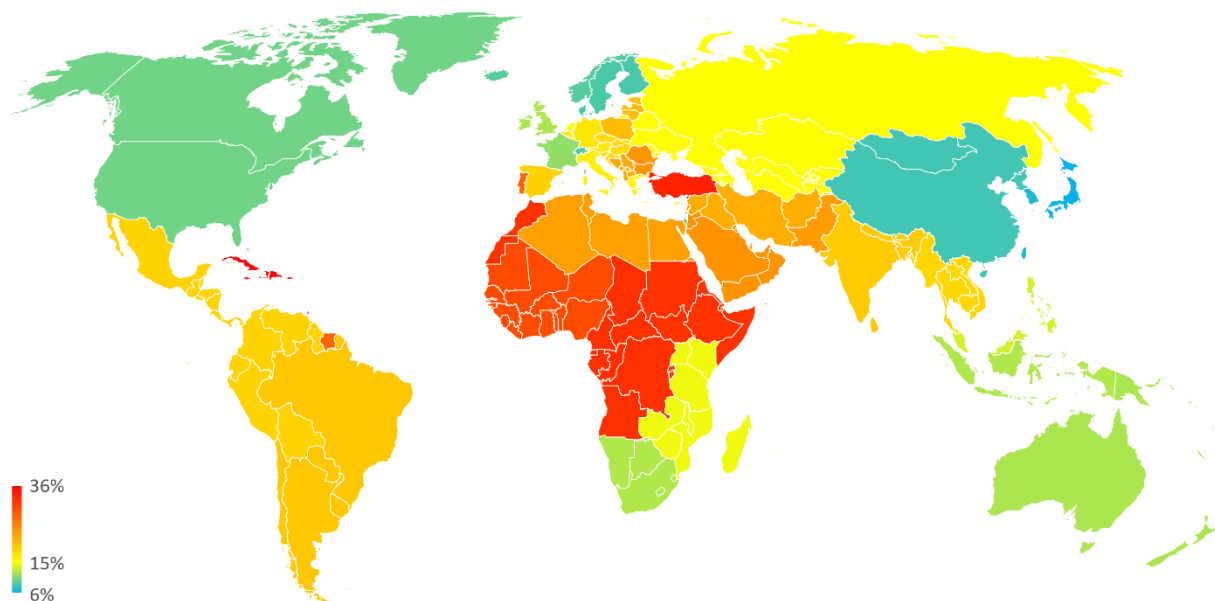
²⁷¹ Hierbij is in lijn met de methode van Hoofdstuk 6 gewogen naar het aandeel in het buitenland geboren kinderen (eerste generatie) en het aandeel in Nederland geboren kinderen (tweede generatie) van eerste generatie immigranten, met verdiscontering van hun kindertal en migratiegedrag.

²⁷² Voor de bevolking als geheel is dit 9%.

Verder kunnen er groepsverschillen zijn als het gaat om de deelname aan relatief dure vormen van onderwijs. In Tabel 8.2 is te zien dat sommige vormen van onderwijs beduidend kostbaarder zijn dan andere. Als het gaat om beroepsonderwijs en hoger onderwijs valt op dat met name MBO per jaar relatief duur is. De grootste verschillen zitten echter bij het primair en voortgezet onderwijs. Speciaal basisonderwijs (SBO) is twee maal zo duur dan regulier primair onderwijs; het verschil bedraagt zo'n € 6.000 per kind, per jaar. Voortgezet speciaal onderwijs (VSO) is even duur als speciaal basisonderwijs en daarmee bedraagt het verschil met regulier voortgezet onderwijs circa € 5.000 per kind per jaar.

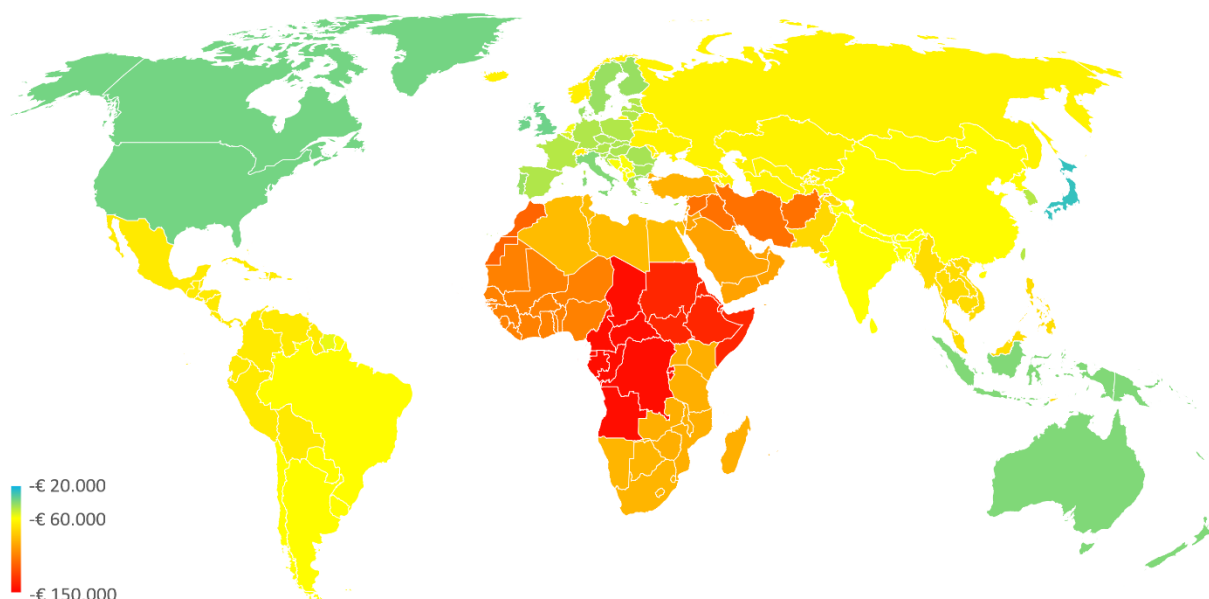
Ook Praktijkonderwijs (PRO) – een vorm van voortgezet onderwijs voor kinderen met leerachterstanden en een moeilijk lerend intelligentieprofiel – is beduidend duurder. Hier is het verschil met (regulier) voortgezet onderwijs ongeveer € 4.000. Hetzelfde verschil geldt voor leerwegondersteunend onderwijs (LWOO), een vorm van onderwijs met extra aandacht dat meestal wordt aangeboden op vmbo basis/kader niveau.

In Figuur 8.3²⁷³ is te zien dat het totale percentage SBO, LWOO en PRO leerlingen fors kan variëren per herkomstregio. Voor immigranten uit bijvoorbeeld de voormalige Sovjetunie en Oost-Afrika ligt dit percentage ongeveer op het niveau van autochtonen (15%, geeltinten). Voor immigrantenkinderen uit Oost-Azië, de Indische archipel, Israël, Zuidelijk Afrika, de Angelsaksische landen, Scandinavië en Zwitserland (groene en blauwe tinten) is de deelname aan deze dure onderwijssoorten relatief laag. In de oranje en rode gebieden is deze deelname juist hoger dan voor autochtonen. Ongeveer een derde van de 15-jarige leerlingen met een migratieachtergrond in de Caraïben, Aruba en de (voormalige) Antillen, Turkije, Marokko, Centraal- en West-Afrika en de Hoorn van Afrika en Soedan volgt voortgezet speciaal onderwijs, praktijkonderwijs en leerwegondersteunend onderwijs.

Figuur 8.3 Totaal aandeel Praktijkonderwijs (PRO), Leerwegondersteunend onderwijs (LWOO) en Voortgezet Speciaal Onderwijs (VSO) onder vijftienjarigen naar migratieachtergrond, per herkomstgroep gewogen naar het aandeel in het buitenland geboren kinderen (eerste generatie) en het aandeel in Nederland geboren kinderen (tweede generatie), 2016. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.

²⁷³ Hierbij is in lijn met de methode van Hoofdstuk 6 gewogen naar het aandeel in het buitenland geboren kinderen (eerste generatie) en het aandeel in Nederland geboren kinderen (tweede generatie) van eerste generatie immigranten, met verdiscontering van hun kindertal en migratiegedrag.

Figuur 8.4 Totale kosten voor onderwijs, studiefinanciering en bruto investeringen in scholen naar migratieachtergrond, voor eerste generatie immigranten en hun kinderen, met verdiscontering van migratiegedrag en kindertal, contant gemaakt naar 2016, o.b.v. data uit 2016. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.

In Figuur 8.4 is zijn de totale kosten voor onderwijs weergegeven voor de eerste en tweede generatie. Hierin zijn begrepen alle kosten voor deelname aan alle vormen van bekostigd onderwijs (zie Tabel 8.2), inclusief overheidsinvesteringen in scholen en studiefinanciering. Verder is verdisconteerd dat de overheid het hoger onderwijs voor eerste generatie studiemigranten uit landen buiten de Europese Economische Ruimte (EER) niet bekostigt.

Voor immigranten uit de geel getinte regio's zijn de kosten vergelijkbaar met het bedrag van ongeveer € 58.000 dat geldt voor de referentie-autochtoon – de denkbeeldige immigrant met het migratiegedrag van de gemiddelde immigrant en verder de eigenschappen van een autochtoon. De kosten zijn lager voor immigrantenkinderen uit de meeste westerse landen, en het laagst voor Japan. Voor immigranten uit de oranje en rood getinte liggen de kosten voor onderwijs juist bovengemiddeld hoog. Dat geldt met name voor het Midden-Oosten en Afrika, wat deels terug te voeren is op een relatief hoog kindertal.

In de berekening zijn de kosten voor de tweede generatie toegerekend aan de eerste generatie. De eerste generatie immigrereert overwegend na de schoolleeftijd en degenen die wel als kind komen hebben veelal een deel van het onderwijs al in het herkomstland genoten. De onderwijskosten voor de eerste generatie zelf zijn dus relatief beperkt, vaak een kwart of een derde van het totaal voor beide generaties. Het gaat daarom vooral om de onderwijskosten voor de tweede generatie.²⁷⁴ Dat maakt de totale onderwijskosten gevoelig voor het kindertal: een hoger kindertal leidt tot hogere onderwijskosten voor beide generaties samen. Omdat er ook nog sprake is van remigratie zijn de kosten per eerste generatie immigrant, zelfs inclusief de kosten voor de tweede generatie in veel gevallen zelfs

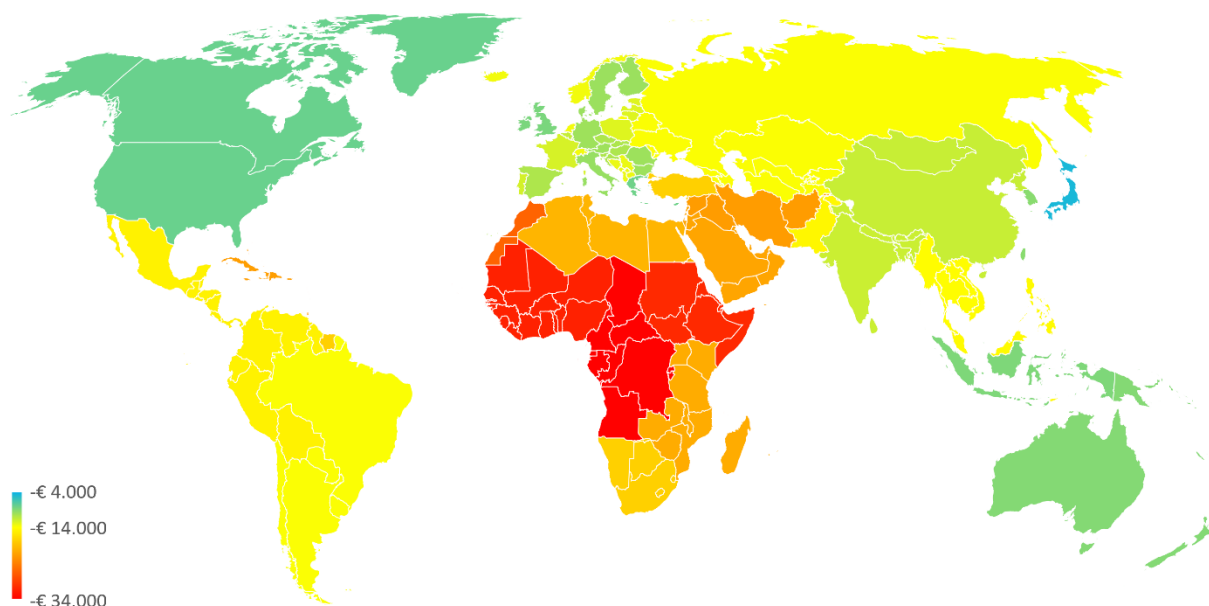
²⁷⁴ Hierbij is gewogen naar het kindertal van vrouwen uit de eerste generatie uit de desbetreffende groep en zijn om dubbeltelling te voorkomen de reeds in het buitenland geboren (eerste generatie) kinderen afgetrokken van het totale kindertal. Verder is rekening gehouden met remigratie en zijn de onderwijskosten contant gemaakt. Zie verder §6.1 en de Technische appendix.

lager dan de totale onderwijskosten van € 91.000²⁷⁵ die gelden voor een gemiddeld in 2016 geboren kind met Nederlandse achtergrond.

8.3 Jeugd

Onder de noemer Jeugd zijn de kosten geschaard voor kinderopvang, kinderbijslag, kindgebonden budget en kindertoeslag. De resultaten zijn gegeven in Figuur 8.5. Bij de interpretatie van deze figuur is het van belang dat de kosten van kinderbijslag zijn toegerekend naar het individuele kind en niet naar de ouders die het geld gestort krijgen. Het kindertal van de ouders heeft dus geen invloed op de hoogte van het bedrag voor de kinderbijslag. Het kindertal van de ouders heeft daarentegen wel invloed op de kosten van kinderopvang, kindertoeslag en het kindgebonden budget.

De geeltinten geven regio's aan waarvoor de bedragen overeenkomen met het bedrag van –€ 14.000 voor de referentie-autochtoon, de denkbeeldige immigrant met de eigenschappen van een autochtoon. De groene en blauwe tinten geven de herkomstregio's aan waarvoor het bedrag voor Jeugd lager is. Dat geldt voor de meeste westerse landen en een aantal landen in Azië, waaronder China en India. De oranje en rode tinten staan symbool voor bovengemiddelde consumptie in de verzamelcategorie Jeugd en worden vooral gevonden in Suriname, de Caraïben, het Midden-Oosten en Afrika.

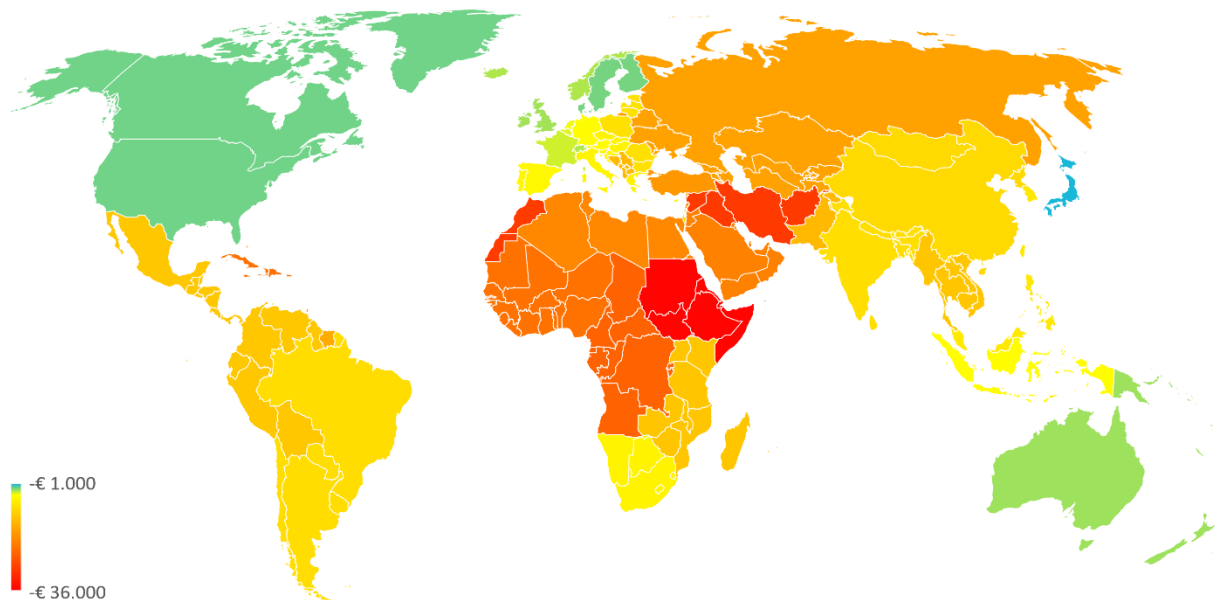
Figuur 8.5 Totale kosten voor kinderopvang, kinderbijslag, kindgebonden budget en kindertoeslag naar migratieachtergrond, voor eerste generatie immigranten en hun kinderen, met verdiscontering van migratiegedrag en kindertal, contant gemaakt naar 2016, o.b.v. data uit 2016. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.

²⁷⁵ Dit is de contant gemaakte som van alle onderwijskosten, gerekend over het gehele leven en inclusief de extra bekostiging van het primair onderwijs op basis van het leerlinggewicht, inclusief studiefinanciering en inclusief de naar rato van onderwijsdeelname aan personen toegerekende kosten voor bruto investeringen in scholen en met correctie voor het feit dat de overheid het tertiair onderwijs aan niet-EER studenten niet bekostigt.

8.4 Huurtoeslag

In deze paragraaf worden verschillen besproken in het beroep op huurtoeslag (voorheen huursubsidie). Huurtoeslag is niet alleen van belang vanwege het directe beslag op de publieke middelen, maar geeft indirect ook een indicatie van het gebruik van sociale huurwoningen door immigranten, onder de groep met de laagste inkomens.

Figuur 8.6 Totale kosten voor huurtoeslag naar migratieachtergrond, voor eerste generatie immigranten en hun kinderen, met verdiscontering van migratiegedrag en kindertal, contant gemaakt naar 2016, o.b.v. data uit 2016. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.

De resultaten zijn weergegeven in Figuur 8.6. De referentie-autochtoon – een denkbeeldige immigrant met de eigenschappen van de gemiddelde autochtoon – consumeert gemiddeld over de levensloop ongeveer € 5.000 aan huurtoeslag. Immigranten uit een beperkt aantal westerse regio's – Japan, de Angelsaksische landen, Scandinavië, Zwitserland, Frankrijk, België en Luxemburg – gebruiken minder huurtoeslag (de groen- en blauwtinten). Voor het overgrote deel van de herkomstregio's geldt een bovengemiddelde consumptie van huurtoeslag (de oranje- en roodtinten). Het beslag op de huurtoeslag is voor de asielherkomstregio Hoorn van Afrika en Soedan zeven maal zo hoog (€ 35.000) als het bedrag voor de referentie-autochtoon.

8.5 Uitkeringsafhankelijkheid

Er bestaan grote verschillen in uitkeringsafhankelijkheid tussen herkomstgroepen. Een compacte manier om de uitkeringsafhankelijkheid uit te drukken is de zogenaamde *support ratio*, het aantal uitkeringsontvangers per 100 werkenden²⁷⁶. Het gaat hierbij om WW, bijstand, ziektewet, arbeidsongeschiktheid en overige sociale voorzieningen waaronder de Wajong. De in deze paragraaf gepresenteerde gegevens hebben betrekking op de leeftijdsgroep 25 tot 65 jaar. Dit is voor de doorsnee inwoner van Nederland de werkzame, actieve periode, waarin de nettobijdrage positief is.

Tabel 8.3 geeft de support ratio voor autochtonen en per migratiemotief, uitgesplitst naar westerse en niet-westerse eerste generatie immigranten en twee leeftijdsgroepen, 25 tot 45 jaar en 45 tot 65

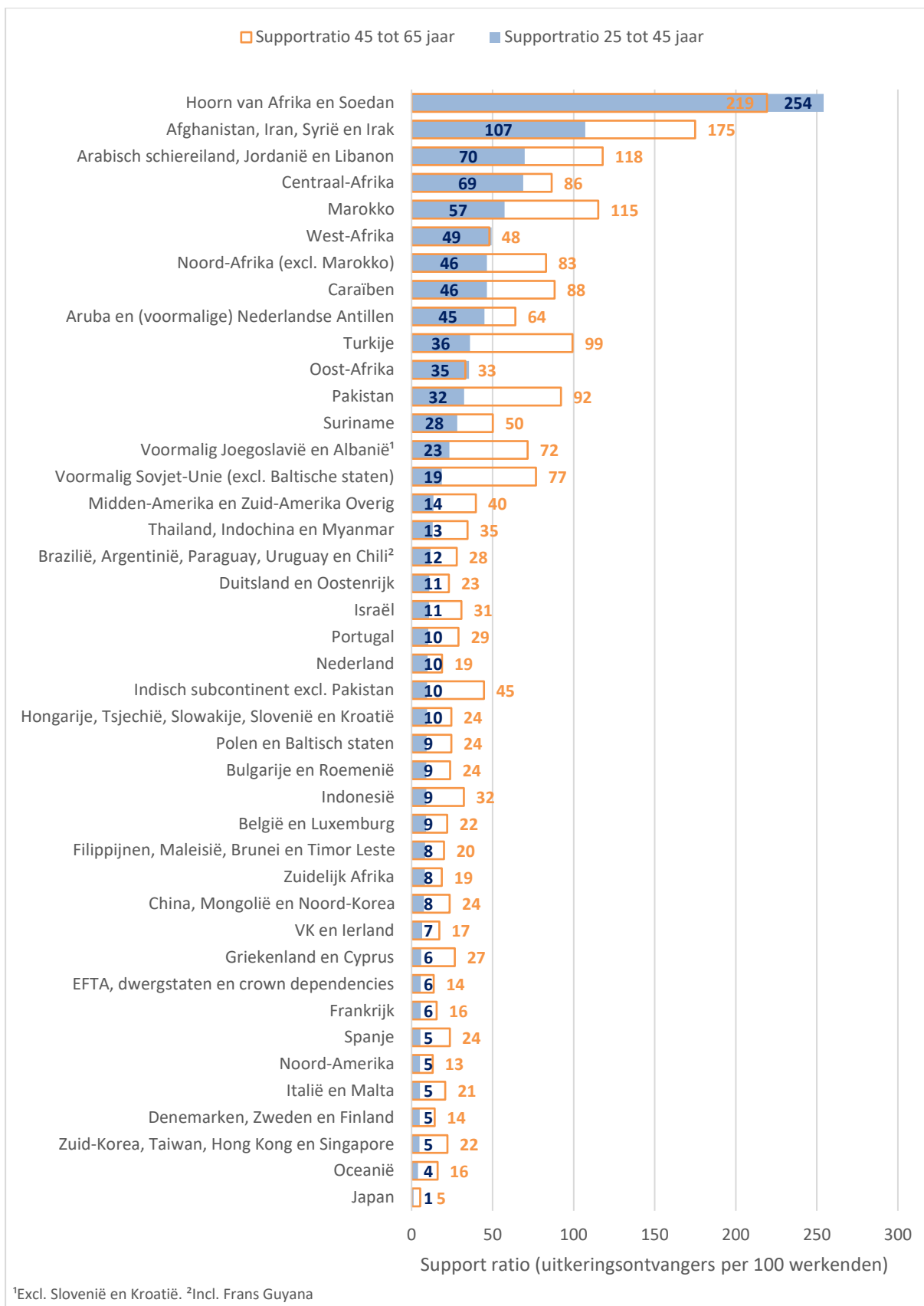
²⁷⁶ Strikt genomen is dat geen ratio, maar vermenigvuldiging met 100 vergroot de leesbaarheid.

jaar. We beperken de bespreking tot de groep 25 tot 45 jaar. Onder autochtonen zijn er in die leeftijdsgroep 10 uitkeringsontvangers per 100 werkenden. Te zien is dat het aantal uitkeringsontvangers onder arbeidsmigranten en westerse studiemigranten gunstiger (d.w.z. lager) is dan onder autochtonen van 25 tot 45 jaar. Voor alle andere groepen is de support ratio ongunstiger (d.w.z. hoger) dan voor autochtonen. Het meest ongunstig is de support ratio voor niet-westerse asielmigranten: per 100 werkenden zijn er voor die groep 217 uitkeringsontvangers. Merk op dat voor alle motieven de support ratio voor niet-westerse immigranten ongunstiger is dan voor westerse immigranten. Tot slot is voor elke combinatie van motief en herkomst de support ratio voor de groep 45 tot 65 jaar ongunstiger is dan voor de groep 25 tot 45 jaar.

Tabel 8.3 Aantal uitkeringsontvangers per 100 werkenden (support ratio), naar migratiemotief en herkomstregio, voor eerste generatie immigranten en autochtonen, voor de leeftijdsgroepen 25 tot 45 jaar en 45 tot 65 jaar, 2016. Bron: eigen berekening op basis van CBS-microdata.

	Westers		Niet-Westers		Totaal	
	Support ratio	N	Support ratio	N	Support ratio	N
Autochtoon						
25 tot 45 jaar	10	2.819.076				
45 tot 65 jaar	19	3.488.956				
Arbeid						
25 tot 45 jaar	6	122.422	7	27.433	6	149.855
45 tot 65 jaar	16	39.899	34	11.752	19	51.651
Studie						
25 tot 45 jaar	7	17.764	14	20.159	11	37.923
45 tot 65 jaar	21	1.738	42	4.815	36	6.553
Asiel						
25 tot 45 jaar	37	3.541	217	44.367	189	47.908
45 tot 65 jaar	111	3.298	267	19.880	232	23.178
Gezin						
25 tot 45 jaar	12	38.477	41	112.991	33	151.468
45 tot 65 jaar	28	18.970	72	46.046	56	65.016
Overig						
25 tot 45 jaar	14	26.155	45	18.270	25	44.425
45 tot 65 jaar	47	12.956	117	10.699	72	23.655
Totaal						
25 tot 45 jaar	9	208.359	49	223.220	26	431.579
45 tot 65 jaar	26	76.861	89	93.192	54	170.053

Figuur 8.7 geeft een overzicht van de support ratio uitgesplitst naar 42 herkomstregio's en twee leeftijdsgroepen, 25 tot 45 jaar en 45 tot 65 jaar. We beperken de bespreking wederom tot de groep 25 tot 45 jaar, de lichtblauwe staven in de figuur. Dat betreft jonge eerste generatie immigranten, waarbij arbeidsongeschiktheid e.d. normaal gesproken een kleine rol speelt. De support ratio ligt voor autochtonen van 25 tot 45 jaar op 10 uitkeringsontvangers per 100 werkenden. Voor immigranten uit Scandinavië, de EFTA, Frankrijk, de GIPS-landen en de Angelsaksische landen gelden doorgaans lage support ratio's: er zijn relatief weinig uitkeringsontvangers per 100 werkenden. Voor de overige westerse herkomstlanden gelden doorgaans support ratio's vergelijkbaar met autochtonen. Uitzonderingen zijn de Europese asielherkomstregio's voormalig Joegoslavië en de voormalige Sovjetunie (ruwweg 20 uitkeringsontvangers per 100 werkenden). Onder niet-westerse herkomstregio's vallen Japan en de Aziatische tijgers op door zeer lage support ratio's. Voor immigranten uit Israël, Zuid-Afrika, Latijns-Amerika en Zuid-, Oost- en Zuidoost-Azië zijn de support ratio's wat lager of hoger dan voor autochtonen.

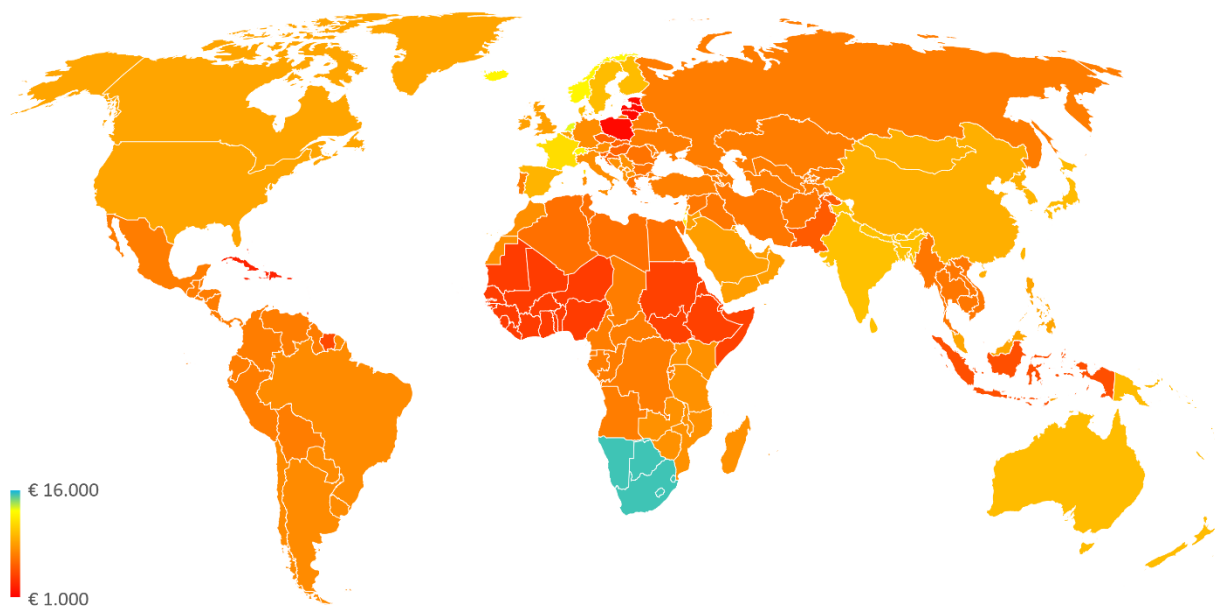

Figuur 8.7 Aantal uitkeringsontvangers per 100 werkenden (support ratio), naar herkomstregio, voor eerste generatie immigranten en autochtonen, voor de leeftijdsgroepen 25 tot 45 jaar en 45 tot 65 jaar, 2016. Bron: eigen berekening op basis van CBS-microdata.

Voor Suriname, Aruba en de (voormalige) Antillen, de Caraïben en de meeste landen in Afrika en het Midden-Oosten zijn er per 100 werkenden 30 à 60 uitkeringsontvangers. Voor immigranten uit Centraal Afrika, het Arabisch schiereiland, Jordanië en Libanon zijn er rond 70 uitkeringsontvangers per 100 werkenden. Onder immigranten uit de belangrijkste asielherkomstregio in Azië – Afghanistan, Iran, Syrië en Irak – ligt het aantal uitkeringsontvangers per 100 werkenden op 107. Er zijn voor die regio in de leeftijdsgroep 25-45 jaar dus meer mensen die een uitkering ontvangen dan mensen die werken. De regio Hoorn van Afrika en Soedan – waar eveneens veel asielmigranten vandaan komen – spant met 254 uitkeringsontvangers per 100 werkenden echter de kroon. Voor deze immigranten is de support ratio ongeveer 25 maal hoger dan voor autochtonen. Besproken is hier zoals gezegd alleen de leeftijdsgroep 25 tot 45 jaar. Voor de leeftijdsgroep 45-65 jaar is de supportratio bijna altijd ongunstiger (hoger).

8.6 WW

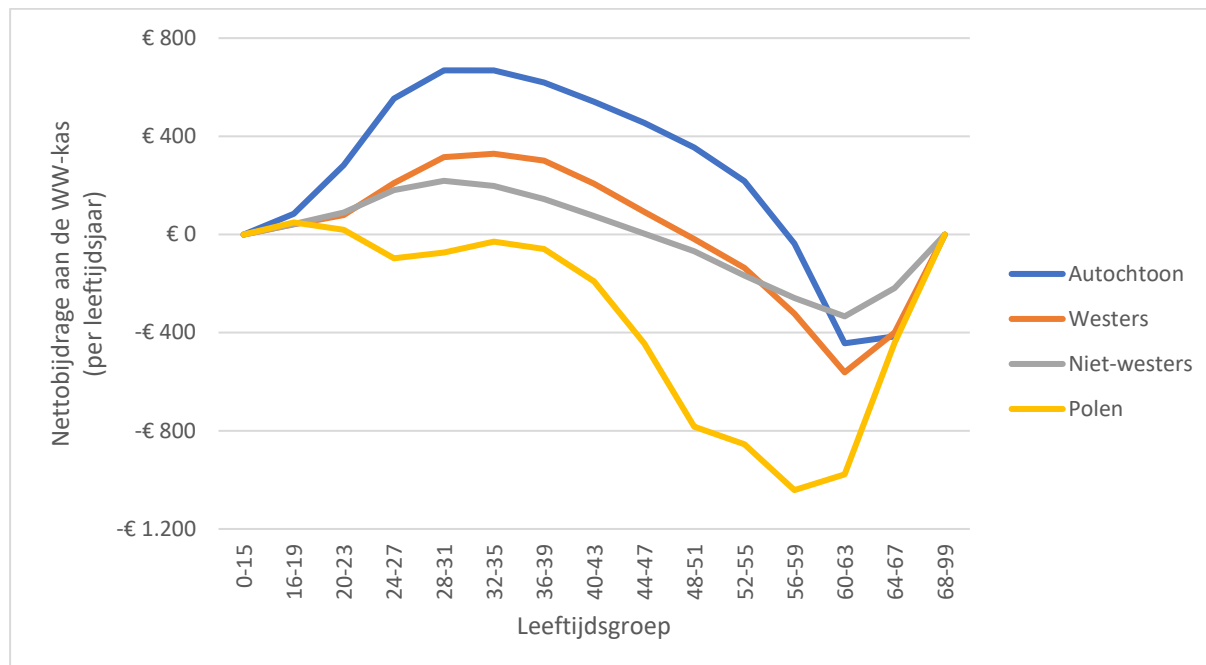
De WW is een collectieve verzekering tegen werkloosheid waar werknemers en werkgevers verplicht aan bijdragen middels de WW-premie. In beginsel wordt de WW gefinancierd uit deze premies. In deze paragraaf worden de nettobijdrage aan de WW gepresenteerd, die bestaat uit ontvangen WW-uitkering minus afgedragen WW-premies. De premies die de werkgever betaalt, worden daarbij toegerekend aan de werknemers, omdat die met hun arbeid de toegevoegde waarde creëren waaruit de werkgever het werkgeversdeel van de premie kan betalen. Voor WW-premies die voor uitkeringsontvangers worden betaald door een uitkeringsinstantie geldt dit niet en deze zijn dan ook niet in mindering gebracht op de ontvangen WW-uitkering.

Figuur 8.8 WW-premies minus ontvangen WW-uitkeringen, exclusief door de uitkeringsinstantie betaalde premies, voor eerste generatie immigranten en hun kinderen, met verdiscontering van migratiegedrag en kindertal, contant gemaakt naar 2016, o.b.v. data uit 2016. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.

In Figuur 8.8 is het totale bedrag aan betaalde WW-premie minus de ontvangen bedragen aan WW-uitkeringen weergegeven. Met oog op de leesbaarheid is afgeweken van het kleurschema: niet de gebruikelijke gele tinten, maar groene tinten staan gelijk aan de bijdrage van de referentie-autochtoon,

welke netto € 13.000²⁷⁷ meer aan WW-premies bijdraagt dan hij ontvangt aan WW-uitkeringen. Alleen voor herkomstland Zuid-Afrika is het bedrag (€ 15.000) groter; immigranten uit de overige herkomstregio's leveren een kleinere bijdrage. Immigranten uit o.a. West-Afrika, de Hoorn van Afrika en Soedan, Pakistan, Suriname, Aruba en de (voormalige) Antillen en Indonesië dragen relatief weinig bij aan de WW-kas. Immigranten uit de Caraïben en Polen leveren de laagste bijdrage.

Figuur 8.9 Leeftijdsprofiel²⁷⁸ voor het saldo van WW-premies minus ontvangen WW-uitkeringen, exclusief door de uitkeringsinstantie betaalde premies, voor autochtonen en eerste generatie immigranten uit enkele herkomstregio's, contant gemaakt naar 2016, o.b.v. data uit 2016. Bron: eigen berekening op basis van CBS-microdata.

In Figuur 8.9 zijn voor autochtonen en voor westerse, niet-westerse en Poolse eerste generatie immigranten leeftijdsprofielen voor het saldo van afdrachten van WW-premies minus ontvangsten van WW-uitkeringen. De gemiddelde autochtoon laat een positief saldo zien tot circa 55 jaar, waarna de kosten van de WW-uitkeringen de baten aan WW-premies gaan overtreffen. Bij westerse immigranten wordt dit punt rond 50 jaar bereikt en bij niet-westerse immigranten rond 45 jaar. De lijn van westerse immigranten ligt dicht bij die van niet-westerse immigranten, allebei ruim beneden de lijn voor de denkbeeldige immigranten met de eigenschappen van de gemiddelde autochtoon. Het contrast met Poolse immigranten is groot: vrijwel het hele leven overtreffen de WW-ontvangsten de afdrachten aan WW-premies. Dat is geen toeval omdat tijdens het peiljaar van deze studie (2016) sprake was van de zogenaamde Poolse WW-fraude.²⁷⁹

²⁷⁷ De bedragen zijn vrij hoog, omdat de premies in het peiljaar 2016 de uitkeringen fors overtroffen en voor de ontwikkeling vanaf 2016 is uitgegaan van veronderstellingen van het CPB waarin de groei van de premies enige tijd de groei van de uitkeringen overtreft, zodat het saldo (WW-premies minus WW-uitkeringen), over deze periode vrij sterk groeit, hetgeen zorgt voor een batig saldo voor alle groepen. Zie voor meer toelichting de Technische appendix.

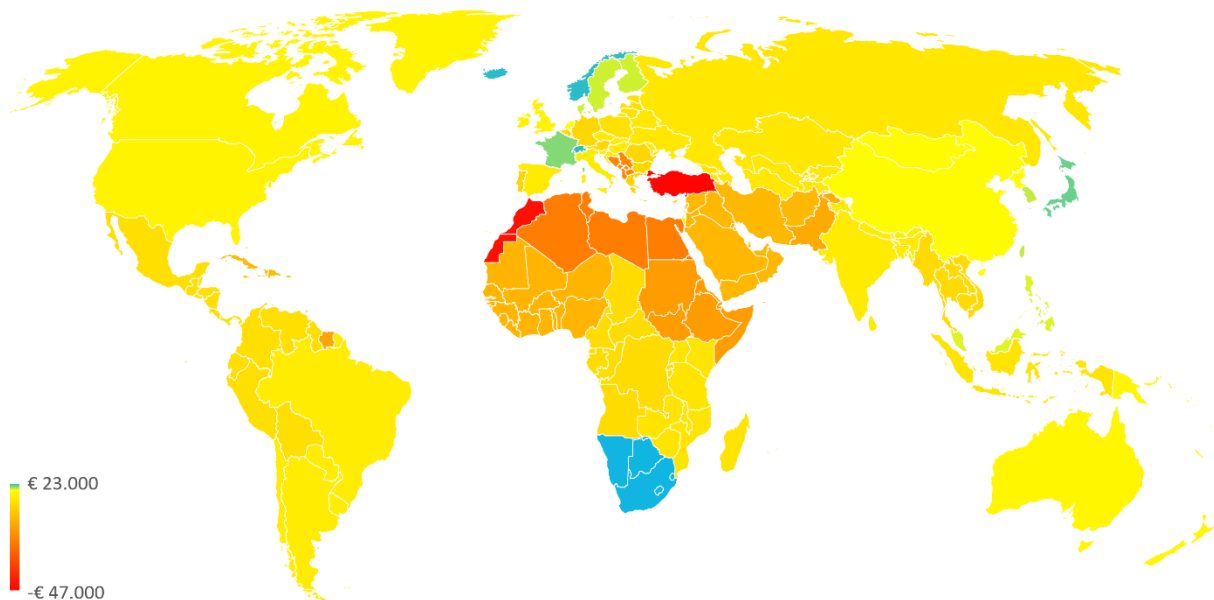
²⁷⁸ Gemiddelden per vierjaarsleeftijdsgroep. Voor de leesbaarheid zijn de voor de WW irrelevante leeftijdsgroepen samengenomen tot 0-15 jaar en 68-99 jaar.

²⁷⁹ Zie onder andere: https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/plenaire_verslagen/kamer_in_het_kort/debat-over-uitkeringsfraude-door-poolse, opgehaald 10-9-2020 en Tweede Kamer (2018). *Misbruik en oneigenlijk*

8.7 Arbeidsongeschiktheid

Bij arbeidsongeschiktheid (AO) is er – net als bij werkloosheid – sprake van een kas die gevuld wordt met werkgevers- en werknemerspremies. De werkgeverspremies worden daarbij eveneens toegerekend aan de werknemers, omdat die met hun arbeid de toegevoegde waarde creëren waaruit de werkgever het werkgeversdeel kan betalen. Ook hier worden door uitkeringsinstanties betaalde AO-premies buiten beschouwing gelaten.

Figuur 8.10 toont de nettobijdrage – betaalde AO-premies minus ontvangen AO-uitkeringen en Ziektewetuitkeringen (ZW) – voor de collectieve arbeidsongeschiktheidsverzekering. Referentie-autochtonen – denkbeeldige immigranten met de eigenschappen van de gemiddelde autochtoon – betalen over hun leven € 18.000 meer aan premies dan ze ontvangen. In acht van de 41 regio's is de bijdrage aan de AO groter dan die van autochtonen. Het gaat voornamelijk om Japan, China en de Aziatische tijgers (Zuid-Korea, Taiwan, Hong Kong en Singapore), Scandinavië, Frankrijk en Zwitserland. Immigranten uit Zuidelijk Afrika dragen met € 23.000 het meest bij aan de arbeidsongeschiktheidskas. Geeltinten staan in Figuur 8.10 voor nettobijdragen in de buurt van de referentiewaarde van € 18.000. Groen- en blauwtinten staan voor hogere nettobijdragen en oranje- en roodtinten voor lagere nettobijdragen.

Figuur 8.10 Arbeidsongeschiktheids-premies minus ontvangen uitkeringen voor Arbeidsongeschiktheid en Ziektewet, exclusief door de uitkeringsinstantie betaalde premies, voor eerste generatie immigranten en hun kinderen, met verdiscontering van migratiegedrag en kindertal, contant gemaakt naar 2016, o.b.v. data uit 2016. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.

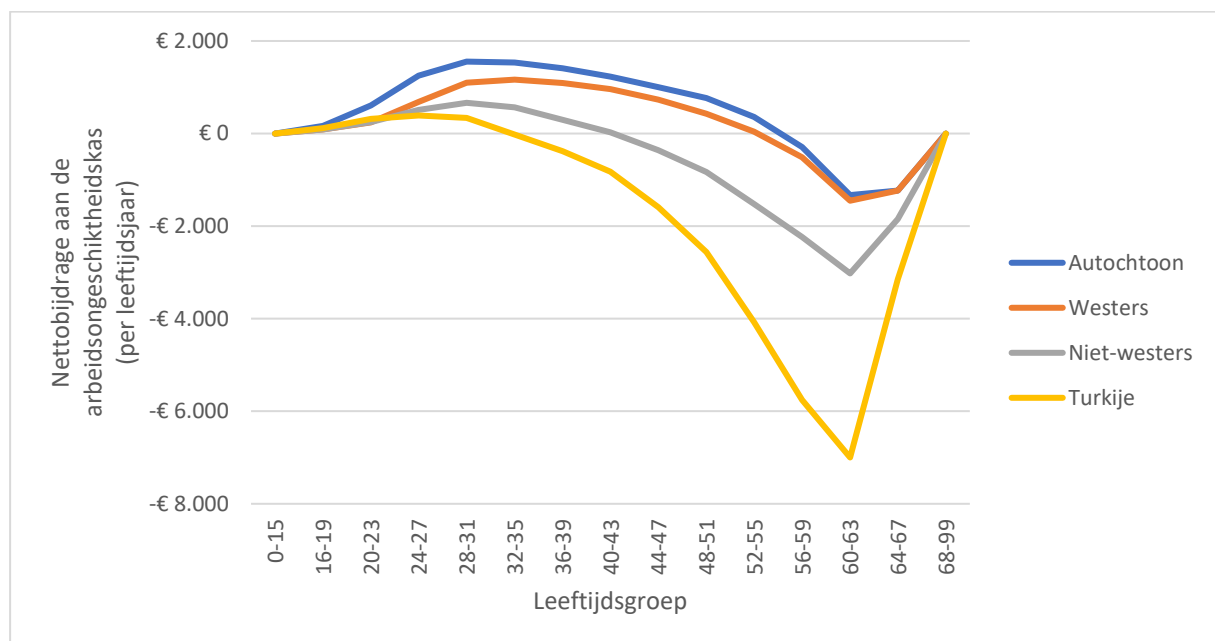
Een aantal regio's springen er uit voor wat betreft een hoge negatieve bijdrage aan de collectieve arbeidsongeschiktheidsverzekering, of anders gezegd, een zeer hoog gebruik van arbeidsongeschiktheidsuitkeringen. Immigranten uit voormalig Joegoslavië (-€ 13.000) en de regio Noord-Afrika (-€ 15.000) leggen een fors beslag op de arbeidsongeschiktheidsregeling. Voor immigranten uit Marokko

---

gebruik op het gebied van belastingen, sociale zekerheid en subsidies. Brief van de Minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. Handelingen van de Tweede Kamer, zitting 2018-2019, 17 050, nr. 545.

is dit bedrag met –€ 43.000 nog een stuk hoger, maar immigranten uit Turkije spannen de kroon met –€ 46.000.

In Figuur 8.11 zijn voor personen met een Nederlandse achtergrond en een westerse, niet-westerse en Turkse eerste generatie migratieachtergrond leeftijdsprofielen opgesteld. Te zien is dat autochtonen en westerse immigranten tot circa 55 jaar jaarlijks een positieve bijdrage leveren aan de arbeidsongeschiktheidskassen. Daarna gaat het beroep op de uitkering gemiddeld genomen de bijdrage aan premies overtreffen. Bij niet-westerse immigranten ligt het omslagpunt net boven de 40 jaar. Voor immigranten uit Turkije geldt dat zij gemiddeld vanaf een leeftijd van ongeveer 33 jaar een groter beroep doen op de arbeidsongeschiktheidsverzekering dan zij er in de vorm van premies aan bijdragen. Rond het 60^e levensjaar bedraagt het beslag van Turkse immigranten gemiddeld ongeveer € 7.000. Voor Marokkaanse eerste generatie immigranten geldt een vergelijkbaar profiel.

Figuur 8.11 Leeftijdsprofiel²⁸⁰ voor het saldo van Arbeidsongeschiktheids-premies minus ontvangen uitkeringen voor Arbeidsongeschiktheid en Ziektewet, exclusief door de uitkeringsinstantie betaalde premies, voor autochtonen en eerste generatie immigranten uit enkele herkomstregio's, 2016. Bron: eigen berekening op basis van CBS-microdata.

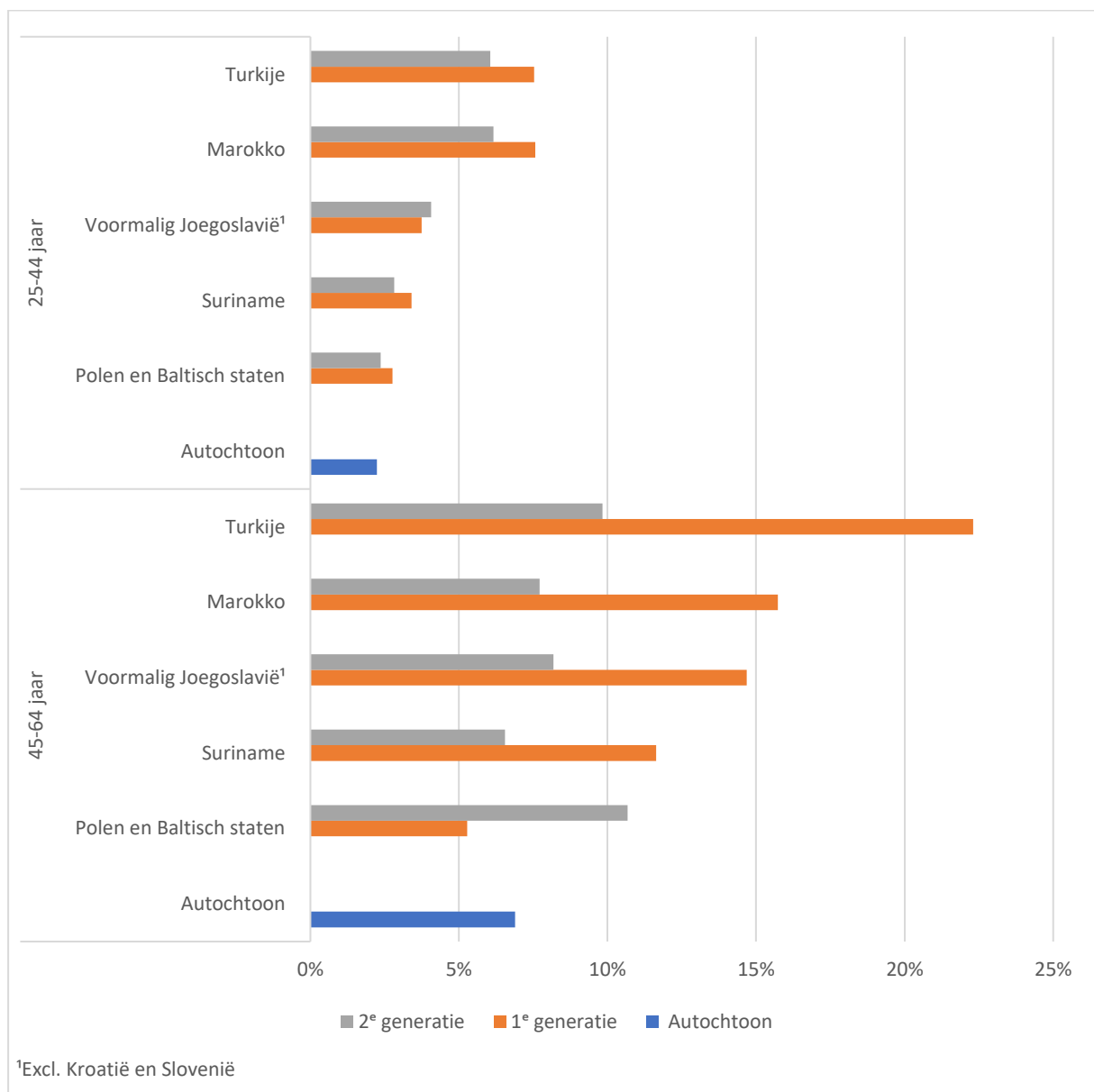
Deze buitengewoon hoge consumptie van arbeidsongeschiktheidsuitkeringen door Turkse immigranten is niet direct – mogelijk wel indirect²⁸¹ – terug te voeren op het feit dat gastarbeiders met name in de jaren tachtig massaal afvloeiden in de WAO (nu WIA), want ook onder dertigers en veertigers is de consumptie van arbeidsongeschiktheidsverzekeringen zeer hoog en het peiljaar voor de getoonde data is 2016. Het is een onderzoek waard of er daadwerkelijk zo'n groot verschil in arbeidsgeschiktheid

²⁸⁰ Gemiddelden per vierjaarsleeftijdsgroep. Voor de leesbaarheid zijn de voor de Arbeidsongeschiktheidsverzekering irrelevante leeftijdsgroepen samengenomen tot 0-15 jaar en 68-99 jaar.

²⁸¹ Een direct effect is vrijwel onmogelijk. Weliswaar was er in de jaren tachtig onder Turken en Marokkanen sprake van een hoog gebruik van WAO-uitkeringen, maar die uitkeringsontvangers hadden in het peiljaar van de huidige studie (2016) de AOW-leeftijd reeds bereikt, tenzij ze toen jonger dan 30 waren. Mogelijk is wel sprake van een indirect effect, in die zin dat het hoge gebruik van WAO-uitkeringen in deze bevolkingsgroepen de drempel verlaagd heeft om (terecht of onterecht) te opteren voor een arbeidsongeschiktheidsuitkering, zodat ook latere cohorten relatief vaak van deze uittreedroute gebruik maakten.

bestaat tussen de verschillende groepen en welke ziekten, gebreken of anderszins er zorgen ervoor dat zij in zulke grote getalen niet kunnen werken. De gedachte aan grootschalig oneigenlijk gebruik zoals bij de Poolse WW-fraude (zie §8.6) dringt zich hier op. Het heeft er alle schijn van dat Nederland niet alleen een toegankelijke, maar ook buitengewoon misbruikvriendelijke verzorgingsstaat heeft.

Ook voor personen met een migratieachtergrond in Marokko, Noord-Afrika, voormalig Joegoslavië, Suriname, Polen en de Baltische staten geldt een relatief hoge afhankelijkheid van arbeidsongeschiktheidsuitkeringen, vooral onder oudere eerste generatie immigranten. Over het algemeen is het gebruik voor de tweede generatie veel lager, maar bij immigranten uit de regio Polen en de Baltische staten is het juist andersom en is er alleen voor de oudere tweede generatie sprake van een oververtegenwoordiging (zie Figuur 8.12).

Figuur 8.12 Aandeel ontvangers van een uitkering voor ziekte of arbeidsongeschiktheid als percentage van de betreffende bevolkingsgroep, uitgesplitst naar migratieachtergrond en leeftijd. Eigen berekening op basis van CBS-microdata.

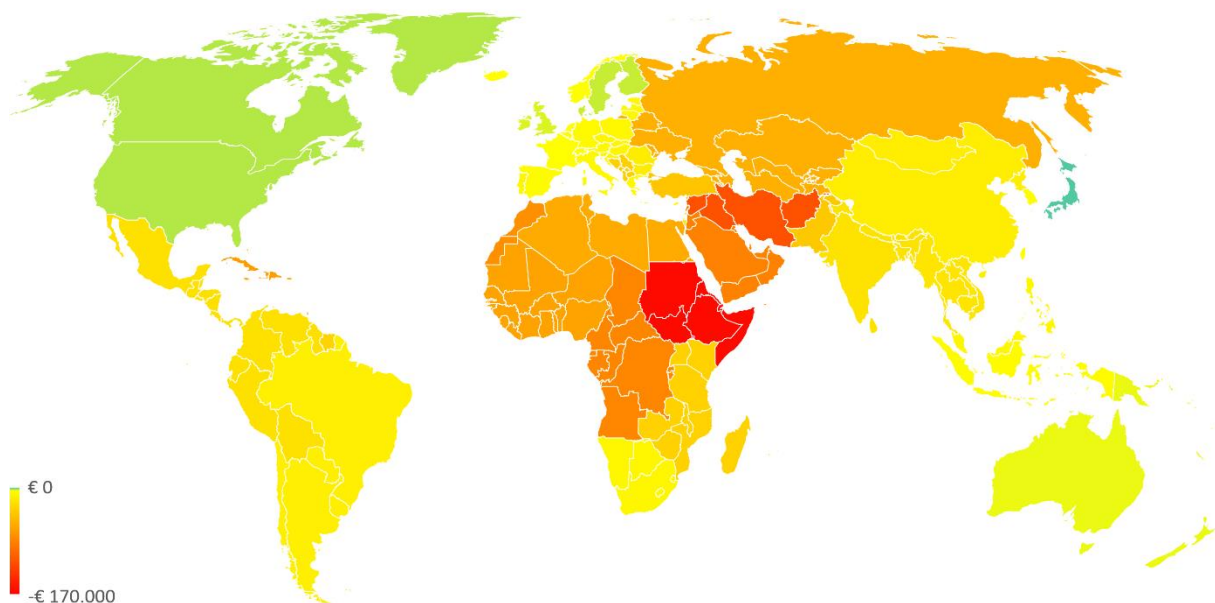

8.8 Bijstand

Het gebruik van bijstand tot 65 jaar is weergegeven in Figuur 8.13. Het beslag op de bijstand van de referentie-autochtoon gedurende diens levensloop bedraagt € 7.000. In een beperkt aantal regio's – Japan, de Angelsaksische landen, Scandinavië, Frankrijk en Zwitserland ligt het beslag op de bijstand op of onder de referentie waarde van –€ 7.000. De meeste (andere) westerse landen, Zuidelijk Afrika en een aantal regio's in Oost-Azië nemen een middenpositie in. Migranten uit de rest van Afrika, het Midden-Oosten, Turkije, Marokko, de voormalige Sovjetunie, voormalig Joegoslavië en de Caraïben leggen een fors beslag op de bijstand, dat op kan lopen tot € 85.000 voor beide generaties samen.

Opvallend is dat regio's waar veel asielmigranten vandaan komen relatief slecht scoren ten opzichte van omliggende regio's. Onder Europese immigranten doen mensen afkomstig uit voormalig Joegoslavië (–€ 35.000) en de voormalige Sovjetunie (–€ 55.000) voor een relatief groot bedrag een beroep op de bijstand. Wat betreft herkomst Azië is dit het geval voor de regio Afghanistan, Iran, Syrië en Irak (–€ 120.000) die een belangrijk herkomstgebied is voor asielmigranten. Immigranten uit de regio Hoorn van Afrika en Soedan – eveneens een belangrijk asielherkomstgebied – doen voor het grootste bedrag een beroep op de bijstand (–€ 165.000).

De hoge bijstandsafhankelijkheid van asielmigranten is geen toeval; asielmigranten beginnen hun verblijf als statushouder veelal als bijstandsafhankelijke en velen blijven ook na 10 of 15 verblijfsjaren in die positie. Hoezeer asielmigranten afhankelijk zijn en vaak ook langdurig blijven blijkt uit Figuur 8.14 waarin voor autochtonen en enkele groepen eerste generatie immigranten leeftijdsprofielen voor de ontvangsten uit de bijstand zijn weergegeven. Voor autochtonen ligt het bedrag op maximaal € 300 à € 400 per persoon per jaar. Voor westerse immigranten begint het laag, maar kruipt het gestaag omhoog tot uiteindelijk meer dan € 1.000 per persoon per jaar.

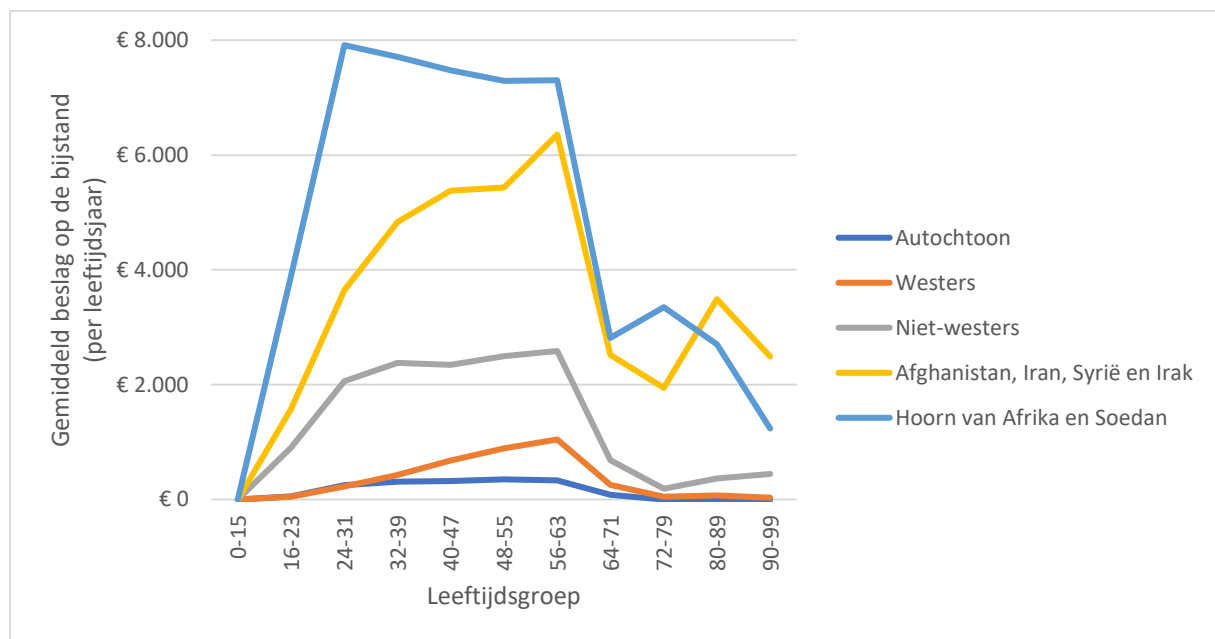

Figuur 8.13 Totale ontvangsten bijstand voor eerste generatie immigranten en hun kinderen, met verdiscontering van migratiegedrag en kindertal, contant gemaakt naar 2016, o.b.v. data uit 2016. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.

Voor niet-westerse migranten ligt het rond € 2.500 per persoon per jaar. Dat is relatief veel, maar het gebruik van de bijstand ligt voor immigranten uit de regio Hoorn van Afrika en Soedan op € 7.000 à €

8.000 per persoon per jaar, 20 keer zoveel als voor autochtonen. Voor de regio Afghanistan, Iran, Syrië en Irak gaat het om bedragen die over een groot deel van het leven in het interval € 3.500 tot € 6.500 per persoon per jaar liggen. Ook dat is relatief fors.

Figuur 8.14 brengt met betrekking tot (asiel)migranten nog iets aan het licht. Een aanzienlijk deel van hen heeft te weinig AOW-rechten opgebouwd en blijft ook na de AOW-leeftijd afhankelijk van de bijstand. Dat is te zien aan de hogere consumptie van de bijstand in de pensioenleeftijd. Bij het bepalen van het gebruik van de AOW moet hiermee rekening worden gehouden.

Figuur 8.14 Leeftijdsprofiel²⁸² voor bijstand, exclusief door de uitkeringsinstantie betaalde premies, voor enkele herkomstregio's, 2016. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.

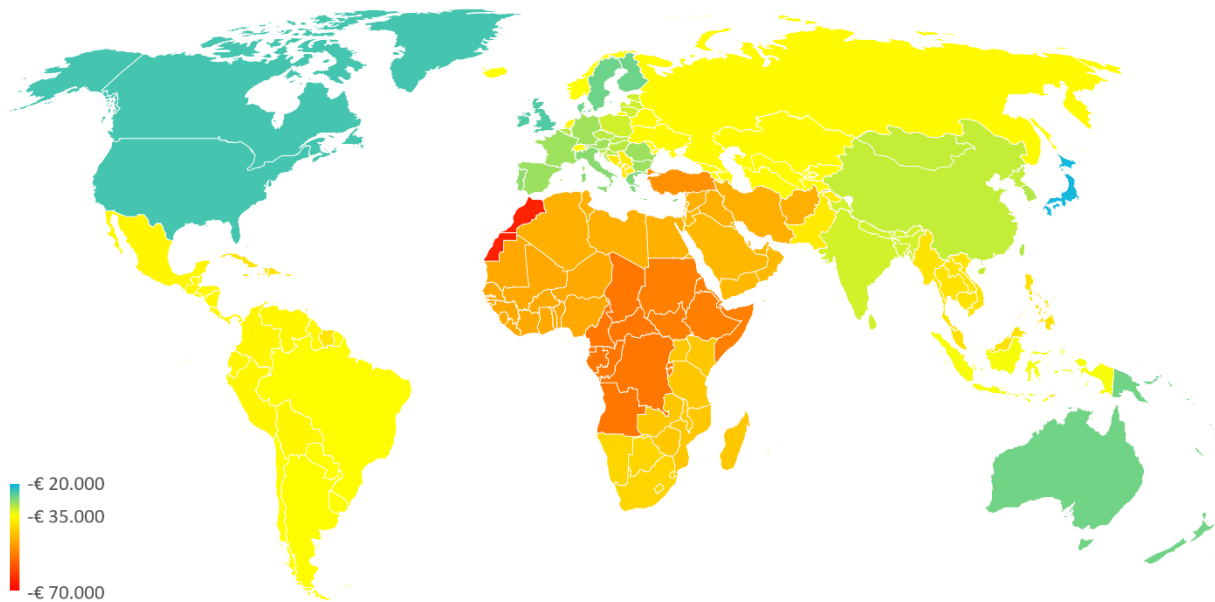
8.9 Overige sociale zekerheid

In deze paragraaf wordt het totale beslag op een aantal sociale zekerheidsarrangementen gegeven, die elk qua kosten vaak wat kleiner zijn en deels ook minder bekend bij het grote publiek. Dit betreft onder meer een aantal regelingen voor oudere werknemers en zelfstandigen, namelijk de IOAW (Wet inkomensvoorziening oudere en gedeeltelijk arbeidsongeschikte werkloze werknemers), de IOAZ (Inkomensvoorziening oudere en gedeeltelijk arbeidsongeschikte gewezen zelfstandigen) en de BBZ (Besluit bijstandverlening zelfstandigen). Ook het oorlogs- en verzetspensioen valt in deze categorie. Tot slot zijn ook de Wajong (Wet arbeidsongeschiktheidsvoorziening jonggehandicapten), de ANW (Algemene Nabestaanden Wet) en de wachtgeldregeling in deze categorie ondergebracht.

Het beslag op deze verzameling uitkeringen c.q. sociale voorzieningen door immigranten met de karakteristieken van de gemiddelde autochtoon bevindt zich met ongeveer € 35.000 iets onder het midden van het bereik dat tussen –€ 70.000 en –€ 20.000 ligt. Een aantal herkomstregio's vertoont een beslag op deze uitkeringen groter dan deze € 35.000, vooral in Afrika, het Midden-Oosten en

²⁸² Gemiddelden per achtjaarsleeftijdsgroep (tot 80 jaar) en voor de leeftijdsgroepen 80-89 en 90-99. Voor de leesbaarheid is de voor de bijstand irrelevante jongste leeftijdsgroep samengenomen tot 0-15 jaar.

Indochina. Het beslag op deze middelen is juist laag voor de meeste westerse herkomstlanden en voor Oost- en Zuid-Azië.

Figuur 8.15 Totale ontvangsten overige uitkeringen en sociale voorzieningen (Wajong, IOAW, IOAZ, BBZ, oorlogs- en verzetspensioenen, ANW en wachtgeld) voor eerste generatie immigranten en hun kinderen, met verdiscontering van migratiegedrag en kindertal, contant gemaakt naar 2016, o.b.v. data uit 2016. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.

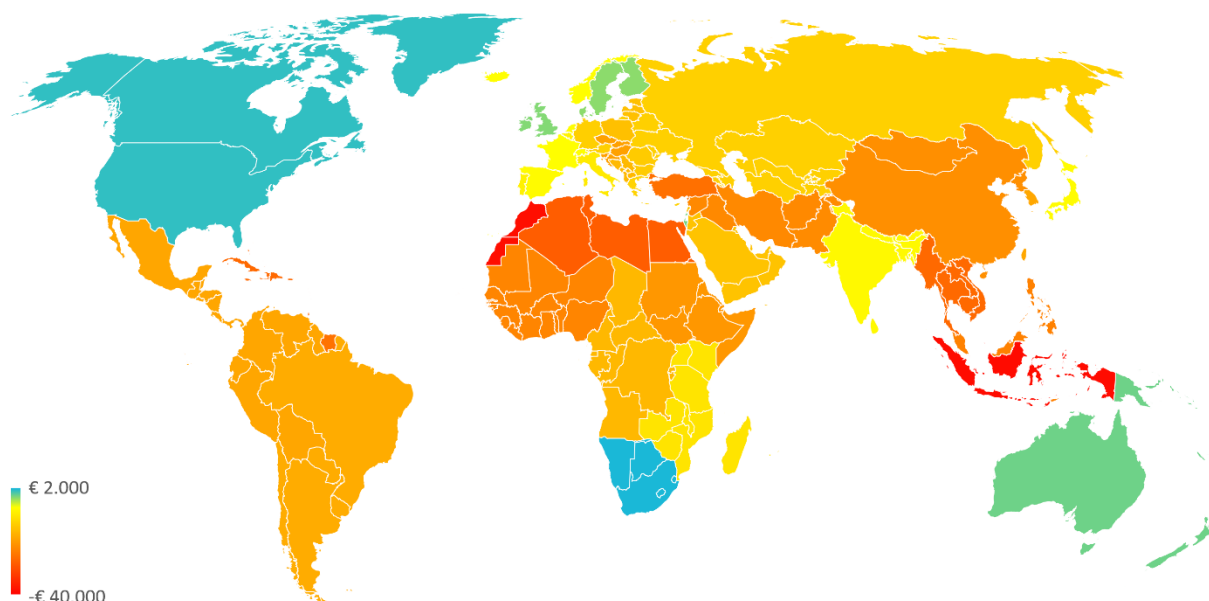
8.10 AOW

De AOW is net als de WW en de Arbeidsongeschiktheidsverzekering een uitkering waar direct een premie aan te koppelen is. Daarom kan er een profiel voor de nettobijdrage specifiek voor de AOW worden bepaald. Bij de AOW geldt dat veel immigranten geen volledige dekking hebben opgebouwd. Voor een volledige dekking zijn namelijk 50 verblijfsjaren vanaf het vijftiende levensjaar nodig. Daarom wordt voor veel oudere immigranten het pensioen aangevuld vanuit de bijstand: de aanvullende inkomensvoorziening ouderen (AIO). Om die reden is ook de bijstand meegenomen voor leeftijden boven 65 jaar.

De resultaten zijn weergegeven in Figuur 8.16. De waarde voor Nederland (geel) is ingevuld met de waarde voor de referentie-autochtoon – de denkbeeldige immigrant met de karakteristieken van de gemiddelde autochtoon. Te zien is dat voor geen van de herkomstgroepen de premieafdrachten AOW dekkend zijn voor het beroep op de AOW en aanvullende bijstand. Dat is overigens – los van immigratie – niet zo verwonderlijk omdat in het peiljaar 2016 het macrobedrag²⁸³ voor de AOW-uitkering 36 miljard euro bedroeg²⁸⁴ en daarmee het macrobedrag voor de AOW-premies van 22 miljard ver overtrof. Wel zijn er duidelijke verschillen naar herkomstregio, met lagere bedragen voor onder andere Noord-Amerika, Oceanië, Israël, Zuid-Afrika, Japan en enkele Europese landen.

²⁸³ Op basis van CBS-microdata.

²⁸⁴ De kosten voor de bijstand voor personen met een migratieachtergrond van 65 jaar of ouder komen daar nog bij.

Figuur 8.16 Saldo van AOW-premies minus ontvangen uitkeringen voor AOW en ontvangen uitkeringen voor bijstand vanaf 65 jaar voor eerste generatie immigranten en hun kinderen, met verdiscontering van migratiegedrag en kindertal, contant gemaakt naar 2016, o.b.v. data uit 2016. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.

8.11 Zorg

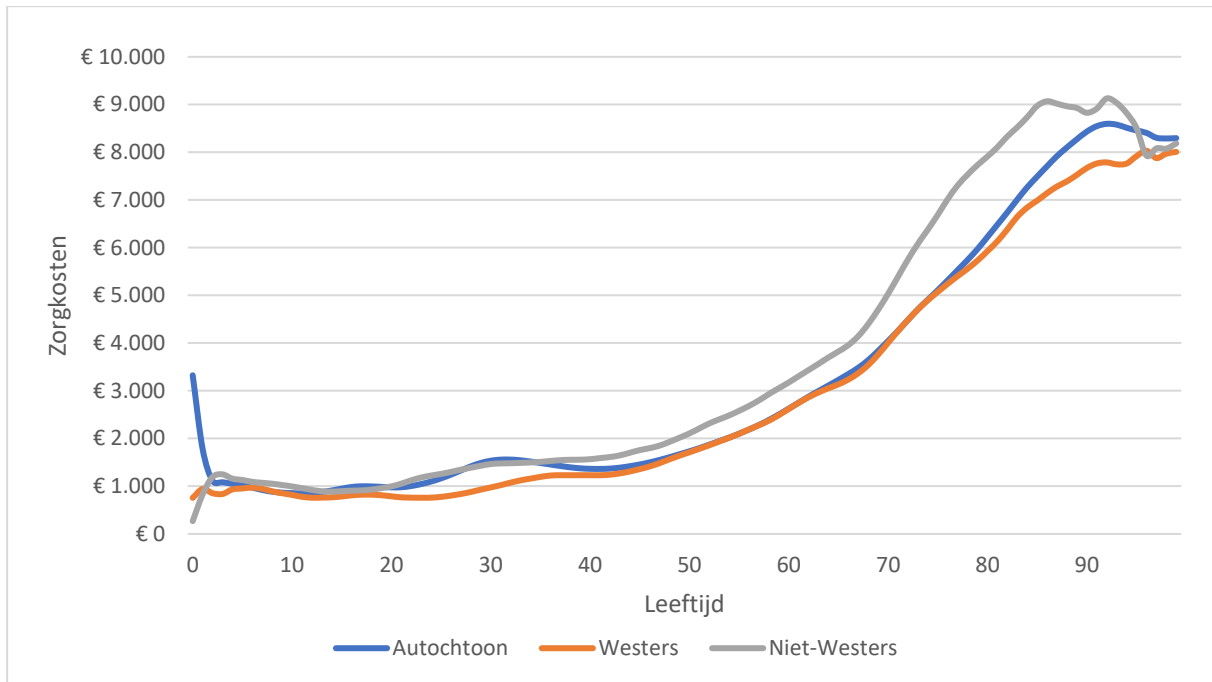
In deze paragraaf worden de kosten en baten van gezondheidszorg besproken. Schematisch voorgesteld bestaat de Nederlandse gezondheidszorg uit twee hoofddelen, één gericht op geneeskundig handelen (*cure*) en één gericht op verzorging (*care*). Het *cure* deel is geregeld in de *Zorgverzekeringswet* (Zvw) die iedere ingezetene verplicht tot het afsluiten van een (basis)zorgverzekering. De uitgaven voor zorgkosten die onder Zvw vallen (41 miljard euro²⁸⁵) worden voor ongeveer de helft (21 miljard euro) gedekt door inkomensafhankelijke Zvw-bijdragen van zelfstandigen, werknemers (ingehouden op het loon), werkgevers en uitkeringsinstanties. Ruwweg de andere helft wordt gefinancierd uit de premies die de burger zelf moet betalen aan de zorgverzekeraar (19 miljard euro) en de ingehouden eigen bijdragen vanwege het eigen risico (3 miljard euro). Vanwege de zorgtoeslag (4 miljard euro) zijn ook de betalingen aan de zorgverzekeraar *de facto* inkomensafhankelijk. Onder het *care* deel vallen de *Wet langdurige zorg* (Wlz), de *Wet maatschappelijke ondersteuning* (Wmo) en de *Jeugdwet* die gezamenlijk de *Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten* (AWBZ) hebben vervangen. Hier vormen de – eveneens inkomensafhankelijke – AWBZ-premies²⁸⁶ van burgers een belangrijke financieringsbron (14 miljard euro).

We bespreken in de rest van deze paragraaf eerst de kosten voor het *care* deel van de gezondheidszorg: de verplichte zorgverzekering volgens de *Zorgverzekeringswet* (Zvw). In Figuur 8.17 zijn de zorgkosten weergegeven voor autochtonen en eerste generatie immigranten uitgesplitst naar herkomst en leeftijd. Het gaat hierbij alleen om de kosten onder de verplichte zorgverzekering volgens de Zvw, na aftrek van de eigen bijdragen vanwege het eigen risico.

²⁸⁵ Alle in deze alinea genoemde bedragen hebben betrekking op 2016.

²⁸⁶ Het CBS hanteert in de interne documentatie nog de term AWBZ-premies en die aanduiding is in het huidige rapport aangehouden.

Allereerst valt op dat de kosten sterk toenemen met de leeftijd. Ook valt op dat de kosten voor nuljarigen veel hoger zijn voor autochtonen: eerste generatie immigranten zijn per definitie in het buitenland geboren, waardoor er geen kosten zijn voor geboortezorg. Daarnaast zijn er aanzienlijke verschillen tussen de herkomstgroepen. Westerse immigranten hebben voor de meeste leeftijden de laagste kosten. Niet-westerse immigranten hebben daarentegen voor de meeste leeftijden de hoogste kosten. Autochtonen zitten daartussenin. Het verschil tussen de groepen loopt voor tachtigers zelfs op tot circa € 2.000 per jaar.

Figuur 8.17 Zorgkosten in het kader van de verplichte verzekering voor de Ziekenfondswet (ZFW) voor eerste generatie immigranten naar herkomst en leeftijd. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.

Tot slot bespreken we de totale nettobijdrage van ingezetenen aan de zorgkosten. In Figuur 8.18 is het saldo weergegeven van alle zorgkosten, dat wil zeggen, de kosten gedekt door de verplichte basisverzekering minus Zwv-premies en afdrachten eigen risico (het *cure* deel) én de kosten voor langdurige zorg²⁸⁷ minus de AWBZ-premies (het *care* deel).

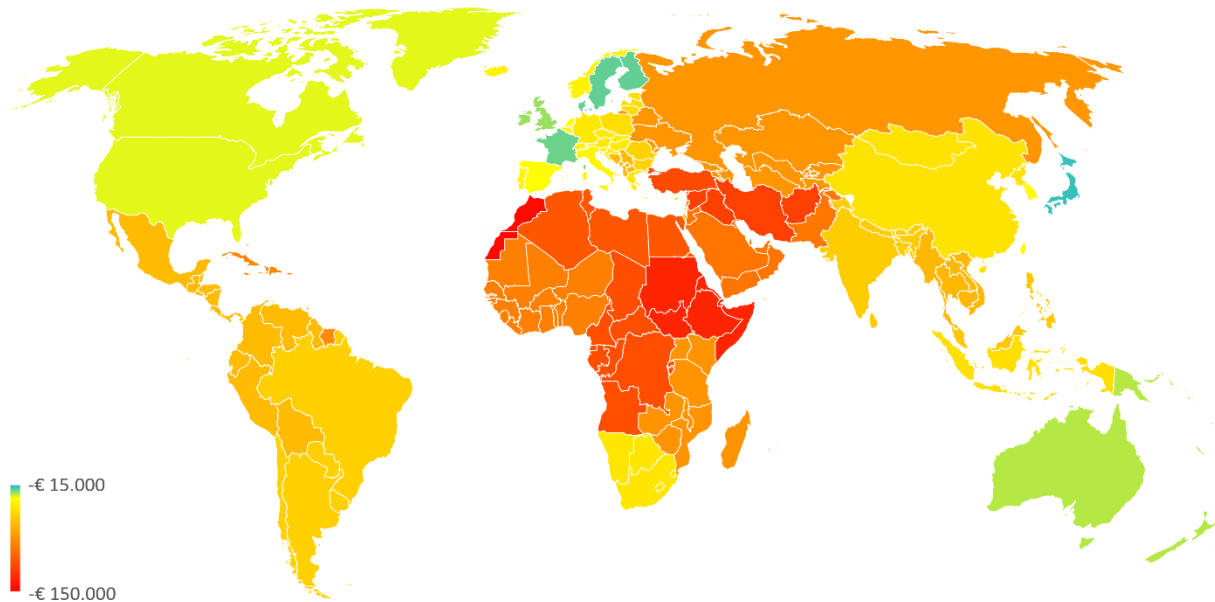
Hierbij is als benchmarkwaarde (de geeltinten) wederom het bedrag genomen voor de referentie-autochtoon (circa –€ 33.000). Omdat de som van aan personen toegerekende zorgkosten en door personen ontvangen zorgtoeslag (65 + 4 = 69 miljard euro²⁸⁸) kleiner is dan de som van alle premies en eigen bijdragen (19 + 21 + 3 + 14 = 57 miljard euro), zijn er geen groepen die qua gezondheidszorg meer bijdragen dan ze ontvangen.

Voor de Angelsaksische landen, Japan, Frankrijk, Zweden, Denemarken en Finland zijn de zorgkosten relatief laag. Voor veel andere Europese landen, maar bijvoorbeeld ook voor Zuidelijk Afrika en de Aziatische tijgers Zuid-Korea, Taiwan, Hong Kong en Singapore liggen de zorgkosten rond het de

²⁸⁷ Het leeftijdsprofiel voor de zorgkosten voor het *care* gedeelte zijn ontleend aan het CPB, zie de Technische appendix.

²⁸⁸ Alle in deze alinea genoemde bedragen hebben betrekking op 2016.

benchmarkwaarde van –€ 33.000. In absolute zin zijn de zorgkosten het hoogst voor immigranten uit het Midden-Oosten en grote delen van Afrika, met name voor Marokko, Turkije en de asielherkomstregio's Afghanistan, Iran, Irak en Syrië en de Soedan en de Hoorn van Afrika. Omdat zowel zorgpremies als zorgtoeslag inkomensafhankelijk zijn, werken de grote verschillen in inkomen naar migratieachtergrond (§8.13) door in de nettobijdragen aan gezondheidszorg.

Figuur 8.18 Saldo van de premies in het kader van de Wet langdurige zorg (AWBZ/Wlz) en de premies en afdrachten eigen risico in het kader van de verplichte basisverzekering volgens de Zorgverzekeringswet (Zvw) minus de totale zorgkosten, voor eerste generatie immigranten en hun kinderen, met verdiscontering van migratiegedrag en kindertal, contant gemaakt naar 2016, o.b.v. data uit 2016. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.

8.12 Veiligheidszorg

Wat betreft de veiligheidszorg – die onder meer betrekking heeft op de preventie, opsporing en bestraffing van criminaliteit – zijn er duidelijke verschillen naar migratieachtergrond. Uitgangspunt voor de berekening zijn CBS-statline gegevens²⁸⁹ voor het aantal verdachten van misdrijven naar migratieachtergrond, al dan niet in combinatie met opleidingsniveau²⁹⁰. Daarnaast is op basis van CBS-maatwerktabellen²⁹¹ ook meegewogen in welke mate groepen verschillen als het gaat om de verschillende fasen in de strafrechtketen zoals daadwerkelijke vervolging, veroordeling en tenuitvoerlegging van straffen, in het bijzonder het opleggen van (kostbare) gevangenisstraf.²⁹² Dit versterkt de toch al forse verschillen in het aantal verdachten. Net als bij de andere posten, worden de kosten voor eerste en tweede generatie gesommeerd. Bij de meeste kostenposten vallen de kosten om uiteenlopende

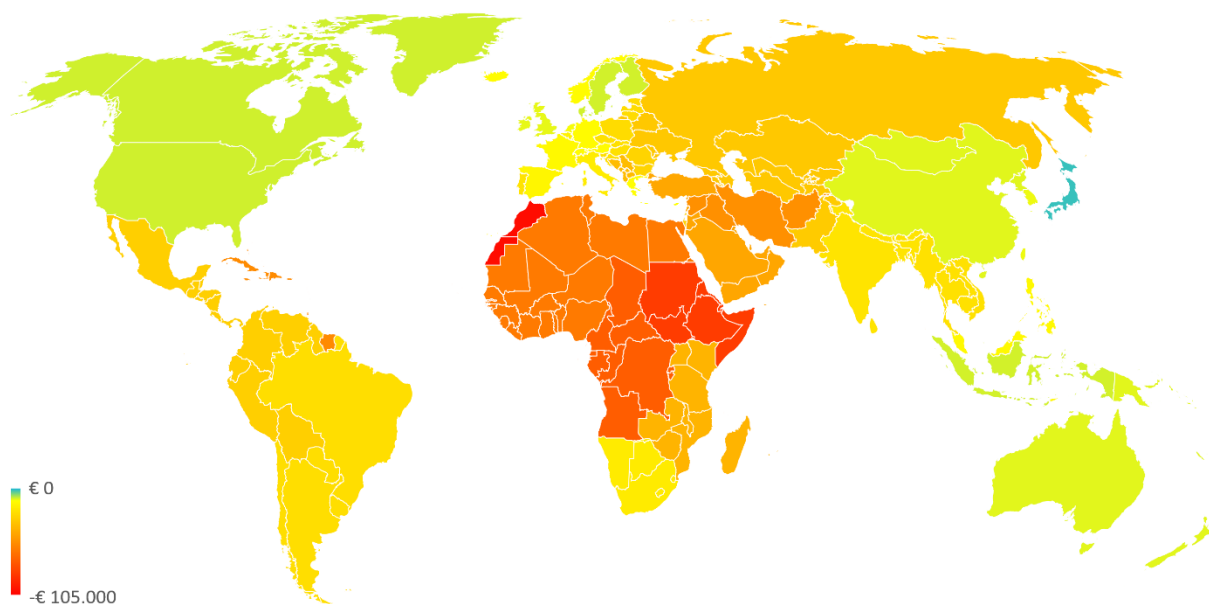
²⁸⁹ CBS-statline, *Verdachten; geslacht, leeftijd, migratieachtergrond en generatie*, opgehaald 15-12-2020 van: <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/81959NED/table?dl=3CFB2>

²⁹⁰ CBS-statline, *Verdachte jongeren; geslacht, herkomst, opleiding en recidive, 2006-2014*, opgehaald 15-12-2020 van: <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/81978NED/table?dl=3C860>

²⁹¹ CBS-maatwerktafel, *Migratieachtergrond personen in de strafrechtketen*, opgehaald 15-12-2020 van: <https://www.cbs.nl/-/media/excel/2019/10/migratieachtergrond-personen-in-de-strafrechtketen.xlsx>

²⁹² Voor meer toelichting zie de Technische appendix en verder het artikel CBS (2019), *Migratieachtergrond van personen in de strafrechtketen*, opgehaald 15-12-2020 van: <https://www.cbs.nl/nl-nl/maatwerk/2019/10/migratieachtergrond-van-personen-in-de-strafrechtketen>

redenen voor één van beide generaties mee.²⁹³ Omdat vooral relatief jonge mensen delinquent gedrag vertonen²⁹⁴, tellen de kosten bij veiligheidszorg zowel voor de eerste²⁹⁵ als tweede²⁹⁶ generatie zwaar mee in het totaal.

Figuur 8.19 Kosten voor veiligheidszorg, i.h.b. criminaliteit, op basis van het aantal verdachten per 10.000 inwoners, gewogen kosten verschillen tussen de fasen in de strafrechtketen (opsporing, vervolging, berechting, tenuitvoerlegging, al dan niet met gevangenisstraf) en inclusief de kosten voor ondersteuning van slachtoffers, verdachten en dader, voor eerste generatie immigranten en hun kinderen, met verdiscontering van migratiegedrag en kindertal, contant gemaakt naar 2016, o.b.v. data uit 2016. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.

In totaal is 10 miljard euro toegerekend naar veiligheidszorg voor alle inwoners van Nederland. Dat geld is echter zeer ongelijk verdeeld over de verschillende migratieachtergronden. Van het macrobedrag ging in 2016 ongeveer de helft naar autochtonen en de andere helft naar eerste en tweede generatie immigranten.²⁹⁷ In Figuur 8.19 is te zien dat er grote verschillen zijn tussen herkomstregio's. Voor immigranten uit bijvoorbeeld Scandinavië, de Angelsaksische landen, Indonesië en Oost-Azië zijn de criminaliteit en de daarmee gepaard gaande kosten laag. Voor Marokko en Aruba en de (voormalige) Antillen zijn de kosten daarentegen met ongeveer één ton per persoon het hoogst. Ook voor de Caraïben, Suriname, Turkije, het Midden-Oosten en grote delen van Afrika gelden hoge kosten van € 40.000 tot € 80.000. Door de grote groepsverschillen is veiligheidszorg – net als bijvoorbeeld de bijstand – een

²⁹³ Bijvoorbeeld: onderwijs is niet van toepassing voor de eerste generatie, AOW is voor de tweede generatie vanwege het contant maken niet van groot belang, omdat het ver in de toekomst ligt.

²⁹⁴ CBS-statline, *Verdachten; geslacht, leeftijd, migratieachtergrond en generatie*, opgehaald 15-12-2020 van: <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/81959NED/table?dl=4BD8C>

²⁹⁵ De kosten van criminaliteit zijn vooral hoog voor de leeftijdsgroepen 18 tot 25 jaar, 12 tot 18 jaar en 25 tot 45 jaar en de entreeleeftijd (leeftijd op het moment van immigratie) van een ruim een kwart van de eerste generatie valt in de categorie 18 tot 25 jaar en van bijna de helft van de immigranten in de categorie 25 tot 45 jaar.

²⁹⁶ Voor de tweede generatie is het verkleinende effect van het contant maken door de relatief lage leeftijden veel geringer dan bijvoorbeeld het geval is bij zorgkosten of AOW.

²⁹⁷ Hierbij speelt wel de relatief jonge bevolkingsopbouw voor immigranten, hetgeen echter door de gebruikte methode van generatierekening grotendeels wordt gecorrigeerd.

post die op de rijksbegroting redelijk bescheiden oogt, maar waar gerekend over de levensloop desondanks grote bedragen mee gemoeid kunnen zijn.

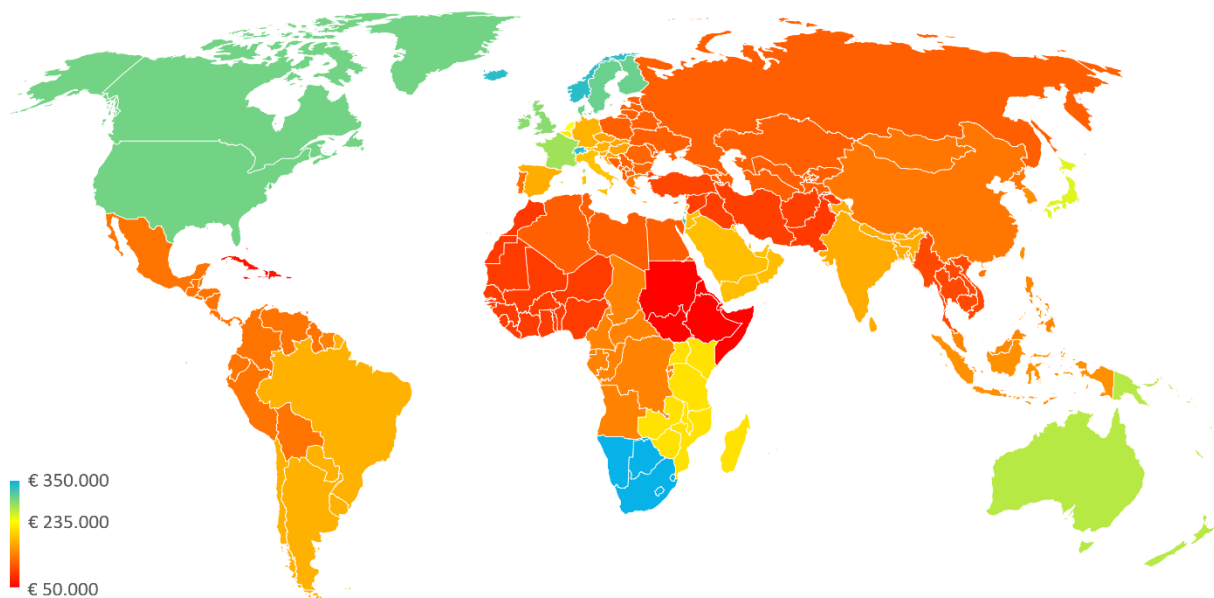
8.13 Publieke goederen, belastingen en inkomen

In deze paragraaf wordt de laatste nog niet besproken kostenpost behandeld, te weten Publieke goederen. Verder worden de inkomsten van de overheid uit belastingen en niet-belastingmiddelen besproken.

Publieke goederen vormen in Figuur 8.1 met 94 miljard euro de grootste post. Hieronder vallen onder andere het openbaar bestuur, dijkbewaking en defensie. Ook ontwikkelingshulp en overheidsinvesteringen in gebouwen en infrastructuur zijn in deze post ondergebracht. Daarnaast zijn er nog enkele restposten, zoals de kosten voor fundamenteel onderzoek onder deze noemer geschaard.

In de huidige studie is verondersteld dat alle burgers in gelijke mate profijt hebben van de overheidsuitgaven voor publieke goederen en dat de kosten in gelijke mate aan alle burgers zijn toe te schrijven. Er wordt dus geen onderscheid gemaakt naar migratieachtergrond als het gaat om de genoemde deelposten. Voor het overgrote deel gaat het om posten die erg lastig op een objectiveerbare wijze aan personen of groepen zijn toe te rekenen.

Bij een relatief klein deel van de post publieke goederen is wel onderscheid gemaakt tussen personen. In de eerste plaats uiteraard veiligheidszorg (zie §8.12) waar politie en justitie onder vallen. Daarnaast zijn er ‘aanloopkosten’: kosten voor de verstrekking van verblijfsvergunningen door de Immigratie- en Naturalisatiedienst (IND), kosten voor de opvang van asielzoekers (voor het leeuwendeel betreffende het Centraal Orgaan opvang Asielzoekers, COA) en kosten in verband met giften en oninbare leningen voor het inburgeringstraject naar rato toegerekend aan eerste generatie immigranten.

Figuur 8.20 Totaal van belasting op inkomen en vermogen, indirecte belastingen aan personen en niet-belastingmiddelen van de rijksoverheid, verminderd met de kosten voor publieke goederen, voor eerste generatie immigranten en hun kinderen, met verdiscontering van migratiegedrag en kindertal, contant gemaakt naar 2016, o.b.v. data uit 2016. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.

Afgezien van veiligheidszorg en de genoemde ‘aanloopkosten’ wordt er in de toerekening van de resterende kosten voor publieke goederen dus geen onderscheid tussen groepen gemaakt. Dat wil niet zeggen dat er geen groepsverschillen zijn. Groepen verschillen namelijk in immigratiekansen en gemiddelde verblijfsduur. Posten die weinig of niet variëren tussen groepen hangen vooral samen met verblijfsduur. Naarmate een immigrant langer in Nederland verblijft, worden aan hem of haar bijvoorbeeld meer inkomsten uit de BTW en meer kosten voor dijkbewaking toegerekend. Er zijn grote verschillen in verblijfsduur en nettobijdrage tussen bijvoorbeeld asielmigranten (blijven vaak lang en hebben dus vaak grote negatieve nettobijdragen) en arbeidsmigranten (blijven vaak kort en hebben vaak grote positieve nettobijdragen). Dat maakt het lastig om gegevens over het netto gebruik van publieke goederen en de totaal betaalde belastingen in isolatie te interpreteren. Vandaar dat deze posten gesommeerd zijn tot één restpost, waardoor het effect van verblijfsduur sterk gereduceerd wordt.

In deze paragraaf worden verder de inkomsten van de overheid besproken. De premies voor AOW, WW, Zorg en Arbeidsongeschiktheid / ZW worden in deze paragraaf buiten beschouwing gelaten omdat ze al bij de desbetreffende uitgavenposten zijn besproken (zie §8.6, §8.7, §8.10 en §8.11). Voor wat betreft de overheidsinkomsten uit belastingen en overige bronnen draait het verder hoofdzakelijk om vier grote posten, die hierna één voor één worden besproken (zie Figuur 8.1).

Een belangrijke inkomstenbron voor de overheid wordt gevormd door de belasting op inkomen, in 2016 ter grootte van 57 miljard euro. Dit bedrag is in de huidige studie per groep uitgerekend op basis van CBS-microdata. De indirecte belastingen aan personen – waar bijvoorbeeld de BTW onder valt – vormen met 68 miljard euro de grootste inkomstenpost. De berekening van de indirecte belastingen is in het huidige rapport gebaseerd op door het CBS gemaakte schattingen van de betaalde bedragen per huishouden die op basis van microdata zijn toegerekend aan individuen. Daarnaast zijn er vermogen-gerelateerde belastingen, waar de dividend- en vennootschapsbelasting onder vallen. Deze belastingen zijn grotendeels gerelateerd aan het (pensioen)vermogen in de vorm van aandelen en dergelijke en voor een kleiner deel aan het directe aandeelhouderschap in bedrijven en zijn goed voor 38 miljard euro. Tenslotte is er in Figuur 8.1 een restpost Overige inkomsten overheid ter grootte van 45 miljard euro. Deze restpost bevat de overige belastingmiddelen en andere inkomsten van de overheid zoals bijvoorbeeld de opbrengsten uit grondverkoop. Deze restpost worden in de huidige studie in navolging van het CPB voor alle personen – ongeacht migratieachtergrond, generatie, migratiemotief en dergelijke – dezelfde bedragen gebruikt.²⁹⁸

Het totaal van alle opgesomde belastingen, verminderd met de kosten voor publieke goederen is voor de 42 herkomstgroepen weergegeven in Figuur 8.20. Als benchmarkwaarde (de geeltinten) is weer het bedrag genomen voor de referentie-autochtoon, de denkbeeldige immigrant met de kenmerken van een autochtoon, te weten € 235.000 positief over de levensloop. Met dit bedrag moeten dus totale nettokosten van alle in het voorgaande besproken kosten posten worden gedekt. Te zien is dat slechts voor een dozijn landen en regio’s geldt dat de immigranten beter presteren dan de referentie-autochtoon: Scandinavië. Frankrijk en Zwitserland, de Angelsaksische landen, Zuidelijk Afrika, Israël en Japan.

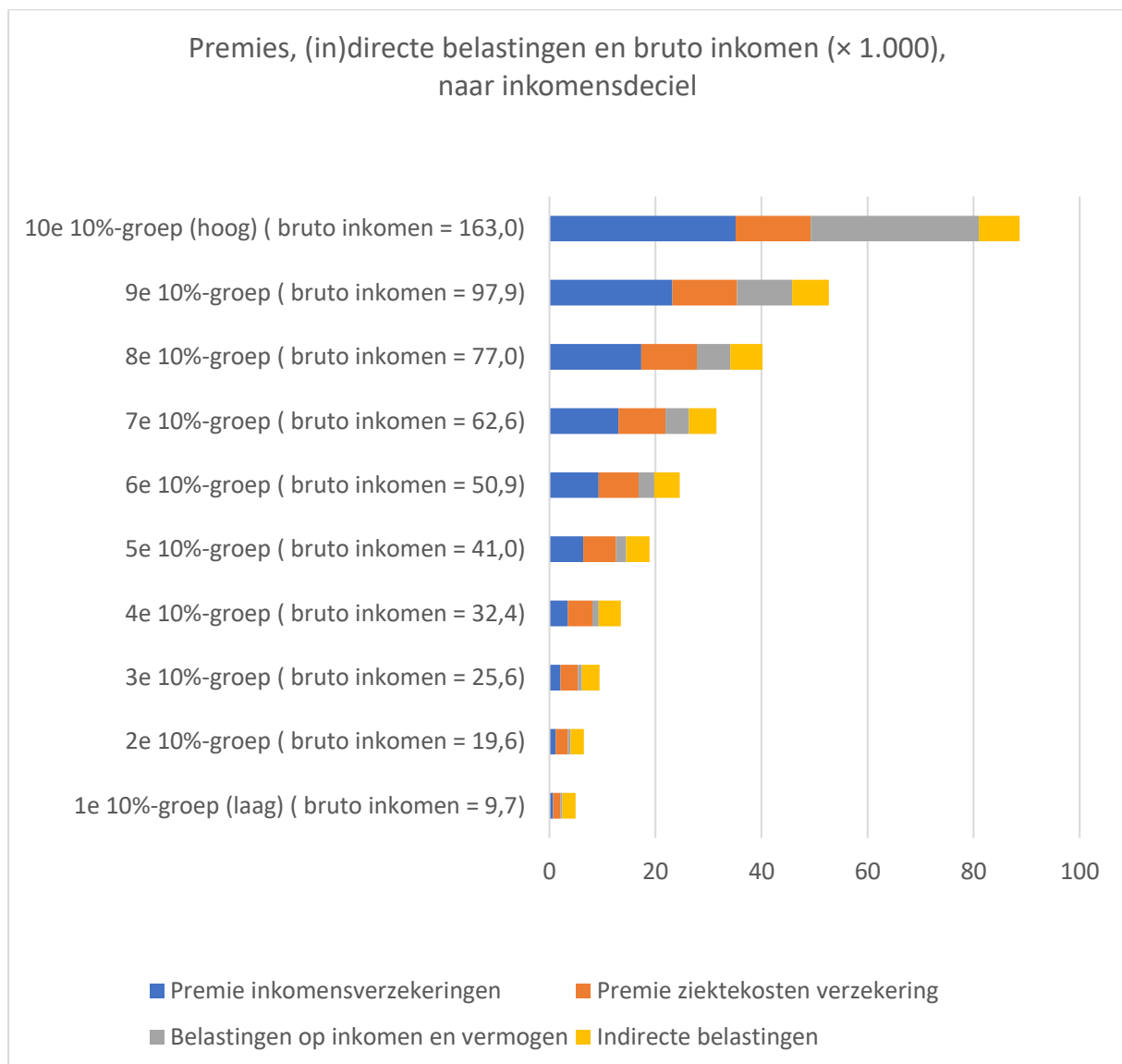
Op zoek naar een verklaring voor de verschillen bieden de kosten voor publieke goederen zoals gezegd weinig aanknopingspunt omdat deze grotendeels voor iedereen gelijk zijn verondersteld. Het belangrijkste effect is (naast de eerder genoemde verblijfsduur) de toerekening aan statushouders van de forse

---

²⁹⁸ Zie verder de Technische appendix.

kosten voor de opvang en inburgering van asielzoekers. Dat betreft dus vooral regio's waar relatief veel asielmigranten vandaan komen zoals de Hoorn van Afrika en delen van het Midden-Oosten.

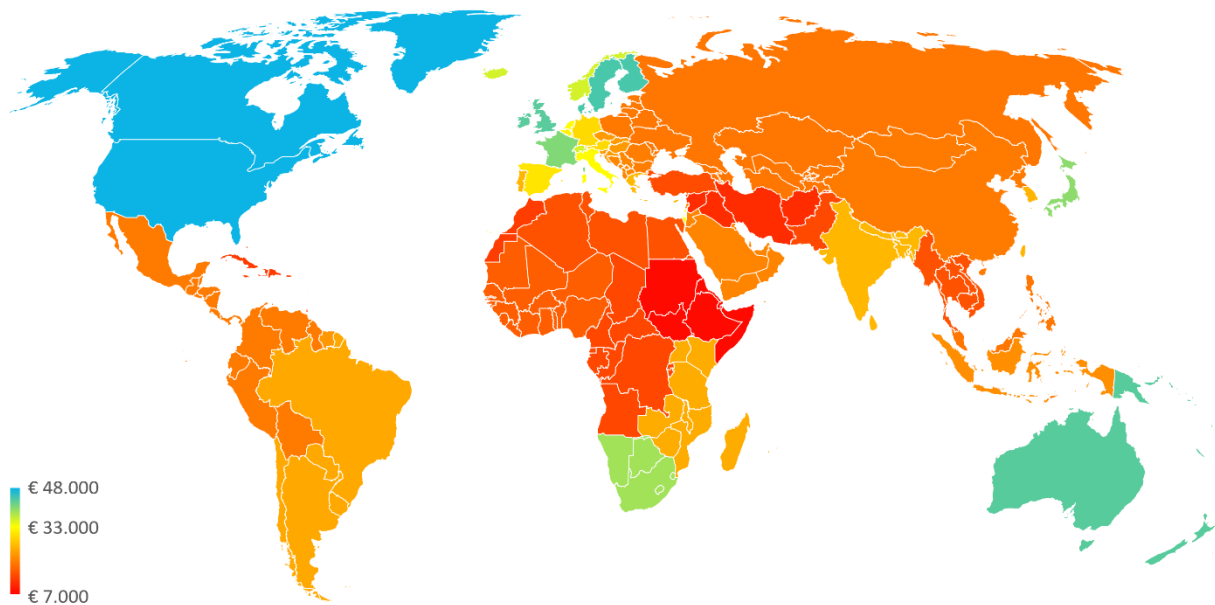
De grote verschillen worden verder vooral aan de batenkant gemaakt. Wat betreft belastingen en premies moet allereerst opgemerkt worden dat deze sterk inkomensafhankelijk zijn; hoe meer men verdient, hoe meer men afdraagt. In Figuur 8.21 is deze samenhang tussen inkomen (per deciel, oftewel 10%-inkomensgroep) en afdrachten van belasting en premies weergegeven voor de hele Nederlandse bevolking. De 10% huishoudens die het minst verdienen (het eerste inkomensdeciel) betaalt op jaarbasis circa € 5.000 belastingen en premies. De 10% die het meeste verdienen (het tiende inkomensdeciel) betaalt op jaarbasis bijna € 90.000 belastingen en premies.

Figuur 8.21 Betaalde belastingen en premies naar inkomensdeciel voor de hele bevolking, bedragen in euro's. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline^{299 300}.

²⁹⁹ CBS-statline, *Indirecte belastingen en bestedingen; kenmerken part huishoudens, 2006-2013*, opgehaald 15-12-2020 van: <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/81290ned/table?dl=4BDBE>

³⁰⁰ CBS-statline, *Samenstelling inkomen; particuliere huishoudens, kenmerken, 2001-2014*, opgehaald 15-12-2020 van: <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/70991ned/table?dl=4BDC8>

Figuur 8.22 Gemiddeld persoonlijk primair inkomen van eerste generatie immigranten, voor de leeftijden van 16 tot 68 jaar, gecorrigeerd voor leeftijdsopbouw, naar herkomstregio, 2016. Bron: eigen berekening op basis van CBS-microdata.

Het inkomen is dus zeer bepalend voor de afdrachten aan belastingen en premies. Vanwege het belang van inkomen is in Figuur 8.22 het persoonlijk³⁰¹ primair inkomen³⁰² (PPI) weergegeven.³⁰³ Het PPI is het inkomen dat iemand verwerft uit eigen arbeid, onderneming of vermogen. Als referentiewaarde (geel-tinten) is het gemiddeld PPI van autochtonen gegeven (circa € 33.000).

Voor een beperkt aantal herkomstregio's – de Angelsaksische en Scandinavische landen, Frankrijk, Zwitserland, Zuidelijk Afrika, Japan en Israël – geldt dat eerste generatie immigranten afkomstig uit die regio's gemiddeld een hoger inkomen hebben dan autochtonen. Voor alle andere regio's geldt dat het persoonlijk primair inkomen gemiddeld lager is dan dat van autochtonen. Immigranten uit de asielerkomstgebieden in Azië (Afghanistan, Iran, Syrië en Irak) en de Hoorn van Afrika en Soedan, hebben de laagste inkomens. Ook het PPI van eerste generatie immigranten afkomstig uit Pakistan, Turkije, Marokko, Centraal-Afrika en de Caraïben is laag (gemiddeld minder dan € 15.000).

Verschillen in inkomen hebben een fors effect op de nettobijdrage. Voor de 42-deling van herkomstregio's (minus Nederland) geldt voor de eerste generatie dat een € 1.000 hoger gemiddeld persoonlijk primair jaarinkomen geassocieerd is met een circa € 14.000 hogere nettobijdrage.³⁰⁴

Dat het inkomen zo doorslaggevend is voor de nettobijdrage is een belangrijke beleidsrelevante observatie. Het betekent dat de schatkist veelal flink toe zal leggen op ongeschoolde en laaggeschoolde arbeidsmigratie. Indien er sprake is van gezinsmigratie worden deze kosten nog sterk verhoogd. De gedachte 'als de immigrant maar werkt, dan is het goed' gaat dus niet zonder meer op vanuit een puur

³⁰¹ CBS, *Begrippen*, opgehaald 30-12-2020 van: <https://www.cbs.nl/nl-nl/onze-diensten/methoden/begrippen?tab=p#id=persoonlijk-inkomen>

³⁰² CBS, *Begrippen*, opgehaald 30-12-2020 van: <https://www.cbs.nl/nl-nl/onze-diensten/methoden/begrippen?tab=p#id=primair-inkomen>

³⁰³ Er is gebruik gemaakt van het ongewogen gemiddelde van de PPI voor de werkzame leeftijden, 16 tot 68 jaar.

³⁰⁴ Gemiddeld persoonlijk primair inkomen, voor de leeftijden 16 tot 68 jaar, gecorrigeerd voor leeftijdsopbouw.

nettobijdrage perspectief. De immigratie van gastarbeiders en recenter de arbeidsmigratie van laaggeschoolde immigranten uit Midden- en Oost-Europa laat zien dat arbeidsdeelname – hoe nuttig ook voor de integratie en dergelijke – niet automatisch betekent dat er een positieve nettobijdrage zal zijn.

Tot slot is in Tabel 8.4 (in genoemde volgorde) de totale nettobijdrage gegeven en de uitsplitsing daarvan in de posten Onderwijs, Jeugd, Huurtoeslag, WW, Arbeidsongeschiktheid, Bijstand, Overige sociale zekerheid, AOW, Zorg, Veiligheidszorg en de restpost bestaande uit Belastingen minus publieke goederen het totaalbedrag voor 1^e en 2^e generatie gegeven, alsmede het Persoonlijk Primair Inkomen (PPI) voor de 1^e generatie. Dit is de onderliggende data voor de wereldkaartjes die in dit hoofdstuk zijn getoond.

Tabel 8.4 Nettobijdrage, totaal en uitgesplitst in deelposten, 1^e en 2^e generatie samen (× € 1.000). Persoonlijk Primair Inkomen (PPI), 1^e generatie, 16 tot 68 jaar, gecorrigeerd voor leeftijdsopbouw (× € 1.000).

Regio	Netto- bijdrage	Onder- wijs	Jeugd	Huur- toeslag	WW	Arbeids- ongesch.	Bijstand	Rest soc. zekerheid	AOW	Zorg heidszorg	Veilig- publ. goed.	Belasting – publ. goed.	PPI
Referentie-autochtoon	94,9	-58,3	-13,6	-4,8	13,3	17,9	-7,1	-36,1	-6,1	-33,5	-12,6	235,8	32,8
Afghanistan, Iran, Syrië en Irak	-418,2	-110,2	-21,7	-28,9	6,6	-0,2	-117,7	-46,0	-21,8	-120,7	-53,2	95,8	11,5
Arabisch schiereiland, Jordanië en Libanon	-224,2	-92,8	-21,0	-20,3	8,4	-0,4	-86,2	-44,7	-14,0	-96,3	-45,3	188,4	20,6
Aruba en (voormalige) Nederlandse Antillen	-254,3	-79,3	-21,1	-16,8	3,9	3,8	-49,0	-38,2	-11,9	-74,9	-97,5	126,7	19,4
België en Luxemburg	63,4	-54,2	-11,7	-4,5	8,7	7,7	-8,0	-30,7	-7,8	-36,2	-17,9	218,1	31,9
Brazilië, Argentinië, Paraguay, Uruguay, Chili, Fr. Guy.	-33,8	-60,9	-13,8	-9,2	7,6	13,2	-17,2	-35,4	-17,0	-54,7	-24,8	178,5	24,3
Bulgarije en Roemenië	-69,9	-46,0	-10,2	-8,6	6,4	7,9	-18,5	-29,1	-13,0	-53,4	-28,6	123,2	19,8
Caraïben	-321,2	-66,7	-21,6	-22,4	2,7	0,6	-69,6	-38,7	-26,0	-87,9	-54,7	63,2	13,0
Centraal-Afrika	-382,3	-145,5	-34,0	-24,1	6,9	9,1	-84,0	-53,7	-15,4	-114,4	-71,6	144,4	14,2
China, Mongolië en Noord-Korea	-47,1	-60,9	-11,8	-9,5	9,2	16,9	-17,6	-31,5	-20,9	-45,8	-11,5	136,3	19,6
Denemarken, Zweden en Finland	207,8	-43,9	-10,1	-2,8	9,8	19,0	-5,5	-26,4	-2,4	-21,9	-10,7	302,6	43,7
Duitsland en Oostenrijk	22,5	-47,6	-10,2	-5,5	7,6	7,9	-10,1	-29,4	-12,4	-43,5	-14,4	180,1	29,2
EFTA, dwergstaten en crown dependencies	181,8	-65,1	-13,5	-3,7	12,6	22,2	-7,3	-35,2	-6,1	-38,8	-14,1	330,9	35,6
Filippijnen, Maleisië, Brunei en Timor Leste	-66,3	-72,1	-14,3	-7,7	8,7	18,7	-12,1	-39,1	-22,8	-58,8	-15,0	148,2	19,0
Frankrijk	164,7	-48,3	-12,4	-4,2	11,4	20,4	-7,0	-29,3	-6,1	-22,7	-15,0	278,0	40,5
Griekenland en Cyprus	-12,8	-44,9	-8,3	-6,7	6,5	6,9	-10,7	-27,5	-11,8	-44,1	-13,4	141,1	25,9
Hongarije, Tsjechië, Slowakije, Slovenië en Kroatië	-6,1	-46,9	-10,8	-6,3	5,7	12,5	-12,9	-30,9	-18,5	-42,3	-24,2	168,5	22,8
Horn van Afrika en Soedan	-606,1	-136,5	-30,8	-35,5	4,1	-7,1	-163,4	-52,4	-19,9	-133,0	-83,2	51,8	8,0
Indisch subcontinent excl. Pakistan	-269,1	-59,8	-11,9	-9,0	10,1	12,9	-25,2	-32,4	-6,9	-56,2	-22,7	174,3	25,6
Indonesië	-23,8	-40,2	-9,0	-5,2	4,7	11,2	-8,6	-34,4	-38,5	-47,8	-10,7	154,7	21,5
Israël	57,8	-93,7	-21,1	-9,5	11,8	15,3	-24,5	-44,3	-1,6	-60,1	-29,8	315,5	32,9
Italië en Malta	50,2	-40,3	-9,9	-6,3	7,7	12,9	-10,7	-28,0	-8,8	-37,6	-19,7	191,0	32,7
Japan	193,6	-28,4	-5,0	-1,4	9,8	20,9	-2,2	-21,3	-6,5	-19,0	-2,8	249,4	39,7
Marokko	-542,5	-114,6	-26,2	-28,7	7,7	-42,8	-78,1	-65,4	-38,1	-145,4	-100,6	89,8	13,2
Midden-Amerika en Zuid-Amerika Overig	-117,8	-67,3	-15,1	-11,9	6,9	9,9	-25,9	-36,2	-17,8	-64,1	-30,5	134,2	19,5
Noord-Afrika (excl. Marokko)	-318,9	-83,8	-19,8	-19,4	6,3	-15,0	-60,4	-45,8	-27,6	-110,4	-60,8	118,1	15,4
Noord-Amerika	202,8	-38,2	-8,1	-2,8	8,8	14,9	-4,9	-24,1	0,5	-31,1	-10,5	298,4	47,3
Oceanië	166,5	-40,0	-9,2	-3,5	9,9	15,8	-6,5	-26,7	-1,5	-27,8	-11,5	267,5	42,8
Oost-Afrika	-98,0	-88,2	-20,5	-12,0	7,8	11,1	-36,1	-42,7	-9,7	-82,0	-39,9	214,1	24,5
Pakistan	-237,6	-73,9	-14,6	-13,5	5,3	-3,7	-41,5	-37,9	-21,5	-95,7	-31,8	91,2	14,4
Polen en Baltisch staten	-70,6	-47,8	-12,7	-8,6	1,4	10,4	-11,4	-32,2	-14,3	-48,7	-25,5	119,0	19,3
Portugal	-26,7	-43,8	-12,3	-6,1	6,9	7,1	-12,1	-28,4	-7,8	-38,1	-23,2	131,1	25,6
Spanje	39,3	-47,6	-10,8	-5,9	9,5	13,0	-9,5	-29,1	-6,5	-33,6	-16,2	176,0	30,4
Suriname	-184,9	-56,7	-17,7	-15,2	4,5	-4,9	-34,3	-38,7	-24,7	-85,9	-55,2	144,0	22,5
Thailand, Indochina en Myanmar	-158,8	-72,3	-14,1	-11,9	6,6	8,6	-23,8	-38,9	-26,0	-66,1	-24,0	103,0	15,4
Turkije	-340,1	-87,1	-17,7	-17,6	7,0	-46,1	-43,2	-50,2	-25,1	-115,9	-44,6	100,5	14,8
Vk en Ierland	191,0	-37,2	-8,8	-3,5	8,5	14,6	-6,0	-24,8	-2,1	-25,9	-11,8	288,0	42,8
Voorm. Joegoslavië (excl. Slovenië, Kroatië), Albanië	-161,5	-59,1	-13,2	-13,5	7,8	-12,7	-37,5	-37,8	-15,4	-65,3	-37,1	122,2	20,8
Voorm. Sovjet-Unie (excl. Baltische staten)	-177,1	-64,4	-13,9	-16,4	6,9	11,9	-57,7	-35,7	-12,3	-81,2	-32,9	118,6	19,1
West-Afrika	-348,5	-104,3	-31,4	-22,2	3,8	-0,9	-65,6	-46,8	-22,2	-91,4	-61,1	93,5	16,6
Zuidelijk Afrika	157,8	-86,1	-17,7	-6,4	15,3	22,7	-12,2	-40,8	1,2	-44,4	-20,4	346,7	38,5
Zuid-Korea, Taiwan, Hong Kong en Singapore	14,0	-48,4	-9,4	-7,8	9,5	19,2	-7,8	-30,5	-17,7	-34,6	-12,1	153,6	25,5

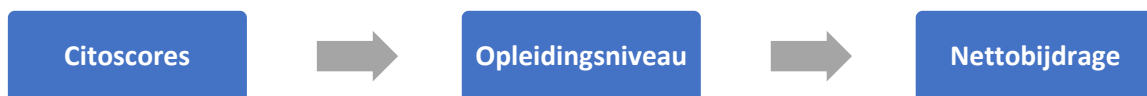

9 Opleiding en cito als verklaring voor groepsverschillen in nettobijdrage

Door Jan van de Beek, §9.14 door Jan van de Beek, Gerrit Kreffer en Joop Hartog

9.1 Inleiding

De in Hoofdstuk 4, 5 en 6 gegeven analyse van de nettobijdrage van personen naar herkomstregio en migratiemotief brengt grote groepsverschillen aan het licht. In Hoofdstuk 8 is ingegaan op verschillende deelposten van waaruit de verschillen tussen groepen verder verklaard kunnen worden. In dit hoofdstuk wordt die analyse een stap verder doorgevoerd en wordt er gekeken naar twee belangrijke onderliggende variabelen. De eerste daarvan is opleidingsniveau, dat zeer bepalend blijkt voor de nettobijdrage. Het opleidingsniveau wordt op zijn beurt weer sterk beïnvloed door een andere belangrijke variabele: de zogenaamde citototaalscore (kortweg citoscore) voor de Cito eindtoets in het basisonderwijs. Een bijzonderheid van het Nederlandse schoolstelsel is dat het voortgezet onderwijs sterk gelaagd is met zes of zeven niveaus en dat leerlingen op het meest passend geachte niveau geplaatst worden op basis van het schooladvies, dat wil zeggen, op basis van het oordeel van de basisschoolleerkracht en meer objectieve maatstaven zoals de Cito eindtoets en/of een intelligentietest (IQ-test). Voor een groot deel van de leerlingen is de citoscore erg bepalend voor het uiteindelijke onderwijsniveau (zie voor meer informatie de term *Citoscore* in de Begrippenlijst). Op basis van de citoscore en onderwijsgegevens van miljoenen personen³⁰⁵ is nagegaan wat de samenhang is tussen citoscore, opleidingsniveau en nettobijdrage en verder hoe groepsverschillen in nettobijdrage uit citoscore en opleidingsniveau verklaard kunnen worden³⁰⁶. In deze inleiding wordt de onderlinge samenhang verder toegelicht.

Figuur 9.1 Schematische weergave van de samenhang citoscore, opleidingsniveau en nettobijdrage.

In grote lijnen is de samenhang tussen citoscore, opleidingsniveau en nettobijdrage als volgt (zie voor een schematische weergave Figuur 9.1). Citoscores zijn zeer goede voorspellers van het opleidingsniveau en de arbeidsmarktprestaties (§9.2). Dat is een logisch gevolg van het feit dat ze bedoeld zijn voor de bepaling van het opleidingsniveau in het voortgezet onderwijs. Het niveau van het voortgezet onderwijs is – na eventueel doorstuderen – in belangrijke mate bepalend voor de uiteindelijke hoogst behaalde opleiding. Op zijn beurt is het niveau van die hoogst behaalde opleiding van doorslaggevend belang voor de arbeidsmarktprestaties en het inkomen, en daarmee voor de nettobijdrage aan de schatkist (§9.3). Op basis van de samenhang tussen citoscore, opleidingsniveau en nettobijdrage is ook de nettobijdrage naar citoscore te berekenen (§9.4). Dit alles heeft betrekking op de relatie tussen citoscore, opleiding en nettobijdrage voor de bevolking als geheel.

³⁰⁵ Citoscore 1,8 miljoen, actueel gevolgde opleiding 2,7 miljoen, hoogst behaalde opleiding 6,9 miljoen.

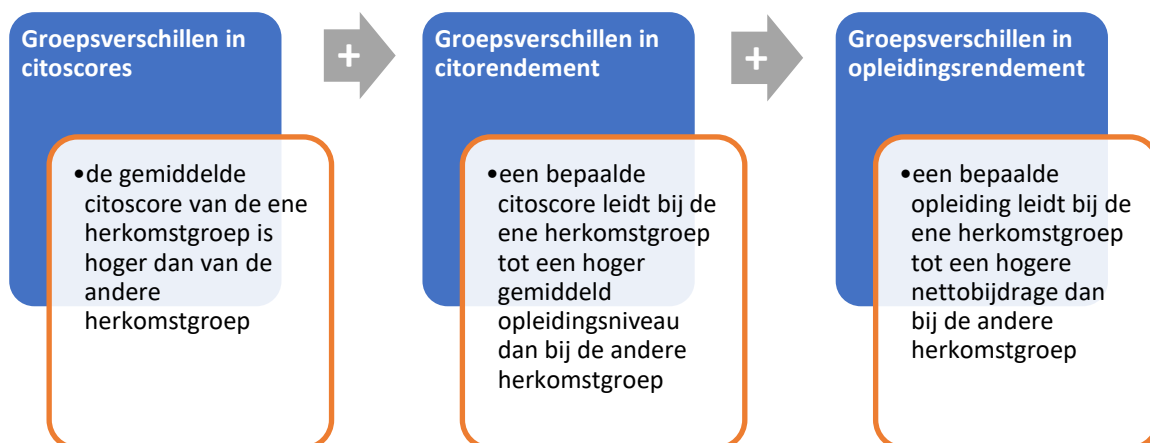
³⁰⁶ In dit hoofdstuk wordt in beginsel gewerkt met gemiddelden per generatie, herkomstgroep en/of migratiemotief. Voor de citoscore is daarbij gemiddeld over de jaren 2006-2018. Voor de actuele en hoogst behaalde opleiding is gemiddeld over de jaren 2015 en 2016. Voor de berekeningen in Figuur 9.3, 9.8, 9.9 en 9.18 is echter longitudinale data gebruikt; voor de citoscore over de periode 2006-2018 en voor de actuele en hoogst behaalde opleiding over de periode 2009-2017. Deze perioden zijn te kort voor een berekening in één keer. Daarom zijn de gegevens van verschillende cohorten gecombineerd. De genoemde figuren zijn dan ook *synthetisch*; zie de gelijknamige term in de Begrippenlijst, de uitleg bij de betreffende figuren zelf en de Technische appendix.

In §9.5 tot en met §9.9 wordt ingegaan op groepsverschillen in nettobijdrage naar herkomstregio, generatie en migratiemotief. De groepsverschillen in citoscore en opleiding – en hun onderlinge samenhang – worden besproken in §9.5 (voor de eerste generatie) en §9.6 (voor de tweede generatie). In §9.7 wordt stilgestaan bij groepsverschillen in citoscore naar migratiemotief. Vervolgens worden de verschillen in nettobijdrage naar migratieachtergrond en opleidingsniveau besproken (§9.8). In §9.9 wordt ingegaan op de verschillen in nettobijdrage naar citoscore tussen autochtonen en personen met een tweede generatie westerse en niet-westerse migratieachtergrond.

Daarna volgen enkele verdiepende paragrafen. Eerst wordt ingegaan op de intergenerationele samenhang in citoscores (§9.10) en het effect van gemengde ouderparen op de hoogte van de citoscore (§9.11). Vervolgens wordt in §9.11 onderzocht in welke mate de geconstateerde groepsverschillen in nettobijdrage ontstaan op het moment van toelating tot Nederland of in het Nederlandse onderwijsstelsel of op de Nederlandse arbeidsmarkt.

Om deze analyses te vergemakkelijken worden er eerst twee kernbegrippen geïntroduceerd. Het eerste kernbegrip is citorenment. Met citorenment wordt de verdeling over de verschillende opleidingsniveaus bedoeld voor een bepaalde citoscore: hoe groter het relatieve aandeel van de hogere opleidingsniveaus, hoe groter het citorenment voor die citoscore. Het tweede kernbegrip is opleidingsrendement. Met opleidingsrendement wordt de nettobijdrage bedoeld van personen uit een bepaalde groep met een bepaald opleidingsniveau: hoe hoger de nettobijdrage, hoe groter het opleidingsrendement voor de betreffende groep voor dat opleidingsniveau.

Waar in het vervolg wordt gesproken over groepsverschillen, gaat het om verschillen tussen groepen personen met een migratieachtergrond, op basis van een onderverdeling naar herkomstregio en/of migratiemotief. Er kunnen nu op drie niveaus groepsverschillen optreden die bijdragen aan de groepsverschillen in nettobijdrage die in voorgaande hoofdstukken is geconstateerd (zie voor een schematische weergave Figuur 9.2). In de eerste plaats zijn er zoals dadelijk zal blijken forse groepsverschillen in citoscores. Daarnaast zijn er groepsverschillen in de samenhang tussen citoscore en opleidingsniveau (het citorenment) en in de samenhang tussen opleidingsniveau en nettobijdrage (het opleidingsrendement). De groepsverschillen in nettobijdrage over de levensloop zijn een optelsom van de groepsverschillen die op elk niveau kunnen ontstaan, hetgeen wordt gesymboliseerd door de plustekens in Figuur 9.2. In §9.12 wordt nader ingegaan op de vraag welk niveau in welke mate bijdraagt aan het ontstaan van groepsverschillen in nettobijdrage.

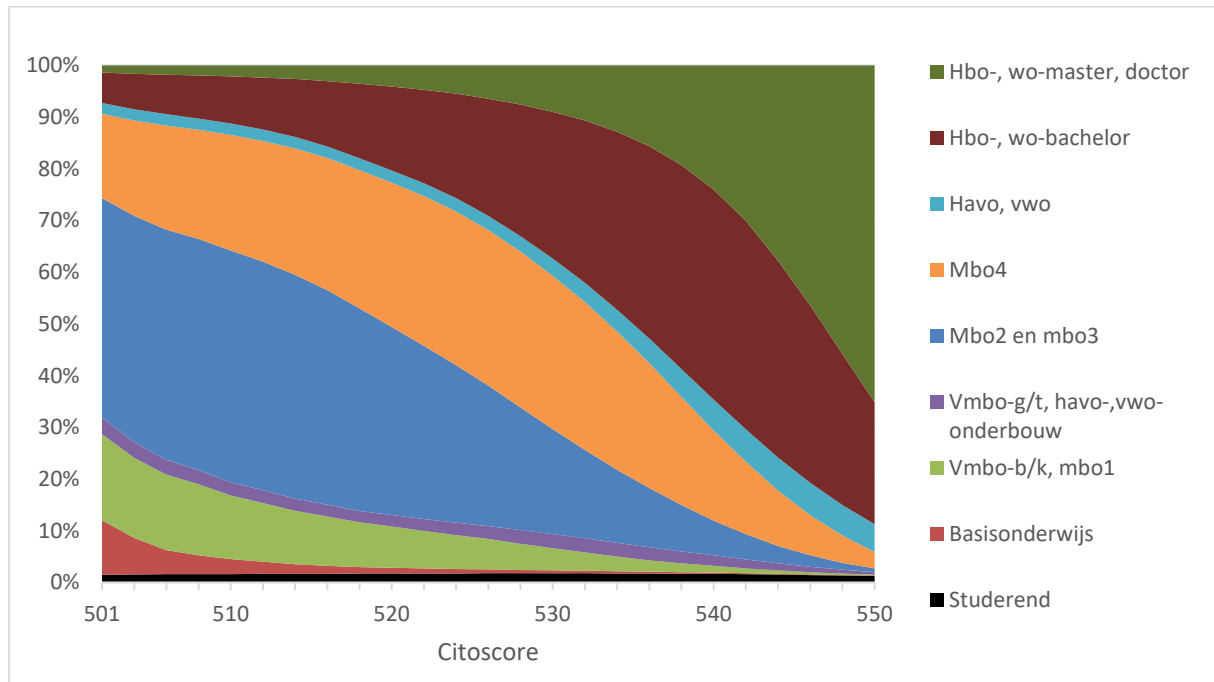

Figuur 9.2 Schematische weergave van de oorzaken van groepsverschillen in nettobijdrage.

9.2 Samenhang citoscore, opleiding, arbeid en inkomen voor de gehele bevolking

Citoscores zijn erg bepalend voor de nettobijdrage over de levensloop. De citoscore weerspiegelt immers het schoolsucces van een leerling op de basisschool en speelt daarnaast een belangrijke rol bij het schooladvies voor het voortgezet onderwijs. Citoscores zijn via het type voortgezet onderwijs ook zeer bepalend voor het uiteindelijke hoogst behaalde opleidingsniveau en daarmee voor arbeidsmarktsucces, inkomen en uiteindelijk ook de nettobijdrage over de levensloop.

Figuur 9.3 Verdeling over hoogst behaalde opleiding volgens de CBS SOI 8-delung naar citoscore voor 38-jarigen (smoothed, synthetisch). Bron: eigen berekening op basis van CBS-microdata.

Citoscores vormen in het algemeen een goede voorspeller van de hoogst behaalde opleiding. Dit is geïllustreerd in Figuur 9.3 voor mensen van 38 jaar. Deze figuur is gemaakt door verschillende grote groepen (gemiddeld ongeveer een half miljoen personen) over de tijd heen te volgen³⁰⁷ van het jaar waarin de citoscore werd afgenomen via het voortgezet onderwijs naar de uiteindelijke hoogst behaalde opleiding op achtendertigjarige leeftijd. Er zijn geen onafgebroken datareeksen waarmee men personen kan volgen van het moment van de citotest (groep 8 basisschool) tot 38 jaar. Deze figuur is daarom synthetisch (zie Begrippenlijst) en samengesteld door het combineren van verschillende groepen.³⁰⁸ Voor de onderwijsniveaus is de 8-delung van de Standaard Onderwijs Indeling (SOI) van het Centraal Bureau voor de Statistiek aangehouden (zie Begrippenlijst). Te zien is dat elke citoscore een andere kans geeft op het behalen van een laag, middelbaar of hoog opleidingsniveau. Beperken we

³⁰⁷ Eerst is voor drie jaarcohorten citoscores (ongeveer een half miljoen waarnemingen) nagegaan wat de hoogst behaalde dan wel actuele opleiding was op 21-jarige leeftijd. Vervolgens is op basis van drie andere jaarcohorten nagegaan in welke hoogst behaalde dan wel actuele opleiding dit gemiddeld genomen zou resulteren voor de leeftijden 21 tot en met 28 jaar. Deze laatste stap is herhaald tot per combinatie van citoscore, generatie en herkomstgroep voor alle leeftijden tot en met 38 jaar de hoogst behaalde dan wel actuele opleiding bekend was. De hier getoonde verdeling over opleidingsniveaus is derhalve synthetisch (zie Begrippenlijst), d.w.z. samengesteld uit verschillende cohorten. Zie verder de Technische appendix.

³⁰⁸ Een dergelijke verdeling is gemaakt voor de leeftijden 21 tot en met 38 jaar, voor de bevolking als geheel en uitgesplitst naar Nederlandse en eerste en tweede generatie westerse en niet-westerse migratieachtergrond, welke zijn gebruikt voor het vervaardigen van Figuur 9.9 en Figuur 9.18.

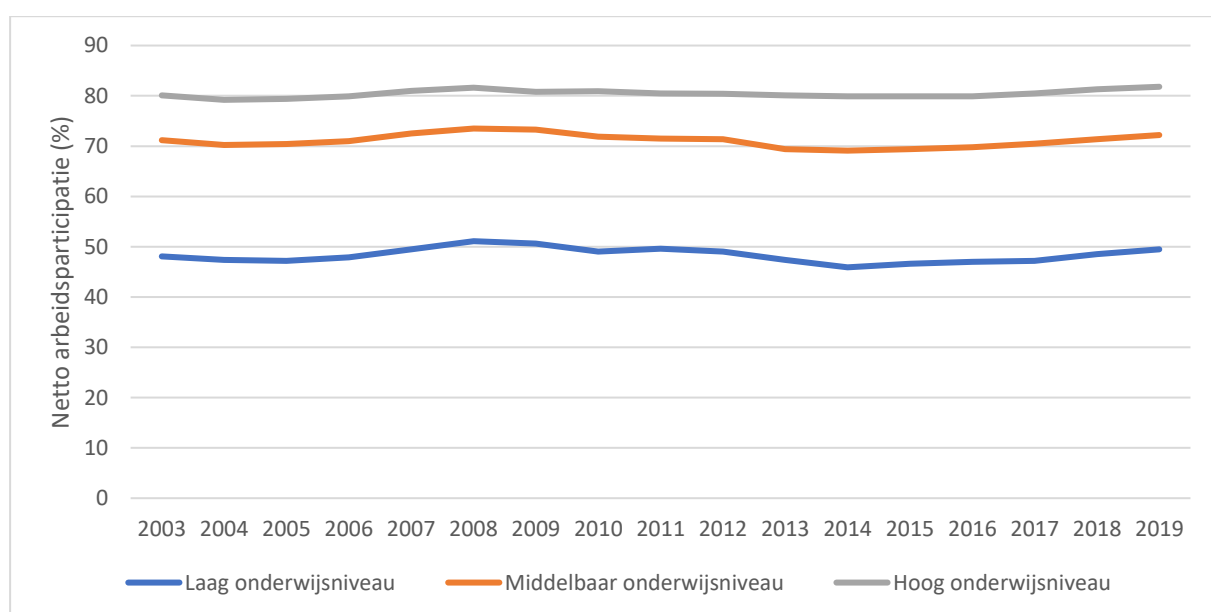
ons tot de meest voorkomende opleidingstypen en alleen de laagste en hoogste citoscore, dan liggen de verhoudingen als volgt. Van de achtendertigjarigen met de laagst mogelijke citoscore van 501 heeft 59% een mbo2, mbo3 of mbo4 opleiding en 7% een hbo- of wo-opleiding. Van de achtendertigjarigen met de hoogste citoscore van 550 heeft 4% één van de genoemde mbo-opleidingen en 89% een hbo- of wo-opleiding als hoogst behaalde opleiding.

Tabel 9.1 Persoonlijk primair inkomen (PPI), naar hoogst behaalde opleiding volgens de CBS SOI 8-deling, 20-65 jaar, 2016. 2-jaarsleeftijdsgroepen (tot 40 jaar) en 4-jaarsleeftijdsgroep (vanaf 40 jaar). Gemiddelde PPI (M) (gewogen naar duur leeftijdsgroepen) en minimale standaarddeviatie (Min. SD) en maximale standaarddeviatie (Max. SD) van de PPI per leeftijdsgroep. Bron: eigen berekening op basis van CBS-microdata.

Hoogst behaalde opleiding	M	Min. SD ¹	Max. SD ¹	N
Basisonderwijs	€ 10.000	€ 7.000	€ 27.000	219.000
Vmbo b/k, mbo1	€ 18.000	€ 11.000	€ 29.000	366.000
Vmbo g/t, havo-, vwo-onderbouw	€ 18.000	€ 13.000	€ 29.000	149.000
Mbo2 en mbo3	€ 25.000	€ 16.000	€ 24.000	835.000
Mbo4	€ 30.000	€ 15.000	€ 41.000	826.000
Havo, vwo	€ 31.000	€ 17.000	€ 71.000	283.000
Hbo-, wo-bachelor	€ 44.000	€ 16.000	€ 51.000	1.252.000
Hbo-, wo-master, doctor	€ 62.000	€ 18.000	€ 97.000	808.000

¹Voor hbo-, wo-bachelor & hbo-, wo-master, doctor is de groep 20-21 jaar wegens te kleine N buiten beschouwing gelaten.

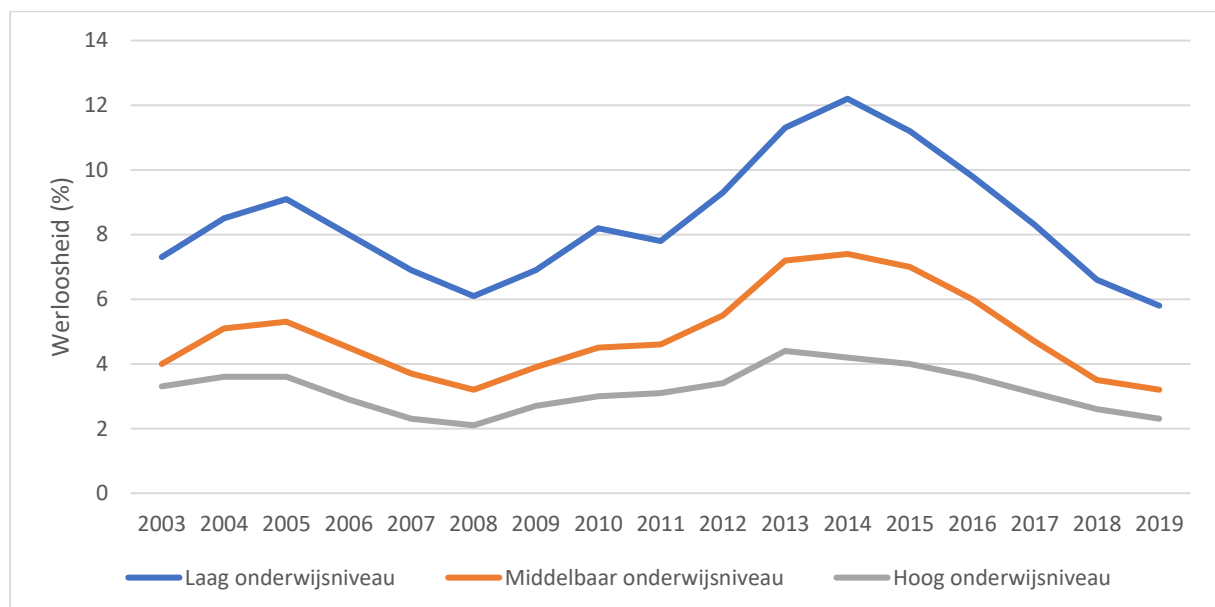
Het opleidingsniveau is op zijn beurt zeer bepalend voor het inkomen. In Tabel 9.1 zijn de bedragen weergegeven voor het persoonlijk primair inkomen naar hoogst behaalde opleiding. De hoogte van de bedragen hangt duidelijk samen met het opleidingsniveau en de verschillen zijn aanzienlijk: van circa € 10.000 voor Basisonderwijs tot circa € 62.000 voor Hbo-, wo-master en doctor. De spreiding van het inkomen (standaarddeviatie, SD) hangt erg af van de leeftijd en is laag voor twintigers en hoog voor veertigers en vijftigers. De hoogte van het inkomen heeft een grote invloed op de afdrachten van belastingen en premies en op uiteenlopende zaken als zorgconsumptie en de ontvangsten van inkomensafhankelijke toeslagen en voorzieningen (zie Hoofdstuk 8, i.h.b. §8.13).

Figuur 9.4 Netto arbeidsparticipatie (%) naar opleidingsniveau, 2003-2019. Bron: CBS-statline.

Daarnaast zijn zowel werkloosheid als arbeidsparticipatie sterk afhankelijk van het opleidingsniveau. Naarmate men hoger is opgeleid is de arbeidsparticipatie hoger. In Figuur 9.4 is de netto arbeidsparticipatie gegeven voor de CBS driedeling in laag, middelbaar en hoog onderwijsniveau.³⁰⁹ Mensen met een hoog onderwijsniveau hebben een netto arbeidsparticipatie van circa 80% en met een middelbaar onderwijsniveau is dat circa 70%. Mensen met een laag onderwijsniveau hebben met circa 50% een fors lagere netto arbeidsparticipatie.

Ook de werkloosheid is sterk afhankelijk van het opleidingsniveau (zie Figuur 9.5). Gemiddeld over de periode 2003-2018 lag de werkloosheid onder mensen met een middelbaar onderwijsniveau 1,6 maal hoger dan de werkloosheid van mensen met een hoog onderwijsniveau. De verhouding tussen laag en hoog onderwijsniveau ligt over dezelfde periode zelfs op 2,7. Daarnaast laat Figuur 9.5 nog iets zien: de werkloosheid is meer conjunctuurgevoelig naarmate het onderwijsniveau lager is, in die zin dat de bandbreedte waarbinnen de werkloosheid zich beweegt breder is naarmate het onderwijsniveau lager is. Anders gezegd: mensen met een hoger onderwijsniveau hebben meer baanzekerheid en minder last van economisch zware tijden.³¹⁰

Figuur 9.5 Werkloosheid (%) naar opleidingsniveau, 2003-2019. Bron: CBS-statline.³¹¹

9.3 Nettobijdrage naar opleiding voor de gehele bevolking

De grote verschillen in arbeidsmarktprestaties werken door in de nettobijdrage aan de schatkist. De verzorgingsstaat verzorgt herverdeling tussen burgers via belastingen, premies, uitkeringen, gesubsidieerde zorg en tal van andere, vaak inkomensafhankelijke voorzieningen en toeslagen. Over het algemeen is er via de overheid een netto geldstroom van mensen die relatief veel verdienen naar mensen die relatief weinig verdienen. Omdat inkomen sterk samenhangt met opleiding, is er feitelijk *grosso*

³⁰⁹ Netto arbeidsparticipatie: “Het aandeel van de werkzame beroepsbevolking in de bevolking (beroeps- en niet-beroepsbevolking)”, CBS-statline, *Arbeidsdeelname; kerncijfers*, opgehaald 24-1-2021 van: <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/82309NED/table?dl=38BB7>

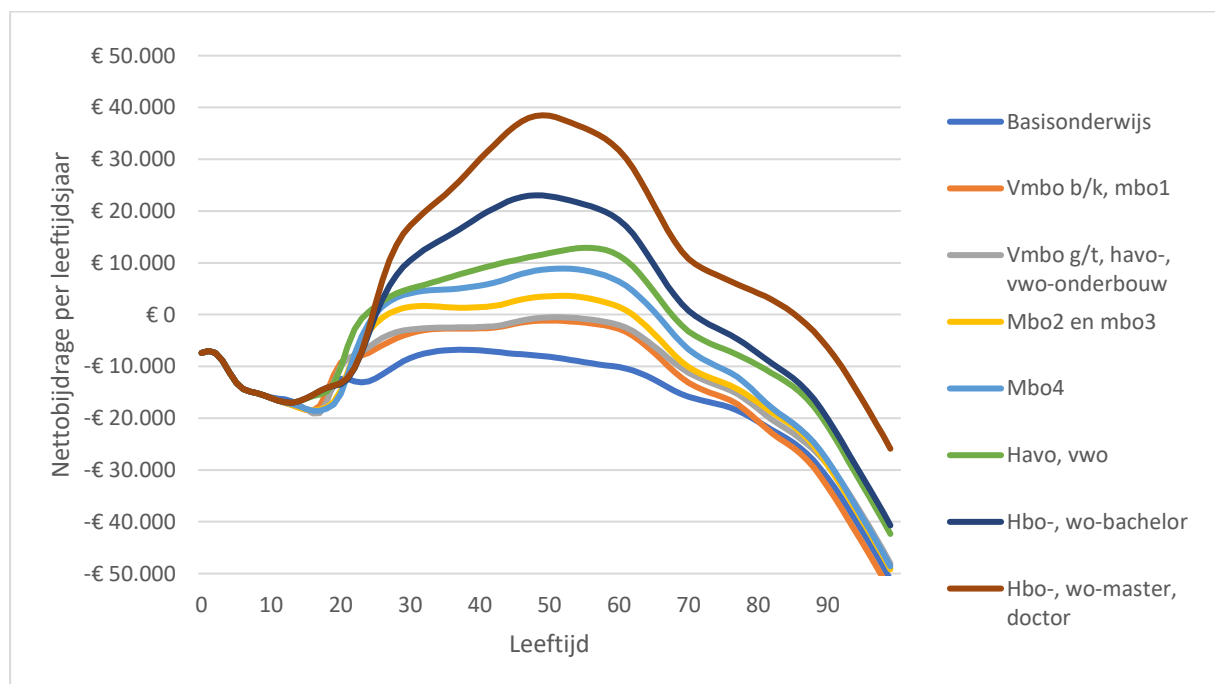
³¹⁰ Zie bijvoorbeeld: CBS, *Werkloosheid daalt sterker onder laagopgeleiden*, opgehaald 31-12-2020 van: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2017/29/werkloosheid-daalt-sterker-onder-laagopgeleiden>

³¹¹ CBS-statline, *Arbeidsdeelname; kerncijfers*, opgehaald 24-1-2021 van: <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/82309NED/table?dl=38BB7>

modo een herverdeling van mensen die relatief hoog opgeleid zijn naar mensen die relatief laag opgeleid zijn. Het hoogst behaalde opleidingsniveau is dus een goede voorspeller van de fiscale nettobijdrage over de levensloop.

In Figuur 9.6 zijn voor de standaard onderwijsindeling (SOI) van het CBS (8-deling) profielen gegeven voor de nettobijdrage naar leeftijd. Te zien is dat de hoogte van de nettobijdrage per leeftijdsjaar vanaf ongeveer 25 jaar duidelijk geordend is naar opleidingsniveau. Mensen die als hoogst behaalde opleiding (ten hoogste) basisschool hebben zullen gedurende hun leven wat nettobijdrage betreft nooit boven de nullijn uitkomen. Zij zijn dus elk jaar van hun leven netto-ontvanger door de herverdelende werking van de verzorgingsstaat. Mensen met als hoogst behaalde opleiding vmbo b/k of mbo1 en mensen met vmbo g/t of een havo- of vwo-onderbouwcertificaat komen gedurende het werkzame deel van hun leven gemiddeld net onder de nullijn uit terwijl er forse kosten zijn voor onderwijs en de oude dag. Zij zijn over hun hele levensloop gemeten eveneens netto-ontvangers van de schatkist.

Voor personen met mbo2 of mbo3 als hoogst behaalde opleiding loopt de nettobijdrage over het werkzame deel van hun leven op tot maximaal circa € 4.000 per jaar. Voor personen met een mbo4-opleiding belooft de maximale nettobijdrage € 9.000 per jaar en voor bezitters van een havo of vwo diploma € 13.000 per jaar. Echter, ook voor deze opleidingsniveaus zorgen de kosten van onderwijs en pensioen er voor dat de nettobijdrage over de gehele levensloop negatief is.

Figuur 9.6 Nettobijdrage per leeftijdsjaar naar opleidingsniveau, volgens de CBS SOI 8-deling. Bron: eigen berekening op basis van CBS-microdata.

Mensen met een hbo- of wo-master als hoogste opleiding hebben veruit de hoogste jaarlijkse nettobijdrage op ruime afstand gevolgd door mensen met een hbo- of wo-bachelor opleiding. Bij bachelors komt de maximale jaarlijkse nettobijdrage tijdens het werkzame leven op € 23.000 per jaar en masters pieken zelfs op ruim € 38.000 per jaar. Dit zijn overigens ook de enige twee opleidingsniveaus waarvoor sprake is van een positieve nettobijdrage als men sommeert over de gehele levensloop (zie Tabel 9.2).

De verschillen in nettobijdrage tussen de opleidingsniveau zijn fors. Rond het vijftigste levensjaar draagt het verschil tussen de niveaus basisschool en hbo-, wo-master circa € 46.000 per jaar. De nettobijdragen over de levensloop verschillen dan ook sterk tussen de verschillende opleidingsniveaus (zie Tabel 9.2). Uitgedrukt in euro's van 2016 bedraagt het verschil in nettobijdrage van iemand met ten hoogste basisonderwijs (ruim vijf ton negatief) en iemand met een mastergraad (bijna vijf ton positief) ruim één miljoen euro. De tabel maakt ook de grote herverdeling zichtbaar tussen de opleidingsniveaus die via de schatkist en de sociale fondsen plaatsvindt.

Tabel 9.2 Nettobijdrage over de levensloop van in 2016 geboren personen, naar opleidingsniveau, volgens de CBS SOI 8-delng. Bron: eigen berekening op basis van CBS-microdata.

Hoogst behaalde opleiding	Nettobijdrage	N
Basisonderwijs	-€ 545.000	782.000
Vmbo b/k, mbo1	-€ 394.000	646.000
Vmbo g/t, havo-, vwo-onderbouw	-€ 368.000	266.000
Mbo2 en mbo3	-€ 284.000	1.116.000
Mbo4	-€ 175.000	1.001.000
Havo, vwo	-€ 49.000	396.000
Hbo-, wo-bachelor	€ 128.000	1.444.000
Hbo-, wo-master, doctor	€ 477.000	911.000

De grote verschillen zijn ruwweg toe te rekenen aan verschillen in inkomen, in arbeidsmarktprestaties en aan herverdeling. Naarmate mensen hoger zijn opgeleid, hebben ze een hoger inkomen en betalen ze meer belasting. Andersom hebben mensen naarmate ze lager zijn opgeleid ook een lager inkomen, gepaard gaande met dito belastingafdrachten. Verder zijn ze vaker werkloos en uitkeringsafhankelijk, en profiteren zij veelal van inkomensafhankelijke regelingen zoals toeslagen.

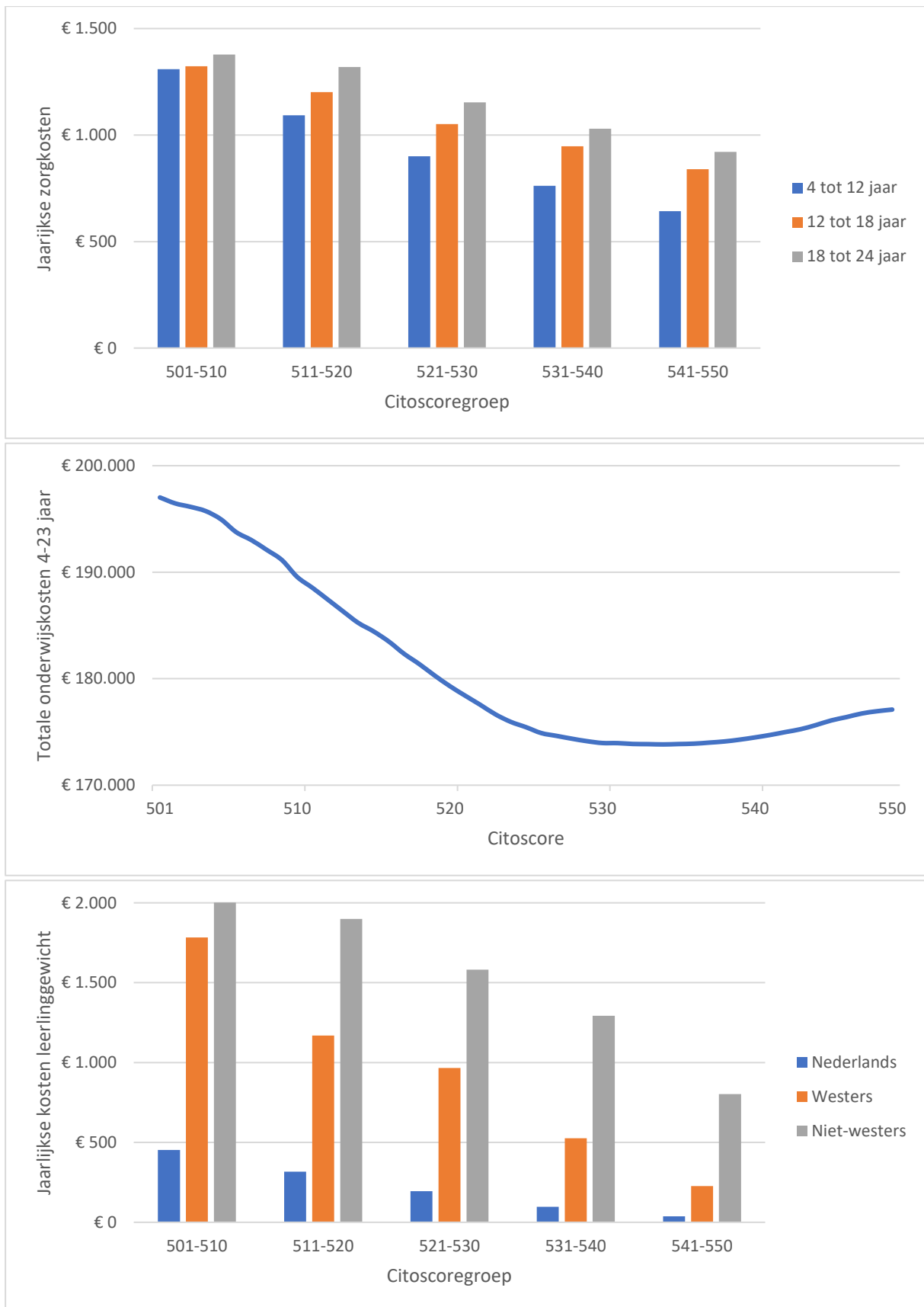
9.4 Nettobijdrage naar citoscore voor de gehele bevolking

De citoscore is – net als het opleidingsniveau – zeer bepalend voor de fiscale nettobijdrage over de levensloop. Voor een belangrijk deel is dat terug te voeren op de verschillen tussen opleidingsniveaus. Hogere citoscores leiden vaker tot een hoger opleidingsniveau (§9.2) en een hoger opleidingsniveau leidt gemiddeld genomen tot een hogere nettobijdrage (§9.3).

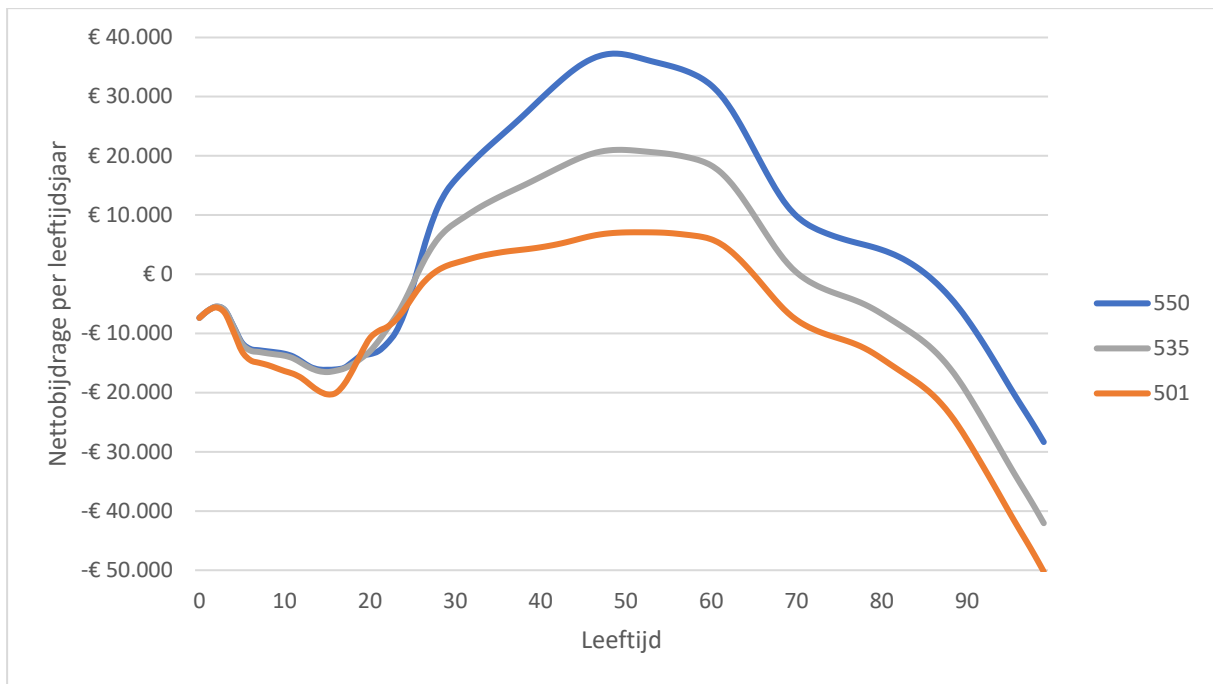
Daarnaast hangen citoscores tijdens de jeugdfase ook in meer directe zin samen met kosten en baten. Gedurende de leerplichtige leeftijd zijn er weinig baten en slechts twee grote kostenposten, namelijk zorg en onderwijs. Voor zorg bestaan aanzienlijke verschillen in de jaarlijkse kosten tussen de verschillende citoscore- en leeftijdsgroepen (Figuur 9.7 boven). Kinderen met een lage citoscore hebben relatief veel zorg nodig.

Ook de onderwijskosten³¹² zijn voor leerlingen en studenten met een lage citoscore aanzienlijk hoger dan voor onderwijsdeelnemers met een gemiddelde of hoge citoscore (Figuur 9.7 midden). Voor de leerplichtige leeftijd hebben kinderen met lagere citoscores gemiddeld hogere onderwijskosten omdat ze vaker praktijkonderwijs, speciaal onderwijs of leeuwegondersteunend onderwijs volgen. Dit zijn namelijk vormen van onderwijs met intensieve begeleiding en navenant hogere personeelskosten. Wat ook een rol speelt is de extra bekostiging van basisscholen voor kinderen met één of twee ouders met een (zeer) laag opleidingsniveau middels het zogenaamde leerlinggewicht (zie Figuur 9.7 onder).

³¹² Tot en met 23 jaar; voor hogere leeftijden zijn er geen data voor een directe berekening.

Figuur 9.7 Drie kostenprofielen naar citoscore. Boven: gemiddelde jaarlijkse zorgkosten voor drie leeftijdsgroepen. Midden: totale kosten onderwijs 4-23 jaar (smoothed). Onder: extra bekostiging van het basisonderwijs op basis van het leerlinggewicht, uitgesplitst naar migratieachtergrond. Eigen berekening o.b.v. CBS-microdata.

Figuur 9.8 Nettobijdrage per leeftijdsjaar (smoothed, synthetisch) voor drie citoscores: de laagst mogelijke citoscore (501), de hoogst mogelijke citoscore (550) en de gemiddelde citoscore voor de Nederlandse bevolking (535). Eigen berekening op basis van CBS-microdata.

Op basis van deze gegevens over de directe kosten en baten naar citoscore³¹³ en de gegevens over de hoogst behaalde opleiding naar citoscore (zie Figuur 9.3) is het mogelijk om per citoscore een profiel op te stellen voor de nettobijdrage per leeftijdsjaar. Dit is in Figuur 9.8 gedaan voor enkele citoscores, te weten de laagst mogelijke citoscore (501, oranje lijn), de hoogst mogelijke citoscore (550, blauwe lijn) en de gemiddelde citoscore (535, grijze lijn).

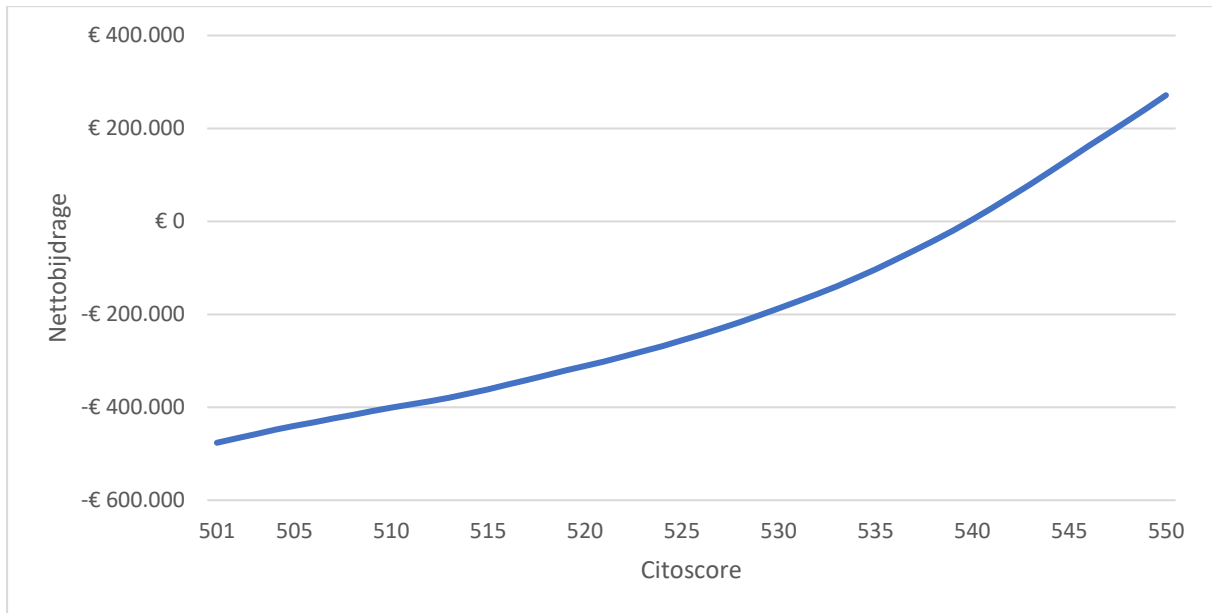
Duidelijk is te zien dat voor de laagste citoscore van 501 (oranje lijn) de nettobijdrage tijdens de leerplichtperiode relatief laag is. Dit komt zoals gezegd door de hoge onderwijskosten i.v.m. de extra bekostiging van het basisonderwijs en dure vormen van (speciaal) voortgezet onderwijs. Voor de gemiddelde citoscore (535, grijze lijn) en vooral voor de hoogste citoscore (550, blauwe lijn) zijn de opleidingskosten in de leerplichtige leeftijd laag, maar voor jonge twintigers juist hoog omdat velen doorstuderen. Voor de werkzame leeftijd en de pensioenleeftijd is er voor alle citoscores – ook voor de niet getoonde tussenliggende waarden – een eenduidig beeld: een hogere citoscore leidt gemiddeld genomen tot een hogere nettobijdrage.

Figuur 9.9 geeft voor elke citoscore de nettobijdrage, d.w.z. de nettobijdrage over de levensloop.³¹⁴ De nettobijdrage verschilt erg per citoscore. Voor de laagste citoscore is de nettobijdrage bijna vijf ton negatief. Voor de hoogste citoscore is de nettobijdrage bijna drie ton positief. Het totale verschil tussen de hoogste en laagste citoscore bedraagt dus circa acht ton.

³¹³ Zie vorige voetnoot.

³¹⁴ Het getoonde profiel is synthetisch: het is samengesteld door het combineren van gegevens van een groot aantal mensen behorend tot verschillende cito- en opleidingscohorten. Zie verder voetnoot 307 de Begrippenlijst en de Technische appendix.

De hoogte van de citoscore is zeer bepalend voor de nettobijdrage van personen: een één punt hogere citoscore levert over de levensloop ongeveer € 20.000 extra nettobijdrage op. Voor citoscores rond het Nederlands gemiddelde (530-540) levert elke citopunt hoger € 15.000 à € 25.000 extra nettobijdrage. Hierbij is de toename van de nettobijdrage per citopunt groter voor de hogere citoscores. Wat voor individuen geldt – een hogere citoscore leidt tot een hogere nettobijdrage – geldt ook voor de verschillende herkomstgroepen; bij een stijging van het groepsgemiddelde met één citopunt neemt de nettobijdrage toe met ongeveer €20.000.³¹⁵ ↵

Figuur 9.9 Nettobijdrage over de levensloop naar citoscore voor de Nederlandse bevolking, 2016 (smoothed, synthetisch). Eigen berekening op basis van CBS-microdata.

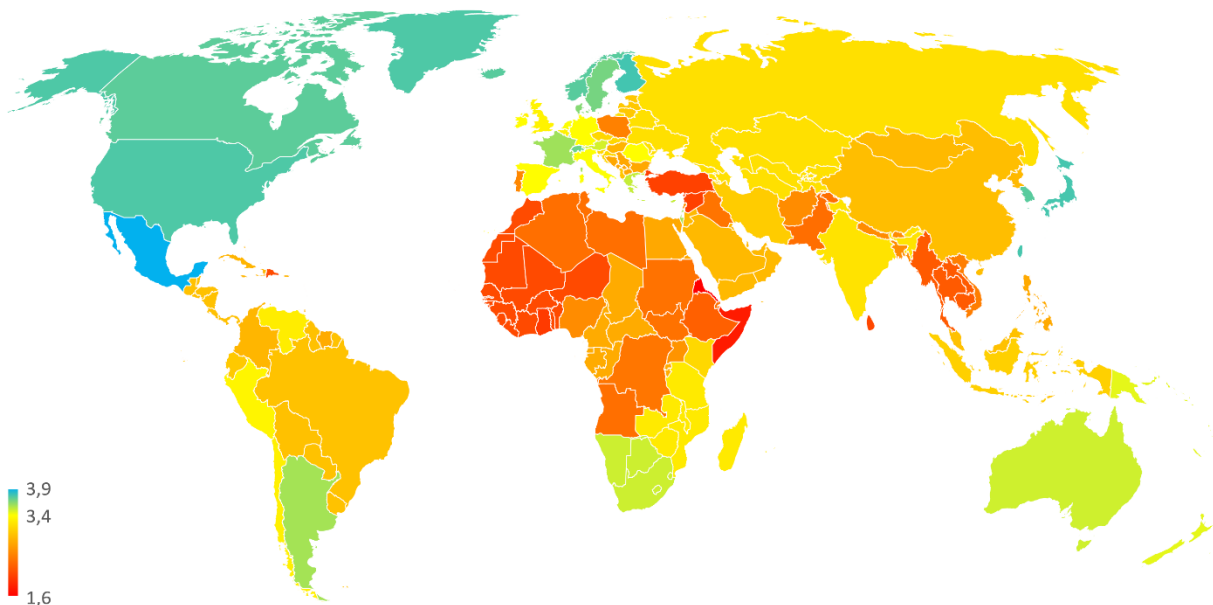
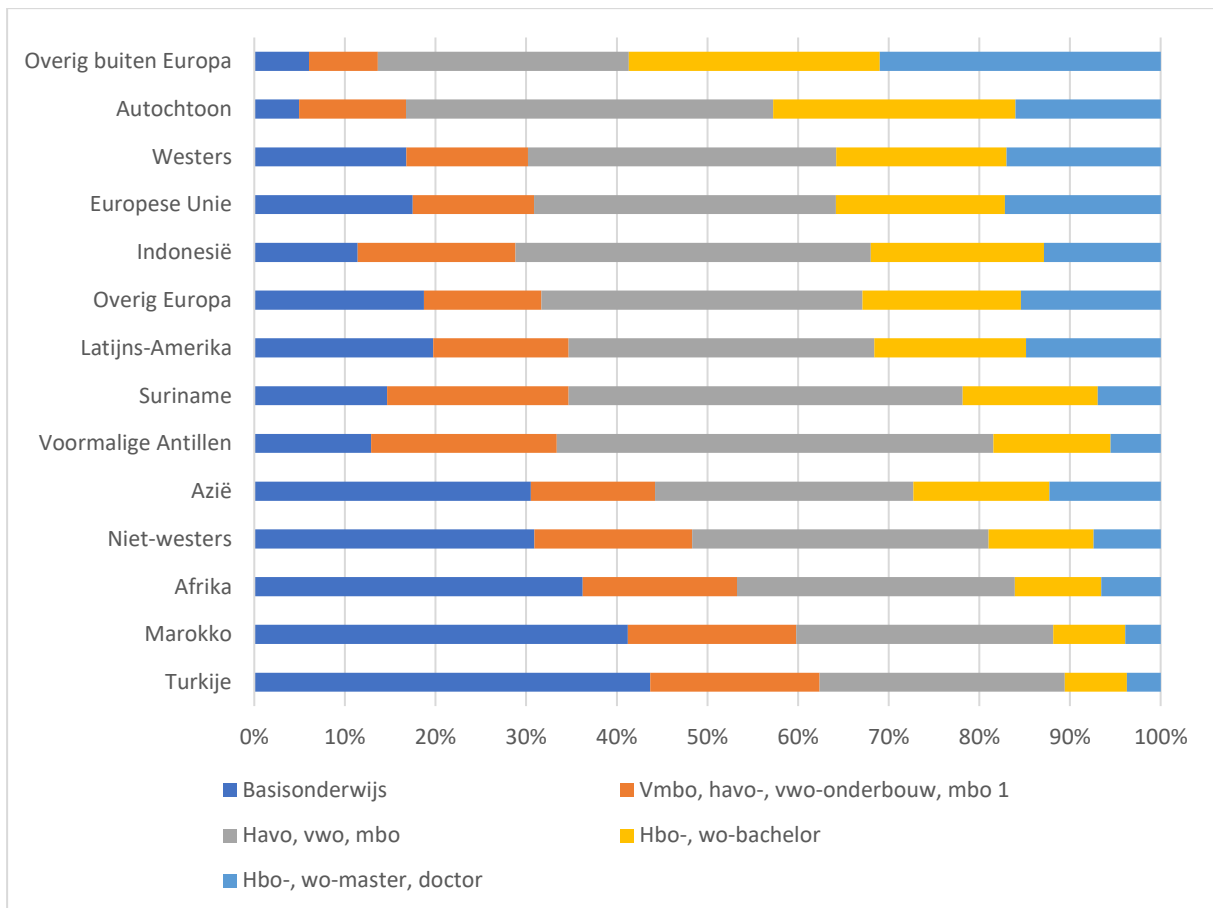
9.5 Groepsverschillen in citoscore en opleiding voor de 1^e generatie

Groepsverschillen in citoscores en opleidingsniveau hangen op meerdere wijzen samen. Er zijn dan ook verschillende manieren denkbaar om deze samenhang in kaart te brengen. Vanuit het oogpunt van beleidsrelevantie is het opleidingsniveau van de eerste generatie wellicht het beste vertrekpunt. Bij het toelatingsbeleid van klassieke immigratielanden als Canada en Australië is de opleiding één van de toelatingsgronden en ook voor Nederland is de zogenaamde kenniswerker een toelatingscategorie die de laatste jaren steeds belangrijker wordt.

Gemiddeld genomen zijn immigranten lager opgeleid dan autochtonen en met name tussen autochtonen en niet-westerse immigranten bestaat vaak een fors verschil in opleidingsniveau. Ook tussen de verschillende herkomstgroepen bestaan aanzienlijke verschillen in opleidingsniveau. In Figuur 9.10 (boven) is voor personen van 25 tot 65 jaar het opleidingsniveau naar migratieachtergrond weergegeven voor de CBS 12-deling. Alleen bij immigranten uit de regio Overig buiten Europa – welke Noord-Amerika, Oceanië en Japan omvat – is het aandeel personen dat tenminste hbo-niveau heeft groter dan bij autochtonen. Voor alle andere groepen in deze figuur geldt het tegenovergestelde. ↵

³¹⁵ De precieze toename van de nettobijdrage van een groep bij een één punt hogere gemiddelde citoscore hangt enigszins af van de distributie over alle citoscores van de betreffende groep, dit omdat de stijging van de kromme toeneemt met de citoscore.

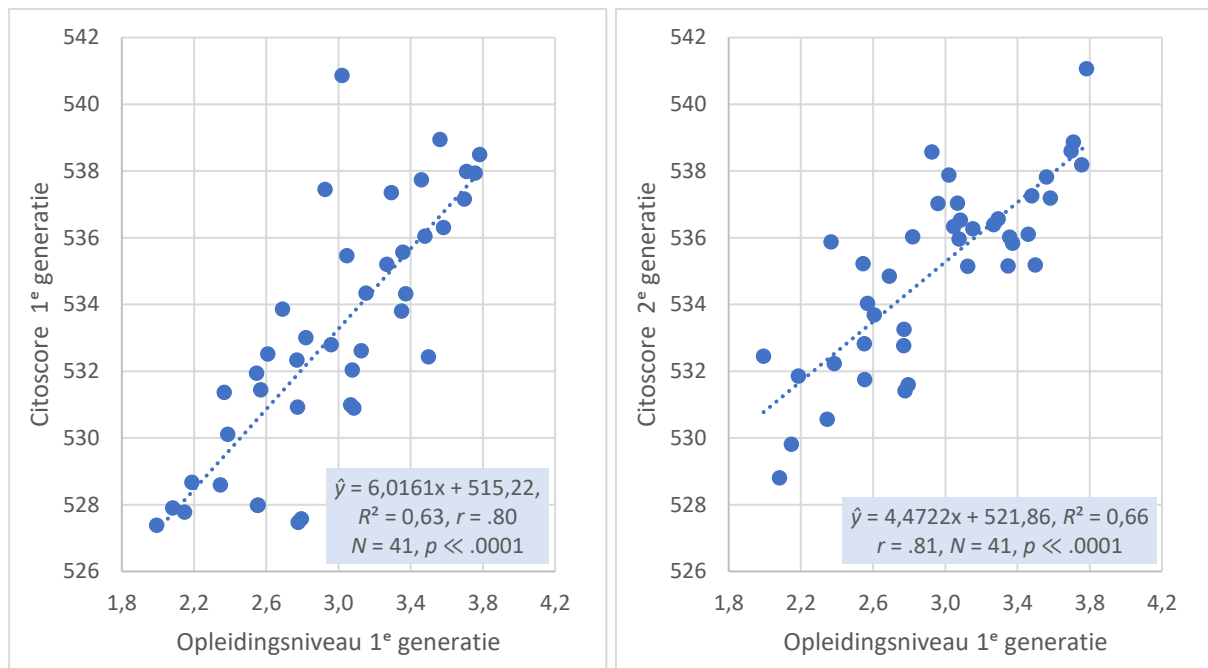

Figuur 9.10 Staafdiagram boven: opleidingsniveau volgens de SOI 5-delng van eerste generatie immigranten, 25 tot 65 jaar, naar migratieachtergrond volgens de 12-delng en in oplopende volgorde geordend naar opleidingsniveau. Wereldkaart onder: gemiddeld opleidingsniveau volgens de SOI 5-delng van eerste generatie immigranten, 25 tot 65 jaar, naar migratieachtergrond volgens de 87-delng in herkomstregio's, gewogen gemiddelde: basisonderwijs = 1 en hbo-, wo-master, doctor = 5. Bron: eigen berekening op basis van CBS-microdata.

In Figuur 9.10 (onder) is voor personen van 25 tot 65 jaar het gemiddelde opleidingsniveau naar migratieachtergrond weergegeven voor de 87-deling in wereldregio's, gemeten op de SOI 5-deling die loopt van 1 (basisonderwijs) tot 5 (hbo-, wo-master, doctor). Te zien is dat gemiddeld hoog opgeleide immigranten komen uit o.a. Frankrijk, Zwitserland, Scandinavië, Oost-Azië, Oceanië, Noord-Amerika, Mexico, Argentinië, Zuid-Afrika en Israël. Immigranten uit o.a. de Caraïben, veel landen in Afrika, het Midden-Oosten en Indochina zijn juist laag opgeleid, net als immigranten uit bijvoorbeeld Polen en Portugal. De vijf herkomstlanden met het laagste gemiddelde opleidingsniveau zijn Somalië, Eritrea, Syrië, Ghana en Turkije.

Het opleidingsniveau is voor ouderen en voor eerste generatie immigranten niet voor iedereen geregistreerd. Verder zijn opleidingsniveaus tussen landen niet altijd zonder meer vergelijkbaar. Daarom moeten resultaten m.b.t. tot het opleidingsniveau van de eerste generatie met enige voorzichtigheid worden geïnterpreteerd. Om die reden is in dit hoofdstuk wat opleidingsniveau betreft gekozen om daar waar mogelijk de focus te leggen op de tweede generatie en op de jonge eerste generatie voor wat betreft citoscore en in Nederland gevolgdde middelbare schoolopleiding.

In de rest van deze paragraaf wordt ingegaan op verschillen in onderwijsdeelname en citoscores onder eerste generatie herkomstgroepen, voor de indeling in 42 wereldregio's (exclusief Nederland).³¹⁶ Hierbij wordt eerst kort ingegaan op de samenhang tussen het opleidingsniveau van de ouders en de citoscores van de kinderen. Vervolgens worden groepsverschillen in citoscores en voortgezet onderwijs besproken.

Figuur 9.11 Samenhang tussen het gemiddelde hoogst behaalde opleidingsniveau (volgens de CBS SOI 5-deling, verslagjaar 2016) voor personen met een eerste generatie migratieachtergrond, 25 tot 65 jaar en de gemiddelde citoscores (verslagjaren 2006-2018) van personen met een eerste (links) respectievelijk tweede (rechts) generatie migratieachtergrond, voor 41 herkomstregio's, gewogen gemiddelde: basisonderwijs = 1 en hbo-, wo-master, doctor = 5. De gestippelde lijnen zijn trendlijnen (regressielijnen). Eigen berekening op basis van CBS-microdata.

³¹⁶ Om misverstanden te voorkomen: het gaat in deze paragraaf steeds om samenhang van regionale groepsgegevens en niet om samenhang gemeten op individueel niveau.

Het opleidingsniveau van de eerste generatie is erg bepalend voor de citoscores en het verdere school- en arbeidsmarktsucces van eerste³¹⁷ en tweede generatie kinderen. De grote groepsverschillen in opleidingsniveau bij de eerste generatie immigranten verklaren grotendeels de eveneens aanzienlijke groepsverschillen in de citoscores van hun kinderen. Dit is geïllustreerd in Figuur 9.11 links waar voor de 42-delings (minus Nederland) de gemiddelde citoscore van de eerste generatie is afgezet tegen het gemiddelde opleidingsniveau van de eerste generatie. Te zien is dat er tussen beiden een sterk lineair verband bestaat. Enkele Oost-Aziatische landen vormen hier enigszins een uitzondering op de regel: voor de regio China, Mongolië en Noord-Korea en voor de Aziatische tijgers Zuid-Korea, Taiwan, Hong Kong en Singapore geldt dat het naar Nederlandse maatstaven lage opleidingsniveau van de eerste generatie toch gepaard gaat met relatief hoge citoscores. Figuur 9.11 rechts toont een vergelijkbare samenhang tussen het gemiddelde opleidingsniveau van de eerste generatie en de gemiddelde citoscore van de tweede generatie, maar met een kleinere helling. Al met al verklaren groepsverschillen in het opleidingsniveau van de eerste generatie ruwweg twee derde van de groepsverschillen in citoscores van de eerste en de tweede generatie. ↵

Voorgaande bevindingen zijn in lijn met ander bewijs voor de samenhang tussen het opleidingsniveau van de eerste generatie en de citoscores van eerste en tweede generatie. Recent onderzoek van het CPB vindt voor wat betreft het effect van opleidingsniveau van de ouders op de citoscore van de tweede generatie een vergelijkbaar resultaat.³¹⁸ Ook blijkt er een sterk verband³¹⁹ te zijn tussen citoscores en het zogenaamde leerlinggewicht³²⁰, dat is afgeleid uit het opleidingsniveau van de ouders. Een laag gemiddeld leerlinggewicht duidt op een hoog aandeel laaggeschoolde ouders en *vice versa*. Een belangrijke uitzondering vormt hier (wederom) de regio China, Mongolië en Noord-Korea die een relatief hoog leerlinggewicht heeft – de ouders zijn gemiddeld genomen niet hoog opgeleid³²¹ – terwijl de kinderen hoge citoscores halen.³²² Ander indirect bewijs voor de samenhang tussen het opleidingsniveau van de ouders en de citoscore van de kinderen kan worden gevonden in verschillen in inkomen: zowel voor autochtone ouders als voor westerse en niet-westerse ouders geldt dat een hoger inkomen (nauw verwant met opleidingsniveau) geassocieerd is met een hogere citoscore bij de kinderen.³²³

De gemiddelde citoscores voor eerste generatie herkomstgroepen lopen nogal uiteen. In Figuur 9.12 zijn de verschillen in citoscores getoond voor de eerste generatie. De benchmarkwaarde (geeltinten) is de gemiddelde score voor autochtonen (536). Het verschil tussen de hoogste en de laagste score is

³¹⁷ Een deel van de eerste generatie immigranten komt op zeer jeugdige leeftijd naar Nederland.

³¹⁸ Voor de tweede generatie heeft een hoog opleidingsniveau van de ouders effect op zowel de cognitieve vaardigheden (taal en rekenen, circa 0,4 SD verschil) als de niet-cognitieve vaardigheden (gedrag en werkhouding, circa 0,2 SD verschil), Zumbuehl, M. & Dillingh, R. (2019), blz. 8-10

³¹⁹ Dit verband is niet-lineair: regressievergelijking: Citoscore = $-2,256 \times \ln(\text{Leerlinggewicht}) + 529,54$, $R^2 = 0,6547$, voor 41 1^e en 41 2^e generatie groepen. De leerlinggewichten van 1^e generatie immigranten uit Japan en Israël zijn gelijk aan 0 en om de logaritmische regressie te kunnen schatten zijn deze waarden vervangen door het minimum van de overige leerlinggewichten, zijnde 0,0052.

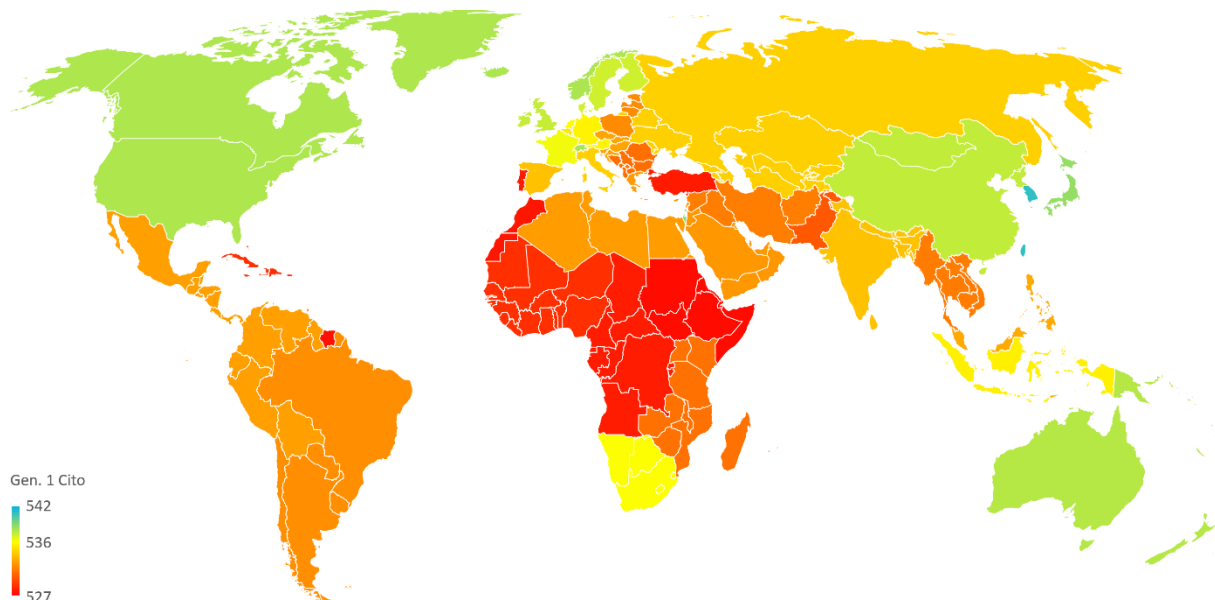
³²⁰ Het leerlinggewicht vormt de grondslag in de systematiek waarmee basisscholen extra geld krijgen voor kinderen van laagopgeleide ouders. Kinderen met één of twee ongeschoolde en/of zeer laag opgeleide ouders tellen daarbij in de bekostiging van basisscholen extra mee. Zie ook Hoofdstuk 8.

³²¹ Chinese immigranten van de cohorten tot 2000 waren vaak laaggeschoold, terwijl hun kinderen bovengemiddeld schoolsucces hebben, zie Gijsberts, M., W. Huijnk & R. Vogels (red.) (2011), blz. 23 en 54

³²² Verwijdering van de twee gegevenspunten (eerste en tweede generatie kinderen zijn in deze grafiek afzonderlijk opgenomen) voor China uit Figuur 9.11 vergroot de verklaarde variantie van 65,5% naar 71,7%.

³²³ Zie bijvoorbeeld CBS-statline, *Score eindtoets basisonderwijs Cito; gezinskenmerken, 2005-2010*, opgehaald 12-12-2020 van: <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/83393NED/table?dl=40F98>.

met ongeveer 13,5 punten (1,4 standaarddeviaties) fors te noemen. Hoge citoscores vinden we onder andere in de Angelsaksische en Scandinavische landen en een groep Oost-Aziatische landen. De hoogste citoscores (541) worden behaald door eerste generatie kinderen uit Zuid-Korea, Taiwan, Hong Kong en Singapore. De laagste citoscores (van 527 tot en met 530) worden behaald door leerlingen uit Aruba en de voormalige Antillen, de Caraïben, Suriname, Portugal, Turkije, Pakistan, Marokko, Centraal- en West-Afrika en de regio Hoorn van Afrika en Soedan.

Figuur 9.12 Citoscores van personen met een eerste generatie migratieachtergrond, naar herkomstregio, 2006-2018. Bron: eigen berekening op basis van CBS-microdata.

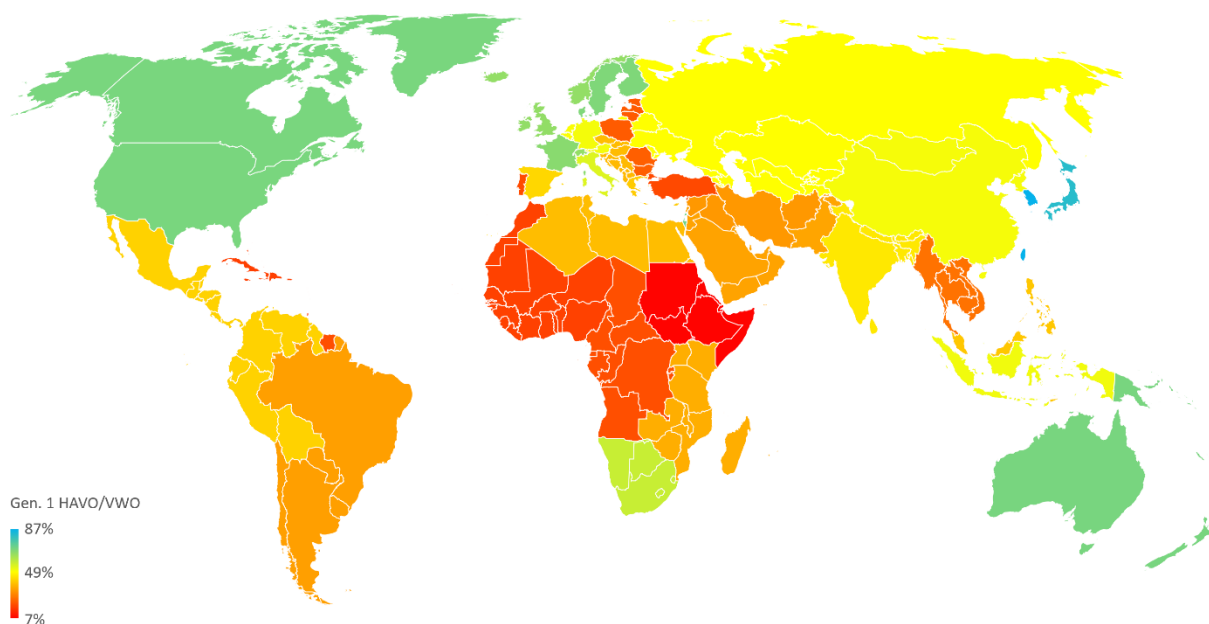
Daarnaast zijn er enkele opvallende verschillen binnen continenten. In Azië heeft Israël (lastig zichtbaar op de kaart) met 539 een gemiddelde citoscore die veel hoger is dan voor eerste generatie kinderen uit omliggende landen.

In Europa hebben eerste generatie kinderen uit Zuid-Europa en Midden- en Oost-Europa gemiddelde citoscores die relatief laag zijn ten opzichte van andere Europese landen. Deels kan dit wellicht verklaard worden uit de doorgaans nogal dynamische arbeidsmigratie uit deze EU-regio's, hetgeen de schoolprestaties van eerste generatie kinderen wellicht vaak niet ten goede komt, al zou dit nader onderzocht moeten worden.

In Afrika steken de citoscores van eerste generatie kinderen uit Zuidelijke Afrika – in de praktijk vooral Zuid-Afrika – gunstig af bij de overige Afrikaanse regio's. Afgaande op bijvoorbeeld het inkomen³²⁴ gaat het voor een aanzienlijk deel om elitemigratie. Ook heeft een deel van de immigranten uit Zuid-Afrika oudere of jongere Nederlandse wortels.³²⁵ Wellicht speelt een geringe taalafstand tussen het Afrikaans en het Nederlands bij sommige niet-Nederlandstalige kinderen uit Zuid-Afrika ook een positieve rol in hun schoolprestaties.

³²⁴ Voor de leeftijden 20-67 jaar ligt het percentiel persoonlijk primair inkomen bijvoorbeeld 2 punten boven dat van autochtonen, eigen berekening op basis van CBS-microdata, 2016.

³²⁵ Zie het begrip Zuidelijk-Afrika in de Begrippenlijst voor meer toelichting.

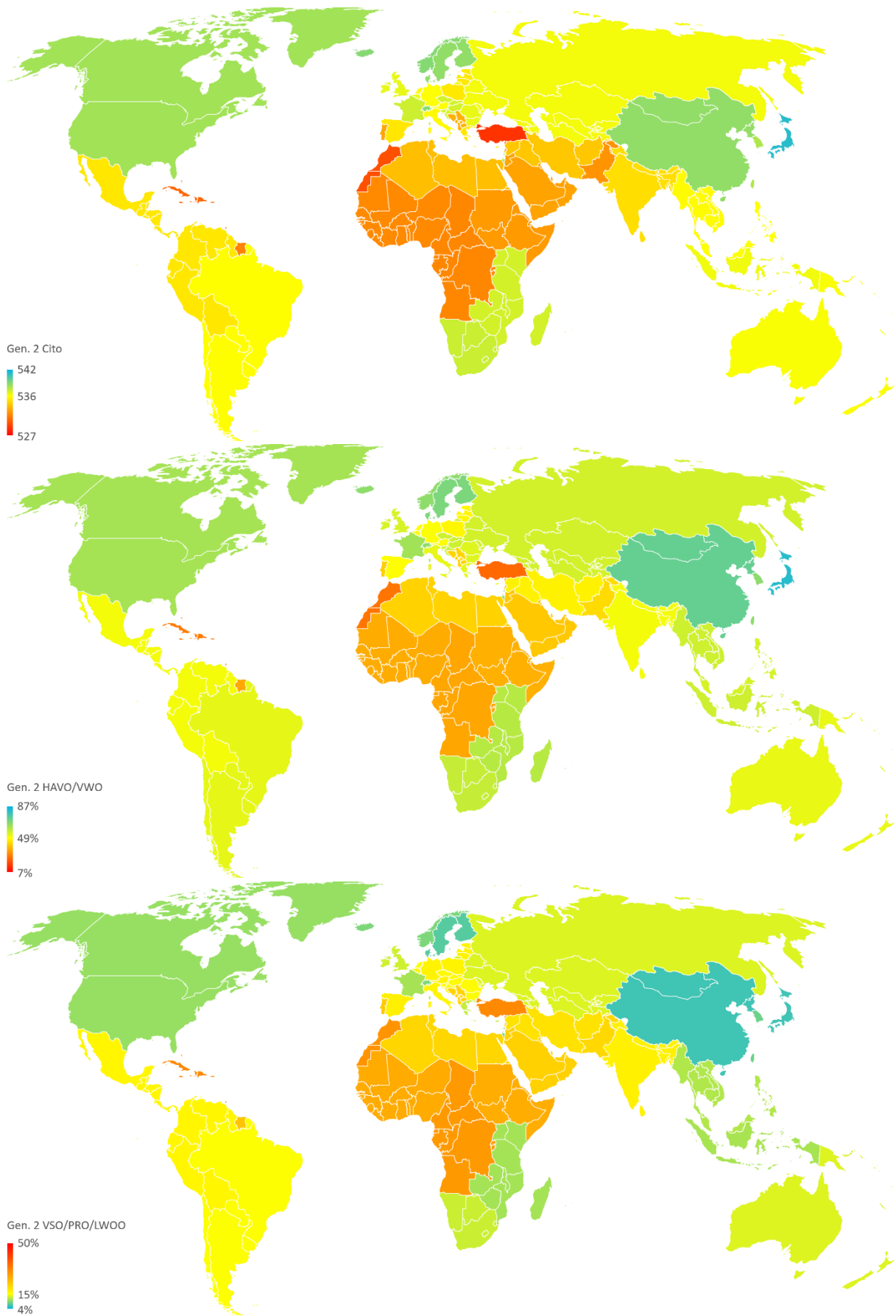
Figuur 9.13 Aandeel havo en vwo leerlingen (%) onder vijftienjarigen met een eerste generatie migratieachtergrond, naar herkomstregio, 2016 (bron: eigen berekening op basis van CBS-microdata).

De groepsverschillen in citoscores worden in grote lijnen weerspiegeld in groepsverschillen in het voortgezet onderwijs.³²⁶ In Figuur 9.13 is het aandeel deelnemers aan havo en vwo weergegeven onder vijftienjarige scholieren van de eerste generatie, die per CBS-definitie in het buitenland geboren is. Als benchmark (geeltinten) is het percentage onder autochtone leerlingen genomen (circa 50% deelname aan havo of vwo). Leerlingen uit een aantal landen – Duitsland, Oostenrijk, België, Indonesië, China en de voormalige Sovjetunie – nemen ongeveer even vaak als autochtonen deel aan havo en vwo.

Onder eerste generatie kinderen uit een beperkte groep landen – Zuidelijk Afrika, de Angelsaksische en Scandinavische landen, Frankrijk en Zwitserland en een groep Oost-Aziatische landen – is het aandeel deelnemers boven het Nederlands gemiddelde. Van de 15-jarige kinderen uit Japan, Zuid-Korea, Taiwan, Hong Kong en Singapore zit zelfs 85% op de havo of het vwo. Eerste generatie kinderen uit de overige landen nemen (veel) minder vaak dan autochtonen deel aan havo of vwo. Leerlingen uit Aruba en de voormalige Antillen, de Caraïben, Suriname, Marokko, Turkije, Portugal, Centraal- en West-Afrika hebben allen deelnamepercentages lager dan 20%. Het laagste percentage wordt gevonden onder eerste generatie kinderen uit de regio Hoorn van Afrika en Soedan – met o.a. Somalië, Ethiopië en Eritrea – waar de deelname op 7,5% ligt.

Het type voortgezet onderwijs dat men volgt is zeer bepalend voor de uiteindelijke hoogst behaalde opleiding, een punt dat later nog verder uitgewerkt wordt. En omdat de hoogst behaalde opleiding zeer bepalend is voor het inkomen, de arbeidsdeelname en werkloosheidskansen, staan de geconstateerde verschillen in deelname aan de verschillende typen voortgezet onderwijs min of meer garant voor forse verschillen in nettobijdrage in het latere leven van eerste generatie immigranten die op jonge leeftijd naar Nederland komen.

³²⁶ Op het oog is reeds te zien dat er veel overeenkomsten zijn met de verdeling over citoscores voor de eerste generatie, een punt dat in de volgende paragraaf wordt uitgewerkt voor de tweede generatie. Bij de (per definitie) in Nederland geboren tweede generatie is er minder verstoring van de schoolprestaties door het migratieproces wat een zuiverder beeld geeft van deze samenhang.

Figuur 9.14 Deelname aan havo/vwo, VSO/PRO/LWOO en citoscores voor de 2^e generatie, 42-deling. NB: schaal is gelijk aan schaal 1^e generatie en weerspiegelt niet laagste/hoogste waarden. Bron: CBS-microdata.

9.6 Groepsverschillen in citoscore en opleiding voor de 2^e generatie

Ook voor de tweede generatie zijn er grote verschillen in citoscores tussen herkomstregio's. Dit is voor 2016 getoond in Figuur 9.14 (boven). De citoscore vormt – uiteraard, daar is de Citotest voor bedoeld – een goede voorspeller van het type voortgezet onderwijs en daarmee indirect ook van de uiteindelijk hoogst behaalde opleiding. Dit is in Figuur 9.14 op het blote oog te zien door vergelijking van de wereldkaart met citoscores met de wereldkaart met het aandeel havo en vwo leerlingen voor de tweede generatie, zoals weergegeven in Figuur 9.14 (midden).

Net als bij de eerste generatie (vergelijk Figuur 9.13) is de deelname aan havo en vwo hoog voor onder andere herkomst Japan, Aziatische tijgers, de Angelsaksische landen en Scandinavië. In een aantal regio's met een lage participatie in havo/vwo in de eerste generatie, blijft ook voor de tweede generatie de onderwijsachterstand ten opzichte van autochtonen groot. Voor drie regio's – Marokko, Turkije en de Caraïben – is de deelname aan havo en vwo lager dan 30%. Ook in Suriname, Aruba en de voormalige Antillen, een groot deel van Afrika, Pakistan, Portugal en Voormalig Joegoslavië ligt het deelnamepercentage onder dat van autochtonen.³²⁷ Dit vergroot de kans op een lage of negatieve nettobijdrage van mensen met een tweede generatie migratieachtergrond uit deze regio's.

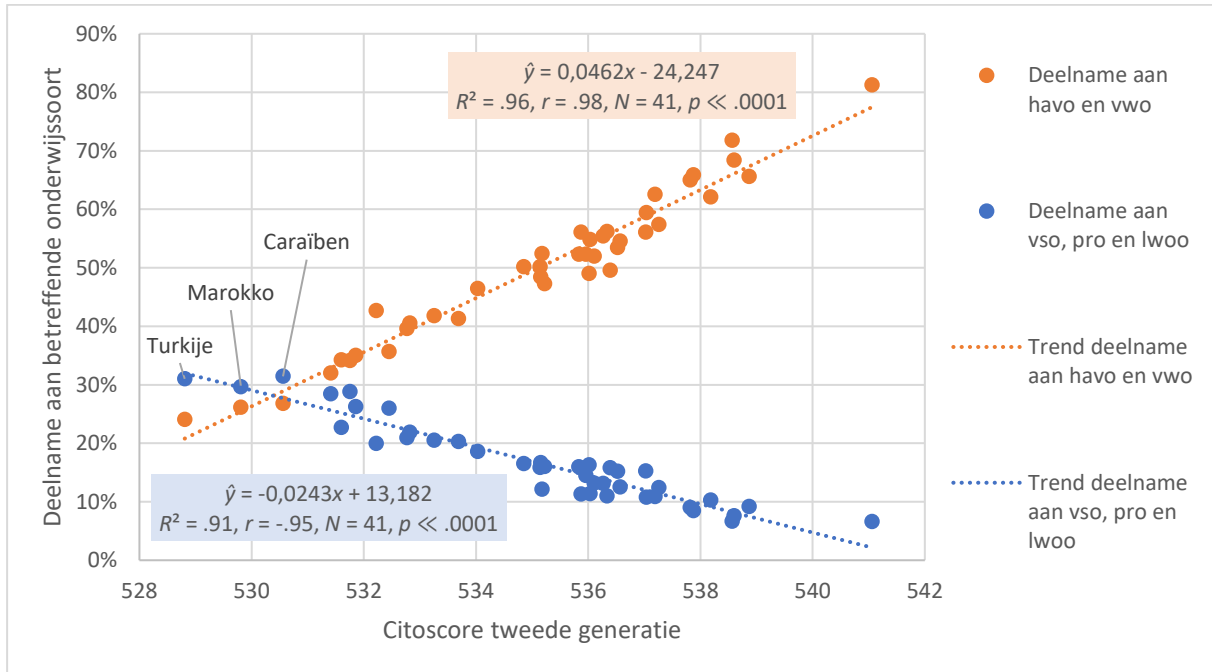
Daarnaast brengt vergelijking³²⁸ van Figuur 9.14 (boven en midden) met Figuur 9.12 respectievelijk Figuur 9.13 aan het licht dat er een aantal regio's zijn met een groot verschil tussen de eerste en de tweede generatie. Dat geldt onder andere voor Oost-Afrika, China en een aantal MOE-landen. Hiervoor zijn verschillende mogelijke verklaringen denkbaar. Voor Oost-Afrika hangt dit onder meer samen met het aandeel 'gemengde ouderparen' – d.w.z. tweede generatie kinderen met één in Nederland geboren ouder – een punt dat in §9.11 zal worden uitgewerkt. Een grote taalafstand speelt eerste generatie kinderen die in China zijn geboren wellicht parten. Bij de MOE-landen – met veel heen en weer pendelende arbeidsmigranten – speelt mogelijk positieve zelfselectie op langdurige vestiging in Nederland een rol, in die zin dat ouders die er voor kiezen om hun kinderen in Nederland geboren te laten worden (tweede generatie) wellicht vaker gekozen hebben voor een toekomst in Nederland, wat de schoolprestaties van de tweede generatie wellicht ten goede kan komen. Daarnaast kunnen cohorteffecten altijd een rol spelen. Er is echter nader onderzoek voor nodig om hier meer licht op te werpen.

De onderste kaart van Figuur 9.14 toont de deelname aan onderwijssoorten die doorgaans juist een relatief slecht vooruitzicht bieden op een hoog uiteindelijk opleidingsniveau. Het gaat om voortgezet speciaal onderwijs (VSO) – bedoeld voor kinderen met uiteenlopende clusters lichamelijke en/of geestelijke beperkingen, stoornissen e.d. – praktijkonderwijs (PRO) – een vorm van voortgezet onderwijs voor kinderen met leerachterstanden en een moeilijk lerend intelligentieprofiel – en

³²⁷ Vaak wordt gewezen op de opmars van leerlingen met migratieachtergrond in het hoger onderwijs. Die opmars is er, maar de achterstand is voor veel groepen nog steeds substantieel. Volgens het CBS hebben in het derde leerjaar van het voortgezet onderwijs (dus rond het 15e levensjaar) de meeste leerlingen hun definitieve keuze voor de te volgen onderwijssoort gemaakt. In het leerjaar 2006/2007 zat 46,2% van de leerlingen met Nederlandse achtergrond in dat derde leerjaar in havo/vwo, 48,5% van de leerlingen met westerse migratieachtergrond en 29,6% van de leerlingen met niet-westerse achtergrond. In het leerjaar 2021/2022 waren die percentages 51,0%, 56,0% en 40,5%. In die twee jaren waren de percentages voor Turkse achtergrond 22,3% en 34,1%, voor Marokkaanse achtergrond 19,8% en 37,6% en voor Surinaamse achtergrond 30,3% en 39,0%. CBS, opgehaald 5-4-2022 van: <https://www.cbs.nl/nl-nl/dossier/dossier-asiel-migratie-en-integratie/hoer-verschillen-opleiding-en-schoolkeuze-naar-migratieachtergrond>

³²⁸ Om deze vergelijking te vergemakkelijken hebben beide wereldkaarten dezelfde schaal (d.w.z. de hoogste en laagste waarden corresponderen) en daarom komen de hoogste en laagste waarden in de legenda's in Figuur 9.12, 9.13 en 9.14 (boven en midden) niet altijd voor onder de betreffende groepen.

leerwegondersteunend onderwijs (LWOO) – een vorm van onderwijs met kleinere groepen en extra aandacht dat vaak wordt aangeboden op vmbo basis/kader niveau (zie voor meer details de Begrippenlijst). Te zien is dat de deelname aan deze typen ‘special needs’ onderwijs spiegelbeeldig is aan de deelname aan havo en vwo. Voor regio’s waar de deelname aan havo en vwo hoog is, is de deelname aan speciaal onderwijs, praktijkonderwijs en leerwegondersteunend onderwijs juist laag en *vice versa*.

Figuur 9.15 Samenhang tussen enerzijds citoscores (gemiddelde 2006-2018) en anderzijds onderwijsdeelname (gemiddelde 2007-2017) aan havo en vwo (oranje puntenwolk en trendlijn) respectievelijk speciaal voortgezet onderwijs (VSO), praktijkonderwijs (PRO) en leerwegondersteunend onderwijs (LWOO) (blauwe puntenwolk en trendlijn) onder vijftienjarigen met een tweede generatie migratieachtergrond, uitgesplitst naar 41 herkomstregio's. De gestippelde lijnen zijn trendlijnen (regressielijnen). Bron: eigen berekening op basis van CBS-microdata.

De opvallende overeenkomsten in de kleurpatronen tussen de drie wereldkaarten in Figuur 9.14 wat betreft citoscores (boven), deelname aan havo en vwo (midden) en deelname aan voortgezet speciaal onderwijs, praktijkonderwijs en leerwegondersteunend (onder) van de tweede generatie illustreren deze samenhang tussen citoscores en schoolniveau langs visuele weg. In Figuur 9.15 is de samenhang tussen de citoscore en de deelname aan de verschillende onderwijssoorten verder onderbouwd. Te zien is dat de gemiddelde citoscore van de tweede generatie een zeer goede voorspeller is van de deelname aan havo en vwo en tevens een goede voorspeller van de deelname aan het voortgezet speciaal onderwijs, praktijkonderwijs en leerwegondersteunend onderwijs. Voor de tweede generatie voorspelt elke punt hogere citoscore een 4,6% hogere deelname aan havo en vwo en een 2,4% lagere deelname aan VSO, PRO en LWOO. Tot slot valt uit Figuur 9.15 op te maken dat voor de drie regio's met de laagste citoscore – Turkije, Marokko en de Caraïben – geldt dat de deelname aan havo en vwo in 2016 lager was dan de deelname aan speciaal onderwijs, praktijkonderwijs en leerwegondersteunend onderwijs.

9.7 Groepsverschillen in citoscore en opleidingsniveau naar migratiemotief

Met het oog op het toelatingsbeleid zijn ook verschillen in citoscores en opleidingsniveau tussen de migratiemotieven beleidsrelevant. De citoscore geeft een indicatie voor de mate van selectiviteit ten

aanzien van het opleidingsniveau (en de opleidingspotentie³²⁹). Selectie wordt in dit hoofdstuk breed opgevat: het gaat om (i) selectie t.a.v. opleidingsniveau als (on)bedoeld effect van toelatingscriteria van de overheid, (ii) al dan niet expliciete selectie op opleidingsniveau door private partijen als werkgevers en universiteiten en (iii) 'zelfselectie' van immigranten ten aanzien van opleidingsniveau.

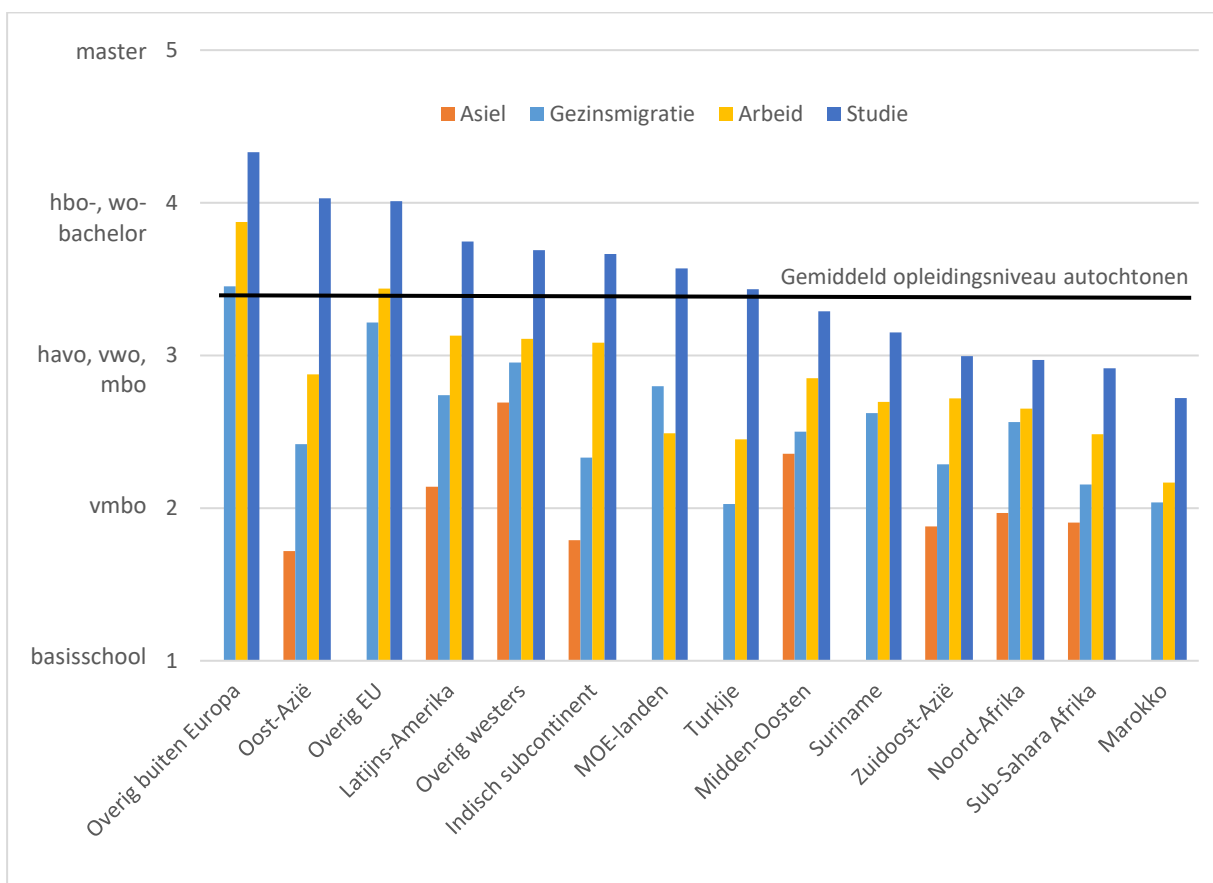
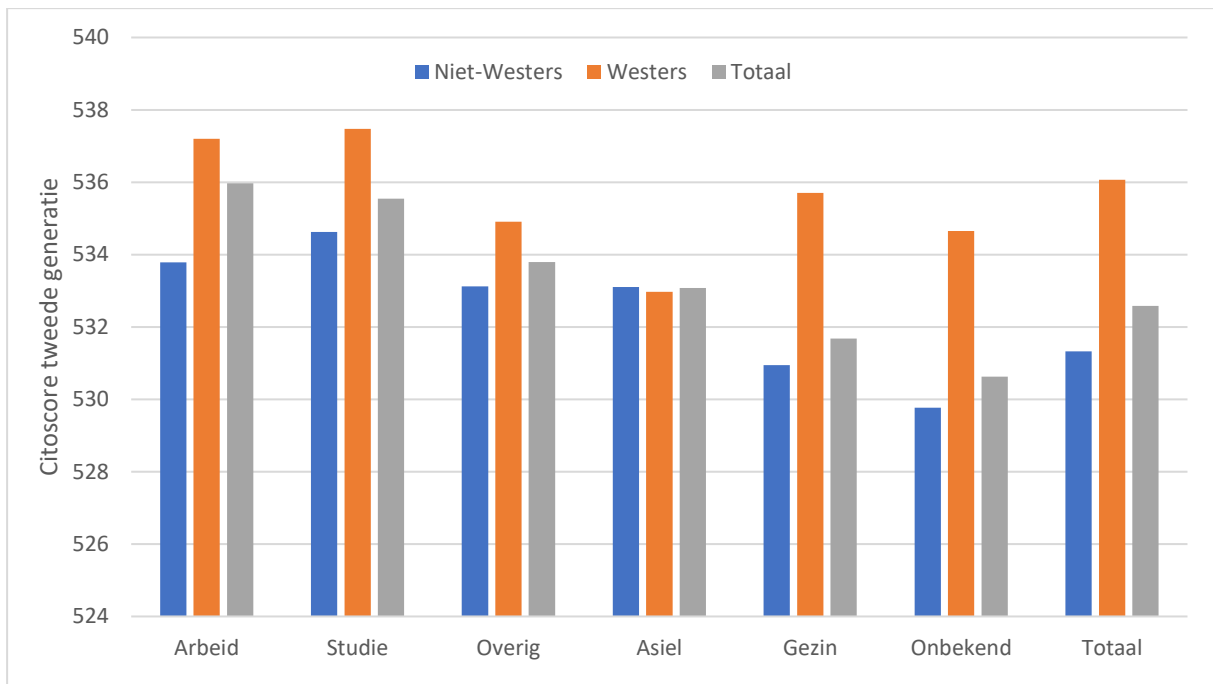
Omdat er (uit de aard der zaak) niet of nauwelijks citoscores zijn van eerste generatie arbeids- en studiemigranten, is uitgegaan van de citoscores van de tweede generatie. De tweede generatie is per definitie in Nederland geboren en heeft zelf geen migratiemotief. Het migratiemotief van de tweede generatie is derhalve afgeleid van dat van de eerste generatie (zie de Technische appendix). In Tabel 9.3 zijn overigens, voor zover beschikbaar, ook de waarden voor de eerste generatie weergegeven.

Nemen we de citoscores als maatstaf voor de selectiviteit van het toelatingsbeleid ten aanzien van het opleidingsniveau van de immigranten en de opleidingspotentie van hun kinderen, dan rijst het volgende beeld (zie Tabel 9.3 en Figuur 9.16 boven). Te zien is dat de citoscores het hoogst zijn voor de motieven arbeid (536,0) en studie (535,5). Dat zijn waardes in de buurt van het gemiddelde voor autochtonen (535,9). Studie- en arbeidsmigratie zijn waarschijnlijk veelal selectief ten aanzien van menselijk kapitaal, waaronder het opleidingsniveau. Bij studiemigratie zullen er meestal minimale ingangseisen zijn met betrekking tot (voor)opleiding. Ook bij arbeidsmigratie zal regelmatig sprake zijn van selectie op opleidingsniveau door werkgevers.

Tabel 9.3 Citoscores naar migratiemotief en eerste en tweede generatie migratieachtergrond, 2006-2018. Bron: eigen berekening op basis van CBS-microdata.

	Migratieachtergrond								
	Niet-westers			Westers			Totaal		
	M	(SD)	N	M	(SD)	N	M	(SD)	N
Autochtoon							535,9	(9,6)	1.393.678
Tweede generatie									
Arbeid	533,8	(10,6)	5.022	537,2	(9,4)	8.960	536,0	(10)	13.982
Studie	534,6	(10,2)	4.396	537,5	(9,5)	2.074	535,5	(10,1)	6.470
Asiel	533,1	(9,9)	6.910	533,0	(10,3)	1.570	533,1	(9,9)	8.480
Gezinsmigratie	530,9	(10,5)	62.825	535,7	(9,9)	11.488	531,7	(10,6)	74.313
Overig	533,1	(10,2)	6.676	534,9	(9,9)	4.023	533,8	(10,1)	10.699
Onbekend	529,8	(10,7)	27.881	534,7	(10,3)	5.980	530,6	(10,8)	33.861
Eerste generatie									
Arbeid	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Studie	–	–	–	–	–	–	529,9	(11,7)	25
Asiel	530,7	(10,5)	3.468	530,9	(10,8)	624	530,7	(10,6)	4.092
Gezinsmigratie	529,5	(10,9)	10.326	533,0	(10,8)	9.076	531,1	(11)	19.402
Overig	531,4	(10,4)	2.097	531,5	(10,3)	1.928	531,5	(10,4)	4.025
Onbekend	–	–	–	–	–	–	533,3	(8,8)	15

³²⁹ Voor herkomstlanden met een lage scholingsgraad is het wellicht beter te spreken van 'opleidingspotentie', immers een lage opleiding wil zeker niet altijd zeggen dat men niet de potentie heeft om een hoog opleidingsniveau te behalen, zoals de casus van personen met een Chinese migratieachtergrond toont: de eerste generatie (cohorten tot 2000) waren vaak laaggeschoold en tweede generatie heeft een bovengemiddeld schoolsucces. Gijsberts, M., W. Huijnk & R. Vogels (red.) (2011), blz. 23 en 54

Figuur 9.16 Citoscores van personen met een tweede generatie migratieachtergrond, uitgesplitst naar migratiemotief (afgeleid van het migratiemotief van de ouders) en herkomstgroep, 2006-2018 (boven). Gemiddeld opleidingsniveau volgens de CBS SOI 5-delung van personen met een eerste generatie migratieachtergrond, uitgesplitst naar migratiemotief, 2016 (onder). Bron: eigen berekening op basis van CBS-microdata.

Bij arbeidsmigratie is er overigens niet altijd sprake van positieve selectie op opleidingsniveau, zoals het voorbeeld van de gastarbeid laat zien. Bij de gastarbeid werden arbeidsmigranten soms juist actief geworven op laaggeschooldheid. De huidige intra-EU arbeidsmigratie is vrij en derhalve niet per se positief geselecteerd op opleidingsniveau. Dat blijkt bijvoorbeeld uit het grote aantal arbeidsmigranten uit de Midden- en Oost-Europese landen dat betrokken is bij ongeschoold (seizoens)werk en het lage gemiddelde opleidingsniveau van o.a. Poolse immigranten. Zoals dadelijk uiteengezet zal worden zijn arbeidsmigranten uit de MOE-landen (zeker voor westerse migranten) gemiddeld genomen relatief laag geschoold.

Voor gezinsmigratie – waarvan de gemiddelde citoscore met 531,7 relatief laag is – is er veel minder sprake van selectiviteit. Het opleidingsniveau vormt immers geen direct criterium bij gezinsvorming en gezinshereniging. Enige indirecte selectiviteit op opleidingsniveau valt echter niet uit te sluiten, bijvoorbeeld door de *Wet inburgering in het buitenland* en door de inkomenseisen (inkomen is gerelateerd aan opleidingsniveau) die bij gezinsvorming gesteld worden aan de ontvangende partner (zie ook §2.3).

Bij het motief asiel ligt de gemiddelde citoscore met 533,1 tussen de motieven studie- en gezinsmigratie in. Voor asiel is er geen eenduidig (zelf)selectiemechanisme aan te wijzen. In enkele gevallen is bij asiel sprake van elitemigratie, in andere gevallen is de migratie gedifferentieerder. Wel zou men kunnen argumenteren dat asielmigratie vaak zo kostbaar en moeilijk is dat er een zekere zelfselectie zou kunnen optreden ten aanzien van financiële middelen, inventiviteit en doorzettingsvermogen. Hiervoor is echter nader onderzoek nodig.

De scores voor onbekend migratiemotief liggen met 530,6 het laagst. Het gaat hierbij veelal om mensen die geen migratiemotief hoeven op te geven, bijvoorbeeld omdat ze de Nederlandse nationaliteit hebben. Deze lage score is deels te verklaren als een compositie-effect. In de periode 1999-2016 had 31%³³⁰ van de personen met migratieachtergrond die geen migratiereden hoefde op te geven, een migratieachtergrond in de vier 'klassieke' niet-westerse herkomstregio's Marokko, Turkije, Suriname en Aruba en de (voormalige) Nederlandse Antillen, waarvoor de tweede generatie citoscores relatief laag zijn (tussen 527,4 en 529,7).

Naast de grote empirische verschillen in citoscores die bestaan tussen de verschillende migratiemotieven, valt ook het grote verschil op in citoscores tussen westerse en niet-westerse tweede generatie. Alleen bij asiel is er geen noemenswaardig verschil, voor alle andere motieven is het verschil tussen westers en niet westers één tot vijf citopunten. Tweede generatie westerse gezinsmigranten scoren gemiddeld 535,7, dicht tegen het autochtone gemiddelde van 535,9. Tweede generatie niet-westerse gezinsmigranten scoren gemiddeld 530,1, beduidend lager (het verschil bedraagt een halve standaarddeviatie). Meer in het algemeen valt op dat alleen westerse studie- en arbeidsmigranten boven het autochtone gemiddelde scoren, alle andere groepen hebben lagere citoscores.

Afgaande op de citoscore is bij de indeling westers/niet-westers alleen westerse studie- en arbeidsmigratie selectief ten aanzien van de opleidingspotentie van migrantenkinderen. Bij alle andere immigratievormen is de citoscore van de tweede generatie lager dan van autochtonen. Groepsverschillen in

---

³³⁰ Eigen berekening op basis van CBS-statline *Immigranten; migratiereden, sociaaleconomische categorie, 1999-2016*, opgehaald 31-12-2020 van: <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/84140NED/table?dl=54D4A>

citoscores werken door in de hele levensloop van de betrokken groepen. De citoscores zijn een graadmeter van de prestaties op de basisschool en bepalend voor het schooladvies. Verder zijn citoscores een goede voorspeller van de verdere schoolprestaties en de uiteindelijke hoogst behaalde opleiding en daarmee ook voor de nettobijdrage over de levensloop. De hier geconstateerde verschillen illustreren hoe groot het potentiële effect van (zelf)selectie op opleidingsniveau is op de integratiekansen en overheidsfinanciën.

Bij dit alles is een waarschuwing op zijn plaats. Door de grove categorieën westers en niet-westers gaan compositie-effecten een grote rol spelen. Zo is bijvoorbeeld de lage gemiddelde citoscore van niet-westerse gezinsmigranten voor een aanzienlijk deel terug te voeren op gezinsmigratie uit herkomstlanden als Turkije en Marokko, waar zoals gezegd bij de werving juist veelal selectie op laaggeschooldheid plaatsvond en de citoscores gemiddeld laag zijn.

Tot slot kijken we ook direct naar het opleidingsniveau van de eerste generatie. Zoals eerder gezegd (§9.5) zijn opleidingsniveaus tussen landen niet altijd goed vergelijkbaar. Daarom wordt in de rest van deze paragraaf zoveel mogelijk vergeleken binnen min of meer gelijksoortige herkomstregio's.

Nederland is niet goed in het aantrekken van hooggeschoolde immigranten. In Figuur 9.16 (onder) is het opleidingsniveau weergegeven voor een indeling van de wereld in 14 regio's. Deze regio's zijn geordend op aflopende volgorde van het opleidingsniveau van studiemigranten. Zoals in de volgende paragraaf zal blijken, levert immigratie pas een batig saldo voor de schatkist als immigranten tenminste een opleiding op hbo- of wo-bachelor-niveau hebben of daarmee vergelijkbare vaardigheden. Nemen we als norm dat immigranten gemiddeld hbo-bachelor als opleiding moeten hebben, dan voldoet alleen de regio Overig buiten Europa (Noord-Amerika, Oceanië en Japan) ruimschoots aan die norm. Studiemigranten uit de regio's Overig EU (de EU exclusief de MOE-landen) en Oost-Azië (exclusief Japan) verdienen nipt het predicaat 'hoogopgeleid'. Studiemigranten uit de overige regio's zijn (veel) lager opgeleid. Studiemigranten uit Afrika (incl. Marokko) zijn gemiddeld genomen het laagst opgeleid: slechts een derde van hen heeft een opleiding op tenminste hbo-niveau. Voor geen enkele regio zijn arbeidsmigranten 'hoogopgeleid' te noemen, al komt de regio Overig buiten Europa in de buurt. Gezinsmigranten – en dan met name niet-westerse gezinsmigranten – zijn doorgaans laag opgeleid. Binnen elke regio zijn asielmigranten veruit het laagst opgeleid. In het algemeen zijn de verschillen in opleidingsniveau tussen groepen eerste generatie immigranten zeer groot.³³¹ ↩

In Figuur 9.16 (onder) is ook het gemiddelde opleidingsniveau van autochtonen aangegeven (3,37). Onder arbeidsmigranten hebben alleen immigranten uit de regio Overig buiten Europa (Noord-Amerika, Oceanië en Japan) een opleidingsniveau dat duidelijk hoger is dan het gemiddelde van autochtonen. Dit is ook de enige groep waarvoor gezinsmigranten gemiddeld hoger geschoold zijn dan autochtonen.

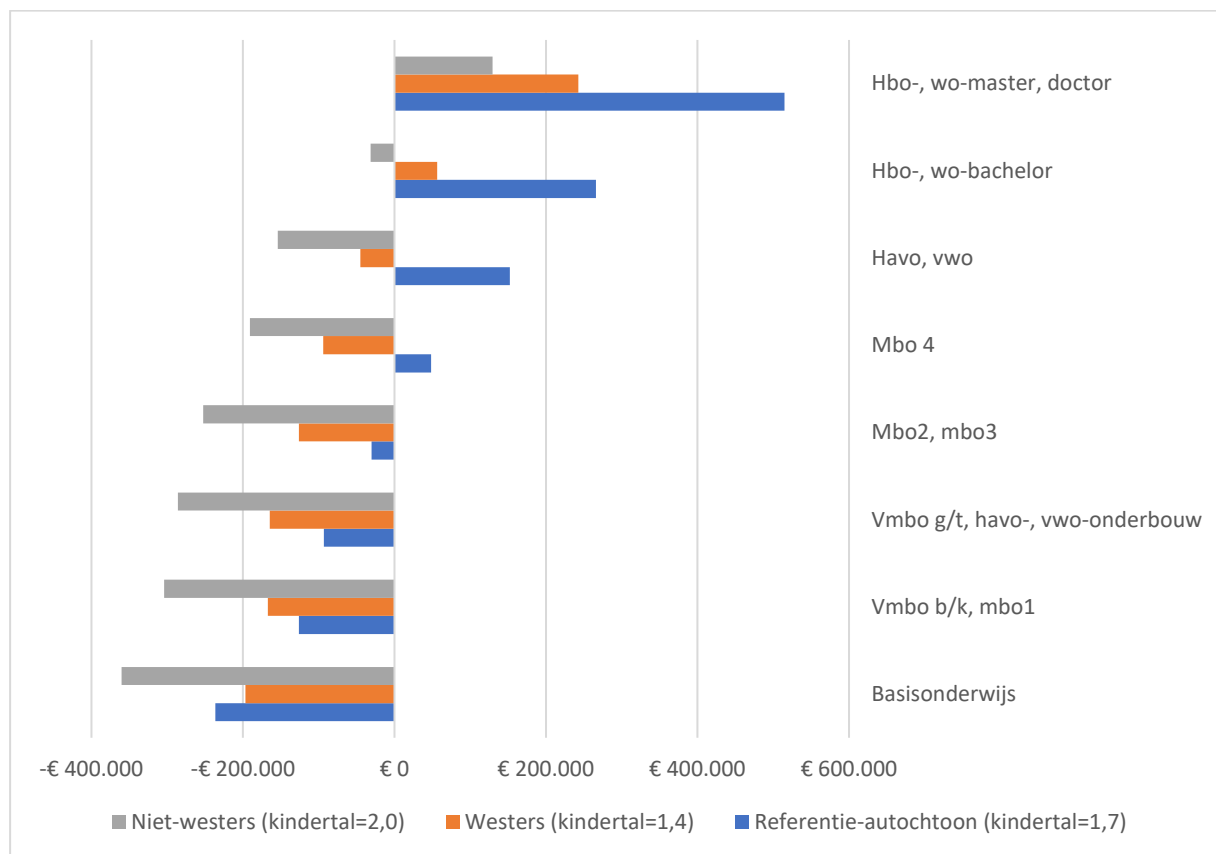
Arbeidsmigranten uit de regio Overig EU – de EU-landen minus de Midden en Oost-Europese (MOE) landen – hebben een gemiddeld opleidingsniveau dat nipt hoger is dan dat van autochtonen, terwijl gezinsmigranten uit deze westelijke EU-landen net eronder zitten.

---

³³¹ Zowel bij de indeling in combinatie van herkomstregio en motief als bij de 87-deling (zie Begrippenlijst) in herkomstregio's bedraagt het verschil tussen de groep met het hoogste opleidingsniveau en de groep met het laagste opleidingsniveau circa 4 standaarddeviaties.

Alle overige arbeidsimmigranten hebben ten opzichte van autochtonen een relatief laag gemiddeld opleidingsniveau. In het bijzonder is het opleidingsniveau van arbeidsmigranten uit de MOE-landen laag.³³² Dit is bovendien de enige hier onderscheiden herkomstregio waarbij arbeidsmigranten lager zijn opgeleid dan gezinsmigranten. Dit onderstreept nog eens het eerder gemaakte punt dat de vrijheid van arbeid binnen de EU mogelijk maakt dat arbeidsmigratie niet per se positief geselecteerd is op opleidingsniveau.

Asielmigranten zijn gemiddeld genomen erg laag geschoold. Voor alle herkomstregio's waarvoor voldoende data³³³ beschikbaar zijn, zijn asielmigranten zelfs (veruit) het laagst geschoold, lager uiteraard dan studie- en arbeidsmigranten, maar ook lager dan gezinsmigranten. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat asielmigranten voornamelijk immigranten zijn die niet in aanmerking komen voor immigratie via het gezinskanaal en ook te laag geschoold zijn voor immigratie via de studie- en arbeidskanalen, al dient dit nader onderzocht te worden. Dat leidt er toe dat immigranten uit typische asiellanden vaak laaggeschoold zijn. Onder de zes landen die in de 87-deling in herkomstregio's het laagste gemiddelde opleidingsniveau hebben – Eritrea, Somalië, Ghana, Syrië, Turkije en Sri Lanka – bevinden zich vier typische 'asiellanden'. Zelfs de vaak als 'elitemigranten' gekenschetste Iraanse immigranten hebben een gemiddeld opleidingsniveau dat ongeveer 10% onder dat van autochtonen ligt.

Figuur 9.17 Nettobijdrage naar opleidingsniveau en migratieachtergrond, totaal voor eerste en tweede generatie, met remigratie en verdiscontering van het kindertal. Bron: eigen berekening op basis van CBS-microdata.

³³² Ongeveer 1,5 standaarddeviaties lager dan de arbeidsmigranten uit de regio Overig westers.

³³³ Vrijwel alle westerse asielmigranten komen uit de regio Overig Europa, voor de overige westerse regio's zijn er te weinig data. Ook voor Turkije, Marokko en Suriname is het aantal asielmigranten te laag voor een afzonderlijke berekening; wel is voor deze drie landen samen het gemiddelde opleidingsniveau bepaald op 2,25.

9.8 Nettobijdrage naar opleiding en migratieachtergrond

In deze paragraaf wordt onderzocht in hoeverre er verschillen zijn in de nettobijdrage van eerste generatie westerse en niet-westerse migranten met een bepaald opleidingsniveau. De uitkomsten van deze rekenexercitie zijn weergegeven in Tabel 9.4 en in Figuur 9.17. Hierbij is net als in Hoofdstuk 6 de kosten en baten van de eerste en tweede generatie opgeteld. Daarbij is rekening gehouden met remigratie en het kindertal van de eerste generatie. Verder is aangenomen dat tweede generatie kinderen tot 18 jaar met hun ouders meegaan in geval die remigreren en dat ze vanaf 18 jaar permanent in Nederland blijven. Het opleidingsniveau van de tweede generatie kan gelijk zijn aan die van de ouders, maar dat is meestal niet het geval.³³⁴ Doorgaans zijn de kinderen van immigranten hoger opgeleid dan hun ouders, vooral bij groepen met een laag gemiddeld opleidingsniveau. Als referentiecategorie wordt wederom een denkbeeldige immigrant gebruikt – aangeduid als de referentie-autochtoon³³⁵ – die de arbeidsmarktprestaties heeft van de gemiddelde autochtoon en het migratiegedrag en de pensioenopbouw van de gemiddelde immigrant.

Immigratie is gezien vanuit de schatkist alleen voordelig als de immigranten gemiddeld genomen beschikken over een opleiding op tenminste hbo-niveau of gelijkwaardige vaardigheden. Dat betekent niet dat er voor een batig fiscaal saldo alleen maar hbo-plussers kunnen worden toegelaten. Vanzelfsprekend kan – bij wijze van spreken – een mbo-geschoolde lasspecialist, die op de binnenlandse arbeidsmarkt niet gevonden kan worden, van grote waarde zijn voor een raffinaderij in de Botlek. Maar in de mix van toegelaten immigranten, moet het gemiddelde opleidingsniveau wel rond het hbo-niveau liggen. Het behoeft weinig betoog dat deze observatie buitengewoon beleidsrelevant is, zeker in geval beleidsmakers middels selectie zouden willen streven naar een batig saldo voor de schatkist. In dat geval zou selectie op opleidingsniveau en ander menselijk kapitaal een voor de hand liggende methode zijn, die ook wordt toegepast door klassieke immigratielanden als Australië, Canada en de VS. In vergelijkbaar onderzoek in de VS wordt overigens dezelfde conclusie getrokken: ook daar leveren alleen immigranten met tenminste bachelor niveau de schatkist een batig saldo op.³³⁶ ↵

Verder toont Figuur 9.17 dat westerse immigranten voor alle opleidingsniveaus een hogere gemiddelde nettobijdrage leveren dan niet-westerse immigranten. Daarnaast leveren de referentie-autochtonen voor vrijwel elk opleidingsniveau de hoogste nettobijdrage. De enige uitzondering vormen westerse immigranten met basisschool als hoogste behaalde opleiding.³³⁷

Figuur 9.17 laat verder zien dat het verschil in nettobijdrage tussen autochtonen en met name niet-westerse migranten erg groot is. Uit Tabel 9.4 (kolom 2 en 4) valt op te maken dat bij de hoogste opleidingen het verschil voor de eerste generatie oploopt tot ruim € 300.000. De verschillen voor de tweede generatie zijn over het algemeen kleiner, maximaal zo'n € 60.000.

³³⁴ Zie de Technische appendix voor de berekening van de verdeling over opleidingsniveaus van de tweede generatie bij een gegeven opleidingsniveau van de eerste generatie.

³³⁵ Zie de Begrippenlijst en de Technische appendix.

³³⁶ National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine. (2017), blz. 346, i.h.b. deeltabel *Benefits include defense, subsidies, rest-of-world payments, and interest payments*

³³⁷ Een mogelijke verklaring voor dit laatste verschijnsel is dat in Nederland door de leerplicht al langere tijd weinig mensen ten hoogste basisonderwijs genoten hebben. De Nederlanders die wel basisschool als hoogst behaalde opleiding hebben, hebben derhalve naar verwachting gemiddeld een lage verdien capaciteit, terwijl in Nederland werkzame EU-arbeidsmigranten met ten hoogste basisonderwijs een selectie vormen van mensen met bewezen verdien capaciteit en arbeidsproductiviteit.

Tabel 9.4 Nettobijdrage naar opleidingsniveau uitgesplitst naar migratieachtergrond (westers en niet-westers) en voor de referentie-autochtoon. Bron: eigen berekening op basis van CBS-microdata.

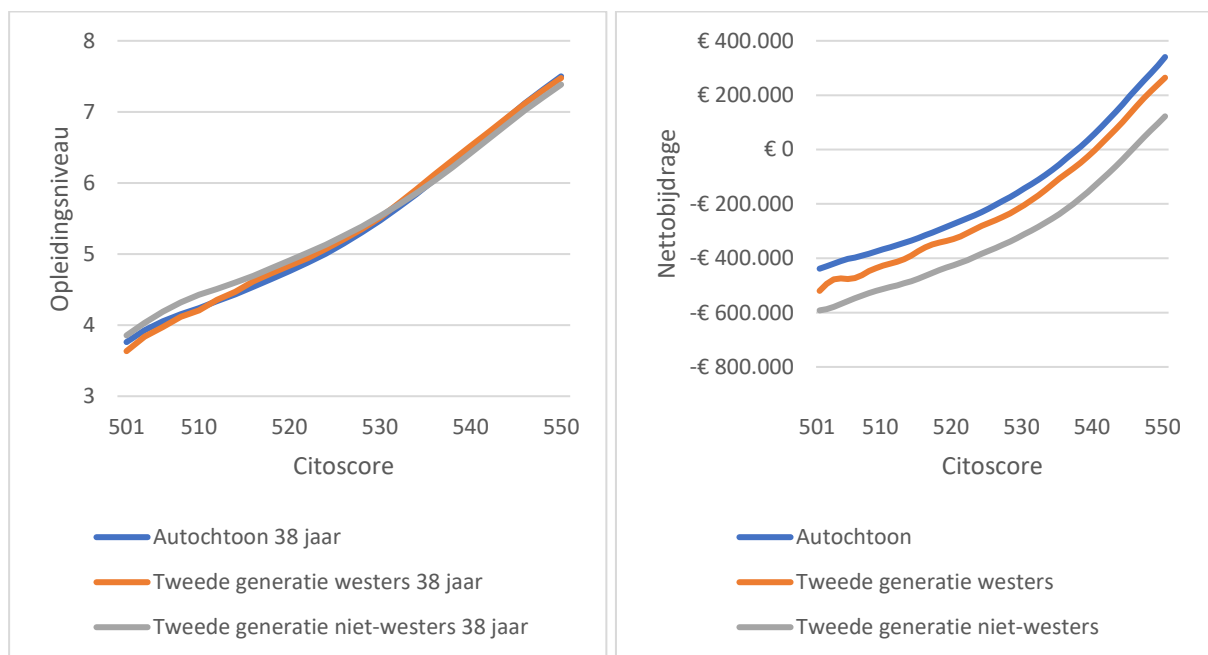
Opleidingsniveau ²	Referentie- autochtoon ¹⁴	Westers (kindertal=1,7) ⁴	Niet-westers (kindertal=1,7) ⁴	Westers (kindertal=1,4)	Niet-westers (kindertal=2,0)
Basisonderwijs					
Eerste generatie	-199	-156	-260	-156	-260
Tweede generatie ³	-37	-49	-85	-40	-100
Totaal	-236	-205	-345	-197	-360
Vmbo b/k, mbo1					
Eerste generatie	-104	-136	-217	-136	-217
Tweede generatie ³	-22	-38	-74	-31	-87
Totaal	-126	-174	-291	-167	-304
Vmbo g/t, havo-, vwo-onderbouw					
Eerste generatie	-81	-138	-209	-138	-209
Tweede generatie ³	-12	-32	-65	-26	-76
Totaal	-93	-170	-274	-164	-286
Mbo2, mbo3					
Eerste generatie	-29	-105	-180	-105	-180
Tweede generatie ³	-1	-25	-62	-21	-73
Totaal	-30	-130	-242	-126	-253
Mbo 4					
Eerste generatie	42	-78	-130	-78	-130
Tweede generatie ³	6	-20	-52	-16	-61
Totaal	48	-98	-182	-94	-191
Havo, vwo					
Eerste generatie	137	-36	-99	-36	-99
Tweede generatie ³	15	-11	-47	-9	-55
Totaal	152	-47	-146	-45	-154
Hbo-, wo-bachelor					
Eerste generatie	241	55	11	55	11
Tweede generatie ³	25	2	-36	2	-42
Totaal	266	57	-25	56	-32
Hbo-, wo-master, doctor					
Eerste generatie	484	232	158	232	158
Tweede generatie ³	31	13	-24	11	-28
Totaal	515	245	134	243	130

¹De referentie-autochtoon met opleiding S heeft kindertal en kosten en baten van de gemiddelde autochtoon met opleiding S, maar mobiliteitsgedrag (aan/afwezigheid in Nederland) en pensioencondities (pensioenopbouw, AOW en gebruik van de bijstand vanaf 65 jaar) van de gemiddelde immigrant. Bij pensioenopbouw is verdisconteerd dat het inkomen van de gemiddelde autochtoon hoger is dan van de gemiddelde immigrant. ²Het vetgedrukte opleidingsniveau betreft de 1^e generatie. Voor de 2^e generatie is het gemiddelde opleidingsniveau geschat o.b.v. de geobserveerde verdeling over opleidingsniveaus in de SOI 8-deling voor 1^e en 2^e generatie immigranten en observaties m.b.t. de samenhang tussen het opleidingsniveau van de 1^e en 2^e generatie op regioniveau in de 42-deling (minus Nederland). ³Dit betreft de kosten voor de 2e generatie, per 1e generatie immigrant, gewogen naar kindertal en remigratiekansen van de 1e generatie (2e generatie kinderen gaan tot 18e levensjaar met hun ouders mee in geval van eventuele remigratie). NB: Dit betreft dus níet de kosten voor één persoon van de 2e generatie. Het kindertal (1,7 voor autochtoon, 1,4 voor westers en 2,0 voor niet-westers) is afgeleid uit CBS-statline, *Geboorte; vruchtbaarheid, migratieachtergrond en generatie moeder*, opgehaald 8-8-2022 van: <https://open-data.cbs.nl/#/CBS/nl/dataset/83307NED/table?dl=6CA04> ⁴Een eerdere versie van de eerste vier kolommen van deze tabel verscheen in TPEdigitaal: Roodenburg, H., Kreffer, G., Van de Beek, J. H., en Hartog, J. (2022) Immigratie en verzorgingsstaat, *TPEdigitaal* 16(3), 1-11. Zie voor verdere details de Begrippenlijst en de Technische appendix.

Het grootste deel van het verschil met autochtonen zit in de nettobijdrage voor de eerste generatie. Een belangrijke verklaring hier is dat menselijk kapitaal als werkervaring en diploma's in de ogen van werkgevers in het gastland vaak veel minder waard zijn dan in het herkomstland, terwijl werkervaring en diploma's die immigranten in het gastland verwerven vaak wel gewaardeerd worden.³³⁸

9.9 Nettobijdrage naar citoscore en migratieachtergrond

In §9.4 werd de nettobijdrage per citopunt gepresenteerd voor de bevolking als geheel (zie Figuur 9.9). In Figuur 9.18 rechts is hetzelfde gedaan voor autochtonen en personen met een westerse en niet-westerse tweede generatie migratieachtergrond afzonderlijk. De profielen in Figuur 9.18 rechts zijn gemaakt door voor elk levensjaar de gegevens over het citorendement en het opleidingsrendement te combineren. Ter herinnering: het citorendement is de verdeling over de verschillende opleidingsniveaus voor een bepaalde citoscore en het opleidingsrendement de nettobijdrage voor een bepaald opleidingsniveau (zie §9.1 en de Technische appendix). Figuur 9.18 links laat zien dat de verschillen in citorendement leiden tot kleine groepsverschillen in het gemiddeld opleidingsniveau per citoscore. Alleen voor de (minder vaak voorkomende) lagere citoscores is het gemiddeld opleidingsniveau van tweede generatie niet-westerse migratieachtergrond beduidend hoger dan voor autochtonen. De grote verschillen in nettobijdrage tussen tweede generatie en autochtonen in Figuur 9.18 rechts ontstaan dus niet zozeer in het schoolstelsel, maar vooral op de arbeidsmarkt, een thematiek die in §9.12 verder wordt uitgediept.

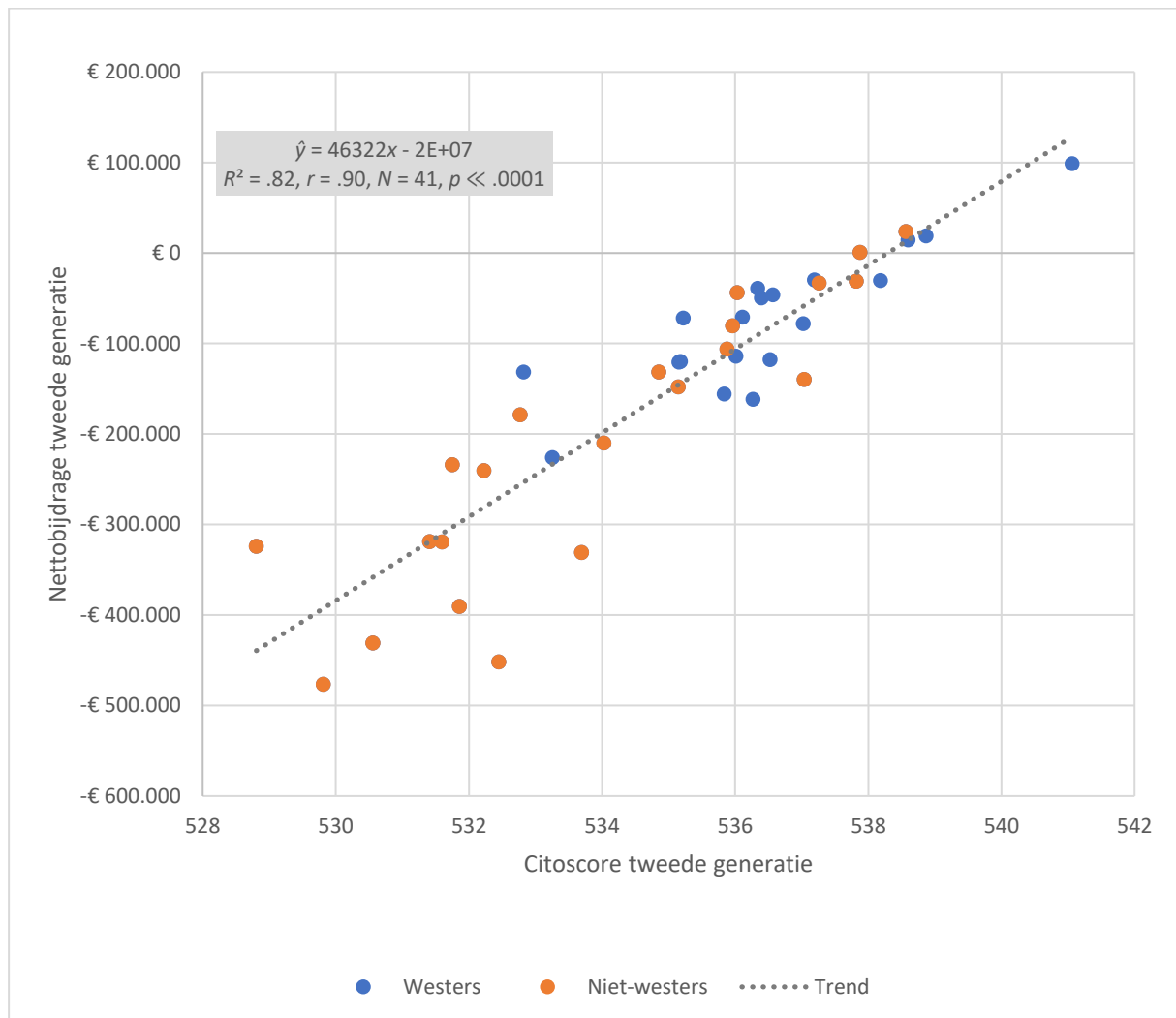

Figuur 9.18 Gemiddeld opleidingsniveau (gewogen volgens de SOI 8-deling van het CBS) naar citoscore (smoothed, synthetisch) voor autochtonen en personen met een tweede generatie westerse en niet-westerse migratieachtergrond, 38 jaar oud (links). Nettobijdrage over de levensloop naar citoscore voor autochtonen en personen met een tweede generatie westerse en niet-westerse migratieachtergrond (smoothed, synthetisch). De uitkomsten zijn geïjkt op de nettobijdrage naar citoscore van de gemiddelde Nederlandse ingezetene (d.w.z. totaal alle migratieachtergronden) (rechts). Zie de Technische appendix voor details. Bron: eigen berekening op basis van CBS-microdata.

³³⁸ Deze verklaring is ook bekend uit de economische literatuur, zie voor een bespreking hiervan Van de Beek, J. H. (2010) blz. 94

In Figuur 9.18 rechts is te zien dat voor autochtonen een verschil bestaat van bijna acht ton tussen de nettobijdrage van mensen met de hoogste en mensen met de laagste citoscore. Elke citopunt hoger levert een hogere nettobijdrage op, waarbij de toename groter is voor de hogere citoscores. De toename in nettobijdrage per citopunt hoger bedraagt voor autochtonen en tweede generatie westers € 21.000 en voor tweede generatie niet-westers € 16.000.³³⁹ Daarnaast valt in Figuur 9.18 rechts het grote verschil op tussen de verschillende herkomstgroepen. De nettobijdrage van de tweede generatie ligt veel lager dan die van autochtonen. Hierbij is het verschil tussen westers en autochtoon (gemiddeld circa € 60.000 lager) veel geringer dan het verschil tussen niet-westers en autochtoon (gemiddeld circa € 170.000 lager).³⁴⁰

Figuur 9.19 Gemiddelde nettobijdrage (zonder emigratie) naar gemiddelde citoscore, van personen met een tweede generatie migratieachtergrond, voor 41 herkomstregio's. De gestippelde lijn is een trendlijn (regressielijn). Bron: eigen berekening op basis van CBS-microdata.

³³⁹ Dit betreft het gewogen gemiddelde van de verschillen in nettobijdrage voor opeenvolgende citoscores. De toename is lager voor tweede generatie niet-westerse achtergrond, vanwege oververtegenwoordiging bij de lagere citoscores. Zie voor details de Technische appendix.

³⁴⁰ Dit is het ongewogen gemiddelde van de verschillen in nettobijdrage per citoscore tussen autochtonen enerzijds en tweede generatie westers en niet-westers anderzijds, dus feitelijk de gemiddelde afstand tussen de betreffende lijnen in Figuur 9.18 rechts. Zie voor details de Technische appendix.

Voor tweede generatie herkomstgroepen hangt een één punt hogere gemiddelde citoscore samen met € 46.000 extra nettobijdrage, waarvan € 18.000 à € 19.000 direct is terug te voeren op de citoscore zelf en de rest op verschillen in arbeidsmarktprestaties.³⁴¹ In Figuur 9.18 rechts maskeert het samennemen tot de grove categorieën westers en niet-westers enigszins de groepsverschillen. Met name binnen de categorie niet-westers zijn de verschillen in citoscores voor de tweede generatie groot met als laagste waarde 529 (Turkije) en hoogste waarde 539 (China).³⁴² Ook de nettobijdragen liggen binnen niet-westers ver uiteen. Daarnaast is in Figuur 9.18 rechts het effect van citoscore – door berekening per groep afzonderlijk – gescheiden van migratieachtergrond. In Figuur 9.19 is die scheiding er niet, maar is de gemiddelde nettobijdrage van tweede generatie groepen³⁴³ in de 42-deling (minus Nederland) afgezet tegen de gemiddelde citoscore van elke groep. De grijze regressielijn verklaart 82% van de variantie in nettobijdrage, wat veel is.³⁴⁴ Gemiddeld is elke punt hogere citoscore geassocieerd met een € 46.000 hogere voorspelde nettobijdrage. Hiervan is ongeveer 40% direct terug te voeren op de citoscore zelf en de rest op andere, kennelijk met migratieachtergrond samenhangende factoren, die naar later (§9.12) zal blijken vooral samen hangen met arbeidsmarktprestaties. Dit onderstreept langs een andere weg nog eens dat de citoscore en migratieachtergrond van migrantengroepen enorm bepalend zijn voor het effect van immigratie op de schatkist. ↵

9.10 Sterke samenhang in citoscores tussen opeenvolgende generaties

Verschillen in citoscore tussen herkomstgroepen bij de eerste generatie werken door in de volgende generaties. Er is een sterke samenhang tussen de gemiddelde citoscores van eerste en tweede generatie immigranten. In Figuur 9.20 is dit getoond voor de 42-deling (minus Nederland). Elke blauwe stip staat voor één regio. De gestippelde trendlijn (regressielijn) geeft de richting van het verband weer.

De doorgetrokken grijze lijn markeert de grens tussen vooruitgang of achteruitgang van de tweede generatie ten opzichte van de eerste generatie. Voor regio's die ongeveer op de grijze lijn vallen, geldt dat de eerste en tweede generatie het qua citoscores ongeveer even goed doen. Vier regio's liggen duidelijk onder de grijze lijn. Voor die regio's ligt de citoscore van de tweede generatie dus onder de citoscore van de eerste generatie. Het zijn echter allemaal groepen waarvan de eerste generatie een hogere citoscore had dan autochtonen (536). Bij groepen met heel hoge citoscore voor de eerste generatie kan er bij de tweede generatie een neerwaartse aanpassing richting het gemiddelde voor autochtonen zijn.

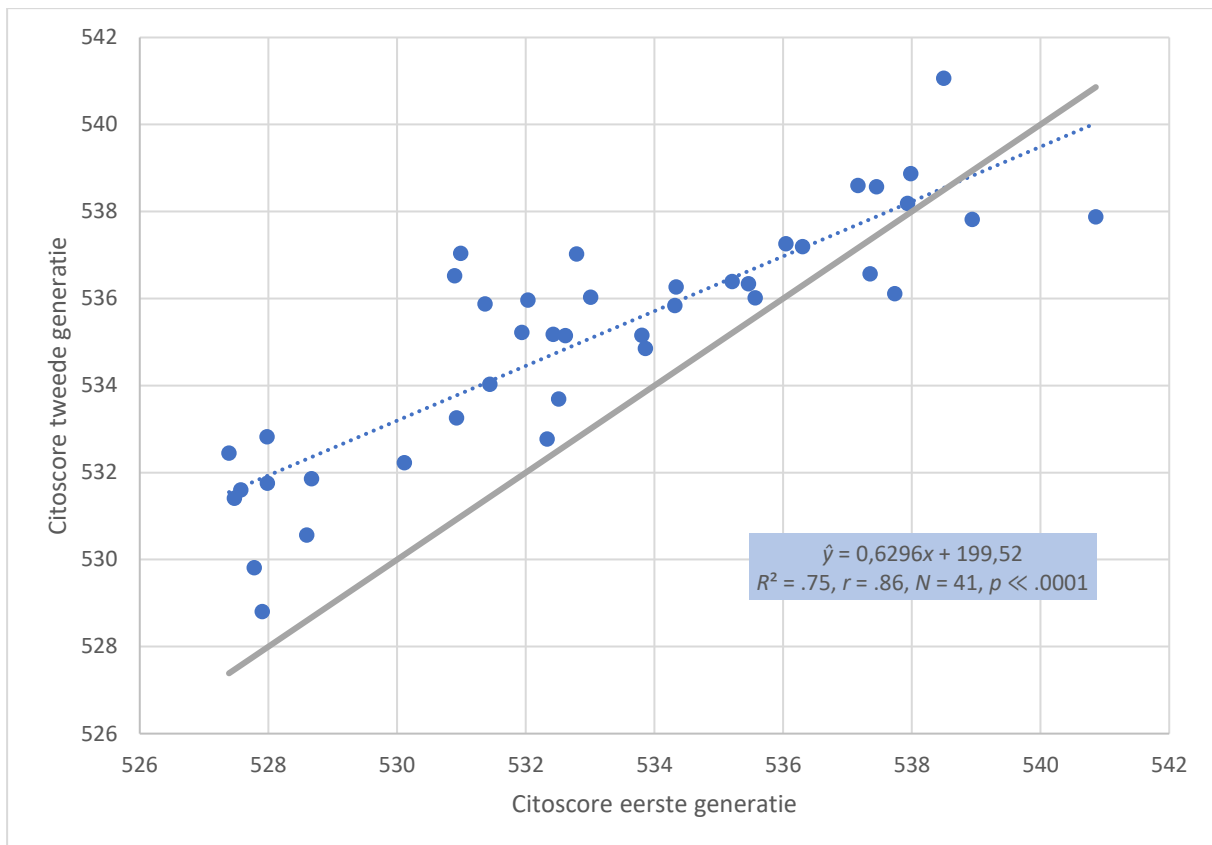
---

³⁴¹ Zie voor details de Technische appendix.

³⁴² Bij een standaarddeviatie van 9,9 gemeten over de hele bevolking is dat ongeveer één standaarddeviatie.

³⁴³ De nettobijdrage is bij de tweede generatie voor de eerste 48 leeftijdjaren gebaseerd op directe waarneming en voor de overige leeftijdjaren op een combinatie van waarneming (indien beschikbaar) en extrapolatie. De regressie van de som van de nettobijdragen over de eerste 48 leeftijdjaren op de citoscore heeft een verklaarde variantie van 79%. Bij de extrapolatie naar de overige leeftijdjaren is (onder andere) gebruik gemaakt van de gevonden correlatie tussen citoscore en nettobijdrage over de eerste 48 leeftijdjaren. Zie voor details de Technische appendix.

³⁴⁴ NB: Er is een sterke samenhang tussen citoscore en nettobijdrage, zowel voor autochtonen als de tweede generatie. Dit is sowieso het geval voor de eerste helft van het leven (tot 48 jaar, zie de Technische appendix) waarvoor ruwe data beschikbaar is voor de tweede generatie. De nettobijdrage voor de tweede helft van het leven is echter geschat op basis van de data over de eerste helft van het leven. Toegepast zijn vier alternatieve methoden, waarover is gemiddeld om tot het uiteindelijke integratiepercentage te komen. Twee methoden zijn geijkt op de citoscore, twee methoden niet. Alle methoden leveren een integratiemaat die zeer sterk samenhangt met de citoscore. De hier gevonden samenhang is dus géén artefact van de gebruikte methode voor het bepalen van het integratiepercentage voor de tweede generatie.

Figuur 9.20 Samenhang gemiddelde citoscores (2006-2018) van personen met een eerste en personen met een tweede generatie migratieachtergrond, uitgesplitst naar 41 herkomstregio's. De gestippelde lijn is een trendlijn (regressielijn), de doorgetrokken grijze lijn geeft aan voor welke groepen de tweede generatie gemiddeld hoger scoort (boven de grijze lijn) of lager scoort (onder de grijze lijn) dan de eerste generatie. Bron: eigen berekening op basis van CBS-microdata.

Voor alle andere groepen is de citoscore van de tweede generatie hoger dan de citoscore van de eerste generatie (de stippen liggen boven de grijze lijn). De gemiddelde citoscore van de tweede generatie ligt met 532,6 dan ook iets hoger dan de gemiddelde citoscore voor de eerste generatie, die 531,9 bedraagt.³⁴⁵ Het verschil tussen de eerste en de tweede generatie is echter niet voor alle groepen gelijk. Kijken we naar de gestippelde trendlijn (regressielijn) in Figuur 9.20 dan zien we dat de voorspelde toename voor groepen met een gemiddelde citoscore van 528 vier punten bedraagt (de voorspelde waarde is 532). Voor groepen met een gemiddelde citoscore van 538 is de toename echter 0 (de voorspelde waarde is ook 538). Met andere woorden: naarmate de citoscore voor de eerste generatie lager is, is de 'inhaalslag' bij de tweede generatie groter.

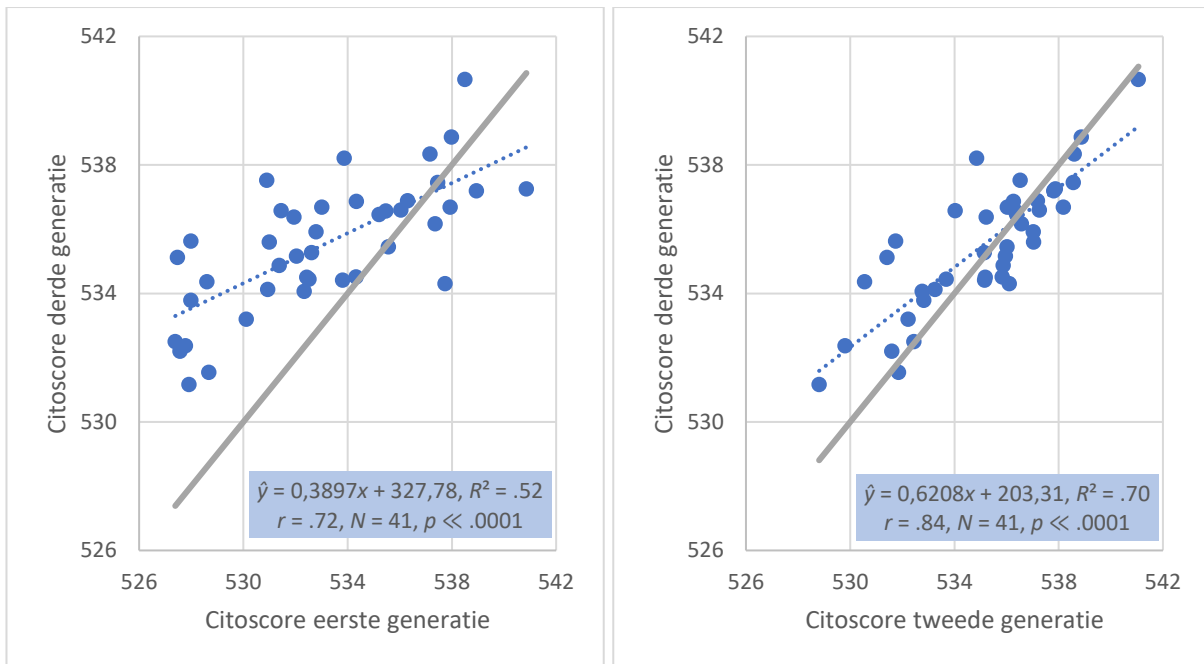
Om te onderzoeken in welke mate onderwijsachterstanden over de generaties heen verminderen, is het ook nuttig om te kijken naar de derde generatie. Als derde generatie geldt een persoon met een Nederlandse achtergrond die tenminste één ouder heeft met een tweede generatie migratieachtergrond.³⁴⁶ Ook de gemiddelde citoscores van de tweede en de derde generatie hangen voor de 42-

³⁴⁵ Preciezer: eerste generatie: $M = 531,9, SD = 10,9, N = 43.950$, tweede generatie: $M = 532,6, SD = 10,6, N = 334.199$.

³⁴⁶ Zie voor meer details de Technische appendix.

deling sterk samen (Figuur 9.21 rechts). Een minder sterke, maar nog steeds aanzienlijke samenhang geldt voor de citoscores van de eerste en derde generatie (Figuur 9.21 links).

Ook in deze grafieken markeert de doorgetrokken grijze lijn weer de grens tussen vooruitgang of achteruitgang tussen opeenvolgende generaties. Duidelijk is dat er bij de lagere citoscores (tot ongeveer het Nederlandse gemiddelde van 535) bijna altijd sprake is van een stijging ten opzichte van de voorgaande generatie (zie horizontale as in de figuur). Bij de hogere citoscores is er vaker sprake van een daling ten opzichte van de voorgaande generatie. Er lijkt derhalve op groepsniveau bij opeenvolgende generaties een neiging naar het Nederlands gemiddelde te zijn.

Figuur 9.21 Samenhang van de gemiddelde citoscores (2006-2018) van de eerste (links) en tweede (rechts) generatie met de gemiddelde citoscores van de derde generatie, voor 41 herkomstregio's. De gestippelde lijnen zijn trendlijnen (regressielijnen). De doorgetrokken grijze lijn geeft aan voor welke groepen de derde generatie gemiddeld hoger scoort (boven de grijze lijn) of lager scoort (onder de grijze lijn) dan de eerste generatie (links) respectievelijk tweede generatie (rechts). Bron: eigen berekening op basis van CBS-microdata.

Citoscores van opeenvolgende generaties hangen sterk samen. Gemiddeld genomen is er met elke generatie vooruitgang en worden de verschillen met autochtonen kleiner. Echter, bij heel lage citoscore blijken achterstanden soms hardnekkig te zijn: bij de vijf eerste generatie groepen met de laagste citoscore is zelfs bij de derde generatie gemiddeld minder dan de helft van de achterstand 'ingelopen'. De samenhang tussen eerste en tweede generatie mag geen grote verwondering wekken; het gaat immers in beide gevallen om kinderen van eerste generatie immigranten, met als belangrijkste verschil of de kinderen wel of niet in Nederland geboren zijn. De samenhang in citoscores tussen de eerste en derde generatie is echter veelbetekenend: het laat zien dat de voorsprong of achterstand waarmee de eerste generatie de Nederlandse samenleving betreedt, voor een aanzienlijk deel wordt doorgegeven via de tweede naar de derde generatie. De mate van (zelf)selectie op opleidingsniveau van de immigrant – en impliciet daarmee ook op de citoscore van de nakomelingen – is dus op groepsniveau langdurig van invloed op de onderwijs- en arbeidsmarktprestaties en daarmee op de integratie in het algemeen. Dat is een zeer relevant gegeven met het oog op het toelatingsbeleid.

Een waarschuwing is hier echter wel op zijn plaats. Alle citodata zijn afkomstig uit de periode 2006-2018 en de cito-eindtoets is dus min of meer gelijktijdig afgenomen bij kinderen van alle generaties. De huidige derde generatie in deze data wordt dus niet gevormd door de kleinkinderen van de huidige eerste generatie – het zijn immers tijdgenoten – maar door de kleinkinderen van eerste generatie immigranten die decennia terug naar Nederland zijn gemigreerd. Dat kan leiden tot schijnbare veranderingen over de generaties. Voor bepaalde groepen bestaat de huidige derde generatie bijvoorbeeld mogelijk voor een aanzienlijk deel uit de kleinkinderen van immigranten uit een periode toen immigratie nog vooral elitemigratie was. In dat geval schetsen bovenstaande grafieken wellicht een te rooskleurig beeld. Naarmate er meer data beschikbaar komen zal er meer duidelijkheid komen over de ontwikkeling over de generaties. ↵

Figuur 9.22 Schematische weergave van de samenhang in citoscores tussen de generaties.

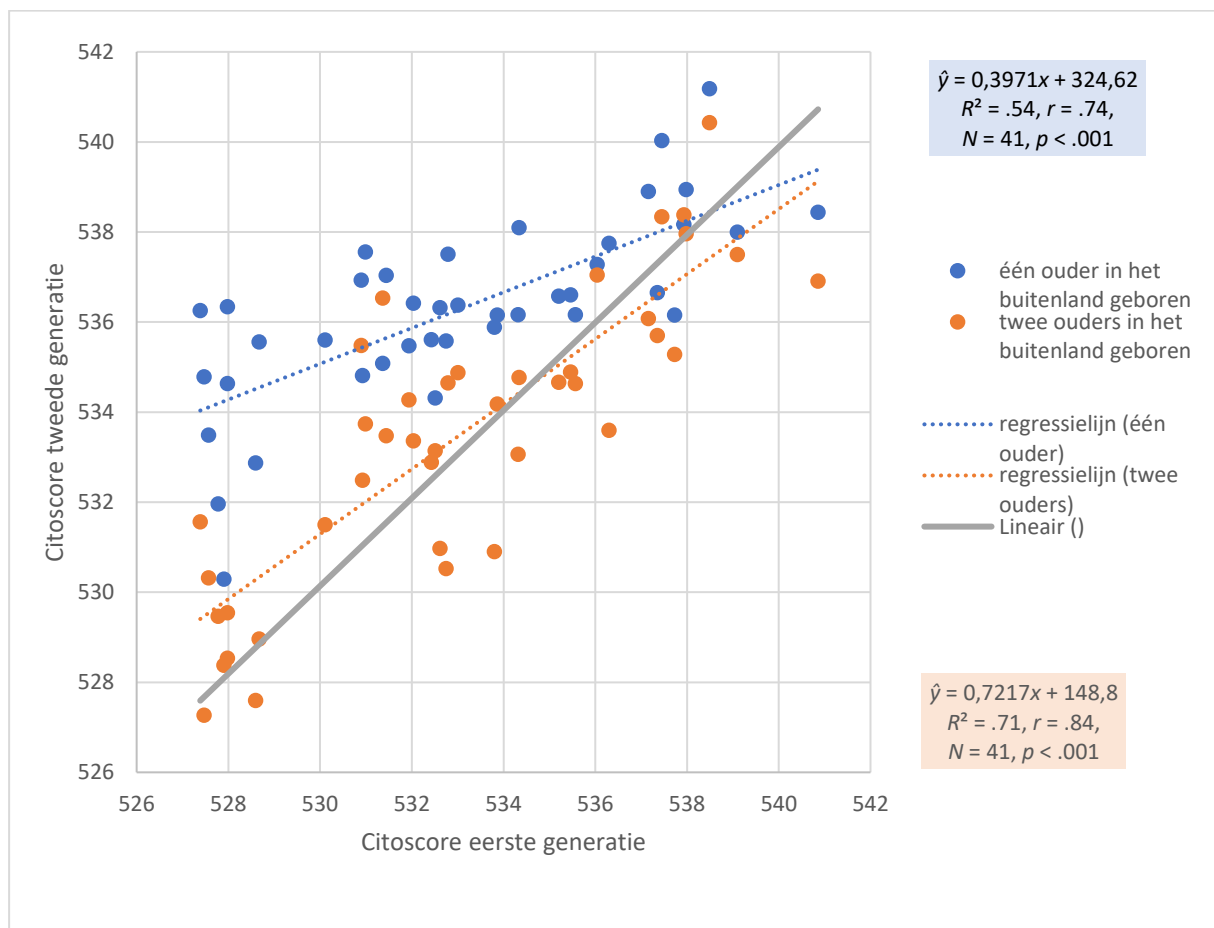
De samenhang tussen de citoscores van opeenvolgende generaties is schematisch weergegeven in Figuur 9.22. De plustekens symboliseren dat er een positieve samenhang is tussen de generaties: lage citoscores voor de eerste generatie leiden gemiddeld genomen tot lage citoscores voor de tweede en derde generatie en ook hoge citoscores worden op vergelijkbare wijze ‘doorgegeven’. Daarnaast neigen de citoscores met elke volgende generatie meer naar het gemiddelde voor autochtonen: bovengemiddelde citoscores worden vaak lager en ondergemiddelde citoscores worden doorgaans hoger bij de volgende generatie. Daarnaast is de citoscore bij personen met een tweede generatie migratieachtergrond hoger als één van de ouders in Nederland geboren is. Op vergelijkbare wijze is de citoscore van personen met een derde generatie achtergrond hoger als één van de ouders een Nederlandse achtergrond heeft. Beide effecten worden in de volgende paragraaf besproken.

9.11 Kinderen uit gemengde relatie hebben doorgaans een hogere citoscore

Bestaat het ouderpaar van een kind van de tweede generatie uit twee in het buitenland geboren ouders dan is gemiddeld genomen de citoscore lager dan wanneer één ouder in Nederland is geboren. Dit is geïllustreerd in Figuur 9.23 waar voor 41 herkomstregio's de citoscore is gegeven voor kinderen met één respectievelijk twee in het buitenland geboren ouders.

Voor elke regio staan er twee stippen in de figuur, een oranje stip voor kinderen met twee in het buitenland geboren ouders en een blauwe stip voor kinderen met één in het buitenland geboren ouder en één in Nederland geboren ouder. Voor vrijwel alle regio's is de citoscore van kinderen met één in Nederland geboren ouder beduidend hoger. De gestippelde blauwe trendlijn door de blauwe puntenwolk (één in Nederland geboren ouder) ligt dan ook beduidend hoger dan de gestippelde oranje trendlijn door de oranje puntenwolk (twee in het buitenland geboren ouders).

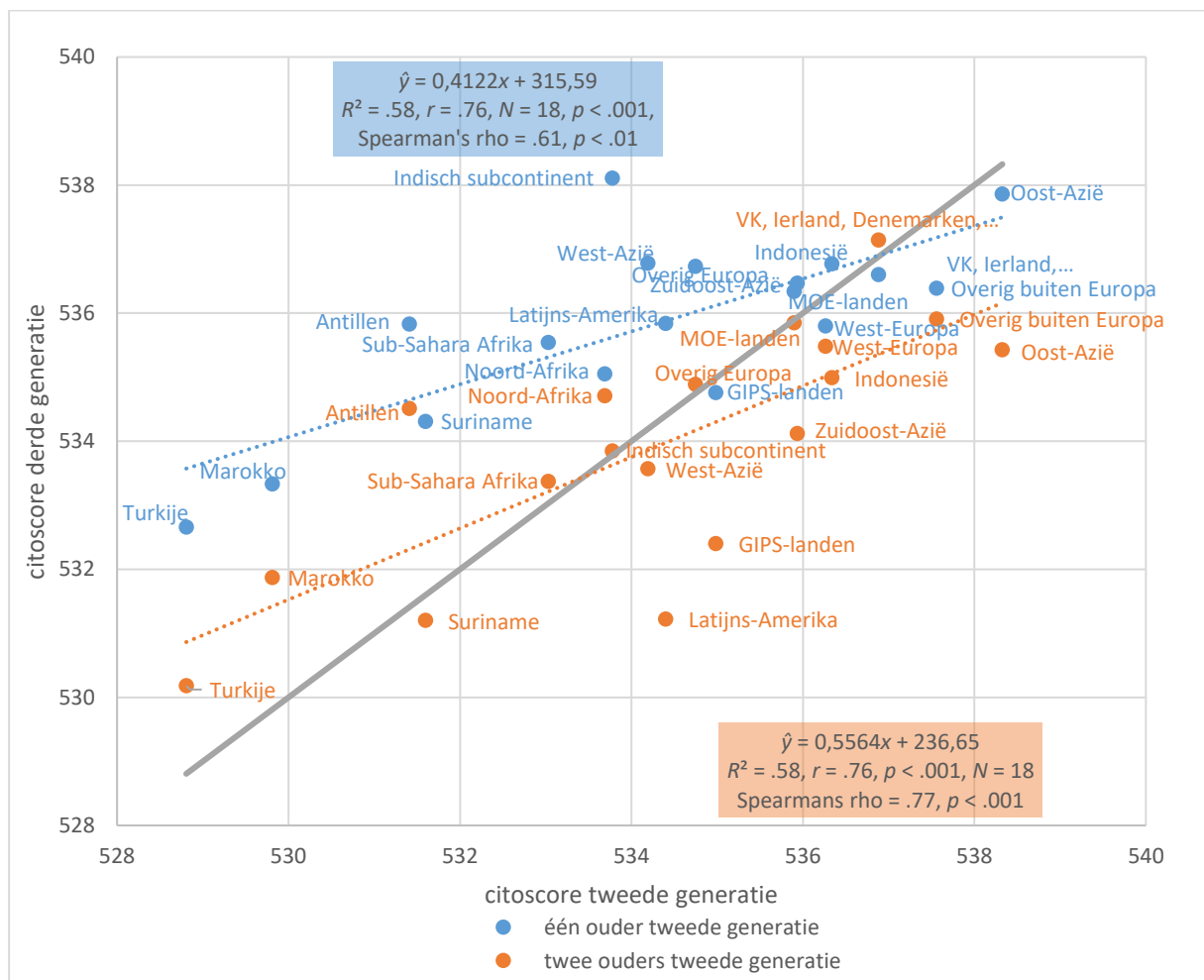
De doorgetrokken grijze lijn markeert vooruitgang of achteruitgang qua citoscore ten opzichte van de eerste generatie. Als een stip (ongeveer) op de doorgetrokken grijze lijn terecht komt, betekent dit dat deze groep het qua citoscore gemiddeld ongeveer even goed doet als de eerste generatie. Komen stippen onder deze grijze lijn terecht, dan is het groeps-gemiddelde lager dan van de eerste generatie. Er is dan dus sprake van een relatieve achteruitgang. Voor drie groepen hebben de kinderen met één Nederlandse ouder gemiddeld een lagere citoscore dan de eerste generatie (de drie blauwe stippen die onder de grijze lijn liggen), maar dat zijn alle drie groepen waarvan de gemiddelde citoscore hoger is dan voor autochtonen (536). Van de groepen met twee in het buitenland geboren ouders heeft ruim één op drie (15 uit totaal 41 groepen) een lagere citoscore dan de eerste generatie (de oranje stippen onder de grijze lijn).

Figuur 9.23 Citoscores voor personen met een tweede generatie migratieachtergrond, uitgesplitst naar migratie-achtergrond en het aantal in het buitenland geboren ouders, voor 41 herkomstregio's. De gestippelde lijnen zijn trendlijnen (regressielijnen). De doorgetrokken grijze lijn geeft aan voor welke groepen de tweede generatie gemiddeld hoger scoort (boven de grijze lijn) of lager scoort (onder de grijze lijn) dan de eerste generatie. Bron: eigen berekening op basis van CBS-microdata.

Het positieve effect van een gemengd ouderpaar is het sterkst voor herkomstregio's met een lage citoscore bij de eerste generatie. De grootte van het effect is af te lezen aan de afstand tussen de gestippelde blauwe en oranje trendlijn. Bij een groep met een gemiddelde citoscore van 528 voor de eerste generatie is de voorspelde toename van de gemiddelde citoscore twee punten voor kinderen met twee in het buitenland geboren ouders (van 528 naar 530) en zes punten voor kinderen met één in het buitenland geboren ouder (van 528 naar 534). Het verschil tussen één of twee in het buitenland geboren ouders bedraagt hier dus vier punten, in het nadeel van de laatste groep.

Bij een groep met een gemiddelde citoscore van 540 voor de eerste generatie is de voorspelde afname van de gemiddelde citoscore twee punten voor kinderen met twee in het buitenland geboren ouders (van 540 naar 538) en één punt voor kinderen met één in het buitenland geboren ouder (van 540 naar 539). Het verschil tussen één of twee in het buitenland bedraagt hier dus maar één punt en bovendien zijn de voorspelde scores voor de tweede generatie lager dan voor de eerste generatie. Kennelijk zijn er voor het kind voordelen verbonden aan het hebben van één in Nederland geboren ouder, die minder van belang zijn naarmate de gemiddelde citoscore van de herkomstgroep minder verschilt van de gemiddelde citoscore van autochtonen.

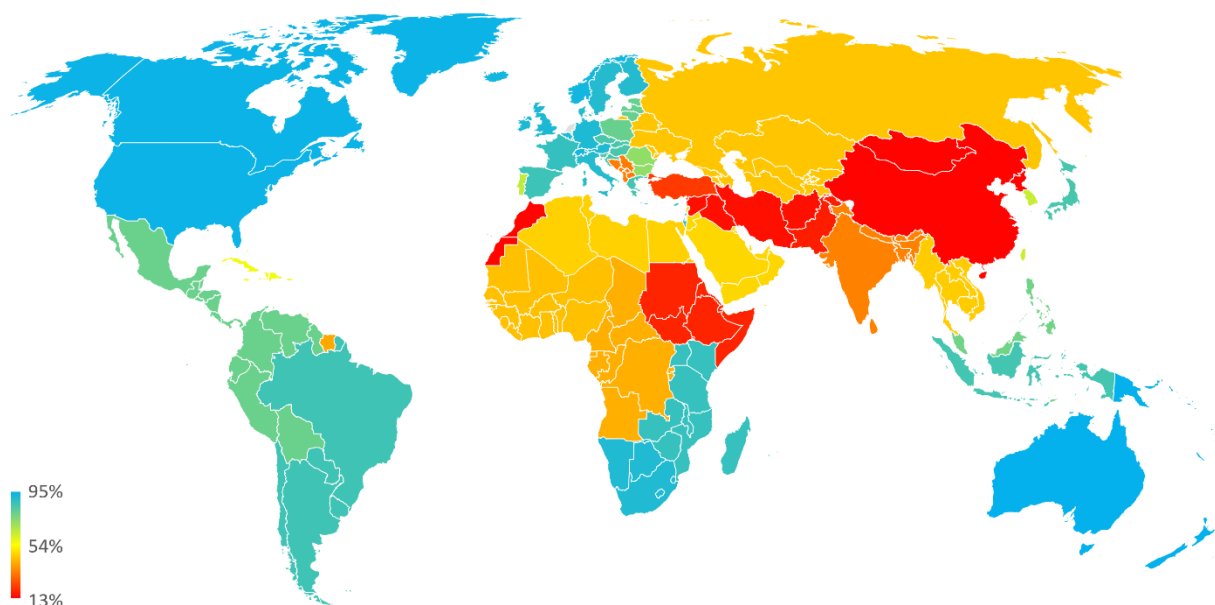

Figuur 9.24 Samenhang van citoscores van personen met een tweede generatie migratieachtergrond en personen met een derde generatie migratieachtergrond, met één dan wel twee ouders met een tweede generatie migratieachtergrond, naar herkomst (18 regio's). De gestippelde lijnen zijn trendlijnen (regressielijnen). De doorgetrokken grijze lijn geeft aan voor welke groepen de derde generatie gemiddeld hoger scoort (boven de grijze lijn) of lager scoort (onder de grijze lijn) dan de tweede generatie. Bron: eigen berekening op basis van CBS-microdata.

Voor de derde generatie geldt iets dergelijks als voor de tweede generatie. Dit is geïllustreerd in Figuur 9.24. Er is een groot verschil tussen derde generatie kinderen waarvan beide ouders tot de tweede generatie behoren (oranje stippen) en kinderen waarvan één ouder tot de tweede generatie behoort en één ouder een Nederlandse achtergrond heeft (blauwe stippen). Te zien is dat voor de meeste groepen geldt dat de kinderen die één ouder van de tweede generatie hebben een hogere gemiddelde citoscore hebben dan kinderen waarvan beide ouders tot de tweede generatie behoren.

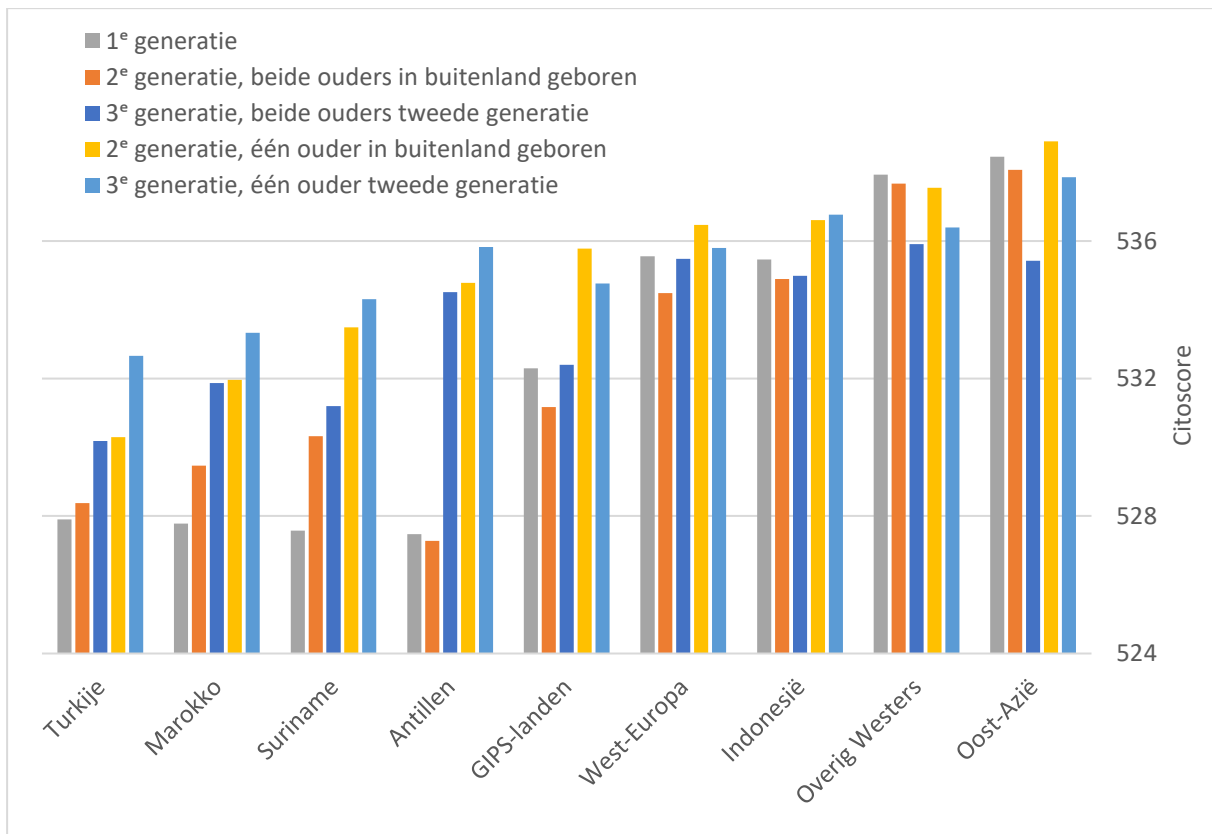
Bij de derde generatie liggen relatief veel groepen onder de doorgetrokken grijze lijn. Die groepen hebben dus geen vooruitgang geboekt ten opzichte van de tweede generatie. Een groot deel van die groepen heeft echter een citoscore die boven het gemiddelde van autochtonen ligt (536). Van een achterstand is dus geen sprake. Van de zeven groepen onder de grijze lijn met een citoscore lager dan 536 behoren er zes tot de categorie 'twee ouders tweede generatie'.

Voorgaande observaties impliceren dat het gemiddeld aandeel gemengde ouderparen binnen een herkomstgroep van invloed is op het schoolsucces van tweede en derde generatie kinderen. Figuur 9.25 laat zien dat ook op dit punt er grote verschillen zijn tussen herkomstgroepen. Voor alle westerse landen en voor Latijns-Amerika en Oost- en Zuidelijk Afrika is het aandeel gemengde relaties erg hoog. Turkije, Marokko en de belangrijkste asielherkomstgebieden in de Hoorn van Afrika, West-Azië en voormalig Joegoslavië, maar ook Pakistan, India en China kennen juist een laag aandeel gemengde relaties. De overige regio's – zoals Suriname, Aruba en de rest van de Caraïben, de voormalige Sovjet-unie, Indochina, het Arabisch schiereiland en de nog niet genoemde delen van Afrika – nemen een middenpositie in met percentages rond 50%.

Figuur 9.25 Aandeel kinderen met een tweede generatie migratieachtergrond met één in het buitenland geboren ouder, uitgesplitst naar herkomstregio, onder deelnemers aan de cito-eindtoets 2006-2018. Bron: eigen berekening op basis van CBS-microdata.

Figuur 9.26 Gemiddelde citoscores voor enkele regio's, uitgesplitst naar generatie. Voor de 2e generatie uitgesplitst naar het aantal in het buitenland geboren ouders. Voor de 3^e generatie uitgesplitst naar het aantal ouders van de 2^e generatie. Bron: eigen berekening op basis van CBS-microdata.

In Figuur 9.26 is het verloop over de generaties geïllustreerd voor een aantal groepen met een enigszins omvangrijke derde generatie. Aan deze figuur vallen een aantal zaken op. Allereerst is bij alle herkomstgroepen in deze figuur de citoscore van de groep '3e generatie, beide ouders tweede generatie' lager dan de citoscore van de groep '2e generatie, één ouder in buitenland geboren'. Ook voor de tweede generatie geldt dat voor een aantal herkomstgroepen kinderen met twee in het buitenland geboren ouders gemiddeld genomen lagere scores hebben dan de eerste generatie. Het gaat dus niet automatisch per generatie beter en de scores hangen deels af van het aandeel gemengde relaties.

Verder valt op dat voor de vier grote niet-westerse herkomstgroepen – Turkije, Marokko, Suriname en Aruba en de (voormalige) Antillen – grote verschillen bestaan in de (schijnbare³⁴⁷) ontwikkeling over de generaties. Deze groepen hebben voor de eerste generatie allen lage gemiddelde citoscores (< 528). Indien een citoscore van 536 – het gemiddelde voor autochtonen – als maatstaf genomen wordt en uitsluitend gekeken wordt naar de derde generatie, dan kan alleen van de derde generatie Antilianen met één ouder met Nederlandse achtergrond gezegd worden dat ze volledig geïntegreerd zijn.³⁴⁸ Althans, wat basisschoolprestaties betreft, maar die zijn zeer bepalend voor het uiteindelijke scholingsniveau en de nettobijdrage. Voor de derde generatie met één Nederlandse ouder zijn de citoscores voor Antilianen hoger dan voor de GIPS-landen (Griekenland, Italië, Portugal en Spanje) en vergelijkbaar voor de regio West-Europa.

³⁴⁷ Zie de volgende voetnoot.

³⁴⁸ Op mogelijke cohorteffecten na, zie de waarschuwing aan het eind van §9.10.

Figuur 9.26 laat verder zien dat bij de tweede generatie het verschil tussen de groep met één in het buitenland geboren ouder en de groep met twee in het buitenland geboren ouders het kleinst is voor herkomst Turkije en het grootst voor herkomst Aruba en de (voormalige) Antillen. Bij Antilianen is het positieve effect van één in Nederland geboren ouder veruit het grootst.

Kinderen van een ‘gemengd ouderpaar’ hebben doorgaans een hogere citoscore. Dat positieve effect treedt vooral op bij groepen met een lage gemiddelde citoscore. Met gemengd ouderpaar wordt hier bedoeld dat een kind van de tweede generatie één in Nederland geboren ouder heeft en dat een kind van de derde generatie één ouder met een Nederlandse achtergrond heeft. Tweede generatie kinderen met één in Nederland geboren ouder hebben gemiddeld een hogere citoscore dan tweede generatie kinderen met twee in het buitenland geboren ouders. Op vergelijkbare wijze hebben derde generatie kinderen met één ouder met een Nederlandse achtergrond gemiddeld een hogere citoscore dan derde generatie kinderen met een twee ouders met een tweede generatie migratieachtergrond. Dit geldt vooral voor groepen waarvan de eerste generatie een lage gemiddelde citoscore heeft: bij hoge citoscores leidt een gemengde relatie niet zelden tot lagere citoscores bij het nageslacht. ↵

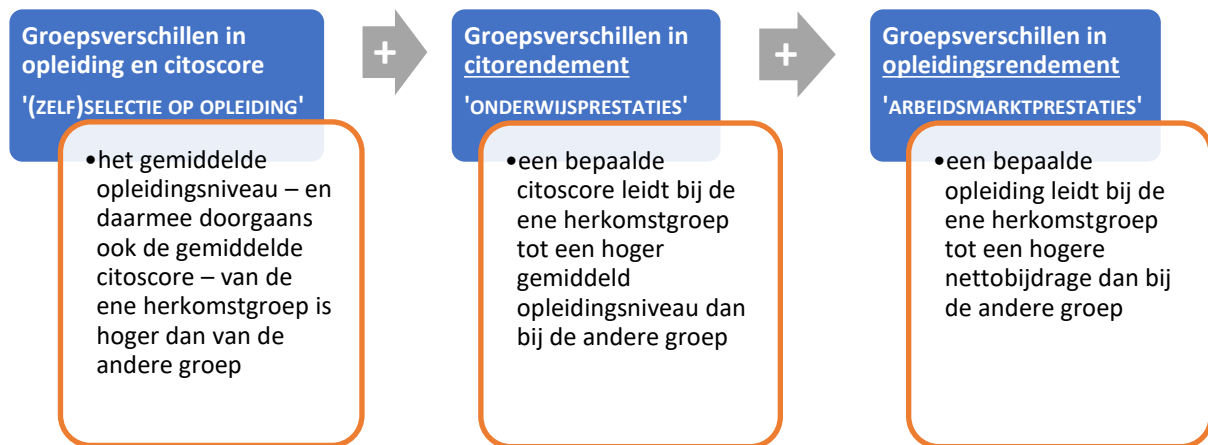
Het aandeel gemengde relaties binnen een groep is derhalve mede bepalend voor het school- en arbeidsmarktsucces van de tweede en derde generatie. Er zijn zeer grote verschillen naar migratieachtergrond als het gaat om het aandeel gemengde huwelijken. Sociaal-culturele en sociaaleconomische integratie gaan wat dat betreft hand in hand. Immigranten uit de meeste westerse landen, Latijns-Amerika, Oost-Afrika en Zuidelijk Afrika gaan bijvoorbeeld overwegend gemengde relaties aan. Onder immigranten uit China, India, het Midden-Oosten en de rest van Afrika zijn gemengde relaties juist relatief schaars. Voor immigranten uit China maakt dat kennelijk geen verschil, omdat de eerste generatie al een hoge citoscore heeft. Bij immigranten uit Oost-Afrika is de gemiddelde citoscore voor de eerste generatie juist laag (531), maar valt het hoge aandeel gemengde huwelijken samen met een zes punten hogere citoscore bij de tweede generatie (537, één punt hoger dan autochtonen). Er zijn ook landen waarvoor lage citoscores voor de eerste generatie samenvallen met een geringe geneigdheid tot het aangaan van gemengde relaties. Voorbeelden zijn Turkije, Marokko en Pakistan. Voorgaande resultaten suggereren dat voor dergelijke landen de achterstand relatief hardnekkig zal zijn, al is voortgezet onderzoek nodig, om die ontwikkeling goed te volgen. ↵

9.12 Niet onderwijs maar toelating en arbeidsmarkt grootste bron groepsverschillen

De grote verschillen in nettobijdrage naar migratieachtergrond, opleiding en citoscores die in de vorige paragrafen werden geconstateerd kunnen in beginsel worden herleid tot drie ‘potentiële bronnen van verschil in nettobijdrage’, welke zijn weergegeven in Figuur 9.27. De eerste potentiële bron van verschil in nettobijdrage is **(ZELF)SELECTIE OP OPLEIDINGSNIVEAU** bij toelating tot Nederland. De tweede potentiële bron van verschil in nettobijdrage zijn verschillen in **ONDERWIJSPRESTATIES**. De derde potentiële bron van verschil in nettobijdrage zijn verschillen in **ARBEIDSMARKTPRESTATIES**. De plustekens in het schema symboliseren dat de groepsverschillen in nettobijdrage de resultante zijn van de verschillen uit deze drie potentiële bronnen.

In deze paragraaf wordt onderzocht in welke mate elke potentiële bron bijdraagt aan de verschillen in nettobijdrage met autochtonen. Daarbij wordt steeds uitgegaan van de situatie met remigratie en wordt rekening gehouden met het kindertal. De berekeningen steunen op de nettobijdrage naar opleidingsniveau en migratieachtergrond uit Tabel 9.4. Voor details van de berekening wordt steeds verwezen naar de Technische appendix.

We beginnen de bespreking in het midden van het schema bij de **ONDERWIJSPRESTATIES**. Hiermee wordt in deze context bedoeld op de resultaten in voortgezet onderwijs en mbo, hbo en wo. Kernbegrip hier is het in §9.1 geïntroduceerde begrip citorendement. Met citorendement wordt het gemiddelde opleidingsniveau bedoeld voor een bepaalde citoscore: hoe hoger het gemiddelde opleidingsniveau, hoe groter het citorendement voor die citoscore.

Figuur 9.27 Schematische weergave van de oorzaken van groepsverschillen in nettobijdrage.

Bij het citorendement gaat het om de mate waarin migratieachtergrond en het onderwijssysteem vanaf het voortgezet onderwijs een rol spelen bij de ‘omzetting’ van citoscores naar opleidingsniveau. De citoscore wordt binnen deze stap dus als een gegeven gezien. Men zou kunnen argumenteren dat verschillen in citoscore zélf ook een product zijn van het onderwijssysteem en dat de migratieachtergrond daarbij effect heeft op de citoscore. Recent onderzoek van het CPB³⁴⁹ naar verschillen in cognitieve vaardigheden (taal en rekenen) en niet-cognitieve vaardigheden (gedrag en werkhouding) toont echter aan dat dit slechts zeer beperkt het geval is. Bij dit onderzoek is gecorrigeerd voor geslacht, huishoudinkomen en opleidingsniveau van de ouders en stedelijkheid van de woonplaats. Leerlingen met een westerse migratieachtergrond presteren – na deze correcties – “maar zeer beperkt anders dan leerlingen zonder migratieachtergrond”³⁵⁰. Voor leerlingen met een niet-westerse migratieachtergrond is er aan het begin van de basisschool een achterstand voor zowel cognitieve als niet-cognitieve vaardigheden. Deze kinderen lopen die achterstand gedurende de basisschool echter nagenoeg in.³⁵¹ Aan het eind van de basisschool – op het moment dat de citoscore wordt bepaald – presteren de kinderen iets beter op rekenen³⁵² en werkhouding en iets minder op gebied van taal en gedrag. Bij tweede generatie niet-westerse jongens en meisjes zijn er dus op het moment dat de citoscore wordt afgenomen, vrijwel geen verschillen meer met autochtone jongens en meisjes afkomstig uit gezinnen die qua woonomgeving en inkomen en opleidingsniveau van de ouders vergelijkbaar zijn. Er zijn op het moment van de citotoets echter nog wel aanzienlijke verschillen³⁵³ in citoscore naar het inkomen en

³⁴⁹ Zumbuehl, M. & Dillingh, R. (2019)

³⁵⁰ Zumbuehl, M. & Dillingh, R. (2019), blz. 10-11

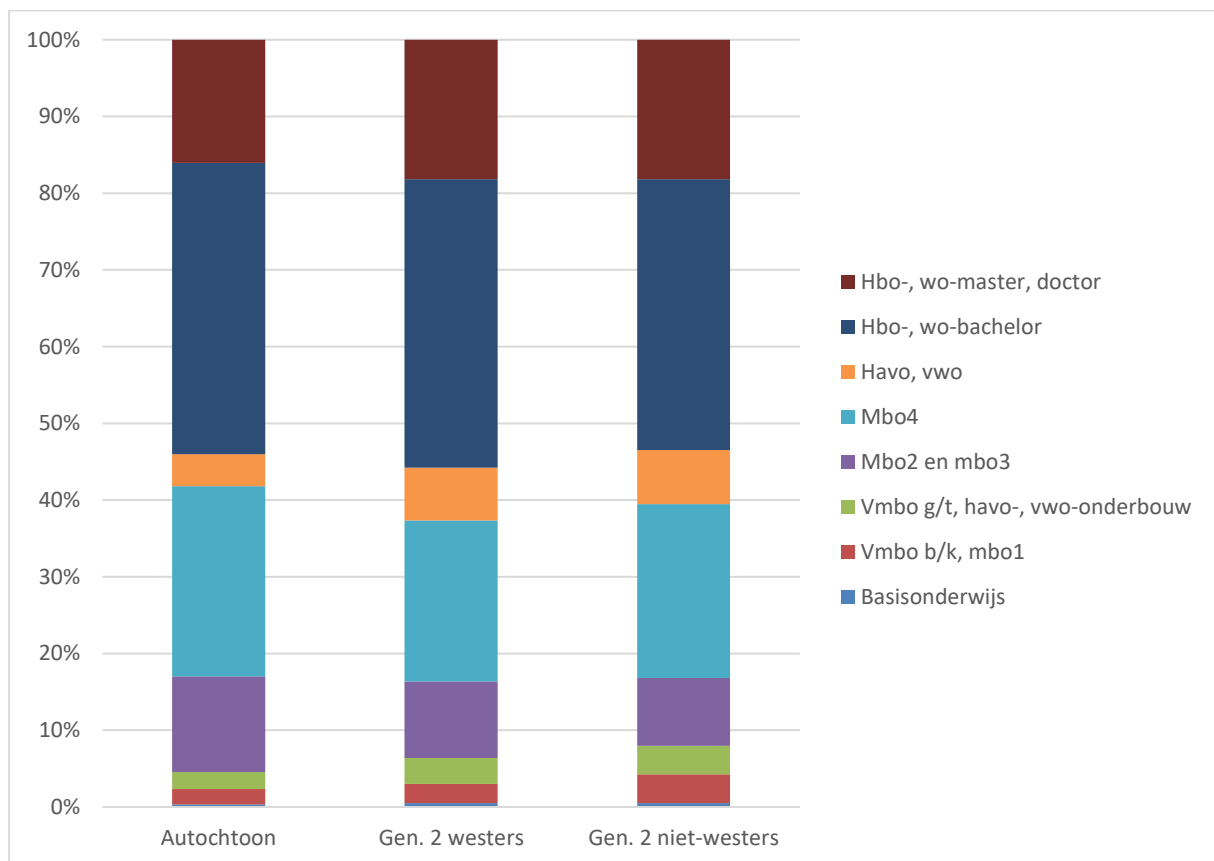
³⁵¹ Zumbuehl, M. & Dillingh, R. (2019), blz. 10-12

³⁵² Het verschil voor rekenen zit in het 95% betrouwbaarheidsinterval.

³⁵³ Met correctie op de overige variabelen.

vooral het opleidingsniveau van de ouders.³⁵⁴ Dit is in lijn met de in §9.5 gepresenteerde verbanden tussen citoscore en opleidingsniveau.

Voor wat betreft het citoren toont Figuur 9.28 dat de schoolprestaties in geringe mate debet zijn aan het aanzienlijke verschil met autochtonen. Bij de tweede generatie is de invloed van zaken als leer- en taalachterstanden het kleinst en we beperken de bespreking hier daarom hoofdzakelijk tot de tweede generatie. In Figuur 9.28 is de verdeling over opleidingsniveaus gegeven voor citoscores in het bereik 531-540. Dat zijn veelvoorkomende citoscores (ruim een derde van het totaal) die liggen rond de gemiddelde citoscore voor Nederland (535) en de gemiddelde citoscore voor autochtonen (536). Figuur 9.28 laat zien dat tweede generatie immigranten voor gemiddelde citoscores niet veel slechter – en in sommige opzichten zelfs iets beter – presteren dan autochtonen. Personen met een tweede generatie migratieachtergrond behalen bijvoorbeeld iets vaker een mastertitel, waarbij westerse en niet-westerse tweede generatie elkaar niet veel ontlopen. Daar staat tegenover dat de tweede generatie vaker dan autochtonen als hoogst behaalde opleiding middelbare school of mbo1 heeft. De verschillen heffen elkaar echter min of meer op. Vergelijk dit met Figuur 9.18 links, waar voor deze drie groepen het gemiddelde opleidingsniveau per citoscore is weergegeven en de verschillen klein zijn.

Figuur 9.28 Verdeling over het hoogst behaalde onderwijsniveau op een leeftijd van 38 jaar, voor personen met een citoscore in het bereik 531-540, naar migratieachtergrond (autochtoon en tweede generatie westerers en niet-westerers). Bron: eigen berekening op basis van CBS-microdata.

³⁵⁴ Inkomen heeft alleen effect op de cognitieve vaardigheden (taal en rekenen, circa 0,2 SD). Opleidingsniveau van de ouders heeft effect op zowel de cognitieve vaardigheden (taal en rekenen, circa 0,4 SD) als de niet-cognitieve vaardigheden (gedrag en werkhouding, circa 0,2 SD), Zumbuehl, M. & Dillingh, R. (2019), blz. 8-10

Als personen met een tweede generatie migratieachtergrond voor elk opleidingsniveau dezelfde nettobijdrage zouden hebben als autochtonen, is voor de in Figuur 9.28 gebruikte citoscores (531-540) de nettobijdrage van autochtonen zelfs het laagst en die van personen met een westerse tweede generatie migratieachtergrond het hoogst. Door deze berekening voor elke citoscore tussen 501 en 550 afzonderlijk (dus niet alleen voor het gemiddelde over de citoscores 531-540) uit te voeren en het gewogen gemiddelde te nemen, is het effect van verschillen in citorendement uit te drukken in geld. Dat is makkelijk bij het vergelijken met het effect op de nettobijdrage van verschillen in opleidingsrendement en verschillen in (zelf)selectie op opleidingsniveau, die beiden door de wijze van berekenen ook zijn uitgedrukt in geld.

Tabel 9.5 Schatting van het effect van het citorendement op het verschil in nettobijdrage t.o.v. de referentie-autochtoon, voor personen met een eerste en tweede generatie westerse en niet-westerse migratieachtergrond (afgerond op veelvoud van € 5.000). Bron: eigen berekening op basis van CBS-microdata.

Schatting mate waarin verschil in nettobijdrage t.o.v. de referentie-autochtoon veroorzaakt wordt door: **citorendement** (= *groepsverschillen in hoogst behaalde opleiding per gegeven citoscore die in het onderwijsstelsel ontstaan doordat de verdeling over opleidingsniveaus van de eerste en tweede generatie afwijkt van autochtonen met dezelfde citoscore.*)

	Per 1 ^e generatie immigrant, met remigratie, t.o.v. referentie-autochtoon ¹		
	Eerste generatie	Tweede generatie ²	Totaal
Westers	€ 5.000	€ 0	€ 5.000
Niet-westers	-€ 5.000	€ 0	-€ 5.000

¹Om schijnprecisie te vermijden is afgerond op veelvoud van € 5.000.

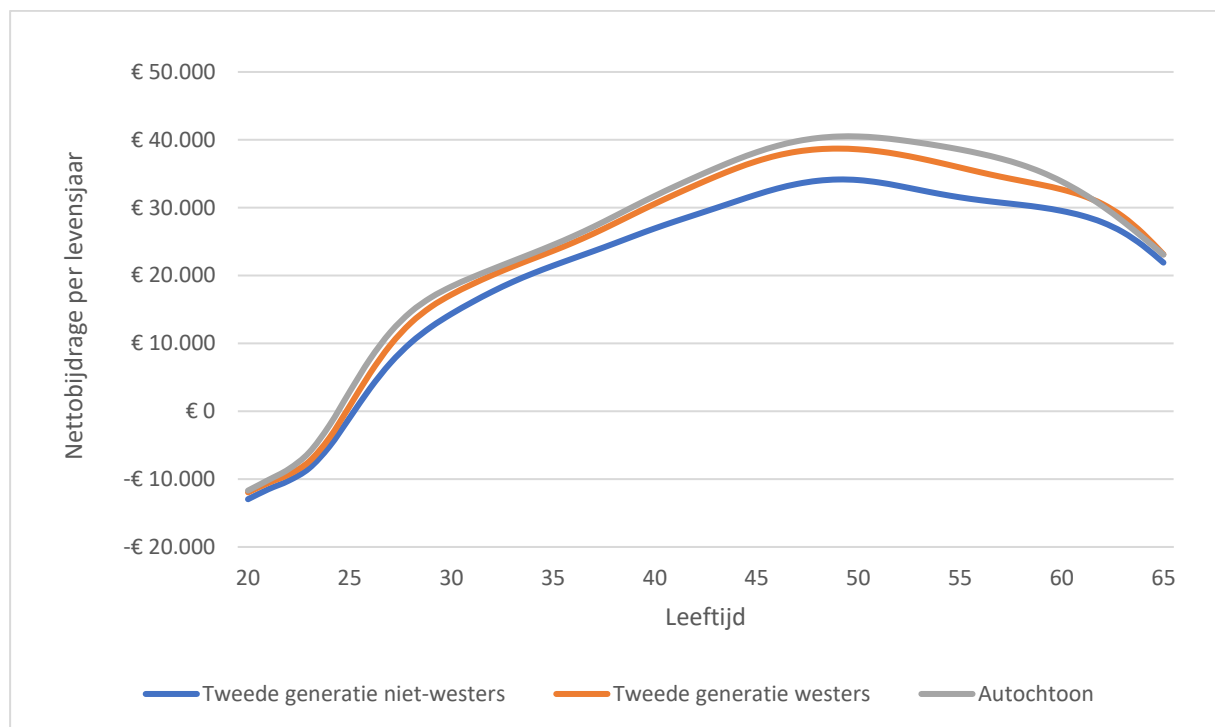
²Dit betreft de kosten voor de 2e generatie, per 1e generatie immigrant, gewogen naar kindertal en remigratiekansen van de 1e generatie, o.b.v. de aanname dat 2e generatie kinderen tot 18e levensjaar met hun ouders meegaan in geval van eventuele remigratie. Dit betreft dus niet het effect voor één persoon van de 2e generatie. Het kindertal is 1,4 voor westerse migratieachtergrond, 1,7 voor referentie-autochtoon en 2,0 voor niet-westerse migratieachtergrond, waarbij circa ⅓ van de kinderen gerekend is tot de 2e generatie en circa ⅔ tot de 1e generatie.

In Tabel 9.5 zijn de resultaten van een dergelijke berekening weergegeven, maar dan uitgevoerd per 1^e generatie immigrant en rekening houdend met remigratie. Om schijnprecisie te vermijden is in Tabel 9.5 (en ook in Tabel 9.6 en Tabel 9.7) afgerond op veelvoud van € 5.000. De essentie van de berekening in Tabel 9.5 is om voor elke groep de verdeling over citoscores te transformeren naar een verdeling over opleidingsniveaus en die verdeling vervolgens te wegen met de nettobijdrage per opleidingsniveau van de referentie-autochtoon in Tabel 9.4 (zie voor details de Technische appendix). Op die manier kan men zien welk effect groepsverschillen in citorendement hebben op de nettobijdrage. Bij de interpretatie voor de bedragen van de 2e generatie moet men beseffen dat het in Tabel 9.5 (en ook in Tabel 9.6 en Tabel 9.7) niet gaat om het effect van één persoon van de 2e generatie. Er wordt namelijk naast remigratie ook rekening gehouden met het kindertal. Het kindertal ligt voor westers (1,4 per vrouw) aanzienlijk lager dan voor niet-westers (2,0 per vrouw). De referentie-autochtoon zit daar tussenin (1,7 kind per vrouw). Van dat kindertal wordt in de berekening slechts ongeveer twee derde tot de 2^e generatie gerekend, de rest wordt verondersteld in het herkomstland te zijn geboren en wordt derhalve tot de 1^e generatie gerekend. Al met al betekent dit dat bij de tweede generatie de bedragen per individu doorgaans anderhalf tot tweemaal hoger liggen dan de in de tabellen gerapporteerde bedragen.

De gerapporteerde getallen in Tabel 9.5 betreffen het effect van het citorendement ten opzichte van de referentie-autochtoon. Bij de westerse eerste generatie gaat het om een positief effect van

citorendement van afgerond € 5.000. Bij de niet-westerse eerste migratieachtergrond om een even groot negatief effect (–€ 5.000). Bij de tweede generatie is het verschil met de referentie-autochtoon zelfs verwaarloosbaar.

Er zijn dus wellicht verschillen tussen autochtonen en immigranten, bijvoorbeeld in de mate van zogenaamde onder- of overadvisering³⁵⁵ door basisscholen of qua schoolsucces of -falen³⁵⁶ in het voortgezet onderwijs. Echter, die verschillen hebben géén groot effect op de nettobijdrage. Deze resultaten suggereren dat het onderwijssysteem geen grote bron is van groepsverschillen in nettobijdrage.

Figuur 9.29 Nettobijdrage per levensjaar voor personen met een mastertitel, 20 tot 65 jaar, naar migratieachtergrond, (smoothed). Bron: eigen berekening op basis van CBS-microdata.

De verschillen in **ARBEIDSMARKTPRESTATIES** naar migratieachtergrond zijn wel aanzienlijk. Kernbegrip hier is het (eveneens) in §9.1 geïntroduceerde begrip opleidingsrendement. Met opleidingsrendement wordt de gemiddelde nettobijdrage bedoeld voor een bepaald opleidingsniveau: hoe hoger de nettobijdrage, hoe groter het opleidingsrendement voor dat opleidingsniveau. Strikt genomen ontstaan niet alle verschillen in nettobijdrage op de arbeidsmarkt, omdat ook zaken als gezondheidszorg worden meegenomen. Een groot deel van de verschillen in nettobijdrage met autochtonen ontstaat echter door lagere afdrachten aan belastingen en premies en hogere ontvangsten aan toeslagen en uitkeringen. Vandaar dat de onderzochte verschillen onder de noemer ‘arbeidsmarktprestaties’ zijn geschaard.

³⁵⁵ Zie de term *Cito onder- en overadvisering* in de Begrippenlijst.

³⁵⁶ In een studie naar schoolsucces en -falen (vroegtijdig schoolverlaten) bleken vooral cognitieve vaardigheden (intelligentie) en in mindere mate enkele van de *big five* persoonlijkheidskenmerken van het kind (m.n. *conscientiousness*) doorslaggevend, een migratieachtergrond bleek geen significant effect te hebben. Ook andere kindgebonden factoren als geslacht en prestatie-motivatie hadden een beperkt effect. Oudergebonden factoren als inkomen, opleidingsniveau en betrokkenheid bij school hadden een beperkt effect. Daarnaast had het VO-schoolniveau effect, maar deze variabele hangt uiteraard sterk samen met intelligentie, zie Traag, T. (2012), met name Hoofdstuk 4 en Tabel 4.4.4 en 4.4.6.

De analyse draait hier dus om verschillen tussen autochtonen en immigranten die hetzelfde opleidingsniveau hebben. Voor alle opleidingsniveaus zijn er verschillen naar migratieachtergrond.³⁵⁷ Vooral voor de hogere opleidingen zijn de verschillen groot. Dit is in Figuur 9.29 geïllustreerd voor personen met een mastertitel. De nettobijdragen per leeftijdsjaar van mensen met een westerse tweede generatie migratieachtergrond ligt maximaal een kleine € 3.000 lager dan van autochtonen. Voor personen met een niet-westerse tweede generatie migratieachtergrond belooft het verschil met autochtonen met een mastertitel per leeftijdsjaar maximaal zelfs € 7.000. Hierbij moet wel opgemerkt worden dat de verschillen voor de lagere leeftijdsjaren kleiner zijn en dat kan een indicatie zijn dat het verschil met autochtonen bij opeenvolgende cohorten tweede generatie immigranten afneemt.

Tabel 9.6 Schatting van het effect van opleidingsrendement op het verschil in nettobijdrage t.o.v. autochtonen, voor personen met een eerste en tweede generatie westerse en niet-westerse migratieachtergrond (afgerond op veelvoud van € 5.000). Bron: eigen berekening op basis van CBS-microdata.

	Per 1 ^e generatie immigrant, met remigratie, t.o.v. referentie-autochtoon ¹		
	Eerste generatie	Tweede generatie ²	Totaal
Westers	-€ 115.000	-€ 15.000	-€ 135.000
Niet-westers	-€ 150.000	-€ 65.000	-€ 215.000

¹Om schijnprecisie te vermijden is afgerond op veelvoud van € 5.000.

²Dit betreft de kosten voor de 2e generatie, per 1e generatie immigrant, gewogen naar kindertal en remigratiekansen van de 1e generatie, o.b.v. de aanname dat 2e generatie kinderen tot 18e levensjaar met hun ouders meegaan in geval van eventuele remigratie. Dit betreft dus niet het effect voor één persoon van de 2e generatie. Het kindertal is 1,4 voor westerse migratieachtergrond, 1,7 voor referentie-autochtoon en 2,0 voor niet-westerse migratieachtergrond, waarbij circa ⅓ van de kinderen gerekend is tot de 2e generatie en circa ⅔ tot de 1e generatie.

Dergelijke grote verschillen hebben uiteraard ook een aanzienlijk effect op de nettobijdrage van de verschillende groepen. De omvang van dit effect is in Tabel 9.6 geschat op basis van de verschillen in nettobijdrage per opleidingsniveau tussen immigranten en referentie-autochtonen (zie Tabel 9.4 en voor details de Technische appendix). Het effect van opleidingsrendement – zoals gemeten op basis van de beschikbare data over onderwijsniveau – is voor de eerste generatie aanzienlijk: -€ 115.000 voor de westerse migratieachtergrond en -€ 150.000 voor de niet-westerse. Dergelijke grote verschillen tussen de eerste generatie en autochtonen zijn op zich niet zo verwonderlijk. Voor de hogere entreeleeftijden betreft dit vaak opleiding die is genoten in het herkomstland. Menselijk kapitaal – zoals diploma's en werkervaring – dat in het herkomstland verworven is, wordt over het algemeen minder hoog gewaardeerd door werkgevers in het land van aankomst.³⁵⁸ Wel zijn daar verschillen in. De kennis en vaardigheden van de spreekwoordelijke Indiase IT'ers hebben vaak een internationaal karakter en zijn relatief makkelijk over landsgrenzen te transporteren. Kennis en werkervaring van de haast even spreekwoordelijke Syrische architecten en advocaten is daarentegen deels gebonden aan de lokale context en niet zonder meer bruikbaar in Nederland.

³⁵⁷ Dat bleek ook al in §9.8, maar daar is de nettobijdrage van de tweede generatie niet in isolatie beschouwd, maar als effect van de toelating van de eerste generatie, onder aanname van remigratie, waardoor de exacte verschillen voor de tweede generatie op individueel niveau niet duidelijk zijn, vergelijk §5.1.

³⁵⁸ Deze verklaring is ook bekend uit de economische literatuur, zie voor een bespreking hiervan Van de Beek, J. H. (2010) blz. 94

Er treedt bij migratie dus vaak verlies van menselijk kapitaal op. Dat verklaart tenminste een deel van het grote verschil in opleidingsrendement tussen de eerste en tweede generatie in Tabel 9.6. Dit verlies van menselijk kapitaal is namelijk grotendeels een indirect gevolg van niet-selectieve immigratie. Bij immigratie die – met het oog op een positieve nettobijdrage – selectief is op menselijk kapitaal, zou men immers ook selecteren op internationaal verplaatsbaar menselijk kapitaal, met een geringer verlies van menselijke kapitaal als uitkomst. De eerder genoemde Indiase IT'ers zijn hiervan een voorbeeld.

Bij de tweede generatie westers is het verschil met autochtonen gering en vertaalt zich in een € 15.000 lagere nettobijdrage (Tabel 9.6). Voor de tweede generatie niet-westers is het verschil met de referentie-autochtoon echter opmerkelijk groot (-€ 65.000). Opmerkelijk, want het gaat hier immers om mensen die per definitie in Nederland geboren zijn en over het algemeen ook in Nederland geschoold zijn.

Er zijn – naast de beperkte transporteerbaarheid van menselijk kapitaal over landsgrenzen die vooral voor de eerste generatie geldt – in het algemeen tal van potentiële verklaringen denkbaar voor het lagere opleidingsrendement van immigranten en hun kinderen. Te denken valt aan verschillen in maatschappelijk bejegening, zoals racisme, discriminatie en uitsluiting op de arbeidsmarkt, verschillen in sociaal en cultureel kapitaal, kennis van de arbeidsmarkt en voorkeuren ten aanzien van studie- en beroepskeuze, overmatig gebruik³⁵⁹ en/of misbruik³⁶⁰ van onder andere sociale voorzieningen, culturele verschillen in arbeidsethos en verschillen in opvattingen over de arbeidsdeelname van vrouwen. Daarnaast speelt bij groepen met een lage gemiddelde citoscore mogelijk ook het citodistributie-effect mee (zie Begrippenlijst en §9.14), wat zou kunnen verklaren dat vooral bij de niet-westerse tweede generatie het verschil zo groot is. Tot slot ontstaan verschillen in nettobijdrage ook buiten de arbeidsmarkt door verschillen in zorgkosten, criminaliteit en huursubsidie e.d. In de volgende paragraaf zal worden aangetoond dat al deze posten sterk samenhangen met opleidingsniveau en citoscore. Het valt buiten het kader van dit onderzoek om de gevonden verschillen verder te duiden, daarvoor wordt verwezen naar bestaand onderzoek of vervolgonderzoek.

Tot slot kijken we naar **(ZELF)SELECTIE OP OPLEIDINGSNIVEAU** als bron van verschillen in nettobijdrage. Voor de volwassen eerste generatie gaat het hierbij om het opleidingsniveau van de hoogst behaalde opleiding. Duidelijk is dat er grote verschillen zijn in opleidingsniveau naar migratieachtergrond (zie §9.5). Daarnaast loopt de nettobijdrage voor de bevolking als geheel sterk uiteen voor de verschillende opleidingsniveaus (zie §9.3). Alleen al de verschillen in opleidingsniveau voor de eerste generatie leiden daarom – onafhankelijk van zaken als uitkeringsgebruik, arbeidsparticipatie of discriminatie op de arbeidsmarkt – tot grote verschillen in nettobijdrage met autochtonen.

In Tabel 9.7 zijn de verschillen met autochtonen weergegeven die ontstaan door verschillen in opleidingsniveau. Het basisidee achter de berekening is om immigranten met een bepaald opleidingsniveau dezelfde nettobijdrage toe te kennen als autochtonen en vervolgens te berekenen in welk mate groepsverschillen in nettobijdrage worden veroorzaakt door een andere verdeling over opleidingsniveaus (zie voor details de Technische appendix). Bij de niet-westerse eerste generatie zorgt een lager opleidingsniveau voor € 110.000 verschil met de referentie-autochtoon. Voor de beter opgeleide westerse eerste generatie is het verschil € 10.000 met de referentie-autochtoon.

---

³⁵⁹ Zie §8.4 t/m §8.9, i.h.b. §8.6 t/m §8.8.

³⁶⁰ Zie §8.6.

Voor de tweede generatie zijn de verschillen met de referentie-autochtoon veel kleiner: voor de westerse migratieachtergrond slechts € 5.000 lager en voor de niet-westerse € 15.000 lager. Met name de niet-westerse tweede generatie wordt in het Nederlandse schoolstelsel gemiddeld hoger opgeleid dan hun ouders. Daarnaast speelt zoals eerder gezegd dat het niet gaat om individuen: de nettobijdragen van personen van de tweede generatie worden slechts ten dele meegewogen in de berekening.

Tabel 9.7 Schatting van het effect van opleidingsniveau op het verschil in nettobijdrage t.o.v. autochtonen, voor personen met een eerste en tweede generatie westerse en niet-westerse migratieachtergrond (afgerond op veelvouden van € 5.000). Bron: eigen berekening op basis van CBS-microdata.

Schatting mate waarin verschil in nettobijdrage t.o.v. de referentie-autochtoon veroorzaakt wordt door: **(zelf)selectie op opleidingsniveau** (= groepsverschillen in opleidingsniveau die bestaan bij de eerste generatie op het moment van immigratie, doordat de verdeling over opleidingsniveaus afwijkt van de verdeling over opleidingsniveaus van autochtonen).

	Per 1 ^e generatie immigrant, met remigratie, t.o.v. referentie-autochtoon ¹		
	Eerste generatie	Tweede generatie ²	Totaal
Westers	-€ 10.000	-€ 5.000	-€ 10.000
Niet-westers	-€ 110.000	-€ 15.000	-€ 125.000

¹Om schijnprecisie te vermijden is afgerond op veelvouden van € 5.000.

²Dit betreft de kosten voor de 2e generatie, per 1e generatie immigrant, gewogen naar kindertal en remigratiekansen van de 1e generatie, o.b.v. de aanname dat 2e generatie kinderen tot 18e levensjaar met hun ouders meegaan in geval van eventuele remigratie. Dit betreft dus niet het effect voor één persoon van de 2e generatie. Het kindertal is 1,4 voor westerse migratieachtergrond, 1,7 voor referentie-autochtoon en 2,0 voor niet-westerse migratieachtergrond, waarbij circa ⅓ van de kinderen gerekend is tot de 2e generatie en circa ⅔ tot de 1e generatie.

Verschillen in opleidingsniveau en citoscores tussen groepen ontstaan door historische toevalligheid en processen van (zelf)selectie. Door negatieve zelfselectie bij remigratie worden bestaande verschillen verder vergroot, omdat juist groepen met hoge uitkeringsafhankelijkheid, laag opleidingsniveau en dito citoscores de neiging hebben lang in Nederland te blijven. Een mogelijk selectiemechanisme is dat voor veel mensen uit landen met een laag gemiddeld opleidings- en inkomensniveau een grote potentiële migratiewinst samengaat met weinig mogelijkheden tot reguliere immigratie. Veelal maken zij alleen via asiel- en gezinsmigratie kans. Dat zijn – anders dan studie- en arbeidsmigratie – migratiekanalen waarbij expliciete selectie op opleidingsniveau geen rol speelt. Dit uit zich in een lager opleidingsniveau en lagere citoscores.

Bij de selectie op menselijk kapitaal als opleidingsniveau is historische toevalligheid een belangrijke factor. Gastarbeiders uit Turkije en Marokko werden veelal geworven (of kwamen spontaan) voor ongeschoolde arbeid. De immigratie uit Zuidelijk Afrika (vooral Zuid-Afrika)³⁶¹ na de machtsovername door het ANC is te kenschetsen als elitemigratie met een relatief hoog aandeel hooggeschoolden. Zelfselectie op opleidingsniveau op het moment van immigratie en remigratie wordt daarnaast mogelijk beïnvloed door de verzorgingsstaat. Er is in de literatuur enige steun voor de welvaarts-magneethypothese (§2.4), die stelt dat de welvaartsstaat laaggeschoolde immigranten aantrekt. Ook blijken de 10-jaarsremigratiekansen lager te zijn voor groepen met een hoge kans op uitkeringsafhankelijkheid (§2.2, Figuur 2.9).

³⁶¹ Zie de Begrippenlijst.

Figuur 9.30 Tienjaar-remigratiekansen (1999-2008) versus opleidingsniveau, 2016 (links) en citoscore, 2006-2018 (rechts) voor eerste generatie immigranten uit 42 herkomstregio's. De gestippelde lijnen zijn trendlijnen (regressielijnen). Eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata. In de figuur worden regio's behorend tot het World Value Survey African-Islamic cluster (de oranje stippen) apart onderscheiden ten behoeve van een analyse in §9.13. NB: verschillen met Tabel 9.8 komen door verschillen in datasets en regio-indeling.

Een vergelijkbare samenhang geldt tussen 10-jaarsremigratiekansen en het opleidingsniveau (Figuur 9.30 links) en de citoscores (Figuur 9.30 rechts³⁶²). Immigranten die hoog zijn opgeleid vertrekken vaak snel weer uit Nederland, terwijl laagopgeleide immigranten vaker blijven. Zo neemt mettertijd het gemiddelde opleidingsniveau van een cohort immigranten af. Iets vergelijkbaars speelt bij de citoscores van hun kinderen. Bij groepen immigranten waarvan de kinderen het goed doen in het Nederlandse onderwijssysteem – hoge citoscores – is de neiging om snel weer te vertrekken uit Nederland groot. Migranten waarvan de kinderen juist lage citoscores halen hebben daarentegen de neiging om lang in Nederland te blijven. Zelfselectie bij remigratie op opleiding en citoscores verlaagt voor een groep immigranten die in een bepaald jaar komt zo geleidelijk de nettobijdrage. Zoals zal blijken uit §9.13 hangen remigratiekansen samen met de meest uiteenlopende integratie-indicatoren als onderwijs, inkomen, sociale zekerheid, zorg en criminaliteit.

Zelfselectie bij remigratie kan een fors effect hebben op variabelen als opleidingsniveau, citoscore of uitkeringsafhankelijkheid. Een rekenvoorbeeld kan dat verhelderen. Stel dat er 1.000 immigranten komen uit een land met een gemiddelde 10-jaarsremigratiekans van 80% en een gemiddelde uitkeringsafhankelijkheid van 5%. Uit een ander land met een gemiddelde 10-jaars remigratiekans van 20% en een gemiddelde uitkeringsafhankelijkheid van 55% komen eveneens 1.000 immigranten. Aanvankelijk

³⁶² In deze figuur is alleen de correlatie met de eerste generatie gegeven; de correlatie van 10-jaarsremigratiekansen met de citoscores voor de tweede generatie is .75, $N = 42$, $p < .001$.

zijn er dan 2.000 immigranten met een gemiddelde uitkeringsafhankelijkheid van 30%. Echter, na 10 jaar zijn er nog 1.000 immigranten in Nederland, maar ligt de gemiddelde uitkeringsafhankelijkheid anderhalf maal zo hoog op 45%. Dezelfde rekensommen kan men maken voor citoscore, opleidingsniveau, arbeidsparticipatie en andere relevante variabelen. Zelfselectie bij remigratie kan, bij grote verschillen in remigratiekansen, zorgen voor forse effecten op de nettobijdrage. ↵

Niet het Nederlandse onderwijssysteem, maar verschillen in opleidingsniveau en arbeidsmarktprestaties veroorzaken de waargenomen groepsverschillen in nettobijdrage. Het niet-selectieve Nederlandse toelatingsbeleid – Nederland trekt veel laaggeschoolden – veroorzaakt minstens de helft van de nettokosten. Van de drie bronnen van groepsverschillen in Figuur 9.27 lijkt het Nederlandse onderwijssysteem een ondergeschikte rol te spelen. Qua citoscores zijn er weinig verschillen naar migratieachtergrond tussen kinderen uit gezinnen die vergelijkbaar zijn qua woonomgeving en qua inkomen en opleidingsniveau van de ouders. Heeft een kind een bepaalde citoscore, dan verschilt de uiteindelijke hoogst behaalde opleiding vervolgens nauwelijks naar migratieachtergrond. Door het Nederlandse onderwijssysteem valt de nettobijdrage van personen met dezelfde citoscore bij de eerste generatie hooguit € 5.000 hoger of lager uit. Bij de tweede generatie zijn de verschillen zelfs nihil. De onderwijsprestatie van immigranten en autochtonen zijn, gegeven woonomgeving, inkomen en opleidingsniveau van de ouders, derhalve min of meer vergelijkbaar. Het basisonderwijs werkt grote achterstanden bij niet-westerse kinderen weg en gegeven een bepaalde citoscore levert het voortgezet onderwijs ongeacht migratieachtergrond gelijke uitkomsten. Dat is een beleidsrelevant gegeven, omdat op zoek naar verklaringen van algemeen geconstateerde groepsverschillen, het vizier regelmatig gericht wordt op zaken als onder advisering door scholen en leerkrachten.³⁶³

De arbeidsmarktprestaties van met name niet-westerse immigranten liggen daarentegen wel relatief laag ten opzichte van autochtonen. Het effect van die lagere arbeidsmarktprestaties (Tabel 9.6) op de nettobijdrage komt rekening houdend met remigratie en kindertal, voor de niet-westerse eerste en tweede generatie samen op een bedrag van naar schatting € 215.000, voor bijna driekwart voor rekening van de eerste generatie. Bij westers is het verschil € 135.000, dat vrijwel helemaal op het conto van de eerste generatie komt. Het verschil tussen de eerste en tweede generatie is zowel bij westers als bij niet-westers ongeveer een ton. Een aanzienlijk deel van dat verschil is waarschijnlijk te wijten aan verlies aan menselijk kapitaal door (niet-selectieve) immigratie, een fenomeen dat bekend is uit de literatuur.³⁶⁴ De spreekwoordelijke Engelstalige Indiase IT-specialist kan direct in Nederland aan de slag zonder veel verlies van menselijke kapitaal, maar de kennis en werkervaring van de bijna even spreekwoordelijke advocaat of architect uit Aleppo is meestal niet zonder meer in Nederland van toepassing en gaat wellicht goeddeels verloren.

Dit brengt ons op de verschillen die ontstaan door (zelf)selectie bij immigratie en remigratie (Tabel 9.7). Aan de ‘voorkant’ van het migratieproces – bij het toelatingsbeleid – ontstaan forse verschillen door (zelf)selectie op menselijk kapitaal, met name qua opleidingsniveau. Die verschillen worden nog

---

³⁶³ Overigens lijkt over advisering vooral relatief vaak voor te komen bij kinderen van hoogopgeleide ouders en bij kinderen van ouders die in stedelijke gebieden wonen en niet bij kinderen met een niet-westerse migratieachtergrond. In een onderzoek naar over- en onder advisering constateert de onderwijsinspectie: “Leerlingen met een niet-westerse migratieachtergrond krijgen minder vaak een hoger advies dan de cet-score [score op de centrale eindtoets van Cito] dan andere leerlingen. Ook krijgen zij minder vaak een lager advies dan de cet-score”, zie Onderwijsinspectie (2017), blz. 10, zie ook de term *Cito onder- en over advisering* in de Begrippenlijst.

³⁶⁴ Zie voor een korte bespreking Van de Beek, J. H. (2010), blz. 94

versterkt door zelfselectie bij remigratie, omdat de remigratiekansen lager zijn naarmate mensen lager zijn opgeleid. Het opleidingsniveau werkt door in de citoscores van de eerste, tweede en derde generatie. De verschillen tussen de groepen met de hoogste en de laagste citoscore zijn dan ook fors.³⁶⁵ Voor de niet-westerse eerste en tweede generatie samen bedraagt het verschil met autochtonen dat veroorzaakt wordt door een lager gemiddeld onderwijsniveau € 125.000. Voor westers is dat naar schatting € 10.000.

Het niet-selectieve Nederlandse toelatingsbeleid is daarmee naar schatting (een precieze berekening is niet mogelijk) verantwoordelijk voor ruwweg de helft van de groepsverschillen in nettobijdrage. Een rekenvoorbeeld kan dat verduidelijken. Indien 60% (hoogstwaarschijnlijk een onderschatting) van het verschil tussen 1^e en 2^e generatie in Tabel 9.6 wordt aangemerkt als verlies van menselijk kapitaal door niet-selectieve immigratie en dit wordt opgeteld bij het totaal voor 1^e en 2^e generatie in Tabel 9.7 (die geheel betrekking heeft op verschillen door niet-selectieve immigratie) dan is de som voor westers 49% en voor niet-westers 51% van het verschil tussen immigranten en autochtonen. ↵

9.13 Nettobijdrage als indicator voor de mate van integratie

Bij nettobijdrage gaat het om meer dan geld alleen: het vat in één getal uiteenlopende integratie-indicatoren samen, variërend van opleiding en arbeidsmarkt tot uitkering en criminaliteit. De beleidsrelevantie van citoscore en opleidingsniveau – en daarmee samenhangend nettobijdrage – kan nauwelijks overschat worden. De sterke onderlinge samenhang tussen citoscore en onderwijsniveau staat niet op zichzelf. In Tabel 9.8 is voor de meeste in dit rapport besproken kosten- en batenposten en een aantal andere variabelen de correlatie weergegeven met de citoscores en het opleidingsniveau van de 1^e generatie en de nettobijdrage van de 1^e en 2^e generatie samen. Voor zeer uiteenlopende integratie-indicatoren als onderwijs, inkomen, sociale zekerheid, huurtoeslag, zorg en veiligheidszorg (criminaliteit, politie en justitie) is sprake van een significante samenhang. Te zien is dat vrijwel alle correlaties in het bereik 0,5 – 0,9 liggen en daarmee sterk te noemen zijn.³⁶⁶ Verschillen in opleidingsniveau en citoscores van de 1^e generatie zijn dus kennelijk in hoge mate bepalend voor de integratie, zowel van de 1e generatie zelf, als ook van de 2e generatie en – als het om citoscores gaat – zelfs ook van de 3e generatie. De nettobijdrage vormt een ‘optelsom’ van al die integratie-indicatoren en drukt de mate van integratie van groepen uit in één getal. ↵

De Nederlandse verzorgingsstaat werkt als een ‘omgekeerde welvaartsmagneet’ die immigranten met een negatieve nettobijdrage veelal 'vasthoudt', terwijl immigranten die goed scoren op integratie-indicatoren vaak snel weer vertrekken. Dit wordt geïllustreerd in de laatste kolom van Tabel 9.8 die de samenhang geeft tussen de verschillende integratie-indicatoren en de remigratiekansen van de 1^e generatie. Ook hier is overwegend sprake van sterke correlaties in het bereik 0,5 – 0,9. Er is hier sprake van ‘negatieve zelfselectie’ waarbij immigranten die slecht integreren de neiging hebben om zich lang of blijvend in Nederland te vestigen, terwijl immigranten die goed scoren op integratie-indicatoren vaak snel weer vertrekken. ↵

³⁶⁵ Voor de 42-deling: 1^e generatie, max. 540,9, min. 527,4, verschil: 13,5 (= 1,4 standaarddeviatie), 2^e generatie, max. 541,1, min 528,8, verschil 12,3 (= 1,2 standaarddeviatie), eigen berekening op basis van CBS-microdata.

³⁶⁶ Cohen (1988)

Tabel 9.8 Pearsons correlatiecoëfficiënten (r) en Spearmans rangordecorrelatiecoëfficiënten (Rho) tussen nettobijdrage 1^e en 2^e generatie ($N = 41$), Citoscore 1^e generatie ($N = 41$), opleidingsniveau 1^e generatie ($N = 41$) en 10-jaarsremigratiekans ($N = 37$), onderling en met een groot aantal andere integratie-indicatoren, 42-deling (minus Nederland en bij de remigratiekansen wegens ontbrekende data ook minus Centraal-Afrika, Oost-Afrika, Israël en de regio Arabisch schiereiland, Jordanië en Libanon). NB: dit zijn correlaties op groepsniveau, dus berekend o.b.v. gemiddelde citoscore per regio, gemiddelde zorgkosten per regio, etc. NB: de Pearson correlatiecoëfficiënten in Figuur 9.30 corresponderen niet met de correlatiecoëfficiënten in deze tabel vanwege een afwijkende indeling in wereldregio's.

Indicator ¹	Netto-bijdrage		Citoscore gen. 1		Opleidingsniveau gen. 1		10-jaarsremigratiekans ⁵	
	r	Rho	r	Rho	r	Rho	r	Rho
Integratie								
Nettobijdrage	-	-	0,80	0,84	0,88	0,87	0,79	0,83
Persoonlijk primair inkomen gen. 1	0,91	0,95	0,74	0,74	0,87	0,87	0,79	0,80
Integratie indicator gen. 2	0,84	0,81	0,82	0,84	0,75	0,69	0,65	0,63
% 1 ouder in buitenland geboren gen. 2	0,81	0,84	0,58	0,64	0,80	0,81	0,66	0,67
Kosten criminaliteit, politie en justitie	-0,96	-0,96	-0,70	-0,74	-0,79	-0,79	-0,71	-0,79
Cito								
Citoscore gen. 1	0,80	0,84	-	-	0,80	0,79	0,71	0,68
Citoscore gen. 2	0,81	0,81	0,86	0,86	0,81	0,78	0,70	0,66
Citoscore gen. 3	0,64	0,58	0,72	0,71	0,66	0,60	0,51	0,44
Opleiding								
Opleidingsniveau gen. 1	0,88	0,87	0,80	0,79	-	-	0,71	0,68
Opleidingsniveau gen. 2	0,51	0,47	0,61	0,56	0,50	0,45	0,54	0,50
% Havo/vwo gen. 1 ²	0,80	0,86	0,96	0,97	0,82	0,84	0,73	0,68
% Havo/vwo gen. 2 ²	0,77	0,75	0,85	0,82	0,77	0,73	0,68	0,60
% Special needs onderwijs gen. 1 ²³	-0,82	-0,84	-0,94	-0,95	-0,82	-0,82	-0,65	-0,65
% Special needs onderwijs gen. 2 ²³	-0,79	-0,74	-0,85	-0,82	-0,76	-0,73	-0,62	-0,58
Kosten onderwijs								
Kosten leerlinggewicht gen. 1	-0,84	-0,84	-0,79	-0,85	-0,83	-0,82	-0,59	-0,63
Kosten leerlinggewicht gen. 2	-0,83	-0,88	-0,61	-0,71	-0,84	-0,89	-0,59	-0,68
Kosten onderwijs totaal	-0,78	-0,74	-0,54	-0,50	-0,61	-0,58	-0,61	-0,63
Kosten sociale zekerheid, zorg								
Kosten AOW (minus premies)	-0,88	-0,94	-0,60	-0,75	-0,68	-0,76	-0,57	-0,79
Kosten Bijstand	-0,74	-0,80	-0,66	-0,83	-0,70	-0,74	-0,69	-0,71
Kosten WIA/WAO (minus premies)	-0,61	-0,69	-0,67	-0,73	-0,64	-0,64	-0,50	-0,57
Kosten WW (minus premies)	-0,83	-0,81	-0,61	-0,58	-0,70	-0,68	-0,76	-0,78
Kosten overig sociale zekerheid	-0,95	-0,94	-0,73	-0,74	-0,79	-0,78	-0,80	-0,85
Kosten zorg (minus premies) ⁴	-0,87	-0,88	-0,76	-0,82	-0,69	-0,72	-0,66	-0,74
Belasting, toeslagen								
Belasting minus publieke goederen e.d.	0,83	0,87	0,74	0,75	0,84	0,85	0,70	0,73
Huurtoeslag	-0,74	-0,72	-0,45	-0,44	-0,59	-0,57	-0,65	-0,68
Kinderbijslag, -toeslag, kindgeb. budget	-0,79	-0,79	-0,64	-0,64	-0,64	-0,64	-0,61	-0,70

¹Heeft betrekking op immigranten en hun kinderen, tenzij de generatie (afgekort tot gen.) benoemd is.

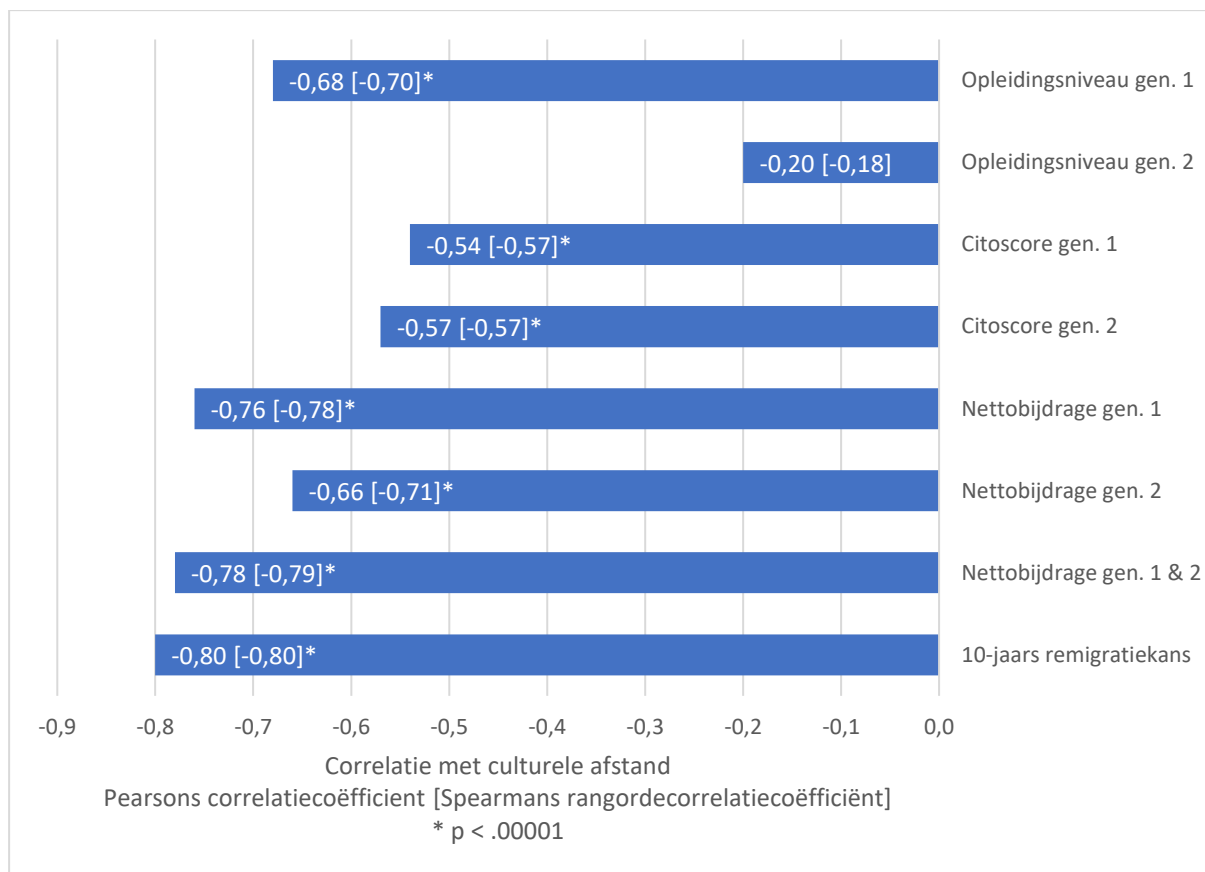
²Onder 15-jarigen.

³Praktijkonderwijs, voortgezet speciaal onderwijs, leerwegondersteunend onderwijs.

⁴Uitsluitend kosten die vallen onder de verplichte basiszorgverzekering.

⁵ Remigratiekansen gebaseerd op CBS-statline, Immigranten; migratiereiden, sociaaleconomische categorie, 1999-2016, opgehaald 22-12-2022 van: <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/84140NED/table?dl=69228>

Alle correlaties zijn significant op .001 niveau m.u.v. de onderstreepte correlaties die significant zijn op .01 niveau.

Figuur 9.31 Pearson correlatiecoëfficiënten [tussen haken Spearman's rangordecorrelatiecoëfficiënten] tussen enerzijds Cito score 1^e en 2^e generatie (N = 67), opleidingsniveau 1^e en 2^e generatie (N = 67), nettobijdrage 1^e en 2^e generatie, zowel afzonderlijk als totaal (N = 67) en 10-jaars remigratiekansen³⁶⁷ (N = 30) en anderzijds culturele afstand³⁶⁸ tot Nederland op basis van de seculier-rationele en emancipatoire waarden uit de World Value Survey (WVS, gemiddelden over 4th, 5th, 6th en 7th wave). Eigen berekening op basis van CBS-microdata (2016) en de World Value Survey (longitudinale dataset). NB: dit zijn correlaties op groepsniveau, dus gemiddelde citoscore, opleidingsniveau, nettobijdrage en remigratiekansen per regio.

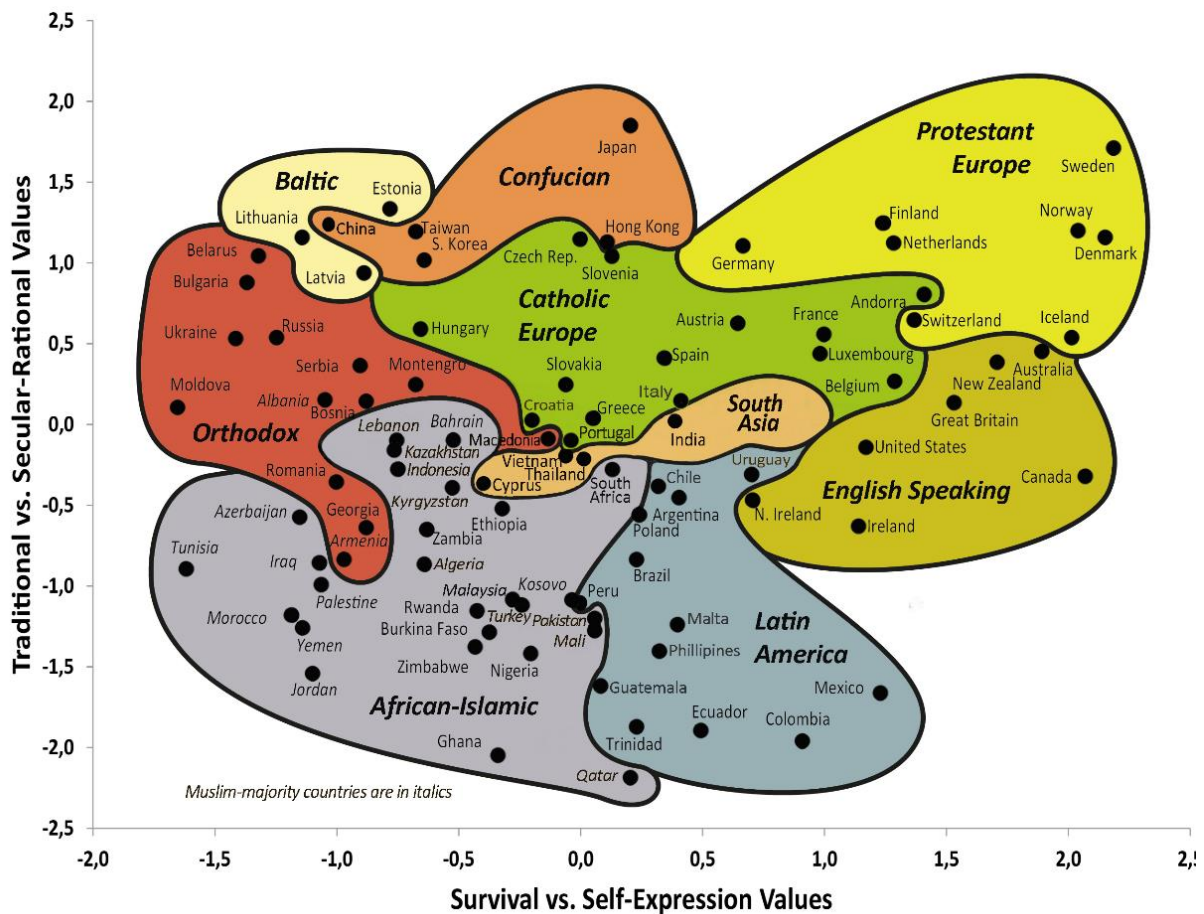
³⁶⁷ Remigratiekansen op basis van CBS-statline Immigranten EU/EFTA; afgeleid migratiedoel, sociaaleconomische categorie, opgehaald 22-12-2022 van: <https://opendata.cbs.nl/#/CBS/nl/dataset/84808NED/table?dl=72B6F> en Immigranten niet EU/EFTA; migratiemotief, sociaaleconomische categorie, opgehaald 22-12-2022 van: <https://opendata.cbs.nl/#/CBS/nl/dataset/84809NED/table?dl=72B6E>

³⁶⁸ Geoperationaliseerd op basis van de zeer grootschalige en langlopende World Value Survey. Om het aantal regio's te vergroten is het gemiddelde genomen over de 4th, 5th, 6th en 7th wave. De culturele afstand tot een bepaalde regio is gebaseerd op de afstand tussen Nederland en de betreffende regio langs de verticale *Traditional – Secular-Rational* as en de afstand langs de horizontale *Survival – Self Expression* as. Dit is gedaan door berekening van de 'Euclidische afstand' tussen Nederland en de overige regio's, d.w.z. door berekening van de wortel van de som van het kwadraat van verticale afstand en het kwadraat van de horizontale afstand (m.a.w. door toepassing van de stelling van Pythagoras). Bij deze berekening is gebruik gemaakt van de variabelen Y010 en Y020 uit de longitudinale WVS-dataset. In totaal waren voor 318.223 personen data beschikbaar. Binnen de WVS documentatie worden de verticale en horizontale as ook wel aangeduid als de variabelen *Secular Values* en *Emancipatory Values*. In geval van de berekening m.b.t. de 10-jaars remigratiekansen zijn de gegevens van 30 landen gebruikt. De overige berekeningen zijn gebaseerd op gegevens uitgesplitst naar de 87-deling in wereldregio's. Hiertoe is in indien nodig het gewogen gemiddelde genomen van de Euclidische afstand, waarbij is gewogen op basis van de populatieomvang op 1 januari 2022: CBS-statline *Bevolking; geslacht, leeftijd, generatie en migratieachtergrond, 1 januari* opgehaald 22-12-2022 van: <https://opendata.cbs.nl/#/CBS/nl/dataset/37325/table?dl=73093>

9.14 Opleiding, citoscores, nettobijdrage en culturele afstand: een verkenning

Door Jan van de Beek, Gerrit Kreffer en Joop Hartog

In deze paragraaf verkennen we in hoeverre de cultuur van de herkomstlanden van de eerste generatie de tot nu toe gevonden verschillen in nettobijdrage van immigranten in Nederland kan verklaren. De cultuur als verklaring voor verschillen in economische ontwikkeling is sinds de jaren tachtig van de vorige eeuw in opkomst.³⁶⁹ De cultuur, gedefinieerd als het geheel van normen en waarden in een samenleving, wordt sindsdien ook gemeten. Wij benutten de resultaten van de World Values Survey, een grootschalig en langlopend onderzoek naar waarden en normen in een groot aantal landen. De culturele wereldkaart in Figuur 9.32 brengt van landen in kaart hoe hoog ze scoren op twee assen. Op de verticale as is afgezet in hoeverre men zogenaamde 'seculier-rationele', dan wel 'traditionele' waarden koestert (kortweg 'seculier-rationele waarden'). Op de horizontale as is afgezet in hoeverre men gericht is op 'zelfexpressie', dan wel 'overleving' (kortweg 'emancipatoire waarden').

Figuur 9.32 Culturele waardenkaart. Bron: World Values Survey (2017) Inglehart-Welzel World Cultural Map, opgehaald 12-02-2021 van: https://www.worldvaluessurvey.org/images/Culture_Map_2017_conclusive.png

³⁶⁹ Beugelsdijk en Van Schaik (2001)

De landen zijn onderverdeeld in negen cultuurclusters.³⁷⁰ In het *Protestant Europe cluster* – dat Nederland en Scandinavië omvat – scoort men het hoogst op seculier-rationale en zelfexpressie waarden. In het *African-Islamic cluster* – dat veel landen in Afrika en het Midden-Oosten omvat – scoort men het hoogst op waarden die gericht zijn op traditie en overleving.

De cultuur in een land hangt sterk samen met de mate waarin er sprake is van een democratie en de mate van technologische ontwikkeling van de economie.³⁷¹ Het percentage inwoners dat Protestant is versus het percentage Moslims bepaalt mede de plaats op de wereldkaart.³⁷² Mensen internaliseren in hun jeugd de basiswaarden die belangrijk zijn in de omgang met anderen en voor het overleven van hun groep. Praktisch gesproken moet een gemiddelde 1^e generatie migrant uit Jemen een grote culturele afstand zien te overbruggen om goed te functioneren in Nederland. Bepaalde basiswaarden veranderen daarom daarna soms.³⁷³ Voor de 2^e generatie geldt dit minder daar hun onderwijs in beginsel Nederlands is. Ouders, familie, vrienden en links met het geboorteland van de ouders zijn voor hun waarden echter ook relevant.³⁷⁴ Hun waarden kunnen meer lijken op die van Nederland, maar gelet op hun bi-culturele achtergrond is de ontwikkeling van een eigen set waarden eveneens denkbaar.

De waarden uit de herkomstlanden van immigranten hangen samen met hun integratie in Nederland. Figuur 9.31 toont de samenhang tussen enerzijds de seculier-rationele en emancipatoire waarden en de culturele afstand tot Nederland en anderzijds de vier hoofdvariabelen in Tabel 9.8, te weten citoscore, opleidingsniveau en nettobijdrage van eerste en tweede generatie en remigratiekansen van de eerste generatie. Zoals uiteengezet in §9.13 hangen deze variabelen sterk samen met een groot aantal (andere) integratie-indicatoren, variërend van school- en arbeidsmarktprestaties tot zaken als huisvesting, gezondheidszorg en criminaliteit. Dit punt is in Figuur 9.32 verder geïllustreerd.

Figuur 9.33 (boven) toont bijvoorbeeld een samenhang tussen de citoscores van de tweede generatie en de mate waarin inwoners van het betreffende land de zogenaamde seculier-rationele waarden zijn toegegaan. Te zien is dat hogere gemiddelde scores op de seculier-rationele waarden geassocieerd zijn met een hogere citoscore. Andersom hangen lagere citoscores samen met lagere scores voor seculier-rationele waarden, oftewel een meer traditioneel waardenpatroon, dat kenmerkend is voor het *African-Islamic cluster* (de oranje stippen).

Figuur 9.33 (midden) toont een samenhang tussen de nettobijdrage van de eerste en tweede generatie en de 'sociaal-culturele afstand' tussen Nederland en een aantal herkomstlanden. Deze sociaal-culturele afstand is gemeten op een imaginaire 'culturele waardenkaart' vergelijkbaar met Figuur 9.32. Te zien is dat een grotere culturele afstand geassocieerd is met een lagere nettobijdrage. Dit betreft vooral landen uit het *African-Islamic cluster* (oranje stippen). Andersom zijn er hoge nettobijdragen voor immigranten afkomstig uit de clusters *Protestant* en *Catholic Europe*, *Confucian*, *English speaking* en dat deel van het cluster *Latin-America* dat o.a. Argentinië omvat. Dit zijn landen die op de culturele waardenkaart in een kring om Nederland heen liggen.

---

³⁷⁰ De waarden zijn aan verandering onderhevig, maar over langere tijd zijn er toch min of meer stabiele clusters waar te nemen, zie voor een animatie: WVS, *Live cultural map over time 1981 to 2015*, opgehaald 12-2-2021 van: <https://youtu.be/ABWYOcru7js>

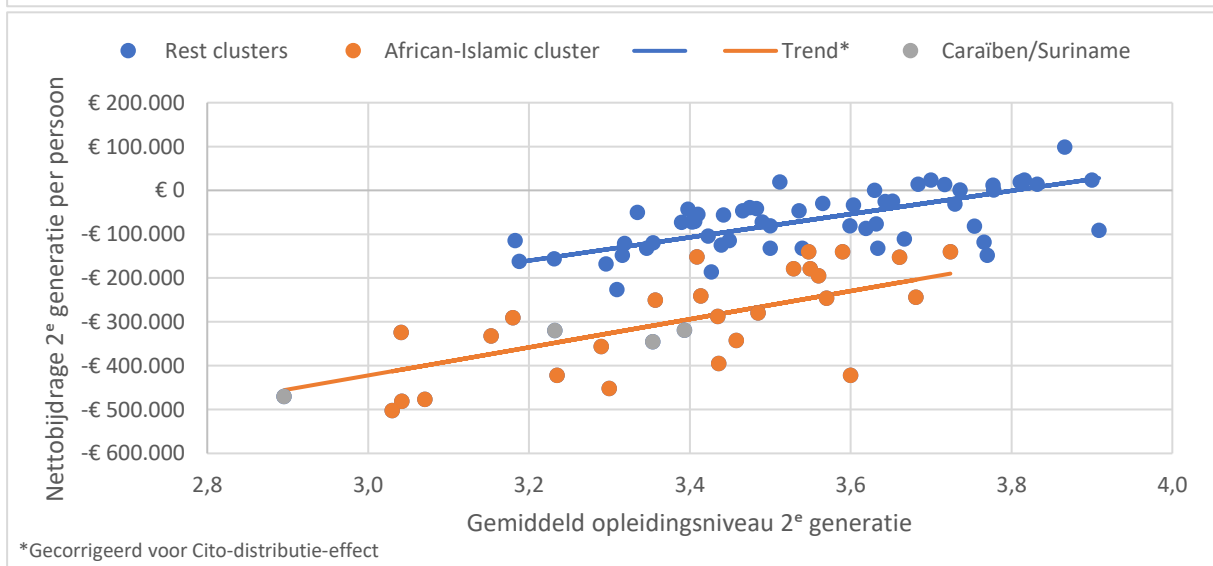
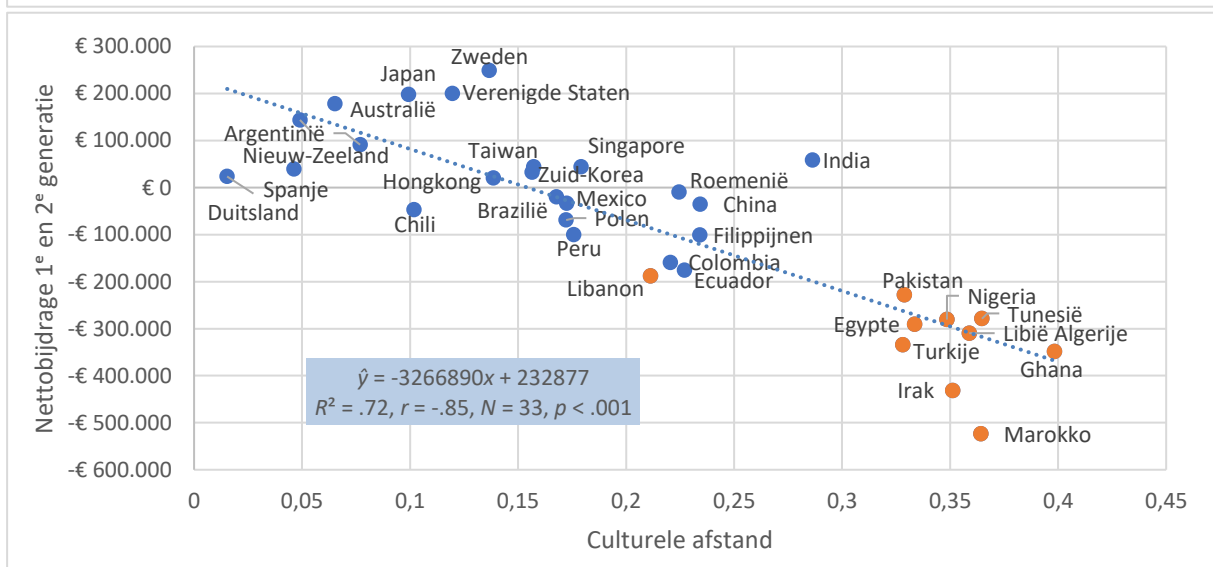
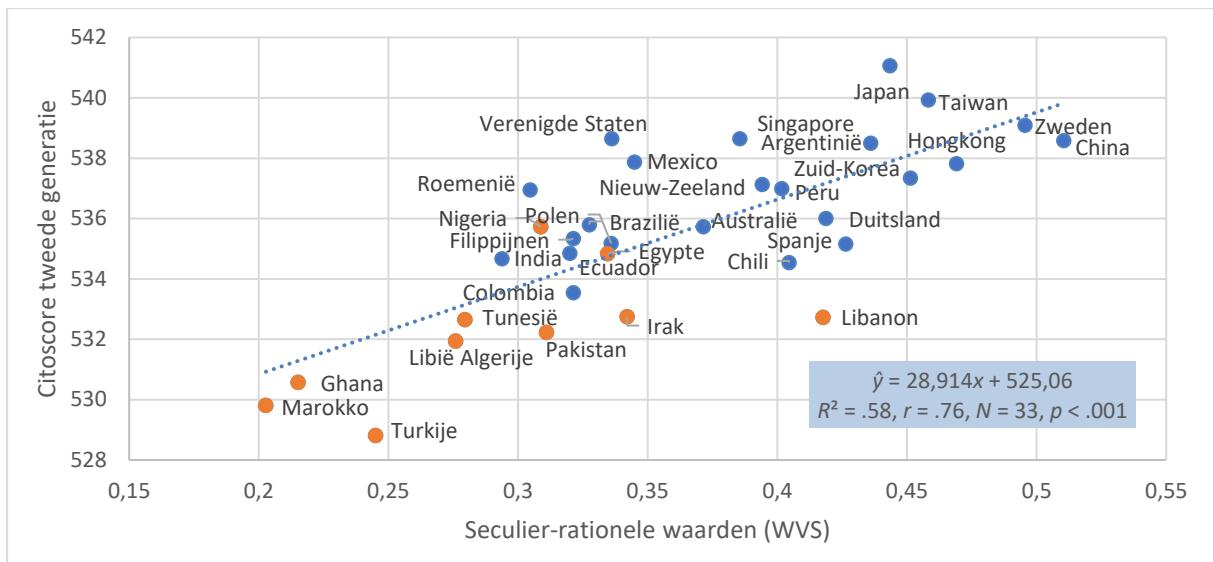
³⁷¹ Welzel (2013) blz. 92

³⁷² Welzel (2013) blz. 136-137

³⁷³ Pettersson (2007)

³⁷⁴ Epstein en Gang (2010)

Figuur 9.33 Seculier-rationele waarden (WVS 6th) vs. citoscores voor de 2^e generatie, voor 30 herkomstlanden (boven). Culturele afstand (WVS 6th, euclidisch) vs. nettobijdrage van 1^e en 2^e generatie, voor 30 herkomstlanden (midden). Opleidingsniveau (SOI 5-deling) en behoren tot African-Islamic cluster (dummy) als voorspellers van de nettobijdrage van de 2^e generatie, voor 85 herkomstregio's (onder). Bron: eigen berekening o.b.v. CBS-microdata.

Figuur 9.33 (onder) illustreert de mogelijke invloed van cultuur, culturele afstand of daarmee verwante variabelen op de nettobijdrage. Voor de tweede generatie blijkt opleidingsniveau op zichzelf een statistisch significante 47%³⁷⁵ van de variantie in nettobijdrage per persoon te verklaren. Opleidingsniveau alleen geeft echter een vertekend beeld. In het Nederlandse schoolsysteem zijn de citoscore en het schooladvies van de leerkracht op de basisschool heel bepalend voor de uiteindelijk hoogst behaalde opleiding. Met name doorstroom naar havo en vwo geeft kans op het volgen van hoger (tertiair) onderwijs en daarmee een hoge nettobijdrage. Onder herkomstgroepen met een hoge gemiddelde citoscore zullen de leerlingen die een vwo-advies krijgen doorgaans gemiddeld een hoge citoscore hebben t.o.v. alle leerlingen die een vwo-advies krijgen. Onder herkomstgroepen met een lage gemiddelde citoscore zullen de leerlingen die een vwo-advies krijgen doorgaans gemiddeld een relatief lage citoscore hebben. Bij leerlingen die een havo-advies of havo/vwo-advies krijgen geldt iets vergelijkbaars. Dit kan leiden tot verschillen in de uiteindelijke school- en arbeidsmarktprestaties. Als we dit zogenaamde ‘citodistributie-effect’ (zie Begrippenlijst) meewegen, dan stijgt de verklaarde variantie tot 69%.

In de voorgaande paragrafen van dit hoofdstuk wordt keer op keer benadrukt hoe bepalend citoscores en opleidingsniveau zijn voor de nettobijdrage. Voorgaande analyse onderstreept dat belang nog eens. Toch blijft een deel van de variantie onverklaard. Sommige 2^e generatie groepen hebben duidelijk een relatief lage nettobijdrage, ook als men corrigeert voor opleiding en citodistributie-effect. Opvallend is dat een groot deel van die groepen zich bevinden in het *African-Islamic cluster* (AIC).

Wordt het al dan niet³⁷⁶ deel uitmaken³⁷⁷ van het *African-Islamic cluster* toegevoegd als verklarende variabele, dan stijgt de verklaarde variantie van het totale model naar 79%. Deel uitmaken van het

---

³⁷⁵ De modellen in de rest van deze paragraaf zijn gebaseerd op de 87-deling, exclusief Nederland, waarbij Albanië en de regio Voormalig Joegoslavië (excl. Kroatië en Slovenië) zijn samengevoegd tot één regio. Er geldt dus $N = 85$ voor alle modellen. Verder geldt zowel voor elk regressiemodel als geheel (ANOVA), als voor alle individuele *predictors* in elk model, als ook voor de ΔR^2 tussen opeenvolgende modellen $p < .001$.

³⁷⁶ In beginsel zijn Pakistan, Turkije, Afghanistan, Iran, Syrië, Irak, Jordanië, Libanon, het Arabisch schiereiland en alle regio's in Afrika m.u.v. Zuidelijk Afrika, tot het AIC gerekend. Immigranten uit Zuidelijk-Afrika (gedomineerd door Zuid-Afrika) wijken vanwege historische toevalligheden sterk af van de gemiddelde inwoner uit Zuidelijk-Afrika. Iets vergelijkbaars geldt voor Indonesië: Indische Nederlanders vormen een wezenlijk andere migrantengroep dan Indonesiërs en Indonesië is daarom niet tot het AIC gerekend. Landen buiten Afrika met een aanzienlijke moslimminderheid – zoals India, Israël en Singapore – zijn ook niet tot het AIC gerekend. Ook de regio Voormalig Sovjet-Unie (excl. Baltische staten) is ondanks een aanzienlijke moslimminderheid niet tot AIC gerekend. Weliswaar wonen er in sommige voormalige Sovjetrepublieken veel moslims, maar deze regio is in het huidige rapport wegens bestaande CBS-indelingen niet verder opgesplitst. Personen afkomstig uit deze voormalige Sovjetrepublieken zijn echter ook meestal etnische Russen, zie Jennissen, R., Bovens, M. & Engbersen, G. (2021), voetnoot 29. Berekening van het aandeel moslims o.b.v. het *CIA World Factbook*, opgehaald 6-2-2022 van <https://www.cia.gov/the-world-factbook/field/religions>

³⁷⁷ Drie regio's zijn lastig in te delen. De regio Overig Indisch subcontinent excl. Pakistan bestaat qua 2^e generatie (waar het in deze analyse om draait) voor circa twee derde uit overwegend islamitische Bengalen (CBS-statline, 2016) en Bangladesh valt in verschillende WVS-waves in het AIC-cluster, maar de eerste generatie bestaat voor twee derde uit mensen uit de overwegend niet islamitische landen Nepal en Bhutan. De regio Voormalig Joegoslavië (excl. Kroatië en Slovenië) en Albanië bestaat voor ongeveer de helft uit moslims, waarbij gezegd moet worden dat deze regio (net als andere islamitische landen die ooit een communistisch regime hadden) hoger scoort op de seculier-rationele waarden dan het doorsnee islamitische land. De regio Overig Filippijnen, Maleisië, Brunei en Timor Leste (qua immigranten gedomineerd door Maleisië) is deels islamitisch (ca. 60%), maar heeft binnen de WVS-waves over de jaren een veranderende status (toenemend rationeel-seculier en in laatste wave niet in AIC). Gevoeligheid voor deze keuzes is getest door deze drie regio's in de hier gepresenteerde volgorde

African-Islamic cluster leidt bij gelijk opleidingsniveau (en gecontroleerd voor het citodistributie-effect) tot een veel lagere voorspelde nettobijdrage (het verschil tussen de oranje en blauwe lijn). Dit verschil in voorspelde nettobijdrage bedraagt ongeveer € 115.000.³⁷⁸

Suriname, Aruba en de (voormalige) Nederlandse Antillen zijn niet meegenomen en de World Values Survey. Als voormalige Nederlandse koloniën zijn ze qua taal en onderwijs meer aan Nederland gelieerd dan andere Latijns Amerikaanse landen. Het blijkt dat Suriname en de drie Caraïbische regio's³⁷⁹ zich midden in de 'puntenwolk' van het *African-Islamic cluster* bevinden (de grijze stippen te midden van de oranje stippen in Figuur 9.33 onder). Kennelijk zijn er sterke overeenkomsten tussen deze gebieden als het gaat om factoren die de nettobijdrage bepalen. Op de opeenvolgende WVS-cultuurkaarten scoren de opgenomen Caraïbische landen – Haïti, Dominicaanse Republiek en Trinidad en Tobago – net zo laag als doorsnee AIC-landen op de seculier-rationele waarden. Qua emancipatoire waarden scoren deze Caraïbische landen iets hoger. Voegen we Suriname en de drie Caraïbische regio's³⁸⁰ toe aan het *African-Islamic cluster* dan ontstaat een regio die we AIC+ noemen. Dit komt overeen met de situatie van Figuur 9.33 (onder). De verklaarde variantie bedraagt in dit geval 83% en behoren tot de groep AIC+ is geassocieerd met een voorspelde nettobijdrage die ongeveer € 145.000 lager ligt.

De hier gevonden resultaten staan niet op zichzelf. In de grafieken met samenhang tussen migratiekansen en uitkeringsgebruik (Figuur 2.9) en tussen migratiekansen en opleidingsniveau of citoscores (Figuur 9.30) valt het *African-Islamic cluster* ook op als een min of meer aparte groep met vaak relatief ongunstige scores, dat wil zeggen, door een hoge uitkeringsafhankelijkheid (vergelijk ook Figuur 8.7) en een doorgaans lage gemiddelde citoscore en een laag gemiddeld opleidingsniveau. Hetzelfde geldt voor Suriname.³⁸¹

Tabel 9.9 toont op een net andere wijze de verschillen tussen de clusters. Uiteraard is het aantal waarnemingen per cultuurcluster hier geringer dan in de analyse in Figuur 9.33 (onder), maar deze analyse brengt wat gedetailleerder in beeld hoe de verschillende clusters zich verhouden tot het cultuurcluster *Protestant Europe* waarin Nederland zich bevindt. In Model 1, waarin alleen het effect van het behoren tot een bepaald cluster wordt getest, varieert het verschil in nettobijdrage ten opzichte van het cluster Protestant Europe van circa € 30.000 hoger voor het *Confucian* cluster tot circa € 300.000 lager voor het AIC+ cluster. In dit model zijn er vijf clusters waarvoor de 2e generatie een significant lagere nettobijdrage heeft dan de 2e generatie uit *Protestant Europe* (te herkennen aan één of meer *). Na correctie voor opleidingsniveau zijn er nog vier clusters die significant verschillen (Model 2). Als ook nog het

---

toe te voegen aan een basismodel zonder deze regio's. In Figuur 9.32 zijn deze drie regio's niet meegerekend. Vergelijk WVS, *Findings and Insights*, opgehaald 30-12-2021 van <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSContents.jsp>

³⁷⁸ De resultaten zijn gevoelig voor de operationalisering van de dummyvariabele AIC, d.w.z. gevoelig voor welke landen en regio's al dan niet tot het *African-Islamic cluster* (AIC) worden gerekend. Het in de volgorde van presentatie toevoegen van de drie regio's uit de vorige voetnoot heeft echter een beperkt effect: < 0,5% lagere verklaarde variantie voor toevoegen van de eerste twee regio's en < 2% lagere verklaarde variantie voor toevoegen van de derde regio.

³⁷⁹ De Caraïbische regio's in de 87-deling zijn Aruba en (voormalige) Nederlandse Antillen, de Dominicaanse republiek en de regio Overig Caraïben.

³⁸⁰ In een recent door de WRR voorgestelde indeling in wereldregio's op basis van cultuur worden Suriname en een deel van de Caraïben als aparte cultuurregio aangemerkt, Jennissen, R., Bovens, M. & Engbersen, G. (2021)

³⁸¹ De Caraïbische regio's in de 87-deling – Aruba en (voormalige) Nederlandse Antillen, de Dominicaanse republiek en de regio Overig Caraïben – kunnen in de genoemde figuren niet apart onderscheiden worden wegens gebrek aan data.

citodistributie-effect wordt meegenomen (Model 3), zijn er nog drie clusters waarvoor de 2^e generatie over de levensloop een significant lagere nettobijdrage levert aan de Nederlandse schatkist. Dit zijn de clusters *Orthodox+* (incl. de Baltische staten), *Latin-America* (excl. Suriname en Caraïben) en *AIC+*. Deze clusters liggen op de waardenkaart in Figuur 9.32 het verst verwijderd van het cluster Protestant Europe waar Nederland deel van uitmaakt. Voor het cluster *Latin America* geldt dat de nettobijdrage over de levensloop van de 2^e generatie ruim € 60.000 lager is dan op grond van opleidingsniveau en citoscore verwacht mag worden. Voor het cluster *Orthodox+* is dit verschil bijna € 85.000. Voor het cluster *AIC+* – dat in de waardenkaart in Figuur 9.32 het verst verwijderd is van Nederland – geldt dat de 2^e generatie over de levensloop een nettobijdrage heeft die meer dan € 180.000 lager is dan men op grond van opleidingsniveau en citoscore zou verwachten. Voor deze groep geldt ook in Model 3 het hoogste significantieniveau ($p < .001$). Voor de duidelijkheid: het gaat om mensen die in Nederland zijn geboren en opgeleid. En zoals aangetoond in §9.13: het gaat niet om geld alleen, want nettobijdrage hangt sterk samen met allerlei indicatoren van integratie.

Tabel 9.9 Drie regressiemodellen om het effect op nettobijdrage te schatten van cultuur, opleidingsniveau en het citodistributie-effect, voor 81 landen en regio's, voor 2^e generatie immigranten.

	Model 1 (alleen dummy variabelen)	Model 2 (opleiding toegevoegd)	Model 3 (citodistributie- effect toegevoegd)	N (aantal waar- nemingen)
R^2	0,72	0,83	0,86	
R^2 aangepast	0,69	0,81	0,84	
F	26,45 ***	47,41 ***	47,41 ***	
Snijpunt	-€ 5.517	-€ 976.973 ***	-€ 737.734 ***	81
Cultuurcluster				
AIC+ ¹	-€ 296.636 ***	-€ 229.859 ***	-€ 181.233 ***	30
Orthodox+ ²	-€ 134.702 **	-€ 85.215 *	-€ 84.401 *	5
Latin-America ³	-€ 94.834 *	-€ 76.892 *	-€ 61.726 *	12
South Asia	-€ 118.107 *	-€ 91.625 *	-€ 56.334	5
Catholic Europe	-€ 85.982 *	-€ 30.395	-€ 18.012	10
English Speaking	-€ 42.260	-€ 7.449	-€ 10.435	6
Confucian	€ 30.228	-€ 10.535	€ 6.655	7
Opleiding	***	€ 268.124 ***	€ 195.530 ***	81
Cito-distributie-effect	***		€ 263.800 ***	81
Referentie cluster is Protestant Europe				
¹ Incl. Suriname, Caraïben ² Incl. Baltische staten ³ Excl. Suriname, Caraïben				
* $p < .05$; **; $p < .01$; ***: $p < .001$				

Bij de tweede generatie hangt culturele afstand tussen Nederland en herkomstland samen met nettobijdrage: groepen met grote culturele afstand hebben vaak lage nettobijdrage. De voorgaande resultaten laten zien dat tweede generatie groepen die – ook na correctie voor opleiding en het citodistributie-effect – een relatief lage nettobijdrage hebben, zich op de WVS-cultuurkaart vooral in het kwadrant linksonder bevinden. Dat is het kwadrant met lage scores voor emancipatoire en rationeel-seculiere waarden en ook het kwadrant dat gedomineerd wordt door het *African-Islamic cluster* en in mindere mate door de clusters *Orthodox+* en *Latin-America*. Voor deze drie clusters is de nettobijdrage – ook na voornoemde correctie – significant lager dan voor immigranten uit het cluster *Protestant Europe*. Immigranten uit deze clusters hebben gemiddeld dus een lagere nettobijdrage dan men op basis van opleidingsniveau en citoscore zou verwachten. Zoals eerder betoogd (§9.13) is nettobijdrage een goede indicator van de totale mate van integratie. De resultaten suggereren dat ook bij de tweede generatie – die in Nederland is geboren, getogen en opgeleid – de cultuur van het herkomstland van de ouders nog een grote rol speelt. ↵

Het voorgaande verklaart echter nog niet waarom de geconstateerde verschillen er zijn. Er zijn allerlei verklaringen denkbaar. Allereerst verschillen in gedrag van de groepen zelf. Een voorbeeld vormen de kosten voor veiligheidszorg (politie, justitie en criminaliteit) die voor 2^e generatie uit AIC+ regio's 2,3 maal hoger zijn dan voor 2^e generatie uit de overige regio's.³⁸² Ook blijkt het aandeel 2^e generatie kinderen geboren uit 'gemengde relaties' van invloed op de nettobijdrage (zie §5.4). Daarnaast kan ook gedrag van de ontvangende samenleving een rol spelen: denk aan discriminatie op de arbeidsmarkt op kenmerken als huidskleur, hoofddoek of achternaam.

Ook kenmerken van de herkomstregio zouden van invloed kunnen zijn. Een mogelijke kandidaat is de Human Development Index (HDI).³⁸³ De 15 laagste HDI-scores in de 87-deling in wereldregio's behoren allemaal tot het *African-Islamic cluster*. En van de 35 laagste scores behoren er 30 tot de groep AIC+. Verder komen asielmigranten – die doorgaans een lage nettobijdrage hebben – relatief vaak uit islamitische landen.

De hiervoor genoemde variabelen zijn bovendien onderling verknoopt. Er is bijvoorbeeld een sterke negatieve samenhang tussen enerzijds de nettobijdrage van de 2^e generatie en anderzijds het aandeel asielmigranten onder de 1^e generatie³⁸⁴ of het aandeel moslims³⁸⁵ onder de bevolking in de

---

³⁸² Ongewogen gemiddelde van de kosten voor veiligheidszorg (zie §8.12) voor de leeftijdsgroepen 12-18 jaar, 18-25 jaar, 25-45 jaar en 45-65 jaar, voor de 42-deling, waarbij AIC+ is geoperationaliseerd als alle Afrikaanse regio's (incl. Marokko, excl. Zuidelijk Afrika), Turkije, Pakistan, de regio Afghanistan, Iran, Syrië en Irak, de regio Arabisch schiereiland, Jordanië en Libanon, de regio Voormalig Joegoslavië (excl. Slovenië en Kroatië) en Albanië, Suriname, de Caraïben en de regio Aruba en (voormalige) Nederlandse Antillen, $t(15) = 7,25$, $p \ll .001$.

³⁸³ Gemiddelde HDI over de jaren 2015-2017, waarbij de waarden voor Somalië, Taiwan en de regio Aruba en de (voormalige) Nederlandse Antillen zijn geïmputeerd op basis van regressie op opleidingsniveau (CBS SOI 5-deling).

³⁸⁴ Spearman's rangordecorrelatiecoëfficiënt $-.51$, $N = 85$, $p < .001$, berekening aandeel asiel o.b.v. CBS-statline *Immigranten; migratiereden, sociaaleconomische cat, verblijfsduur 1999-2015*, opgehaald 6-2-2022 van <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/83002NED/table?dl=61F00> en voor landen die niet in deze tabel zijn opgenomen is een (op geobserveerde totalen per continent geijkte) schatting gemaakt o.b.v. immigratie en 1^e asielverzoeken over de periode 1999-2015 in de CBS-statline tabellen *Asielverzoeken; nationaliteit, vanaf 1975*, opgehaald 6-2-2022 van: <https://opendata.cbs.nl/#/CBS/nl/dataset/80059ned/table?dl=61F03> en *Immi- en emigratie; per maand, migratieachtergrond, geslacht*, opgehaald 6-2-2022 van: <https://opendata.cbs.nl/#/CBS/nl/dataset/83518NED/table?dl=61F69>

³⁸⁵ Relevant, want het gaat hier immers over het *African-Islamic cluster*.

herkomstregio³⁸⁶. Tussen de HDI in de herkomstregio of het aandeel personen van de 2e generatie met één in Nederland geboren ouder is de samenhang met de nettobijdrage van de 2e generatie juist sterk positief.³⁸⁷ Die onderlinge verknooptheid³⁸⁸ van potentiële verklarende variabelen maakt het lastig om onderliggende oorzaken te detecteren.

Het voorgaande suggereert dat cultuur en culturele afstand en daarmee samenhangende variabelen zoals de mate van 'ontwikkeling' (HDI) in de herkomstregio, technologische ontwikkeling van de economie en religie belangrijke verklarende variabelen kunnen zijn voor groepsverschillen in nettobijdrage van de 1^e en 2^e generatie die niet verklaard kunnen worden door verschillen in opleiding en het citodistributie-effect.

Echter, de resultaten moeten met voorzichtigheid worden geïnterpreteerd. Statistische samenhang is immers nog geen oorzakelijk verband. We moesten onze analyse baseren op waarden gemeten onder inwoners van herkomstlanden, omdat we niet konden beschikken over waarden gemeten onder in Nederland woonachtige immigranten uit de betreffende herkomstlanden. Meer onderzoek is nodig, hetgeen buiten het bestek van deze toch vooral beschrijvende studie valt. De hier getoonde samenhangen tussen waardenvoorkeuren en sociaal-culturele afstand enerzijds en verschillende indicatoren voor sociaaleconomische integratie anderzijds zijn echter zeker een nader onderzoek waard. Mogelijk kunnen ze inzichten opleveren die beleidsmakers kunnen opnemen in het toelatingsbeleid van toekomstige immigranten en het integratiebeleid.

---

³⁸⁶ Spearmans rangordecorrelatiecoëfficiënt $-.45$, $N = 85$, $p < .001$, berekening aandeel moslims o.b.v. het *CIA World Factbook*, opgehaald 6-2-2022 van <https://www.cia.gov/the-world-factbook/field/religions>

³⁸⁷ De Spearmans rangordecorrelatiecoëfficiënten van de genoemde paren zijn $.71$ respectievelijk $.61$, $N = 85$, $p < .001$.

³⁸⁸ De correlatiecoëfficiënten van de 10 onderlinge correlaties van de vijf in deze alinea genoemde variabelen variëren in absolute zin van $.43$ tot $.71$, met $N = 85$, $p < .001$ in alle gevallen.

Tabel 9.10 Citoscore, % pro/wo/lwoo, % havo/vwo, leerlinggewicht en opleiding gewogen naar SOI 5-deling, voor 1^e en 2^e generatie. % met 1 ouder in buitenland geboren en % integratie voor de 2^e generatie.

Variabele	cito			pro/so/lwoo		havo/vwo		leerlinggewicht		opleiding		1 ouder buitenl.		integratie	
	1	2	3	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2
Generatie	535,9	535,9	535,9	14,7%	14,7%	48,4%	48,4%	0,034	0,034	3,37	3,37	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Referentie-autochtoon	531,4	534,0	536,6	26,3%	18,6%	31,3%	46,5%	0,557	0,331	2,57	3,60	15,4%	65,6%	65,6%	65,6%
Afghanistan, Iran, Syrië en Irak	532,3	532,8	534,1	28,3%	20,9%	33,1%	39,6%	0,376	0,300	2,77	3,54	47,5%	70,2%	70,2%	70,2%
Arabisch schiereiland, Jordanië en Libanon	527,5	531,4	535,1	41,3%	28,4%	17,0%	32,0%	0,275	0,132	2,78	3,39	55,1%	39,4%	39,4%	39,4%
Aruba en (voormalige) Nederlandse Antillen	535,2	536,4	536,5	16,7%	15,8%	48,5%	49,6%	0,112	0,051	3,27	3,34	90,4%	89,1%	89,1%	89,1%
België en Luxemburg	532,0	536,0	535,2	30,8%	14,5%	32,4%	52,3%	0,146	0,074	3,08	3,56	84,9%	85,7%	85,7%	85,7%
Brazilië, Argentinië, Paraguay, Uruguay, Chili, Fr. Guy.	530,9	536,5	537,5	45,4%	15,2%	22,1%	53,4%	0,321	0,094	3,08	3,67	71,8%	76,5%	76,5%	76,5%
Bulgarije en Roemenië	528,6	530,6	534,4	45,0%	31,4%	17,0%	26,8%	0,293	0,252	2,35	3,15	56,1%	8,2%	8,2%	8,2%
Cariben	528,0	531,8	535,6	41,9%	28,8%	19,6%	34,1%	0,563	0,342	2,55	3,45	41,1%	54,1%	54,1%	54,1%
Centraal-Afrika	537,4	538,6	537,5	14,1%	6,6%	49,2%	71,8%	0,193	0,396	2,93	3,82	13,5%	117,3%	117,3%	117,3%
China, Mongolië en Noord-Korea	537,2	538,6	538,3	10,6%	7,6%	67,5%	68,4%	0,120	0,017	3,70	3,75	89,1%	111,2%	111,2%	111,2%
Denemarken, Zweden en Finland	535,6	536,0	535,5	17,2%	16,3%	49,5%	49,0%	0,144	0,043	3,36	3,20	90,1%	75,4%	75,4%	75,4%
Duitsland en Oostenrijk	538,0	538,9	538,9	8,4%	9,2%	64,4%	65,6%	0,098	0,013	3,71	3,72	92,0%	110,5%	110,5%	110,5%
EFTA, dwergstaten en crown dependencies	533,0	536,0	536,7	17,9%	11,4%	38,8%	54,8%	0,131	0,104	2,82	3,55	76,9%	93,3%	93,3%	93,3%
Filippijnen, Maleisië, Brunei en Timor Leste	536,3	537,2	536,9	11,0%	10,9%	65,9%	62,5%	0,065	0,048	3,58	3,57	86,6%	95,5%	95,5%	95,5%
Frankrijk	532,4	535,2	534,5	22,9%	12,1%	39,4%	52,4%	0,282	0,074	3,50	3,35	84,2%	72,6%	72,6%	72,6%
Griekenland en Cyprus	532,8	537,0	535,9	24,7%	15,2%	37,1%	56,1%	0,169	0,105	2,96	3,53	83,1%	90,9%	90,9%	90,9%
Hongarije, Tsjecho, Slowakije, Slovenië en Kroatië	527,4	532,4	532,5	49,6%	26,0%	7,5%	35,7%	0,871	0,530	1,99	3,39	18,7%	5,2%	5,2%	5,2%
Hoorn van Afrika en Soedan	533,9	534,9	538,2	25,8%	16,5%	44,2%	50,1%	0,524	0,362	2,69	3,62	33,7%	79,3%	79,3%	79,3%
Indisch subcontinent excl. Pakistan	535,5	536,3	536,6	14,7%	11,0%	50,0%	56,2%	0,104	0,052	3,05	3,47	84,2%	91,4%	91,4%	91,4%
Indonesië	538,9	537,8	537,2	9,6%	9,0%	70,0%	65,0%	0,000	0,032	3,56	3,73	87,0%	96,8%	96,8%	96,8%
Israël	534,3	535,8	534,5	16,1%	16,0%	53,0%	52,3%	0,188	0,069	3,37	3,23	89,3%	64,1%	64,1%	64,1%
Italië en Malta	538,5	541,1	540,7	5,8%	6,6%	80,9%	81,3%	0,000	0,017	3,78	3,87	83,6%	133,6%	133,6%	133,6%
Japan	527,8	529,8	532,4	43,3%	29,6%	17,6%	26,1%	0,919	0,594	2,15	3,07	13,8%	-3,3%	-3,3%	-3,3%
Marokko	532,6	535,1	535,3	25,1%	15,8%	40,7%	50,2%	0,167	0,102	3,13	3,55	77,9%	71,1%	71,1%	71,1%
Midden-Amerika en Zuid-Amerika Overig	532,5	533,7	534,4	29,1%	20,3%	37,2%	41,3%	0,310	0,219	2,61	3,31	46,5%	27,1%	27,1%	27,1%
Noord-Afrika (excl. Marokko)	537,9	538,2	536,7	9,4%	10,3%	68,4%	62,1%	0,025	0,018	3,76	3,56	93,3%	94,7%	94,7%	94,7%
Noord-Amerika	537,7	536,1	534,3	9,6%	13,2%	68,6%	52,0%	0,061	0,034	3,46	3,40	94,4%	82,4%	82,4%	82,4%
Oceanië	531,0	537,0	535,6	26,8%	10,8%	34,8%	59,4%	0,393	0,037	3,07	3,59	86,4%	72,4%	72,4%	72,4%
Oost-Afrika	530,1	532,2	533,2	29,6%	20,0%	33,3%	47,7%	0,651	0,451	2,39	3,41	17,6%	50,3%	50,3%	50,3%
Pakistan	531,9	535,2	536,4	33,4%	16,0%	21,5%	47,2%	0,240	0,084	2,55	3,41	78,5%	89,6%	89,6%	89,6%
Polen en Baltisch staten	528,0	532,8	533,8	37,3%	21,9%	19,0%	40,5%	0,594	0,161	2,55	3,35	64,3%	73,1%	73,1%	73,1%
Portugal	533,8	535,2	534,4	21,9%	16,7%	41,4%	48,4%	0,195	0,072	3,35	3,32	85,2%	71,5%	71,5%	71,5%
Spanje	527,6	531,6	532,2	36,3%	22,7%	19,5%	34,2%	0,241	0,110	2,79	3,23	40,2%	28,7%	28,7%	28,7%
Suriname	531,4	535,9	534,9	32,1%	11,3%	25,2%	56,1%	0,339	0,286	2,37	3,52	45,7%	80,2%	80,2%	80,2%
Thailand, Indochina en Myanmar	527,9	528,8	531,2	40,6%	31,0%	18,7%	24,1%	0,741	0,511	2,08	3,04	22,4%	27,1%	27,1%	27,1%
Turkije	537,4	536,6	536,2	11,1%	12,5%	64,5%	54,5%	0,033	0,031	3,29	3,47	90,4%	91,3%	91,3%	91,3%
VK en Ierland	530,9	533,3	534,1	24,1%	20,5%	36,6%	41,8%	0,459	0,232	2,77	3,31	33,0%	53,0%	53,0%	53,0%
Voorm. Joegoslavië (excl. Slovenië, Kroatië), Albanië	534,3	536,3	536,9	18,0%	13,1%	47,7%	55,4%	0,186	0,186	3,15	3,19	44,9%	75,9%	75,9%	75,9%
Voorm. Sovjet-Unie (excl. Baltische staten)	528,7	531,9	531,5	45,3%	26,2%	17,4%	35,0%	0,602	0,386	2,19	3,14	43,8%	14,6%	14,6%	14,6%
West-Afrika	536,0	537,3	536,6	10,6%	12,4%	56,3%	57,4%	0,039	0,026	3,48	3,60	89,8%	95,0%	95,0%	95,0%
Zuidelijk Afrika	540,9	537,9	537,3	4,2%	8,5%	86,2%	65,9%	0,005	0,093	3,02	3,77	62,9%	104,6%	104,6%	104,6%
Zuid-Korea, Taiwan, Hong Kong en Singapore															

10 Immigratie en vergrijzing: de demografische dimensie

Door Jan van de Beek

10.1 Inleiding

Van tijd tot tijd wordt in het publieke debat naar voren gebracht dat immigratie een oplossing zou kunnen vormen voor de vergrijzing.³⁸⁹ In deze paragraaf wordt geanalyseerd in hoeverre immigratie een vruchtbare aanpak is van het vergrijzingsprobleem. Vooraf is het goed om vast te stellen dat immigratie op twee manieren een oplossing voor de vergrijzing zou kunnen zijn:

1. Migratie zou de demografische druk kunnen verminderen;
2. Migratie zou kunnen helpen de kosten van de vergrijzing draaglijker te maken.

Bij het eerste punt moet opgemerkt worden dat 'de vergrijzing' op verschillende manieren gemeten kan worden. Vaak wordt een onderscheid gemaakt tussen grijze druk, groene druk en totale demografische druk. Volgens de definitie van het CBS³⁹⁰ is de grijze druk de verhouding tussen het aantal 65-plussers en het aantal mensen van 20 tot 65 jaar. De groene druk is de verhouding tussen het aantal jongeren van 0 tot 20 jaar en het aantal mensen van 20 tot 65 jaar. De basisgedachte is dat de groep van 20 tot 65 jaar de middelen moeten leveren om de afhankelijke 'groene' en 'grijze' groepen van zaken als onderwijs, pensioen en zorg te voorzien. De totale demografische druk is de verhouding tussen ouderen (65+) plus jongeren (tot 20 jaar) aan de ene kant en werkenden (20 tot 65 jaar) aan de andere kant. Feitelijk geeft dit de druk aan op de mensen in de werkzame levensfase om de jeugd én de gepensioneerden te onderhouden. Het effect van migratie op deze drie vormen van demografische druk kan men direct uitrekenen met behulp van een demografisch model.

Bij het tweede punt hierboven draait het om de vraag of immigranten een nettobijdrage kunnen leveren die zo groot is dat ze de kosten van vergrijzing helpen opvangen. Hierbij kan op voorhand al opgemerkt worden dat dit voor een groot aantal van de in het voorgaande onderzochte groepen immigranten logischerwijs nooit het geval kan zijn, omdat deze groepen een neutrale of negatieve nettobijdrage leveren. Er zijn echter een aantal herkomstgroepen die bovengemiddeld presteren en voor hen wordt in het volgende hoofdstuk nagegaan in hoeverre hun komst een structurele oplossing van de kosten van de vergrijzing zou kunnen vormen.

10.2 Bestaande literatuur

Voor veel landen is immigratie een belangrijke demografische factor, net als geboorte en sterfte dat zijn. Immigratie heeft een direct effect op de bevolkingsomvang en kan ook de leeftijdsopbouw en de getalsverhouding tussen de seksen veranderen. Daarnaast kan immigratie ook een indirect langetermijneffect hebben, omdat de vruchtbaarheid van immigranten af kan wijken van die van ingezetenen.

---

³⁸⁹ Voorbeelden vormen dit pleidooi van Jeroen Smit in een televisiecolumn, *Buitenhof TV*. (2017, 19 maart) *Schuim en as*, opgehaald 22-12-2022 van : https://www.npostart.nl/schuim-as-jeroen-smit/19-03-2017/POMS_VPRO_7895862) en een opinieartikel van voormalig premier Ruud Lubbers en emeritus hoogleraar Van Seters in de *NRC* (2017, 7 augustus), opgehaald 22-12-2022 van: <https://www.nrc.nl/nieuws/2017/08/07/neem-25000-vluchtelingen-per-jaar-op-12417747-a1569162>

³⁹⁰ CBS, *Begrippen*, opgehaald 15-12-2020 van: <https://www.cbs.nl/nl-nl/onze-diensten/methoden/begrippen/grijze-druk>

Mede om dit soort redenen is immigratie in de literatuur herhaaldelijk voorgesteld als remedie tegen de vergrijzing.³⁹¹

Immigratie wordt over het algemeen niet gezien als een realistische oplossing voor de *vergrijzing zelf*. Om dat in te zien moet men zich realiseren dat vergrijzing over het algemeen een eenmalige en een structurele component heeft.³⁹² De eenmalige component is het feit dat er in veel landen in het verleden een aantal relatief ‘grote generaties’ zijn geweest. In de meeste (westerse) landen zijn hiervoor twee oorzaken aan te wijzen. Allereerst de geboortegolf die na de Tweede Wereldoorlog optrad. Daarnaast maakten veel landen een demografische transitie door, waarbij ze van een toestand van hoge geboorten en hoge sterfte, via hoge geboorten en lage sterfte naar een toestand van lage geboorten en lage sterfte gingen. De structurele component bestaat eruit dat in veel westerse landen de vruchtbaarheid onder het vervangingsniveau van ongeveer 2,1 kind per vrouw gedaald is. Daardoor is elke generatie kleiner dan de voorgaande, een verschijnsel dat ontgroening genoemd wordt. De incidentele component behoeft geen oplossing, omdat de grote generaties die in het verleden gevormd zijn door sterfte verdwijnen.³⁹³ Elke duurzame oplossing van de vergrijzing zal daarom een oplossing voor de ontgroening moeten zijn.

Het oplossen van de ontgroening door immigratie kan in beginsel op twee manieren.³⁹⁴ In de eerste plaats kan men de *ontgroening zelf* oplossen met een migratiebeleid dat selectief is ten aanzien van de vruchtbaarheid van immigranten. De vruchtbaarheid van de immigranten moet dan zo hoog zijn dat de gemiddelde vruchtbaarheid van immigranten en ingezetenen samen op het vervangingsniveau ligt. Als de ingezetenen hun (lage) vruchtbaarheid constant houden en immigranten hun (hoge) vruchtbaarheid constant houden is het in theorie mogelijk om onder de immigranten precies zoveel meisjes en vrouwen in de vruchtbare leeftijd toe te laten dat de ontgroening met een éénmalige immigratiegolf structureel is opgelost. Empirisch onderzoek³⁹⁵ suggereert echter dat immigranten hun vruchtbaarheid in enkele generaties aanpassen aan de (lage) vruchtbaarheid van ingezetenen.³⁹⁶ Dit is ook wat CBS-cijfers laten zien.³⁹⁷

In de tweede plaats kan men de *demografische gevolgen* van de ontgroening neutraliseren door een immigratiebeleid te voeren dat zodanig selectief is ten aanzien van de leeftijd van immigranten dat de verhouding tussen mensen in de pensioenleeftijd en mensen in de werkzame leeftijd constant blijft. Het nadeel van deze oplossing is dat er dan voortdurend nieuwe instroom van immigranten nodig is omdat het onderliggende probleem van de lage vruchtbaarheid niet wordt opgelost. Het gevolg is een snelle bevolkingsgroei.

---

³⁹¹ Deze paragraaf is deels een herziene versie van §3.7.2 uit Van de Beek, J. H. (2010)

³⁹² Vergelijk McDonald, P. (2000)

³⁹³ Wil men de incidentele component echter toch oplossen met immigratie dan moeten alle generaties die volgen op de ‘grote generaties’ door immigratie op dezelfde omvang worden gebracht, *ad infinitum*.

³⁹⁴ In onze bespreking negeren we de normatieve aspecten grotendeels.

³⁹⁵ Zie Mayer, J., & Riphahn, R. T. (2000) en Nijkamp, P., & Spiess, K. (1993)

³⁹⁶ Daarnaast kan men zich afvragen of deze (theoretische) oplossing vanuit het oogpunt van integratie wel wenselijk is, omdat immigranten dan verondersteld worden zich op één van de meest essentiële punten van het menselijk bestaan – de reproductie – duurzaam niet aan te passen aan de ontvangende samenleving. Dat lijkt zeker ook vanuit economisch opzicht onwenselijk, gezien het belang van bijvoorbeeld gemengde relaties aan de sociaaleconomische integratie van immigranten en hun kinderen (zie §5.4 en §9.11).

³⁹⁷ Zie bijvoorbeeld, CBS-statline, *Geboorte; vruchtbaarheid, migratieachtergrond en generatie moeder*, opgehaald 1-1-2020 van: <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/83307NED/table?dl=406DB>

Om de grijze druk constant te houden zijn in sommige gevallen enorme aantallen immigranten nodig. De Verenigde Naties publiceerden in het jaar 2000 een berekening voor het (extreme) geval van Zuid-Korea dat er voor een constante grijze druk zóveel immigranten nodig zouden zijn – 94 miljoen per jaar – dat de bevolking van dat land in 2050 6,2 miljard inwoners zou tellen. Daarmee zou de bevolking van Zuid-Korea ongeveer gelijk zijn aan de *toenmalige wereldbevolking*. In de praktijk zou het betekenen dat het overgrote deel van de wereldbevolking naar Zuid-Korea zou moeten verhuizen.³⁹⁸

“In order to keep the ratio of the working-age population to the population aged 65 years or older at its 1995 level of 12.6, it would be necessary to have a total of 5.1 billion immigrants from 1995 through 2050, or an average of 94 million per year. ... Under this scenario, the total population of the country is projected to be 6.2 billion in 2050, of which over 99 per cent would be post-1995 immigrants and their descendants.”³⁹⁹

Ook voor de landen van de Europese Unie zal aanzienlijke immigratie nodig zijn om de grijze druk constant te houden op het niveau van 1995.⁴⁰⁰ De bevolkingsgroei blijft bovendien oneindig doorgaan. Projecties voor Groot-Brittannië komen op 100 miljoen inwoners in 2030, 200 miljoen in 2070 en 300 miljoen in 2090.⁴⁰¹ Het behoeft weinig betoog dat een dergelijke bevolkingsgroei voor veel grotere problemen zorgt dan de vergrijzing zelf. Het is bovendien een oplossing die met betrekking tot veel Europese verzorgingsstaten voorbijgaat aan het feit dat er reeds een grote stille arbeidsreserve is, waaronder veel immigranten.⁴⁰²

Berekeningen voor Nederland laten eenzelfde beeld zien. De Beer⁴⁰³ rekende bijvoorbeeld uit dat een immigratiesaldo van een half miljoen personen per jaar nodig is om de vergrijzing in 2040 op het niveau van 1998 (13,5% 65-plussers) te houden. De bevolking groeit in dat scenario uit tot 43 miljoen personen in 2040. Van Imhoff en Van Nimwegen⁴⁰⁴ becijferden in navolging van de berekeningen van de Verenigde Naties een inwoneraantal van 109 miljoen in het jaar 2100.⁴⁰⁵

10.3 Berekening voor Nederland

Voor de huidige studie is berekend hoeveel immigranten er nodig zouden zijn om de grijze druk in Nederland constant te houden. In 2019 bedroeg de grijze druk 32,6%.⁴⁰⁶ Of anders gezegd: voor elke drie personen in de leeftijdscategorie 20 tot 65 jaar was er ongeveer één 65-plusser. Volgens de CBS-prognose van 2019 gaat dit verslechteren tot een verhouding van ongeveer twee op één.⁴⁰⁷

---

³⁹⁸ De VN gebruikt overigens de verhouding met personen in de leeftijdscategorie 15 tot 65 jaar voor de berekening van de grijze druk.

³⁹⁹ United Nations (2000), blz. 60

⁴⁰⁰ Gemiddeld 12,7 miljoen per jaar waarbij de bevolking van de Unie groeit tot 1,2 miljard in 2050, waarvan ongeveer 75% immigranten en hun nakomelingen, zie United Nations (2000), blz. 91

⁴⁰¹ Coleman, D. A. (2002), blz. 587

⁴⁰² Coleman, D. A. (1992)

⁴⁰³ De Beer, J. (1996), blz. 9

⁴⁰⁴ Van Imhoff, E., & Van Nimwegen, N. (2000)

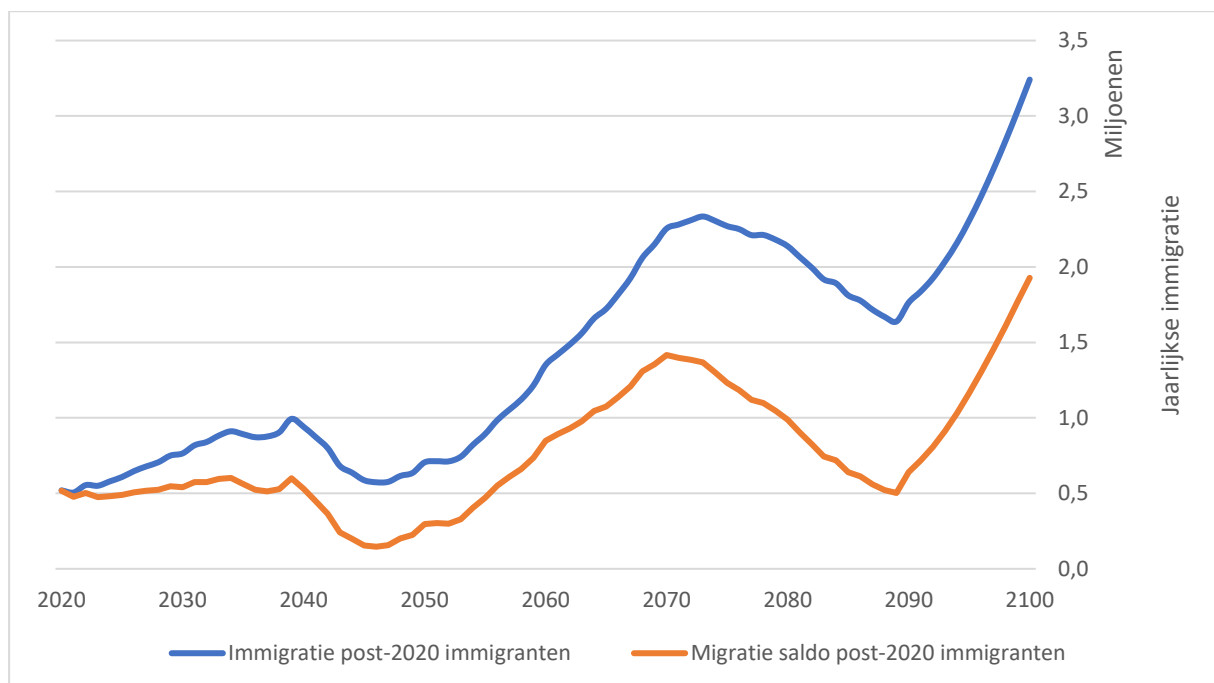
⁴⁰⁵ Vergelijk ook Crujisen, H. (1990)

⁴⁰⁶ Grijze druk 32,6%, groene druk 37,3%, totale demografische druk 69,9%. CBS-statline *Bevolking, huishoudens en bevolkingsontwikkeling; vanaf 1899*, opgehaald 22-12-2022 van: <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/37556/table?dl=4067E>

⁴⁰⁷ Grijze druk 47,2%, groene druk 38,9%, totale demografische druk 86,1%. CBS-statline *Prognose bevolking; kerncijfers, 2019-2060*, opgehaald 22-12-2022 van: <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/84645NED/table?dl=2E603>

Een complicerende factor in de Nederlandse casus is echter dat de grijze druk op basis van de leeftijds-categorieën 20 tot 65 jaar en 65-plus eigenlijk niet meer voldoet. De AOW-leeftijd wordt in Nederland immers geleidelijk opgetrokken naar ongeveer 70 jaar. Daarom is voor de berekening in deze paragraaf uitgegaan van de grijze druk bij een AOW-leeftijd van 70 jaar, m.a.w. de grijze druk is berekend als de verhouding tussen het aantal 70-plussers en het aantal mensen van 20 tot 70 jaar. De immigratie is zo berekend dat de verhouding tussen 70-plusser en mensen tussen 20 en 70 jaar constant blijft op 21,3%, het niveau van 2020.

Voor een simulatie van het aantal immigranten dat tot 2100 nodig is om de vergrijzing op het niveau van 2020 te houden is een demografisch model gebouwd. Hierin zijn – in navolging van de berekening van de VN in §10.2 – twee groepen onderscheiden. De eerste groep wordt gevormd door alle Nederlandse ingezetenen – dus van alle migratieachtergronden – die op 1 januari 2020 in Nederland verbleven en hun vanaf 2020 geboren nakomelingen. De tweede groep wordt gevormd door post-2020 immigranten en hun nakomelingen. Met post-2020 immigranten wordt bedoeld immigranten die vanaf 1 januari 2020 immigreerden.⁴⁰⁸

Figuur 10.1 Benodigde jaarlijkse migratie (immigratie en migratiesaldo) in een simulatie waarbij de verhouding tussen 70-plussers en personen van 20 tot 70 jaar constant wordt gehouden op het niveau van 2020 (21,3%). Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline data en CBS-microdata.

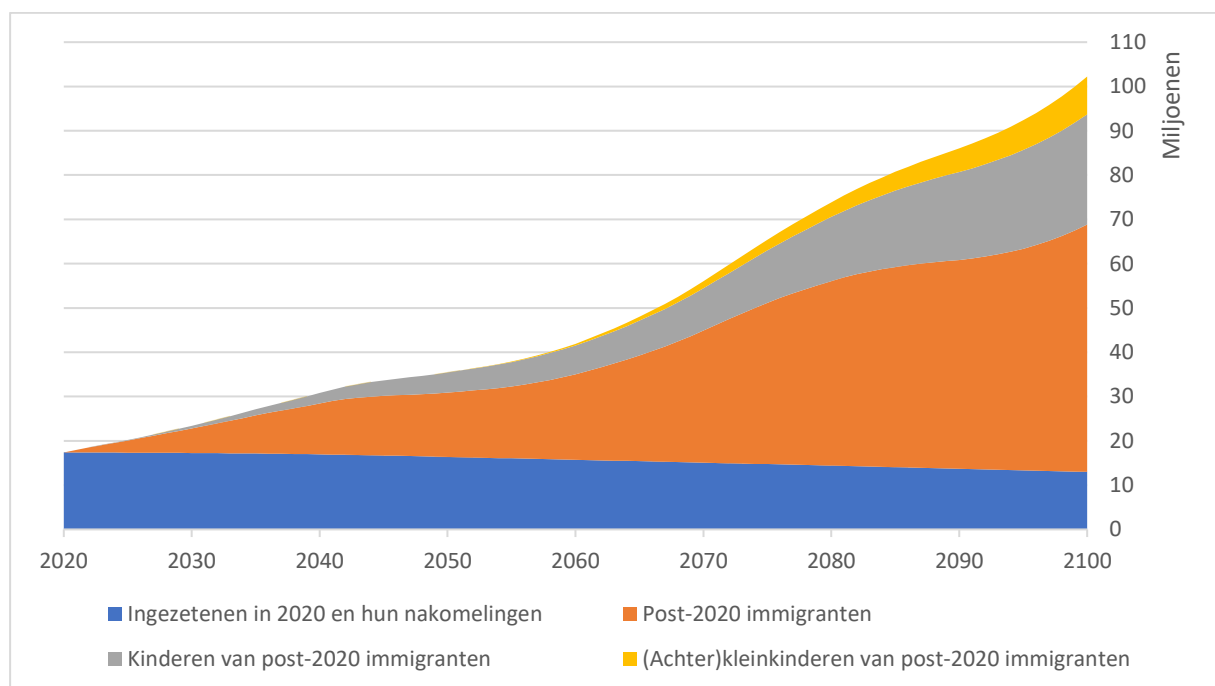
Van de post-2020 immigranten wordt aangenomen dat de eerste generatie net zo vaak remigreert als eerste generatie immigranten die tot 2020 naar Nederland kwamen⁴⁰⁹. Verder wordt aangenomen dat tweede generatie kinderen tot 18 jaar altijd met hun ouders mee remigreren. Voor de eenvoud is verondersteld dat volwassenen met een tweede generatie migratieachtergrond en personen met een Nederlandse achtergrond nooit remigreren. Het kindertal is voor alle groepen constant op 1,7 kind per

⁴⁰⁸ Intern wordt in het model ook gerekend met de categorieën personen met Nederlandse achtergrond en personen met een eerste, tweede en derde generatie migratieachtergrond, volgens de definities van het CBS, zie de Begrippenlijst.

⁴⁰⁹ Voor de precieze berekening van remigratiekansen zie de Technische appendix.

vrouw gesteld. Er zijn nog een aantal veronderstellingen gemaakt om het rekenwerk te vergemakkelijken en aan te sluiten bij het in §10.2 beschreven voorbeeld van de Verenigde Naties. De belangrijkste daarvan is dat vanaf 2020 de voornoemde categorieën gescheiden blijven.⁴¹⁰

De resultaten van deze berekening staan in Figuur 10.1 waarin de immigratie is weergegeven die nodig is om de verhouding tussen 70-plussers en mensen tussen 20 en 70 jaar constant op 21,3% te houden. Te zien is dat de jaarlijkse immigratie in golven oploopt van ruim een half miljoen in 2020 naar ruim drie miljoen aan het einde van de eeuw. Uiteraard is ook de emigratie fors, want het merendeel van de immigranten vertrekt uiteindelijk weer. Desalniettemin belooft het resulterende migratiesaldo (immigratie minus emigratie) twee miljoen per jaar in het jaar 2100. In dit type berekening is het migratiesaldo een vrij constante factor: bij een gegeven bevolkingspiramide en bepaalde veronderstellingen over het kindertal per vrouw, ligt het benodigd migratiesaldo min of meer vast. Het jaarlijks aantal benodigde immigranten is daarentegen sterk afhankelijk van de remigratiekansen.⁴¹¹

Figuur 10.2 Bevolkingssamenstelling in een simulatie waarbij de verhouding tussen 70-plussers en personen van 20 tot 70 jaar constant wordt gehouden op het niveau van 2020 (21,3%). Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline data en CBS-microdata.

Dergelijke massale immigratie heeft verstrekkende gevolgen voor de bevolkingsgroei Figuur 10.2. De totale bevolkingssomvang loopt op tot ruim 100 miljoen mensen in 2100. De ingezetenen die op 1

⁴¹⁰ In het aangehaalde citaat van de Verenigde Naties wordt gesproken van ‘immigrants and their descendants’ en om daarop aan te sluiten is afgezien van het meenemen van het effect van ‘gemengde relaties’ tussen ingezetenen die op 1 januari 2020 in Nederland verbleven en de post-2020 immigranten en hun nakomelingen. Bovendien zou de berekening gecompliceerd worden omdat het lastig is om een schatting te geven van het aandeel gemengde relaties wanneer het aandeel post-2020 immigranten zo snel stijgt als in deze simulaties het geval is. Verder is er voor de eenvoud vanuit gegaan dat bij post-2020 immigranten 2^e generatie kinderen altijd twee 1^e generatie ouders hebben, 3^e generatie kinderen altijd twee 2^e generatie ouders, enzovoort. Uit dit alles spreekt geen impliciete voorkeur of afkeur met betrekking tot gemengde relaties. Zie voor meer details de Technische appendix.

⁴¹¹ Hier is gerekend met een steady state (lange termijn) remigratiekans van 60% en als die op 70% wordt gesteld bedraagt einde eeuw het benodigd aantal immigranten een kleine vier miljoen.

januari 2020 in Nederland woonden en hun nakomelingen (het blauwe vlak), zijn door het lage kindertal van 1,7 qua omvang geslonken van ongeveer 17,5 miljoen in 2020 tot ongeveer 13 miljoen in 2100. Ongeveer 90% van de bevolking bestaat dan uit post-2020 immigranten en hun nakomelingen (totaal 89 miljoen). Om inzichtelijk te maken hoe groot het aandeel eerste generatie immigranten in het totaal is, wordt de laatste groep verder opgesplitst in post-2020 immigranten (56 miljoen, oranje), kinderen van post-2020 immigranten (25 miljoen, grijs) en (achter)kleinkinderen van post-2020 immigranten (8 à 9 miljoen, geel).

Duidelijk is dat het constant houden van de vergrijzing leidt tot extreme bevolkingsgroei. Overigens zet de bevolkingsgroei na 2100 versneld door tot ongeveer één miljard inwoners in het jaar 2200. Tegen die tijd is er een jaarlijks migratiesaldo van 13 miljoen personen nodig om de verhouding tussen 70-plussers en de groep 20 tot 70-jarigen constant te houden en bestaat de bevolking voor 99% uit immigranten en hun nakomelingen.

Bij het constant houden van de grijze druk bij een AOW-leeftijd van 65 jaar wordt de grens van 100 miljoen inwoners rond het jaar 2110 geslecht. Ook uitgaan van het constant houden van de totale demografische druk (in dit geval de verhouding tussen 0 tot 20-jarigen en 70-plussers enerzijds en 20 tot 70-jarigen anderzijds) biedt geen soelaas: in dat scenario wordt de 100 miljoen inwoners grens al rond het jaar 2080 gepasseerd.

Indien men door immigratie de verhouding tussen 70-plussers en de groep 20 tot 70-jarigen constant op het niveau van 2020 houdt, groeit de Nederlandse bevolking naar 100 miljoen inwoners einde eeuw en één miljard in het jaar 2200. Immigratie is derhalve geen realistische oplossing voor de vergrijzing. Door de ontgroening die het gevolg is van het lage kindertal en ook door de gestegen levensverwachting is het evenwicht tussen de generaties structureel veranderd. Ook massale immigratie lost dat onderliggende probleem niet op. Net als in een piramidespel zijn er steeds grotere aantallen nieuwe immigranten nodig om de vergrijzing constant te houden. Het werkt vooral niet omdat het onderliggende probleem van de ontgroening niet structureel wordt opgelost en dat is met immigratie niet terug te draaien zonder extreme bevolkingsgroei te accepteren. ↵

11 Immigratie en vergrijzing: de financieel-economische invalshoek

Door Hans Roodenburg, §11.3 door Hans Roodenburg en Jan van de Beek

11.1 Inleiding

“We hebben immigranten nodig om straks onze pensioenen te betalen” of woorden van gelijke strekking, aldus een hardnekkig misverstand dat steeds weer opduikt in het publieke debat.

De vergrijzing in Nederland en omliggende landen betekent dat het aantal gepensioneerden in verhouding tot het aantal werkenden toeneemt. Anders gezegd: de draaglast (uitgaven) voor de collectieve sector in verhouding tot het draagvlak (grondslag voor belastingen en premies) neemt toe. Dit schept een financieel probleem voor de collectieve sector.

Kan immigratie helpen om dit probleem op te lossen? In Hoofdstuk 10 is deze kwestie gezien vanuit een zuiver demografische invalshoek. Wat gebeurt er als we de ongunstiger wordende leeftijdsverdeling van de bevolking proberen recht te trekken door meer immigranten toe te laten? Omdat de immigranten ook weer vergrijzen hebben we steeds meer immigranten nodig en belanden we langs deze weg in een soort piramidespel met een exploderende bevolkingsgroei tot gevolg. Daarom lijkt deze vorm van ‘demographic engineering’ geen begaanbare weg.⁴¹²

Maar we kunnen het probleem ook bekijken door een financieel-economische bril. Bestaand onderzoek biedt hiervoor aanknopingspunten.

11.2 Aard en omvang van het financiële probleem

Bij de kosten van de vergrijzing gaat het om de zorguitgaven en om de pensioenen. Het verband tussen zorgkosten en vergrijzing is evident. Gemiddeld genomen zijn de zorgkosten in de laatste levensfase het hoogst (zie Figuur 8.17). Vergrijzing impliceert relatief meer ouderen en dus hogere zorgkosten. Wat betreft de pensioenen liggen de zaken minder duidelijk dan op het eerste gezicht lijkt. Nederland kent een gemengd pensioenstelsel. Het basispensioen, de AOW, wordt gefinancierd door een omslagstelsel: de huidige werkenden betalen de AOW voor de huidige gepensioneerden. In zo’n stelsel worden de overheidsfinanciën negatief beïnvloed door de vergrijzing. De aanvullende pensioenen echter, zowel collectief als individueel, vallen buiten de overheids sfeer en zijn gebaseerd op kapitaaldekking. Daar is dus voor gespaard en hierdoor worden deze pensioenen in beginsel niet geraakt door de vergrijzing.⁴¹³ Toch hebben de aanvullende pensioenen bij een vergrijzende bevolking effect op de overheidsfinanciën, en wel in positieve zin. Door de zogenaamde ‘omkeerregel’ (premies zijn fiscaal aftrekbaar, uitkeringen worden belast) heeft de overheid een flinke claim op die pensioenen. Echter, de

---

⁴¹² Naast de kwestie van de betaalbaarheid van de pensioenen is een andere veel gehoorde uitspraak dat de vergrijzing leidt tot tekorten op de arbeidsmarkt, en dat we immigranten nodig hebben om die tekorten aan te zuiveren. Die beleidsreactie is te beschouwen als een verschijningsvorm van het hier genoemde piramidespel, met alle risico’s van dien (zie Hoofdstuk 10). Overigens zijn in de arbeidsmarkt evenwichtsherstellende krachten werkzaam (met name via de lonen en de studiekeuze) die de tekorten, zij het met vertraging, kunnen oplossen. Hoewel immigratie op grote schaal dus geen optie is, kan in bepaalde gevallen, met name bij onvervulbare vacatures in vitale sectoren zoals de zorg, selectieve, vraaggestuurde arbeidsmigratie wellicht uitkomst bieden (Zie ook Roodenburg, H., R. Euwals & H. ter Rele (2003), blz. 91-92)

⁴¹³ Dit geldt voor zover de vergrijzing het gevolg is van de naoorlogse geboortegolf en van het teruggelopen geboortecijfer. Een sterker toenemende levensverwachting dan voorzien heeft echter wel een negatief effect op de aanvullende pensioenen.

aanvullende pensioenen, en dus ook die claim, zijn wel gevoelig voor het rentebeleid van de centrale bank en voor de bewegingen op de financiële markten.

In het jaar 2000 publiceerde het Centraal Planbureau (CPB) een eerste verkenning naar de gevolgen van de vergrijzing voor de Nederlandse overheidsfinanciën onder de titel *Ageing in the Netherlands*.⁴¹⁴ De zogenaamde ‘sustainability gap’ (Nederlands: houdbaarheidstekort) werd geraamd op 0,7% van het bruto nationaal product (bbp). Met andere woorden: een permanente verhoging van de belastingen met dit percentage van het bbp zou nodig zijn om de overheidsfinanciën op lange termijn houdbaar te maken⁴¹⁵. Uiteraard zouden, aldus het rapport, ook andere maatregelen eenzelfde effect kunnen sorteren, zoals een verhoging van de pensioenleeftijd, bevordering van de arbeidsparticipatie en bezuinigingen in de zorg.

In vergelijking met ons omringende landen is het negatieve effect van de vergrijzing op de overheidsfinanciën beperkt. In de eerste plaats vergrijst Nederland, zuiver demografisch gezien, minder sterk dan die landen.⁴¹⁶ En in de tweede plaats is het Nederlandse pensioenstelsel relatief ‘vergrijzingsbestendig’ in vergelijking met landen als Duitsland, Frankrijk en Italië, die nauwelijks voor hun pensioenen hebben gespaard.

Het gaat bij dit type toekomstverkenningen om ontwikkelingen op lange termijn, die naar hun aard zeer onzeker zijn. En voortdurend komt nieuwe informatie beschikbaar die een ander licht kan werpen op die toekomstige ontwikkelingen. Daarom komt het CPB periodiek met nieuwe berekeningen over het effect van de vergrijzing op de overheidsfinanciën.

Een geactualiseerde berekening uit 2006⁴¹⁷ komt tot een hoger cijfer voor het houdbaarheidstekort van afgerond 2½% van het bbp⁴¹⁸. Dit hogere cijfer wordt vooral verklaard door de verslechterde positie van de pensioenfondsen ten gevolge van dalende aandelenkoersen en lage rente.⁴¹⁹ Maar ook andere factoren, zoals een veronderstelde minder sterke groei van de arbeidsparticipatie van vrouwen, spelen een rol.⁴²⁰

De volgende vergrijzingsstudie van het CPB dateert uit 2010.⁴²¹ De korte samenvatting stelt:

“De benodigde aanpassing, het houdbaarheidstekort, is berekend op 4½% bbp. Dit tekort is 1½% bbp groter dan in de CPB-studie uit 2006, door stijging van de levensverwachting en doorwerking van de kredietcrisis. De overheid staat voor de keuze hoe zij haar begroting houdbaar maakt, via ombuigingen of lastenverzwaring, onmiddellijk of uitgesteld.”⁴²²

De overheid wordt hier dus impliciet voorgehouden dat beleidsmaatregelen om het houdbaarheidstekort weg te werken en zo de overheidsfinanciën vergrijzingsbestendig te maken, onontkoombaar zijn. In de jaren daarna is het kabinetsbeleid in deze richting vormgegeven. Door verhoging van de AOW-

---

⁴¹⁴ Van Ewijk, C., et al. (2000)

⁴¹⁵ Voor een definitie van het begrip ‘houdbaar’ (Engels: ‘sustainability’) zie Van Ewijk, C., et al. (2000), blz. 24

⁴¹⁶ Van Ewijk, C., et al. (2000), blz. 16-17

⁴¹⁷ Van Ewijk, C., et al. (2006)

⁴¹⁸ Van Ewijk, C., et al. (2006), blz. 28

⁴¹⁹ Van Ewijk, C., et al. (2006), blz. 27

⁴²⁰ Van Ewijk, C., et al. (2006), Tabel 5.8 op blz. 101

⁴²¹ Van der Horst, A. et al. (2010)

⁴²² Van der Horst, A. et al. (2010), blz. 3

leeftijd, bezuinigingen op de zorg en lastenverzwaringen (zoals beperking hypotheekrenteaftrek en hogere btw-tarieven) is inderdaad uitzicht gekomen op houdbare overheidsfinanciën. Dit valt tenminste op te maken uit de vergrijzingsstudie die het CPB in 2014 publiceerde onder de optimistisch getoonzette titel *Minder zorg om vergrijzing*.⁴²³ In de studie is zelfs sprake van een houdbaarheidsoverschot van 0,4% bbp.⁴²⁴

In de vergrijzingsstudie van het CPB uit 2019 is, zoals de titel *Zorgen om morgen* aangeeft, sprake van een minder optimistisch toekomstperspectief.⁴²⁵ Het houdbaarheidstekort bedraagt 1,6% bbp.^{426 427} Er zijn lastenverzwaringen of bezuinigingen van deze omvang nodig om de overheidsfinanciën toekomstbestendig te maken. Het verschil met de studie uit 2014 verklaart het CPB als volgt. Sinds 2014 hebben het Pensioenakkoord en de lastenverlichting uit de Miljoenennota 2019 voor een verslechtering gezorgd. Ook andere wijzigingen hebben een neerwaarts effect op het houdbaarheidssaldo, zoals een andere inschatting van toekomstige zorguitgaven en realisaties waaronder de revisie van de Nationale rekeningen. Dit alles wordt slechts ten dele gecompenseerd door de opwaartse bijstelling in de raming van het arbeidsaanbod.

11.3 Immigratie als beleids optie?

Door Hans Roodenburg en Jan van de Beek

De maatregelen die in voorgaande jaren zijn genomen om het houdbaarheidstekort terug te dringen zijn het resultaat van politieke keuzes, en uiteraard zijn ook andere bezuinigingen en lastenverzwaringen denkbaar die eenzelfde effect sorteren. Maar hoe het ook zij, bezuinigingen en lastenverzwaringen worden door betrokkenen doorgaans als pijnlijk ervaren. Kunnen we misschien toch niet meer immigranten binnenhalen om de pijn te verzachten?

In de vergrijzingsstudie van het CPB uit het jaar 2000⁴²⁸ wordt aandacht besteed aan immigratie als beleids optie. Niet alleen zuiver demografisch gezien, waarbij de eerder gememoreerde draconische effecten op de bevolkingsomvang ter sprake komen, maar ook financieel-economisch:

“it is questionable whether it [immigration] also contributes to more sustainable public finances. If activity rates of immigrants were equal to those of natives, immigration might help to alleviate the ageing problem. However, immigrants from Third World countries tend to display much lower activity rates and a much higher dependency on benefits as compared to natives. So, immigration might well aggravate rather than alleviate the ageing problem.”⁴²⁹

Geen wenkend perspectief dus, maar wel een reden voor nader onderzoek.

---

⁴²³ Smid, B. et al. (2014)

⁴²⁴ Smid, B. et al. (2014), blz. 11

⁴²⁵ Centraal Planbureau (2019)

⁴²⁶ Centraal Planbureau (2019)

⁴²⁷ De laatste actualisatie door het CPB van november 2020 komt uit op een houdbaarheidstekort van 2,4% bbp, zie CPB, *Actualisatie Verkenning middellange termijn (2022-2025)*, opgehaald 10-1-2021 van: <https://www.cpb.nl/actualisatie-middellangetermijnverkenning-2022-2025-november-2020#downloads>

⁴²⁸ Van Ewijk, C., et al. (2000)

⁴²⁹ Van Ewijk, C., et al. (2000), blz. 70

In 2003 publiceerde het CPB de eerste integrale studie naar de economische effecten van immigratie in Nederland onder de titel *Immigration and the Dutch Economy*.⁴³⁰ Hierin worden onder andere de arbeidsmarktprestaties en uitkeringsafhankelijkheid van immigranten nader onder de loep genomen. Er worden drie typen immigranten onderscheiden, te weten immigranten met de kenmerken⁴³¹ van:

1. de niet-westerse migrantenpopulatie in Nederland (gemiddeld)
2. de bevolking van Nederland (gemiddeld)
3. een hypothetische 'highly performing' immigrant⁴³²

Kort samengevat luiden de resultaten als volgt:

"It turns out that public finances improve only if the economic performance of immigrants at least equals that of the average Dutch resident. Even in this case, however, the alleviating effect is marginal. A substantial improvement is achieved only if the immigrants are of the 'highly performing' type."⁴³³

Wat betreft immigratie is de enige optie die op het eerste gezicht een substantiële bijdrage kan leveren aan houdbare overheidsfinanciën het toelaten van meer 'highly performing' immigranten. Maar is dit ook een realistische optie? Hoe zouden we zulke immigranten naar ons land kunnen lokken? Nederland kent een soepele regeling voor kennismigranten⁴³⁴ en het is de vraag hoeveel rek daar nog in zit. De migranten die via de Middellandse Zee en andere routes, ongevraagd en veelal gebruik makend van het asielkanaal, de Europese Unie weten te bereiken bieden in ieder geval geen uitkomst. Deze groep bestaat overwegend uit personen die de kwalificaties missen die nodig zijn om succesvol te zijn op onze arbeidsmarkt (zie ook Hoofdstuk 4), zodat een soepeler toelatingsbeleid voor deze groep een averechts effect zou hebben.

Maar stel dat het toch zou lukken voldoende 'highly performers' binnen te halen, hoe effectief is deze beleidsoptie dan? Als we vanaf het jaar 2001 zouden zijn begonnen met een jaarlijkse netto-instroom (= immigratie – emigratie) ter grootte van 0,05% van de bevolking, wat neerkomt op 8 à 9.000 'highly performers', dan zou het houdbaarheidstekort zijn verminderd met 0,22% bbp⁴³⁵. Inclusief natuurlijke aanwas zou de Nederlandse bevolking, als dit beleid zou worden volgehouden, in 2060 met 0,8 miljoen zielen zijn toegenomen.⁴³⁶ Zou het doel bijvoorbeeld zijn om het houdbaarheidstekort middels dit type immigratie met 2½% van het bbp⁴³⁷ te verminderen dan kunnen de genoemde demografische cijfers met ruim een factor 10 worden vermenigvuldigd, resulterend in circa 100.000 'highly performing' immigranten per jaar en een bevolkingstoename na 60 jaar (in 2060)⁴³⁸ van 8 miljoen inwoners. Voor

⁴³⁰ Roodenburg, H., R. Euwals & H. ter Rele (2003)

⁴³¹ In termen van arbeidsmarktprestaties en uitkeringsafhankelijkheid.

⁴³² Met een arbeidsparticipatie die 10% hoger ligt, een uitkeringsafhankelijkheid die 20% lager ligt, en een inkomen dat 25% hoger ligt dan het Nederlands gemiddelde (zie noot 13 Tabel 4.1 op blz. 66 en Tabel 4.2 op blz. 68)

⁴³³ Roodenburg, H., R. Euwals & H. ter Rele (2003), blz. 71-72

⁴³⁴ Rijksoverheid, *Wanneer mag een kennismigrant in Nederland werken?*, opgehaald 10-1-2021 van: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/buitenlandse-werknemers/vraag-en-antwoord/wanneer-mag-een-kennismigrant-in-nederland-werken>

⁴³⁵ Roodenburg, H., R. Euwals & H. ter Rele (2003), Tabel 4.4 op blz. 73

⁴³⁶ Zie voor de demografische gevolgen van dit scenario: Roodenburg, H., R. Euwals & H. ter Rele (2003), Tabel A.3.1 op blz. 119.

⁴³⁷ Het houdbaarheidstekort volgens de vergrijzingsstudie uit 2006, zie Van Ewijk, C., et al. (2006), blz. 28.

⁴³⁸ 2060 is het eindjaar van de CBS-bevolkingsprognose. Overigens blijft in de CPB-berekening ook na dat jaar het aantal extra inwoners door deze immigratie toenemen.

laatstgenoemd jaar geeft het CBS een bevolkingsprognose ter grootte van 19,8 miljoen, tegen 17,4 miljoen in 2020.⁴³⁹ Tezamen met bovengenoemde 8 miljoen extra inwoners zou het inwonertal van Nederland in 2060 dus uitkomen op circa 28 miljoen. De orde van grootte van deze demografische effecten roept twijfels op of de absorptiecapaciteit van Nederland hier wel op is berekend.

Inmiddels beschikken we, dankzij de resultaten in Hoofdstuk 6 van dit rapport, over gedetailleerde empirische informatie om het begrip ‘highly performing’ nader in te kunnen vullen. De cijfers over de nettobijdrage aan de overheidsfinanciën per herkomstregio zijn hierbij richtinggevend. Er zijn circa 30 landen waarvan de eerste en tweede generatie samen een positieve nettobijdrage leveren, variërend van ruwweg € 25.000 (Duitsland, Tsjechië, Zuid-Korea), € 50.000 (India, Italië, Israël) tot € 200.000 (Japan, Angelsaksische en Scandinavische landen). Indien het zou lukken uit deze landen vanaf 2021 een extra stroom arbeidsmigranten op gang te brengen die gemiddeld een nettobijdrage van een ton levert, dan zou een jaarlijks migratiesaldo van 177.000 van deze arbeidsmigranten volstaan om het houdbaarheidstekort met 2½% van het bbp terug te dringen. Dit zou bij een kindertal van 1,7 en het huidige remigratiegedrag in 60 jaar (tot 2080) een additionele bevolkingsgroei van circa 8,3 miljoen personen opleveren. Althans, als we er vanuit gaan dat de onvermijdelijke gezinsmigranten ‘budget-neutraal’ zijn. Mocht er dusdanige (impliciete) selectie zijn op de nettobijdrage van de gezinsmigranten dat deze bijvoorbeeld € 80.000 bedraagt, dan zou de additionele bevolkingsgroei tot het jaar 2080 op ruim 7 miljoen uitkomen. Omgekeerd: indien er geen (impliciete) selectie plaatsvindt op de nettobijdrage van de gezinsmigranten en ze kosten de schatkist over de levensloop netto juist € 80.000 – wat meer in lijn is met de huidige situatie (zie Tabel 6.1) – dan bedraagt de extra bevolkingsgroei tot 2080 ruim 10 miljoen personen (zie de Technische appendix voor details). Dit onderstreept nog eens hoe groot het belang van selectiviteit is bij dit type arbeidsmigratiebeleid.

Het opvangen van de kosten van de vergrijzing door immigratie leidt niet alleen tot sterke bevolkingsgroei, maar stuit ook op het praktische bezwaar dat de immigranten die nu de grootste positieve nettobijdrage leveren, zonder uitzondering afkomstig zijn uit landen die zelf al sterk vergrijsd zijn of deze eeuw sterk zullen vergrijzen⁴⁴⁰, en veelal zelf reeds hooggeschoolden proberen aan te trekken of te behouden. Dat geldt uitdrukkelijk ook voor een land als India waar de grijze druk de komende eeuw zal stijgen tot circa 50%.⁴⁴¹ Hoewel ‘highly performers’ vanzelfsprekend positief kunnen bijdragen aan de Nederlandse economie en overheidsfinanciën lijkt, gelet op het voorgaande, een massale instroom van zulke immigranten met het doel de overheidsfinanciën vergrijzingsbestendig te maken, geen begaanbare weg.

Het CPB concludeert na zijn analyse van de effecten van immigratie op de publieke sector:

“The results indicate that immigration can not offer a major contribution to alleviate public finances, and thus to become a compensating factor for the rising costs for government due to the ageing of the population.”⁴⁴²

⁴³⁹ Zie CBS, *Prognose: Bevolking blijft komende 50 jaar groeien*, opgehaald 10-1-2021 van: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2020/51/prognose-bevolking-blijft-komende-50-jaar-groeien>

⁴⁴⁰ United Nations, *Department of Economic and Social Affairs, Population Division* (2019), File POP/13-B: Old-age dependency ratio 65+/(20-64) by region, subregion and country, 1950-2100 (ratio of population 65+ per 100 population 20-64)

⁴⁴¹ Zie vorige noot en vergelijk: Agarwal, A., L. Alyssa, E. Mitgang, S. Mohanty & D. E. Bloom (2016)

⁴⁴² Roodenburg, H., R. Euwals & H. ter Rele (2003), blz. 81

De gedachte dat we “immigranten nodig hebben om straks onze pensioenen te betalen” vindt – althans voor Nederland – geen steun in de geraadpleegde literatuur. Ook berekening op basis van de resultaten van de CPB-studie uit 2003 en de huidige studie laten zien dat immigratie geen realistische oplossing is voor dit probleem. ↵

12 Discussie

12.1 Vrije immigratie is onverenigbaar met een verzorgingsstaat

Open grenzen en een verzorgingsstaat gaan niet samen. In de woorden van de Amerikaanse Nobelprijswinnaar economie Milton Friedman: *You cannot simultaneously have free immigration and a welfare state*. Onze verzorgingsstaat heeft in de afgelopen jaren de nodige versoberingen ondergaan, maar is in internationaal opzicht nog steeds relatief genereus. Om die nu verder overeind te houden is het nodig greep te hebben op omvang en samenstelling van de immigratie. Potentiële grootgebruikers van de arrangementen van de verzorgingsstaat kunnen we niet in groten getale toelaten zonder de verzorgingsstaat te ondermijnen.

12.2 Is immigratie naar Nederland beheersbaar?

Hoe staat het met de controle die we hebben over de immigratie naar ons land? In grote lijnen geldt dat we alleen controle hebben over immigratie met de motieven ‘arbeid’ en ‘studie’ voor zover afkomstig van buiten de EU. Immigratie van EU-ingezetenen met deze motieven is vrij.

Op immigratie met het motief ‘asiel’ is een internationaal juridisch bouwwerk van toepassing, met als kern het VN-Vluchtelingenverdrag (1951) en de aanvulling daarop die bekend staat als het Protocol van New York (1967).^{443 444} In de praktijk komt dit stelsel neer op een openeinderegeling. Er is dus geen bovengrens. Iedere vreemdeling die het grondgebied van de EU weet te bereiken heeft het recht asiel aan te vragen⁴⁴⁵, en iedereen die aan de criteria voldoet moet als vluchteling worden toegelaten⁴⁴⁶. Hier is dus sprake van vrije – niet te verwarren met *vrijwillige* – immigratie.

Immigratie met het motief ‘gezin’ is nauw gerelateerd aan die uit hoofde van de andere drie motieven. Hiervoor gelden internationale regels die het ontvangende land weinig beleidsvrijheid bieden.

Rekening houdend met de huidige samenstelling naar herkomst en motief, kan worden gesteld dat, binnen het bestaande juridische kader, het grootste deel van de immigratie naar Nederland zich onttrekt aan bijsturing, qua omvang en samenstelling, door de autoriteiten. Hier is dus *de facto* sprake van vrije immigratie, en deze staat, zoals eerder opgemerkt, op gespannen voet met de verzorgingsstaat.

---

⁴⁴³Het VN-Vluchtelingenverdrag was aanvankelijk bedoeld voor vluchtelingenstromen die het gevolg waren van de Tweede Wereldoorlog. Daarom was de werking beperkt tot personen die vluchteling waren geworden ten gevolge van gebeurtenissen die plaats hadden gevonden voor 1 januari 1951. Een en ander impliceert niet alleen een beperking in de tijd, maar ook een *de facto* beperking tot vluchtelingen afkomstig uit Europa. Deze beperkingen werden in 1967 losgelaten met het aannemen van het Protocol van New York.

⁴⁴⁴ Andere elementen van het juridische bouwwerk zijn het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM), het recht van de EU en de jurisprudentie inzake het Verdrag en de EU wet- en regelgeving.

⁴⁴⁵ Wie in Nederland asiel aanvraagt kan worden teruggestuurd naar het land van aankomst in de EU, maar in de praktijk komt hier weinig van terecht. Bovendien is betrokkene op doorreis naar Nederland doorgaans verschillende veilige landen gepasseerd, maar dit blijkt geen reden om toelating tot de asielprocedure in Nederland te weigeren.

⁴⁴⁶ Overigens wordt een substantieel deel van degenen die niet aan de criteria voldoen, maar weigeren het land te verlaten, op termijn alsnog toegelaten op grond van humanitaire redenen, een ambtshalve beschikking (voorheen discretionaire bevoegdheid) wegens een schrijnende situatie, of in het kader van een pardonregeling.

12.3 Interpretatie van de onderzoeksresultaten

Het spanningsveld tussen enerzijds ongecontroleerde immigratie en anderzijds een verzorgingsstaat vergt een immigratiebeleid dat bij de te maken afwegingen – anders dan tot nu toe het geval was – rekening houdt met de gevolgen voor de overheidsfinanciën. De bevindingen in het onderhavige rapport bevatten aanknopingspunten voor het realiseren van deze aanpak. Alvorens hier nader op in te gaan is het zinvol nog eens samen te vatten hoe de resultaten van dit rapport in termen van de zogenaamde nettobijdrage van immigranten aan de overheidsfinanciën, moeten worden geïnterpreteerd.

De nettobijdrage van een immigrant aan de overheidsfinanciën is gelijk aan de betaalde belastingen en premies verminderd met de toegerekende overheidsuitgaven (voor zorg, onderwijs, uitkeringen *et cetera*) gedurende de verdere levensloop van de immigrant.⁴⁴⁷ Deze rekensom kan zowel positief als negatief uitvallen, maar voor de gerealiseerde en de te verwachten immigratie in zijn totaliteit, is deze gemiddeld genomen negatief.

Een immigrant die een negatieve nettobijdrage levert, krijgt dus een claim op de schatkist die gedurende diens verdere levensloop zal worden gehonoreerd.⁴⁴⁸ De uitgaven die de overheid ten behoeve van de immigrant moet doen worden dus niet meteen in hun volle omvang zichtbaar, maar drukken ook jaren later nog op de begroting. Bij een voortdurend hoge instroom van immigranten neemt het beslag op de begroting bijgevolg steeds verder toe. Als hiermee – zoals thans het geval is – geen rekening wordt gehouden, ligt het risico van onderschatting op de loer.

12.4 Aanknopingspunten voor beleid

Bij beleidsbeslissingen inzake immigratie spelen de gevolgen voor de overheidsfinanciën echter nauwelijks een rol. Daar kan verandering in komen als gebruik wordt gemaakt van het type rekensommen dat in dit rapport wordt gepresenteerd.

Allereerst bieden de gepresenteerde resultaten aanknopingspunten voor het toelatingsbeleid inzake immigranten van buiten de EU met de motieven 'arbeid' en 'studie'. Dit kan zowel betrekking hebben op de omvang van dit type immigratiestromen als op de selectie van de immigranten in kwestie. Meer concreet gaat het om een opleiding op minstens hbo-niveau of gelijkwaardige kennis en vaardigheden.

Voorts valt te denken aan kostenramingen van concrete beleidsvoorstellen zoals een pardonregeling, het aantal uitgenodigde vluchtelingen, instemming met nieuwe EU-regels, een door de EU toegewezen quotum asielzoekers, de vereiste compensatie voor een bovengemiddeld quotum *et cetera*.

Er zijn ook aanknopingspunten voor het integratiebeleid, dat moet inspelen op de gevolgen van migratie. Een onderzoek naar de nettobijdragen aan onze overheid, zoals beschreven in dit rapport, geeft een goede indicatie van de sociaaleconomische positie van verschillende migrantengroepen. Niet alleen integratie van de eerste generatie, maar ook van de tweede en derde generatie vragen aandacht. Achterstanden blijken hardnekkig en zetten veelal door tot in de tweede en derde generatie. Goede schoolprestaties en een dito arbeidsmarktpositie vormen de sleutel tot zelfredzaamheid.

---

⁴⁴⁷ Hierbij wordt uitgegaan van de bestaande arrangementen en toekomstige wijzigingen daarin waartoe reeds is besloten.

⁴⁴⁸ De claim vervalt pas bij overlijden of remigratie; in het laatste geval overigens niet altijd volledig, vanwege de mogelijkheid tot export van uitkeringen. In de berekeningen zijn de sterfte- en remigratiekansen van immigranten verwerkt.

Maar ook een meer structurele aanpak behoort tot de mogelijkheden. Te denken valt aan monitoring van de kosten van actuele immigratiestromen en het bijhouden van een boekhouding van de uitstaande claims die immigranten hebben op de schatkist.

Dit brengt ons op de waarde van periodiek onderzoek naar nettobijdragen. De Nederlandse overheid heeft sinds 2003 geen gegevens gepubliceerd over nettobijdragen aan de schatkist van migranten. Naar de redenen daarvoor kunnen wij alleen gissen. Hopelijk maakt dit onderzoek duidelijk dat die gegevens nodig zijn voor fundering van het beleid en zicht op toekomstige overheidsuitgaven. Het rapport past naar ons idee goed bij de Verkenning Bevolking 2050, naar de gevolgen van veranderingen in de omvang en samenstelling van de bevolking in Nederland halverwege deze eeuw.⁴⁴⁹

12.5 Perspectief

Immigranten die gemiddeld een grote negatieve nettobijdrage leveren aan de overheidsfinanciën, zijn vooral te vinden onder degenen die gebruik maken van het asielrecht, in het bijzonder als zij afkomstig zijn uit Afrika en het Midden-Oosten. De laatste VN-bevolkingsprognose laat zien dat de totale bevolking in deze gebieden van 1,6 miljard nu, zal verdrievoudigen tot 4,7 miljard aan het eind van deze eeuw. Het is niet onaannemelijk dat het migratiepotentieel hiermee minstens gelijke tred zal houden. De migratiedruk, in het bijzonder op de verzorgingsstaten in Noordwest-Europa, zal derhalve in ongekende mate toenemen.⁴⁵⁰ Dit roept de vraag op of handhaving van de openeinderegeling⁴⁵¹ die besloten ligt in het bestaande juridische kader, onder deze omstandigheden wel houdbaar is.

Het huidige kabinet heeft in een recente brief aan de Tweede Kamer⁴⁵² aangegeven hoe het aankijkt tegen het bestaande juridische kader. Deze brief bevat de kabinetsreactie op een rapport betreffende een “verkenning van opportuniteit van een onderzoek naar de vraag of, en zo ja op welke wijze, het Vluchtelingenverdrag uit 1951 bij de tijd kan worden gebracht om een duurzaam juridisch kader te kunnen bieden voor het internationale asielbeleid van de toekomst”⁴⁵³.

Over opzegging of wijziging van het Vluchtelingenverdrag stelt het kabinet:

“Als een EU-lidstaat niet langer wil handelen in overeenstemming met het Vluchtelingenverdrag en het protocol, veronderstelt dat ook dat het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie en het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie dienen te worden aangepast.

...

Uit het bovenstaande blijkt dat de mogelijkheid voor opzegging van het Vluchtelingenverdrag voor een EU-lidstaat als Nederland prohibitief is. Verder moge duidelijk zijn dat herziening een enorme diplomatieke inspanning vergt waarvan de uitkomst ongewis is. Echter, de voor het kabinet belangrijkste uitkomst van de verkenning is dat, zou het Vluchtelingenverdrag er niet

---

⁴⁴⁹ De verkenning omvang en samenstelling bevolking in Nederland in 2050, n.a.v. de motie Dijkhoff c.s. d.d. 21 september 2018

⁴⁵⁰ Zie Hoofdstuk 7 voor immigratiescenario's tot 2040 en de bijbehorende gevolgen voor de overheidsfinanciën.

⁴⁵¹ Deze openeinderegeling heeft betrekking op immigranten met het motief ‘asiel’. Hierbij moet worden aangekend dat asielmigranten ook recht hebben op gezinsvorming en –hereniging.

⁴⁵² Brief van Staatssecretaris van Justitie en Veiligheid Ankie Broekers-Knol aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal van 3 juli 2020, opgehaald 27-4-2023 van: <https://www.tweedekamer.nl/downloads/document?id=17dab5d2-9940-407a-b141-b76e67bcb52b&title=Onderzoek%20Vluchtelingenverdrag.doc>

⁴⁵³ Donner, J. P. H. & M. den Heijer (2020)

(meer) zijn, er niets verandert aan de (juridische) verplichtingen jegens asielzoekers en vluchtelingen waaraan Nederland gehouden is op grond van EU-regelgeving en het EVRM.”⁴⁵⁴

Een en ander brengt het kabinet tot de volgende vaststelling:

“Resumerend stelt het kabinet vast, dat met het Vluchtelingenverdrag het recht om asiel te vragen en het verbod op refoulement⁴⁵⁵ bindend door de verdragsluitende partijen zijn vastgelegd en dat deze ook in het EVRM en het acquis communautaire als uitgangspunten gelden. Het kabinet acht het een groot goed dat deze beginselen aldus zijn geborgd en wenst deze te behouden.”⁴⁵⁶

Dit ondanks deze schaduwzijde van het huidige asielrecht:

“Tegelijkertijd constateert het kabinet dat de voorzieningen die worden geboden op basis van het asielrecht kwetsbaar zijn voor oneigenlijk gebruik. Niet asielgerechtigde migranten, maar ook mensensmokkelaars maken hier op grote schaal misbruik van.”⁴⁵⁷

Het kabinet wil dus het bestaande juridische kader voor de asielmigratie – ondanks misbruik op grote schaal – in stand houden.⁴⁵⁸ Wat dit op termijn betekent, daar laten de rekensommen in dit rapport geen twijfel over bestaan: een toenemende druk op de overheidsfinanciën en uiteindelijk het einde van de verzorgingsstaat zoals wij die nu kennen. Een keuze voor het huidige juridische kader is dus impliciet een keuze tegen de verzorgingsstaat.

---

⁴⁵⁴ Brief van Staatssecretaris van Justitie en Veiligheid Ankie Broekers-Knol aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal van 3 juli 2020, opgehaald 27-4-2023 van: <https://www.tweedekamer.nl/downloads/document?id=17dab5d2-9940-407a-b141-b76e67bcb52b&title=Onderzoek%20Vluchtelingenverdrag.doc>

⁴⁵⁵ Refoulement = terugzenden van vluchtelingen naar hun land van herkomst als zij vervolging hebben te vrezen.

⁴⁵⁶ Brief van Staatssecretaris van Justitie en Veiligheid Ankie Broekers-Knol aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal van 3 juli 2020, opgehaald 27-4-2023 van: <https://www.tweedekamer.nl/downloads/document?id=17dab5d2-9940-407a-b141-b76e67bcb52b&title=Onderzoek%20Vluchtelingenverdrag.doc>

⁴⁵⁷ Zie vorige voetnoot.

⁴⁵⁸ Asielmigratie is voor de overheidsfinanciën de meest belastende immigratiecategorie. Dat neemt niet weg dat ook de regels voor andere categorieën, met name voor gezinsmigratie, in aanmerking kunnen komen voor aanscherping.

Literatuur

- Adema, Y., & van Tilburg, I. (2019), *Zorgen om Morgen*, Centraal Planbureau, Den Haag, opgehaald 15-12-2020 van: <https://www.cpb.nl/sites/default/files/omnidownload/CPB-Vergrijzingsstudie-2019-Zorgen-om-morgen.pdf>
- Agarwal, A., L. Alyssa, E. Mitgang, S. Mohanty & D. E. Bloom (2016), *Population Aging in India: Facts, Issues, and Options*, IZA Discussion Paper No. 10162, opgehaald 15-12-2020 van: <http://ftp.iza.org/dp10162.pdf>
- Beets, G. C. N. (2008), Einde vergrijzing in zicht, bevolkingskrimp nieuwe realiteit: een langetermijnvisie, *Demos: bulletin over bevolking en samenleving*, 24, opgehaald 15-12-2020 van: <https://pure.knaw.nl/portal/nl/publications/einde-vergrijzing-in-zicht-bevolkingskrimp-nieuwe-realiteit-eeen-l>
- Beugelsdijk, S., & Van Schaik, A. B. T. M. (2001), Cultuur en economie, opgehaald 5-3-2022 van: <https://repository.ubn.ru.nl/bitstream/handle/2066/148818/148818.pdf?sequence=1>
- Bolhaar, J., S. Kuijpers & A. Nibbelink, (2019), *De economische effecten van internationalisering in het hoger onderwijs* Centraal Plan Bureau, opgehaald 15-12-2020 van: https://www.cpb.nl/sites/default/files/omnidownload/cpb-notitie-de-economische-effecten-van-internationalisering-in-het-hoger-onderwijs-en-mbo_0.pdf
- Boonstra, O. W. A., Doorn, P. K., van Horik, M. P. M., van Maarseveen, J. G. S. J., & Oudhof, J. (2007), Twee eeuwen Nederland geteld: Onderzoek met de digitale Volks-, Beroeps-en Woningtellingen 1795-2001, *In DANS Symposium publicaties*, 2. DANS, Den Haag, opgehaald 15-12-2020 van: <https://knaw.nl/nl/actueel/publicaties/twee-eeuwen-nederland-geteld>
- Borjas, G. J. (1995), The economic benefits from immigration. *Journal of Economic Perspectives*, 9 (2), pp. 3-22
- Borjas, G. J. (1999), The economic analysis of immigration, in O. Ashenfelter & D. Card (editors), *Handbook of Labor Economics*, volume 3A, Chapter 28, North-Holland, Amsterdam
- Boubtane, E., J. C. Dumont & C. Rault (2014), Immigration and economic growth in OECD countries, 1986-2006, IZA Discussion Paper 8681 Oxford Economic Papers, *Oxford University Press*, vol. 68(2), 340-360, April 2016.
- Brunow, S., P. Nijkamp & J. Poot (2015), The impact of international migration on economic growth in the global economy, in B. Chiswick & P. Miller (eds), *Handbook of International Migration*, volume 1B, Chapter 19, Elsevier, Amsterdam
- Centraal Planbureau (2019), *Zorgen om morgen*, CPB Boek, Den Haag, opgehaald 15-12-2020 van: <https://www.cpb.nl/zorgen-om-morgen>
- Ciccone, A. & R. Hall (1996), Productivity and the density of economic activity, *American Economic Review*, 86 (1), 54-70
- Cohen, J. (1988), *Statistical Power Analysis for the Behavioral Sciences* (2nd ed.), Lawrence Erlbaum Associates Publishers, Hillsdale (NJ)
- Coleman, D. A. (1992), Does Europe Need Immigrants? Population and Work Force Projections, *International Migration Review*, 26 (2, Special Issue: The New Europe and International Migration), 413-461
- Coleman, D. A. (2002), Replacement migration, or why everyone is going to have to live in Korea: A fable for our times from the United Nations, *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, 357 (1420), 583-598

- Coleman, D. A. (2006), Immigration and ethnic change in low-fertility countries: A third demographic transition, *Population and development review*, 401-446
- Combes, P-P., G. Duranton & L. Gobillon (2012), The Costs of Agglomeration: Land Prices in French Cities, Bonn: IZA DP 7027; herziene versie in *Review of Economic Studies*, 2018
- Commissie-Muntendam (1977), *Bevolking en welzijn in Nederland*, Rapport van de Staatscommissie Bevolkingsvraagstuk, Staatsuitgeverij, Den Haag
- Crujisen, H. (1990), Buitenlandse migratie kan ontgroening en vergrijzing niet tegenhouden, *Maandstatistiek van de Bevolking*, 40 (4), 10-11
- De Beer, J. (1996), Immigratie kan vergrijzing niet tegenhouden, *Maandstatistiek van de Bevolking*, 46 (11), 9
- De Giorgi, G. & M. Pellizzari (2009), Welfare migration in Europe, *Labour Economics*, 16 (4), 353-363
- Delphiconsult (1995), *Goudmijn of Bodemloze Put? Over de kosten en opbrengsten van etnische minderheden voor de Nederlandse Staat*, Delphiconsult, Amsterdam
- Dolado, J., A. Goría & A. Ichino (1994), Immigration, human capital and growth in the host country: evidence from pooled country data, *Journal of Population Economics*, 7(2), 193-215
- Epstein, G. S., & Gang, I. N. (2010), *Migration and culture*. Emerald Group Publishing Limited. opgehaald 5-3-2022 van: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/96033/1/635999250.pdf>
- Ermisch, J. (1987), Review of Theory of Population and Economic Growth by Julian L. Simon, *Population Studies*, 41 (1), 175-177
- Euwals, R., J. Dagevos, M. Gijsberts & H. Roodenburg (2008), De arbeidsmarktpositie van Turken in Nederland en Duitsland, *TPEdigitaal*, 2(1)
- Geelhoed, L. (1994), *Eindrapport van de heroverwegingsgroep 'Asielzoekersbeleid' (Begrotingsvoorbereiding 1995; deelrapport nr. 6)*, Ministerie van Financiën, Den Haag
- Gijsberts, M., W. Huijnk & R. Vogels (red.) (2011), *Chinese Nederlanders: Van horeca naar hogeschool*, Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag
- Giulietti, C. (2014), The welfare magnet hypothesis and the welfare take-up of migrants, *IZA World of Labor*, June 2014, doi: 10.15185/izawol.37
- Giulietti, C., M. Guzi, M. Kahanec, & K. Zimmermann (2013), Unemployment benefits and immigration: Evidence from the EU, *International Journal of Manpower*, 34 (1), 24-38
- Hartog, J. (2011), Is de maat nou echt vol? *TPEdigitaal*, 5(4), 1-16
- Hartog, J. (2018), Over meten van welbevinden, *TPEdigitaal*, 12 (1), 1-14
- Hertogh, M. L. M., Peters, M. M. C. G., van der Zande, A. N., & de Graaf, G. (2019), *Ongemakkelijk onderzoek: Naar een betere balans in de relatie tussen WODC en beleid*, Den Haag: Onderzoekscommissie WODC II, opgehaald 15-12-2020 van: <https://www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/rapporten/2019/01/15/ongemakkelijk-onderzoek---rapport-commissie-wodc-ii/Rapport+Commissie+WODC+II.pdf>
- Hitzert, F. & van Wijk, M. (2019), *Arbeidsmigranten in Nederland*. Centraal Bureau voor de Statistiek, opgehaald 25-6-2022 van: <https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/statistische-trends/2019/arbeidsmigranten-in-nederland>
- Hoogendoorn, S. & G. Romijn (2020), *Discontovoet voor de Nederlandse economie*, CPB-notitie, Centraal Planbureau, Den Haag, opgehaald, 15-12-2020 van: <https://www.cpb.nl/sites/default/files/omnidownload/CPB-Notitie-Discontovoet-voor-de-Nederlandse-economie.pdf>

- Hop, M., Van Boxtel, H. W., Bechger, T. & B. Hemker (2013), *Wetenschappelijke Verantwoording Cito Intelligentietest VO*. Arnhem: Cito. opgehaald 3-1-2022 van: <https://www.cito.nl/-/media/files/voortgezet-onderwijs/cito-wv-intelligentietest-vo.pdf?la=nl-nl&hash=09303AE1A4FA086CFCFE211EA880558CB47B1F69>
- Huijnk, W., Dagevos, J., Gijsberts, M., & Andriessen, I. (2015), *Werelden van verschil. Over de sociaal-culturele afstand en positie van migrantengroepen in Nederland*, Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag
- Jean, S., O. Causa, M. Jimenez & I. Wanner (2007), *Migration in OECD countries: Labour market impact and integration issues*, Economics Department Working Paper No. 562, OECD, Paris, opgehaald 15-12-2020 van: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED504016.pdf>
- Jennissen, R. (2007), Allochtonen in het hoger onderwijs. *Demos*, 22(7), 65-68. opgehaald 5-3-2022 van: <https://publ.nidi.nl/demos/2006/demos-22-07-jennissen.pdf>
- Jennissen, R. (2011), Arbeidsmigratie en de daarmee gepaard gaande gezinsmigratie naar Nederland: Een kwalitatieve toekomstverkenning. *TPEdigitaal*, 5(4), 17-36, opgehaald 25-6-2022 van: https://www.tpedigitaal.nl/sites/default/files/bestand/arbeidsmigratie_en_de_daarmee_gepaard_gaande_gezinsmigratie_naar_nederland.pdf
- Jennissen, R., Bovens, M. & Engbersen, G. (2021), Clusteren op basis van cultuur: etno-linguïstische indelingen van herkomstlanden als alternatieven voor westers/niet-westers in integratieonderzoek WRR Working Paper nr. 48. opgehaald 7-10-2021 van: <https://www.wrr.nl/binaries/wrr/documenten/working-papers/2021/10/07/clusteren-op-basis-van-cultuur/WP048-Clusteren-op-basis-van-cultuur.pdf>
- Jennissen, R., Engbersen, G., Bokhorst, M., & Bovens, M. (2018), *De nieuwe verscheidenheid: Toenemende Diversiteit Naar Herkomst in Nederland*, Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, Den Haag, opgehaald 15-12-2020 van: <https://www.wrr.nl/publicaties/verkenningen/2018/05/29/de-nieuwe-verscheidenheid>
- Kahneman, D. & A. Krueger (2006), Developments in the measurement of subjective well-being, *The Journal of Economic Perspectives*, 20, 3-24
- Krieger, T. & D. Meierrieks (2019), Population size and the size of government, CESifo Working Paper 7574
- Lakeman, P. (1999), *Binnen zonder kloppen; Nederlandse immigratiepolitiek en de economische gevolgen*, Meulenhoff, Amsterdam
- Lange, T. D. (2007), *Staat, markt en migrant: De regulering van arbeidsmigratie naar Nederland 1945-2006*, Boom Juridische Uitgevers, Den Haag
- Leibfritz, W., P. O'Brian & J. Dumont (2003), *Effects of Immigration on Labour Markets and Government Budgets – An Overview*, CESifo Working Paper No. 874, Center for Economic Studies and Ifo Institute (CESifo), Munich
- Lek, K. (2020), *Teacher knows best? On the (dis)advantages of Teacher Judgments and Test Results, and how to optimally combine them*. (PhD thesis), opgehaald 3-1-2022 van: https://www.cito.nl/-/media/files/kennisbank/psychometrie/proefschriften/cito_proefschrift_kimberley_lek_2020.pdf?la=nl-nl
- Lek, K. (2021), Het schooladvies: hoe doe jij dat? Geef het voordeel van de twijfel. *JSW-magazine 2021 (10)*, opgehaald 21-4-2023 van: https://www.cito.nl/-/media/files/kennis-en-innovatie/2106_jsw_het-schooldadvies-hoe-doe-jij-dat.pdf?la=nl-nl

- Longhi, S., P. Nijkamp & J. Poot (2004), *A meta-analytic assessment of the effect of immigration on wages*, Population Studies Centre Discussion Paper No 47, University of Waikato, Population Studies Centre, Hamilton, New Zealand
- Lucassen, J. M. W. G., & Penninx, R. (1995), *Nieuwkomers, nakomelingen, Nederlanders. Immigranten in Nederland 1550-1993*. (2^e druk), Het Spinhuis, Amsterdam
- Lucassen, L., Scheffer, P., & Hirsch Ballin, E. (2018), *Regie over migratie: Naar een strategische agenda*. <https://www.wrr.nl/publicaties/publicaties/2018/06/19/regie-over-migratie-naar-een-strategische-agenda>
- Mayer, J., & Riphahn, R. T. (2000), Fertility assimilation of immigrants: Evidence from count data models, *Journal of Population Economics*, 13 (2), 241-261
- McDonald, P. (2000), The Shape of an Australian Population Policy, *Australian Economic Review*, 33 (3), 272
- Ministerie van Financiën (1988), *Rapport van de Heroverwegingsgroep "De positie van niet-Nederlanders in de Nederlandse stelsels van sociale en culturele voorzieningen" (Begrotingsvoorbereiding 1989, deelrapport nr. 3)*, Ministerie van Financiën, Den Haag
- National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine (2016), *The economic and fiscal consequences of immigration*. National Academies Press, doi: 10.17226/23550, opgehaald 24-12-2020 van: http://d279m997dpfwgl.cloudfront.net/wp/2016/09/0922_immigrant-economics-full-report.pdf
- Nationale Bank van België (2020), The economic impact of immigration in Belgium, (*Economic Review, November 2020, Special edition*), opgehaald 24-12-2020 van: https://www.nbb.be/doc/ts/publications/economicreview/2020/ecorev2020_special.pdf
- Nicolaas, H. & A. Sprangers (2007), Buitenlandse migratie in Nederland 1795-2006: de invloed op de bevolkingssamenstelling, *Bevolkingstrends* 55 (4): 32-46, opgehaald 24-12-2020 van: <https://library.wur.nl/WebQuery/groenekennis/1866162>
- Nijkamp, P., & Spiess, K. (1993), *International Migration in Western Europe: Macro Trends in the Past, the Present and the Future*, Research Memorandum 1993-72, VU: Amsterdam
- OECD (2013), The fiscal impact of immigration in OECD countries, in: *International Migration Outlook 2013*, OECD Publishing, Paris
- Onderwijsinspectie (2017), *Staat van het Onderwijs 2015/2016 - Technisch rapport Gelijke kansen*, opgehaald 15-12-2020 van: <https://www.onderwijsinspectie.nl/onderwerpen/staat-van-het-onderwijs/documenten/rapporten/2017/04/12/technisch-rapport-gelijke-kansen>
- Ortega, F. & G. Peri (2009), *The causes and effects of international migrations: evidence from OECD countries 1980-2005*, Boston, Mass.: NBER Working Paper Series 14833
- Pedersen, P., M. Pytlikova & N. Smith (2008), Selection and network effects: Migration flows into OECD countries 1990–2000, *European Economic Review* 52 (7), 1160–1186
- Pettersson, T. (2007), Muslim immigrants in Western Europe: Persisting value differences or value adaptation? In *Values and Perceptions of the Islamic and Middle Eastern Publics* (pp. 71-102). Palgrave Macmillan, New York.
- Razin, A. & J. Wahba (2015), Welfare Magnet Hypothesis, Fiscal Burden, and Immigration Skill Selectivity, *Scandinavian Journal of Economics*, 117 (2), 369-402
- Ringeling, A. (1989), Verboden beleidsalternatieven, In H. van de Braak (Ed.), *Taboe* (68-83), Ad Donker, Rotterdam
- Romer, P. (1990), Endogenous technological change, *Journal of Political Economy*, 98, S71-S102

- Roodenburg, H., Kreffer, G., Van de Beek, J. H. en Hartog, J. (2022), *Immigratie en verzorgingsstaat, TPEdigitaal*, 16(3), 1-11, opgehaald 5-8-2022 van: http://www.tpedigitaal.nl/sites/default/files/bestand/gehele-editie-163_0.pdf
- Roodenburg, H., R. Euwals & H. ter Rele (2003), *Immigration and the Dutch Economy*, CPB, The Hague, opgehaald 1-1-2021 van: <https://www.cpb.nl/sites/default/files/publicaties/download/immigration-and-dutch-economy.pdf>
- SCP (1988), *Kosten van de aanwezigheid van etnische groepen in de periode 1987-2000*, ongepubliceerde notitie uitgebracht aan de Minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur
- Smid, B., ter Rele, H., Boeters, S., & Draper, N. A. Nibbelink en B. Wouterse (2014), *Minder zorg om vergrijzing*, CPB-boek, Den Haag, opgehaald 15-12-2020 van: <https://www.cpb.nl/sites/default/files/publicaties/download/cpb-boek-12-minder-zorg-om-vergrijzing.pdf>
- Smith, J. P. & B. Edmonston (eds) (1997), *The new Americans: economic, demographic and fiscal effects of immigration*, National Academic Press, Washington
- Steigenga, W. (1949), Bevolkingsvermeerdering en arbeidsvoorziening, *De Economist*, 97(1), 54-83
- Te Nijenhuis, J., de Jong, M. J., Evers, A., & Van Der Flier, H. (2004), Are cognitive differences between immigrant and majority groups diminishing?. *European Journal of Personality*, 18(5), 405-434.
- Traag, T. (2012), *Early school leaving in the Netherlands: a multidisciplinary study of risk and protective factors explaining early school-leaving*, (academisch proefschrift), opgehaald 24-12-2020 van: <https://newsroom.didactiefonline.nl/uploads/PDF/Tanja%20Traag%20proefschrift%20schoolverlaters.pdf>
- Traag, T., & Van der Velden, R. K. (2011), Early school-leaving in the Netherlands: the role of family resources, school composition and background characteristics in early school-leaving in lower secondary education. *Irish Educational Studies*, 30(1), 45-62
- United Nations (2000), *Replacement migration: Is it a solution to declining and ageing populations?*, New York: United Nations, opgehaald 14-12-2020 van: https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/unpd-egm_200010_un_2001_replacementmigration.pdf
- United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2019), *World Population Prospects 2019*, Online Edition
- Van Boxtel, H. Engelen, R. & De Wijs, A. (2010), *Wetenschappelijke verantwoording van de Eindtoets Basisonderwijs 2010*, Cito. opgehaald 6-2-2022 van: https://www.beteronderwijsnederland.nl/wp-content/uploads/2013/04/cito_wetenschappelijke_verantwoording_eindtoets.pdf
- Van Boxtel, H. W., & Hemker, B. T. (2009), *Wetenschappelijke verantwoording van de Intelligentietest Eindtoets Basisonderwijs*. Arnhem: Cito. opgehaald 3-1-2022 van: https://www.researchgate.net/profile/Hw-Boxtel/publication/265750193_Wetenschappelijke_verantwoording_van_de_Intelligentietest_Eindtoets_Basisonderwijs/links/558bdbb508aee43bf6ad0320/Wetenschappelijke-verantwoording-van-de-Intelligentietest-Eindtoets-Basisonderwijs.pdf
- Van de Beek, J. H. (2010), *Kennis, Macht en Moraal – De productie van wetenschappelijke kennis over de economische effecten van migratie naar Nederland, 1960-2005*, (academisch proefschrift), UvA, Amsterdam, opgehaald 15-12-2020 van: <https://dare.uva.nl/search?identifier=839e6fe4-90a4-4cc5-b465-18f12ea75f9b>
- Van der Geest, L. & A. Dietvorst (2010), *Budgettaire effecten van immigratie van niet-westerse allochtonen*, Nyfer, Utrecht

- Van der Heijden, P. G., Cruyff, M. J. L. F., & van Gils, G. (2015), *Schattingen illegaal in Nederland verblijvende vreemdelingen 2012-2013* (in opdracht van Ministerie van Veiligheid en Justitie)
- Van der Horst, A., L. Bettendorf, N. Draper, C. van Ewijk, R. de Mooij & H. ter Rele (2010), *Vergrijzing verdeeld*, CPB, Den Haag, opgehaald 15-12-2020 van: <https://www.cpb.nl/sites/default/files/publicaties/download/vergrijzing-verdeeld-toekomst-van-de-nederlandse-overheidsfinancien.pdf>
- Van Duin, C., & Stoeldraijer, L. (2014), *Bevolkingsprognose 2014–2060: groei door migratie*, Centraal Bureau Voor de Statistiek, 1-23, opgehaald 25-6-2022 van: <https://www.cbs.nl/-/media/imported/documents/2015/17/2015bt06-bevolkingsprognose-2014-2060.pdf?la=nl-nl>
- Van Ewijk, C., B. Kuipers & H. ter Rele (2000), *Ageing in the Netherlands*, CPB, The Hague, opgehaald 15-12-2020 van: <https://www.cpb.nl/en/publication/ageing-netherlands>
- Van Ewijk, C., N. Draper, H. ter Rele & E. Westerhout (2006), *Ageing and the Sustainability of Dutch Public Finances*, CPB, The Hague
- Van Imhoff, E., & Van Nimwegen, N. (2000), Migratie GEEN remedie tegen vergrijzing, *Demos: bulletin over bevolking en samenleving*, 16 (2), 9-10
- Vargas-Silva, C. (2015), The Fiscal Impact of Immigrants: Taxes and Benefits, in: B. Chiswick & P. Miller (eds.) *Handbook of the Economics of Immigration*, Vol. 1B, North-Holland, Amsterdam
- Verschuren, S., Gaalen, R. V., & Nicolaas, H. (2011), Arbeidsmigratie, volgmigratie en retourmigratie in de periode 2000–2006. *Bevolkingstrends*, 2^e kwartaal 2011, 68-78. Centraal Bureau Voor de Statistiek, opgehaald 25-6-2022 van: <https://www.cbs.nl/-/media/imported/documents/2011/27/2011-k2-b15-p68-art.pdf?la=nl-nl>
- Wachter, G., & de Valk, H. A. G. (2018), *Veranderingen in relatie-en gezinsvorming binnen de tweede generatie*, Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag
- Welzel, C. (2013), *Freedom Rising: Human Empowerment and the Quest for Emancipation*. Cambridge University Press.
- Wilkinson, C., Goedvolk, M., & Dieten, S. V. (2008), Kortetermijnevaluatie Wet inburgering buitenland, *Significant*, opgehaald 15-15-2020 van: https://repository.tudelft.nl/assets/uuid:332752ce-312b-4a4c-8152-1b65477cc36f/1242-volledige-tekst_tcm28-68417.pdf
- WRR - Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2001), *Nederland als immigratiesamenleving*, SDU, Den Haag
- Zorlu, A. (2013), Welfare use of migrants in The Netherlands, *International Journal of Manpower*, 34 (1), 83-95
- Zumbuehl, M. & Dillingh, R. (2019), *Ongelijkheid van het jonge kind*, CPB-notitie, opgehaald 5-1-2021 van: <https://www.cpb.nl/sites/default/files/omnidownload/CPB-Notitie-Ongelijkheid-van-het-jonge-kind.pdf>

Tabellen

Tabel 0.1 Totale nettokosten voor de Nederlandse schatkist van de immigratie die plaatsvond in de periode 1995-2040, inclusief de kosten voor de tweede generatie, in miljarden euro (bedragen zijn afgerond op veelvoud van 20 miljard).	17
Tabel 0.2 Nettobijdrage naar migratieachtergrond en/of migratiemotief, berekend over de gehele levensloop, van het moment van immigratie, tot het moment van remigratie of overlijden, inclusief de kosten voor de tweede generatie (de bedragen zijn afgerond op veelvoud van € 25.000).	18
Table 0.1 Total costs for the public sector of immigration from 1995-2040 in billions of euro, including the costs for the second generation (rounded to multiples of 20 billion euro).	25
Table 0.2 Average net contribution of immigrants to public finances, by immigration motive and region, including the cost for the second generation (rounded to multiples of €10,000).....	26
Tabel 2.1 Geboorteoverschot, migratiesaldo en totale bevolkingsgroei (absoluut en relatief) naar migratieachtergrond, 2010-2019. Bron: CBS-statline.	58
Tabel 2.2 Bevolking naar migratieachtergrond in 2020 (waarneming) en 2060 (CBS-prognose). Bron CBS-statline, Prognose bevolking naar migratieachtergrond (2019-2060).....	61
Tabel 4.1 Boven: nettobijdrage voor immigranten, met remigratie, (rechts) nettobijdrage per persoon, (links) nettobijdrage naar entreeleeftijd voor zes geselecteerde entreeleeftijden en (midden) voor een fictief gezin bestaande uit twee ouders met entreeleeftijd 30 jaar, één kind met entreeleeftijd nul jaar en één kind met entreeleeftijd tien jaar. Onder: nettobijdrage, vanaf de geboorte, zonder remigratie, voor in Nederland geboren personen. NB: door afronding kunnen er kleine afwijkingen zijn. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.....	91
Tabel 4.2 Nettobijdrage van eerste generatie immigranten (immigratie vanaf 1995) naar migratiemotief en herkomstregio. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.	96
Tabel 4.3 Nettobijdrage (x € 1.000) naar migratieachtergrond. Bron: eigen berekening o.b.v. CBS-microdata.	98
Tabel 5.1 Kindertal van eerste generatie immigranten, per vrouw en het deel daarvan dat tot de tweede generatie gerekend is, zonder en met remigratie (links). Geschatte mate van integratie van de tweede generatie (midden). Nettobijdrage van de tweede generatie, per individu en effectief (d.w.z. als gevolg van de immigratie van één enkele immigrant van de eerste generatie) zonder en met remigratie (rechts). Geselecteerde landen en regio's. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.	106
Tabel 6.1 Nettobijdrage (x € 1000) naar herkomstregio, migratiemotief en generatie, met remigratie (voor de 1 ^e generatie: alleen immigratie v.a. 1995). Bron: eigen berekening op basis van CBS-microdata.	113
Tabel 6.2 Aantal uitkeringsontvangers per 100 werkenden voor immigranten naar migratieachtergrond en migratiemotief, na 2, 5 of 10 verblijfsjaren. De immigranten immigrerden in de periode 1999-2014 en hadden op het moment van immigratie een leeftijd tussen 20 en 40 jaar. Groepen met in totaal minder dan 100 waarnemingen zijn onderstreept. Bron: CBS-statline.	117
Tabel 6.3 Nettobijdrage (x € 1.000) voor eerste generatie immigranten en hun kinderen naar herkomst en motief, met remigratie. Voor een aantal groepen zijn er te weinig data voor een berekening, deze velden zijn leeg gelaten. De berekening voor de eerste generatie is gebaseerd op data vanaf 1995, m.u.v. de berekening voor alle motieven in de laatste kolom, welke is gebaseerd op alle beschikbare data. (Voormalige) is inclusief Aruba. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.	118

Tabel 6.4 Nettobijdrage naar herkomstregio voor de 42- deling, voor 1 ^e en 2 ^e generatie samen; gevoeligheidsanalyse m.b.t. AOW-leeftijd, discontovoet en weging publieke goederen.	126
Tabel 6.5 Totale nettobijdrage t.o.v. het Basisscenario, over de periode 1996-2019, gewogen naar herkomstregio op basis van de 42-deling (minus Nederland).	129
Tabel 7.1 Totaal van aan personen toegerekende kosten en baten voor de schatkist, naar migratieachtergrond, 2016 (statische benadering). Eigen berekening op basis van CBS-microdata en CBS-statline.	132
Tabel 7.2 Totale nettobijdrage (in miljarden euro's) voor eerste generatie immigranten en hun kinderen, naar herkomst en migratiemotief, 1995-2019. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.	145
Tabel 7.3 Totale nettobijdrage van immigratie, 1995-2019 (waarneming) en 2020-2040 (prognose) in miljarden euro's. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.	149
Tabel 8.1 Totalen voor het jaar 2016, van 23 kosten- en batenposten, voor de gehele bevolking en uitgesplitst naar migratieachtergrond, in absolute bedragen (miljarden euro's) en relatief (per hoofd) t.o.v. autochtonen (%), alsmede de bevolkingsomvang (× 1.000 personen) naar migratieachtergrond, zijnde de bevolking op 1 januari 2016 plus 171 duizend in 2016 geboren of geïmmigreerde 0-jarigen. Eigen berekening op basis van CBS-microdata en CBS-statline. De macrobedragen voor de gehele bevolking zijn mede gebaseerd op CPB-gegevens.	151
Tabel 8.2 Gemiddelde kosten van bekostigd onderwijs per deelnemer, alsmede het aantal deelnemers, naar onderwijssoort, gedurende het kalenderjaar 2016. Bij de kosten voor primair onderwijs zijn de bijkomende kosten voor het leerlinggewicht niet inbegrepen. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.	157
Tabel 8.3 Aantal uitkeringsontvangers per 100 werkenden (support ratio), naar migratiemotief en herkomstregio, voor eerste generatie immigranten en autochtonen, voor de leeftijdsgroepen 25 tot 45 jaar en 45 tot 65 jaar, 2016. Bron: eigen berekening op basis van CBS-microdata.	162
Tabel 8.4 Nettobijdrage, totaal en uitgesplitst in deelposten, 1 ^e en 2 ^e generatie samen (× € 1.000). Persoonlijk Primair Inkomen (PPI), 1 ^e generatie, 16 tot 68 jaar, gecorrigeerd voor leeftijdsopbouw (× € 1.000).....	181
Tabel 9.1 Persoonlijk primair inkomen (PPI), naar hoogst behaalde opleiding volgens de CBS SOI 8-deling, 20-65 jaar, 2016. 2-jaarsleeftijdsgroepen (tot 40 jaar) en 4-jaarsleeftijdsgroep (vanaf 40 jaar). Gemiddelde PPI (M) (gewogen naar duur leeftijdsgroepen) en minimale standaarddeviatie (Min. SD) en maximale standaarddeviatie (Max. SD) van de PPI per leeftijdsgroep. Bron: eigen berekening op basis van CBS-microdata.	186
Tabel 9.2 Nettobijdrage over de levensloop van in 2016 geboren personen, naar opleidingsniveau, volgens de CBS SOI 8-deling. Bron: eigen berekening op basis van CBS-microdata.	189
Tabel 9.3 Citoscores naar migratiemotief en eerste en tweede generatie migratieachtergrond, 2006-2018. Bron: eigen berekening op basis van CBS-microdata.....	201
Tabel 9.4 Nettobijdrage naar opleidingsniveau uitgesplitst naar migratieachtergrond (westers en niet-westers) en voor de referentie-autochtoon. Bron: eigen berekening op basis van CBS-microdata. .	207
Tabel 9.5 Schatting van het effect van het citorendement op het verschil in nettobijdrage t.o.v. de referentie-autochtoon, voor personen met een eerste en tweede generatie westerse en niet-westerse migratieachtergrond (afgerond op veelvoud van € 5.000). Bron: eigen berekening op basis van CBS-microdata.	221
Tabel 9.6 Schatting van het effect van opleidingsrendement op het verschil in nettobijdrage t.o.v. autochtonen, voor personen met een eerste en tweede generatie westerse en niet-westerse	

migratieachtergrond (afgerond op veelvouden van € 5.000). Bron: eigen berekening op basis van CBS-microdata.	223
Tabel 9.7 Schatting van het effect van opleidingsniveau op het verschil in nettobijdrage t.o.v. autochtonen, voor personen met een eerste en tweede generatie westerse en niet-westerse migratieachtergrond (afgerond op veelvouden van € 5.000). Bron: eigen berekening op basis van CBS-microdata.	225
Tabel 9.8 Pearsons correlatiecoëfficiënten (r) en Spearman's rangordecorrelatiecoëfficiënten (Rho) tussen nettobijdrage 1 ^e en 2 ^e generatie ($N = 41$), Citoscore 1 ^e generatie ($N = 41$), opleidingsniveau 1 ^e generatie ($N = 41$) en 10-jaarsremigratiekans ($N = 37$), onderling en met een groot aantal andere integratie-indicatoren, 42-deling (minus Nederland en bij de remigratiekansen wegens ontbrekende data ook minus Centraal-Afrika, Oost-Afrika, Israël en de regio Arabisch schiereiland, Jordanië en Libanon). NB: dit zijn correlaties op groepsniveau, dus berekend o.b.v. gemiddelde citoscore per regio, gemiddelde zorgkosten per regio, etc. NB: de Pearson correlatiecoëfficiënten in Figuur 9.30 corresponderen niet met de correlatiecoëfficiënten in deze tabel vanwege een afwijkende indeling in wereldregio's.....	229
Tabel 9.9 Drie regressiemodellen om het effect op nettobijdrage te schatten van cultuur, opleidingsniveau en het citodistributie-effect, voor 81 landen en regio's, voor 2 ^e generatie immigranten.....	236
Tabel 9.10 Citoscore, % pro/wo/lwoo, % havo/vwo, leerlinggewicht en opleiding gewogen naar SOI 5-deling, voor 1 ^e en 2 ^e generatie. % met 1 ouder in buitenland geboren en % integratie voor de 2 ^e generatie.	239

Figuren

Figuur 2.1 Immigratie en migratiesaldo per 1000 inwoners voor Nederland en de VS. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline, US Census, US Home Security, UN Population Division.....	56
Figuur 2.2 Bevolkingstoename per twintigjaarperiode sinds 1900 door geboorteoverschot en migratiesaldo (linker-as) en de totale bevolkingsomvang (rechter-as). Kolommen onder de nullijn symboliseren negatieve migratiesaldi. Bron: CBS-statline.....	57
Figuur 2.3 Bevolkingsontwikkeling Nederland naar omvang en migratieachtergrond, waarneming (1900-2019) en prognose (2020-2060). De samenstelling naar migratieachtergrond voor de periode 1900-1971 is door interpolatie geschat op basis van het uit volkstellingen bekende aantal in het buitenland geboren personen (eerste generatie) en vermeerdering met het geschatte aantal nakomelingen (tweede generatie), o.b.v. de waarnemingen vanaf 1972, door de ratio tussen 1 ^e en 2 ^e generatie voor het jaar 1900 gelijk aan 1 te veronderstellen en de tussenliggende jaren te interpoleren.	59
Figuur 2.4 Relatief aandeel naar migratieachtergrond van nul-jarigen. Getoond zijn nul-jarigen met een eerste generatie migratieachtergrond die gedurende 2016 zijn geïmmigreerd en nul-jarigen met een Nederlandse, tweede of derde generatie (migratie)achtergrond die per 1 januari 2016 stonden ingeschreven in het GBA. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.....	62
Figuur 2.5 Bevolking per 1 januari naar migratieachtergrond, 1996-2019. Bron: CBS-statline.....	63
Figuur 2.6 Immigratie naar nationaliteit en afgeleid migratiedoel voor MOE-landen en overige EU/EFTA-landen (exclusief Nederland). Bron: CBS-statline.	64
Figuur 2.7 Immigratie naar afgeleid migratiedoel voor niet-EU/EFTA-landen. Bron: CBS-statline.	65
Figuur 2.8 Cumulatieve blijf-kans naar verblijfsduur in jaren voor immigranten die in de periode 1999-2004 naar Nederland kwamen, naar herkomst (links) en migratiemotief (rechts). Eigen berekening op basis van CBS-statline.	66
Figuur 2.9 Boven: het percentage van een bepaald cohort dat na 10 verblijfsjaren is vertrokken uit Nederland afgezet tegen het percentage van het betreffende cohort dat na twee verblijfsjaren een uitkering als hoofdbron van inkomsten had, voor 224 cohorten die immigreerden gedurende de periode 1999-2009, naar nationaliteit, voor 21 niet-EU/EFTA-landen. Onder: De kans dat een immigrant na 10 jaar een uitkering heeft afgezet tegen de kans dat een immigrant na 10 jaar is vertrokken uit Nederland voor een indeling van de wereld in 42 landen en regio's, cohorten 1999-2009. De indeling in World Value Survey (WVS) clusters is ten behoeve van een analyse in §9.13. De lijnen zijn trendlijnen (regressielijnen, logaritmisch). Bron: Eigen berekening op basis van CBS-statline.	67
Figuur 4.1 Gemiddelde fiscale nettobijdrage per leeftijdsjaar voor de Nederlandse bevolking, 2016. Bron: eigen berekening op basis van CBS-microdata en CBS-statline.	85
Figuur 4.2 Nettobijdrage van vier typen immigranten naar entreeleeftijd. Bron: vrij naar CPB (2003), Immigration and the Dutch Economy, Figuur 4.4 blz. 70.....	87
Figuur 4.3 Nettobijdrage naar entreeleeftijd voor eerste generatie immigranten, totaal en uitgesplitst naar westers en niet-westers en voor denkbeeldige immigranten met de karakteristieken van de gemiddelde autochtoon (aangeduid als 'referentie-autochtoon'). Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.....	89
Figuur 4.4 Nettobijdrage van eerste generatie immigranten naar migratieachtergrond en van referentie-autochtonen (denkbeeldige immigranten met de eigenschappen van de gemiddelde autochtoon). Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.	92
Figuur 4.5 Nettobijdrage van eerste generatie immigranten voor 42 herkomstregio's, met remigratie. Nederland is ingekleurd met de resultaten van de referentie-autochtoon (een denkbeeldige immigrant	

met de eigenschappen van de gemiddelde autochtoon). Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.	93
Figuur 4.6 Nettobijdrage van eerste generatie immigranten naar migratiemotief en entreeleeftijd. Voor studie- en arbeidsmigranten zijn de aantallen voor jonge leeftijden laag en is het profiel geheel of ten dele synthetisch, hetgeen is aangegeven met een stippellijn. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.	95
Figuur 4.7 Nettobijdrage van eerste generatie immigranten (immigratie vanaf 1995) naar migratiemotief en herkomst (westers en niet-westers). Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.	97
Figuur 5.1 Nettobijdrage van personen met een tweede generatie migratieachtergrond voor 42 herkomstregio's, bij blijvende vestiging (geen remigratie). Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.	100
Figuur 5.2 Nettobijdrage van personen met een eerste generatie (open blauwe balken) en tweede generatie (dichte oranje balken) migratieachtergrond voor 42 herkomstregio's. De volledig blauwe balk geeft de nettobijdrage voor de referentie-autochtoon, een denkbeeldige immigrant met het migratiegedrag en de pensioenopbouw van de gemiddelde eerste generatie immigrant en voor het overige de eigenschappen van de gemiddelde autochtoon. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.	101
Figuur 5.3 Nettobijdrage van personen met een tweede generatie migratieachtergrond, naar herkomstgroep en het aantal in het buitenland geboren ouders voor 11 herkomstregio's. De nettobijdrage van een in 2016 geboren autochtoon is weergegeven met een grijze balk (moeilijk zichtbaar in de figuur vanwege het geringe bedrag). Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.	103
Figuur 5.4 Partnerkeuze voor paren met één in het buitenland geboren partner (eerste generatie) en één in Nederland geboren partner; relatief aandeel van koppels 'eerste en tweede generatie' versus koppels 'eerste generatie en autochtoon'. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline.	104
Figuur 6.1 Nettobijdrage van eerste generatie immigranten en hun kinderen voor 42 herkomstregio's, met remigratie. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.	110
Figuur 6.2 Nettobijdrage van eerste generatie immigranten en hun kinderen voor 42 herkomstregio's bij blijvende vestiging (m.a.w. zonder remigratie). Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.	112
Figuur 6.3 Nettobijdrage van eerste generatie immigranten en hun kinderen, naar migratiemotief en herkomstregio; migratie uit de Europese Unie en drie clusters van herkomstregio's vergeleken. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.	115
Figuur 6.4 Nettobijdrage naar herkomstregio en migratiemotief (arbeids- en gezinsmigratie) voor eerste generatie immigranten en hun kinderen. GIPS-landen zijn: Griekenland, Italië, Portugal en Spanje. Bron: eigen berekening op basis van CBS-microdata.	120
Figuur 6.5 Nettobijdrage van eerste generatie immigranten en hun kinderen voor 87 herkomstregio's met remigratie voor alle herkomstregio's. Geeltinten zijn bedragen rond € 0. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.	122
Figuur 6.6 Nettobijdrage voor eerste generatie immigranten en hun kinderen voor 87 herkomstregio's voor het standaardscenario (boven), bij een 1% lagere discontovoet (midden) en bij een AOW-leeftijd van 65 jaar (onder). Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.	124

Figuur 7.1 Nettobijdrage van eerste generatie immigranten en hun kinderen, toegerekend aan het jaar van immigratie, 1995-2019. NB: alle bedragen liggen onder de dikke grijze nullijn en zijn negatief. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.	134
Figuur 7.2 Nettobijdrage van eerste generatie immigranten en hun kinderen naar herkomstregio, toegerekend aan het jaar van immigratie, 1995-2019. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.	135
Figuur 7.3 Nettobijdrage van eerste generatie immigranten en hun kinderen naar motief en regio, toegerekend aan het jaar van immigratie, 1995-2019, voor alle immigranten (boven), westerse immigranten (midden) en niet-westerse immigranten (onder). Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata. Attentie: de schaal voor de nettobijdrage langs de verticale as verschilt tussen de grafieken.	136
Figuur 7.4 Nettobijdrage van eerste generatie immigranten en hun kinderen, toegerekend aan het jaar van immigratie, uitgesplitst naar herkomstregio, 1995-2019. NB: alle bedragen liggen onder de dikke grijze nullijn en zijn negatief. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.	137
Figuur 7.5 Nettobijdrage van eerste generatie immigranten en hun kinderen, toegerekend aan het jaar van immigratie, 1995-2019, uitgesplitst naar motief voor Latijns-Amerika (boven), Afrika (midden) en Azië (onder). Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata. Attentie: de schaal voor de nettobijdrage langs de verticale as verschilt tussen de grafieken.	138
Figuur 7.6 Nettobijdrage van eerste generatie immigranten en hun kinderen, toegerekend aan het jaar van immigratie, uitgesplitst naar herkomstregio, 1995-2019. NB: alle bedragen liggen onder de dikke grijze nullijn en zijn negatief. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.	139
Figuur 7.7 Nettobijdrage van eerste generatie immigranten en hun kinderen, toegerekend aan het jaar van immigratie, 1995-2019, uitgesplitst naar motief voor Turkije (boven), Marokko (midden) en Suriname (onder). Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata. Attentie: de schaal voor de nettobijdrage langs de verticale as verschilt tussen de grafieken.	140
Figuur 7.8 Nettobijdrage van eerste generatie immigranten en hun kinderen, toegerekend aan het jaar van immigratie, uitgesplitst naar herkomstregio, 1995-2019. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.	141
Figuur 7.9 Nettobijdrage van eerste generatie immigranten en hun kinderen uitgesplitst naar motief, toegerekend aan het jaar van immigratie, 1995-2019, voor Indonesië. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.	142
Figuur 7.10 Nettobijdrage van eerste generatie immigranten en hun kinderen, toegerekend aan het jaar van immigratie, 1995-2019, uitgesplitst naar motief voor de regio's Overig buiten Europa (boven) en Overig Europa (midden) en voor de Europese Unie (onder). Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata. Attentie: de schaal voor de nettobijdrage langs de verticale as verschilt tussen de grafieken.	143
Figuur 7.11 Nettobijdrage van eerste generatie immigranten en hun kinderen, toegerekend aan het jaar van immigratie, 1995-2019, uitgesplitst naar arbeid en gezinsmigratie voor vier regio's binnen de Europese Unie. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.	144
Figuur 7.12 Aantal eerste generatie immigranten voor drie scenario's (boven). Jaarlijkse (midden) en cumulatieve (onder) nettobijdrage van eerste generatie immigranten en hun kinderen voor drie scenario's. Tot 2020 waarnemingen, vanaf 2020 prognose. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.	148
Figuur 8.1 Aan personen toegerekende uitgaven en inkomsten van de overheid, 2016 (bedragen in miljarden euro's). Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.	154

Figuur 8.2 Gemiddeld leerlinggewicht van basisschoolleerlingen naar migratieachtergrond, gewogen naar het aandeel in het buitenland geboren kinderen (eerste generatie) en het aandeel in Nederland geboren kinderen (tweede generatie), 2010-2014. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.	156
Figuur 8.3 Totaal aandeel Praktijkonderwijs (PRO), Leerwegondersteunend onderwijs (LWOO) en Voortgezet Speciaal Onderwijs (VSO) onder vijftienjarigen naar migratieachtergrond, per herkomstgroep gewogen naar het aandeel in het buitenland geboren kinderen (eerste generatie) en het aandeel in Nederland geboren kinderen (tweede generatie), 2016. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.	158
Figuur 8.4 Totale kosten voor onderwijs, studiefinanciering en bruto investeringen in scholen naar migratieachtergrond, voor eerste generatie immigranten en hun kinderen, met verdiscontering van migratiegedrag en kindertal, contant gemaakt naar 2016, o.b.v. data uit 2016. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.	159
Figuur 8.5 Totale kosten voor kinderopvang, kinderbijslag, kindgebonden budget en kindertoeslag naar migratieachtergrond, voor eerste generatie immigranten en hun kinderen, met verdiscontering van migratiegedrag en kindertal, contant gemaakt naar 2016, o.b.v. data uit 2016. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.	160
Figuur 8.6 Totale kosten voor huurtoeslag naar migratieachtergrond, voor eerste generatie immigranten en hun kinderen, met verdiscontering van migratiegedrag en kindertal, contant gemaakt naar 2016, o.b.v. data uit 2016. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.	161
Figuur 8.7 Aantal uitkeringsontvangers per 100 werkenden (support ratio), naar herkomstregio, voor eerste generatie immigranten en autochtonen, voor de leeftijdsgroepen 25 tot 45 jaar en 45 tot 65 jaar, 2016. Bron: eigen berekening op basis van CBS-microdata.	163
Figuur 8.8 WW-premies minus ontvangen WW-uitkeringen, exclusief door de uitkeringsinstantie betaalde premies, voor eerste generatie immigranten en hun kinderen, met verdiscontering van migratiegedrag en kindertal, contant gemaakt naar 2016, o.b.v. data uit 2016. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.	164
Figuur 8.9 Leeftijdsprofiel voor het saldo van WW-premies minus ontvangen WW-uitkeringen, exclusief door de uitkeringsinstantie betaalde premies, voor autochtonen en eerste generatie immigranten uit enkele herkomstregio's, contant gemaakt naar 2016, o.b.v. data uit 2016. Bron: eigen berekening op basis van CBS-microdata.	165
Figuur 8.10 Arbeidsongeschiktheids-premies minus ontvangen uitkeringen voor Arbeidsongeschiktheid en Ziektewet, exclusief door de uitkeringsinstantie betaalde premies, voor eerste generatie immigranten en hun kinderen, met verdiscontering van migratiegedrag en kindertal, contant gemaakt naar 2016, o.b.v. data uit 2016. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.	166
Figuur 8.11 Leeftijdsprofiel voor het saldo van Arbeidsongeschiktheids-premies minus ontvangen uitkeringen voor Arbeidsongeschiktheid en Ziektewet, exclusief door de uitkeringsinstantie betaalde premies, voor autochtonen en eerste generatie immigranten uit enkele herkomstregio's, 2016. Bron: eigen berekening op basis van CBS-microdata.	167
Figuur 8.12 Aandeel ontvangers van een uitkering voor ziekte of arbeidsongeschiktheid als percentage van de betreffende bevolkingsgroep, uitgesplitst naar migratieachtergrond en leeftijd. Eigen berekening op basis van CBS-microdata.	168

Figuur 8.13 Totale ontvangsten bijstand voor eerste generatie immigranten en hun kinderen, met verdiscontering van migratiegedrag en kindertal, contant gemaakt naar 2016, o.b.v. data uit 2016. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.	169
Figuur 8.14 Leeftijdsprofiel voor bijstand, exclusief door de uitkeringsinstantie betaalde premies, voor enkele herkomstregio's, 2016. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.	170
Figuur 8.15 Totale ontvangsten overige uitkeringen en sociale voorzieningen (Wajong, IOAW, IOAZ, BBZ, oorlogs- en verzetspensioen, ANW en wachtgeld) voor eerste generatie immigranten en hun kinderen, met verdiscontering van migratiegedrag en kindertal, contant gemaakt naar 2016, o.b.v. data uit 2016. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.	171
Figuur 8.16 Saldo van AOW-premies minus ontvangen uitkeringen voor AOW en ontvangen uitkeringen voor bijstand vanaf 65 jaar voor eerste generatie immigranten en hun kinderen, met verdiscontering van migratiegedrag en kindertal, contant gemaakt naar 2016, o.b.v. data uit 2016. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.	172
Figuur 8.17 Zorgkosten in het kader van de verplichte verzekering voor de Ziekenfondswet (ZFW) voor eerste generatie immigranten naar herkomst en leeftijd. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.	173
Figuur 8.18 Saldo van de premies in het kader van de Wet langdurige zorg (AWBZ/Wlz) en de premies en afdrachten eigen risico in het kader van de verplichte basisverzekering volgens de Zorgverzekeringswet (Zvw) minus de totale zorgkosten, voor eerste generatie immigranten en hun kinderen, met verdiscontering van migratiegedrag en kindertal, contant gemaakt naar 2016, o.b.v. data uit 2016. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.	174
Figuur 8.19 Kosten voor veiligheidszorg, i.h.b. criminaliteit, op basis van het aantal verdachten per 10.000 inwoners, gewogen kosten verschillen tussen de fasen in de strafrechtketen (opsporing, vervolging, berechting, tenuitvoerlegging, al dan niet met gevangenisstraf) en inclusief de kosten voor ondersteuning van slachtoffers, verdachten en dader, voor eerste generatie immigranten en hun kinderen, met verdiscontering van migratiegedrag en kindertal, contant gemaakt naar 2016, o.b.v. data uit 2016. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.	175
Figuur 8.20 Totaal van belasting op inkomen en vermogen, indirecte belastingen aan personen en niet-belasting middelen van de rijksoverheid, verminderd met de kosten voor publieke goederen, voor eerste generatie immigranten en hun kinderen, met verdiscontering van migratiegedrag en kindertal, contant gemaakt naar 2016, o.b.v. data uit 2016. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata.	176
Figuur 8.21 Betaalde belastingen en premies naar inkomensdeciaal voor de hele bevolking, bedragen in euro's. Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline	178
Figuur 8.22 Gemiddeld persoonlijk primair inkomen van eerste generatie immigranten, voor de leeftijden van 16 tot 68 jaar, gecorrigeerd voor leeftijdsopbouw, naar herkomstregio, 2016. Bron: eigen berekening op basis van CBS-microdata.	179
Figuur 9.1 Schematische weergaven samenhang citoscore, opleidingsniveau en nettobijdrage.	183
Figuur 9.2 Schematische weergave van de oorzaken van groepsverschillen in nettobijdrage.	184
Figuur 9.3 Verdeling over hoogst behaalde opleiding volgens de CBS SOI 8-deling naar citoscore voor 38-jarigen (smoothed, synthetisch). Bron: eigen berekening op basis van CBS-microdata.	185
Figuur 9.4 Netto arbeidsparticipatie (%) naar opleidingsniveau, 2003-2019. Bron: CBS-statline.	186
Figuur 9.5 Werkloosheid (%) naar opleidingsniveau, 2003-2019. Bron: CBS-statline.	187

Figuur 9.6 Nettobijdrage per leeftijdsjaar naar opleidingsniveau, volgens de CBS SOI 8-deling. Bron: eigen berekening op basis van CBS-microdata.	188
Figuur 9.7 Drie kostenprofielen naar citoscore. Boven: gemiddelde jaarlijkse zorgkosten voor drie leeftijdsgroepen. Midden: totale kosten onderwijs 4-23 jaar (smoothed). Onder: extra bekostiging van het basisonderwijs op basis van het leerlinggewicht, uitgesplitst naar migratieachtergrond. Eigen berekening o.b.v. CBS-microdata.	190
Figuur 9.8 Nettobijdrage per leeftijdsjaar (smoothed, synthetisch) voor drie citoscores: de laagst mogelijke citoscore (501), de hoogst mogelijke citoscore (550) en de gemiddelde citoscore voor de Nederlandse bevolking (535). Eigen berekening op basis van CBS-microdata.	191
Figuur 9.9 Nettobijdrage over de levensloop naar citoscore voor de Nederlandse bevolking, 2016 (smoothed, synthetisch). Eigen berekening op basis van CBS-microdata.	192
Figuur 9.10 Staafdiagram boven: opleidingsniveau volgens de SOI 5-deling van eerste generatie immigranten, 25 tot 65 jaar, naar migratieachtergrond volgens de 12-deling en in oplopende volgorde geordend naar opleidingsniveau. Wereldkaart onder: gemiddeld opleidingsniveau volgens de SOI 5-deling van eerste generatie immigranten, 25 tot 65 jaar, naar migratieachtergrond volgens de 87-deling in herkomstregio's, gewogen gemiddelde: basisonderwijs = 1 en hbo-, wo-master, doctor = 5. Bron: eigen berekening op basis van CBS-microdata.	193
Figuur 9.11 Samenhang tussen het gemiddelde hoogst behaalde opleidingsniveau (volgens de CBS SOI 5-deling, verslagjaar 2016) voor personen met een eerste generatie migratieachtergrond, 25 tot 65 jaar en de gemiddelde citoscores (verslagjaren 2006-2018) van personen met een eerste (links) respectievelijk tweede (rechts) generatie migratieachtergrond, voor 41 herkomstregio's, gewogen gemiddelde: basisonderwijs = 1 en hbo-, wo-master, doctor = 5. De gestippelde lijnen zijn trendlijnen (regressielijnen). Eigen berekening op basis van CBS-microdata.	194
Figuur 9.12 Citoscores van personen met een eerste generatie migratieachtergrond, naar herkomstregio, 2006-2018. Bron: eigen berekening op basis van CBS-microdata.	196
Figuur 9.13 Aandeel havo en vwo leerlingen (%) onder vijftienjarigen met een eerste generatie migratieachtergrond, naar herkomstregio, 2016 (bron: eigen berekening op basis van CBS-microdata).	197
Figuur 9.14 Deelname aan havo/vwo, VSO/PRO/LWOO en citoscores voor de 2 ^e generatie, 42-deling. NB: schaal is gelijk aan schaal 1 ^e generatie en weerspiegelt niet laagste/hogste waarden. Bron: CBS-microdata.	198
Figuur 9.15 Samenhang tussen enerzijds citoscores (gemiddelde 2006-2018) en anderzijds onderwijsdeelname (gemiddelde 2007-2017) aan havo en vwo (oranje puntenwolk en trendlijn) respectievelijk speciaal voortgezet onderwijs (VSO), praktijkonderwijs (PRO) en leerwegondersteunend onderwijs (LWOO) (blauwe puntenwolk en trendlijn) onder vijftienjarigen met een tweede generatie migratieachtergrond, uitgesplitst naar 41 herkomstregio's. De gestippelde lijnen zijn trendlijnen (regressielijnen). Bron: eigen berekening op basis van CBS-microdata.	200
Figuur 9.16 Citoscores van personen met een tweede generatie migratieachtergrond, uitgesplitst naar migratiemotief (afgeleid van het migratiemotief van de ouders) en herkomstgroep, 2006-2018 (boven). Gemiddeld opleidingsniveau volgens de CBS SOI 5-deling van personen met een eerste generatie migratieachtergrond, uitgesplitst naar migratiemotief, 2016 (onder). Bron: eigen berekening op basis van CBS-microdata.	202
Figuur 9.17 Nettobijdrage naar opleidingsniveau en migratieachtergrond, totaal voor eerste en tweede generatie, met remigratie en verdiscontering van het kindertal. Bron: eigen berekening op basis van CBS-microdata.	205

Figuur 9.18 Gemiddeld opleidingsniveau (gewogen volgens de SOI 8-deling van het CBS) naar citoscore (smoothed, synthetisch) voor autochtonen en personen met een tweede generatie westerse en niet-westerse migratieachtergrond, 38 jaar oud (links). Nettobijdrage over de levensloop naar citoscore voor autochtonen en personen met een tweede generatie westerse en niet-westerse migratieachtergrond (smoothed, synthetisch). De uitkomsten zijn geijkt op de nettobijdrage naar citoscore van de gemiddelde Nederlandse ingezetene (d.w.z. totaal alle migratieachtergronden) (rechts). Zie de Technische appendix voor details. Bron: eigen berekening op basis van CBS-microdata.	208
Figuur 9.19 Gemiddelde nettobijdrage (zonder emigratie) naar gemiddelde citoscore, van personen met een tweede generatie migratieachtergrond, voor 41 herkomstregio's. De gestippelde lijn is een trendlijn (regressielijn). Bron: eigen berekening op basis van CBS-microdata.	209
Figuur 9.20 Samenhang gemiddelde citoscores (2006-2018) van personen met een eerste en personen met een tweede generatie migratieachtergrond, uitgesplitst naar 41 herkomstregio's. De gestippelde lijn is een trendlijn (regressielijn), de doorgetrokken grijze lijn geeft aan voor welke groepen de tweede generatie gemiddeld hoger scoort (boven de grijze lijn) of lager scoort (onder de grijze lijn) dan de eerste generatie. Bron: eigen berekening op basis van CBS-microdata.	211
Figuur 9.21 Samenhang van de gemiddelde citoscores (2006-2018) van de eerste (links) en tweede (rechts) generatie met de gemiddelde citoscores van de derde generatie, voor 41 herkomstregio's. De gestippelde lijnen zijn trendlijnen (regressielijnen). De doorgetrokken grijze lijn geeft aan voor welke groepen de derde generatie gemiddeld hoger scoort (boven de grijze lijn) of lager scoort (onder de grijze lijn) dan de eerste generatie (links) respectievelijk tweede generatie (rechts). Bron: eigen berekening op basis van CBS-microdata.	212
Figuur 9.22 Schematische weergave van de samenhang in citoscores tussen de generaties.	213
Figuur 9.23 Citoscores voor personen met een tweede generatie migratieachtergrond, uitgesplitst naar migratieachtergrond en het aantal in het buitenland geboren ouders, voor 41 herkomstregio's. De gestippelde lijnen zijn trendlijnen (regressielijnen). De doorgetrokken grijze lijn geeft aan voor welke groepen de tweede generatie gemiddeld hoger scoort (boven de grijze lijn) of lager scoort (onder de grijze lijn) dan de eerste generatie. Bron: eigen berekening op basis van CBS-microdata.	214
Figuur 9.24 Samenhang van citoscores van personen met een tweede generatie migratieachtergrond en personen met een derde generatie migratieachtergrond, met één dan wel twee ouders met een tweede generatie migratieachtergrond, naar herkomst (18 regio's). De gestippelde lijnen zijn trendlijnen (regressielijnen). De doorgetrokken grijze lijn geeft aan voor welke groepen de derde generatie gemiddeld hoger scoort (boven de grijze lijn) of lager scoort (onder de grijze lijn) dan de tweede generatie. Bron: eigen berekening op basis van CBS-microdata.	215
Figuur 9.25 Aandeel kinderen met een tweede generatie migratieachtergrond met één in het buitenland geboren ouder, uitgesplitst naar herkomstregio, onder deelnemers aan de cito-eindtoets 2006-2018. Bron: eigen berekening op basis van CBS-microdata.	216
Figuur 9.26 Gemiddelde citoscores voor enkele regio's, uitgesplitst naar generatie. Voor de 2 ^e generatie uitgesplitst naar het aantal in het buitenland geboren ouders. Voor de 3 ^e generatie uitgesplitst naar het aantal ouders van de 2 ^e generatie. Bron: eigen berekening op basis van CBS-microdata.	217
Figuur 9.27 Schematische weergave van de oorzaken van groepsverschillen in nettobijdrage.	219
Figuur 9.28 Verdeling over het hoogst behaalde onderwijsniveau op een leeftijd van 38 jaar, voor personen met een citoscore in het bereik 531-540, naar migratieachtergrond (autochtoon en tweede generatie westers en niet-westers). Bron: eigen berekening op basis van CBS-microdata.	220

Figuur 9.29 Nettobijdrage per levensjaar voor personen met een mastertitel, 20 tot 65 jaar, naar migratieachtergrond, (smoothed). Bron: eigen berekening op basis van CBS-microdata.....	222
Figuur 9.30 Tienjaar-remigratiekansen (1999-2008) versus opleidingsniveau, 2016 (links) en citoscore, 2006-2018 (rechts) voor eerste generatie immigranten uit 42 herkomstregio's. De gestippelde lijnen zijn trendlijnen (regressielijnen). Eigen berekening op basis van CBS-statline en CBS-microdata. In de figuur worden regio's behorend tot het World Value Survey African-Islamic cluster (de oranje stippen) apart onderscheiden ten behoeve van een analyse in §9.13. NB: verschillen met Tabel 9.8 komen door verschillen in datasets en regio-indeling.....	226
Figuur 9.31 Pearson correlatiecoëfficiënten [tussen haken Spearmans rangordecorrelatiecoëfficiënten] tussen enerzijds Cito score 1 ^e en 2 ^e generatie (N = 67), opleidingsniveau 1 ^e en 2 ^e generatie (N = 67), nettobijdrage 1 ^e en 2 ^e generatie, zowel afzonderlijk als totaal (N = 67) en 10-jaars remigratiekansen (N = 30) en anderzijds culturele afstand tot Nederland op basis van de seculier-rationele en emancipatoire waarden uit de World Value Survey (WVS, gemiddelden over 4 th , 5 th , 6 th en 7 th wave). Eigen berekening op basis van CBS-microdata (2016) en de World Value Survey (longitudinale dataset). NB: dit zijn correlaties op groepsniveau, dus gemiddelde citoscore, opleidingsniveau, nettobijdrage en remigratiekansen per regio.	230
Figuur 9.32 Culturele waardenkaart. Bron: World Values Survey (2017) Inglehart-Welzel World Cultural Map, opgehaald 12-02-2021 van: https://www.worldvaluessurvey.org/images/Culture_Map_2017_conclusive.png	231
Figuur 9.33 Seculier-rationele waarden (WVS 6 th) vs. citoscores voor de 2 ^e generatie, voor 30 herkomstlanden (boven). Culturele afstand (WVS 6 th , euclidisch) vs. nettobijdrage van 1 ^e en 2 ^e generatie, voor 30 herkomstlanden (midden). Opleidingsniveau (SOI 5-deling) en behoren tot African-Islamic cluster (dummy) als voorspellers van de nettobijdrage van de 2 ^e generatie, voor 85 herkomstregio's (onder). Bron: eigen berekening o.b.v. CBS-microdata.	233
Figuur 10.1 Benodigde jaarlijkse migratie (immigratie en migratiesaldo) in een simulatie waarbij de verhouding tussen 70-plussers en personen van 20 tot 70 jaar constant wordt gehouden op het niveau van 2020 (21,3%). Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline data en CBS-microdata.	244
Figuur 10.2 Bevolkingssamenstelling in een simulatie waarbij de verhouding tussen 70-plussers en personen van 20 tot 70 jaar constant wordt gehouden op het niveau van 2020 (21,3%). Bron: eigen berekening op basis van CBS-statline data en CBS-microdata.....	245

Boxen

Box 4.1 Toelichting generatierekening.....	88
Box 5.1 Bespiegelende opmerkingen Jan van de Beek over de schatting van de nettobijdrage van de 2 ^e generatie.	107
Box 7.1 Berekening van de nettobijdrage (baten minus kosten) voor historische en toekomstige immigratie.	133

